

Francesc de Verntallat: Senyor de la Muntanya i capità de remences. Biografia narrativa al segle XV.

Miquel Freixa Serra

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquest document i la seva utilització ha de respectar els drets de la persona autora. Pot ser utilitzada per a consulta o estudi personal, així com en activitats o materials d'investigació i docència en els termes establerts a l'art. 32 del Text Refós de la Llei de Propietat Intel·lectual (RDL 1/1996). Per altres utilitzacions es requereix l'autorització prèvia i expressa de la persona autora. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona autora i el títol. No s'autoritza la seva reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre ni la seva comunicació pública des d'un lloc aliè. Tampoc s'autoritza la presentació del seu contingut en una finestra o marc aliè a RECERCAT (framing)

ADVERTENCIA. El acceso a los contenidos de este documento y su utilización debe respetar los derechos de la persona autora. Puede ser utilizada para consulta o estudio personal, así como en actividades o materiales de investigación y docencia en los términos establecidos en el art. 32 del Texto Refundido de la Ley de Propiedad Intelectual (RDL 1/1996). Para otros usos se requiere la autorización previa y expresa de la persona autora. En cualquier caso, en la utilización de sus contenidos se deberá indicar de forma clara el nombre y apellidos de la persona autora y título. No se autoriza su reproducción u otras formas de explotación efectuadas con fines lucrativos ni su comunicación pública desde un sitio ajeno. Tampoco se autoriza la presentación de su contenido en una ventana o marco ajeno a RECERCAT (framing).

Francesc de Verntallat:
Senyor de la Muntanya i capità de remences.
biografia narrativa al segle XV

Tesi doctoral de Miquel Freixa

Universitat Internacional de Catalunya. Facultat d'Humanitats

Director tesi: Dr. Jaume Aurell Cardona

29 de setembre de 2008

Taula de contingut

Introducció	9
I. Fonaments	15
A. Objectius i metodologia	19
1. Objectius.....	19
2. Metodologia.....	25
B. Les fonts documentals de Francesc de Verntallat	30
1. Els arxius i les col·leccions diplomàtiques.	32
2. Autors dels documents.....	41
3. Descripció formal dels documents.....	45
4. Altres fonts primàries	50
C. La construcció de la memòria	52
1. Historiografia de Verntallat	54
2. Historiografia del context històric	89
D. Hipòtesis	100
E. Una monografia en clau narrativa	103
1. La història i els seus àmbits	104
2. Els paradigmes de la historiografia narrativa	109
3. La biografia com a gènere historiogràfic.....	125
4. Marc teòric: persona i societat.....	133
5. Propòsit social-pedagògic. Presentisme.....	141
6. Recapitulació	143
II. EL SENYOR DE LA MUNTANYA	147
Capítol primer. GENÈSI (1428-1462)	150
1. La Vall d'en Bas. 1427 i 1428.....	150
2. Un cognom infreqüent	153
3. La nissaga dels Puigpardines. 986-1300.....	155
4. Berenguer i Galzeran de Puigpardines. L'homenatge dels vassalls. 1301.....	161
5. El ius malettractandi. El maltractament dels senyors al seus homes. 1333-1335 ..	164
6. Galzeran de Puigpardines: el mas Verntallat	168
7. Antoni de Puigpardines i Francesc de Verntallat sènior. 1391-1420.....	171
8. Jueus i esclaus a Catalunya.....	176
9. Un germa bor, el dret de cuixa i la cogúcia	179
10. Infància i cercle Familiar. 1420-1446.....	182
11. La feina del camp	185
12. Cavallers i donzells.....	188
13. Els Noguer: uns remences	193

14.	Febrer de 1446.....	200
15.	Sindicat remença. 1448.....	204
16.	Pagesos i gentilhomes. 1449-1457	212
17.	La baronia de Santa Pau. 1451-1461	215
Capítol segon. ESCLAT (1462-1472).....		223
1.	Temps de preguerra	223
2.	El Príncep de Viana. 1461	224
3.	Agitacions pageses. 1462	227
4.	Cartell de deseiximent	233
5.	Un capità ‘apelat Vern Tallat’	237
6.	Un maig conflictiu	241
7.	Hug Roger, comte de Pallars	249
8.	16 de juny de 1462	256
9.	La Força de Girona.....	260
10.	Un mite anomenat Verntallat.....	268
11.	Enric IV de Castella rei de Catalunya.....	274
12.	El lloctinent Joan de Beaumont. 1463	277
13.	Pactes i retribucions.....	281
14.	Els capitans.....	285
15.	Gabriel de Vilacetrú.....	290
16.	Pere de Portugal. 1464.....	295
17.	Funcions administratives. 1465	300
18.	1466.....	305
19.	Renat d’Anjou. 1466.....	307
20.	Els sot-capitans remences. 1467	310
21.	1468.....	317
22.	Nou setge a Girona. 1469	323
23.	Estratègies militars. 1470	330
24.	Les traïcions. 1471.....	332
Capítol tercer. COMPROMÍS (1472-1500)		339
1.	Les conseqüències d’una guerra.	339
2.	El Vescomte d’Hostoles. 1474	348
3.	Les reaccions	353
4.	El fet de Corçà. 1475	355
5.	El pregó de Constantins.....	358
6.	Més conflictes i noves bandositats	362
7.	Els reis també moren. 1479	367
8.	Ferran II.....	370
9.	1480-1481.....	373
10.	La segona revolta remença. 1484	383

11.	El final de la segona guerra remença.....	387
12.	La via de la concòrdia.....	389
13.	Don Iñigo López de Mendoza	395
14.	Amer.....	396
15.	1486.....	401
16.	La Sentència de Guadalupe	404
17.	La llista negra	408
18.	L'amor de la dona.....	411
19.	Verntallat i la cort.....	415
20.	Els síndics remences.....	416
21.	La fi del segle	422
22.	L'expulsió dels jueus. 1492.....	424
23.	Entre notaris.....	427
24.	El fogatge de 1497.....	429
25.	La Sentència de Guadalupe portada a impremta.....	431
26.	L'art de ben morir.....	436
27.	El pes d'un cognom.....	441

III. Consideracions finals: recapitulacions 447

A. Diversitat documental: conclusions 448

B. Paradigma de la historiografia catalana..... 449

C. El Senyor de la Muntanya: consecució dels objectius 451

1.	Una biografia de Francesc de Verntallat:	451
2.	El context.....	461
3.	Un objectiu i un mètode: biografia i narrativisme	480

D. Més enllà del cap dels remences 486

1.	La jerarquia nobiliària	486
2.	Noblesa i monarquia: La falsificació d'una crònica nobiliària.....	487
3.	El bandolerisme	489
4.	El presentisme	490
5.	L'obra de Camps i Arboix	491

E. Hipòtesis, limitacions i línies de recerca 493

1.	Limitacions i línies de recerca derivades.....	493
2.	Les hipòtesis de treball	494

F. Conclusions finals..... 496

Documents, taules i fonts 501

Documents: transcripcions i registres 502

1.	Bandositats de 1447 i 1448.....	502
2.	1463, març 18. Barcelona.....	503

3.	1473, febrer 6. Girona.....	505
4.	1473, febrer 6. Girona.....	506
5.	1477, octubre 15. Girona	506
6.	1477, octubre 23. El Mallol	507
7.	1479, juliol 6. Girona.....	508
8.	1479, setembre 5. Girona.....	509
9.	1481, octubre 8. Barcelona	509
10.	1482, febrer 9. Sant Feliu de Guixols	510
11.	1485, juliol 8. Castell d'Hostoles	511
12.	1986, febrer 8. Alcala de Henares.	512
13.	1486, febrer 6. Girona.....	513
14.	s.d. [1489-1498?] Compte de despeses de Verntallat.....	513
15.	1503, abril 23. Sant Feliu de Pallerols	517
16.	1504, febrer 28. Sant Feliu de Pallerols.....	517
17.	1505, maig 7. Sant Feliu de Pallerols	518
Taules i apendixs		519
1.	Llocs de residència de Verntallat i relació amb notaris implicats en la seva vida:519	
2.	Taules d'autors i fonts referents al cabdill dels remences	520
3.	Procuradors generals del Vescomtat de Bas i Cabrera	521
4.	Veguers del Vescomtat de Bas	522
5.	Lloctinents del Procurador del Vescomtat de Bas	522
6.	Notaris del Mallol.....	522
7.	Cavallers i donzells en la documentació d'Enric IV de Castella	523
8.	Els dotze condemnats de la Sentència de Guadalupe	525
9.	Suma de focs segons diverses valoracions a la zona de la Montanya.....	525
10.	Enemics de la <i>terra</i>	527
11.	Estimacions de població a la zona de la Muntanya	527
12.	Edat aproximada de diferents persones	529
13.	Arbres geneològics	531
Fons primàries: ordre per acrònim de l'arxiu i fons.....		533
Fonts impreses.....		536
Bibliografia		537
Agraïments:.....		551
Notes		553

Abreviacions i sigles:

cfr.	confrontar	p. ex.	per exemple
dir.	director	r ^o i v ^o	rectus i versus
doc.	document	ref.	referència
f.	foli o folis	r.	registre
ibídem	en el mateix lloc	s.	segle
ms.	manuscrit	s. ll.	sense lloc
n.	nota	sic.	segueix una incorrecció
núm.	número	vg.	vegeu
p.	pàgina o pàgines	vol.	volum

ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACA AR	Arxiu de la Corona d'Aragó. Arxiu Reial
ACA AR, CR	Cartes reials de ACA AR.
ACA Gen	Arxiu de la Corona d'Aragó. Generalitat
ACA Ripoll	Arxiu de la Corona d'Aragó. Manuscrits de Ripoll.
ACA RP	Arxiu de la Corona d'Aragó. Reial Patrimoni
ACO	Arxiu Comarcal d'Olot.
ACO Mallol	ACO. Notaria del Mallol
ACO Olot	ACO. Notaria d'Olot
ACO SFP	ACO. Notaria de Sant Feliu de Pallerols
ACO SPau	ACO. Notaria de Santa Pau
ACR	Arxiu Comarcal de Ripoll
ACVD	Arxiu del Castell de Vilassar de Dalt
ADG	Arxiu Diocesà de Girona
AHCB	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AHG	Arxiu Històric de Girona
AHMG	Arxiu Històric Municipal de Girona
AHMG MA	Arxiu Històric Municipal de Girona. Manual d'Acords
AHMB LCL	Arxiu Històric Municipal de Barcelona. Lletres Closes
AHPB	Arxiu Històric de Protocols de Barcelona
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya
APSFP	Arxiu Parroquial de Sant Feliu de Pallerols
BC	Biblioteca de Catalunya
Codoin ACA	Colección de Documentos Inéditos del ACA
DACB	Dietari de l'Antic Consell Barceloní
DGC	Dietaris de la Generalitat de Catalunya
UdG	Universitat de Girona

Cites i notes al final

Se segueix aquest patró:

Evitar les notes a peu de pàgina i limitar les notes al final. El sistema utilitzat per a les referències bibliogràfiques és el sistema americà autor-data: (autor, any de la publicació: pàgina). La bibliografia està en el vol. 2 per ordre alfabètic d'autors. Si una obra té més d'un volum, es fa servir les lletres de l'abecedari en minúscula: "a" pel volum primer, "b" pel segon, etc. (Eco, 2005: 183). Per exemple: (Pagès, 1984c: 123), vol dir consultar l'obra de Joan Pagès i Pons, *Les Preses i el Monestir de Sant Benet de Bages* editada l'any 1984, volum tercer, pàgina 123. Es procedeix d'igual manera si un autor té diverses obres publicades en el mateix any.

La citació de les fonts arxivístiques segueix un patró semblant: (Abreviatura de l'arxiu i del fons, any del document: foli). Per exemple, (ACO Mallol, 1465: 3v^o) vol dir: Arxiu Comarcal d'Olot, fons notarial del Mallol (consultar taula d'abreviacions), any del volum consultat, foli 3 en el seu revers. L'any del document citat és una referència clau: ens permet situar-nos cronològicament i trobar el volum corresponent a l'arxiu. Cal fer la consulta en el volum 2 (cfr. vol. 2: Fonts documentals: ordre per acrònim arxiu). En el volum 2 hi ha la signatura completa.

Introducció

Tractar els trets biogràfics d'un personatge que visqué al s. XV a Catalunya és una operació historiogràficament arriscada o, almenys, discutible. A més, el fet que la figura estudiada tingui com a marc històric la problemàtica remença a Catalunya no facilita les coses des d'un punt de vista metodològic. Havíem d'acollir-nos al paradigma de la lluita de classes, mètode amb seriosos dubtes d'imparcialitat ideològica? O bé havíem de tractar el personatge amb els paràmetres propis del personalisme biogràfic, considerant el subjecte com un cas excepcional i diferent d'altres i, per tant, irrepetible en el curs de la història?

La figura d'en Francesc Verntallat podria admetre diferents tractaments historiogràfics. Però el nostre treball mirarà d'escollir el que més s'avingui amb l'objecte històric. I, per aquest cas, voldríem encarrilar l'anàlisi del conflicte remença formulant-lo des de la perspectiva biogràfica d'en Verntallat i seguint el gènere historiogràfic del *narrativisme*. En altres paraules: conèixer alguns aspectes de la història del s. XV català a través del prisma de la vida d'un dels seus protagonistes.

En el cas de la guerra civil catalana del s. xv, a més, hi ha una animant justificació per a la recerca biogràfica a càrrec d'en Santiago Sobrequés: “Aquesta desolació del paisatge historiogràfic encara és més gran en el camp biogràfic. Gairebé totes les grans figures de la contesa, tret d'en Pere Joan Ferrer i el bisbe Margarit, no tenen cap biografia històrica. Pere de Rocabertí i el seu germà el castellà d'Amposta, el mestre Montesa, els comtes de Prades, de Mòdica i de Pallars, *Verntallat*, Joan Sarriera, Cosme de Montserrat, Vilademany, el baró de Cruïlles i el seu parent el de Llagostera, els vescomtes d'Illa-Canet i de Rocabertí, etc., per citar només unes estrelles de primera magnitud, els trobem de sobte que combaten en un o l'altre cantó, sense que sapiguem gairebé res, de vegades absolutament res, dels seus antecedents familiars, militars, polítics, etc. I, això no obstant, *és obvi que el coneixement d'aquestes circumstàncies personals ha de tenir, en conjunt, un interès decisiu si volem tenir una interpretació justa dels esdeveniments*” (Sobrequés, 1973b: 10; la cursiva és nostra).

L'assaig de vies historiogràfiques abandonades o recentment renovades, com és el cas del *narrativisme* i de la biografia, venia també recolzat en un tríptic explicatiu d'un curs d'història medieval de l'any 2006: “Després de la crisi finisecular dels grans paradigmes historiogràfics que han dominat el s. XX, del marxisme a l'estructuralisme, de l'econometria a l'escola dels Annals, i de la fragmentació que seguí i caracteritzà els anys vuitanta i noranta – *l'histoire en miettes*, la història en miquetes-, assistim actualment a una profunda renovació teòrica i metodològica, historiogràfica al capdavant, de la història medieval, que incorpora nous camps d'estudi –o millor, noves formes d'entendre i d'escriure la història-, des de la història de gènere a la història ecològica o del medi natural, passant per una veritable rehabilitació dels

gèneres més tradicionals, des de la història política, rehabilitada del seu llarg descrèdit, i fins i tot la biografia, a la història econòmica, social, cultural i religiosa”.¹

Les biografies havien estat un clàssic motiu d'estudi en temps passats. Aquestes, generalment, versaven sobre un artista, un rei o un noble important. Del s. XV català, per exemple i entre altres, trobem les biografies de Joan II (Vicens Vives, 1953), la reina Joana Enríquez (Coll, 1953), Ferran II (Serra Ràfols, 1925; Vicens Vives, 1936-37), el rei Pere de Portugal (Martínez Ferrando, 1936), o el cardenal Margarit (Tate, 1976; Sobrequés, 1951-publicada al 2006). Tanmateix, la biografia, tot i que amb una forma metodològica i temàtica diferent, torna amb molta força. Potser ja no es busquen figures de primera línia; ara interessen figures secundàries, com el desconegut mercader medieval Ricard Guillem de Barcelona (Ruiz-Domènec, 2001).

Calia plantejar-se escriure la tesi seguint les corrents historiogràfiques de la *història narrativa* o *narrativisme*. El *narrativisme* és un gènere historiogràfic que torna, altre cop, a centrar el seu discurs en el relat d'una història seguint unes característiques determinades. A través de la narració d'un fet singular hi ha el desig d'entendre uns fets globals. En el cas de Francesc de Verntallat aquest fet particular i concret és una persona que ha viscut en uns paràmetres de temps i espai delimitats. La seva vida ha de mostrar el sentit d'uns fets més generals.

La història que narra un fet singular, que fa 'petita història', arriba més fàcilment al lector que la 'gran història': a través d'uns fets més propers, però també interessants, es pot mostrar una història d'àmbit més general. El llenguatge metafòric vol assolir el mateix objectiu: amb una història senzilla expressar-ne una altra de semblant amb un sentit més profund. És per tant, el *narrativisme*, una manera d'escriure, un gènere historiogràfic, però és també un mètode de coneixement històric. Aquí rau el nucli d'una hipòtesi de treball: el *narrativisme* és, entre altres coses, un mètode per conèixer el passat històric. La *història narrativa* és també un corrent historiogràfic. Així es podrà considerar el *narrativisme* com a corrent, com a mètode i com a gènere historiogràfic.

La nova *història narrativa* pot tenir com a contrapunt la història estructural. Aquesta última es pot considerar des de tants punts de vista com estructures analitzem, i pot tenir tants capítols, en certa manera independents, com estructures; per exemple es poden tractar l'estructura política, econòmica, social, jurídica, cultural; o subestructures relacionades com, en el cas de l'art, la pintura, la escultura, l'escriptura, l'arquitectura. Això fa possible una lectura desordenada: podem començar la lectura tant pel primer capítol com per qualsevol altre. En canvi, la història narrativa s'entén com l'organització d'un material seguint una seqüència cronològicament ordenada, amb una disposició del contingut única i coherent, formant un relat, és a dir *una història (story)*. En aquest cas no es pot perdre el fil narratiu, i hem de començar la lectura pel principi del relat, que és també el principi cronològic, tot i que es puguin fer els

flash-back adients. Aquesta diversitat metodològica, diferencia ambdòs corrents historiogràfics. Així, la història narrativa és més descriptiva, se centra més en l'home que en les circumstàncies, i és més particular i específica. En canvi, la història estructural, generalment, se centra en l'anàlisi estadística i la globalitat dels diferents aspectes (Stone, 1986: 95 i 120).

Però, abans d'encetar l'assaig narratiu de la biografia, cal fer un estudi detallat dels documents primaris que parlen del personatge esmentat: no es pot fer un assaig narratiu històric amb aspiracions d'estudi doctoral si no està fortament empeltat amb l'estudi rigorós de les fonts arxivístiques. De la mateixa manera, cal que es faci un estudi complet historiogràfic. S'han d'exposar totes les aportacions dels autors anteriors, els seus punts de partida i les seves conclusions; quines fonts han emprat, quins són els seus paràmetres ideològics, quines són les seves influències.

Aquest treball queda estructurat en tres grans parts: *Fonaments*, *El Senyor de la Montanya* que és la part escrita en clau narrativa, i, finalment, les *Conclusions*.

En la primera part del treball, s'especifiquen els "objectius" principals i secundaris del nucli de la tesi i del seu context històric; es fa una discussió sobre la "metodologia" de treball i es formulen unes "hipòtesis". L'estudi de les fonts primàries i el de les fonts secundàries estan enmarcats, respectivament, en els apartats: "Les fonts documentals de Francesc de Verntallat", i "La construcció de la memòria".

De la mateixa manera cal fonamentar el corrent historiogràfic del narrativisme i l'ús del gènere biogràfic. Cal delimitar el marc teòric de la tesi perfilant els dos extrems filosòfics de l'individualisme i del col·lectivisme. Tot aquest aparell teòric es treballarà en l'apartat: "Una monografia en clau narrativa".

És precisament aquest estudi de les fonts, primàries i secundàries, i dels fonaments teòrics el motiu de la primera part: *Fonaments*. Són les fases previes i els requisitis necessaris per abordar el nucli de la tesi doctoral. En definitiva, buscarem una fonamentació documental, una fonamentació historiogràfica i una fonamentació teòrica i metodològica.

Un cop fet això s'abordarà la part segona de la tesi que es correspon al nucli narratiu i biogràfic: *El Senyor de la Muntanya*. El mateix títol ja té un aire literari. El punt de vista de l'escriptor en aquesta part central canvia radicalment respecte a la primera part dels *Fonaments*. La primera persona del verb queda totalment anul·lada. És una narració en tercera persona feta per un observador del segle XXI. No hi ha un canvi de registre introduint la veu d'altres autors. Les cites d'autors queden totalment integrades en el text a fi que s'unifiqui la figura del narrador: normalment es fa la paràfrasi o resum del text però, excepcionalment, es copien les mateixes expressions del historiador per reforçar la tesi contrària, a fi que no es pugui malinterpretar el text.

El tres capítols que integren aquesta segona part formen una unitat estructurada cronològicament. En el capítol primer, "Gènesi", hi ha l'explicació dels orígens de tota la

problemàtica personal i contextual del personatge. Es tracta de la gènesi del seu patrimoni genealògic, social i cultural, però també de la formació del context dels pagesos de remença i la seva relació amb els senyors. A més d'anticipar-se un parell de segles enrera, inclou tots els anys de formació humana del personatge: la seva infància i la seva joventut. Una joventut considerada, en un ampli ventall, dels 15 als 35 anys.

Seguidament, s'aborda el segon capítol, "Esclat", que narra la guerra civil catalana del segle XV, en què Verntallat es veu totalment implicat. L'últim capítol, "Compromís", és la solució al conflicte dels pagesos. També inclou la segona guerra remença, en què Verntallat va ser un personatge passiu. El títol vol fer referència, d'una manera al·legòrica, a aquella actitud catalana que ha portat al concepte del *pactisme*. Tots tres capítols, *gènesi, esclat i compromís*, no deixen de ser un reflex de les etapes de la vida: infància, adolescència en un sentit ampli de vitalitat i de canvis, i maduresa.

És en aquesta segona part, *El Senyor de la Muntanya*, on s'utilitzarà el contingut de la major part dels documents primaris. En total, són unes 300 referències documentals que parlen de Verntallat, conservades en més de 20 arxius diferents.

Finalment, en la tercera part titulada *Consideracions finals: recapitulacions*, es presenten: les recapitulacions de les fonts primàries i secundàries; la discussió dels objectius plantejats en l'assaig narratiu; altres temes que han surgit a banda dels objectius; i, en acabar, les conclusions.

No es pot perdre de vista que el centre, el cor d'aquesta tesi, és una persona ben concreta. Al voltant d'aquest centre hi ha un marc històric, perifèric, el del context, que és el segon objectiu de la tesi. Ara bé tots dos objectius es complementen i no es poden entendre l'un sense l'altre. Una biografia sense el seu context seria com fer història local perdent de vista la història global: seria una història de barretina, anecdòtica i sense horitzons.

El centre de la tesi és el que es tracta d'una manera exhaustiva. La perifèria no. Estudiar el context exhaustivament es una fita impossible. Per això, tant en l'estudi de les fonts primàries com en el de les secundàries, com en el tractament narratiu del personatge, i en les seves conclusions, caldrà diferenciar el nucli de la perifèria.

Abans de continuar cal fer un petit resum del que va ésser la vida de Verntallat, que, en gran mesura, és completament desconeguda per la majoria de catalans amants de la història.

Semblança del personatge.

Francesc Verntallat, de la Vall d'en Bas, és un líder carismàtic i un personatge llegendari, digne del dramaturg i del novel·lista. En temps de la guerra civil catalana (1462-1472), que és també la primera guerra remença, va ser capità d'uns milers de pagesos. Defensà una causa justa que no li pertocava, ja que ell no era remença: en canvi, sí que ho era la seva dona. Els pagesos de remença estaven lligats a la terra que conreaven i per marxar havien de

pagar una redempció: es coneixia com el *mal ús* de la remença. De fet, durant una època de la seva vida va treballar, com la seva dona i com diuen les cròniques del seu temps, com un pagès: *vivia de son laurar e cavar, cum ha hun sotil pagès* (Sola-Morales, 1974: 400).

Lluità a favor dels pagesos que estaven subjectes als senyors pels anomenats *mals usos*. A més del mal ús de remença hi havia cinc més. Els seus homes el van respectar i estimar. Gran organitzador i home de prestigi també entre els seus enemics. Va lluitar contra La Diputació del General, que tenia com a lloctinent a Hug Roger III, comte de Pallars i últim representant de les dinasties catalanes. Després lluità contra Enric IV de Castella, Pere de Portugal, i Joan de Lorena. Aquest darrer va ser un duc de força vàlua que va estar a punt de doblegar els *verntallats* (així els anomenaven) i al qual només el va deturar la seva prematura mort.

Els reis pels quals va lluitar Verntallat, els magnats Joan II i el seu fill Ferran el Catòlic, el van apreciar i estimar, tot i que, en certa manera, es van aprofitar d'ell i dels seus homes. Joan II el va ennoblir fent-lo vescomte d'Hostoles i li va donar un extens territori o vescomtat. El vescomte d'Hostoles no va abandonar la causa dels pagesos i, uns mesos després del seu nomenament, va fer dos cops d'efecte, per lluitar i alliberar les càrregues dels pagesos, en les poblacions de Corçà (conegut com *el fet de Corçà*) i Constantins. Ferran II li retirà, anys després, aquests privilegis, malgrat el que havia fet per ell salvant-lo del setge de Girona. El seu lloctinent, en Pere Joan Sala, fou fet presoner a la segona guerra remença i horriblement executat a Barcelona. Francesc Verntallat firmà, en nom dels pagesos, *La Sentència de Guadalupe*, document jurídic que posava fi a les lluites entre senyors i camperols. Aquesta sentència va ser la primera declaració jurídica a Europa de supressió de la servitud del feudalisme, heretada teòricament de l'adscripció a la gleba del Dret romà. Una figura jurídica amb mil dos-cents anys d'història.

I. Fonaments

Francesc de Verntallat va existir. Era una persona de carn i ossos. Va viure en uns llocs determinats. Va néixer i morir en certes condicions. Viatjà pel país i per la península. Es va casar i va tenir fills. Tenia les seves conviccions i la seva manera de fer, el seu caràcter i temperament. Com i qui era realment? No és fàcil dir-ho després de 500 anys. Certament, és impossible conèixer exactament la seva persona. Aquest Verntallat, que és únic i irrepetible, és el que va existir fa 500 anys: es pot anomenar el Francesc Verntallat *històric*.

En segon lloc, cronològicament parlant, hi ha un Verntallat *documental*. Un home que es pot conèixer pels documents de l'època, és a dir, per les fonts primàries. És el que es pot citar com a Francesc Verntallat *documental*. Tot un seguit d'escrits contemporanis parlen d'ell. Aquests ens donen molta informació, personal i de l'època. Majoritàriament, aquestes referències vénen determinades cronològicament, amb dia, mes i any i, fins i tot, dia de la setmana. Aquesta informació, en alguns aspectes, està contrastada per documents de fonts diverses, formant un 'testimoni múltiple'. Es determina com a més probable que un fet sigui acceptat històricament si està contrastat per més d'una font, segons la fórmula clàssica: *Testis unus, testis nullus* (Marrou, 1999: 106). Les fonts de procedència de dits documents són molt diverses: arxius notariais del Mallol, d'Olot, de Santa Pau i de Barcelona; documents de la Generalitat i reials de l'ACA; documents de l'Arxiu Diocesà de Girona; Manual d'acords dels jurats de Girona; i finalment, arxius particulars de la noblesa dipositats al ANC. A més, hi ha informació dels dietaris de Jaume Safont. Probablement, amb el temps, es trobarà més documentació.

Aquesta informació no és contínua, fa salts tant en el temps com en el contingut. No hi ha cap resum o memòria contemporània del que va ser la seva vida. Seria com si hi hagués tot un seguit de fotografies d'una persona. Aquestes fotos donen molta informació: del lloc, dels vestits, de les persones que acompanyen al personatge, de les eines o instruments que utilitzen; però són només instantànies de la realitat. El mateix ens passa amb els documents: ens donen unes notícies discontinües i, com les fotografies, ens poden donar més o menys detalls, però podrien també estar trucades. Tota aquesta documentació ens parla d'un Verntallat *documental* que es pot ajustar més o menys al veritable Francesc de Verntallat *històric*.

Els aspectes més teòrics respecte a l'autenticitat i veracitat dels documents es tractaren en el punt, "Metodologia", sense entrar mai de ple en un estudi filosòfic sobre el coneixement històric, que no és l'objecte d'aquest treball. Es podria senyalar simplement una punt de partida metodològic: "Hay que saber reconocer de buen grado nuestras servidumbres respecto a los documentos, medir su alcance, saber lo que podemos deducir de ellos" (Marrou, 1999: 119). Cal evitar caure en un positivisme que vulgui disposar d'unes fonts exhaustives, múltiples i

perfectament demostrables i, també entregar-se a un escepticisme que faria impossible el coneixement històric.

Però, el fil de la paraula de la construcció de la memòria no acaba aquí. Aquesta documentació és tractada per l'historiador, per l'educador i també pel comunicador, sigui periodista o polític. Aquest intenta unir les peces d'un trencaclosques amb unes unitats que es poden complementar amb més o menys facilitat. Amb elles, el cap de l'historiador reprèn un discurs mitjançant les convencions del seu temps. L'historiador és més o menys hereu d'unes ideologies filosòfiques, d'uns valors diferents als dels fets que estudia, que han variat al llarg del temps. La historiografia consistirà a estudiar l'obra dels historiadors d'altres èpoques, situant la seva posició en l'evolució del coneixement històric i en el seu context. En aquest estudi apareixeran les qüestions perennes: “la veracitat, la independència, la perspectiva històrica, la problemàtica de lligar l'anàlisi sobre base documental amb la síntesi interpretativa” (Balcells, 2004: 13). Hi ha, doncs, un Francesc de Verntallat elaborat per unes persones que han treballat uns documents, unes instantànies del s. XV, que configuren un Verntallat *historiogràfic*.

En la mesura que l'estudi documental sigui més complet, ens apropiem millor al personatge, aquell que realment va existir. A més, si l'historiador s'esforça per ser el màxim independent possible, aquesta transmissió serà més objectiva. La influència del context sobre el text és lògica i patent, però no absoluta. És possible afirmar, seguint el sentit comú i l'experiència quotidiana, que l'historiador pot arribar al coneixement objectiu del passat si compta amb les fonts adients.

Ara bé, ni el Verntallat *documental*, ni el Verntallat *historiogràfic*, seran exactament el Verntallat *històric*, aquell Verntallat únic, que visqué el seu propi present, que mai més tornarà, tot i que, avui dia, puguem tractar-lo històricament. Així, en el moment de tornar a refer i compilar una nova imatge, una nova grafia d'aquesta persona històrica, cal analitzar el Verntallat *documental* i el Verntallat *historiogràfic*.

En l'apartat “Les fonts documentals de Francesc de Verntallat”, es fa una anàlisi formal dels documents del quatre-cents que parlen directa o indirectament de Francesc de Verntallat. També d'alguns documents, inèdits o no, que, sense parlar ni tants sols indirectament del nostre personatge, aporten dades a fi d'elaborar el context històric de la tesi. Es comenten els documents inèdits que s'han pogut aportar. En aquest capítol es fa una anàlisi formal dels documents. L'anàlisi material dels documents, és a dir, la informació històrica que aporten els documents, serà exposada narrativament en el nucli de la tesi.

A continuació es fa un estudi historiogràfic sobre allò que s'ha dit de Francesc de Verntallat. Començant per Jerónimo de Zurita (s XVI) i passant per la fecunda historiografia de la Renaixença, es repassa com s'ha transmès en les diferents generacions el record d'aquest personatge memorable. És el contingut de l'apartat “La construcció de la memòria”: la historiografia. Com es construeix la memòria dels fets passats a través del temps i quina

percepció es té d'ells. En aquest bloc també es comenta l'ús de les fonts primàries que han fet servir els historiadors, i que, entre altres coses, condicionen aquesta construcció de la memòria.

Evidentment, aquesta primera tasca és el primer pas de la tesi: recollir tot el material documental primari i fer un estudi del que han dit fins ara els historiadors de l'objectiu principal. Seria l'estat de la qüestió.

Aquesta tasca es complementa amb altres fonaments teòrics. A més de marcar-se uns objectius i formular unes hipòtesis de treball, cal discutir quina metodologia es fa servir. Evidentment es farà servir una metodologia històrica en estat pur: una fase heurística amb la recopilació detallada de les dades documentals; una fase analítica amb l'organització i tractament d'aquestes dades; i, finalment, una interpretació històrica de tot el material. Evidentment, aquestes fases poden ser simultànies, i en el moment que hom està cercant un document, l'està analitzant i l'està, d'alguna manera, interpretant. Alhora com a tret metodològic, cal incorporar i tenir en compte les fonts secundàries: es tracta de fer una nova anàlisi i elaborar una síntesi creadora de l'objecte del treball, mitjançant l'estudi de les fonts primàries i amb l'aportació de l'elaboració que d'aquestes fonts han fet altres autors.

Tanmateix, els corrents historiogràfics, segons el marc teòric que els han orientat, han fet ús de metodologies específiques. Al darrera d'això hi ha unes concepcions del coneixement històric amparades en corrents de pensament filosòfic determinades. Es poden posar d'exemple dos extrems oposats: un seria la metodologia del positivisme, que consisteix en l'acumulació de dades i d'esdeveniments històrics seguint un estricte ordre cronològic. L'altre seria el dubte existencial propugnat pel nihilisme que es planteja si és possible el coneixement històric; en aquest supòsit tot seria tan relatiu que seria impossible conèixer res; fins i tot la mateixa metodologia seria tan relativa com la resta.

Finalment, en l'últim apartat, "Una monografia en clau narrativa", delimitarem el marc teòric de la nostra narració. En aquesta tesi doctoral es vol seguir el corrent historiogràfic del *narrativisme*. El *narrativisme* és també un gènere historiogràfic, és a dir, una manera d'escriure la història. Tanmateix, en aquests moments, interessa especialment aprofundir en el *narrativisme* com una corrent historiogràfica revisada. Cal fer una aproximació als seus orígens, als seus mètodes, a les seves característiques i als seus representants. Com una concreció del mètode narratiu, assajarem el gènere històric de la biografia. És un gènere clàssic que ha estat en entredit durant decennis.

Aquest últim apartat, "Una monografia en clau narrativa", era susceptible de col·locar-se en primer lloc, seguint el també ordre lògic de: justificació teòrica, fonts primàries, i finalment, historiografia. No hem volgut fer-ho així. No volíem començar a parlar de noves corrents narratives en una tesi doctoral sense fer primer un exhaustiu estudi documental i historiogràfic. No volem que l'ús metodològic del *narrativisme* emmascari la pacient feina de les fonts. Dit d'una altra manera, es vol fonamentar el treball, des de bon principi, en una abundant

documentació.

A. Objectius i metodologia

1. Objectius

Es pot entendre la història com l'aplicació d'uns documents: extreure una informació d'un material històric. Això es comprensible ja que la història es fa amb documents. Però no és el document el que es troba en el punt de partida, sinó que hi ha una qüestió previa: "la historia es la respuesta (elaborada evidentemente a base de documentos) a un pregunta que le plantean al misterioso pasado la curiosidad, la inquietad, algunos dirán la angustia existencial y, de todos modos, la inteligencia, la mente del historiador" (Marrou, 1999: 48). Abans d'aplicar-se a la recerca de documents, hi ha una inquietud prèvia. Quina és la pregunta original que mou aquest treball? Evidentment és saber qui era Francesc de Verntallat. Aquest és l'objectiu principal.

La segona pregunta, relacionada directament amb la primera, és aquesta: com era el context històric de Verntallat? Com era el seu entorn cultural especialment relacionat amb el món rural? Quines eren les seves motivacions o limitacions polítiques, socials i econòmiques? D'aquí es deriva el segon objectiu: l'estudi del context històric. D'aquest dos objectius principals penjaran altres de secundaris. Hi ha un tercer objectiu principal, de tipus metodològic, que fa referència al gènere historiogràfic adoptat: es vol fer una biografia seguint el corrent del narrativisme.

1.1. Una figura que cal reivindicar

Fora dels límits de les terres gironines la figura d'en Verntallat es pràcticament desconeguda. Fins i tot en moltes obres d'història de Catalunya la presència d'en Verntallat és gairebé irrellevant. Al nostre entendre, aquest menysteniment no fa justícia històrica a un personatge de la talla d'en Verntallat, gràcies al qual, entre altres coses, el rei Ferran el Catòlic, signà a Guadalupe la sentència que posava fi al règim feudal a Catalunya. D'aquesta manera, esdevingué la primera nació europea on s'abolí la servitud de la gleba i la resta dels mals usos i, amb ells, tot el sistema feudal d'homenatges de fidelitat.

Aquest fet, per ell mateix, té una significació històrica única, ja que es tracta d'una de les fites amb què podem marcar el pas de l'Edat Mitjana cap a la Moderna. I, encara que només sigui per això, pensem que en Verntallat mereixeria ser considerat amb més cura i deferència per part dels historiadors i divulgadors, de manera que el seu nom ultrapassés l'àmbit local i la seva figura s'estudiés fins i tot a nivell escolar.

Un dels primers objectius secundaris és revisar la bibliografia existent sobre Francesc Verntallat i les fonts documentals primàries que aquesta bibliografia ha emprat. També és un fita l'ampliació d'aquestes fonts primàries. Tot aquest material s'ha de compilar i sintetitzar.

S'ha de replantejar la biografia sencera de Francesc Verntallat i l'obra que dugué a terme, tal i com ha estat escrit fins ara, començant una nova recerca exhaustiva de documents fins avui desconeguts i analitzant totes les fonts primàries que es tenen actualment.

Per conèixer una persona del segle XV és necessari marcar-se altres objectius secundaris. En primer lloc, s'ha de situar la persona en el seu entorn social. S'han d'analitzar les categories socials i professionals de la societat rural de la Catalunya vella. Aquesta feina, en gran mesura, s'elabora en el capítol *Gènesi*. L'objectiu és perfilar els principals grups socials de l'entorn de Verntallat. La figura de Verntallat permet estudiar com era l'estratificació de la noblesa catalana al segle XV. Els *Usatges de Catalunya* parlen d'una classificació de la noblesa massa encarcarada que no es corresponia a la realitat del quatre-cents. També permet indagar l'interès o les conseqüències que tenia ser o no ser de la noblesa. De la mateixa manera es poden reforçar les últimes clarificacions dels darrers treballs fets per Miquel Golobardes (1978) i Rosa Lluch (2005) sobre l'estatus social rural i la possible manera de nomenar als camperols de Catalunya. Què representa realment ser un pagès dit de remença?

Un cop fet això es pot definir el rol social que desenvolupa el personatge al llarg de la seva existència. Verntallat és un home de la baixa noblesa, un donzell, que fa de pagès però que, en un moment determinat, té un paper i una missió agitada entre els seus: es tractaria de perfilar el seu estatus social per ajudar a desbrossar la qüestió historiogràficament plantejada de si és un noble, un gentilhome o, simplement, un revolucionari compromès en la guerra dels pagesos.

En tercer lloc, és possible imaginar-se el personatge en les tendències socials que donen lloc a un món imaginari, que configura l'àmbit de les mentalitats i de la cultura (Aurell, 1998: 49). Els donzells estaven inmersos en els ideals, encara molt vius a Catalunya, de l'esperit de cavalleria que, enmarcats en un esperit alliberador, es manifestarien en la primera guerra remença. D'aquesta manera es pot tenir una idea sobre el marc social-polític en què es movien els donzells que permet abordar el paper i responsabilitat que va poder tenir Verntallat en la guerra civil catalana.

Cal plantejar-se el paper polític que va tenir Verntallat com a col·laborador de la Monarquia, tant en les dues guerres remences com en les seves conseqüències. Cal estudiar el marc jurídic de la persona de Francesc de Verntallat, resumint el problema de la remença i l'abolició dels mals usos. S'ha d'analitzar la personalitat jurídica del personatge al llarg de la seva vida i la seva actuació com a tal.

És possible, com objectiu secundari, analitzar la presa de decisions d'en Francesc de Verntallat a la seva vida i mostrar la incidència de les persones amb les seves decisions en el curs de la història.

A nivell historiogràfic i divulgatiu cal mostrar com s'ha transmès en els diferents àmbits la seva figura. Com ha estat la construcció de la memòria al llarg del temps: què han dit els

historiadors; quina informació donen les llegendes com una font auxiliar de la seva bona o mala fama; quina imatge té la gent de la comarca; què diuen els possibles descendents del personatge.

1.2. Importància del context històric. Objectius del context.

Més important que la vida mateixa del biografiat és la seva relació amb el context. Per altra part, la reavitalització actual del gènere biogràfic vol aspirar a entendre el món a través d'un personatge singular. Aquest context històric del quatre-cents, és prou suggerent per mostrar, a través d'una biografia, aspectes de la vida quotidiana d'aquell temps. També hi ha trets per tractar Verntallat com una referència en el canvi d'etapa històrica: la lluita social, el replantejament del feudalisme, l'obertura a l'exterior en busca de noves terres més enllà del món conegut, l'ús de la impremta. Tanmateix, per plantejar-lo, com a protagonista d'aquest canvi, cal tenir en compte aquelles paraules de Johan Huizinga: "Todo el que se propone seriamente establecer una clara división entre la Edad Media y el Renacimiento advierte que los límites se le ensanchan y escapan. Percibe en plena Edad Media formas y movimientos que parecen ostentar ya el sello del Renacimiento, y para poder abarcar también estas manifestaciones se estira el concepto del Renacimiento hasta un extremo en que pierde toda su fuerza elástica" (Huizinga, 1945: 401).

Dins del context de les guerres remences, cal plantejar-se diferents objectius: valorar l'efecte de la crisi baixmedieval en les reivindicacions dels pagesos; diferenciar el paper dels pagesos rics i pobres segons les concepcions de Vicens Vives i Pierre Vilar; perfilar el tipus de guerra, medieval o moderna, tenint en compte la introducció de la pólvora, l'ús de la violència i altres paràmetres.

En el camp cultural cal observar: com és l'esperit de cavalleria en la societat baixmedieval catalana i si continua la seva influència; el paper de les conviccions religioses; com és la mentalitat del temps i de les persones i com s'integra en la història total ja que l'home, no és només pensament sino que totes les seves dimensions s'integren en la història del viure (Bennassar, 1985: 161).

Un altre objectiu és seguir la pista d'un nombre important de personatges que conflueixen amb Verntallat: pagesos de remença, notaris, mercaders, homes de lleis, i gentilhomes. Aquests formen un conjunt clau per entendre el desenvolupament de la qüestió remença i el desenvolupament de les seves guerres.

La sentència arbitral de Guadalupe de 1486 firmada per Verntallat sota la direcció de Ferran II era la primera concòrdia entre senyors i pagesos que va reeixir a Europa. Aquesta Europa que es consolidà a l'Edad Mitjana conté una sèrie de trets comuns que es poden resumir en tres característiques principals heretades de l'antiguitat: "la *europiedad* es resultado de una fusión que el Cristianismo fue capaz de realizar entre tres herencias que afectan a la naturaleza humana: Trascendencia absoluta, de acuerdo con la revelación a Israel, Antropocentrismo

helénico, i Jurisprudència romana que hizo del hombre persona. Europa es patrimonio cultural y no tan solo una estructura política o económica, como a veces nos sentimos tentados a creer” (Suarez, 2005: 12). Ens plantejem com a objectiu, rastrejar i reseguir les petjades que es puguin trobar en Verntallat i el seu entorn d’aquestes tres característiques. ¿És possible detectar en Verntallat, personatge secundari proper a les inquietuts del poble baix, una transcendència absoluta en el més enllà, un consciència de l’individualitat del home com a persona, i un tarannà jurídic que fugi de l’arbitrarietat i el desordre?

1.3. Un assaig d’història narrativa

La narrativa és tant o més antiga que la mateixa escriptura de la història. És una manera d’escriure història, és un gènere historiogràfic. Igualment és, en aquests moments, un corrent historiogràfic que es pot anomenar, i que de fet s’anomena, *narrativisme*. En aquest gènere historiogràfic i en aquest corrent es vol enquadrar aquest treball. També és una metodologia de treball: defensem que la història narrativa, amb les seves característiques, és un mitjà, un mètode, per fer història. Narrant una història es pot anar més enllà que amb la simple exposició dels fets. Narrant una història seguint un fil cronològic és possible mostrar unes realitats que es fan més difícils d’entendre d’altra manera. Defensem que és més fàcil entendre la figura i el paper de Verntallat en el seu temps seguint un fil narratiu que separant i analitzant diferents àmbits de la seva vida, com podrien ser els àmbits socials, econòmics, polítics i culturals. Defensem que, no és només més fàcil, sino que a més, és més interessant.

1.4. Tòpics historiogràfics per desbrossar

Altres objectius secundaris que ens plantejem fan referència a clixés històrics fets, tant a la figura de Verntallat com al context del món medieval. Al voltant d’en Verntallat han anat sorgint tot un seguit de tòpics historiogràfics: que va trair Catalunya en donar suport al rei Joan II quan la Diputació del General s’hi enfrontà; que traí després la causa dels pagesos en ser ennoblit pel rei; que no va participar en la segona guerra remença, la qual cosa indicaria el seu rebuig final de la causa; que se separà del sindicat Remença en els darrers anys de la seva vida.

A causa d’aquests judicis, emesos per diferents historiadors, la figura d’en Verntallat ha estat menystinguda també a Catalunya, en considerar que durant la guerra civil catalana (1462-1472) la voluntat nacional residia exclusivament en la Diputació i en el Consell barceloní i no pas en les terres de Girona o en altres llocs. Nosaltres considerem que un estudi sistemàtic de la vida d’en Verntallat il·lumina tots aquests punts en comprendre les seves diferents actituds en el marc d’una biografia sencera. Una prova d’aquesta forta petjada que el romanticisme ha deixat és denunciada per historiadors més recents: “Cal afegir que una bona part de la historiografia de què disposem o bé, és parcial, o bé ha estat escrita amb idees preconcebudes” (Sobrequés, 1973a: 41).

Cal també fugir de la visió de *crisi* econòmica i social propugnada pel materialisme dialèctic i que és present en la qüestió de la lluita dels remences. Aquesta concepció, acompanyada d'una terminologia concreta, fa ja uns quants anys que està en revisió. Enric Ucelay Da Cal, va fer en una ponència a l'any 1990, *La historiografia dels anys 60 i 70: marxisme, nacionalisme i mercat cultural català*, una crítica molt valenta de l'abús de certs mots: "Quin sentit pot tenir l'ús insistent i actiu d'un vocabulari conceptual ja esdevingut tòpic i enquilosat? Potser l'exemple més groller és el del terme *crisi*. Tota l'etapa més contemporània de la història d'Espanya es presenta habitualment com una crisi: la *crisi del 98*, la *crisi del 1917*, la *crisi de la restauració*, la *crisi de la monarquia*, la *crisi de la República*, la *crisi espanyola del segle XX*, (...) Aquesta observació sobre la *crisi*, insisteixo, ens resalta dues coses: primer, el poc pensat que està l'esquema interpretatiu amb què treballem i, segon, com les idees de combat, sovint d'origen periodístic, les frases brillants esdevingudes frases fetes, s'acumulen per produir una espècie de magatzem ideològic, d'ús obligatori, però sovint insensat, entre *Oligarquia*, *burgèsia*, *clase mitjana* o *capes mitjanes*, *funció*, *proletariat*, *progrés* i *progressista*, *dretes* i *esquerres*" (Ucelay, 1990: 77).

La situació va més enllà d'una qüestió terminològica. No és només l'abús de la paraula *crisi*, mot que també s'embolica en aquestes planes. Hi ha qui es qüestiona l'existència d'una veritable decadència econòmica: "Es una situación enojosa no hablar más que de una cosa y, al mismo tiempo, no tener suficiente información para hacerlo: la decadencia económica catalana nunca se pudo demostrar, siempre quedó en el territorio de la conjetura, de la hipótesis de trabajo. (...), todos los investigadores del siglo XV europeo (bueno, casi todos) coinciden en lo mismo: no se puede hablar de una decadencia económica a finales de la Edad Media" (Ruiz-Domènec, 1998: XI-XII).

En aquest sentit s'ha interpretat que la pesta negra de 1348 va tenir unes conseqüències funestes en els pagesos de remença que esclatarien, al cap dels anys, amb les anomenades guerres remences: "Bona part dels historiadors (...) consideren que la condició remença va empitjorar després de 1348 i que així es van assentar les bases del gran conflicte remença que una mica més de cent anys després esclataria" (Lluch, 2005: 205). Darrerament aquesta visió s'esta replantejant.

Sempre que es parla d'algun fet, esdeveniment, o persona de l'Edat Mitjana, s'hi associen una sèrie d'idees relacionades amb l'oscurantisme medieval. Sovint els historiadors especialistes han de sortir al pas d'aquestes idees: "Me refiero a los tópicos sobre la Edad Media que viven como piojos en nuestra mente y que como tales parásitos nos impiden pensar por nosotros mismos: cinturón de castidad, miseria, suciedad, violencia, superstición, quema de brujas, y miles de figuras surgidas de las malas películas de los sábados por la tarde en el cine o la televisión" (Ruiz-Domènec, 2006: 14). En aquest sentit cal plantejar-se l'objectiu de fer un treball de recerca que suggereixi una realitat més enriquidora. Així, pel que fa a la violència a

l'edat mitjana, Verntallat és considerat un home abrivat: “Al ver el antiguo agitador de los remeças frustados de tal modo sus deseos, invadió, mano armada el territorio, saqueándolo y maltratando a sus míseros habitantes de la manera como él sabia hacerlo” (Chia, 1888c: 281-282). Cal analitzar i cercar les fonts primàries d'aquesta i d'altres afirmacions, i estudiar el conjunt de la vida d'en Verntallat el qual era, en efecte, un home de guerra, però potser lluny d'aquestes paraules que el situen com un agitador criminal.

Es pot dir el mateix del famós *ius maletractandi*, el dret a maltractar dels nobles, o del *ius prima noctis*, el dret del senyor a passar la primera nit de noces amb la dona del pagès. Són tòpics o realitats? Igualment el paper de la dona medieval, els esclaus, els jueus i els captius, l'actitud dels homes d'Església, la mentalitat religiosa, la cultura popular. Sens dubte hi havia de tot, però ens plantejem l'objectiu de contribuir a desbrossar una petita part dels tòpics medievals. L'estudi de la vida i del context social de Verntallat pot il·luminar aquestes qüestions?

1.5. En conclusió

La normativa de presentació de la tesi doctoral aconsella que els objectius han d'estar numerats i redactats amb els verbs en infinitiu². Malgrat que aquesta modalitat no s'escau amb una tesi que vol seguir el corrent del *narrativisme* cal seguir la normativa. Tanmateix, seguir un esquema numerat dels objectius facilita la correlació i discussió que es fa a l'última part de la tesi (i també la ràpida correcció). Per altre banda si la primera part del treball, *Fonaments*, i la tercera part, *Consideracions finals*, segueixen una pauta més acadèmica singularitza millor a la part central escrita en clau narrativa: *El Senyor de la Muntanya*.

Els objectius principals que es plantejen en aquesta tesi doctoral són:

1. Fer una biografia de Francesc de Verntallat per tal de reivindicar la seva figura i comprendre una part del món medieval de la Catalunya del segle XV a través d'un personatge singular.
2. Esclarir el context històric per revisar i aprofundir en les característiques històriques de la Catalunya rural del segle XV.
3. Seguir el gènere historiogràfic del *narrativisme* mitjançant una metodologia apropiada.

Els objectius secundaris, que es deriven dels principals, són:

1. Fer un estudi acurat i complet de les fonts primàries i secundàries de Francesc de Verntallat.
2. Perfilar els principals grups socials de la Catalunya rural del segle XV.
3. Delimitar el rol social de Verntallat.
4. Estudiar el marc cultural del personatge.
5. Determinar el paper polític del cap dels remences.

6. Estudiar la presa de decisions d'un personatge del segle XV.
7. Recollir les raons proposades per l'historiografia de les causes de la Guerra Civil Catalana de 1462-1472.
8. Esclarir la divisió de pagesos rics i pagesos pobres en relació a les reivindicacions dels camperols i els seus motius de lluita.
9. Matisar l'efecte de l'anomenada crisi baixmedieval i la seva relació amb la fallida demogràfica produïda per la pesta negra.
10. Contribuir a clarificar els aspectes militars de la Guerra Civil catalana del quatre-cents.
11. Fer aportacions a la història cultural: incidència de la cavalleria; el paper de les conviccions religioses; la mentalitat de les persones.
12. Resseguir la pista d'un nombre elevat de personatges a fi d'entendre millor el context històric i fer-lo més proper al lector.
13. Contribuir a desbrossar tòpics del personatge i del context històric.
14. Intentar englobar al personatge en un marc espacial i temporal més ampli: com a testimoni del canvi d'etapa històrica i com a referent dels trets comuns configuradors de l'edat mitjana a Europa.
15. Utilitzar la narrativa com un medi de coneixement històric i com un medi docent per apropar la cultura històrica a l'home del nostre temps.

2. Metodologia

Aquí no es farà menció de la metodologia específica del gènere historiogràfic del narrativisme que es justificarà en el seu moment. Només es comentarà la metodologia històrica pura i les precaucions metodològiques en l'estudi dels documents.

2.1. Metodològia històrica

Es pot afirmar que la història és certament coneixement científic, que té un objecte propi que és el passat humà, i que utilitza una metodologia comú. L'abast heurístic, la crítica metodològica i l'art en la interpretació documental poden ser els procediments comuns de tota metodologia històrica. Posteriorment, aquesta metodologia es diversifica segons les especialitats, a fi d'adaptar-se a les varietats d'objectes històrics (Marrou, 1999: 7; 241). Tanmateix, els diferents corrents historiogràfics s'han decantat per diferents metodologies de treball, derivades de les corresponents escoles filosòfiques. Així, és possible parlar de metodologies diverses.

Però també és possible discutir que s'hagi d'utilitzar, necessàriament, una metodologia concreta en l'estudi de l'història: "No existe ningún método en la historia porque la historia no

plantea ninguna exigencia; le basta con relatar cosas verdaderas, es suficiente. La historia sólo busca la verdad; en ese sentido no es la ciencia que busca el rigor. La historia no impone normas; ninguna regla de juego la domina, nada es inaceptable para ella. Ésta es la característica más original del género histórico” (Paul Veyne citat per Ruiz-Domènec, 2006: 28). Aquesta afirmació de Veyne pot ser útil per fugir de metodologies massa reduccionistes o predeterminades.

En aquest marc de plantejaments metodològics, cal fer un esforç per plantejar-se uns procediments específics de treball en què es contemplin les inquietuds de l’home actual. En aquest sentit, l’historiador José Enrique Ruiz-Domenec es planteja diferents procediments per trobar un estil pròpi segons les exigències del nostre temps. En primer lloc, es tractaria de trobar una manera d’escriure que sigui conforme a l’esperit de la nostra època. Així cita, entre altres, l’experiència de Arno Borst: “Borst transformó los textos medievales en lecturas interiorizadas de una época fascinante a la vez que lejana, y permitió leer algunos testimonios de una manera que a muchos les pareció totalmente radical y sin sentido, y a unos pocos, entre los que me encuentro, una pieza admirable de hermenéutica, es decir de comprensión. (...) Borst inicia un estudio de la Edad Media a contratiempo, obligado a imaginar no sólo lo que las convenciones académicas le niegan, sino también lo que las nuevas corrientes habían olvidado. Y eso que habían olvidado, y quince años después recuperaron, es que la historia es, y sólo puede ser, escritura” (Ruiz-Domènec, 2006: 55-56). Dedicarem per això, en el seu moment, un apartat a parlar de la metodologia de la narrativa i un altre de més ampli a discutir les característiques d’allò que és, ja, un corrent historiogràfic.

La metodologia vindrà condicionada per les actituds de l’historiador. La missió de l’historiador consisteix més en comprendre que en jutjar. En la mesura que entén millor el fet històric, pot fer una explicació més acurada. A més, requereix que l’investigador faci una anàlisi de la seva consciència a fi de clarificar les intencions de la seva recerca, per valorar les seves motivacions i dependències (Ruiz-Domènec, 2006: 58-59). Es requereix una llibertat d’esperit que faci possible l’esforç d’estar per sobre dels lògics condicionaments que tothom té. Cal cercar el major grau d’objectivitat possible.

2.2. El tractament dels documents

Són possibles dues actituds extremes en el moment d’interpretar un document. Una és l’actitud del dubte cartesà, que es qüestiona contínuament la veracitat dels documents: És autèntic el manuscrit o és una falsificació? I, en cas que no sigui una falsificació, ¿va voler donar una visió interessada, deformada, o fins i tot falsa la persona o institució que va generar el document? Pels positivistes, el més lògic seria tenir una actitud crítica davant del text antic i caldria tenir una actitud de sospita davant d’ell. Segons Marrou, això podria ser per l’historiador un vici que l’incapacitaria per reconèixer la dimensió real del document que estudia.

Contràriament, Henri-Irénée Marrou, prefereix que l'actitud de l'historiador, en el moment de voler interpretar un text o un signe documental, sigui una actitud de simpatia. Encarà vol arribar més enllà: "Incluso el término *simpatía* resulta aquí insuficiente: entre el historiador y su objeto tiene que establecerse un vínculo de amistad, si es que el historiador quiere comprender, pues, según la hermosa fórmula de San Agustín, 'no se puede conocer a nadie si no es por la amistad', *et nemo nisi per amicitiam cognoscitur*" (Marrou, 1999: 79-80). Un cop dit això, seguidament, matissa que el coneixement d'amistat ha d'estar regit per la veritat, i fa unes reflexions respecte la veritat.

Aquestes dues actituds, el relativisme o la simpatia davant del document, tenen als seus defensors i els seus protagonistes, i no tenen perquè ser contradictòries. Tanmateix, pel nostre tarannà, volem seguir més aviat la segona, la de simpatia de l'historiador pel document treballat. Alhora, és necessari un cert esperit crític o, millor encara, una comprensió per les actituds dels homes. De fet, entre els documents treballats i relacionats amb Verntallat, es troben algun que ha estat manipulat: es tracta d'una falsa crònica que, durant anys va estar considerada com del segle XII però que, posteriorment, es va descobrir que havia estat escrita en el XV a fi de justificar l'ascendència noble dels avantpassats de Verntallat. Cal tenir una visió de rebuig total per la falsa crònica? Es pot tenir un sentit de simpatia per aquest engany? Qui negarà, nogensmenys, un valor addicional a aquesta falsa crònica? Tot i que és falsa, mostra una realitat i, per tant, manifesta unes inquietuts històriques.

Hi ha una metodologia clàssica respecte la crítica del document. Cal plantejar-se, per a cada document, una crítica sobre l'autenticitat que fa referència a diferents qüestions: el text, és realment de l'autor? És un original o una còpia? Les còpies són fidels als originals? Per tant, interessa tenir i comparar còpies de diferents arxius. Per exemple: la llista de pagesos condemnats a mort per la Sentència de Guadalupe l'any 1486, la dóna Vicens Vives extreta d'un document de la cancelleria publicat en una edició de 1588 de les Constitucions de Catalunya (Vicens, 1978: 261), però es troba també en el arxiu municipal de Girona en el manual d'acords de 1486 (AMG MA, 1486: 59v^o-60v^o). Les dues llistes coincideixen totalment; tanmateix justifica la feina d'arxiu realitzada: no és un document inèdit, ja que Jaume Vicens ja l'havia comentat, però es pot contrastar la seva validesa i serveix per donar fe de l'abast que va tenir la llista, que implicava fins i tot a síndics de pagesos i un criat de Verntallat. La llista va arribar als jurats de la ciutat de Girona que era la capital de la zona principal dels pagesos imputats i provocaria moltes reaccions.

En segon lloc, hi ha una crítica de la procedència: Qui va redactar, sigui persona o institució, el document? A on es va escriure? Quan? Quina tipologia té? Com ha arribat a nosaltres o en quin arxiu es conserva? Totes aquestes preguntes es van ja plantejar a la nostra tesina, de la que es farà el corresponent resum. Eren els aspectes formals de la documentació que donan també una informació necessària i ja comentada anteriorment.

És necessari, posteriorment, fer una crítica de la interpretació: què és el que ha dit l'autor i què és el que volia dir? La metodologia estudiada i suggerida per Hans-Georg Gadamer, l'hermenèutica, que tracta sobre l'art de l'interpretació dels textos, suposarà un bon punt de recolzament per assolir aquest punt.

Finalment, cal fer una crítica respecte la credibilitat. Cal determinar el valor del testimoni, de la seva sinceritat, de la competència i exactitud. De si és o no és un testimoni directe, de quin és el grau de condicionament, físic o moral, que té l'autor. En el cas de Verntallat és molt interessant tenir valoracions de judici oposades: és el cas dels documents generats per la part contrària a què es va enfrontar a la guerra civil.

En definitiva, són quatre qüestions metodològiques a tenir en compte: la crítica de l'autenticitat, la crítica de la procedència, la crítica de la interpretació i la crítica de la credibilitat. Són quatre paràmetres interessants que cal tenir presents en tot moment però, també, en certa manera, massa positivistes, que poden derivar en un carrer interminable. Paga la pena tenir-los en compte i treballar-los en una tesi d'aquestes característiques però, tanmateix, serà també molt constructiu parlar de la comprensió general i de la simpatia, de la qual parlàvem abans, pel document. Un document fals també pot ser força interessant, ja que obre interrogants de quina és la raó que ha portat a escriure el fals testimoni (Marrou, 1999: 85-90).

És aquí on cal parlar de l'hermenèutica en més profunditat. Comprendre un text antic passaria per entendre les expressions utilitzades tal com es van voler expressar en aquell moment. Comprendre el text antic és entendre a algú que està parlant amb nosaltres, és buscar un diàleg amb el text i amb la persona que va escriure el text. Paral·lelament, una obra d'art, un edifici, o un costum es poden també entendre com uns documents que intenten mostrar un significat profund i que estan dialogant amb nosaltres: "La comprensión histórica, subraya Droysen, en el fondo es lo mismo que comprender a alguien que habla con nosotros. En este proceso siempre tomamos la palabra singular como expresión de algo interior. La ciencia histórica se construye a partir de la deducción de la fuerza, del poder y de la vida interior, que encontró su expresión en los testimonios históricos" (Grondin, 2002: 124).

Aquest diàleg, parteix precisament de la possibilitat de entendre el que vol explicar l'altre. Un diàleg sincer que presuposa que l'altre pugi tenir raó. És aquí on rau precisament l'essència d'aquesta metodologia fenomenològica: "La posibilidad de que el otro tenga razón es el alma de la hermenéutica" (Grondin, 2002: 179). Entre el document i el historiador s'estableix un cert intercanvi de coneixement que es va actualitzant o verificant. És convenient tornar a llegir o admirar el document tantes vegades com nous interrogants ens plantegem. Cada cop que es torna a estudiar un document s'entén millor, ja que s'ha intentat contrastar el seu contingut amb altres fonts (Marrou, 1999: 101-106).

Amb això es posa de manifest la importància de tenir còpia dels documents. Avui dia, ha facilitat molt la feina documental la possibilitat de fotografiar, en format digital, els

documents, de manera que poden ser fàcilment tractats. Es pot ampliar la imatge o fer-ne una còpia ampliada. Hem procurat, com a tret metodològic, palpar o veure en directe, sempre que ha estat possible, aquells documents que ja estaven citats i transcrits per altres autors. És diferent veure una correcció de l'escrivà, feta en el text antic, a trobar-te-la assenyalada en la transcripció d'una col·lecció diplomàtica impresa. Cal veure en directe les correccions, el tipus de lletra, el format material i formal, els documents que els envolten o la caixa o grup en què són inclosos.

B. Les fonts documentals de Francesc de Verntallat

Teòricament i cronològicament parlant, la primera representació que es pot formar de l'home real, del Francesc Verntallat històric, és la imatge que es configura amb el Verntallat *documental*. És una imatge que es fa amb els documents de l'època. Aquesta representació ve condicionada per la quantitat i per la qualitat de la informació dels documents.

Això planteja dues qüestions de treball relacionades entre si: és suficientment gran el nombre de documents primaris referits a Verntallat? Són qualitativament significatius aquest documents com per poder fer-se una imatge suficientment reveladora del Verntallat històric?

De la primera qüestió es pot afirmar que hi ha un nombre suficient de documents. En el cas de Francesc de Verntallat hi ha recollits fins aquest moment 364 documents. És una quantitat important i gens menyspreable, tenint en compte que és un personatge secundari del s. XV. No és comparable al nombre de texts que es poden recollir dels magnats reials contemporanis, com seria el cas de Joan II, Enric IV de Castella, Pere IV de Portugal o, especialment, Ferran el Catòlic. Així, per exemple, en la tesi doctoral, *Doña Juana Enríquez. Lugarteniente real en Cataluña. 1461-1468*, es poden seguir dia per dia alguns anys de la vida de la reina (Coll, 1953).

Dels 364 documents es poden fer dos grans grups, tenint en compte el grau de relació, més o menys directa, que tenen amb Verntallat. El primer grup (grup A), està conformat pels documents en què Verntallat té un paper directe. És el cas de les cartes escrites per ell, o enviades a ell, dels documents notariaus que va generar, de les ordres que li van fer arribar els seus superiors, de les convocatòries reials adreçades a ell i a altres personatges. Hi figura també la Sentència arbitral de Guadalupe, tenint en compte l'important paper que va tenir en la seva resolució, tot i que el principal autor fos el rei Ferran. S'han afegit aquells escrits que parlen sobre fets on ell és el personatge principal. En aquests moments s'han pogut classificar 152 documents que configuren aquest grup A.

En segon lloc s'han trobat 162 documents que es poden classificar com de tipus B. En ells, Verntallat té un paper secundari, indirecte. En aquests escrits, on surt citat, s'explica algun fet en què pot estar implicat, o es dóna alguna notícia més o menys tangencial sobre la seva vida. També és molta la informació que es pot espigolar d'aquí, tot i que sigui de segona mà. La documentació és variada i la informació que es dóna ve condicionada per diferents factors. Un d'ells és la procedència del document: en funció de si l'emissor del document està a favor o en contra del partit que encapçala Verntallat, el missatge és diferent, i es pot comprovar com se l'ataca o com se l'exalta.

Tanmateix, per apropar-se al veritable Francesc de Verntallat, s'ha de comptar amb molta més informació de l'època: els costums i els aspectes sociològics, l'economia, la política,

la cultura, la mentalitat i la dimensió religiosa de les persones, el marc jurídic i militar. Aquest material es pot treure de fonts bibliogràfiques, dels referents històrics, però també de documents inèdits que facilitin noves aportacions. Aquests seran els documents que ajudaran a configurar el context històric. Tenen una relació circumstancial amb Verntallat. Serveixen per remarcar un fet històric ja comentat a la bibliografia, o per reforçar l'ambientació del quatre-cents, o per entendre la mentalitat i les maneres de fer i de dir, o bé per posar en dubte interpretacions més o menys acceptades. Per exemple es farà referència a notícies extretes d'un dels llibres parroquials més antics de Catalunya, el de la parròquia de Sant Feliu de Pallerols, que és on va viure el cabdill dels remences els darrers anys de la seva vida. D'aquestes notícies es fa una selecció de 80 documents extrets principalment de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de l'Arxiu Diocesà de Girona, de l'Arxiu Històric Municipal de Girona i de l'Arxiu Comarcal d'Olot.

A fi de poder analitzar i sintetitzar aquesta documentació s'ha fet una fitxa de cada document. Un exemple podria ser la concessió del títol de Vescomte d'Hostoles que va conferir Joan II a Verntallat:

Data: 23/10/1474
Autor: Joan II
Lloc: Barcelona
Fons de procedència: ACA AR, r. 3391. f. 54
Tipologia: Concessió de títol nobiliari
Regest: Francesc de Verntallat nomenat Vescomte d'Hostoles
Citat per: Chia, 1888c: 261 i 327; Monsalvatje, 1906: 138 i 296 (doc. MDCCCXLI); Rovira, 1931: 630; Masià, 1943: 185; Vicens Vives, 1978: 110; Caula, 1954; Sobrequès, 1973b: 344; Danés, 1977.
Altres: Chia dona la data malament. Rovira dona la data errònia. Masià la cita com de 28/10/1477 i no cita referència. Citats, Monsalvatje i Masià, per Vicens Vives (p. 110), però donant la data correcta. Caula cita la ref. com f. 144 (incorrecte). Danés dona la de 1477. Sobrequès també. L'error està a la p. 138 de Monsalvatje, però està bé en la citació del doc. de la p. 296.

El *marc formal* d'aquests documents facilita el seu estudi: la data del document i el lloc on es van escriure, l'autor o emissor, l'arxiu on es troba el document amb la seva signatura, la seva tipologia, i, per últim, la relació i la informació, més o menys directa, que tenen amb l'objectiu de l'estudi. Són un mitjà de recerca que cal treballar. Al cap i a la fi, el que interessa de les fitxes no és el nombre, sinó el que aporten al coneixement de la realitat històrica. I és aquí on cal preguntar-se si la qualitat informativa dels documents que parlen de Verntallat és suficient com per re-elaborar un escriptura de la memòria de dit personatge i de la seva època. Cal també preguntar-se si aquesta qualitat informativa dels documents es pot mostrar amb la seva anàlisi formal.

En definitiva, es pot concloure que hi ha un nombre suficient de documents per elaborar una nova síntesi històrica de la vida de Francesc de Verntallat, però que cal analitzar l'extensió i

profunditat d'aquest important nombre de registres primaris. Com es veurà a continuació, l'estudi qualitatiu dels documents es pot fer seguint els ítems que dóna el *marc formal* de les fitxes elaborades.

1. Els arxius i les col·leccions diplomàtiques.

La diversitat d'arxius no té perquè ser un indicador directe de la qualitat dels documents. Pot ser que hi hagi notícies de Verntallat en molts arxius, però de poc interès. Tanmateix, si es consideren les particularitats dels fons, es comprovarà que aquesta diversitat d'arxius pot ser un bon indicatiu de la profunditat i l'amplitud de les fonts.

En aquest sentit, són diferents les característiques dels fons generats per institucions diverses com la Diputació del General, la Cancelleria Reial, el Reial Patrimoni, els municipis, l'Església, el notariat o la noblesa. És molta la diversitat que hi ha si comparem una acta notarial, unes concessions reials, unes instruccions dels Diputats del General, un compte de despeses d'un síndic pagès, les disposicions del Manual d'Acords dels jurats de Girona, un interdicte del Vicari General de la Diòcesi, la requesta d'un noble, el diari personal de Jaume Safont, el registre d'un òbit en un llibre parroquial, o, fins i tot, una carta personal del mateix Verntallat. Aquesta varietat és, per si mateixa, un punt interessant.

D'un fet històric concret, en un temps i una demarcació geogràfica delimitats, es pot fer una recerca exhaustiva de notícies a totes les fonts on es pot trobar informació. Es tractaria de cercar tots els documents contemporanis de l'esdeveniment estudiat. El fet històric pot ser una batalla, un tret cultural, la història d'un mas o d'un veïnat, d'una parròquia, d'una nissaga de mercaders o d'un gremi. El ressò que té aquest fet en els documents de la època serà una mostra de la importància que va tenir en el seu moment. Quant més variades i abundants siguin les fonts d'aquest esdeveniment, més riquesa de continguts, en quantitat i qualitat, es podrà tenir del panorama històric que es vol observar. En aquest cas, el fet històric es concreta en una persona que va viure en un lloc ben delimitat –la actual comarca de la Garrotxa- i en un període ben concret, el segle XV. Un objectiu serà comprovar, en el ventall d'arxius, directament o a través d'altres mitjans, totes les referències, especialment les més significatives, que es fan d'aquesta persona concreta. Només amb això, ja es podrà arribar a certes conclusions.

En el nostre cas, a més, ens limitarem a la recerca d'arxius de la Catalunya actual. Però no podem descartar que hi hagi informació en altres llocs com, per exemple, en els arxius del Rosselló o a l'arxiu de Simancas. Sabem que en l'arxiu de Medinaceli hi ha notícies sobre els Puigpardines (avantpassats dels Verntallat), però no s'han trobat encara notícies del cap dels remences³.

1.1. Arxiu de la Corona d'Aragó.

Aquest important arxiu té, entre altres documents, tots els referents als reis del darrer terç del s. XV. En el cas del cabdill dels remences, són fonamentals els de l'època de Joan II i de Ferran II. També els dels anomenats reis intrusos; és a dir: Enric IV de Castella, Pere IV de Portugal i Renat d'Anjou.

Manuel de Bofarull, en els volums XIV-XXVI de la *Colección de documentos inéditos de la Corona de Aragón (Codoin ACA)* va donar molta informació sobre la primera guerra remença, i d'aquí sortiren les interpretacions romàntiques sobre Verntallat (Torres, 2003: 352). Igualment va treure informació d'aquest arxiu Jerónimo de Zurita. Francesc Monsalvatje va transcriure alguns documents claus. Elías Serra Ràfols i Jaume Vicens Vives van fer importants aportacions sobre el període de Joan II i Ferran II, en torn de l'afer remença. L'historiador olotí, Josep Caula, escorcollà la documentació i també va fer les seves aportacions.

A la documentació del mestre Racional (ACA RP), en els documents sobre les despeses dels síndics dels pagesos, hi ha un memorial d'en Francesc de Verntallat. La referència d'aquest compte de despeses la va donar Vicens Vives aportant interessants notícies sobre el paper de Verntallat en les negociacions prèvies a la Sentència de Guadalupe (Vicens Vives, 1978: 333). Per altra part, en Joaquim Camps i Arboix va fer una transcripció parcial del mateix (Camps i Arboix, 1955: 212). D'aquest memorial s'ha fet la transcripció completa, constituint un material de primera mà (vol. 2, doc. 14).

Així mateix, s'ha buscat i comprovat el document del nomenament de Francesc de Verntallat com a Vescomte d'Hostoles. La data del nomenament era citada de manera diversa pels historiadors provocant algun malentès. També del Reial Patrimoni (ACA RP), són importants els comptes de despeses dels altres síndics o recol·lectors dels diners dels pagesos. Donen una visió del partit moderat dels pagesos en la segona guerra remença (Vicens Vives, 1978: 329-335).

De la col·lecció diplomàtica *Codoin ACA* es pot treure encara força material. És veritat que les idees importants ja estan comentades per altres autors, especialment resumides i completades per Camps i Arboix (1955); però s'hi ha pogut afegir informació d'altres documents, de manera que queda més palès el paper de Verntallat en la guerra civil catalana. També, la col·lecció dóna una idea de l'itinerari geogràfic del personatge, de petits detalls de tot tipus i, sobretot, de la imatge del cabdill dels pagesos que es van crear els seus enemics. Part de la feina de sistematització d'aquest treball ha estat, també, comprovar las referències que havien donat els anteriors historiadors i corregir els lògics errors que comporta la recerca, la rèplica, i la impressió de les referències corresponents.

De *Codoin ACA* hi ha 67 fitxes documentals. És a dir, queda registrat el seu nom, com a mínim 67 vegades. Evidentment en l'índex topo-onomàstic de Codoin, començat per Jesús

Ernest Martínez Ferrando i continuat per Frederic Udina Martorell, no sortien tantes referències amb el mot *Verntallat*, ja que només indiquen les més significatives, en concret 28. En els índexs, hi ha també la referència del registre corresponent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó de cada document citat a *Codoin ACA*, però no s'indica el foli que correspon a cada document. Aprofitant aquests índexs, hem pogut remetre totes les fitxes al número de registre corresponent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, però sense donar el foli corresponent. Els registres són generats pels diputats del General, és a dir per la Generalitat de Catalunya (ACA Gen). El ventall de volums de Codoin implicats en el cas de Verntallat van des del volum XIX al volum XXIII.

Codoin dona, sobretot, informació per a les fitxes grup B. Una seixentena de vegades parlen indirectament de Verntallat terceres persones. En canvi, només hi ha quatre documents en què Verntallat sigui el motiu principal (fitxes A). Entre aquests quatre, figura la carta més famosa i fins ara més important de Verntallat: la que va ser escrita el 16 de juny de 1462 (Monsalvatje, 1906: 249-251). És lògic que hi hagi moltes més referències indirectes que no pas directes a Codoin, ja que els documents recopilats són generats pel bàndol enemic de Verntallat.

De l'Arxiu Reial (ACA AR), hi ha un total de 52 fitxes. Actualment aquest fons de l'Arxiu Reial se cita com de *Cancelleria Reial* i podem escriure l'abreviatura: 'ACA CR'. Nosaltres, però, mantenim la que feia servir Vicens Vives; en primer lloc, perquè es poden confondre les sigles amb la secció del mateix fons *Cartas reales Diplomáticas* i hauríem d'escriure: 'ACA CR, CR', en lloc de dir, com Vicens, 'ACA AR, CR'. En segon lloc, per simplificar i unificar, ja que hi ha autors que en lloc de 'ACA CR' escriuen 'ACA RC' (*Reial Cancelleria*), i, altres, 'ACA, Cancelleria'.

Aquí, a diferència de Codoin, els documents dirigits a Verntallat tenen major importància quantitativa, arribant a 32. Es tracta de cartes, ordres o instruccions que Joan II, Joana Enríquez o Ferran el Catòlic van fer a Verntallat. També les citacions, convocant-lo, a Corts i les donacions que fan els reis, a ell o a altres persones que depenen d'ell, en compensació per la guerra. Altres 24 documents completen el conjunt pel que fa a les fitxes B. Verntallat va ser fidel al bàndol reial durant tota la guerra civil, i, per tant, és lògic que hi hagi un nombre elevat de referències directes.

També hi ha, a l'Arxiu Reial, la secció de Reis Intrusos: Enric IV de Castella, Pere IV de Portugal i Renat d'Anjou, amb el seu fill i lloctinent, el duc de Lorena. Aquest documents també són generats pel bàndol contrari de Verntallat. Tenen a la seva signatura aquest calificatiu: "Intrusos". En aquests moments són pocs els documents que hi ha d'aquesta secció que parlin del cabdill dels remences. Es tracta de dues ordres d'Enric IV de Castella dirigides als prohoms de Vic a fi que prenguessin totes les mesures necessàries per capturar Verntallat i de 14 qüestions més relacionades amb la guerra (Sobrequés, 1975). Pràcticament no hem trobat referències documentals durant els regnats de Pere IV i de Renat d'Anjou. Podem citar, per

exemple, un carta de Pere IV de Portugal de la secció de cartes reials: ACA, cartes reials, nº 57 (Martinez Ferrando, 1953: 188). Dels dos primers reis intrusos hi ha dues coleccions documentals publicades que han facilitat la recerca del personatge i de l'estudi del context. Es tracta del *Catálogo de la Cancilleria de Enrique IV de Castilla* de Jaume Sobrequés (1975), i del *Catálogo de la Documentación de la Cancilleria regia de Pedro de Portugal* (1464-1466).

La documentació referent al tercer rei intrús, Renat d'Anjou, o al seu lloctinent, Joan de Lorena, es presentava com més interessant per trobar notícies inèdites. Tanmateix la recerca ha estat infructosa, tret d'algunes cartes dirigides als juristes gironins Tomàs Mieres i Jaume Socarrats trobades en la secció de cartes reials (ACA AR, CR, 1467-1469).

En total es comptabilitzen 184 fitxes que provenen de l'ACA. La majoria són de l'arxiu reial, de la Generalitat i del Reial Patrimoni. Hi ha, però, alguns documents d'altres seccions, com la capitulació d'Olot a mans de Verntallat: 'Diversos' (Chia, 1888: 169). Segur que aquest nombre de documents pot augmentar en la recerca de l'abundant arxiu. Tenim constància, per exemple, de cartes de Ferran II a Verntallat que no ens han arribat i, de les quals, segurament hi ha una còpia en algun registre de l'ACA (Vicens Vives, 1978: 141). També sabem d'una carta de Verntallat als jurats de Girona que aquests trameten a Barcelona al lloctinent de Ferran el Catòlic, l'Infant Enric (AHMG MA, 1485: 115). Presentem, finalment, un quadre-resum de la informació del ACA:

Documents	ACA Gen (a Codoin)	ACA Gen	ACA AR	ACA AR "intrusos"	ACA RP	Altres	Total
Grup A	4		32	2	4	2	44
Grup B	63	1	24	14	10	1	113
Total	67	1	56	16	14	3	157

1.2. Arxiu Comarcal d'Olot

Per cercar notícies del cap dels remences, tot un seguit d'historiadors de la comarca olotina van treballar a fons dit arxiu: Josep Maria Solà-Morales, Joan Pagès, Francesc Caula, Rafel Torrent, i Joaquim Danès. Citen, transcriuen, resumeixen i tradueixen del llatí, informació dels notaris del Mallol, de Santa Pau, de Besalú, de Sant Feliu de Pallerols i d'Olot. Hi ha algun llibre dels notaris perdut. Pot ser el cas d'alguns llibres de la notaria de Sant Feliu de Pallerols dels últims anys del s. XV. Verntallat va passar els últims anys de la seva vida a Sant Feliu de Pallerols i, precisament, hi ha un buit documental en la notaria de Sant Feliu (ACO). En Joan Pagès i Josep Maria de Solà-Morales van notificar que hi ha molta informació encara inèdita (Pagès, 1984: 109; Sola Morales, 1992: 403).

Solà-Morales publicà un important treball analitzant els documents que va trobar sobre el seu matrimoni (Solà-Morales, 1974). Aquesta celebració va generar tot un seguit de documents notariais amb diferents referències jurídiques: en primer lloc, hi ha els capítols

matrimonials pròpiament dits; el mateix dia, ambdues parts signen dos documents on confessen i reconeixen el deute que tenen amb l'altra part de les 65 i 33 lliures respectives pactades com a dot i escriu, que era l'aportació de la família del marit; amb la mateixa data, Joana Noguer renuncia a certs drets patrimonials a favor dels seus parents. També hi ha tot un seguit de referències de la causa de nul·litat matrimonial de Joana Noguer amb un tal Joan Portell que es va demanar a la cúria eclesiàstica de Girona. Tot sembla que s'havia pactat i celebrat un anterior matrimoni que es declarà nul a fi de poder casar-se amb Francesc de Verntallat.

Aquest treball d'en Solà-Morales és un bon exemple que mostra que la documentació dels arxius notariais dóna una informació molt atractiva de Francesc de Verntallat: la de la seva vida privada, personal i familiar. També hi ha esment d'afers públics relacionats amb el seus títols de Capità General del rei i de Vescomte d'Hostoles. En total a l'ACO hi ha, d'un global de 76 fitxes localitzades en aquest moment, un nombre molt alt de fitxes de tipus A: 62.

Un altre exemple d'historiador *erudit olotí* és el de Joan Pagès en els diferents volums que ha publicat de les valls garrotxines. En moltes ocasions només cita el volum corresponent de l'arxiu. Hem fet un seguiment i hem pogut anotar la signatura exacta dels documents que transcriu parcialment, i que, alguns cops, tradueix del llatí. La seva feina com a paleògraf, investigador i recopilador es admirable.

Són bastants els documents inèdits que hi ha en aquest arxiu. Els que tenen un interès històric més general ja han estat treballats i resten els que tenen un interès més personal, de la vida quotidiana, com poden ser compra-ventes, àpoques, bandositats, reconeixements i remissions de deutes. Tanmateix, el conjunt d'aquests reforça i dóna consistència al personatge. Hi ha, però, una dificultat: en molts casos, la lletra dels notaris en els manuals i llibres de registres és de difícil lectura i requereix un coneixement important de paleografia. Un professor d'aquesta matèria ha titulat, amb humor, la cal·ligrafia d'aquests notaris com de gòtica bastarda *endiablada*⁴. S'ha intentat aprofitar al màxim els documents més interessants i es registra la seva signatura a fi que quedi a l'abast dels investigadors.

La varietat de notaries també té la seva importància. És una pista dels llocs on va viure Verntallat al llarg de la seva vida. Tot i que, en alguns moments, també fa ús de notaries més allunyades de la seva residència com és el cas de notaries de Barcelona. També mostra quins són els notaris amb els quals té més tracte i la seva relació amb altres afers.

Notaries del ACO i nombre de documents:

Notaries	El Mallol	Sta. Pau	Olot	S. Feliu Pallerols
núm. documents	57	13	4	1

Com es pot constatar, la notaria del Mallol és la més important, seguida de la de Santa Pau. També hi ha constància, per altres documents, que Verntallat va viure a Sant Esteve de Bas, però no hem trobat referències notariais. Sorpren la poca importància numèrica de la de

Sant Feliu de Pallerols, tenint en compte que van ser molts els anys que va viure al castell d'Hostoles i en la casa que tenia a la pròpia Vila. Ara bé, al llibre de privilegis de Sant Feliu de Pallerols conservat a la parròquia del poble, hi ha bastants referències a Verntallat, i algunes d'elles són actes notariais. En canvi, no hi ha proves que visqués a Olot. Tanmateix, hi ha constància d'instruments notariais signats a Olot i de Sant Feliu en còpies d'altres arxius.

Mª Josepa Arnall i Josep Mª Pons i Guri comenten en el seu important treball *L'escriptura a les terres gironines*, la generalització d'un senyal que també es pot constatar en els llibres notariais treballats: "Tanmateix es fa ús com arreu d'unes línies verticals o obliqües, que abasten tot l'instrument, i acostumen a indicar que aquell havia estat clos en forma pública. Aquestes línies o barres són de nombre variable –d'una a quatre- i més o menys paral·leles" (Arnall, 1993: 24). La casuística però, és diversa, i no sempre tenen aquestes línies. Per exemple, en la sèrie de quatre documents encadenats dels capítols matrimonials del 26 de febrer de 1446, en el mateix lloc i amb els mateixos testimonis, porten línies dos dels documents: el reconeixement dels deutes de l'escreix del marit i el del dot de la dona. En canvi, no porten barres el dels capítols matrimonials i una renúncia de Joana Noguera a certs drets patrimonials (ACO SPau, 1446: 62r^o-65v^o).

1.3. Arxiu de Protocols de Barcelona

Joaquim Caula va trobar els últims documents de la vida de Verntallat als arxius notariais de Barcelona. Els va trobar en els manuals del notari Miquel Fortuny (Caula, 1954: 1932). En el document citat per Caula, sorten de testimoni un tal Almar i un tal Verdager. Són precisament dos dels principals síndics dels pagesos. El notari, Miquel Fortuny, va ser qui facilità la feina del sindicat remença després de la Sentència de Guadalupe (Vicens Vives, 1954: 31-39, 68). Aquest petit detall, que no han relacionat altres autors, té la seva importància, car diu que Verntallat va estar en contacte amb el sindicat fins els darrers anys de la seva vida. El document és de 1494, vuit anys després de la Sentència Arbitral.

1.4. Arxiu Municipal de Girona

El fons més important d'aquest arxiu, pel cas del cabdill dels pagesos, és el format pels *Manuals d'Acords dels jurats de Girona*. És molta la informació que hi ha del conflicte remença. Els *Manuals d'Acords* els va treballar principalment Julián de Chia, i va publicar *Bandos i Bándoleros* (1888), llibre molt citat posteriorment. Hem resseguit dits *Manuals* per completar les signatures dels documents ja que, Julian de Chia, només cita la data o un període més o menys determinat (mes o any). En aquesta tasca hem trobat material inèdit d'en Verntallat, com unes cartes que li adrecen els jurats, referències de cartes inèdites del cabdill dels remences des del castell del Mallol i des del d'Hostoles, queixes dels jurats entorn les activitats violentes dels pagesos i de Verntallat, i altres elements complementaris.

Aquest material inèdit ens ha portat a fer un seguiment sistemàtic dels *Manuals*, mostrant-nos variada informació. Per exemple, el manual corresponent a l'any 1484 no hi és, i, en el seu lloc, hi ha un llibre dels escorxadors de Salt de finals del s. XV. Curiosament el volum de 1484 és citat per Vicens Vives diverses vegades (Vicens Vives, 1978: 148-153). A més, 1484 és un any clau: el del començament de la segona revolta dels pagesos comandats per l'antic lloctinent de Verntallat, en Pere Joan Sala.

S'ha buscat, sense èxit, en els *esborranys dels Manuals d'Acords* –lligalls 1 i 2- les cartes enviades per Verntallat als jurats (Alberch, 1983: 265). El mateix es pot dir de les carpetes de *correspondència amb diversos pobles* –lligalls 1 i 2- (ididem: 41). En el *lligall 1*, però, hi ha una carta escrita des de Besalú als jurats que cita a Verntallat en els primers moments de la guerra civil. No aporten res uns índexs fets per Julian de Chia: *Instruments de descripció. Índex*.

Aquest arxiu de Girona ha estat el tercer en importància quantitativa, però qualitativament és molt interessant. De fet, els fons que tenen menys material, també suposen una aportació important i complementària de Francesc de Verntallat i les seves circumstàncies.

1.5. Arxiu Diocesà de Girona

Hi ha informació inèdita, inventariada per Josep Maria Marqués, d'una pena canònica que imposaren a Verntallat: un interdit (ADG, 1478: 4 vº). A més hi ha notícies de l'excomunió que va rebre (Fita, 1873: 24), però no hi ha referència exacta d'aquest document o, almenys, fins ara, no l'hem poguda trobar, seguint els consells de l'arxiver Mn. Marqués. Tampoc s'ha pogut trobar el procés de nul·litat del matrimoni de la dona de Verntallat anterior a l'any 1446. Era un suggeriment de Solà-Morales: no consta en els processos i tampoc no hi ha cap notícia en les dispenses matrimonials de l'arxiu. Recordem que l'arxiu va patir un incendi important el 22 de desembre de l'any 1469 (Chia, 1888b: 315).

A més, hi ha el manual del Vicari General de la Diòcesi d'aquella època, Andreu Alfonsello. Aquest document el va treballar Fidel Fita. S'ha comprovat la seva signatura. També hi ha alguna referència a Verntallat en els llibres de l'Almoina del pa de la Seu de Girona (Lluch, 2006).

En els *Pergamins de la Mitra*, es pot seguir l'anomenat *fet de Corçà*, on Verntallat va tenir un paper molt significatiu i que, segons citen alguns autors, li va suposar la pena d'excomunió comentada (ADG, 1475).

1.6. Arxiu Nacional de Catalunya

La majoria de fons que hi ha en aquest arxiu són molt més recents. Hi ha, però, en l'ANC, fons donats per la noblesa de notable antiguitat. Curiosament, hi ha dipositada una part del patrimoni documental dels nobles que estaven en contra de Verntallat. És el cas del baró de

Santa Pau i els senyors de Cartellà. Els fons són els dels *Castelldosrius* –codi 167- i el dels *Albí* –codi 162-. En el fons dels Cartellà hi ha un interessant manuscrit amb referències inèdites de Verntallat més properes a la llegenda que a la realitat: per exemple se situa la mort del cabdill dels remences al voltant del 1477 (ANC. Albí 1); és a dir, uns 10 anys abans de la Sentència de Guadalupe, que va signar Verntallat. També hi ha còpia de documents del ACA AR, en què els Oms i els Cartellà demanen al rei que Verntallat abandoni els seus castells de Finestres i Rocacorba, respectivament (ANC. Castelldosrius, 1473; ANC. Albí, 1474).

També s'ha fet una recerca en el fons dels senyors de Joanetas sense trobar cap informació. Queda pendent el fons dels Cruïlles, del qual segurament es pot treure alguna dada d'interès. A més a més, hi ha el fons de Camps i Arboix que s'ha utilitzat per treballar l'apartat corresponent a la historiografia. L'ANC disposa d'una bona biblioteca.

1.7. Altres fons

Una carta de Verntallat que, pràcticament, ha passat desapercebuda en els últims 40 anys, és citada per Martí de Riquer en el llibre *Lletres de Batalla*. És un cartell de deseiximent que fa Verntallat a quatre cavallers de llocs propers a Sant Esteve d'En Bas que li havien allestat falsos testimonis (Riquer, 1968b: 105-108). El senyor de Riquer la va exhumar del manuscrit número 7811 de la Biblioteca Nacional de Madrid. És un manuscrit gruixut de 537 folis escrit per diverses mans, algunes potser del final del segle XV, i la majoria del XVI. Contenen correspondència cavalleresca en forma tipificada de *lletres de batalla*, *cartells de deseiximent* o qüestions relacionades. Hi ha material procedent de fonts molt diverses.

Molt elements es relacionen amb l'escriptor Joanot Martorell, que els hauria utilitzat com a font d'inspiració. Altres elements, com segurament la carta de Verntallat, provenen d'altres fonts, “com són els epistolaris entre cavallers que participaren en les guerres civils dels temps de Joan II, les lletres sobre bregues o bandositats de Barcelona i de Girona, etc., molt diferents del gros conjunt que podríem anomenar Valencià”. Com va arribar aquesta carta de Verntallat a incorporar-se en aquest manuscrit? Probablement mai ho sabrem, però es admirable que un document enviat a uns cavallers de les properes valls olotines acabi trobant-se en un manuscrit a Madrid. Segons Martí de Riquer aquest manuscrit podia haver tingut la finalitat “d’aplegar el que en podríem dir la jurisprudència sobre la guerra privada. Hom podria suposar, per bé que molt hipotèticament, que fou una mena de manual o llibre de consulta d’algun rei d’armes o trompeta” (Riquer, 1963: 127-129). La coincidència de trobar en el mateix manuscrit les possibles fonts d'inspiració de *Tirant lo blanc* i el cartell de deseiximent de Verntallat fan encara més interessant l'estudi de la cavalleria a través d'aquest personatge.

Cal comptar, també, amb el Dietari de Jaume Safont i el Dietari de la Generalitat de Catalunya. Ambdós documents tenen una filiació comuna i estan escrits pel mateix Safont: “El *Dietari o Llibre de Jornades de Jaume Safont* s'ha de relacionar estretament amb el *Dietari*

oficial que es portava a la casa de la Diputació del General. És a partir d'aquest model, que ell mateix havia confeccionat afegint-hi els assentaments cronístics, que Safont redactà la seva crònica particular, tot aprofitant bona part de les notícies que hi havien estat enregistrades, gràcies principalment a la seva aportació (Sans i Travé, 1992: XXXVII)". Des del 1454 fins al 1472, Jaume Safont fou el principal redactor del registre de l'escrivania major de la Diputació del General. Jaume Safont va ser del partit de la Biga i va ser empresonat pels del partit de la Busca el dia 11 d'agost de 1456. Fou clarament contrari a Joan II, i, per tant, al seu capità, Verntallat, i són valuoses les seves interpretacions. Té també un valor afegit, en donar una visió de primera mà de l'ambient de l'època (Sans i Travé, 1992: V).

També hi ha informació profitosa en els fogatges i en el llibre dels síndics de 1448 (Iglésias, 1992; Homs, 2004). No existeixen llibres parroquials de Sant Privat d'en Bas, ja que es van cremar a la guerra civil del segle passat. No s'ha trobat res en els llibres parroquials de Santa Pau. Sí existeixen els llibres parroquials de Sant Feliu de Pallerols, dels quals hi ha matèria aprofitable per a l'ambientació de l'època i per conèixer els parents i amics de Verntallat. Són uns dels més antics de Catalunya. S'adjunta la transcripció d'alguns dies del mateix en el segon volum (vol. 2, doc. 15, 16 i 17).

Queda pendent una recerca més acurada de l'Arxiu Ducal de Medinaceli (el vescomtat de Bas acabà incorporant-se a aquesta nissaga de la noblesa), de l'arxiu de Sant Joan de les Abadesses, i el seguiment d'alguns arxius monacals com el de Montserrat, que té incorporat el del monestir de Sant Benet de Bages, i el d'Amer. També s'ha comprovat l'Arxiu del castell de Peralada, on hi ha alguna referència de descendents del Mas Verntallat. D'aquest arxiu va fer recerca en Miquel Golobardes per elaborar un dels pocs estudis detallats sobre els remences. En l'arxiu comarcal de Puigcerdà no s'ha trobat, fins al moment, cap menció a Verntallat.

Hem consultat el fons *Vicens Vives* de la biblioteca de la Universitat de Girona. És particularment útil el fitxer 31, "Ferran II", i tota la seva biblioteca personal. És interessant la seva consulta per a la recerca de documents d'Hug Roger, comte de Pallars, i per a altres qüestions de finals del s. XV i començaments del XVI i les corresponents referències documentals: jueus, costums, societat i homes de paratge.

Aquest seria el quadre-resum dels principals arxius i dels documents que tenen notícies directes o indirectes de Francesc de Verntallat. Deixem de banda en aquest quadre altres documents que ajudaran a complementar el context de la tesi.

Arxiu	ACA	ACO	AHMG	ADG	ANC	Altres
núm. de documents	157	78	47	11	2	19

2. Autors dels documents

Poden diferenciar-se l'autor formal de l'autor material. L'autor material és el que realment escriu el document, l'escrivà. L'autor formal és el que encarrega l'escrit i, de fet, és l'autor principal. En certs casos, obviament, poden coincidir l'autor formal i el material. Francesc de Verntallat sabia llegir i escriure? Les poques cartes que es conserven d'ell les va escriure, materialment, ell mateix? La nostre hipòtesi es que sí que sabia escriure, i ho intentarem defensar en el lloc corresponent. Però el que interessa, en aquests moments, és l'autor formal: és a dir, aquells que generen els documents que parlen directament de Verntallat. No són objecte de l'estudi els escriptors, que van ser els autors materials dels documents.

L'estudi de l'autor dels documents té rellevància per a les fitxes del grup A, i es pot deixar al marge en les de tipus B. En primer lloc, té un interès especial comentar aquells documents que va escriure, o que va encarregar que s'escrivissin, Francesc de Verntallat com a autor principal. En segon lloc, s'analitza qui és l'autor de les cartes, ordres, i altres lletres que envien directament a Verntallat. En tercer lloc s'estudien uns autors especials: els notaris. Aquests poden actuar per pròpia iniciativa, per petició de Verntallat o per petició d'altres persones. També poden ser els autors materials o poden fer servir un escriptor o un substitut; però, de fet, queden registrats en el manual o llibre com a notaris titulars. En tot cas, es farà referència aquí, a documents notariais on Verntallat va ser objecte directe dels mateixos, i no a aquells en què va actuar com un personatge secundari; com per exemple, quan va actuar com a simple testimoni d'una escriptura.

2.1. Escrits de Francesc de Verntallat

Són pocs els documents generats directament per ell, però tenen un contingut molt atractiu i substancials. Els escrits de primera mà són molt valuosos per a les biografies i requereixen una anàlisi completa. Ara cal limitar-se al marc formal del document.

El primer document signat per Verntallat, a part dels instruments notariais que tenen una dinàmica diferent i que es tractaran després, és el cartell de deseiximent escrit el 7 d'abril de 1462. És interessant aquest cartell perquè la seva data és decisiva en la història del moviment remença. La reina Joana Enríquez surt a la tarda del dia 11 de març de 1462 d'una ciutat de Barcelona agitadaíssima i plena de divisions, per passar a Girona i no tornar mai més. El 13, dina a Sant Celoni i dorm a Hostalric. El dia 13 rep carta del jurats de Girona anunciant una certa pacificació dels remences. Al cap de poques hores rep una altra carta on li expliquen que els remences estan a punt d'asaltar Santa Pau. El 14 diumenge es queda a Hostalric i el dillús 15 entra a Girona per la tarda. Des d'ací emprèn una sèrie de gestions encaminades a aturar el moviment remença i reduir les forces dels pagesos revoltats i oposats a llurs senyors. El dia 28 de març fa penjar el cadàver del pagès Joan Foixà. Pocs dies després, el cartell de deseiximent

ens presenta Verntallat com un decidit reialista, i el cap dels remences fa al·lusió a un cert *examen de la justícia reial de Catalunya*, en el qual exament, les persones de qui es deseixeix, li alleven falsos testimonis, sembla que acusant-lo d'adversari de Joan II. (Riquer, 1968b: 105-106; Coll, 1953a: 231-264).

El segon escrit conservat del cap dels remences és una carta que envia a Beatriu de Cruïlles el 27 d'abril de 1462 (Codoin ACA, 1860:108). Es tracta d'una carta molt breu, en què, en un to educat i alhora expeditiu, commina a la senyora de Cruïlles a deslliurar de la presó a un pagès. Si vint dies abans defensava la seva vinculació a Joan II, en aquesta figura ja com autèntic cabdill dels pagesos sublevats que la reina Joana Enríquez està intentant pacificar.

La tercera carta de Verntallat és la més interessant: un autèntic manifest d'intencions de Verntallat mostrant clarament la seva postura en la guerra civil (Codoin ACA, 1861b: 378-380). La carta data del 16 de juny de 1462, un període on les forces gironines es decanten per un dels dos bàndols provocant divisions de tot tipus, incloent les familiars. No tenim la carta original, ja que la que es transcriu a Codoin és una còpia que s'envia des de Vic.

En quart lloc, hi ha una carta de Verntallat als jurats de Girona de l'any de 1485 justificant la ocupació del castell d'Hostoles. Aquesta carta és inèdita, tot i que Josep Canal i Mercè Homs sembla que la coneixen (Canal, 2000: 86-111). És una còpia que fan els propis jurats en el manual d'acords, ja que, com els mateixos representants municipals indiquen, envien l'original al lloctinent general del Principat, a fi que prengui mesures (AHMG MA, 1485: 115-116).

El *Memorial del que lo magnifich mossèn Francesch de Verntallat ha trabalat per les remences per los pagesos* és el plec que va trobar en Jaume Vicens Vives, amb la resta de comptes de despeses dels altres síndics, al Reial Patrimoni, secció *Maestre Racional del ACA*. Són 5 apunts diferents, sense data, que explica fets diversos que justifiquen el pagament que li correspon i que, prèviament, es va convenir. Ocupen 5 folis per les dues cares i donen dates exactes dels seus desplaçaments i de les reunions convocades. Per exemple, la de la seva estada a Guadalupe negociant amb el rei la Sentència Arbitral. Vicens Vives afirma que l'escriptura material del memorial és del síndic Pere Antoni de Vilobí. Però s'ha de constatar que dels cinc apunts, tres estan escrits en primera persona. És com si Pere Antoni es limités a copiar íntegrament, unes lletres que el propi Verntallat li enviés, reclamades pel mateix Pere Antoni. Aquesta redacció, en primera persona, de Verntallat, no ha estat clarament constatada per ningú, tot i que Vicens Vives, que generalment no se li escapa res, ho deixa caure. Així, aquest tres apunts del memorial, en concret el 2n, el 3r i el 5è, tenen un caire personal que augmenta les fonts de primera mà (vol. 2, doc. 14).

Els reis van fer, a petició del cabdill dels remences, diverses concessions a diferents poblacions. En aquestes, queda inclosa la petició de la concessió a càrrec de Francesc de Verntallat. Aquest escrits són més tècnics que els que s'han comentat anteriorment i,

segurament, estan fets amb la col·laboració tècnica d'altres persones com, per exemple, un notari o un jurista. Però, igualment, en Verntallat, hi té un paper principal (Marquès, 1996: 55-58). A més, tenen una manera d'argumentar, pròpia de l'època, rica en detalls, i amb maneres de dir un tant recargolades, que les fan més humanes que uns simples papers oficials. En aquest mateix apartat es pot citar una concessió que fa el mateix Verntallat, per la seva pròpia autoritat, al poble de Les Preses, a fi que els seus habitants es puguin guarir durant la guerra en uns castells determinats (Pagès, 1984b: 110-112).

També hi ha constància d'altres cartes que Verntallat va escriure però que no han arribat als nostres dies (AHMG MA, 1471-73: 137).

2.2. Escrits dirigits a Francesc de Verntallat

Les principals autoritats que escriuen a Francesc de Verntallat són: Joan II, la seva dona Joana Enríquez, el rei Ferran II i els jurats de Girona.

El rei Joan II, el *sense fe*, es dirigeix unes quinze vegades a Verntallat per qüestions diverses: ordres, instruccions, cartes, concessions i donacions. La manera de dirigir-se a aquell que, en un moment crucial de la guerra, va ser un dels seus principals col·laboradors, anomenant-lo, fins i tot, conseller seu, és progressiva. Verntallat és anomenat pel rei com: amat i fidel, *Al amat e feal nostre* (Coll, 1953a: 336); capità del principat, *dilecti et fidelis capitanei nostri in principatu Cathalonie* (Monsalvatje, 1906: XIII); i, fins i tot, amb el títol de magnífic, *Al magnifich e amat capità nostra en les muntanyes de Bas* (Canal, 1984).

Els dos documents que han estat més comentats per la historiografia del personatge corresponen a la donació a Verntallat del castell d'Hostoles i de moltes altres terres, i al seu nomenament com a vescomte d'Hostoles, que va fer Joan II en la mateixa data del 23 d'octubre de 1474. També es pot destacar que hi ha una carta de Joan II que en lloc de trobar-se a l'ACA AR, CR, es troba a l'ACA Gen; és a dir. entre els papers del bàndol enemic del rei, entre els papers de la generalitat. La raó és senzilla: és una carta dirigida a Verntallat però interceptada per l'enemic a la població de Moià i que es pot llegir a Codoin ACA (1861a: 135-142).

Joana Enríquez també es dirigeix una desena de vegades a ell, però es limita a instruccions, ordres i alguna convocatòria. Entre elles hi ha el primer nomenament oficial de Verntallat com a comandant de la host pagesa, el 20 de maig de 1462 (Masià, 1943: 227). Menys freqüents, però més interessants i potser més coherents, són les que escriu Ferran II al vescomte d'Hostoles. Una d'elles és la convocatòria que va fer Ferran II a les persones de l'estament militar de Catalunya perquè li prestessin jurament de fidelitat, a Barcelona, l'1 de setembre de 1479, un cop mort el seu pare Joan II. En aquesta convocatòria, Verntallat surt citat, amb el seu flamant títol de vescomte, entre totes les forces vives de la noblesa. La va transcriure Vicens Vives però ningú, ni el mateix Vicens, menciona Verntallat (Vicens Vives, 1937: 58-62). I pagava la pena citar-la, ja que gairebé ningú mostra cap document on Verntallat actués

com a Vescomte; en certa manera, semblava un nomenament sense efecte real.

Els jurats de Girona tenen també correspondència amb Verntallat. Aquests s'hi adrecen una dotzena de cops al Capità de la Muntanya. Són força mencionades per Chia, Vicens, Coll i Sobrequés, les vegades que els jurats li demanen a Verntallat blat per a la ciutat de Girona. Hi ha també altres qüestions jurisdiccionals per les quals hi ha un intercanvi de missives entre el cabdill remença i els jurats (AHMG MA, 1473: 158-166). Pot destacar-se que, en cap moment, els jurats de Girona fan servir el títol de Vescomte d'Hostoles per anomenar Verntallat o, almenys, fins ara no s'ha trobat cap referència. És com si aquest títol els fes nosa. Els jurats de Girona també li demanen explicacions a Verntallat quan es torna a apoderar del castell d'Hostoles just després de la segona guerra remença (AHMG, 1485: 115-116) i uns mesos després, el sis de febrer de 1486, també li demanen que posi fi a les malifetes dels pagesos revoltats ja que *los pagesos fan cap de vos* (AHMG MA, 1486: 20r^o).

2.3. Els notaris

Més amunt, s'han comentat les particularitats d'aquests assistents qualificats. Tenien com a ofici donar fe pública de contractes i d'altres actes extrajudicials. Per tant, feien vàlids els documents i es podien utilitzar com a prova. Només se citen aquells notaris que donen fe de documents en què Verntallat té un paper destacat.

Francesc de Verntallat, al llarg de la seva vida, va necessitar l'ofici dels notaris bastants cops. Hi ha un notari, en Martirià Amalric, que destaca especialment i que fou col·laborador personal de Verntallat. Molts llibres de l'ACO depenen de les diferents notaries que va regir Amalric. Va ser notari de Santa Pau des de 1450 fins el 1462, del Mallol des de 1465 fins el 1468, i d'Olot des de 1471 fins el 1480. Amalric va fer de notari de Verntallat en més de trenta documents. Especialment en el període de la notaria del Mallol en què Verntallat va ser Capità general de la Muntanya.

Altres notaris amb una incidència important són Tomàs Llorenç Brugada –notari del Mallol i de Sant Feliu de Pallerols, Francesc Oms –notari de Santa Pau- i Bartomeu Sastre –notari del Mallol i de Santa Pau-. Actuen, en canvi, poques vegades en la vida de Verntallat els següents: els notaris de Barcelona Miquel Fortuny i Marc Busquets, el notari d'Olot, Joan Sirvent, Narcís Amalric, fill de Martirià, quan és notari del Mallol, i el notari de la Vall d'Hostoles Miquel Ombert. Aquest últim el coneixem per referències; per exemple, en un document del fill de Verntallat, que ven la casa de Sant Feliu de Pallerols el 14 d'octubre de 1500 (Solà-Morales: 1974: 425). Però les referències de Ombert no hi són a l'ACO. En canvi, al llibre de privilegis reials de la Vall d'Hostoles, conservat a l'APSFP, sí hi ha referències d'aquest notari.

En l'època en què Verntallat va ser amo i senyor de la zona que s'anomenava de la Muntanya, els notaris, especialment en Martirià Amalric, van tenir un paper més ampli. Es pot

mostrar, en aquest cas, el que diuen Josep Maria Pons i Guri i Mª Josepa Arnall: “En alguns indrets, especialment en els de jurisdicció baronial on la notaria o escrivania és de *destret*, els notaris procedien com a actuaris de la cúria de la localitat o demarcació en matèries molt complexes que van des dels afers administratius i governatius fins als judicials” (Arnall, 1993: 26). En efecte, tan quan va ser Capità General de la Muntanya, com quan va ser Vescomte d'Hostoles, uns quants documents d'aquesta mena van ser ratificats per aquest notari. De fet, els jurats de Girona citen Amalric com a Jutge de la Muntanya (AHMG MA, 1473: 164).

El següent esquema dels notaris de les valls ajudarà a tenir una visió cronològica i global. Entre parèntesi hi ha el període en què són titulars de la notaria corresponent. Si els anys estan en negreta vol dir que van fer escriptures a Verntallat. No tenim els llibres del notari Miquel Ombert de Sant Feliu: sabem de la seva existència per altres documents. Molts notaris eren parents: és el cas dels Brugada i dels Amalric. Altres passaven d'una notaria a una altra. En la taula 1 (vol. 2) es mostra la relació de la possible residència de Francesc de Verntallat i l'ús de la notaria de la corresponent demarcació.

Not. S. Feliu de P. (Vall d'Hostoles)	Notaria de Sta Pau	Notaria del Mallol	Notaria d'Olot
Joan Brugada: (1393-1441)		Joan Brugada: (1417-1431)	
T. Ll. Brugada: (1442-1449)	Bartomeu Sastre: (1445-1447)	T. Ll. Brugada: (1426-1428)	Joan de Socarrats: (1450-1458)-Abacial
T. Ll. Brugada: (1464)	Francesc Oms: (1447-1449)	T. Ll. Brugada (1442-1454)	Joan Cassanya: (1450-1461)-Reial
[Miquel Ombert] (1477)	Martirià Amalric: (1450-1462)	Joan Cassanya: (1461- 1462)	Francesc Oms: (1456-1489)-Reial
[Miquel Ombert] (1486)	Francesc Oms: (1475-1499)	Climent de Cabrera: 1464?	Joan Sirvent: (1458-1489)-Reial
Joan Ombert: (1510-1544)	Narcís Amalric: (1500-	Martirià Amalric: 1465-1468	Antoni Piquer: (1460-1462)-Abacial
		Narcís Amalric: (1475-1500)	Martirià Amalric: (1471-1480)-Reial
			Damià Març: (1478-1487)-Reial
			Narcís Amalric: (1482-1484)-Abacial
			Esteve Metge: (1487-1502)

3. Descripció formal dels documents

3.1. Cronologia

La primera notícia directa del personatge és del 28 de març de 1444 (Solà-Morales, 1975: 395- 425) i l'última correspon al fogatge de 1497 (Iglésias, 1992a: 284). Aquesta última,

però, cal posar-la en quarantena ja que es podria tractar també del seu fill, intítulat també com a donzell (Caula, 1954: 1432-1433). En el seu lloc agafem, com a última, la de l'11 de juny de 1494, en què Francesc de Verntallat fa una provisió de poders al seu amic i parent, Llorenç Espígol, en una notaria de Barcelona (Caula, 1954: 1432). Aquestes dues dates conformen un ventall cronològic de cinquanta anys (1444-1494). També ens interessen altres fets dels seus antecessors i dels seus successors, i farem esment, en la tesi, a notícies des del segle XII fins al segle XVI.

Els fets documentats més abundants corresponen a la primera guerra remença: del 1462 a 1472. Especialment, pel seu protagonisme com a Capità General de la Muntanya. En concret l'any 1462 aporta una gran quantitat de documents. També és important el període de 1480 a 1486, que abasta la segona crisi del conflicte agrari, que acabà desembocant en la segona guerra remença i en la seva liquidació i, en certa manera, solució, a la Sentència de Guadalupe. Dels anys de l'infància no es conserva cap informació, i es té molt poca del últims anys de la seva vida. De la seva joventut, considerada en un sentit ampli, és a dir, des del 1446 al 1457, hi ha una vintena de fitxes. Des de l'any 1462 fins al 1488 hi ha referències de pràcticament tots els anys.

3.2. Tipologia

La tipologia dels documents on surt el cabdill dels remences amb un cert protagonisme és molt variada: ventes, donacions, capítols matrimonials, renúncies, àpoques, provisions, bandositats, requeriments, procuracions, laudes, concessions, remissions, guiatges, capitulacions. En ocasions apareix simplement com a testimoni d'un acte notarial; sovint surt anomenat per una instrucció, ordre o petició reial. Les cartes tenen una tipologia diferent dels documents oficials o jurídics. Tanmateix, en molts casos això no és tan clar i un escrit es pot considerar com una carta, perquè hi ha al·lusions personals, però és pot considerar també com una ordre o instrucció. És el cas, per exemple, de la carta que Joan II escriu a Verntallat des de Balaguer el dia 6 de juny de 1462: per una banda, li agraeix la seva tasca, prometent-li que aquest servei i els altres que tenia rebuts d'ell, li serien recompensats com es mereixien; però també li dóna instruccions precises demanant-li que vagi en auxili de la reina assetjada a Girona (Camps i Arboix, 1955: 194). També hi ha, en els documents notariais o governamentals, les típiques parts fixes, els formularis notariais o les clàusules pròpies, que caracteritzen la seva tipologia.

Es poden diferenciar uns documents de tipus personal, d' àmbit particular, com per exemple, ventes, àpoques, cobraments de censals, definicions, capítols matrimonials, bandositats, i uns altres d' àmbit més general que són generats com a governant d'una demarcació territorial. Josep Mª Pons i Guri i Mª Arnall, parlen d'uns llibres especialitzats en aquest afers, fets per notaris en jurisdiccions més reduïdes com les baronials: “Per això,

paral·lelament als mateixos manuals notariais portaven un altre tipus de registre, anomenat *Llibre de Cúria* o *Cort*. En aquest llibre no hi veurem una especialització per matèries, la qual solament apareix en alguns llibres de Cort de les Vegueries, sinó que –en un ordre més o menys cronològic– el notari al servei del jutge ordinari, del batlle, del procurador general del capità o castell o alguna vegada del propi senyor jurisdiccional, hi registra: ordres, resolucions, ordenacions de bon govern, crides, bans, convocatòries d'hosts baronials, viafors, intimes, bandejaments, empires, imposicions de penes, guiatges, seguretats, manlleutes de presos, querelles, clams, reraclams, prohomenies, treves, pacificacions, encants, subhastes, requestes judicials, laudes arbitrals, processos verbals, testificacions, segrests, fermes de dret, fogatjaments, conflictes jurisdiccionals amb les vegueries i batllies reials i, fins i tot, marques i represàlies, entre d'altres” (Arnall, 1993: 26). Pot ser el cas dels llibres 46b i 47 de la notaria del Mallol del període 1464-1466.

Es tracta de dos llibres contemporanis als dos manuals d'Amalric (el *Manuale 6* –1465 a 1466– i el *Manuale 72* –1466-1468). Són més primis i tenen la titulació de *Liber*. El Liber 47 tot i que està adscrit al notari Amalric, figura com anònim, i la primera pàgina està encapçalada amb unes referències a Verntallat però que semblen afegides posteriorment. En el llibre 46b es troben dues donacions de béns de rebels que fa Verntallat a fidels lluitadors de la causa del rei, i al llibre 47 hi ha dues més (Pagès, 1984c: 223).

El que sí que podem assegurar és que, actuant Verntallat com a governador del que s'anomenada zona de *la Muntanya* (Garrotxa i Guillerics principalment), trobem les següents tipologies de documents generats durant el seu govern: donacions, requeriments, concessions i confirmacions de privilegis, guiatges, remissió d'host i cavalcada, la capitulació d'Olot; també podem afegir les peticions al rei d'indults generals i la confirmació o reiteració de privilegis per diversos pobles.

Segons la tipologia del document, la informació té un caire divers. Les cartes o informacions personals com, per exemple, el dietari de Jaume Safont, presenten una tendència a ser més subjectives. Altres documents, com els generats a les notaries, acostumen a ser més freds a l'hora de parlar del personatge. És comparable al que passa amb els gèneres literaris. Hom llegeix un llibre de manera diferent segons el gènere literari al qual pertany. Hi ha molta diferència entre llegir una novel·la i un conte, un tractat tècnic i unes memòries, un llibre d'història i una llegenda. Es pot dir el mateix dels documents antics. La manera de donar informació d'un document notarial és diferent de la d'una carta, de la d'un dietari, o de la d'un ordre reial. Així, per exemple, la espontaneïtat tècnica de la documentació notarial permet introduir-se molt més en els aspectes més interns de la vida que no pas la rigidesa de les fórmules de la documentació oficial o cancelleresca (Aurell, 1996: 24). Un exemple, en sentit contrari, són les cartes de Verntallat conegudes; una és una resposta a una petició dels seus enemics perquè es passi al seu bàndol; l'altra és una carta d'intimidació a una baronessa perquè

alliberi a un pagès. Totes dues són cartes que tenen molta força i fetes, en principi, en moments d'exaltació; tenen, per tant, un contingut amb un aire molt personal i, també per això, més subjectiu.

El cartell de deseiximent fet per Verntallat també hauria de tenir una formulació força específica. Tanmateix, té unes peculiaritats diferents que el fan susceptible d'interpretar la condició personal de Verntallat: “el formulari del cartell, tan distint dels que normalment eren bescanviats entre cavallers, ens pot fer imaginar Verntallat un xic desplaçat dels usos cavallerescs, tot anunciant, en certa manera, com seran els deseiximents de pagesos, tan freqüents en les centúries posteriors” (Riquer, 1968b: 105). Cal comentar, finalment, el fet de no disposar d'un document tipificat molt personal: el seu testament. Fins aleshores, tots els esforços dels investigadors per trobar-lo no han tingut recompensa.

3.3. Documents més utilitzats

En el següent capítol es fa el corresponent estudi dels historiadors que han treballat la figura de Verntallat i es constaten, entre altres coses, les seves filiacions i les fonts que han fet servir. Però, des del punt de vista del document, es fan algunes apreciacions: saber quins són els documents més citats pels historiadors que tracten específicament de Verntallat. Serà un indicador de quins han estat els més valorats o utilitzats en jutjar la seva figura.

Com és de suposar, el paper de Verntallat a la Sentència arbitral de Guadalupe és un dels textos més comentats pels historiadors, així com la seva relació amb el bàndol reialista en la guerra civil. També ho són les donacions que va rebre per part dels reis: el nomenament com a vescomte i la donació d'importants terres i llocs després de la guerra l'any 1474; així com la donació d'unes cases del carrer de Regomir de Barcelona l'any 1488. Segueixen en importància el que s'anomena el *fet de Corçà* i el *pregó de Constantins*, tots dos de 1475. La majoria d'autors que parlen de les guerres remences citen els punts que acabem d'exposar.

De la recerca de material inèdit, cal destacar la feina de Francesc de Monsalvatje, de Josep Maria de Solà-Morales i de Joan Pagès. També s'han d'afegir les aportacions de Rafel Torrent, Francesc Caula, Josep Canal i Ignasi Permanyer. Hi ha tot un seguit d'historiadors que mostren documents aïllats dels quals es fa esment en les fitxes corresponents i a la bibliografia. Evidentment, no cal afegir aquí les nombroses i importants referències documentals que fan altres autors, sense les quals és impossible tenir un marc global. És el cas de Chia, Serra i Ràfols, Vicens Vives, Núria Coll, o els Sobrequés.

Altres autors no fan feina d'arxiu, i la seva aportació fonamental és de síntesi i d'anàlisi. És el cas de Rovira i Virgili. També, sobre aquest personatge concret, no aporten noves fonts Pierre Vilar i Ferran Soldevila, que, a més a més, el citen molt poc, però fan una anàlisi global de l'època. Camps i Arboix, amb la seva monografia *Verntallat el Cabdill dels remences* de 260

pàgines, és el que arreplega gairebé tot el material existent de fonts secundàries d'abans de 1955. Però, com ell mateix diu, amb alguna excepció, no fa servir material d'arxiu.

Per la nostra part, hem pogut constatar que a l'ACO hi ha material inèdit: els documents més importants ja estaven citats, però de no citats hi ha unes quantes dotzenes. Hem pogut ampliar el ventall de fonts primàries amb documents de l'AHMG, l'ADG, la Biblioteca de Catalunya i l'ANC. Per altra banda, també hem pogut recollir tota la investigació posterior a la monografia de Verntallat feta per Camps i Arboix. Aquesta contava, principalment, amb els documents exhumats per Manuel i Antoni de Bofarull, Julian de Chia, Francesc Monsalvatge, Elías Serra Ràfols, Rafel Torrent, Núria Coll i Jaume Vicens Vives. Ara es poden afegir els de Francesc Caula, Martí de Riquer, Santiago Sobrequés, Josep Maria de Solà-Morales, Joan Pagès, Josep Canal i Ignasi Permanyer.

3.4. Aspectes formals

La gran majoria de documents que parlen de Verntallat tenen un suport material de paper. És el cas dels manuals d'acords de Girona i dels llibres notariais. Només podem parlar de dos pergamins: el de l'ADG, que parla del fet de Corçà (ADG, 1475), i el del Arxiu del castell de Vilassar del 30 de gener de 1467 (ACVD, 1467). Comprovem que, al s. XV, l'ús del paper era habitual (Arnall, 1993: 36).

L'escriptura utilitzada és la gòtica catalana, la gòtica bastarda i la seva transició cap a la humanística. Aquesta transició és un procés lent i no uniforme que comença en el primer quart del s. XV, i que es manifesta amb major claredat a mitjans de segle (Arnall, 1993: 38-39). Com que molts dels documents citats aquí són similars als treballats en el llibre *L'escriptura a les terres gironines*, de la mateixa època, sense fer un estudi paleogràfic concret, es pot fer aquesta afirmació: “La coexistència dels dos sistemes, el gòtic i l'humanístic, va donar lloc a una escriptura híbrida, que provoca sovint una situació que hom ha proposat d'anomenar de *multigrafisme relatiu desorganitzat*” (Arnall, 1993: 39). En efecte, hi ha un ventall important de diversitat paleogràfica en els documents treballats.

La llengua més utilitzada, en la documentació estudiada d'aquest treball, és el català. És el cas, per exemple, de tots els documents utilitzats de Codoin ACA (ACA Gen) i del Manual d'Acords dels jurats de Girona (AHMG MA). No hi ha cap document de Verntallat que sigui en llatí. En canvi, sí que hi trobem bastants a les notaries de Santa Pau, del Malloí i de Sant Feliu de Pallerols. Solà-Morales va descobrir documents importants –els capítols matrimonials– que havien passat desapercebuts en detectar el cognom *Verntallat* escrit, en llatí, *Vernucisa*. El notari Bartomeu Sastre de la notaria de Santa Pau llatinitzava també el cognom. Hem pogut constatar en altres documents aquesta manera d'escriure el cognom, com és el cas d'un altre notari, Francesc Oms (ACO SPau, 1448: 59v-60r^o). Alguns documents de la Cancelleria reial, especialment privilegis concedits a vil·les, tenen una part en llatí i una altra en català. En

castellà també hi ha alguna mostra, com per exemple, una carta de Ferran II al comte de Tendilla, Iñigo López de Mendoza, que va fer de negociador entre els pagesos i els senyors (Serra Ràfols, 1925: 39).

4. Altres fonts primàries

Les fonts primàries poden ser d'altre tipus que els texts documentals. Qualsevol indici que pugui servir per treure informació del passat és una font primària. Henri-Irénée Marrou diu que tota font d'informació seria un document: l'arqueologia, els signes, els paisatges, els eclipsis, les llegendes, les cançons populars (Marrou, 1999: 62-63).

En el cas de Verntallat hi ha un parell de llegendes que es faran servir per indicar la imatge que va romandre posteriorment. També hi ha una obra de teatre de començaments de segle XX. Aquesta, però, és fruit de les fonts secundàries.

El context històric es conforma també amb el paisatge geològic, amb les terres poroses de les gredes que faciliten el conreu generades per les manifestacions volcàniques; amb les fonts, els rius i els torrents; amb la meteorologia característica que possibilita fer dues collites a l'any a la vall d'en Bas i a la vall de Bianya. El relleu mostra dificultats com els penya-segats, les fondalades i els forts pendents; però també mostra les amples valls que faciliten la feina de la terra. Hi ha cims enlairats que poden arribar fins als 1500 metres, que ja servien de talaies en temps ibèrics i des dels quals s'albiren grans horitzonts.

Cal tenir en compte l'empremta històrica de la geografia humana i rural amb la identificació dels masos en les valls i les muntanyes; els icones religiosos com esglésies, monestirs, ermites i símbols cristians en camins i masies. Entre aquestes citarem la pedra sepulcral d'un cavaller del vescomtat de Bas. La peça citada és avui perduda però hi ha una descripció i dibuix de Francesc Caula feta abans de la guerra civil espanyola, així com una reproducció fotogràfica (Caula, 1988b: 41; Español, 2002: 131). Convé admirar-se dels monestirs i de les ciutats amb les seves catedrals, dels carrers i dels edificis emblemàtics.

En aquest sentit s'ha recurregut la Garrotxa de cap a peus. S'ha visitat varies vegades el mas Verntallat, el mas Noguera, la casa del notari del Mallol; els castells d'Hostoles, Rocacorva, Finestres, Colltort i Sant Miquel; les poblacions de Santa Pau, Batet, Vic, Girona i Sant Joan de les Abadesses; el carrer Regomir de Barcelona; i gran part de les viles, castells o llocs citats a les fonts primàries. El coneixement geogràfic de la zona ha ajudat a interpretar correctament els topònims de la documentació.

Cal passar-se pels viaranys i corriols i pels camins de muntanya, i mullar-se de caps a peus amb els xàfeces otonyals i les tamborinades d'agost i setembre. Cal suar en el sec mes de juliol treballant la terra o arrançant una feixa, o pujar a totes els pics i elevacions principals. Convé entrar en les principals tutes (coves); arresarar-se en les valls tancades dels cons

volcànics; beure de l'aigua de la font o del riu després de patir set; banyar-se en les fredes i amagades gorges; tastar els camins embardissats de l'alzinar i desorientar-se per les contrades; diferenciar les obages, generalment abruptes, de les terres del solei, més suaus, que miren al migdia com a fruit de les terres fallades i basculades cap a ponent. Cal gaudir de l'àlber vermell i de l'ombra d'un faig. I cal imaginar-se a tota una fauna, ja perduda, que es relacionava amb un pràctica ancestral: la cacera.

C. La construcció de la memòria

Cal aprofundir ara en el Francesc Verntallat *historiogràfic*, que han elaborat els diferents historiadors. És veritat que l'historiador mai podrà conèixer el passat tal com es va viure quan el personatge era present en el segle XV. No pot pretendre aconseguir la mateixa precisió de detalls ni la mateixa riquesa concreta que caracteritza l'experiència vivida. Tanmateix, el present és, en certa manera, inefable: “cuando el pasado era presente, lo era como el presente que vivimos en el momento actual: cierta cosa pulvurenta, confusa, multiforme, ininteligible: una tupida red de causas y efectos, un campo de fuerzas infinitamente complejo que la conciencia del hombre, sea éste actor o testigo, se ve por fuerza incapaz de comprender en su auténtica realidad” (Marrou, 1999: 38). En aquest sentit, la perspectiva històrica pot saber de l'època que estudia moltes més coses que no pas ningú dels que, en aquell moment, la vivien: “El conocimiento que propone elaborar de ese pasado tiene que ser inteligible y elevarse por encima del polvillo de los pequeños hechos, de esas moléculas cuyo agitado desorden ha constituido el presente, para substituirlo por una visión ordenada, en la que sobresalgan unas líneas generales, unas orientaciones susceptibles de ser comprendidas: encadenamientos de relaciones causales o finalistas, significaciones, valores” (Marrou, 1999: 38).

La imatge que s'han fet els historiadors de Verntallat, com és fàcil de suposar, no és monolítica. Hi ha hagut pluralitat d'opinions en conceptualitzar el personatge, i la construcció de la seva memòria ha estat condicionada per diferents factors. Però, tot i que no han estat unànimes, tampoc han estat unes opinions que hagin seguit la llei del pèndol, que aniria d'un extrem a l'altre, per tornar a començar un altre cop. Sí que hi ha un diàleg historiogràfic enfrontat, però, més aviat, segueixen un aprofundiment en espiral: així, per exemple, el menyspreu per Verntallat d'Antoni Bofarull, serà contrarestat per Francesc de Monsalvatje. Però, quan, Antoni Rovira i Virgili es torni a apropar a les posicions historiogràfiques de Bofarull, recollirà les aportacions de Monsalvatje, fent una crítica més matisada de les actituds del cabdill dels remences. Amb això, els autors, tot i que s'emparen sota determinades corrents ideològiques, sempre aporten visions noves que enriqueixen el coneixement.

L'estudi historiogràfic mostra un coneixement en cercles concèntrics. Els nous enfocaments aporten major discerniment i permeten una lectura diferent dels antics. Aquestes noves aportacions solen venir acompanyades de material inèdit. A fi de comptes, la nova documentació primària que poden descobrir de bell nou els historiadors, dóna nous aires a la discussió. Això pot fer que alguns historiadors siguin capaços de rectificar o matisar llurs opinions. Contràriament, a les persones massa dependents de corrents ideològiques o polítiques, els hi és més difícil el canvi d'idees. De fet, la figura de Verntallat com a protagonista del s. XV, queda esquitxada per l'anomenada controvèrsia de la catalunya baixmedieval.

Els límits cronològics de l'estudi historiogràfic se centren, amb l'excepció de Jerónimo de Zurita, del s. XVI, en els s. XIX i XX. La gran majoria de persones que han fet algun judici sobre la figura de Verntallat ja han ultrapassat, i, per tant, són les que es tenen en compte en aquest estudi. Dit d'altre manera: queden excloses d'aquest treball historiogràfic les generacions nascudes després de la guerra civil espanyola. En canvi, en el cas del context històric el plantejament és diferent: interessen totes les aportacions que entrin dins dels límits dels objectius de la tesi.

En aquest recorregut d'historiadors es pot comptar amb l'últim estudi historiogràfic sobre Francesc de Verntallat. Està fet per Jordi Canal i Morell i el conformen dos articles en què intenta resumir, i ho fa de manera admirable donades les limitacions que imposa un article, la posició dels diferents corrents imperants fins al moment (Canal i Morell, 1986 I i II). En el primer, el motiu principal de l'article és el propi Verntallat vist pels historiadors del s. XIX. En el segon, es refereix, més en general, al conflicte remença. També amplia el ventall d'estudi als historiadors del s. XX. Han passat, però, més de 20 anys i, tot i que tímidament, el context històric ha tornat a fer algunes matisacions i aportacions interessants que poden donar una nova visió d'aquest segon article. A més, falta una referència i estudi de les fonts utilitzades per aquests historiadors.

Al mateix temps, hom pot comprovar com en el treball de Jaume Aurell sobre els mercaders barcelonins del s. XV (Aurell, 1996), hi ha enfocaments historiogràfics convergents amb els de Jordi Canal. En efecte, els mercaders, majoritàriament del partit de la Busca, i els pagesos de remença, tenen un tracte historiogràfic molt semblant. Dos col·lectius força diferents, uns pagesos majoritàriament de la Catalunya Vella i uns mercaders de la ciutat Comtal, són tractats amb idèntic criteri historiogràfic pels historiadors estudiats: Jordi Canal i Jaume Aurell. És curiós, però no pot sorprendre, car històricament se'ls ha posat sempre en el mateix bàndol.

També cal, ineludiblement, fer un estudi particular de l'única monografia sobre aquest personatge del s. XV: *Verntallat cabdill dels remences*. Va ser publicada per Camps i Arboix, l'any 1955, un després de guanyar el premi Aedos de biografia de l'any anterior.

A més de llegir la literatura secundària i tot el que es deriva, volíem donar un altre pas en relació al context històric: donar una visió una mica diferent del concepte de classe social, aprofitant les aportacions del materialisme històric. En efecte, és comú, en els manuals i llibres d'història, parlar de la lluita de classes i de classes socials. Habitualment, reduint aquest concepte a un antagonisme que sovint porta a un enfrontament entre classes socials: rics i pobres; classes afavorides i classes deprimides; benestants i maltractats. Així, quan es parla dels pagesos del s. xv, es parla de pagesos pobres, que fonamentalment són els remences, i de pagesos rics, lliures de la servitud de la remença. Són aportacions que tenen com a rerefons els treballs i interpretacions de Jaume Vicens Vives i Pierre Vilar. En aquesta tesi ens agradaria fer,

seguint un altre model historiogràfic, una hipòtesi en certa manera convergent a la de Vicens i a la de Vilar, però amb unes claus interpretatives diferents.

Cal veure en detall les aportacions que han fet els diferents autors i fins a on han arribat amb el seu treball. Tot i ser un personatge no gaire conegut, són molts els que han escrit sobre la figura, l'obra i les actituds i decisions de Verntallat. Volem fer un resum dels principals judicis historiogràfics, molts d'ells contraposats i, fins i tot, polèmics. Quina és la raó d'aquesta divergència de criteris dels diferents historiadors a l'hora de jutjar Verntallat? Una raó és el substrat ideològic i filosòfic que hi ha darrera de les interpretacions històriques. Certament, un cop més, entren en joc, en aquesta discussió, posicions nacionalistes, i diferents maneres d'entendre la història.

Un altre motiu d'aquesta contraposició historiogràfica pot venir generada per la següent hipòtesi: les fonts primàries que fan servir alguns historiadors són parcials. Són fonts que venen d'institucions que estan marcadament a favor o en contra de Verntallat. A més, es pot mostrar com hi ha una acumulació al llarg del temps de fons documentals d'origen divers que fan que les interpretacions dels historiadors siguin cada cop més contrastades i matisades.

En definitiva, s'ha de veure quins són els corrents historiogràfics que determinen les diferents interpretacions dels historiadors i quines són les seves fonts primàries i secundàries d'estudi. Començarem un recorregut pels diferents autors que han parlat de Verntallat seguint una pauta, en gran mesura, cronològica. Seguidament es farà un estudi de la historiografia del context històric de la catalunya rural del s. XV que serà, necessàriament, limitat a alguns aspectes relacionats amb la qüestió remença.

1. Historiografia de Verntallat

1.1. Jerónimo de Zurita y de Castro

Zurita (1512-1580) és un testimoni gairebé contemporani a la lluita dels pagesos de remença. El seu pare va ser el metge de cambra de Ferran II i Carles I. El 1548 la Diputació el nomenà primer cronista oficial del Regne. Per complir bé amb el seu càrrec, acompanyat per copistes, visità l'ACA, on, en una llarga estada, consultà molts registres de la Cancelleria, del Reial Patrimoni, cartes diplomàtiques, i molts pergamins. També treballà als arxius de la Seu d'Urgell, Tarragona, València i a l'arxiu del braç militar de Catalunya. Rebé també l'encàrrec d'organitzar l'arxiu de Simancas. L'interès pels documents originals i la seva formació llatina li foren molt útils com a cronista oficial. Les seves exposicions dels fets són precises i manté un notable distanciament narratiu. Utilitza menys les cròniques de l'època i es basa més en les fonts arxivístiques (Gil, 2003: 1221).

Jerónimo de Zurita és el clàssic historiador que parla de Verntallat en temps pretèrits al Romanticisme: “Entonces por orden del Rey, que estaba en Tudela, comenzó la Reina a dar

favor a los vasallos de los señores eclesiásticos, y seculares, que llamaban de Remença, que pagaban las rentas de las décimas, y primicias, y censos, y otros tributos, que se habían puesto en armas contra los señores, siendo su caudillo un muy valiente hombre llamado Verntallat” (Zurita, 1668: 107v). La frase la trobem replicada després en sentit diferent. Zurita cita poc la figura de Verntallat, però en una d’elles torna a destacar l’aspecte militar: “Por otra parte, Verntallat, famoso y diestro capitán de los de remença, ganó y hizo reducir a la obediencia del rey en aquellas montañas muchos lugares y castillos”. També destaca el paper alliberador de les servituds que havien de fer els pagesos: “ofreciéndoles [Verntallat] la exención y libertad de los tributos y malos usos y servicios que hacían sus señores” (Zurita, vol XVII: 45). També, en dos ocasions, posa Verntallat al mateix nivell que altres famosos capitans d’ascendència noble: Pere Des Bach, Xatmar i Catllar.

El testimoni és interessant pel que es comentava de la seva inclinació per les fonts primàries, és a dir, per intentar cercar el Verntallat històric: “En una època en què sovintejaren els relats mitològics sobre els orígens de les ciutats i els regnes i en que bona part de la producció historiogràfica no mostra gaires exigències analítiques, destacà –en Zurita– per la seva cautela envers les explicacions fantasioses i per la ferma convicció en els documents com a fonament insubstituïble per a la reconstrucció verídica del passat” (Gil, 2003: 1221).

Zurita és partidari de la monarquia i, per tant, està a favor de Ferran II. Això fa que, d’entrada, la seva postura respecte a Verntallat, com a aliat dels reis, sigui també favorable. Però Jaume Vicens Vives afirmarà que aquesta simpatia de Zurita pels reis no impedeix una objectivitat documental: “Fem constar, amb tot, que Zurita procurà ésser fidel a la documentació, ja que cada vegada que hem aprofundit en un fet esmentat per ell en la seva obra, l’hem trobat plenament confirmat per proves i documents originals” (Vicens, 1936a: 30). Aquesta última clarificació, de la mà de Vicens Vives, és un bon testimoni del que apuntàvem més amunt: la recerca de fons fiables. També, en el mateix sentit, volem recollir la breu afirmació de Santiago Sobrequés: “Ara, Zurita no inventa mai res” (Sobrequés, 1973a: 143). Núria Coll el califica com “el imparcial y objetivo analista aragonés”, i remarca que és la taula de salvació de molts historiadors davant dels mals de caps que porta l’anàlisi de les fonts originals (Coll, 1953a: 9). Això no vol dir, però, que en certes ocasions, no es pugui equivocar. Ara bé, la diferència que hi ha entre la capacitat historiadora de Zurita i els autors contemporanis és molt considerable i aquest mostra una clara superioritat respecte els altres (Vicens, 1936a: 30).

S’ha començat aquest itinerari d’autors per Zurita, un historiador del qual Eduard Fueter, l’any 1953, afirmà que fou el primer que aplicà a la història antiga l’exigència de documents (Gil, 2003: 1221). Potser és el primer però, pel seu cognom, estarà sempre sentenciat a ocupar l’últim lloc en les bibliografies històriques i tancarà també el fil del llistat de llibres d’aquest estudi.

1.2. El Romanticisme i la Renaixença

S'ha de fer un salt de tres segles i esperar a la Renaixença, on els historiadors catalans agafen veritable protagonisme: “A banda dels esforços erudits dels incansables investigadors dels segles XVI-XVIII, la historiografia romàntica va ser la primera que es va acostar a aquesta època amb una certa preocupació metodològica i un apassionat afany interpretatiu” (Aurell, 1996: 14). Jordi Canal ho diu amb aquestes paraules: “A la segona meitat del segle dinovè neix la que podem anomenar, amb propietat, historiografia catalana moderna” (Canal i Morell, 1986b: 58).

El romanticisme havia nascut com una revisió crítica de la il·lustració i va encetar un debat respecte els límits de la raó. En el cas de la historiografia catalana, aquesta influència predominant del romanticisme es donà entre les revolucions de 1835 i 1868 i, tal com l’entenien els seus conreadors en el ram de la historiografia (el cas de Victor Balaguer), era una fórmula literària. Posteriorment va tenir una sèrie de rebrotades molt més fonamentades i matixades per les crítiques que havia rebut (Grau, 2004: 141-143).

Tant Jaume Aurell, en el cas dels mercaders barcelonins, com Jordi Canal, en el cas dels remences, veuen aquesta època i els seus autors molt condicionats: “La forta càrrega nacionalista d'aquests historiadors i la seva concepció derrotista de l’evolució de la Catalunya a partir del segle XV van restar objectivitat a aquests primers intents. El context en què van viure aquest historiadors, alguns dels quals es van formar en plena Renaixença, justifica en gran mesura l'esmentada orientació metodològica” (Aurell, 1996: 14). “Sorgiran, així, uns estudiosos interessats en explicar el passat català, a veure'n les grandeses, l'esplendor, per servir de base al projecte polític, social i econòmic que edificuen per l'època que viuen” (Canal i Morell, 1986b: 58). Els dos autors citats coincideixen en el judici dels historiadors romàntics partint d'un estudi de grup social diferent. Més endavant quedarà més clar com el Romanticisme idealitza el fet històric amb propòsits nacionalistes.

1.3. El corrent èpic: Víctor Balaguer i Antoni de Bofarull.

Jaume Aurell fa una distinció del romanticisme català, i ho fa en un estudi dels mercaders de la Busca, en dos corrents que encaixen també en el cas del cap dels remences. “Dins d'aquest corrent romàntic cal distingir la historiografia èpica de l'erudita. La primera es va limitar a captar l'essència de la història nacional catalana, exaltant-ne els seus moments culminants. Estava marcada per un notori voluntarisme patriòtic i instrumentalitzava la ciència històrica com a mitjà de reconstrucció nacional. Entre aquesta primera historiografia cal destacar els pioners treballs de M. Duran i Bas i M. Milà i Fontanals, les aportacions erudites d'un A. Rubió i Lluch i les adaptacions literàries d'un Victor Balaguer” (Aurell, 1996: 15). El romanticisme també va ser un mitjà per atreure lectors i, efectivament, va aconseguir interessar un públic molt més ampli que mai. Pel romanticisme català, els tres fets històrics més gloriosos

de la història catalana són els tres aixecaments armats de les institucions públiques contra els seus reis: al segle XV contra Joan II, al segle XVII contra Felip IV i a l'inici del XVIII contra Felip V (Grau, 2004: 148; 156).

Víctor Balaguer (1814-1901) i altres autors tracten la guerra civil catalana del s. XV amb una pauta ideològica de tipus nacionalista: “Distingiran en el conflicte polític una causa catalana, que representava la Diputació del General, i una altra de la monarquia, la primera encarnadora de la llibertat i la democràcia, i la segona de la tirania, l'autoritarisme i l'intrusisme” (Canal i Morell, 1986 II: 58). Els remences, en posar-se al costat del rei, són ficats en aquest calaix d'anticatalanisme i el seu cabdill, Francesc de Verntallat, és considerat tant culpable com els reis als quals dóna suport. Verntallat defensava uns valors contraris a la Diputació del General, protagonista del nacionalisme (Canal i Morell, 1986 I: 10).

A diferència de Zurita, li manca a Balaguer un recolzament en les fonts primàries. Fa ús del fons de la Generalitat de l'ACA, però sense contrastar-los amb els registres de la cancelleria de Joan II (Coll, 1953a: 36-39). Elabora un discurs seguint les convencions del seu temps, però li falten els fonaments. “El poc rigor documental, que el portà a barrejar la realitat històrica amb llegendes populars de poca fiabilitat, i els excessos literaris de la seva obra provocaren un allau de crítiques” (Ghanime, 2003: 178). Malgrat aquestes crítiques, i tot i que Balaguer no cita gaire Verntallat, aquesta interpretació dels remences influeix posteriorment en els judicis que es fan d'ell i, en certa manera, perdura en els nostres dies. Francesc de Verntallat es converteix en un traïdor de Catalunya, en acabar la lluita dels remences i posar-se al costat del rei (Canal i Morell, 1986 II: 58).

Antoni de Bofarull (1853-1917), per ser del mateix període i pel seu partidisme, és d'aquest primer corrent èpic, però, pel seu tarannà meticulós, s'acosta al segon, és a dir, a l'erudit. “La seva forta personalitat, el respecte pel document i la voluntat de rigor portaren Bofarull a polemitzar constantment” (Ghanime, 2003: 230). En aquestes lluites històriques, però, fa servir, com a erudit, els documents històrics que li donen, com a èpic, un suport moral en la propagació de les seves idees. I, precisament per contrarestar la manca de rigor, s'enfronta a Balaguer. “Responent en part al treball de Víctor Balaguer, que considerà massa literari, poc documentat i incomplet, entre el 1876 i el 1878 publicà els nou volums de la seva monumental *Historia crítica (civil i eclesiàstica) de Catalunya*” (Ghanime, 2003: 230). Bofarull critica de l'obra de Balaguer que és excessivament narrativa, mancada de rigor i basada en mites i llegendes i no en fets reals que serien els provats documentalment (Cassassas, 2004: 170).

Bofarull va ser el primer que va fer un pas significatiu en la direcció *positivista*, intentant professionalitzar la tasca dels historiadors. Pertanyia a una destacada família d'arxivers lligats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, i membre destacat de l'Acadèmia de Bones Lletres. Tenia la preocupació de recuperar la llengua i el passat de Catalunya donant-li un suport acadèmic i institucional. El positivisme historiogràfic de Bofarull i els seus seguidors volia fer

una aportació metodològica per influir en la praxi de l'historiador: "Aquest positivisme historiogràfic fou completament tributari de la idea positivista de ciència i, per tant, fou entès com a sinònim d'una història subjecte a un mètode" (Pujol, 2003: 944). Són uns historiadors amb un fons romàntic però amb un mètode positivista i interessats pel científisme d'aquest mateix signe que es comença a imposar a la Europa continental (Casassas, 2004: 161-169).

Bofarull, però, en el moment de calificar Verntallat utilitza el fons romàntic i no pas el formalisme positivista. No perdona al nostre personatge i li dedica, sense contemplacions, paraules fortes: serà covard i menyspreable i el considerarà com el més culpable dels cabdills remences (Canal i Morell, 1986 I: 9). Aquestes són les paraules del senyor Bofarull: "Dichosa Cataluña, que en las conmociones, tan desfiguradas en la historia por autores cobardes o venales, podías presentar rebeldes semejantes, en contraposición a los perdidos i despreciables Verntallat i Serrolí, al envenenador Veyach y al servil cortesano Rebolledo, defensores de la causa del tirano que intentaba oprimir al país más libre del mundo" (Camps i Arboix, 1954: 242). Tot i que escriu la seva *Historia crítica (civil i eclesiástica) de Cataluña* en castellà, devem a Bofarull una contribució cabdal en la difusió de la llengua catalana, que suposà un instrument clau en la represa de la identitat catalana (Ghanime, 2003: 230).

No se li pot retreure, com en el cas de Balaguer, la falta de documentació: "Bofarull es mogué entre la passió pel passat i la reconstrucció historiogràfica documentada" (Ghanime, 2003: 231). Serà, a la fi, aquesta "passió pel passat" la que li trairà. Més endavant, la nova documentació exhumada i un context més temperat, posen en el seu lloc les seves apreciacions. Però hem de valorar positivament aquest voler recolzar-se en la documentació, i donar així un pas més en aquest rodolí conductor de la història.

En aquest corrent èpic, es pot fer un subgrup d'autors que fan un estudi amb una visió més jurídica del fet remença. Els més importants són Josep Coroleu i Inglada (1839-1895) i Josep Pella i Forgas (1852-1918) (Canal i Morell, 1986 II: 58). Van treballar junts en obres importants com *Las cortes Catalanas* (1876) i *Los fueros de Cataluña* (1878). *Las cortes Catalanas* tingué una influència capital en la historiografia catalana perquè representà el desvetllament dels estudis històrics catalans i encetà una nova tendència historiogràfica. *Los fueros de Cataluña* és una obra fonamental i de consulta gairebé imprescindible per les qüestions relatives al constitucionalisme català (Pérez, 2003: 372).

Coroleu avança uns passos més en l'estudi dels remences i de la seva protesta. Fins i tot, tindrà algunes paraules positives per a Verntallat: "A pesar del desdén con que le trata micer Safont era hombre de cuenta por su arraigo, entereza y habilidad, aunque desprovisto de sentido moral, a juzgar por el término de su agitada carrera política" (Coroleu, 1889: 104). Jaume Safont era el redactor dels dietaris de la Diputació en temps de les guerres remences i, per tant, enemic de Verntallat.

Josep Coroleu remata amb una frase un judici que és repetirà més endavant: “Es un tipo que pertenece de derecho al dramaturgo y al novelista” (Coroleu, 1889: 104). Però també és força crític amb el cabdill dels remences. En la mateixa obra, *Los dietarios de la Generalidad de Cataluña* (1889, 71), recull: “El tremendo caudillo de los remences, que en puridad no era sino un ultra realista disfrazado de demagogo por la cuenta que le tenia, afeaba el proceder de la Diputación diciéndole que la privilegiada Barcelona era rebelde a su soberano y tiránica para los débiles rurales” (Camps i Arboix, 1954: 242). S'ha de tenir en compte que Coroleu fa servir les notes dels dietaris de la Diputació del General que, al llarg de la guerra civil catalana (1462 al 1472), està en contra de Joan II i dels remences.

Sense conèixer la important documentació sobre l'actitud del cap remença, que després treballaria Monsalvatje, Coroleu l'ataca de nou. Com que resulta que el rei nomena Vescomte d'Hostoles a Verntallat, amb importants atribucions i propietats, li retreu en un to sorneguer: “...con lo cual el noble i egregio señor de Verntallat pudo desde entonces abrumar a sus antiguos camaradas con todas las vejaciones y atropellos que le habían servido de pretexto para enarbolar el estandarte de la rebelión contra sus opresores y en beneficio de la Corona, que tan hábilmente supo valerse de ellos para sus fines políticos” (Coroleu, 1878: 381). L'atac és molt més seriós que el de Bofarull: aquest fa mal de veritat, car el que diu, sense més matisacions, sembla versemblant; i a més, per desgràcia, no ha estat infreqüent en la història dels homes i dels pobles que els antics líders socials sovint oblidin la seva antiga condició en obtenir posicions més considerades. Aquesta crítica és repetida després per alguns autors i, segons com, també segueix en els nostres dies⁵. Coroleu el tracta com un revolucionari i això té unes implicacions que lligaran amb autors posteriors (Canal i Morell, 1986 I: 10). Pella i Forgas, en la seva *Historia del Ampurdan*, glossarà gairebé la mateixa idea que el seu company d'estudis, Josep Coroleu: “acabó su carrera en un castillo que levantó, oprimiendo los pueblos del valle de Hostoles y tomando el título de vizconde” (Pella i Forgas, 1883: 674).

Josep Pella no tracta Verntallat com un revolucionari, com deia Coroleu, ja que, segons ell, perd dita condició, perquè “olvidaba los derechos de la miserable multitud de proletarios que le levantaron tribuno y jefe” (Pella i Forgas, 1883: 679). El que li retreu especialment és, un cop més, fer costat a la causa reial, en contra de la causa catalana. Pella i Forgas, intenta posar en ridícul a Verntallat: “La naturaleza le dotó de singular astúcia y energía, no exenta de aparatosa vanagloria. Por casualidad traía un nombre del todo rústico (El vern es el árbol que en castellano llaman abedul o aliso – Vern-tallat, abedul cortado -)... Era realmente un hidalgo arruinado propio para figurar al frente de los hombres criados en los ásperos pechos de la naturaleza de nuestras comarcas, y los más de los cuales así bien se llamaban por nombres de animales, árboles, rocas y fuentes, ni célebres hasta entonces ni siquiera históricos. Agitador de pequeños pueblos esto es de pagesos le llamaban las crónicas” (Pella i Forgas, 1883: 674).

Respecte les fonts utilitzades en aquest període, seguint a Vicens Vives i les evidents referències dels autors, es constata el següent: La principal font és *Guerra y levantamiento de Cataluña* de la *Colección de Documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón* (Codoin ACA), on la visió fonamental del període de guerra ve donada a través de la Diputació del General i del Consell del Principat. Antoni de Bofarull afegeix documentació del Dietari de la Generalitat, del *Llibre de algunes coses senyalades*, i d'alguns documents trets a l'atzar de l'ACA. Josep Coroleu agrega alguns documents dels reis Joan II i Ferran II i el que havia publicat Josep Fita. Aquest últim havia treballat les cròniques del Vicari General de la diòcesi de Girona, Andreu Alfonsello, que és conegut també com antirremença. Quant als arxius que consultà Pella i Forgas, utilitzà també documents procedents dels arxius senyorials i municipals de l'Empordà (Vicens Vives, 1978: 359).

És a dir, en general, són fonts del bàndol contrari al partit dels remences. Aquest punt és prou clarificador. Tampoc pot estranyar, aleshores, que els judicis estiguin clarament dirigits en contra dels remences i del seu cap. Configuren una visió d'un Verntallat *guerriller*, d'un *cap de brot* violent i exaltat.

Ferran Valls i Taberner va elaborar una llista de positivistes que incloïa Coroleu i el fundador del centre excursionista de Catalunya, Josep Fiter i Inglès, que curiosament va tenir un interès especial en la figura de Verntallat. Fiter va tenir la curà d'anar a Olot a cercar nova documentació als arxius notariais, però finalment no va publicar res. Ho sabem per una carta inèdita de Rafel Torrent a Joaquim de Camps i Arboix: "Quan el senyor que vosté diu que jo deia que quarante anys enrera es passà molt temps a Olot, estudiant geneologies i sobretot la de Verntallat, en l'Arxiu notarial del partit, ja s'hi pot ben pujar de peus, puix que és veritat com un temple: li dèiem el senyor Fiter, i era un home ja força entrat en anys, molt amable, i jo em penso que devia prou ésser aquell mateix Josep Fiter, dels primers temps del centre excursionista" (ANC, Camps i Arboix 2). Paga la pena copsar l'enlluament que pot arribar a tenir en els historiadors la figura de Verntallat. Aquets autors, Coroleu, Pella i Fiter, tenen una sèrie de punts que els caracteritzen; entre ells, aquests dos: l'adopció del positivisme com a mètode de treball, i un interès per elaborar la història nacional en un marc diferent del to divulgatiu de Balaguer (Jordi Cassassas, 2004: 183).

Així, Balaguer, Bofarull, Coroleu i Pella, amb les seves diferències, tenen en comú aquesta idea nacionalista que, a voltes, els traeix. Amb tot, s'ha de constatar la gran aportació que han fet a la història de Catalunya, en general, i a la de la guerra dels remences, en particular. Abans de seguir amb la segona fase, la dels romàntics erudits, convé fer un repàs d'altres autors, no tant coneguts però sí força importants, i molt relacionats amb l'estudi del fet remença.

1.4. Julian de Chia, Francesc de Monsalvatje i Elies Serra i Ràfols: ampliació del ventall documental.

Els tres autors tenen en comú una profunda revisió d'altres fonts documentals. Julian de Chia (1818-1898) i Francesc de Monsalvatje (1843-1917) estan considerats de l'anomenada *Escola de Girona*, que aglutina un grup d'historiadors erudits influenciats per un positivisme pràctic que suposà un intent d'establir una metodologia científica (Pujol, 2003: 942). Elies Serra Rafols, autor força més jove que els anteriors (1898-1972), és un precedent historiogràfic de la línia de Jaume Vicens Vives i va mantenir contactes personals i professionals amb Ferran Soldevila al llarg de la seva vida. Tant Elies Serra com els dos historiadors de l'escola de Girona coincideixen en un tractament historiogràfic de la persona de Verntallat diferent, gràcies a una ampliació de les fonts primàries.

Julian de Chia treballà a fons l'important *Manual d'acords del jurats de Girona* i publicà *Bandos i bàndoleros* (1888-1890). Monsalvatje escriví: *Notícies històriques del condado de Besalú* (1899-1919). Les seves fonts són més amples: l'ACA, fonts eclesiàstiques, i també el *Manual d'acords de Girona*. Vicens diu de les fonts d'aquests dos autors que són "inapreciables para todo estudio objetivo de la emancipación campesina" (Vicens Vives, 1978: 359).

Com ja s'ha comentat en l'apartat I, en aquesta obra citada de Chia, no se cita la pàgina ni el volum de referència dels *Manuales d'acords del jurats de Girona*; però sí que es dona la data. També s'inclouen, en unes notes a peu de pàgina, a voltes molt llargues, referències a l'ACA. Els jurats de Girona, segons el curs variable de la guerra i els diversos anys, tenen diferents actituds vers Verntallat. Li demanen ajuda perquè reforci militarment el barri del Mercadal de Girona, o bé li demanen blat perquè pugui subsistir la famolenca ciutat. Però també li faran arribar queixes dels nobles i eclesiàstics que no poden cobrar llurs rentes per culpa de les negatives dels pagesos. Això fa, al nostre parer, que la manera de parlar de Chia sobre Verntallat estigui més matisada que no pas la dels seus contemporanis i que s'aproximi a l'opinió de Monsalvatje.

Les paraules que fa servir Chia per referir-se al nostre prohoms no sonen tan fortes. Però sí que diu coses com que era "ambicioso y turbulento", i "invadió, mano armada, el territorio, saqueandolo y maltratando a sus míseros habitantes de la manera como él sabia hacerlo" (Chia, 1888: 348 i 281). Verntallat és un autèntic *senyor de la guerra*. El llibre es troba en poques biblioteques i està exclòs de préstec.

Hom troba esmentat el cognom del segon autor de diverses maneres: Rovira Virgili el cita com *Montsalvatge*, adaptant-se a una normalització ortogràfica en consonància amb el seu tarannà erudit; en la bibliografia de la pàgina Web dels remences surt citat com *Monsalvatge*; finalment, les obres publicades de l'autor estan encapçalades com *Monsalvatje*, que és la forma que fa servir, per exemple, el *Diccionari d'Historiografia de Catalunya* i Jaume Vicens Vives la

major part de les vegades (alguns cops també el cita com Montsalvatje). Respectarem aquesta última, és a dir, la de *Monsalvatje*, de la mateixa manera que altres cognoms conserven la seva antiga manera d'escriure's.

Ara bé, en Pompeu Fabra, va recomenar la normalització lingüística dels cognoms i, en el primer terç del segle XX, s'arribà a aplicar de manera sistemàtica, com seria el cas de Rovira i Virgili. El franquisme va impedir la seva aplicació generalitzada. El 30 de desembre de 1997 s'aprovà la llei de política lingüística, que conté el dret a l'ús de la forma normativament correcta en català de llurs noms i cognoms. Molta gent s'ha acollit a aquesta disposició i alguns intel·lectuals han insistit en aplicar el criteri de Pompeu (Pujol, 2000: 21-22).

Monsalvatje fa un esforç de recerca documental molt important, valorat positivament per Vicens Vives, i que li val aquest elogi de Pierre Bonnassie: "Hi ha gaires països que es puguin ventar de posseir un monument comparable?" (Clara, 2003: 825). Així serà com, amb la nova documentació incorporada, podrà desfer, en les primeres planes del volum XIII de *Notícies històriques del condado de Besalú*, i en el seu llibre *Els remences*, els malentesos dels historiadors anteriors. Francesc de Monsalvatje fa un canvi de volta de 180 graus respecte Antoni de Bofarull i als altres autors romàntics. Però ho fa a cops de documentació, transcrivint i traduint com un autèntic paleògraf i arxiver. És a dir, no canvia simplement les seves apreciacions del personatge deixant-se endur per una simpatia per la causa remença; les canvia aprofundint més en el seu coneixement i aportant dades objectives. Farà ús d'aquest material inèdit per desmarcar-se amb claredat dels autors anteriors.

Els mots que fa servir Monsalvatje són eloqüents i positius vers el prohoms de la Vall d'en Bas. Es poden trobar, escrits en castellà, al volum XIII (1906) de l'obra citada, a les pàgines que van de la 39 a la 42. I són pràcticament les mateixes, però traduïdes al català, que les del seu llibre titulat *Els remences* (1908). Camps i Arboix fa una llarga cita d'aquestes últimes. En el nostre cas, només ressaltarem unes quantes frases: "El cabdill del moviment fou en Francesc Verntallat, fill d'uns honrats terrassans. Alguns historiadors l'han tractat molt durament per haver fet la causa del rei Don Joan II en sa lluita contra la Diputació General de Catalunya. No hi ha res més injust que donar la culpa a ell i els remences. Tampoc podia ésser un home vulgar, sense grans qualitats, com afirmen alguns... Quan s'hagi estudiat amb més detenció aquell moviment, no es presentarà Verntallat com un criminal traïdor a la seva pàtria, sinó com un cabdill redemptor dels oprimits remences, com el defensor d'un plet de Justícia... Verntallat, a més d'ésser un guerriller hàbil i l'organitzador de multituds sense ordre al començament, fou també un astut diplomàtic, com ho proven les relacions amb el rei i la reina, amb els mateixos nobles i abats... No podia ésser un home vulgar... no podia ésser un perdut i menyspreable demagog" (Monsalvatje, 1908: 39-42).

Per a Monsalvatje, Verntallat és un líder carismàtic alliberador dels pagesos, i no escasseja termes benivolents: fill d'honrats terrassans, redemptor, amb grans qualitats, hàbil

guerriller, bon organitzador i astut diplomàtic. Aquestes paraules semblaran exagerades, però des de Zurita no es llegeix res així, i encara ressonen les paraules dels autors contraris que contrasten amb les de Monsalvatje: *hidalgo arruinado* i *agitador de pueblos* (Pella), *perdido y despreciable* (Bofarull), *ultra realista disfrazado de demagogo* (Coroleu).

Per clarificar el canvi d'actitud de Monsalvatje i Chia, es pot considerar com un punt a tenir en compte el lloc on van viure els dos autors. Els dos són, és una altra coincidència, de la terra d'en Verntallat. Monsalvatje especialment, ja que era d'Olot, tot i que després visqué a Girona. Chia, va néixer a Toledo, però era de família barcelonina, i va viure i va arrelar a Girona. Tot dos estan lluny de la Barcelona dels autors anteriors i, en el cas del d'Olot, de ben segur que, d'entrada, hauria de tenir una simpatia especial per l'home de Sant Privat d'en Bas. No és una qüestió rellevant, però tampoc és un fet infreqüent i el fenomen es repeteix amb altres autors.

Uns anys després, Elies Serra i Ràfols, es doctorà amb la tesi *Fernando el Católico y los payeses de remença* (1925). És el tercer autor que amplia el ventall de les fonts primàries. Ell mateix explica quines són les seves aportacions documentals: “En cuanto a estas fuentes de nuestro trabajo, son ya mucho más amplias que las narrativas enumeradas (es refereix principalment a Bofarull)... Estos proceden de los archivos barceloneses de la Corona de Aragón, Municipal y del Real Patrimonio” (Serra Ràfols, 1925: 9). És, per exemple, el cas de la segona guerra remença: Serra Ràfols és el que aporta la documentació gairebé completa relativa a la missió de Lopéz de Mendoza el 1485 i a l'aplicació de la Sentència de Guadalupe, documentació fins aleshores desconeguda (Vicens Vives, 1978: 360).

Aquest autor fa una crítica de Bofarull que, feta en el 1925, té força valor: “En cuanto a las fuentes, añadió (Bofarull) a la tradicional (és refereix a les fonts tradicionals de Zurita), los datos interesantes, aunque incompletos, del Dietario de la Diputación y del *Libre de coses assenyales* de Comes, por lo que hace a la guerra agraria, y algunos documentos sueltos de los registros reales del ACA (que por otra parte interpreta de manera fantástica, según veremos en su lugar), en cuanto al problema en general” (Serra Ràfols, 1925: 7). A la nota 6 de la mateixa pàgina, referint-se a aquests documents de l'ACA, afegeix: “Los documentos que vió este autor se los procuró mediante el socorrido índice de P. Ribera, tan popular entre los que hemos trabajado en ACA, pero de muy discutido valor. Tengamos en cuenta, empero, que Bofarull escribía una historia general”.

Anys després (1930-40) participà en la polèmica que mantingueren Jaume Vicens Vives i Antoni Rovira Virgili sobre la figura de Ferran II (Aurell, 2003b: 1084). És un precedent a la tesi que seguirà Vicens Vives i que els portarà a les mateixes posicions historiogràfiques: “Los trabajos de Serra Ráfols y Vicens Vives (ho diu el mateix Vicens, 1978: 360) han dado lugar a interpretaciones y controversias bastante vivas, especialmente sobre la actitud del Rey Católico y de las autoridades catalanas en el conflicto remença, que juzgamos de cita interesante puesto

que han contribuido a deslindar los campos y precisar los conceptos”. Quedi clar, però, que la defensa que fa de Ferran II no suposa, en l'autor, un nacionalisme castellà que condicioni el seu estudi. Ans el contrari, les seves conviccions catalanistes es mantenen fidels al llarg de la seva vida: a Lleida funda l'Ateneu; durant la guerra civil assumí la responsabilitat dels arxius catedralicis i de Protocols de Girona; l'any 1966 fou membre de l'Institut d'estudis catalans; finalment, tot i viure els darrers anys fora de Catalunya, la seva relació amb la intel·lectualitat catalana no minvà en cap moment, com es pot comprovar pels seus contactes personals amb destacats historiadors com Ferran Soldevila (Simon, 2003: 1084).

L'estudi objectiu i ampli de les fonts de Serra i Ràfols fa possible una visió més ajustada a la figura del cabdill dels remences. En el cas concret de la dura crítica que se li feia a Verntallat, d'abandonar la causa dels pagesos remences, aporta proves irrefutables, que donen una visió diferent de l'anterior. En la mateixa línia de Monsalvatje, i amb la llum de la nova documentació, surt en defensa del cabdill remença: “Otra cosa nos interesa señalar aquí: la intervención directa que en el pleito de los payeses tiene constantemente mossèn Francisco Verntallat, barón de Hostoles (no era baró sinó vescomte de hostoles) y antiguo caudillo de los remenças de la Montaña en tiempo de Juan II. Bien lejos de mantenerse alejado y olvidado de sus antiguos compañeros de causa y condición, como supone arbitrariamente y sin prueba alguna Bofarull, no se aparta un punto de ellos y no solo mantiene sus reivindicaciones, sino que es elegido representante suyo y se distingue entre los más audaces, hasta el punto de obligar al Rey a tomar medidas respecto a él. Con ello vemos cuan peligroso es para la verdad, escribir historia con tesis preconcebidas” (Serra Ràfols, 1925: 32). Aquesta evidència la recull després Rovira i Virgili: Verntallat deixa de ser un traïdor a la causa dels pagesos. És una idea que, tot i així, requerirà encara més estudis i més apreciacions.

Tanmateix, l'autor comentat puntualitza que no es pot caure en la opinió contrària i considerar al cabdill dels remences com un revolucionari. No és un enemic de la autoritat reial i està disposat a pactar i a trobar una solució al conflicte. El Rei i el mateix Iñigo de Mendoza, representant plenipotenciari del rei per solucionar el conflicte, confien en Verntallat (Serra Ràfols, 1925: 32). Serra Ràfols ressaltarà, en veritat, un Verntallat *síndic* de pagesos, negociador d'una causa justa. Convé, per tant, no precipitar-se en els judicis i cal veure els grisos que tenen les actuacions humanes: els fets no solen ser tan simples.

La tesi d'Elies Serra està escrita amb ponderació i és vol recolzar en la documentació primària que serà, a voltes, l'única informació de què disposarà. Tant és així que, per exemple, en les qüestions esmentades més amunt, per l'estudi històric de la fase prèvia a la Sentència de Guadalupe, només compta amb fonts originals i no té a l'abast cap font secundària per ser aquestes inexistent.

S'han d'afegir, a més a més, dues apreciacions de caire bibliogràfic: la primera és que Vicens Vives cita el llibre de Serra i Ràfols com de 1905 (error tipogràfic), i aquest error es multiplica en algunes publicacions posteriors. La segona, es refereix a l'apèndix documental de la seva tesi *Fernando el Católico y los payeses de remença* que finalment no es va poder publicar. Ho explica el mateix autor en un llibret d'un homenatge a Vicens Vives, *Alguns documents reials sobre el plet de les remences*, on posteriorment va exposar els documents més importants que no havia publicat a l'apèndix de la seva tesi (Serra i Ràfols, 1967). Apreciació important per a aquells lectors que busquin, infructuosament, dit apèndix en llegir l'obra esmentada.

Monsalvatje i Serra i Ràfols no canvien el sentit de la historiografia del personatge, però influeixen en els autors posteriors. Seguiran, en part, els mateixos prejudicis, tot i que més matisats. En Rovira i Virgili els citarà molts cops –també a Chia- quan parli dels remences i de Verntallat. Sense els documents i notícies que havien aportat aquests autors, Rovira no hagués tingut a l'abast informació important: els seus volums VI i VII de la seva coneguda història de Catalunya, haurien estat diferents respecte Verntallat i els remences.

1.5. El corrent erudit del Romanticisme: Antoni Rovira i Virgili i Ferran Soldevila.

Antoni Rovira (1882-1949) i Ferran Soldevila (1894-1971) segueixen sent amb les seves obres de síntesi d'història de Catalunya una referència ineludible. La feina de tots dos és abundant, i la seva capacitat de síntesi, envejable, en un món en què no existien els ordinadors. “La segona fase –l'erudita- va donar un pas qualitatiu, amb l'assimilació d'una metodologia més rigorosa i d'una objectivitat històrica major. Les seves figures senyeres foren A. Rovira i Virgili i F. Soldevila. Es tractava d'una fase *neoromàntica*, una mica menys enganxada a les passions aixecades per la Renaixença, però que seguia idealitzant Catalunya com a subjecte principal de la seva història. S'exaltaven els trets més específics del caràcter català –el seny, el pactisme, l'energia interna-, i s'interpretaven els esdeveniments sempre des d'una perspectiva *a la defensiva*, anotant amb entusiasme tots els trets que diferenciaven Catalunya de tot allò que flairés a castellà” (Aurell, 1996: 15).

La roda torna a girar en sentit contrari a la de Monsalvatje i s'acosta a Bofarull, però ajuda, també, a seguir avançant en aquesta espiral del coneixement. Rovira i Virgili remarca, en les vicissituds de la guerra i en les fases posteriors, la relació del cabdill amb els reis. Ara bé, Joan II, primer, i Ferran II, després, són dos reis que no estan per la feina ni per la causa catalana: “Catalunya lluitava tenaçment contra el poder reial i contra la desviació d'alguns catalans. L'actitud de la majoria dels remences i de molts senyors contrariava la solidaritat de la nació catalana” (Rovira, 1931: 549). Això fa que Antoni Rovira no li perdoni a Verntallat que estigui en el mateix bàndol que aquests dos reis i, reprenent les antigues paraules de Zurita,

acaba amb aquestes paraules, un apartat que titulà *La qüestió dels remences*: “Un muy valiente hombre, diu Zurita de Verntallat. Valent, sí; també lleial; però sense consciència de patriota” (Rovira, 1931: 630). Verntallat pren partit per una causa sense tenir en compte un ideals nacionals superiors, i la seva visió de l'estat es queda curta. Rovira es preocupa per la figura d'un Verntallat *polític* que manifesta fidelitat a un partit concret i a una nissaga reial determinada.

Tanmateix, la feina de Serra Ràfols, Monsalvatje, Chia i altres (Emili Grahit, per exemple) es deixa notar, i Rovira afirma: “El cabdill dels remences no abandonà pas, com alguns historiadors han dit, la causa de la pagesia. Diversos fets ho demostren” (Rovira, 1931: 628). I a continuació, explica el famós cas de Corçà i el de Constantins (tots dos de 1475), on Verntallat destacà un cop més com a paladí dels pagesos. L'aportació de documents d'altres autors ajuda a Rovira a superar part dels prejudicis que s'anaven arrossegant.

Més clar quedarà encara si es té en compte el següent: Rovira dóna com a data de nomenament de Verntallat com a Vescomte d'Hostoles el 23 d'octubre de 1477 (Rovira, 1931: 630). Aquesta data és errònia, car va ser el 1474. Aquest fet dóna més llum sobre el cas de Corçà i el de Constantins (1475), ja que es veu que, tot i ser Vescomte, segueix ajudant la causa remença: això és clau. L'error, segurament de transcripció, està en una pàgina de Monsalvatje (1906: 138). En canvi, a les pàgines dels dos documents transcrits, el del nomenament de vescomte i el de la concessió de béns, queda clar que és al 1474 (Monsalvatje, 1906: 296-304). La data errònia també l'arrossegueu Masià de Ros, Danès, i Sobrequés. En canvi, Vicens Vives la cita correctament, ja que es fixa en la part documental de Monsalvatje, és a dir, en les pàgines 296-304 (Vicens Vives, 1978: 110, n. 214). A més, hi ha algunes referències on se cita Verntallat com a Vescomte abans de 1477: un document a l'ANC del fons dels Cartellà, del novembre de 1474 (ANC. Albí, 1474) i una petició d'indult al rei per part del Vescomte d'Hostoles Francesc de Verntallat (Marqués, 1996: 55-58).

El punt clau de Ferran Soldevila i de Rovira i Virgili, una visió política i nacional de Catalunya, és el mateix que el de la corrent romàntic-èpica de Balaguer i Bofarull, però més acurat: “Així la dicotomia entre defensors de Catalunya i opressors, tirans i traïdors, apareix de bell nou, però enmig d'una narració històrica amb bases més sòlides, historiogràficament més afinada, -sobre tot en el cas de Ferran Soldevila-” (Canal i Morell, 1986b: 59)⁶. Per aquests autors neorromàntics, el s. XV és una etapa *minvant* per Catalunya, com dirà Antoni Rovira i Virgili. I això té els seus efectes tant quan es parla dels pagesos revoltats com quan es parla dels buscaires de Barcelona. Les interpretacions del s. XV d'aquesta historiografia romàntico-erudita van estar determinades en tot moment per una actitud proteccionista envers Castella. El compromís de Casp es va considerar l'inici de la submissió i la dependència de Catalunya a Castella. Els Trastàmars eren considerats els destructors del primer ordre democràtic que s'havia assolit a l'Occident, a través d'institucions com les Corts o el Consell de Cent. Al

pactisme català, els castellans haurien oposat el seu autoritarisme repressiu. El sistema feudal era considerat com una época de llibertats (Rovira, 1931; Vicens Vives, 1962: 107, 115).

També es pot apuntar, en acabar l'estudi d'aquests dos corrents romàntics, l'èpic i l'erudit, que els historiadors són, a més a més, polítics compromesos. Alguns d'ells, amb especial rellevància, com per exemple Rovira i Virgili, que va ser vice-president del Parlament de Catalunya (1938-1940). Victor Balaguer va ser ministre de la Restauració, Josep Coroleu, fundador del *Centre Català* i, Pella i Forgas, membre destacat de *La Lliga* (Simon, 2003). Queda clar que llurs posicions històriques estaven condicionades per la seva militància política.

1.6. Àngels Masià de Ros: Girona i la guerra civil catalana 1462-1472.

Àngels Masià de Ros (1907-1998) va publicar l'any 1943 la seva obra *Gerona en la Guerra Civil en tiempos de Juan II*. El context d'aquesta obra és molt diferent al de les obres del corrent erudit de Rovira i Virgili. L'ambient romàntic-nacionalista queda dramàticament truncat per la repressió al catalanisme després del conflicte bèl·lic (1936-39). La tesi doctoral és defensada a Madrid i escrita, necessàriament, en castellà. Abans, però, cal fer, un altre cop, una apreciació respecte el cognom de l'autora: *Masià* o *Masiá*? En la seva tesi surt com *Masiá*, i així ho transmet Vicens Vives en el moment de citar el seu llibre (1978: p. ex. p. 89, n. 113). En canvi, Camps i Arboix, catalanitza el cognom i cita la doctora com "*Masià*" (Camps i Arboix, 1955: 250-251). També ho fa així el *Diccionari d'Historiografia Catalana*. És el model que nosaltres seguirem.

Masià, utilitza, principalment, les fonts de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, el *Manual d'acords* de l'Arxiu Municipal de Girona, i les *cartes reials* que es conserven a l'Arxiu Municipal de Barcelona. Moltes de les aportacions de Chia (1888) del *Manual d'acords*, són acuradament anotades i revisades. Li manquen algunes puntualitzacions metodològiques, i això fa que Vicens Vives, en alguna ocasió, li demani explicacions sobre les referències documentals omeses en alguna de les seves afirmacions (Vicens, 1978: 68, 69, 110). En el cas de la citació de documents que parlen de Verntallat, hem pogut comprovar satisfactòriament totes les referències documentals i bibliogràfiques de la doctora, i ens ha ajudat a aprofundir en les diferents fonts. Gràcies al seu apèndix documental, hem pogut ampliar i comprovar algunes referències.

Seguint el fil conductor de la ciutat dels quatre rius, Masià aporta diferents dades de la guerra de finals del s. XV. Algunes d'aquestes aportacions són de Verntallat, que surt citat algunes vegades al llarg del llibre. Així, per exemple, parla en diverses ocasions de la gana que passen els de la ciutat, i de les crides que fan demanant provisions a la gent de la muntanya, acabdillada per Verntallat. Li dedica, per exemple, aquest comentari positiu: "Éste, por la visto, era el único capaz de conseguir que los propietarios de trigo y demás comestibles se aviniesen a deshacerse de ellos en provecho de Gerona" (Masià, 1943: 144). O bé, aquest altre, ressaltant la

solidaritat del personatge respecte la ciutat: “El caudillo remença ha respondido; ha mandado un hombre conduciendo varias acémilas, y quieren que repita el viaje con un nuevo envío” (Masià, 1943: 146).

Bé pel context històric en què escriu, acabada la Guerra Civil espanyola, bé perquè no és objecte del seu estudi, Masià no fa cap comentari de tipus romàntic com els seus predecessors. Les aportacions que fa són més aviat marginals i el cabdill, en un principi, no té especial protagonisme. Però, sobtadament, al final del llibre, Verntallat agafa una especial rellevància: li dedica, comentant també altres aspectes, unes quantes pàgines (183-187). Justament al final de la tesi, la ciutat de Girona queda relegada a un segon pla i queda desplaçada per la figura del cabdill dels remences de la Vall d'en Bas. Amb això, l'autora, demostra un interès progressiu pel cap dels camperols. Tanmateix, cau en el mateix parany que altres historiadors: la crítica pel fet d'ennobrir, el rei Joan II, Verntallat com a Vescomte d'Hostoles.

Masià torna, com altres autors, a donar la data errònia de la donació del Vescomtat: el 1477 (1943: 185). I no pot relacionar que el fet de Corçà de 1475, que també cita unes planes abans (1943: 179), es produeix quan ja és vescomte (des del 1474) i que, Verntallat, tot i ser de la noblesa, defensa igualment la causa dels pagesos sense abandonar-los. Aquesta apreciació serà comentada per Camps i Arboix: farà una llarga cita de Masià, i, amb un petit comentari, passarà a parlar d'un altre autor (1955: 251). El que no explica Camps és que Masià cau en aquest error, en part, per la confusió de dates (1477 per 1474) i també, en part, perquè li falta conèixer importants documents que sorten a la llum posteriorment. No ens ha de xocar, així, que la doctora faci aquests comentaris: “No debió dudar Juan un momento de que, a pesar de toda su vida anterior, Verntallat aceptaría gustoso convertirse en señor feudal de los más poderosos. Con esta medida, se aseguraba la disposición de los payeses al verse sin caudillo, quietud y paz en las montañas... gracias a la influencia de Verntallat, quizás por resultar verdad la sentencia vulgar de que no hay peor cuña que la de la misma madera” (Masià, 1943: 187).

Ella mateixa se situarà en la línia de molts dels autors anteriors afirmant: “La concesión hecha a Verntallat, motivo de denuestos contra el rey por parte de Chia, Feliu de la Peña, Pella i Forgas y, en general, de todos los tratadistas del siglo pasado, demuestran una vez más el alto sentido político del rey y su conocimiento de los hombres” (Masià, 1943: 187). Segurament no va poder contrastar aquestes afirmacions amb altres autors anteriors que, com hem vist, ja havien superat aquest prejudici, com és el cas d'Elies Serra i Ràfols. També deixarà clara la actitud del Rei Joan II davant d'aquest fet: “Que la concesión hecha por el Rey a Verntallat, junto con otras del mismo estilo, claman al cielo, es indudable, y también de que todas ellas son casi siempre actos inspirados por la mala fe, o, cuando menos, por el desagradecimiento” (Masià, 1943: 187). Vicens Vives replicarà a aquesta afirmació.

1.7. **Jaume Vicens Vives i la controvèrsia de la Catalunya baixmedieval.**

Jaume Vicens Vives (1910-1960) torna a donar una volta de 180 graus a favor dels remences i a favor de la monarquia que, segons ell, recolzava l'abolició dels mals usos que patien els pagesos. Des de ben aviat, es va escapolir de la historiografia romàntica i la seva tesi de Ferran II va trencar amb la continuïtat interpretativa dels treballs apareguts fins aleshores. Evidentment, en el context imperant del romanticisme erudit, aquesta defensa de Ferran II, anomenat el Catòlic, era del tot nova i, en aquells moments, historiogràficament incorrecta. Hi havia un cert antecedent en el treball de Elías Serra Ràfols de 1925, *Fernando el Católico y los payeses de remença: la solución del pleito agrario en Cataluña*: Serra Ràfols començà a tirar de la manta, Vicens Vives la va treure del tot.

El que havia de ser una senzilla aportació d'un jove historiador es convertí en una lluita interpretativa de la història de Catalunya de primer ordre: "Per tal de superar ancestrals mites, Vicens va haver d'establir agres controvèrsies amb A. Rovira i Virgili i –d'una manera menys combativa– amb F. Soldevila. Revestit d'una cuirassa metodològica i d'una convincent utilització de la geopolítica com a ciència complementària, Vicens va renovar el camp de les interpretacions històriques, sense caure en les sorres movedisses del nacionalisme com a suport científic" (Aurell, 1996: 17). Fins i tot, se li va retreure al jove investigador el seu catalanisme, tot i que és un fet prou conegut el seu redundat patriotisme.

És el mateix Vicens qui parla de dita controvèrsia en un marc immillorable: el pròleg de la monografia de Camps i Arboix *Verntallat cabdill dels remences* (Camps i Arboix, 1955: 10-12). La controvèrsia ve donada per la figura de Ferran II, però Verntallat participa del mateix partit que el rei, i això l'esquitxa. Paga la pena comentar en detall aquests fragments del pròleg, després del que fins aquí s'ha anat veient:

"Ben segur que als vint anys era un perfecte ignorant. Solament ara puc mesurar l'abast del meu desconeixement de les coses. Però havia entrat al camp de la Història amb el ferm propòsit de no claudicar davant de l'autenticitat dels fets. Estimava i anhelava la veritat, encara que per aconseguir-la s'enfonsés el temple, aquell temple que veia esquifit, com un vestit fet a mida per a una damisel-la que, de sobte, hagués fet la gran estirada". El començament del fragment escollit és humil, però contundent. Vicens estava disposat a enderrocar un temple que veia antic i escarransit. Parla de la veritat i de l'autenticitat dels fets que són mitja per trencar amb un corrent que no podia justificar unes noves fonts.

"La desgràcia –potser la sort– féu que encamines les meves recerques cap al regnat del Rei Catòlic i que molt aviat hi topés amb els nostres remences. Humilment, amb la humilitat que dona el fet d'anar a portar unes quantes quartilles malgirbades a un dels erudits més considerables i respectats que mai hagi donat aquest país – ací anomeno Jordi Rubió i Balaguer-, vaig publicar a l'enyorada revista *Estudis Universitaris Catalans* un articlet en què

provava documentalment que Ferran II havia seguit en la qüestió remença un criteri diferent al que li atribuïa l'ortodòxia històrica del moment. Tot just publicat, em caigué al damunt l'anatema. Als vint anys d'aquest episodi, que féu rajar tanta tinta als diaris d'aquella època, encara resto meravellat de l'esfereïment que produïren les meves ratlles i de l'ardiment amb què vaig defensar el meu parer". Vicens Vives, mirant enrere, se sorprèn de la successió dels fets, i sembla com si es preguntés si pagava la pena l'esforç d'encendre una flameta que provocaria un incendi. Els remences (i el rei amb ells) estan en el nucli d'aquest foc i Verntallat, no ho oblidem, és el seu cabdill.

La història nacional ha de guardar una distància respecte els corrents romàntics i no pot ser que es senti en entredit quan se li qüestioni un dels seus postulats: "Aleshores vaig comprendre que ens calia renovar de dalt a baix la visió de la nostra història. Pobra història, és ver, aquella que trontolla quan un minyó de vint anys treu un petit pern del cadafal que l'aguanta. En altres latituds científiques se m'hauria renyat amb la palmeta del mestre. Ací calgué treure les bateries de gran calibre i posar en dubte el meu afecte al país. La batalla fou bastant considerable. No hi hagué ferits personals. Però entre tots enterrarem per sempre més el cadàver de la història romàntica". Afirmació igualment rotunda, i que potser es podria posar en dubte en la Catalunya actual, però que segurament deixaria a Vicens amb la satisfacció d'una batalla guanyada. "Em sembla que des d'aquell moment hem pogut respirar millor i que per fi ens hem posat en condicions de donar a la Pubilla els vestits que necessitava. Vestits folgats i universals, dignes de la importància de les seves gestes històriques, confeccionats amb teles de tots colors i no amb la sarja negra del ressentiment i la decepció. Que em permeti Camps i Arboix d'apuntar-me aquest petit triomf: el seu escrit no hauria pogut ni pensar-se –llegiu el capítol *sense consciència de patriota*- sense la llibertat d'esperit que li ha donat la caiguda dels vells mites. Avui en aquesta terra es pot fer història ingènua. És un gran avantatge de què ens podem enorgullir, especialment si contemplem els països on encara dominen els tòpics més gruixuts i la servitud de les frases prefabricades". Des d'aquest moment, en principi, es podrà parlar amb més llibertat, dels fets i els homes de les guerres remences. Tot i això, en Camps i Arboix, també es troba amb algun afer anecdòtic en aquest mateix sentit: una crítica a la seva interpretació històrica. També el llibre de Camps, respecte Verntallat, suposa una ruptura forta amb el romanticisme.

Jaume Vicens, després de comentar aquest fet personal, comenta quina és la manera d'enfrontar-se amb garanties a la problemàtica del Quatre-cents. La clau per dominar el s. XV, el de les bogeries fantasioses, està en l'estudi de les fonts, àmplies i diverses, i en la metodologia històrica. "Abans de susdita batalla erudita era un segle rebel, que a penes podíem dominar. La fantasia hi corria d'un lloc a l'altre. Avui el tenim gairebé reduït. Bé sabem prou com es defensa, ja que encara té reductes que no hem pres a l'assalt. Però això no és per defecte de tàctica ni d'estratègia, car coneixem els mètodes i les finalitats a assolir, sinó per manca de combatents

que menin la lluita a bon terme, malgrat que som molts a la tasca, més que en cap altra peça de la nostra història”.

El pròleg de Vicens Vives és eloqüent i recorda com, quan era un jove investigador, va patir en la lluita, i com es rebel·là amb vehemència. El Romanticisme va rebre un cop fort, segurament el definitiu. L'historiador ha de separar-se emotivament dels fets i no pot fer ús de les seves interpretacions: “la fantasia hi corria d'un lloc a l'altre”. Amb les fonts força treballades, el segle rebel del Quatre-cents, “el tenim gairebé reduït”, i en aquest sentit, dominat.

La recerca i l'ús de les fonts de Jaume Vicens són molt complet. Vicens Vives afegí les fonts treballades per Monsalvatje, Chia, i Serra i Ràfols; estudià la correspondència inèdita de la cort reial dels anys 1484-85; revisà completament les fonts emprades per Chia i Sampere – arxius municipals de Barcelona i Girona-; i va fer una revisió acurada de la documentació de l'ACA referent al regnat de Ferran II. També de l'ACA RP, va extreure la documentació procedent dels síndics que actuaren en representació dels pagesos de 1479 a 1501. En ells, figura el ja comentat *Memorial de Francesc de Verntallat del que ha treballat pels remences*: és com el compte de despeses del cabdill per cobrar els diners convinguts per les negociacions entre pagesos i senyors (Vicens Vives, 1978: 329-333 i 357-361).

La metodologia de Vicens, un cop rebutjada la historiografia romàntica, parteix de Henri Berr, que havia formulat el concepte de síntesi en història. Vicens Vives incorpora paràmetres geogràfics, econòmics i socials (Muñoz, 2003: 1180). Ho comprovem en dues de les seves obres que més treballem: La famosa *Historia de los remences*, i *El gran sindicato remença*. La primera publicada l'any 1945; la segona, l'any 1954. De la primera citem l'edició de 1978, encara avui catalogada i a l'abast a les llibreries, però recordem l'any de la seva primera edició en contrastar les fonts i bibliografia emprades per altres autors. Per exemple, en el quadre final d'obres ordenades cronològicament, citem la data de 1945, i en la bibliografia final apuntem ambdues dates.

Vicens Vives, en la seva obra *Historia de los remences*, deia el següent del personatge objecte del present estudi: “La figura de Verntallat, sobre cuyo origen existen discrepancias, ha sido muy discutida. Bofarull lo llamó perdido y despreciable; Coroleu, ultrarrealista demagogo. Fue, en realidad, el alma del movimiento remença, y quien, con un innegable sentido de oportunismo, lo llevó al triunfo bajo Juan II y Fernando el Católico” (Vicens Vives, 1978: 86, n. 102). En aquesta important obra, pocs adjectius qualificatius li dedica; si més no, deixa clar el seu paper, i l'anomena l'ànima del moviment remença, tot i que ho diu amb nota a peu de plana; també clarifica que, després de la segona guerra remença, ja en temps de Ferran II, Verntallat va estar al darrere del moviment camperol des de l'inici fins al final.

Cal anar a un article molt poc conegut de Vicens Vives per descobrir la veritable simpatia que té per Francesc de Verntallat. En efecte, en les seves principals obres sempre fa comentaris discrets i globals, com el que fa en la nota a peu de plana comentada més amunt,

sobre la figura de Verntallat. Convé anar a buscar el primerenc i jove Vicens Vives per trobar uns mots més expansius. Es tracte d'un article escrit l'any 1940 a la revista *Destino* dedicat exclusivament al cabdill dels remences. Després de plantejar una sèrie d'interrogants sobre els seus orígens, afegeix unes paraules que són prou expresives: “Lo que nos parece indudable es que su nacimiento tuvo lugar bajo el signo del León. Porqué fue bravo y noble durante toda su vida, leal consigo mismo, con los reyes y la causa que había abrazado”. Continua glosant en un to positiu la seva participació en el conflicte remença. Fins que no es llegeix aquest article, hom no es pot fer idea de la veritable simpatia de Vicens Vives pel Vescomte d'Hostoles (Vicens, 1940).

Pocs anys després, Vicens, planteja també el tema del nomenament com a Vescomte d'Hostoles com un punt conflictiu i controvertit: “Mucho se ha pretendido deducir de la política de recompensas con que Juan II, y posteriormente su hijo don Fernando, favorecieron a los caudillos remenças, de manera especial a Francisco de Verntallat” (Vicens, 1978: 110). Recorda, per exemple, aquelles paraules de Masià de Ros, que afirmen que les recompenses del rei, i especialment la de Verntallat, “claman al cielo”. En contra d'aquesta postura, exposa el paper negociador de Verntallat entre els pagesos i els senyors. També addueix raons “de carácter psicológico” per justificar que el cabdill no col·laborés amb el moviment radical de Pere Joan Sala (Vicens, 1978: 110-111). És aquesta, també, una matèria suggeridora pel desenvolupament de l'estudi biogràfic. Amb aquestes aclariments, Vicens deixa el fil interpretatiu de l'imatge del prohoms en el seu inici, en el de Zurita.

També dóna, l'historiador, una nova explicació de les causes de la guerra civil. Ja no entren en joc el possible enverinament del príncep de Viana ni altres interpretacions. El recent estudi de Rosa Lluç, resumeix aquesta interpretació amb les següents paraules: “Per a bona part dels medievalistes, els remences s'alçaren en armes contra els seus senyors per aconseguir l'abolició dels mals usos i, amb ells, tot el que implicaven. El principal precursor d'aquestes teories va ser Vicens Vives que ha estat seguit per la majoria d'historiadors posteriors. Un d'ells, Freedman, afirma: ‘per molt diverses que fossin les causes, la qüestió central que es debaté en la Guerra Civil catalana fou l'abolició de la servitud pagesa’ (Freedman, 1993: 210) o, més clarament i categòrica, ‘la principal causa per la qual lluitaren els pagesos durant la guerra i durant les primeres agitacions fou l'abolició dels mals usos’ (Freedman, 1993: 231). Així doncs, la persistència dels mals usos i dels altres abusos als quals es veien sotmesos els pagesos lligats a la terra mitjançant el vincle servil, va provocar i justificar l'alçament armat dels remences” (Lluç, 2005: 397). Aquesta nova visió representa un canvi important que afecta molt directament a la interpretació dels fets de dita guerra i a les motivacions de les persones que lluitaren en ella.

Cap el 1950 Vicens Vives assimilava els postulats de *l'escola dels Annals* i la seva metodologia de treball diferent: “Descobreix, doncs, l'Escola dels Annales i estic intentant dir

que això és sobretot no marxisme. L'Escola dels Annales és prou equívoca; és història quantitativa, especialment, història quantitativa portada cap a la història econòmica molt especialment i, en menor grau, cap a la demografia i, en molt menys grau, cap als moviments socials. I només cal que després repassem els deixebles directes de Vicens Vives i veurem que tots fan història de la indústria, història del camp, història quantitativa centrada en la ciutat, en la indústria, en el camp, demografia que després l'abandonen o la segueixen una mica. I quan es plantegen temes socials, Vicens els vol quantitativs, a veure si m'entenen, comptar vagues, comptar salaris, comptar jornades de treball" (Termes, 1990: 40). Vicens canviarà el format i metodologia de les seves dues obres dels remences: el patró de la *Historia de los remenças* (1945) es més clàssic, seguint un marc cronològic i polític; el *El gran sindicato remença* (1954), en canvi, ja és una història econòmica i quantitativa. D'aquest últim llibre, Josep Pla arribarà a dir: "és un llibre magistral, magnífic, no diré exhaustiu, perquè en aquest món no hi res exhaustiu, però certament un dels més grans estudis, si no el millor, que ens ha deixat Jaume Vicens. ... És un estudi perfecte; és sobretot un estudi perfecte perquè és un treball absolutament acordat a les idees i els mètodes instaurats i imposats a la historiografia catalana per Vicens (Pla, 1981: 111)". Hom es podria sorprendre que se cités Josep Pla en aquestes planes historiogràfiques. Precisament, una persona externa a les nostres terres, Jesús Pabón, que havia estat director de la *Real Academia de la Historia* li dedicarà aquest elogi: "Pla se extrañó alguna vez de que le llamasen humorista. No sé si le sorprenderá que se le tenga por un formidable escritor de Historia" (Pabón, 1999: XXXIII).

Vicens Vives li passa el testimoni a Pierre Vilar. Amb tot, la seva herència com a historiador del Quatre-cents és determinant. El motiu del canvi de testimoni ve donat per dues causes: "Els seus estudis sobre el s. XV català van contribuir decisivament a la renovació de la metodologia històrica, però el seu flirteig amb la història contemporània –molt productiva, d'altra banda- i la seva prematura mort el 1960 van deixar en mans de P. Vilar el lideratge historiogràfic respecte l'evolució de la Catalunya baix medieval" (Aurell, 1996: 17). Vilar farà de contrapunt al camí marcat per Jaume Vicens. Abans però, cal deixar pas a dos autors enganxats a la roda de Vicens: Núria Coll i Joaquim Camps i Arboix.

1.8. La tesi de Núria Coll (1953)

Fer una tesi sobre la reina Joana Enríquez té mèrit. Aquesta reina, segona dona de Joan II, el *sense fe*, mare de Ferran, el *Catòlic*, i madrastra del Príncep de Viana era durament jutjada per la historiografia anterior. Els adjectius que molts historiadors havien dedicat a aquesta dama eren molt desconsiderats. En aquest sentit hi ha un paral·lelisme amb Verntallat: el fet de lluitar en el mateix bàndol, fa que estiguin, per molts autors, en el mateix calaix. Ara bé, Joana Enríquez li guanya la partida de bon tros. Coll recull abastament els judicis contra la reina: els autors que s'han repassat anteriorment tornen a manifestar-se amb paraules semblants.

En el cas de Víctor Balaguer, la doctora exposa llargament tots els impropis que Balaguer fa a la reina. Però Coll defensa l'ús que fa de la documentació, oferint dades per a la seva comprovació del fons de la Generalitat de l'ACA; tanmateix, lamenta que no sigui contrarestada amb els registres de la cancelleria de Joan II, que seria el seu contrapunt (Coll, 1953a: 36-39). En el cas de Bofarull, Coll és més explícita: “Una severa censura contra doña Juana ha sido violenta y agriamente formulada (es refiere a la de Balaguer): no obstante, todavía es posible superarla, y a ello se ha empeñado, victoriosamente, Antonio Bofarull y Brocà. Ya no son injurias vertidas al calor de una polémica; es un insulto sistemático y tendencioso que produce el mismo sentimiento de hastío de un libelo difamatorio que ventilara una cuestión personal a cuatro siglos de distancia. Ninguna apreciación, no ya objetiva, sino sencillamente cuerda: la reina es la causa de todos los males, sin atenuantes” (Coll, 1953a: 40). Aquests són alguns del llistat d'insults de Bofarull que recull Nuria Coll: “envidiosa, hipócrita, ambiciosa, mala, astuta, intrigante, tirana, traidora, pérfida, terrible, diabólica, altiva, 'cargirada', seductora, ...” (Coll, 1953a: 42). No trobem una millora en el judici de Chia: “Excesivo desequilibrio desfavorable ofrece todavía Julián de Chia, que, al orgullo, ambición y odio instintivo contra los catalanes de la reina, a su caracter suspicaz, taimado, tenebroso y a la par descartado, contrapone únicamente la energía y previsión de esta mujer fatal, que manejaba a su esposo como un ciego instrumento de su ambición” (Coll, 1953a: 43). Com veiem, el menyspreu al nostre cabdill remença, que hem comentat més amunt, es queda petit davant dels impropis que es fan a la reina per la qual lluita.

També és Monsalvatje el que canvia el fil de les crítiques: “La fobia antijuanista aparece definitivamente menguada en Francisco de Montsalvatge y Fossas, el cual solamente tiene para ella tres adjetivos, y elegidos no precisamente entre los peores que le habían sido aplicados: astuta, recelosa y activa” (Coll, 1953a: 44). Un cop més, gràcies a un més ampli estudi de les fonts primàries, els judicis són més temperats. Poca cosa més positiva troba Coll, respecte la reina, en els autors catalans.

Núria Coll, en canvi, parla de la reina seguint fil per randa la documentació, i s'estalvia judicis gratuïts i desqualificadors. Analitza el que fins a les hores s'ha dit de Joana Enríquez, utilitzant la crítica documental i historiogràfica per desfer mites i malentesos. Sobre el moment de la mort de la reina, explica les dues versions: en la interpretació catalana, la mare de Ferran II mor corroïda per la consciència d'haver enverinat Carles de Viana; en la castellana, Joana Enríquez mor en pau, amb un total deseiximent dels béns de la terra. Coll, després de dedicar-li dos volums de la seva tesi, surt airosa en el moment de dictaminar el seu òbit: la reina, “ante el sobrecogido respeto que la muerte impone, siente que ha terminado su tarea: doña Juana ya no ha de ser juzgada por la forma en que sus obras aparecieron ante los hombres, sino por lo que fueron ante su propia conciencia” (Coll, 1953b: 236-237).

Consementantment, els comentaris de Núria Coll sobre Verntallat són freds i sense càrrega ideològica. Aporta dades ben documentades, tant per les seves referències arxivístiques com per les referències bibliogràfiques: resulta un bon marc històric i documental per augmentar i comprovar dades de tot tipus. Tracta amb detall l'inici de la relació de Joan II i Joana Enríquez amb els pagesos de remença al començament de la guerra. En aquest sentit, és també valenta en fer aquestes tres conclusions respecte als camperols i la reina: “1. Doña Juana no favoreció no provocó nunca las agitaciones de los remenças, sino que hizo cuanto estuvo en su mano para sufocarlas. 2. Doña Juana jamás otorgó ninguna concesión a los remenças como incentivo para lograr su apoyo. 3. Doña Juana organizó y utilizó a los remenças en provecho de sus fines” (Coll, 1953b: 67). És una perspectiva nova que trenca, com la de Vicens, amb el panorama anterior.

Núria Coll va publicar la seva tesi *Doña Juana Enríquez. Lugarteniente real en Cataluña. 1461-1468*, l'any 1953. El pròleg el fa el seu mestre Jaume Vicens Vives, que la considera, pel rigor amb què analitza la documentació, una de les seves deixebles més properes (Simon, 2003: 354). Fa servir abastament els arxius de la Corona d'Aragó de la cancelleria de Joan II, complementats amb els de Codoin. Completa la seva recerca amb documents del AHCB i de la Biblioteca Central de Barcelona -actual BUB- (Coll, 1953a: XVI).

És una obra seriosa i imprescindible per seguir la guerra civil catalana amb detall: “Aquesta obra presenta un dels escassos quadres que detallen els orígens, el desenvolupament i els resultats del primer esclat revolucionari de la guerra civil catalana del s. XV, sobretot entre el novembre de 1461 i el juny de 1462” (Simon, 2003: 354). S'ha de reconèixer que, després de llegir el treball de Núria Coll, es pot tenir una visió diferent de la reina, ja que els altres autors, incloent Camps i Arboix, la deixaven molt mal parada. A més, en ser una biografia, dóna motiu per reflexionar sobre altres qüestions metodològiques en comparar-la amb l'obra que es vol fer de Verntallat.

1.9. Joaquim de Camps i Arboix

En Joaquim de Camps i Arboix (1894-1975) va néixer a Girona i va ser advocat i polític. Després de l'exili a Buenos Aires, per la seva militància en partits nacionalistes, tornà a Barcelona. Aconseguí prestigi en el camp de la divulgació històrica. Va guanyar, convé recordar-ho, el premi Aedos de biografia catalana amb *Verntallat cabdill dels remences*. És de referència obligada estudiar les seves consideracions i el seu treball amb detall.

Josep Clara en el *Diccionari d'Historiografia Catalana* fa tres afirmacions generals de les seves obres: Camps i Arboix es caracteritza pel to divulgatiu i l'ús de fonts secundaries; té la preocupació de recuperar la memòria de personatges i institucions de la història de Catalunya; per últim, domina el registre jurídic, però té una visió idealitzada de la pagesia catalana i el món agrari (Clara, 2003: 282). Analitzem aquestes tres afirmacions:

L'ús de fonts impreses

Res millor que l'estudi directe de les seves fonts. L'arxiu de l'autor està dipositat a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC, Camps i Arboix 4). A la carpeta 40 hi ha les fitxes que va elaborar per redactar el llibre *Verntallat, Cabdill dels remences*. Són fitxes dels llibres dels autors que ha treballat. Aquestes, fetes a mà i amb una cal·ligrafia difícil, estan grupades i agrupades per llibres. Estan ordenades alfabèticament per autors. Els autors que treballa Camps i Arboix, cosa que queda ben reflectida també a les notes a peu de pàgina del llibre posteriorment publicat, són: Ramon d'Abadal, Víctor Balaguer, Joan Boades, Manuel de Bofarull, Pròsper de Bofarull, Joseph Calmette, Francesc Caula, Francesc Carreres i Candi, Núria Coll Julià, Julian de Chia, José Coroleu, Fidel Fita, Àngels Masia de Ros, Francesc Monsalvatje, Antoni Rovira i Virgili, Serra i Ràfols, Santiago Sobrequés Vidal, Ferran Soldevila, Jaime Villanueva, Jaume Vicens Vives (amb tres grans obres: *El gran sindicato remença*, *Joan II d'Aragó*, *Historia de los remenças*), i Jerónimo de Zurita.

De totes aquestes fonts, dóna una especial importància a les obres de Vicens Vives. A més, hem tingut l'oportunitat de consultar el llibre *Historia de los remenças*, que va fer servir Camps i Arboix per elaborar les seves fitxes. Es troba a la Biblioteca de Catalunya, i suposem que la seva dona el va donar en envíduar. En aquest volum, es troben subratllades a llapis totes les referències que Vicens Vives fa d'en Verntallat, i gairebé no en deixa cap per citar posteriorment. És, en aquest aspecte, un veritable deixeble de Vicens Vives. A la Biblioteca de Sant Domènec de Girona està dipositat l'exemplar de *Verntallat cabdill dels remences* que Camps i Arboix dedicà a Jaume Vicens Vives.

No fa recerca de documents i no aporta fonts primàries inèdites. Ell mateix manifesta la seva manca de coneixements paleogràfics, però també l'esforç per llegir el màxim nombre de documents transcrits publicats: "Això dit, m'interessa deixar ben assentat que el meu treball no és d'investigació, sinó de recopilació, sistematització i crítica" (Camps i Arboix, 1955: 23). Hi ha una excepció en el document inèdit que fotocopia en el frontispici del llibre i del qual fa també la seva transcripció. Dita recerca i transcripció és deguda a la col·laboració, que li agraeix de diferents maneres, de Joaquim Danès, doctor en Medicina d'Olot. És interessant seguir els contactes epistolars que van tenir, que li aportaren tot un seguit de coneixements històrics sobre la comarca (ANC. Camps i Arboix 1).

En la mateixa línia de superació del Romanticisme nacionalista s'entenen aquestes paraules de Camps: "La historiografia catalana actual ha seguit esbrinant sobre aquella segona meitat del segle XV, amb una dotació tècnica excel·lent i una crítica acurada. La tasca ha estat menada principalment per Vicens Vives i un estol dels seus deixebles, el mèrit científic de tots els quals no és menor que la utilitat docent obtinguda en destruir mites i llegendes, en redreçar una veritat falsejada per manuals i que la història dirigida s'entesta encara a mantenir" (Camps i

Arboix, 1955: 22). Paraules dites fa 50 anys i que, amb les del pròleg del mateix llibre, de Vicens Vives, donen idea de com encara planejava la controvèrsia del s. XV català.

Recuperació de la memòria de Francesc de Verntallat

Hem d'agrair a Camps i Arboix el mèrit d'intentar revitalitzar la figura d'aquest personatge. Diem *intentar*, perquè una vegada publicat i distribuït el seu llibre a unes quantes persones, que estimen la història i el gènere biogràfic, el llibre roman a unes poques biblioteques on espera l'escassa visita de lectors. Amb sort, encara es podrà trobar un exemplar perdut a les llibreries dels carrers del barri vell de Barcelona. Diem *mèrit* perquè el llibre es mereix el premi Aedos, i reflexa un treball profund i elaborat, escrit amb un català culte i envejable; perquè l'autor exhuma amb valentia una ànima controvertida, de la qual pocs historiadors en van ser partidaris.

No se sap quina va ser la seva font d'inspiració inicial que el va portar a la agosarada missió d'escriure aquesta biografia. Segurament l'estudi de la història del dret, *els mals usos i costums*, hi hagué de jugar un paper important. També Joaquim Camps i Arboix és un Gironí de soca-rel, i amb probabilitat això va tenir la seva importància.

El coneixement jurídic de la causa remença

Un altre tret important de la seva obra és l'esforç per divulgar la causa dels pagesos de remença i la seva qüestió social, fet que treballa en el seu assaig *Les reivindicacions socials dels remences* que cita en el llibre del cabdill (1955), però que publicà a l'any 1960. Li dedica a aquesta qüestió el capítol *La bandera remença*, que és un extracte d'aquest assaig (Camps i Arboix, 1955: 79). El seu bagatge jurídic és clau per parlar amb propietat en el difícil terreny de la història del dret. Això es pot constatar en una de les cartes que va escriure Jaume Vicens a Santiago Sobrequés. Vicens li fa esment del coneixement del dret de Joaquim Camps, però li retreu aquest optimisme i idealització de la pagesia comentat més amunt: "Molt bé de tot el que dius ... del projecte de començar a treballar en el llibre de les Institucions ... S'ha de parlar de la Generalitat i d'altres coses divertides. L'amo és en Camps i Arboix. Hi té la mà trencada. Seria molt bonic que en el llibre hi figurés la masia, però no com l'ha enfocat en Camps, tan malament. I no parlem del problema de la terra. Però, repeteixo, de Dret en sap..." (Sobrequés, 2000: n. 364). Evidentment, és una carta personal entre dos amics, i no ha d'estranyar el to planer de la mateixa en referència a la manera d'enfocar la terra i el mas català de Camps.

Verntallat, cabdill dels remences

Aquest llibre biogràfic no té una estructura cronològica. Això fa que els lectors que no tenen un coneixement històric del s. XV i de la persona de Verntallat i, també, un cert coneixement geogràfic, es perdin una mica. Però aporta molt en diferents aspectes i, només pel plaer de llegir-lo, ja paga la pena. Per a aquells que tenen un substrat històric i geogràfic, és

força interessant. El pal de palla del llibre gira al voltant de tres eixos: l'escenari geogràfic gironí, la guerra civil catalana, i la causa de la justícia social. Aquesta última és citada per Camps com la que “fou per a Verntallat raó de vida” (Camps i Arboix, 1955: 21).

Els capítols tenen diferents caires i motivacions. Hi ha dos capítols amb una dilatada descripció geogràfica de la zona remença. En *Un gran escenari*, fa un viatge imaginatiu des de Girona fins a Olot, passant per la vall del Llémena, Hostoles i la Vall d'en Bas. Fa una descripció, amb plànol inclòs, de la *Força* de Girona a *El drama de la Girona quatrecentista*, repasant la actitud dels habitants gironins, en el setge de la ciutat, seguint la coneguda tesi de Santiago Sobrequés. El capítol, *La bandera remença*, tracta del problema de la abolició dels mals usos, de la sentència de Guadalupe i altres qüestions semblants imprescindibles per entendre la qüestió remença.

Sense consciència de patriota és l'apartat que dedica a defensar el *catalanisme* de Verntallat de la crítica de gran part de la historiografia romàntica. Vicens Vives diu en llegir aquest capítol que, per fi, es pot escriure del bàndol de la monarquia sense tants prejudicis i amb més llibertat (Camps, 1955: 12). Camps fa una llarga defensa de la qüestió del *patriotisme* de Verntallat. Explica amb detall les causes de la guerra i contemporitza les raons romàntiques, utilitzant els recents treballs de Vicens, de Sobrequés i, fins i tot, de Soldevila. Examina i compara el concepte de patriotisme del s. XV amb el del s. XX. Furga en la revolta de la Diputació i en la seva política infortunada a favor d'Enric IV de Castella i en contra dels remences (Camps, 1955: 103-132). El to del discurs és combatiu, però correcte.

Això, però, li costa encara a Camps i Arboix algun retret de gent que no estava d'acord ni amb ell, ni amb Vicens. Un tal Josep Grill de Girona, que es diu amic de la seva infància, li escriu fent-li una crítica força irònica del seu llibre. La carta d'en Grill és del 28 d'abril de 1955, i la resposta de Camps del 30 d'abril (paradigmàtica puntualitat dels estafetes d'aquells temps). Camps no recorda qui és en Josep Grill i, al mateix temps, en demana referències, en altra carta, a un amic seu de Girona. El servei de correus retorna la carta, de Joaquim Camps a Josep Grill, al cap de pocs dies per adreça desconeguda: *Josep Grill, Sant Cristòfor, Girona*. Qui era en Grill? No ho sabem, però pel tarannà de la carta, es veu que no era un passerell en història, ja que cita la recent tesi de Núria Coll i a uns quants historiadors gironins. Entre altres coses, Grill li retreu a Camps: “El trobo més sincer que els de Vicens Vives, la Núria Coll... vos seguieu els mestres, a n'els Chia, Monsalvatje, Botet i Sisó, que si algun defecte tingueren fou els de que tenien massa bona fe i sinceritat, tot lo contrari dels ambients historiadors d'avui dia, que respiren un caire de cara a la comoditat casolana i estatal... que caldrà consultar sempre que hom vulgui seguir el turbulent període de la revolta remença; aquella presa de pel que, una monarquia forana, va cometre amb els nostres pagesos”. A Camps li falta temps per contestar amb les següents paraules: “A la vostra observació sobre els historiadors d'ahir i avui solament diré que si en part és justa no es pot oblidar que alguns d'ells han rectificat no fa gaire posicions

anteriors que es podrien titllar de massa acomodaticies, i això és un guany a enregistrar a llur honor i profit de tots” (ANC. Camps i Arboix 1). El capítol segueix fent mal a alguns. Encara era molt recent la *Controvèrsia Baixmedieval*.

A *La guerra de sa terra*, fa un repàs del conflicte des del punt de vista bèl·lic on postula una estratègia de Verntallat de tipus guerriller. *Comparacions i conjectures* li serveix per fer un paral·lelisme amb altres personatges; amb en Hug Roger, comte de Pallars i amb en Pere Joan Sala, lloctinent del cabdill i posterior cap de la segona revolta remença, en què Verntallat no participà. En canvi, en els capítols VI i VII, analitza la política dels reis i llurs relacions amb el capitost dels remences. Aspecte també important, ja que defensa una actitud del personatge força criticada per altres historiadors.

Finalment, l'últim capítol el dedica a la crítica històrica. Respecte l'estudi historiogràfic de Verntallat que fa Camps i Arboix, Jordi Canal li retreu que: “fa una ràpida descripció d'algunes de les opinions d'aquests historiadors. A part, però, d'ésser incompleta, pateix d'un defecte relativament greu, i és que es queda en la pura descripció, no fent cap mena d'anàlisi de les posicions historiogràfiques” (Canal i Morell, 1986a: 11). De fet, més que una crítica, és una compilació detallada de cites dels historiadors correctament enllaçades: un bon punt de partida. També li faltaria la perspectiva que dona el temps.

En Camps fa una feina divulgativa important. També hem de valorar l'esforç que fa de síntesi i de compilació històrica. Es mou en aquest segon nivell de recerca del Francesc de Verntallat *historiogràfic*. També fa servir la imaginació en alguns moments on manca informació documental. És suggerent en les preguntes i conjectures que fa, i convida a la recerca. Al cap i a la fi, és una biografia de caire divulgatiu i no un treball històric, tot i que les seves fitxes bibliogràfiques són molt abundants, variades i treballades, i donen rigor a tot el llibre.

En Camps i Arboix procura ser imparcial amb el personatge: “Si l'home és un compost de bé i de mal, la biografia que sigui un panegíric, per ingènua, serà una biografia deficient. Procuraré, doncs, veure en Verntallat l'home, amb el seu bagatge de virtuts i defectes” (Camps i Arboix, 1955: 23). Tot i això, la biografia li surt força positiva, i podem dir que està a l'extrem oposat de Bofarull i, com ja hem dit, del mateix cantó que Monsalvatje. Recull el fil interpretatiu de Jaume Vicens i de Núria Coll, portant-lo fins l'extrem en el cas concret del cabdill remença. A les defenses de Ferran II que fa Jaume Vicens, i de Joana Enríquez, que fa Núria Coll, hem d'afegir ara la de Camps i Arboix, de Francesc de Verntallat, però amb un to més expansiu i combatiu.

1.10. Santiago Sobrequés i Vidal

Santiago Sobrequés (1911-1973) va cultivar una fecunda amistat amb Jaume Vicens Vives. Una mostra de la mateixa és l'abundant correspondència, avui dia publicada, entre

ambdós amics (Sobrequés, 2000). La seva tesi doctoral va tractar sobre els Margarit i L'Empordà. Estava especialitzat en el coneixement de la noblesa catalana medieval. “Les seves produccions es caracteritzaren pel to tècnic, al marge de la càrrega ideològica, i pel sentit revisionista que el dugué a afirmar que ‘l'historiador ha de dubtar de tot i, per començar, ha de desconfiar d'ell mateix, dels prejudicis, de les simpaties o les antipaties’ (Clara, 2003: 1096)”. Fa servir, a més a més de les ja tradicionals obres de Chia i Monsalvatje, els treballs de Vicens i Coll. Utilitza força fonts inèdites (ADG, AHMG MA, ACA,) i col·leccions documentals poc treballades com *Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y principado de Cataluña* (Sobrequés, 1973a: 12).

La seva obra, *La Guerra Civil Catalana del segle XV*, recollida en dos volums, és la recopilació que fan, ell i el seu fill, de diferents articles i publicacions. Aquests volums van ser publicats l'any 1973, però hi ha articles força anteriors, com per exemple de l'any 1952 (Sobrequés, 1973a: 145). El llibre, però, no és una simple compilació de treballs: “No ens hem limitat a enfil·lar l'un darrera l'altre els diversos treballs que havíem publicat sobre la guerra civil catalana del s. XV o els seus precedents, ans tot al contrari, hem cercat una estructura lògica, tant cronològicament com temàtica, que oferís un notable nivell d'informació i una progressiva comprensió del fenomen estudiat” (Sobrequés, 1973a: 5). És una obra fonamental per endinsar-se en el conflicte comentat. Cada treball està firmat per un dels dos autors, però nosaltres citem el llibre en general, i no cada exercici en particular. Aquí, però, ens centrem en la figura de Santiago Sobrequés i, de fet, les cites que fem en aquest apartat són les de Sobrequés sènior. Les cites són les del llibre de 1978, data de la compilació. No entrem aquí en la interessant aportació documental del seu fill Jaume Sobrequés sobre el regnat d'Enric IV de Castella, citada en el llibre que va publicar conjuntament amb el seu pare (Sobrequés, 1978a).

Sobrequés va viure amb tota la seva intensitat la controvèrsia de la Catalunya baixmedieval, que li va fer, l'any 1952, afirmar el següent: “Cal afegir que una bona part de la historiografia de què disposem o bé és parcial o bé ha estat escrita amb idees preconcebudes” (Sobrequés, 1978a: 41).

Del cabdill remença, un aspecte que ressalta Sobrequés és la seva relació amb la baixa noblesa. L'esforç que fa per aclarir l'estratificació de la noblesa el duu a indagar en els avantpassats de Verntallat: “Una altre prova d'aquest decaïment de la cavalleria i de la confusió entre les seves capes inferiors i les superiors de la pagesia, la tenim en el cas Verntallat”. Després de constatar l'ús dels substantius *donzell* i *gentilhome*, referits a Francesc de Verntallat, conclou: “En efecte, les investigacions de R. Torrent semblen haver demostrat que Verntallat descendia de la noble família del Puigpardines, i que els seus passats, probablement el seu avi Antoni, varen prendre el nom de Verntallat en casar-se amb la pubilla d'aquest casal pagès de Sant Privat de Bas i establir-s'hi” (Sobrequés, 1978b: 29).

Fa una hipòtesi que, més endavant, empelta amb la qüestió propugnada per altres historiadors de fer una distinció social entre els pagesos: “Probablement, afegim nosaltres, els Verntallat eren una de les set famílies de senyors franquers que el cens de 1378 situa a la parròquia de Sant Privat de Bas sense dir-ne els noms” (Sobrequés, 1978b: 29). També cita, en una nota a peu de pàgina, la carta de Verntallat comentada en diverses ocasions com una mostra cultural de l'època: “La cultura que demostra a les seves cartes Francesc Verntallat o els síndics dels remences durant el període 1479-1501 crida molt l'atenció en una època de gran analfabetisme rural” (Sobrequés, 1978: 30). Finalment, cita el nomenament de Vescomte afegint una frase que modera els anteriors comentaris d'una posició típicament feudal de Verntallat: “Un any més tard (octubre de 1477) elevà Verntallat a la dignitat de vescomte de la Vall d'Hostoles. Això, segons Vicens Vives, era tant com el reconeixement d'un veritable Estat remença lliure de tota intromissió de la política reial o senyorial” (Sobrequés, 1978b: 344). Com es pot veure, arrossega la data errònia de 1477, en lloc de 1474, que ja s'ha comentat més amunt.

La segona obra de Santiago Sobrequés que es comenta, està escrita cap al 1951, però publicada més de cinquanta anys després (2006). Es tracta de *Joan Margarit i Pau: La tràgica fi de l'Edat mitjana a Catalunya*. La presentà al mateix premi Aedos de biografia que guanyà Camps i Arboix. Vol ser una obra de divulgació. Ara bé, el seu contingut històric és molt complet. Les transcripcions que fa de documents de l'època, que insereix en el text, les inclou de tal manera que faciliten la lectura. L'estil és elegant, senzill, entenedor, i fa totes les explicacions històriques necessàries a fi que el neòfit no es perdi en l'explicació.

El fet de no tenir notes a peu de pàgina dóna pas a dos comentaris. En primer lloc, fa que sigui una obra més fàcil de llegir, en no tenir les carregoses notes que fan perdre el fil de la lectura. Aquest avantatge literari té l'inconvenient de no poder contrastar les fonts històriques. Prima la narració respecte de l'erudició. Finalment, es pot comentar que el fet de plantejar-se l'ús o abús de les notes a peu de pàgina, entronca amb els actuals corrents historiogràfics de la *història narrativa* (Grafton, 1997); i ho fa cinquanta anys abans.

Aquest volum té, pel cas d'aquest treball, un interès especial: es tracta d'una biografia i està escrit amb un patró clarament narratiu. A través del fil narratiu d'una persona en concret, el cardenal Margarit, explica uns fets històrics interrelacionats. Aquesta manera de fer, l'estil propi del llibre, serà objecte d'una anàlisi més acurada. Pensem que ens pot fer de pauta en aquest exercici narratiu. Per sort, els dos personatges són molt diferents i, en lloc de fer-se nosa mútuament, es complementen.

Respecte la possible simpatia o no de Santiago Sobrequés per en Verntallat, està pàl·lidament reflexada en aquesta obra pòstuma. Una manifestació clara és quan anomena a Verntallat “cabdill genial” (Sobrequés, 2006: 194). Fora d'això, Santiago Sobrequés parla d'ell amb un to que es pot qualificar de simpatia moderada o continguda.

1.11. Pierre Vilar.

Pierre Vilar (1906- 2003) escriví l'any 1962 la seva obra *La Catalogne dans l'Espagne Moderne. Recherches sur les fondements économiques des structures nationales*. Es va traduir al català entre el 1964 i el 1968. És la seva obra principal. Del 1987 al 1990, va portar la direcció de la *Història de Catalunya* (edicions 62). “L’obra de Vilar, (...), conciliava d’una banda la interpretació del fet nacional català amb els paràmetres metodològics de la nova història, d’una història alhora annalista i marxista, i, d’altra proposava tot un programa historiogràfic innovador que seria desenvolupat en els anys següents pels seus deixebles, que eren també, o havien estat, els de Vicens” (Furió, 2004: 117).

Vilar va treballar des de la tradició marxista, elaborant una mena de síntesi de la primera generació de l'escola dels *Annales*, de Febvre i de Bloch: una història total, basada en el coneixement de l'economia, però que tampoc es limitava a aquesta. Francès d'origen, s'empeltà a la nostra terra de moltes i variades formes: per les llargues estades a Catalunya, pels seus treballs, i per lligams d'amics i familiars (Congosts/Fontana, 2003: 1197). “A Vicens, ben aviat se li va afegir l'historiador P. Vilar, amb els seus estudis sobre la decadència catalana del final de l'edat mitjana. Amb Vilar, així mateix, els estudis del món medieval català inauguraven una llarga i fructífera gal·lo dependència des d'aleshores encara no superada. Vicens i Vilar partien dels factors socio-econòmics a l'hora d'interpretar el passat històric, enriquint així la limitada perspectiva de la historiografia romàntica. D'una metodologia de caire positivista s'havia passat a una metodologia que fregava el marxisme –força explícit en el cas del francès- i els postulats de l'escola dels *Annales*, que Vicens va anar adaptant progressivament” (Aurell, 1996: 16).

L'escola dels Annals havia aconseguit combinar l'aspiració al rigor científic, i l'aspiració a la globalitat, a través del diàleg interdisciplinari que havia heretat dels sociòlegs. L'objectiu dels primers Annals no era simplement l'acumulació sistemàtica i l'organització científica d'una sèrie de dates històriques, sinó la seva comprensió, l'explicació dels fenòmens històrics (Aurell, 2005: 65). És el que intentarà fer Vilar amb el fet remença.

Vilar tracta de donar un marc teòric a la guerra civil i a les lluites dels pagesos. Es preocupa del context històric i s'allunya dels esdeveniments i dels personatges. En primer lloc, fa una diferenciació entre pagesos rics i pagesos pobres que també fa en Jaume Vicens Vives. El pagesos rics serien els moderats, i els pobres, els més exaltats. En Francesc de Verntallat seria el cap dels pagesos moderats i Pere Joan Sala el dels exaltats. Els triuñadors de la sentència de Guadalupe serien els pagesos moderats, els pagesos pobres quedarien en una situació semblant a la anterior a l'aplicació de la sentència. Aquesta qüestió serà un altre dels aspectes que aporta Vilar. També discuteix el tema de la lluita per la propietat de la terra. Per a Vicens, els pagesos lluiten per l'abolició dels mals usos. Altres autors, en canvi, diuen que lluiten per la llibertat i la possessió de la terra. Pierre Vilar fa una síntesi de les dues postures.

L'estudi dels pagesos remences té punts en discussió, però no ens podem allunyar del motiu que fa de pal de paller del nostre estudi. Què ha dit en Pierre Vilar d'en Verntallat? En certa manera, es pot suposar que aquest, com és el cap d'aquests pagesos moderats, de classe rica, queda fora del seu interès directe. Seria un revolucionari atípic o, pitjor encara, una mena de contrarevolucionari. De fet, en Vilar, només anomena en dues ocasions el cap dels remences, i ho fa molt de passada. Però tampoc fa una incidència especial en el cap dels remences exaltats, Pere Joan Sala.

El primer cop que parla del cap dels remences és per assenyalar la relació del rei amb els pagesos: “Fou potser sense haver-ho volgut, però per la lògica de les coses, que el rei, com que tenia en contra d'ell les forces socials tradicionals del Principat, hagué de comptar, com a millor solució, en les bandes de Verntallat, el cap dels remences” (Vilar, 1973: 201). Dit això, entra en el nucli de la seva anàlisi, centrant el conflicte en la tradicional lluita de classes: “La lluita política no oposa, doncs, una *nació* a un sobirà, sinó a classes que combaten per la solució de conflictes més vells” (Vilar, 1973: 201). Vilar també fuig de la visió romàntica i nacionalista del conflicte, i entra de ple en l'anàlisi dialèctica. Deixa una recuperació de la memòria en clau nostàlgica, la del Romanticisme, per passar a una recuperació de la memòria de matriu sociològica.

La segona vegada que Vilar cita Verntallat és en el context de recordar l'actitud de Joan II després de la guerra: “La seva gran preocupació fou visiblement de reconstituir els quadres polític-socials que havia hagut d'afeblir. No li convenia d'accentuar el divorci entre la seva autoritat i els estaments. Confirmà els privilegis de Barcelona, del Principat, no destruí ni els papers de la rebel·lió, deixà les oligarquies al seu lloc, elogià les forces de l'Església, prometé de restituir els béns confiscats, no cuità a resoldre autoritàriament el conflicte remença, tot acontentant-se de recompensar esplèndidament els caps que l'havien ajudat [nota 20: Vicens, *Historia de los remences*, p. 117, per a Verntallat]” (Vilar, 1973: 203). Amb una nota a peu de pàgina, citant Vicens Vives, recorda el fet del nomenament de Verntallat com a Vescomte d'Hostoles. Aquí s'acaben les referències de Vilar al cabdill dels remences. No és molt. Però aquesta mancança, com un cert silenci, pot ser també eloqüent.

Sembla com si Vilar deixés Verntallat fora de les aspiracions pageses posteriors a la primera guerra remença. Ressalta l'interès de Joan II per “reconstituir els quadres polític-socials que havia hagut d'afeblir”. Entre aquestes estratègies, hi ha la maniobra del rei, comentada també per la historiografia anterior, d'ennobrir Verntallat. Però és una llàstima que en Pierre Vilar no rematés la feina amb un parell de frases més. Oblida el que Serra i Ràfols ja havia descobert: la implicació de Verntallat en les aspiracions remences fins el final. Ho podia haver fet, ja que cita en la bibliografia la monografia de Camps i Arboix, que tant clara va deixar aquesta qüestió, com Vicens Vives, que afirma en el mateix llibre citat per Vilar que “fue, en realidad, el alma del movimiento remença, y quien, con un innegable sentido del

oportunismo, lo llevó al triunfo bajo Juan II y Fernando el Católico” (Vicens Vives, 1978: 86). Vicens sí que rematà la feina, i va deixar clar que, en Verntallat, no es deixà influir per aquesta “recompensa esplèndida” de Joan II i que, ans al contrari, “lo llevó al triunfo (el movimiento remença) bajo Juan II y Fernando el Católico”.

Aquest oblit que, en el fons, és una conseqüència de la seva metodologia, torna a col·locar Verntallat en una posició difícil: la de passar a les classes opressores i benestants. El problema roman en què Pierre Vilar es constitueix en mestre de generacions de historiadors i el seu llibre, tant citat i treballat, deixa un petjada important. Rovira Virgili, per exemple, tot i que l'acusa injustament d'antipatriota, va ser més contundent sobre aquesta qüestió, en fer una lectura més acurada de Monsalvatje i de Serra i Ràfols. Hem de tenir en compte, però, que Vilar està escrivint una història general, amb una visió econòmica i social i, lògicament, no pot tancar totes les ramificacions del seu discurs. Això, que, en certa manera, a ell el justifica, a nosaltres, en canvi, no ho fa, i ens implica, ja que tenim un camp d'estudi reduït, i tenim l'obligació d'indicar-ho.

Tampoc pot sorprendre que no es parli gaire, en el llibre de Vilar, de les accions personals: ni de les de Verntallat, ni de les de Pere Joan Sala. Com ell mateix diu, no és que els homes no actuïn en la història, sinó que, al cap i a la fi, el resultat final és independent del que facin: “No es que el hombre no intervenga, los hombres hacen su propia historia. Pero el resultado estadístico o combinatorio, de sus acciones y decisiones conjugadas se les escapa y se convierten en un fenómeno objetivo” (Vilar, 1980: 40). En aquest sentit, les accions individuals dels dos pagesos no afectarien a la història global.

Fidel als postulats del reduccionisme materialista, la persona deixa de tenir importància: l'home en si, no existeix; només, la societat, com ja deia Marx en el seu llibre juvenil *Tesis sobre Feuerbach*. La importància d'aquests llibres juvenils és fonamental, i es pot dir que tota obra de veritable valor del marxisme teòric o de la seva crítica s'inicia amb la seva reflexió. Ho van fer Luckács i Ernst Bloch, i, evidentment, Vilar n'és hereu. En la tesis número sis Karl Marx diu: “Feuerbach diluye la esencia religiosa en la esencia humana. Pero la esencia humana no es algo abstracto inherente a cada individuo. Es, en su realidad, el conjunto de las realidades sociales” (Marx, 1974: 11). Feuerbach suprimeix l'essència de la religió en la de l'home. Marx va un pas més enllà i suprimeix l'essència de l'home en la societat (Del Noce, 1975: 137-138)

En aquest context, s'entén més el silenci sobre la persona de Verntallat. Aquest silenci diu molt: és un tipus d'historiografia, la de Vilar, on el motor és la dialèctica hegeliana. La persona, de fet, queda relegada a tenir un paper molt secundari. Els fets històrics són necessaris i determinants, s'escapen de l'actuació lliure de les persones.

En aquest sentit, és fa més eloqüent un treball en què la persona de Verntallat és la referència i nucli del mateix: és un contrapunt. Les persones, amb la seva actuació lliure, condicionen la història. L'home és una figura important i té una actuació que pot influir en els

esdeveniments. És la llibertat de l'home un motor de la història? Si ho és, es pot constatar històricament?

Per alguns autors, Francesc de Verntallat pot ser una figura incòmoda: és un revolucionari impropï. ¿On s'ha vist una persona que, després de tenir el màxim poder polític i militar, segueixi amb una política reivindicativa social i que, a més ho faci d'una manera moderada? És, per tant, una figura difícil de situar, tot i que homes d'aquest tarannà sempre han existit. Segons com, per a alguns historiadors, és més interessant parlar de Pere Joan Sala. És aquest el motiu pel qual en els darrers anys s'ha oblidat la figura de Verntallat?

Finalment, cal fer un repàs de les fonts utilitzades per Vilar en el tema del conflicte remença. De fonts primàries, en la qüestió remença, no utilitza cap d'original, però és impressionant la síntesi i compilació que fa d'aquestes en el primer volum de la seva obra. En el cas de les fonts secundàries, es remet a aquests autors: “El conjunt dels treballs de J. Vicens Vives, i l’anàlisi de S. Sobrequés, de les capes socials que entren en la lluita no deixen cap dubte sobre els lligams entre l'esclat del conflicte i les contradiccions profundes de la societat catalana. La guerra surt de les crisis abans de portar-les a llur apogeu” (Vilar, 1973: 199). En la nota a peu de pàgina, Vilar cita les clàssiques obres de Vicens i Sobrequés, i afegeix: “sobre certs medis que participen en la lluita, cfr. Camps i Arboix, Torrent, Tate”. Ja hem explicat la feina de Camps i Arboix, de Torrent en parlarem tot seguit i, respecte Robert Brien Tate, podem afegir que va escriure una monografia sobre el Cardenal Margarit.

1.12. Els doctes olotins

Durant el s. XX, destaquen un conjunt d'autors olotins de filiacions professionals diverses, però que tenen en comú el següent: una gran afecció per la història local, un interès per fer una recerca exhaustiva de documents històrics i un coneixement paleogràfic envejable. En el cas de Verntallat, coincideixen a aportar una documentació totalment inèdita: la dels protocols notariais de la comarca. Estudien, entre altres coses, els fons notariais de l'època de Verntallat: els de les notaries del Malloí, de Santa Pau, d'Olot, de Sant Feliu de Pallerols i de Besalú.

Són el Dr. Danès i Torras (Olot, 1888-1960), Rafael Torrent, Joan Pagès i Pons (+ 12/01/2002), i Josep Maria de Solà-Morales (Olot, 1905-1996). El primer va ser metge, el segon, ho desconexem; el tercer, prevere, i l'últim estudià enginyeria agrícola i es llicencià en dret. Aquests autors aporten notícies personals de Verntallat, també de la seva tasca quan era Capità general de la Muntanya, totalment inèdites. Aquesta és una feina especialment dels dos últims.

El Dr. Danès va assessorar Camps i Arboix. Li facilità notícies interessants i gaudí posteriorment de la lectura de la monografia de Camps, la qual ajudà a difondre per la comarca. Rafael Torrent i Orri escriví un petit llibret, *Genealogía y significación de Francisco de Verntallat* (1953). Dóna notícia de l'ascendència noble del personatge, de la nissaga dels

Puigpardines, citant documents notariais. És el que va descobrir que els Verntallat eren uns fadristerns de la branca dels Puigpardines establerts en la casa forta dels Verntallat: eren els Puigpardines àlies Verntallat. En la seva citació té alguns errors de signatura dels documents. El Dr. Danès li explica a Joaquim Camps dits errors en una carta conservada en la documentació de l'ANC de Camps i Arboix (ANC. Camps i Arboix 1).

Mn. Pagès publicà dues obres importants on cità diferents notícies inèdites de Verntallat i dels seus parents: *Les Preses i el monestir de Sant Benet de Bages* (1984) i *Els senyors alodials de la Vall de Bas a la baixa edat mitjana* (1992). Va trobar el testament del pare de Verntallat, diferents concessions que fa com a capità general, requeriments que li fan per falta de justícia en la seva capitania, donacions que fa a particulars. De vegades, no dóna les referències exactes dels arxius. Home centrat i erudit, no dedica adjectius superlatius a Verntallat, però es pot copsar la seva simpatia en aquests mots: “No cal dir que Verntallat ha estat un personatge controvertit, ja que hi ha qui l'acusa d'antipatriòtic. És veritat que de bell antuvi ho sembla i de fet, materialment parlant, ho fou; però formalment no, per tal com per a ell el que valia era la causa remença i per a fer prevaler els drets dels pagesos de remença s'hauria aliat encara que fos amb el diable. Nosaltres creiem que entre la causa reial i la remença s'establí una mena de simbiosi: el rei se servia de Verntallat per tal que l'ajudés a treure les castanyes del foc en la lluita contra la Generalitat; i en Verntallat recolzava en el monarca per tal d'aconseguir el seu objectiu... Que en Verntallat fou un home valent, fidel i astut, no n'hi ha cap dubte” (Pagès, 1984: 112). Queda clara la postura de Mn. Pagès. El símil de la simbiosi entre la causa de Verntallat i la de Joan II és una bona apreciació que resumeix l'estudi global d'aquesta qüestió.

Josep Maria de Solà-Morales fa també una important aportació de documents en dos treballs: *El matrimonio de Verntallat, su descendencia y círculo familiar* (1974-1975), i *Altres notícies sobre Verntallat. La creació del consolat al Vescomtat de Bas* (1988). En el primer dóna notícies clau sobre la dona del cabdill (una remença), sobre la seva família, i la relació que tenen en la guerra remença. En el segon, cita interessants documents de quan era Capità General. La saga dels Solà-Morales, a més, és una nissaga que descendeix del mateix Verntallat; en concret de la seva filla Leonor. Hi ha també, per tant, unes motivacions de tipus genealògic. Però Josep Maria de Solà-Morales és també un important erudit, amb prestigi, d'altres aspectes històrics relacionats amb la Garrotxa. Innegablement, també té una simpatia pel personatge, però sempre amb un to seriós i erudit, fugint d'interpretacions nostàlgiques, familiars podríem dir, o novel·lesques.

Hi ha un altre autor olotí un mica diferent als anteriors: es tracta de Francesc Caula. Coincideix en les característiques amb els anteriors, però també regira documentació d'altres llocs, com els arxius notariais de Barcelona. Contribueix amb un article molt interessant sobre Verntallat, *Un hidalgo montañés* (1954) que, tot i ser contemporani, Camps i Arboix no va

poder fer servir a la seva monografia. En *El règim senyorial a Olot* (1935), també aporta fonts primàries ineludibles per a un estudi del marc històric. Vet aquí alguna de les seves qualificacions sobre el prohòmic: “I quan fou l’hora propícia va sorgir el cabdill recobrador del més sagrat dels drets de l’home, la llibertat personal” (Caula, 1935: 132). “intentaré dar a conocer y vindicar... la personalidad del tal hidalgo, víctima de las suspicacias, celos y envidia de sus conterráneos, doliéndome a la vez de los palos de ciego que le propinaron follones y mandrines de todos los tiempos” (Caula, 1954: 1426). “No fue Verntallat un ambicioso, como se ha llegado a decir, ni tampoco un demagogo sin freno ni ley, sino un simple hidalgo que supo luchar por su Rey frente a cuantos, escudados en los pliegues de la bandera gloriosa de Aragón y Cataluña, entregaron el poder en manos extranjeras” (Caula, 1954: 1428). Caula recorda, com acabem de llegir, aquell to discursiu dels romàntics erudits, però en el sentit oposat: defensat Verntallat. Defensa la hipòtesi d’un Verntallat *gentilhome*, és a dir, de la baixa noblesa. També inclou en el seu treball una llegenda que és útil per esbrinar la fama posterior del cabdill dels remences (Caula, 1954).

En general, tots aquests garrotxins són defensors de la figura de Verntallat. Coincideixen totalment amb Monsalvatje, un altre olotí. És considerable la feina que fan en la recerca de documents. Però la seva important col·laboració no té a hores d’ara cap compilació que reuneixi tot el fil documental d’aquesta figura. Pensem que un relat cronològic de la seva vida, amb tot el material que tenim, aportarà, en conjunt, una visió més completa i esclaridora de la segona meitat del s. XV.

1.13. Any 2000: Els remences. Verntallat i el seu temps.

Amb motiu del possible 500 aniversari de la mort d’en Francesc de Verntallat, ja que no se sap l’any exacte d’òbit, es va publicar el llibre *Els remences. Verntallat i el seu temps* (Alentorn, 2000a). És una bona mostra, però no l’única, de les persones i institucions que en l’actualitat tenen interès pel cap dels remences. Està pensat com a mena de catàleg amb motiu d’una exposició produïda per la Fundació Caixa de Girona, i està editat per l’Ajuntament de la Vall d’en Bas. Ara bé, és molt més que un catàleg. És un llibre molt ben imprès, a color, amb fotografies, mapes, esquemes, dibuixos i extenses col·laboracions escrites. Com el mateix títol indica es parla també del context històric de Verntallat.

Té un nucli central, de la pàgina 17 fins a la 59, amb el mateix títol que l’exposició, on es fa un bon repàs, i amb un gran sentit pedagògic, del context històric de les guerres remences. No està firmat i es pot suposar aquí la feina del comissari de l’exposició el Sr. Jordi Alentorn Vila. Aquesta part ve completada, sense signatura, amb altres aportacions (fins a la p. 78) com, per exemple, un petit article sobre la Sentència de Guadalupe i una genealogia de la descendència de Verntallat.

A continuació, hi ha diverses col·laboracions. La primera està signada per el Sr. Alentorn, amb el títol *Els col·laboradors de Verntallat: Pere Antoni de Vilobí*. És una aportació molt interessant sobre aquest síndic remença. En l'aspecte biogràfic, també hi ha un article, que complementa l'anterior, que glossa la vida del Comte de Tendilla. Aquest home va ser una figura clau en el moment crític de la segona revolta remença. L'autora de l'article és Luisa Cotoner. Tant Pere Antoni de Vilobí com el Comte de Tendilla van tenir una relació directa amb Verntallat. Respecte el marc històric, hi ha també una col·laboració de Jordi Moret de les *Malures i remeis en l'època dels Remences*.

L'article escrit per Josep Canal i Mercè Homs és una explicació fonamental de les guerres remences: és una síntesi extraordinària. Es titula *La Vall d'Hostoles en temps dels Remences*. Alguns dels seus apartats tenen un encapçalament paradigmàtic: "Els inicis del període feudal", "La remença personal i els mals usos", "L'època de les calamitats", "Els temps de la servitud ja han passat", "La revolució no violenta", "La primera revolta i la guerra civil", "El període de desconcert", "La segona revolta", "La via de la concòrdia". Com és un treball de divulgació, no hi ha referències primàries ni secundàries, però és evident l'ús de material inèdit. Destaquem el paper de la cronologia per fer entendre la successió dels fets.

Mercè Homs i Josep Canal, a més a més, estan fent una feina extraordinària en l'estudi i divulgació de la Catalunya medieval rural. En el cas concret de Verntallat, citem, per exemple, la pàgina Web *Els remences*, que té elogis del mateix Dr. Freedman, o els treballs de recerca que han publicat i que són citats a la bibliografia. Un exemple és l'aportació que fan a l'*Atlas d'Història de Catalunya* (Hurtado/Mestre/Miserachs, 1995). Hi ha aquí, com amb la resta d'autors actuals interessats en aquest tema, un camp obert d'estudi que s'ha de valorar de forma diferent als capítols anteriors, que s'acabaven amb els erudits olotins.

Com a fruit d'una entrevista personal que vam tenir amb el senyor Canal volem destacar la seva visió d'un Verntallat *pagès*. És a dir, de les múltiples maneres de resumir la figura de Verntallat, es decanta per aquesta: Verntallat és un pagès que lluita per la llibertat dels remences. Evidentment, això és una generalització i hem d'entendre-la en aquest sentit, però pensem que la seva visió, després de tants anys d'estudi, és molt clarificadora. És també un punt de partida per cercar la veritable personalitat de Verntallat.

Finalment, tanca el llibre del 500 aniversari la col·laboració del Sr. Ignasi Permanyer Cases. Es tracta d'un estudi genealògic de la descendència de Francesc de Verntallat amb material inèdit. A més de tenir en compte els estudis dels que s'ha anomenat *doctes olotins*, fa una recerca en nombrosos arxius per delimitar la descendència del cabdill dels remences. Fa constar, també, l'ajuda del prestigiós genealogista, ja traspassat, senyor Ferran Viader (Garcia, 2004).

L'abundat material que ha cercat el Sr. Permanyer, especialment dels arxius notariais, el fa coneixedor de les famílies i genealogies de molts pagesos del s. XV. Especialment important

per a nosaltres és l'estudi que ha fet dels habitants del Mas Verntallat i del qual, gràcies a la seva amabilitat, en tenim una còpia. Esperem, també, que pugui publicar un interessant treball que està fent sobre els pagesos que van lluitar als mesos de juny-juliol de 1462 a la *Força* de Girona, a principis de la guerra civil catalana. El coneixement de les famílies d'aquests pagesos i les seves possibles motivacions pot donar llum a futurs treballs. També pel posterior ennobliment, amb el privilegi militar de generositat, que va fer Ferran II en dates posteriors.

2. Historiografia del context històric

Hi ha altres historiadors actuals que parlen indirectament de Verntallat. Fins aquí no s'han treballat perquè no eren objecte de l'estudi principal. Tanmateix són necessaris per fer un estudi complet del context, i els anirem citant al llarg de la tesi doctoral. Seria el cas de Jaume Sobrequés, Eva Serra, Rosa Lluch, Ramon Alberch, Mª Josepa Arnall, Lluís To, Paul Freedman, Josep Maria Sans i Travé, Antoni Riera Melis, Miquel Golobardes.

Aquests i altres autors estan inmersos en diferents debats que cal tenir presents. Els temes controvertits tracten d'algunes qüestions que fan referència al context del treball. Són moltes les qüestions que es podrien parlar del context i, en certa manera, seria inacabable tractar-les totes. Un estudi exhaustiu del context ofegaria totalment l'objecte principal del treball. Així, es farà referència només a unes quantes qüestions, que també seran motiu d'estudi.

2.1. Eduardo de Hinojosa: un estudi jurídic

A mitjans del segle XIX es produí un gran salt en el coneixement dels remences quan es va publicar la *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*. A partir d'aquí es disposava d'un material molt abundant de la guerra civil i del seu context. Van seguir tota una sèrie de treballs de diferents autors molts dels quals ja s'han comentat en aquest treball en relació a la opinió que tenen de Verntallat. Tanmateix no s'han citat els que no hi fan cap referència al cabdill dels remences. Un d'ells és Eduardo de Hinojosa, que es va plantejar la problemàtica del món agrari en tota la seva amplitud. Va ser ell qui va delimitar alguns conceptes que no eren del tot clars: "En el nostre país, entre la jurisdicció i el domini, en les relacions entre persones, i en el joc dels deures i els drets, s'hi veien implicacions que obligaven a acudir amb massa freqüència al recurs d'unes hipotètiques i convencionals interferències" (Golobardes, 1973: 16). Un d'aquests conceptes que va introduir Hinojosa fa referència a la propietat del mas. És la distinció entre domini directe i domini útil del mas. El senyor tenia l'anomenat domini directe. El pàgès el domini útil. El conjunt de drets de l'arrendatari perpetu, fos home lliure o remença, sobre el predi, es designà des del segle XIII, *dominum utile* (Hinojosa, 2003: 115).

Hinojosa diferencia quatre classes de pagesos. Uns serien els infiteutas, *emphyteuta* en llatí, que no estaven lligats amb cap vincle personal al senyor. Eren pagesos totalment lliures, segons la concepció actual, que tenien un contracte d'enfiteusis. “En el dret romà, l'emfiteusi era un contracte pel qual un senyor cedia una terra per un període molt llarg de temps i per pocs diners. El tinent (l'emphyteuta) podia traspasar els seus drets als descendents, però la terra no podia ser alienada. (...) En la versió medieval, el lligam era perpetu, es podia aplicar a terres urbanes i en terres rurals, l'*emphyteuta* pagava una suma anual molt reduïda (*census*), i podia traspasar la propietat, eventualment sense ni el consentiment del senyor, sempre que es lliurés a aquest una certa part de la quantitat rebuda”. La paraula *emphyteuta* surt a Catalunya a finals del XII en textos jurídics; encara que a finals del XI era força freqüent (Freedman, 1988: 163).

En segon lloc, Hinojosa, parla dels homes propis i sòlids, *homines propii et solidi*, que estaven subjectes al senyor i que havien de prestar-li homenatge. En tercer lloc els homes propii et solidi podien estar afocats, *homines propii et solidi et afocati*, i això volia dir que tenien l'obligació de viure en el mas. En quart lloc hi havia els homes de remença que havien de pagar un preu de rescate si volien marxar del mas. Només aquests tenien limitacions davant el dret públic. “La diversidad entre el hombre simplemente afocado y el remença estribaba en la índole de la obligación; consistía en que aquél podía abandonar el predio sin redimirse, a menos que lo hubiera estipulado, como hemos dicho de los hombres *proprii et solidi* puramente, devolviéndolo al señor o enajenándolo a otra persona” (Hinojosa, 2003: 81; 113).

Aquesta distinció no és tan clara i altres autors han proposat altres explicacions. Freedman considera que Hinojosa exagera el grau en què aquesta distinció s'observa a Catalunya en general. Els *homines solidi* es un concepte imprecís. “Cap a finals del segle XV, però, Joan de Socarrats, el jurista que tractà el tema de l'estatus dels pagesos més a fons (i amb més severitat), digué que *homines solidi* era el mateix que *homines de remença*, és a dir, tots aquells que havien de pagar per redimir-se de la servitud i que els historiadors moderns consideren la categoria més degradada de pagesos” (Freedman, 1988: 161-162). Francesc de Monsalvatje remarcava aquesta imprecisió uns quants anys abans. Segons ell, la denominació d'*homo proprius solidus et affocatus* s'aplicava en ocasions als arrendataris lliures i, tot i que s'haguéssin obligat per contracte a residir habitualment en el predi, podien abandonar-lo sempre que vulguessin, tornant-lo al senyor. Els apelatius de *proprius et solidus* sense l'afegit de *affocatus*, encara els considera més equívocs; es podia aplicar tant a l'home de remença com al simple patrocinat que, fruit de la plenitud de la llibertat i sense cap vincle que el lligués a la terra, es posava sota la protecció d'un altre (Monsalvatje, 1908: 7).

Rosa Lluch encara va més enllà i, si semblava que era prou clar que els pagesos de remença no podien abandonar el mas si no es redimien, comentarà com, de fet, hi havia pagesos de remença que vivien en les ciutats i que havien abandonat el mas. És a dir, no tots els

remences eren pagesos, ni tampoc, com ja s'ha dit, tots els pagesos eren remences (Lluch, 2005: 51). Així, les coses no són tan senzilles.

En general, però, les orientacions fetes per Hinojosa són vàlides en els nostres dies i segueixen sent un punt de referència ineludible. Va deixar força de banda el conflicte i els seus protagonistes però estudià i comparà capitulars carolingies, usatges, llibres de costums, acords de Pau i Treva, franquícies a vil·les i ciutats, constitucions i actes de Corts, i valorà els instruments on sortien les prestacions i les servituds dels pagesos (Golobardes, 1973: 16; Canal, 1986b: 58-59).

Segons Rosa Lluch els pagesos estarien vinculats a la terra i no a la persona, és a dir al senyor propietari del domini directe del mas. Ha estat també, aquesta qüestió, un tema controvertit. Així, quan un pagès de remença es vol redimir ho fa en concepte de la terra: “En d’altres paraules, la redempció és de la terra i no pas del seu propietari directe encara que sigui aquest el que la concedeix i la cobra”. Amb tot, cal treure-li una visió excessivament negativa a aquesta vinculació de la terra al pagès: “Però crec que estar lligat a una terra no sempre era negatiu, i així ho he assenyalat” (Lluch, 2005: 368).

2.2. El materialisme històric: qüestió social.

Els treballs de Eduardo Hinojosa van tenir una continuïtat en la historiografia que es centrava en els aspectes monàrquics i polítics. Elias Serra Rafols i Jaume Vicens Vives van analitzar la figura de Ferran II que va provocar la controvèrsia de la catalunya del quatre-cents ja comentada. Això generà tota una discussió que va ser molt enriquidora i que va portar a Jaume Vicens Vives a arribar fins a les últimes conseqüències amb la publicació de la seva *Historia de los remensas* (1945). Tot i que semblava que quedava tancat aquest darrer cicle historiogràfic remença, encara restaven una sèrie de punts sensibles que no encaixaven prou bé. El mateix Vicens li deia a Miquel Golobardes: “Sabem moltes coses dels remences del període crític, que comprèn els regnats de Joan II i del Rei Catòlic però se’ns escapa del tot quina era l’autèntica situació seva, quines eren les seves relacions amb els senyors de la terra” (Vicens citat per Golobardes, 1973: 18-19).

Jordi Canal parla d’una necessària revisió de l’historiador dels remences gironí tenint en compte uns paràmetres socials: “Amb Vicens s’havia avançat molt en el coneixement de les vicissituds del conflicte remença, però hi havia diversos aspectes a matisar o subvertir. És el que faran fonamentalment dos autors: Pierre Vilar i Eva Serra” (Jordi Canal, 1986b: 61).

Vicens Vives ja havia tractat la revolta dels pagesos com el que era, i no com un conflicte patriòtic. S’havia escapolit de la visió romàntica i havia adoptat una anàlisi que el portava a plantejaments diferents. Entre aquest plantejaments, parlava de dos grups de pagesos: els exaltats i els moderats: “Se establecen, pues, dos direcciones entre los remensas: la guerrera y revolucionaria, que arranca de las reuniones desordenadas de 1484, y la legal, entroncada con

las reuniones autorizadas por el monarca y el lugarteniente desde 1482. Entre ambas, los límites no están ni mucho menos fijados con rigor absoluto, existiendo una amplia zona intermedia de gente que participa en las dos trayectorias” (Vicens Vives, 1978: 146). El cap visible dels exaltats és Pere Joan Sala, el dels moderats és Francesc de Verntallat. Aquesta divisió és considerada també per altres autors com de dues classes socials, la dels pagesos-pobres –els exaltats-, i la dels pagesos-rics –els moderats-. Aquesta classificació econòmica també la utilitza Vicens en la seva *Notícia de Catalunya* (Vicens Vives, 1954: 121).

Jordi Canal comenta que aquesta divisió de pagesos és una de les claus que dóna Vicens Vives per explicar el conflicte. L'altra és una valoració extremadament positiva de la Sentència de Guadalupe. I, és en aquests dos punts, on Vilar fa la seva aportació: “Els vencedors seran de fet, les capes benestants de la pagesia, a les quals afavoriria la Sentència Arbitral. Pierre Vilar insistirà també en un aspecte que ja Vicens havia tractat: la no consideració de la revolta del s. XV com a 'guerra nacional'. Però el punt fonamental, i amb el qual connectarà Eva Serra, és la manifestació dels resultats de la Sentència de Guadalupe. Es remarca la subsistència de lligams senyorials i s'accepta la tesi de la consolidació d'una pagesia forta després de 1486, però puntualitza que aquesta no sorgeix de tota la pagesia en lluita, sinó dels triomfadors, de la part benestant en conflicte” (Jordi Canal, 1986 I: 62).

Eva Serra concreta més el pensament de Vilar en la visió de la Sentència de Guadalupe. Serra fa un pas més enllà i relativitza la visió excessivament triomfalista que es fa de la Sentència arbitral. Ho fa a tres nivells (Jordi Canal, 1986b: 62).

En primer lloc, propugna que els conflictes remences són més revoltes pageses globals que no pas d'una part de la pagesia: “L'adhesió pagesa als Sala al meu entendre, cal atribuir-la no a l'acció repressiva generalitzada i sense discriminacions practicada pel lloctinent –com opinava Vicens Vives-, sinó a l'adhesió a un programa pagès que integrava el rebuig global al sistema feudal” (Serra, 1980: 18).

En segon lloc vol demostrar la persistència del sistema feudal després de Guadalupe: “Com diu Jaume Vicens, de Guadalupe en sortí un nou equilibri del camp català i una progressió de les explotacions agràries, però, com ha explicat Eva Serra, també en sortí una reestructuració del feudalisme que en perllongà l'existència” (Salrach, 1986: 340).

Finalment, la Sentència de Guadalupe no va suposar la pau en el camp català: “No tots els pagesos estigueren d'acord amb la Sentència i, en conseqüència, la conflictivitat continuà. A un nivell de globalitat, persistí el sistema d'explotació feudal i, per tant, la lluita de classes, l'oposició i l'enfrontament antifeudals” (Jordi Canal, 1986b: 63).

Deixant de banda aquesta difícil qüestió sobre la interpretació de la Sentència de Guadalupe entre Vilar i Vicens, hi ha una altra divergència pendent: la de la divisió social dels pagesos. Cal aprofitar la visió d'Eva Serra del conflicte remença per intentar aclarir més les postures. No és fàcil, perquè, el mateix Vilar parla també de pagesos moderats (Vilar, 1973:

211). Si ho fa així, vol dir que potser no té absolutament clar que necessàriament els moderats hagin de ser els rics; hi ha també la possibilitat que els pagesos rics siguin els exaltats o que els pagesos moderats siguin econòmicament els més febles. Els dubtes de Vilar poden servir també de punt de partida, i potser, de convergència amb els de Vicens. És una qüestió que encara resta oberta i que reflecteix una metodologia de treball molt concreta de dialèctica social.

De fet, Pierre Vilar –pocs anys després d’escriure la seva obra magna-, va voler ser crític amb les seves concepcions ideològiques: “el 1969 Vilar es dirigí als seus col·legues per reflexionar sobre els perills de la *moda marxista*, perquè *moda no significa argument*” (Congosts/Fontana, 2003: 1198). Vilar va voler fer un exercici d'autocrítica perquè no volia que una superestructura l'encadenés. Amb ell, convé plantejar-se si l'esquema historiogràfic del materialisme històric ha donat una estructura argumental en certa manera encarcarada. En aquest sentit, les fortes paraules de Raimon Galí, fundador de la revista *Quaderns al exili*, tenen un registre tant diferent i oposat a la historiografia catalana de finals de s XX, que es fan difícils de digerir: “Les universitats catalanes serien governades per professors marxistes de vàlua, com ara Manuel Sacristan i més tard Pierre Vilar, que durant una colla de generacions varen permetre trinxar la nostra memòria històrica i impediren a la joventut catalana de veure i jutjar rectament el seu passat” (Galí, 2004: 172). (Galí estudià Filosofia i lletres a Barcelona i fou oficial de l'Escola de Guerra de la Generalitat i s'incorporà al front el 1937. S'exilià a Mèxic. Va publicar diversos volums de memòries de la guerra sota el títol *Signe de Contradicció*.) Tanmateix, no s'ha d'anar tan lluny: amb una altra metodologia es poden buscar punts de coincidència amb l'anàlisi de Vilar. La feina queda pendent, però permet delimitar alguns punts de partida que poden generar hipòtesis del treball posterior.

Vicens Vives, quan parla de dos grups de pagesos, els moderats i els violents, també diu que hi ha un grup important que participa en les dues tendències. És a dir, segons ell, no hi ha un clar dualisme social. Fins a quin punt es pot afirmar això? Vilar, en canvi, postula que hi ha dues classes de pagesos: “Hi ha remences rics i d'altres de pobres. (...) Una part dels remences aparèixerà massa potent, massa organitzada, àdhuc massa acomodada, en aquestes oneroses negociacions amb els senyors i amb el rei perquè hom els evoqui com una classe de miserables. Una altra part, la que es bat, que no pot pagar els *talls*, que lluita per les resolucions extremes – la total supressió dels drets feudals- (aquí cita Vicens, *Historia de los remences*, 150-151) mena potser la lluita del desesper” (Vilar, 1973: 158). Hi ha dues classes clarament diferenciades? Per a Pierre Vilar, sí; per a Jaume Vicens, no. Però, de fet, Vilar, les diferencia partint de Vicens. Quines fonts aporta per sostenir aquesta divergència? S'ha d'analitzar aquest pas i trobar punts de contacte.

Això condueix a un nou punt d'estudi. Una diferenciació qualitativa en dos, entre rics i pobres, ha de venir determinada per una diferenciació quantitativa. Hi ha d'haver un o més factors que discriminin aquestes diferències econòmiques. Quins fets fan que uns pagesos siguin

més rics que els altres, fins a diferenciar-los en dos grups? Així, per exemple, avui dia, a Catalunya, és molt difícil diferenciar econòmicament en dos grups, per la abundant classe mitja. No hi ha dos grups; hi ha un gran ventall de circumstàncies. Això, precisament, pot ser una hipòtesi de recerca: cercar un motiu de diferenciació quantitativa dels pagesos de remença.

Hi ha una hipòtesi geogràfica postulada per diferents autors: una diferenciació entre els pagesos de muntanya, amb les terres més dolentes, i els pagesos de les valls, amb terres més fàcilment cultivables. Un cas, clar i conegut, és el de comparar els camps dels Pirineus amb el camps conreables de les terres més baixes. Però, en altres llocs, és més discutible, ja que la mateixa geografia no és tan *dualista* i és més gradual. És el cas de gran part de les terres gironines, nucli de la revolta remença: la geografia és més suau. És veritat que els cims i les valls són figures remarcables i acotadores i que, en efecte, les valls sempre han tingut camps molt més bons i conreables, però cal aprofundir en aquesta idea. Un simple càlcul de focs al s. XV, comparat amb l'actual, ens farà veure, a la tesi, que de terra bona, n'hi havia per a tots. Hem de fer noves hipòtesis que ajudin a entendre aquesta possible dualitat qualitativa que portaria a una dualitat quantitativa: rics i pobres.

Els pagesos, seguint la concepció del s. XX, són una classe social. Cal revisar aquesta concepció. Quines eren les seves similituds i diferències? Eren un grup nombrós i, segurament, també variat. Potser tenien moltes més coses en comú com a pagesos que diferències pel fet de tenir més o menys medis materials. Una gradació quantitativa de béns pot marcar tant les diferències com per fer-ne dos grups? Què podem dir de les coses que tenien en comú? Són punts de convergència el nucli familiar, la seva mentalitat, les conviccions, el tipus de treball, les malalties, freds, calors, pluges o sequeres que patien, la cultura, la religió, les festes, les tradicions, la manera de viatjar d'un lloc a un altre, el coneixement de l'entorn geogràfic i del medi natural.

Eva Serra planteja un rebuig global de la pagesia al sistema feudal i un refús d'una part dels pagesos a la Sentència de Guadalupe. Vicens no ho fa. Es pot fer un seguiment del sous cobrats pel sindicat remença després de la Sentència per veure la acceptació global o no de la Sentència. Les lluites posteriors a la Sentència –dirigides per un tal Goxat i altres- estan estudiades i localitzades fins al s. XVI per Julian de Chia. Poden ser un *modus vivendi* típic de la postguerra reduït a una colla de pagesos, com diria Vicens, o una lluita reivindicativa que implicaria un tant per cent important, recolzant per tant la tesi de Serra. Cal estudiar-ho.

Hi ha una altre punt, encara, de discussió entre Vicens i Anguera de Sojo en el qual Vilar contribuirà: el motiu real del conflicte entre els pagesos i els senyors. Anguera de Sojo proposa que els remences lluitaven perquè es volien quedar la propietat dels masos ròncs abandonats amb motiu de la pesta del s. XIV. Vicens Vives rebutjava aquesta interpretació per ser massa econòmica cercant uns motius més humans: pagesos que lluiten per la seva llibertat (Peset, 2003: XI-C). En certa manera, Vilar destacava les aportacions d'Anguera de Sojo posant

en el cor de la lluita l'interès dels pagesos per aconseguir la titularitat del mas (Serra, 1986: 268).

Vicens diu que un motiu central de la revolta és la qüestió dels mals usos i, en definitiva, la falta de llibertat que suposava el mal ús de remença. Anguera de Sojo –recolzat per la síntesi de Vilar- se centrarà en l'interès dels pagesos per aconseguir la propietat. Eva Serra ens dóna la clau per conciliar les dues posicions amb el suport del mateix Vilar: “Només el coneixement sistemàtic del tema ens podria aclarir si la qüestió de la propietat tenia caràcter subaltern i subordinat en relació al tema de la llibertat. Segons Vicens els mals usos foren, abans que res, la trama de la conflictivitat. Vilar cloïa la controvèrsia amb termes conciliatoris, *quan a nosaltres –deia- no ens sembla pas que calgui escatir entre les dues tesis. Ens sembla, al contrari, que es confirmen mútuament*” (Serra, 1986: 369). Potser una anàlisi de les actituds del cap dels remences podria ajudar a confirmar aquesta conciliació.

2.3. Motius de la guerra civil

Les veritables causes de la guerra civil catalana del 1462 al 1472 han estat comentades per diferents historiadors. Deixant de banda les interpretacions romàntiques en les que la nació catalana lluitava en contra d'uns monarques d'origen no català, altres autors destaquen la qüestió irreversible d'una pagesia que lluita per la lliberació de la remença. Paul Freedman considera que el motiu principal de la guerra civil catalana és un motiu social: “per molt diverses que fossin les causes, la qüestió central que es debaté en la Guerra Civil catalana fou l'abolició de la servitud pagesa” (Freedman, 1993: 210). La reivindicació per eliminar els mals usos dels pagesos anomenats de remença era una lluita que portava ja molts anys.

A banda de la qüestió social, hi ha també una qüestió política, considerada per altres autors. Núria Coll, que explica abastament els fets crítics dels anys 1460-1462, mostra la gran incidència de les lluites polítiques, que provocaren la separació a ultrança en dues faccions: per una part la de la monarquia recolzada per una part de la noblesa i el partit de la Busca de Barcelona, i la de la Diputació del General, és a dir la Generalitat, amb una altra part de la noblesa i el partit de la Biga Barceloní recolzant-lo. Igualment l'estament eclesiàstic estava dividit entre dues faccions. Obviament, una gran massa de persones estaven a l'esguard dels esdeveniments. Coll explica amb molt detall com va anar aquest començament de la guerra. Els Diputats justifiquen una rebel·lió contra els reis amb una carta ambigua. Aludeixen, a més de la causa remença, a ser fidels a la Capitulació de Vilafranca, mitjançant la qual el rei no podia entrar en el Principat. No deixar de ser un motiu emmascarat de la mala maror amb la reina. La reina reitera les seves peticions de fidelitat: l'enfrentament és evident, i les postures, irreconciliables (Coll, 1953a: 269-278).

Les institucions catalanes medievals tenen funcions que van més enllà de la pura administració, entrant en el complex món de la política i del poder. La Monarquia, la Generalitat

i el Consell de Cent tenen la seva seu a la ciutat de Barcelona. Això genera unes relacions institucionals i polítiques complexes a la capital del Principat. “Estas instituciones llegan al siglo XV con el suficiente grado de madurez, con la suficiente autonomía jurisdiccional y con los suficientes recursos financieros como para mantener un pulso que tiene un alcance mucho mayor que el de un simple contencioso administrativo. La carga ideológica y social que contienen en su seno provoca un rígido posicionamiento de cada una de ellas en las discusiones y las fricciones de la agitada sociedad barcelonesa de esta época” (Aurell, 1998: 87). La guerra civil, va ser un enfrontament de dos grans models: l'autoritarisme monàrquic, encarnat per Joan II, i les idees pactistes, defensades per la oligarquia catalana, encarnada en el príncep de Viana (Sobrequés, 1982: 43).

Pels autors que estudien la monarquia, com és el cas de Núria Coll, i els que estudien la societat de Barcelona, com seria el cas de Carme Batllè i Jaume Aurell, afloren amb major facilitat les motivacions polítiques de l'enfrontament que va portar a la guerra civil. “El aspecto más representativo y específico de la sociedad barcelonesa del siglo XV es, pues, el debate político. Y si hay que hablar de crisis -término demasiado abstracto y vacío de contenido- ésta se da en términos esencialmente políticos” (Aurell, 1998: 100). L'estudi a fons dels documents de les Corts Catalanes que va portar a terme Santiago Sobrequés deixa clar el debat polític en la societat que va dur a la lluita fratricida (Sobrequés, 1973: 41-123). “Tanmateix, ara, la lluita era plantejada sobre unes bases noves, sobre tot polítiques. Una minoria enèrgica i audaciosa es proposà, senzillament, acabar d'una vegada amb la dinastia, aprofitant-ne la impopularitat, mentre una altra minoria també agosarada i decidida cregué que hom anava massa lluny i, no volent fer un salt al buit, es proposà, a mesura que els designis dels seus adversaris s'anaven manifestant, defensar la dinastia sorgida de Casp, però no pas per haver sortit de Casp, no per castellana, ni per autoritària, sinó simplement perquè era la legítima i era aquella a la qual havien jurat fidelitat, i aquest sentiment se'ls imposà per damunt de qualsevol altre. Bé que és cert que alguns d'aquells homes podien haver actuat guanyats pels donatius i les prometes de Joan II, també és veritat que entre els contraris no mancà qui basà la seva actitud en motius de caire personal (resentiment, temença, etc.). Entre ambdues tendències fluctuà la massa desorientada del país, que fou guanyada a l'un o a l'altre bàndol per simples circumstàncies accidentals, sobretot geogràfiques” (Sobrequés, 1973a: 119).

En canvi, el corrent historiogràfic del materialisme dialèctic per entendre el motiu de la guerra, inclou els conceptes de crisi i de lluita de classe. Pierre Vilar aclareix que no es una guerra de tipus nacionalista sino una guerra de tipus social: “La lluita política no oposa, doncs, una *nació* a un sobirà, sinó a classes que combaten per la solució de conflictes més vells” (Vilar, 1973: 201). Entren aquí uns interessos de tipus econòmic que serien els motors reals dels conflictes. Quan una societat pateix una crisi econòmica se solucionen amb una lluita resolutoria. Pierre Vilar es recolza en Vicens i Sobrequés per sostenir aquesta postura: “El

conjunt dels treballs de J. Vicens Vives, i l'anàlisi de S. Sobrequés, de les capes socials que entren en la lluita no deixen cap dubte sobre els lligams entre l'esclat del conflicte i les contradiccions profundes de la societat catalana. La guerra surt de les crisis abans de portar-les a llur apogeo" (Vilar, 1973: 199). Vilar aprofita l'anàlisi de Sobrequés per posar l'accent en motius referents a les lluites socials. Sobrequés no ho fa; el seu anàlisi el porta a destacar els motius polítics, tot i que, també remarca el fet social en la política filoremença dels reis (Sobrequés, 1973a: 11-37).

Aquesta oposició de classe i la relació amb una època de crisi econòmica és manifestada igualment per Claude Carrère: "El problema monetari existia, oposant cruelment els mercaders (i pagesos) a la classe dels rendistes en un conflicte que no admetia cap compromís". Els ciutadans honrats de la ciutat no aconseguien cobrar els lloguers per la crisi econòmica i les seves inversions al camp donaven problemes. Els pagesos no volien pagar als rendistes una part dels drets derivats dels *mals usos* i abandonaven algunes explotacions agràries cercant millors condicions en altres llocs. La iniciativa dels mercaders per devaluar la moneda suposava una altra reducció de les seves rendes. En definitiva, Carrère, proposa una responsabilitat principal d'aquesta classe social del país en la crisi final: "En obstinar-se en llur actitud i cercant de tornar a les posicions anteriors, consumaran molt aviat la ruïna de tot el país" (Carrère, 1977: 345).

Tanmateix, i ja en la guerra civil, és factible fer una altra lectura i tornar a postular uns motius polítics: "Claude Carrère ha constatatado que la causa de la guerra no fue directamente económica. De hecho, fue sobre todo política, pasional y mental: una verdadera guerra fratricida, en la que cada grupo social nunca figuró globalmente en el mismo campo -aspecto este perfectamente descrito por Santiago Sobrequés-. Algunos caudillos de la Biga, como por ejemplo Pere Joan de Sant-Climent, no pudieron decidirse a hacer la guerra contra el conde-rey y huyeron de Barcelona, mientras que los fieles de la Busca, artesanos y mercaderes, se integraron en el ejército barcelonés. Uno de los barones más representativos, el conde de Pallars, recibió el mando de estas tropas; algunos de sus pares, como el vizconde de Rocabertí, optaron también por el partido de la revolución, y otros se mantuvieron fieles al conde-rey. En definitiva, hubo caballeros en uno y otro bando" (Dufourcq, 1992). Aquesta postura, que parteix igualment de Santiago Sobrequés, nega, en certa manera, que sigui una lluita de classes, ja que resalta que els diversos grups socials mai van estar globalment en el mateix bàndol.

Per clarificar la tesi de Carrère es pot delimitar el seu itinerari conceptual: crisi econòmica que genera una crisi social i política: "Aquesta guerra civil és més aviat la conseqüència d'una ruptura de l'equilibri social, ruptura que es va preparant des de fa gairebé un segle i que fou provocada per les dificultats econòmiques des de llur naixència". Així, malgrat el que diu Dufourcq, Claude Carrère fonamenta la crisi en motius socials i econòmics, segons es despren d'una altra afirmació, que fa a continuació i que és més explícita: "La guerra civil que en derivà només aparentment fou una lluita de faccions polítiques, i per contracop un

resultat de dificultats econòmiques. Les arrels principals s'enfonsen en una estructura social de tipus particular" (Carrère, 1977: 416). No creiem que hi hagi cap contradicció entre totes aquestes afirmacions de Carrère i la interpretació de Dufourcq. En primer lloc, Carrère, vol fonamentar la crisi en causes tipificades pel materialisme positivista. En segon lloc, Dufourcq resalta, en canvi, les conseqüències *polítiques, passionals i mentals*, que es derivarien de les causes econòmiques. Amb tot, aquesta segona lectura, clarificada amb altres aportacions com les de Santiago Sobrequés, fa possible una interpretació més centrada en altres aspectes, com són els polítics. Cal destacar, finalment, la paraula *crisi* en l'estudi de Carrère en l'àmbit de la ciutat de Barcelona.

El concepte de crisi s'ha generat en el context de les guerres remences com una conseqüència dels efectes demogràfics i econòmics provocats per la pesta negra. El augment de masses rònecs, és a dir, deshabitats, per la tràgica mort de tots els membres de l'unitat familiar, provocaria un descens dels ingressos dels senyors. Això portaria com a conseqüència una presió molt important dels senyors sobre els pagesos, impedit la seva redempció i imposant unes prestacions més gravoses. Tanmateix, el recent estudi de Rosa Lluch posa en quarantena aquesta afirmació (Lluch, 2005: 114-115).

Paral·lelament, en l'àmbit de la catalunya urbana i, concretament, barcelonina, el concepte de *crisi* està també en revisió. Una de les interpretacions, abastament difosa, de l'evolució de la Barcelona medieval parla d'una època de creixement que es caracteritza per un augment dels excedents agrícoles, per l'expansió territorial i comercial, per l'equilibri social i pel creixement i consolidació de la ciutat entre els segles X i XIII. Per contra, entre els segles XIV i XV, la ciutat passa per un període decreixent, és a dir, de crisi, i experimenta una fallida en els processos d'expansió, per culpa, principalment, del despoblament del camp per la caiguda demogràfica ocasionada per les pestes a partir de 1348 i per la desafortunada política de Pere el Cerimoniós, que demanava al Principat uns recursos desproporcionats per a les seves empreses constructives i militars. El plantejament, que té unes arrels metodològiques positivistes i romàntiques, és massa simple. Mario del Treppo va mostrar una realitat diversa a la propugnada per Jaume Vicens Vives i Pierre Vilar. Hi ha un fet que és molt significatiu: els índexs de creixement econòmic i comercial de la ciutat de Barcelona es mantenen, amb les lògiques variacions, fins el començament de la guerra civil el 1462. És una "llarga fase de prosperitat i de puja que es manté durant tot el primer terç del segle, amb les puntes més altes durant el període de 1420-1433". Fins i tot, entre els anys 1454 i 1462, hi ha un clar creixement de l'economia catalana (Del Treppo, 1976: 535-539).

Totes aquestes consideracions fan madurar el discurs sobre els motius de la guerra civil i de les revoltes dels pagesos: "encara no hi ha una versió unànime sobre el perquè de les revoltes remences ni sobre qui les va guanyar ni sobre si la Sentència Arbitral de Guadalupe va comportar una nova ordenació del camp català" (Lluch, 2005: 18). Rosa Lluch va més enllà.

Després de comprovar com a partir de l'any 1457 es van suspendre els sis mals usos, es planteja el perquè de la lluita dels pagesos: “Repeteixo, des dels anys 1457 i 1458 els mals usos i la servitud van deixar d'existir i, per tant, d'exigir-se a Catalunya. De manera que si aquesta afirmació fos certa, ens conduiria directament a unes altres preguntes: per què els remences es van alçar en armes l'any 1462? Per què van tornar-hi l'any 1484? En tot cas, hauríem de tenir presents les reflexions de Pierre Vilar: *El pagès català lluita alhora contra els lligams jurídics senyorials i pel manteniment perpetu de l'explotació engrandida que les pestes li han assegurat*” (Lluch, 2005: 407).

Paul Freedman, en el pròleg del llibre de Rosa Lluch, resalta aquest mateix interrogant: “El fet que sembli que els mals usos senyorials s'estaven morint per ells mateixos abans de les revoltes pageses convida als historiadors a replantajar-se les qüestions sobre què va provocar les rebel·lions, qui eren els revoltats i què en va sortir del seu limitat però significatiu èxit” (Freedman, 2005: 16). Ell mateix, que anteriorment havia parlat de les conseqüències de la pesta com un agravant del mal ús de la remença, es replanteja aquests postulats a la llum dels resultats de Rosa Lluch (Freedman, 2005: 15).

D. Hipòtesis

Després d'haver vist fins aquí com ha tractat la historiografia la figura de Verntallat i el context històric de les revoltes remences, es poden plantejar ara noves hipòtesis de treball. S'ha pogut delimitar l'àrea d'estudi i determinar els coneixements que es tenien fins aquest moment. A partir d'aquí, es poden formular suposicions que poden ajudar en la recerca.

En el moment d'abordar una època o, en un sentit ampli, un fet històric, l'historiador no té un programa d'investigació prefixat. Aquest programa es pot anar concretant mitjançant preguntes i objectius. Ara bé, quan l'historiador es fa una pregunta, pot arribar a formular-se una o més respostes possibles que es podran concretar en hipòtesis de treball: "una pregunta precisa se presenta bajo el aspecto de una hipótesis por verificar (...) Sin duda, mientras se lleva a cabo la verificación, la hipótesis volverá la mayoría de las veces a ser retomada, corregida y transformada, hasta resultar apenas reconocible, pero esto no quita que en el punto de partida haya habido un esfuerzo creador del historiador que ha comenzado por elaborar una imagen provisional del pasado" (Marrou, 1999: 50).

Tampoc es pot perdre de vista que, en el fons, el passat no es pot tornar a repetir idènticament com es va produir i, per tant, qualsevol construcció del passat no deixar de ser un model hipotètic: "todo intento de conocer el pasado debe ser consciente de que no puede superar el nivel de hipótesis, ya que no podemos recuperar el pasado en el presente" (Ratzinger, 2007: 13).

Aquesta tesi s'ha programat especialment sobre els objectius. Fonamentalment, han estat els objectius els que han marcat la recerca de les fonts primàries i secundàries. Tanmateix, quan es marquen uns objectius, es presenten diverses possibilitats que es poden formular en forma d'hipòtesis, que després cal comprovar. Aquest procés és constant i per tant, teòricament, es podria descriure i analitzar la seva progressió. Però, potser no cal fer tant enrenou. En el nostre cas ens limitarem a formular les primeres hipòtesis que vam fer, ben senzilles i simples ja que, a mesura que augmentava l'estudi i l'ús de les fonts primàries i secundàries, s'obrien camins que mai s'havien imaginat, i que provocaven nous interrogants i noves possibles respostes a aquests interrogants.

De fet, la primera hipòtesi que vam fer abans de començar l'estudi complet de la vida de Verntallat, a més d'un dels objectius principals, era aquesta:

Hipòtesi primera: El rol principal de Verntallat, és a dir, allò que més determina el seu tarannà com a persona i que condiciona la seva missió en la societat, és que era un *donzell*. D'aquesta hipòtesi penjaríen una sèrie de conseqüències: els donzells són els homes forts de la monarquia. Verntallat i els capitans de les guerres remences eren majoritàriament donzells. Serien els donzells, més que els pagesos, els que van aconseguir guanyar la guerra civil catalana

ajudant a la monarquia. Els diferents autors havien tractat a Verntallat de diverses maneres: com un pàges, com un síndic, com un polític, com un militar, com un revolucionari, i també com un donzell. Nosaltres, després de analitzar uns quants documents, vem fer nostra aquesta última. A la pregunta de quin rol tenia Verntallat, la resposta va ser aquesta: és un *donzell*.

La segona hipòtesi va sorgir a mesura que s'estudiava el context de les guerres remences. Es feia una distinció i un paral·lelisme entre els pagesos rics, que havien de ser moderats, i els pagesos pobres que havien de ser exaltats i responsables de la segona guerra remença. Aquesta explicació no la trobàvem satisfactòria. La nostra hipòtesi es que no es pot fer aquesta distinció.

Aquestes eren les dues hipòtesis que van servir de punt de partida, i aquest va ser també l'ordre en què, cronològicament parlant, van sorgir com a plantejament metodològic. Tot i això, des de bon principi, ens vam centrar en la profundització de les fonts: l'estudi de la documentació i de la bibliografia del tema que feia referència a l'objectiu principal hauria de ser el més complet possible.

Rebutjàvem tenir una idea preconcebuda respecte el biografat i, per tant, més que fer hipòtesis, volíem que el mateix estudi dels documents i de la literatura ens portés allà on la documentació ho fes. Ens marcàvem objectius i no hipòtesis. En aquest sentit Josep Pla, respecte les hipòtesis de treball de Vicens Vives, farà una interessant aportació: "El que, però, era incompatible amb la probitat intel·lectual i historiogràfica, de gran categoria, amb la seva problemàtica, era l'utilització del que solen anomenar-se les hipòtesis de treball. En historiografia, les hipòtesis de treball són molt equívocues; sovint no solen ser res més que dissimulats prejudicis, apriorismes més o menys hàbils. El probabilisme de Vicens era l'aproximació a un fet per tractar de comprendre'l en tota la seva complicació i explicar-lo sense cap prejudici, baldament fos ortopèdic. La seva problemàtica no és, doncs, una facilitat, sinó un esforç de rigor permanent. Aquest rigor caracteritza la seva obra entera" (Pla, 1981: 104). Cal tornar altre cop a la preocupació de l'historiador per cercar, en la mesura del possible, l'objectivitat de les intencions, la llibertat d'esperit que fa possible l'esforç d'estar per sobre dels lògics condicionaments que tothom té. Cal cercar el major grau d'objectivitat possible: un esforç de l'historiador per entendre la història i no per jutjar-la i, un examen de consciència per esbrinar els motius que el porten a escriure història.

Per Jaume Vicens Vives, la història és la vida mateixa: "Creiem fonamentalment que la història és la vida en tota la seva complexa diversitat. No ens sentim, per tant (davant de la història), lligats per cap prevenció apriorística, ni de mètode, ni d'especulació, ni de finalitat. Rebutgem el materialisme per unilateral, el positivisme per esquemàtic, l'ideologisme per frívol. Intentem captar la realitat viva del passat i en primer lloc els interessos i les passions de l'home comú" (Vicens Vives, cit. per Pla, 1981: 101). En el fons hi ha, tant per als mètodes com per a les hipòtesis, un rebuig a una *lleï de la història*.

El mètode emprat per algunes corrents de pensament portava, sovint, a formular hipòtesis que estaven condicionades per unes lleis superiors que marcarien el curs històric. Seria el cas del paper de les crisis econòmiques cícliques. Seran els mateixos deixebles d'alguns d'aquests moviments filosòfics els que faran una revisió dels seus postulats apriorístics: "Crisis del método: el materialismo dialéctico al estilo stalinista parece a todos peligrosamente reductor. Los sucesores de Gramsci y los alumnos de Althusser reconocen el papel de las *superestructuras* y la existencia de una causalidad *descendente*, de causas *entrecruzadas* (...) El modelo Simiand-Labrousse (teoría de los ciclos y de las crisis, papel determinante acordado por la fluctuación de los precios) ha decaído, ya sea desmentido por Michel Morineau por ejemplo, ya sea abandonado por otras curiosidades, la monografía de empresas, por ejemplo, o el estudio de una actividad definida en un marco geográfico limitado" (Carbonell, 1985: 13-14).

Altres autors van més enllà, introduint sense embuts la paraula *llibertat*: "En la historia no hay leyes, en cuanto que es el ámbito de la libertad: una libertad sólo posible en determinados ámbitos; pero en ellos posible de forma plena. En la historia no hay leyes, pero sí hay leyes que rigen los libres procesos históricos que el hombre desencadena". Així, per exemple, l'autoritat política o militar, sigui la que sigui, pot exercir-se amb més o menys disciplina, i pot estar condicionada per diferents factors; però, en funció la manera que ho faci, obtindrà unes o altres conseqüències (Redondo, 1985: 50).

Henri-Irénée Marrou, al principi d'aquest apartat, començava introduint el concepte d'hipòtesi i l'explicació de la progressiva verificació i formulació de noves hipòtesis a mesura que avança el coneixement; finalment, però, no deixa d'advertir del perill d'un mal començament: "Resta además el hecho de que el conocimiento de un objeto histórico puede ser peligrosamente deformado o empobrecido por el sesgo desafortunado con que es abordado desde el comienzo" (Marrou, 1999: 51). Així les coses, refermem el propòsit de programar aquest treball sobre els objectius en lloc de treballar per hipòtesis.

E. Una monografia en clau narrativa

El nostre objectiu és l'estudi d'una persona que va viure al segle XV a Catalunya i que va viure condicionada per un ampli context històric. Aquest context és també un objectiu principal. De la mateixa manera, ens hem plantejat altres objectius secundaris, que deriven d'aquests objectius principals i que facilitaran la recerca de les fonts i la construcció d'un cos orgànic.

S'ha fet un repàs exhaustiu de les fonts primàries i secundàries per confeccionar aquest treball: són fonaments imprescindibles per acostar-se al passat. El material aportat per les fonts era tant abundant que calia un criteri de selecció: han estat els objectius els que han discriminat les fonts. Amb aquest criteri s'han analitzat i sintetitzat.

A més, segons els punts de vista, el coneixement històric es pot enquadrar en àmbits més concrets. En funció de si el punt de vista és el polític, el social, l'econòmic, el cultural o el jurídic, es generen tipus d'història que marquen objectius propers al seu punt de vista, i es configura una història política, social, econòmica, cultural o jurídica. Aquesta història específica sol estar propugnada per escoles de pensament concretes o per les corresponents disciplines acadèmiques. Cal discutir quins seràn els nostres punts de vista i en quin tipus d'història ens volem enmarcar. També cal perfilar l'abast, la dimensió local o global, del treball. Segons això es pot parlar de la *història local* i de la *història global* (o *història total*).

Per altre part, una biografia, es pot plantejar de moltes maneres. Les biografies, es poden centrar en el personatge o poden ser un pretext per explicar i entendre una època. Es pot fer una biografia de caire narratiu i es pot fer una biografia seguint, per exemple, un patró estructural. Hi ha també biografies que segueixen un àmbit històric delimitat per la política o l'economia. Són freqüents les biografies d'artistes o de militars.

La nova biografia narrativa, en canvi, buscarà personatges que han passat més desapercebuts, de segona fila o totalment insignificants. Amb ells estudiarà una època i un context històric. Buscarà la metodologia i les característiques més adients a fi de narrar una història. Interrogarà tots els aspectes històrics, però es capbussarà especialment en la història cultural a fi d'entendre al personatge i el seu temps. Entendre a les persones és, en definitiva, el que permet entendre el comportament social, com ve a dir l'historiador anglès J. E. Neale (1951): "Siendo los seres humanos la substancia de la historia, no se podrá conocer algo de la naturaleza y del funcionamiento de un grupo humano sino cuando se sepa algo concerniente a los individuos que lo componen" (citada per Pillorget, 1985: 90-91).

La història narrativa i la biografia tenen també el seu marc teòric que caldrà analitzar. En el fons d'aquesta qüestió hi ha el diàleg, clàssic, entre l'individualisme i el col·lectivisme. Per altra banda, cal escapolar-se de les diferents filosofies que, des del dubte cartesiana fins a

l'imperant relativisme actual, han configurat moltes de les corrents ideològiques dels darrers segles.

Tant en el present com en el passat el que hi ha, sense dubte, són persones. Tanmateix, una visió reduccionista d'això porta a un individualisme que nega l'existència de la societat i que duu a afirmar: "En la realidad sólo hay individuos sustanciales; lo que se llama 'relación social' es algo ideal, una mera ficción creada por los hombres mediante pacto, consenso o acuerdo. Así la sociedad, como red de relaciones, es una pura creación humana, sin dimensiones reales que obliguen a respetar posibles vecciones normativas que partieran de ellas, como las de la ley natural". És l'individualisme en estat pur: la realitat està en la persona i el fet social seria una ficció. Només existeix l'essència singular o individual: no hi ha una universalitat real. Estirant d'aquest fil s'arribaria a la conclusió que no és possible la comunicació entre les persones, i que no es pot dir que existeixi l'Estat. Existeixen uns ciutadans que exerceixen el poder (Cruz, 1985: 36-37).

En sentit contrari, és possible parlar des del punt de vista del col·lectivisme: "Si exageramos esta unidad entre los hombres y la concebimos como un universal real que engloba a los singulares, estaremos en el polo opuesto: en el colectivismo". Les persones aïllades serien pures abstraccions, entitats fingides. Només existiria la societat com un tot, i les individualitats serien parts d'aquesta totalitat. Mai serien substàncies plenes, essències individuals. Els homes serien com les parts del cos, que només es poden entendre com entitats de raó i no com a substàncies individuals. "El individuo es menos real que la sociedad. *Lo verdadero*, decía Hegel, *es el todo*. Y el individuo, ¿qué es? Un mero componente dialéctico de la sociedad" (Cruz, 1985: 37).

La concepció de la història canvia radicalment segons se segueixi el criteri d'un o altre extrem: "La historia, para el individualismo, se convierte en una incesante batalla entre intereses privados. (...) La historia para el colectivismo, no esta hecha por hombres concretos, irrepetibles e inintercambiables, sino por hechos, ideas o sentimientos supraindividuales, realizados o asumidos por conjuntos impersonales" (Cruz, 1985: 38). Entre aquests dos extrems teòrics de pensament està aquest estudi biogràfic. Cal fer una fonamentació de la persona individual enmarcada en el seu context social i col·lectiu. En aquest sentit el paradigma de l'estudi de la societat col·lectiva de l'edat mitjana ha estat formulat per el feudalisme. Verntallat com a home rural s'ha d'estudiar, entre altres, en aquest marc col·lectiu.

1. La història i els seus àmbits

És fàcil que la temàtica del cabdill dels remences caigui en el punt de vista de l'anomenada *història local*. Verntallat va viure en allò que ara es denomina comarca de la

Garrotxa. De fet, són els historiadors locals els que han tret a la llum el veritable tarannà d'aquest prohom.

La història local és un gènere emergent, amb les seves llums i amb les seves obscuritats. La història local interessa a un públic concret que es redueix, principalment, a un poble o zona determinada. Tant la recerca de les arrels de la comunitat local com la confecció de les genealogies familiars són dos punts forts de la història actual. A França, per exemple, hi ha un interès creixent, una autèntica falera, per la genealogia: “Todos, de hecho, quieren conocer a sus antepasados”. Tanmateix, hi ha la queixa que els erudits locals poden fer monografies estretes, *de poble*. Però, que ho són “solamente en relación al universalismo soñado por Lucien febvre o Marc Bloch, pero que, al contrario, son terriblemente, magníficamente -¿cómo lo diría?-, verticalmente constructivas del ser en la medida que desvelan las raíces, el sentido local” (Carbonell, 1985: 113).

Per altre banda, la reducció de l'àmbit històric té una certa lògica a fi de limitar el camp d'estudi. Molts historiadors, davant de l'acumulació de fonts, tendeixen a concentrar els seus esforços: “La historiografía -la obra de los historiadores- cumple una ley de concentración, de modo que cada vez tiene que centrarse más en una época y un espacio” (Peset, 2003: LXXVIII).

Tanmateix, la història local és molt útil, però pot estar tancada en si mateixa. Pot ser molt erudita, però mancada d'horitzonts: creient-se escrupulosa i exhaustiva es pot veure obligada a registrar minuciosament mil fets sense importància sense lliurar-se de cap detall. En certs grups de persones, amb unes rentes suficients o amb disponibilitat de temps, pot ser un bon passatemps i una bona afició. El cas més extrem seria el d'aquells erudits, que tots hem vist en els nostres arxius que, com autèntiques rates de biblioteca, difícilment deixaran un escrit intel·ligible per a la posteritat (Marrou, 1999: 38; Poussou, 1985: 494).

La història local, per contra, ha de dialogar amb la història general; ha d'aportar les seves dades i els seus punts de vista, i els ha d'encarnar en la vida diària d'homes i dones concrets. “Por ejemplo, me parece un libro muy importante *Beauvais et le Beauvaisis*, porque, desde una comarca, Goubert ha demostrado que era posible conocer de otra manera la historia de Francia” (Poussou, 1985: 494). Era una història menys abstracta i, per tant, més propera. Tot i això “ha incurrido, como otros, en un defecto, que es el de creer que todo lo que ha encontrado en su comarca tiene valor para toda la nación, incluso para la historia general. Este es un peligro para la historia local; por ello, insisto, el diálogo entre historia general e historia local es la única solución. No es muy sencillo, pero la historia es la historia de los hombres, como ha dicho el Prof. Engels (Odilo), y los hombres no son muy fáciles” (Poussou, 1985: 494). Cal cercar altres referents paral·lels a fi de poder comparar i criticar les conclusions que es poden derivar en un àmbit local.

Així, l'estudi de Verntallat i del seu context a la Vall d'en Bas del segle XV, ha de dialogar, amb el temps i en l'espai, en cercles cada cop més amplis. A de baixar del segle XV al

XIII i, fins i tot, al XII, per fer-se més comprensible. També, en certa manera, pot dialogar amb la posteritat fins al mateix segle XXI, cercant la petjada que ha deixat. Anàlogament, ha de sortir de la Garrotxa per ampliar el seu cercle geogràfic: la Catalunya vella; el Principat de Catalunya; la corona d'Aragó i els seus veïns francesos, castellans i navarresos; per arribar, finalment, a l'Europa medieval. Com és de suposar, és un feina en certa manera impossible, inabastable, però que cal, en la mesura que es pugui, intentar-la: és necessari fer un diàleg amb els corresponents cercles concèntrics determinats pel temps i per l'espai.

L'estudi proper i sistemàtic de les fonts és un avantatge de la història local que permet comprovar, sobre el camp, les teories que s'han fet a nivell general. És un laboratori en què, si les fonts són adequades, es fa possible verificar els postulats generals: "La historia local de un lugar, de una comunidad, de un conjunto de comunidades, es una especie de fábrica que sirve para reescribir la historia general, para elevar al nivel general un conocimiento importante que se ha descubierto empíricamente en la investigación. Las dos son indispensables, pero yo creo más indispensable la investigación sobre el lugar, en que las fuentes son abundantes; y una investigación en torno a problemas; porque sólo la investigación en torno a problemas permite comparación, confrontamiento, diálogo, crítica" (Marco Cattini citat per Poussou, 1985: 497).

Cal interrelacionar la dimensió de la història local amb la dimensió de la història global. Verntallat és fill d'una època: un temps que és hereu d'una cultura que és comú a molts pobles europeus. La seva realitat vital esta arrelada a una mentalitat vinculada a un patrimoni cultural molt ampli i a unes conviccions antropològiques, religioses i filosòfiques profundes (Suarez, 2005: 12).

Per portar a terme aquest dialèg, facilita el treball l'anàlisi dels diferents àmbits de la realitat. Aquests àmbits es podrien concretar en el polític, l'econòmic, el social i el cultural. Cal afegir la relació d'aquests àmbits amb la història de l'art, i amb la història jurídica. En el cas de l'entorn de Verntallat estan molt treballats els àmbits polítics, econòmics, socials i jurídics. Cal aprofitar totes aquestes aportacions que donen un marc força complet del context.

No es pot menysprear tampoc la documentació que fa aportacions de la història militar i que, per la guerra civil, no es pot deixar de banda. Tanmateix es vol fer un esforç de recerca en l'àmbit de la història cultural. De la mateixa manera que s'ha fet pales que l'estudi d'aquest personatge requereix un diàleg entre la història local i la història global, cal fer també un esforç per clarificar l'entorn cultural.

La cultura a la vall d'en Bas, al segle XV, no era pròpia ni exclusiva. No era una illa sense connexió amb l'exterior i amb un potencial cultural tant fort que la fes diferent dels seus veïns. Aquesta cultura estava englobada en una de molt més àmplia, la cultura europea.

Durant uns anys s'ha fet molta incidència, com una part integrada en la història cultural, en la història de les mentalitats. També s'ha d'afegir en aquesta història cultural la història de la religiositat. La noció de transcendència absoluta en aquesta època és prou coneguda, però cal

integrar-la en els aspectes biogràfics i culturals, com a generadora d'actituds davant la vida i les decisions personals.

Quina mentalitat tenia Francesc de Verntallat? En què pensava? Quines eren les seves necessitats vitals? Què hi ha darrere de les cartes que, bé amb força, bé amb prudència, envia als senyors i als jurats de Girona? Què pensava de la monarquia, dels pagesos de remença, de la violència, de la guerra, de les lleis antigues i de les promeses dels reis? En què creia? A qui s'encomanava? Cal arribar a entendre, si això és possible, la realitat cultural per fer-se una idea de la mentalitat de les persones. La mentalitat, les idees que hi ha en el rerefons de les persones, és una part important de la cultura. Cercant aquestes ideologies i conviccions, es podrà conèixer millor la mentalitat i la cultura rural del segle XV a Catalunya.

Així, per exemple, han de ser fortes les conviccions d'unes persones que van decididament a una guerra. Malgrat això, aquestes conviccions no tenen perquè ser monolítiques i comuns a la totalitat de les persones. Cal plantejar-se: quines eren les actituds, les creences, els ideals de les persones d'aquell temps; com era la seva religiositat; quins eren els sants a qui més devoció tenien, als quals acudien en les seves necessitats, i per quin motiu els hi tenien devoció; quines eren les creences considerades no ortodoxes, o fins i tot, en certa manera clandestines com seria el cas de la religió dels jueus; si havien tingut o no una educació en la infància; com era la disposició davant de l'autoritat i davant de la llei; com vivien la solidaritat amb el desvalgut, el captaire, el captiu i el pobre; quina actitud tenien davant la mort i davant de la violència. Tots aquests temes, entre altres, són propis d'aquesta història de les mentalitats i, per tant, de la cultura (Bennassar, 1985: 161).

Entre aquestes conviccions s'ha de destacar la influència del cristianisme: “Es indiscutible que muchísimos aspectos de la civilización de la Edad Media en Occidente se explican por su estrecha subordinación al ideal religioso del cristianismo: artes, ciencia, técnicas, sociedad, Estado, maneras de vivir o de sentir aparecen entonces como medios, o símbolos subordinados a alcanzar la fe en que comulgaban los hombres de aquella civilización cristiana” (Marrou, 1999: 141). En aquest sentit la història cultural i l'estudi del context històric han de passar per un àmbit de la cultura que és la història de la religiositat.

Pot sobtar que, a començaments del segle XXI es busquin les conviccions d'un personatge que va viure fa cinc segles. Això es degut, no tant perquè sigui llunyà, sinó perquè els paràmetres filosòfics del nostre temps són diferents: “No todos, pero sí la mayoría de los hombres de hoy no tiene certidumbres en ningún campo, mientras que la mayoría de los hombres de ayer tenía certidumbres. Y en esto estriba para mí la verdadera existencia de la Historia de la mentalidades” (Bennassar, 1985: 219). Aquesta afirmació contundent sobre l'home del nostre temps, enmarcat en un relativisme cada cop més important, esperona a cercar les idees profundes d'un Francesc de Verntallat, que vivia seguint uns ideals absoluts.

La cultura també es pot identificar en relació als valors intel·lectuals que comporta. Valors que conformen una mentalitat, que ens ajudarà a captar la reacció de les persones i dels grups socials. Una mentalitat que cal cercar en les especulacions dels intel·lectuals i, també, amb els actes de cada dia de les persones corrents. Cal buscar en fonts adequades aquesta vida corrent de les persones. Aquestes fonts seran els testaments, les cartes de dot, els capítols matrimonials, els inventaris post-mortem. També seran útils les fonts iconogràfiques dels retaules, la arquitectura gòtica, les representacions mortuòries i l'expressió literària contemporània (Bennassar, 1985: 158).

Altres fons privilegiades són els testimonis personals. Entre aquests es pot comptar amb diaris personals, com són els dietaris de Jaume Safont (Safont, 1992), o el primer llibre parroquial de Sant Feliu de Pallerols (ADG). De la mateixa manera, per desbrossar mentalitats cal cercar en les cartes personals, en els llibres dels jurats municipals (AHMG MA), o en el que quedi de la tradició i de la llegenda (Bennassar, 1985: 159-160).

Hi ha tractats d'amor i de cavalleria contemporanis a Verntallat que es poden fer servir per entendre la mentalitat del temps. Així, el gentilhome Pere Joan Ferrer, era un donzell que va copiar i estudiar un petit tractat sobre els duels, *Batalla a ultrança*, i va escriure un altre un tant peculiar, sobre l'amor cavalleresc, titulat *Pensament fet per mossèn Pere Joan Ferrer* (Carreres i Candi, 1987). En Pere Joan Ferrer era un dels enemics directes de Verntallat i, des d'un punt de vista social és una figura molt propera a la de Verntallat. ¿És possible fer un paral·lelisme entre les idees sobre l'amor i la cavalleria que es poden extreure dels textos escrits per Pere Joan Ferrer i la vida i mentalitat de Francesc de Verntallat? Cal tenir en compte el context del text que s'estudia i cal ser crític amb el paral·lelisme que es vol fer de Verntallat: el context del text i el context històric de Verntallat.

Un text del segle XV s'ha de interpretar en el seu context. Els tractats de Pere Joan Ferrer no són autònoms, estan enmarcats en una cultura i en unes idees particulars. Erik Cochrane exposa el perill d'extreure idees dels textos seguint uns esquemes predeterminats com ara al rígid esquema de les *classes socials* o l'esquema de la *jerarquia*. En el cas dels remences i dels seus senyors, s'haurà de ser crític tant en l'estratificació social com en l'ús dels dos conceptes. També convé evitar similituds que poden confondre la realitat (Cochrane, 1985: 141-142).

Un altre perill és que el context ofegui a la figura central objecte d'estudi. Això es vàlid tant per a la història de la cultura com pel context de qualsevol àmbit de la història. Es poden sepultar completament una idea o un personatge amb un context sobreabundant.

Per fugir d'un treball inabastable es pot fer ús del paral·lelisme amb fenòmens històrics aparentment similars. Evidentment, això també pot ser criticable (Cochrane, 1985: 144). Cal trobar un difícil equilibri entre l'objecte principal d'estudi, el context necessari per poder-lo entendre i els paral·lelismes que es facin per suplir la falta de documentació.

Són molts els factors que condicionen el context i la cultura i que entronquen amb la problemàtica de si són les persones les que configuren l'entorn, o si és el context el que determina les persones. Que té més importància? L'entorn o les persones? Segons José Luis Comellas, la influència de les persones pot ser relativa, però en el cas dels homes genials, pot modificar la història: “Cuando estudiamos tales casos, llegamos casi siempre a la misma conclusión: el entorno influye en el hombre, en cierto sentido lo forma, y le infunde un acervo determinado, una mentalidad, que, en sus líneas generales, podemos reconocer como la mentalidad ambiente. Y, sin embargo, muchas veces, este hombre, que parece hijo de su tiempo, influye a su vez en el entorno, hasta darle su sesgo nuevo, quizás impredecible, o inesperado, y dar lugar en muchas ocasiones a una situación histórica completamente nueva. El tiempo influye en el hombre y el hombre influye en el tiempo, tejiendo esta influencia mutua la trama de la Historia” (Comellas, 1985: 239).

2. Els paradigmes de la historiografia narrativa

2.1. La història narrativa

Feia molt anys que, fora de l'àmbit de la pura divulgació, no es feia història narrativa. Això tenia uns motius i unes raons de ser que venien de lluny. L'any 1903 François Simiand havia definit que la política, la individualitat i la cronologia eren els tres ídols que impediaven a l'historiador accedir a la realitat del passat. Les biografies o qualsevol relat que seguís un patró cronològic eren considerats com a impediments per conèixer el passat. Henri Berr i Henri Pirenne seguien la mateixa línia de lluita frontal contra aquests paràmetres (Aurell, 2005: 59).

Henri Berr es qüestionava la possibilitat d'escriure història amb un estil acurat: “Si un libro que ha contribuido a establecer la verdad se halla por añadidura que está bellamente escrito, es una feliz coincidencia, una especie de lujo. Un historiador no está obligado a escribir como un Fustel de Coulanges, al igual que tampoco un biólogo ha de escribir como un Claudel Bernard” (citat per Marrou, 1999: 230). Contràriament, una narració sempre ha de tenir com a requisit la seva correcció literària.

Precisament la influència de Henri Berr va ser decisiva en la fundació dels *annals* de Lucien Febvre i Marc Bloch que marcarien la historiografia de gran part del segle XX. Aquesta primera generació dels annals volia, entre altres coses, substituir la tradicional narració dels esdeveniments per una història analítica orientada per un problema. Era història estructural, centrada en l'economia i la temàtica social, que va suposar una gran aportació. És coneguda la influència de la Escola dels Annals en la historiografia europea i americana i l'existència de les tres generacions que la van marcar. El seus líders generacionals van ser Marc Bloch i Lucien Febvre, en la primera generació, Fernand Braudel en la segona, i Georges Duby, Jacques Le Goff i Emmanuel Le Roy en la tercera.

Molt historiadors, amb gran varietat de matisos, es van acollir al recer d'aquesta Escola dels Annals. En el cas de l'estat espanyol, el mateix Vicens Vives va fer, en el seu moment, un esforç per entendre la història d'una altre manera que la clàssica història política. A partir del congrés de París de 1950 es va adonar de la preponderància que la història econòmica i social havia agafat a arrel de les posicions de Febvre i el ja difunt Marc Bloch, tot i que mai abandonà l'actitud més humanística que el caracteritzava (Muñoz, 1997). “És ell, per tant, el veritable modernitzador dels estudis històrics en la posguerra; qui, a través de les seves obres i de la seva activitat acadèmica, normalitzà la historiografia catalana i espanyola dels anys cinquanta; qui introdueix els mètodes i els conceptes de l'escola d'Annales; qui substitueix la *història narrativa* per una major atenció al quantitatiu, a l'estadística, a la història econòmica i social; qui polemilitza, per això mateix, amb els representants més conspicus de la historiografia tradicional; qui fa forat en el mur resistent i castís de la historiografia espanyola” (Furió, 2004: 224. La cursiva es nostra).

En el veí país francès, amb la publicació del treball de Fernand Braudel *El Mediterraneo i el mundo mediterraneo en tiempos de Felipe II*, es va fer un altre pas endavant per deixar de banda la narració: “El estudio de la historia cambió radicalmente tras la publicación de ese libro. La narración, las figuras individuales y el arte literario se prohibieron desde ese momento en la definición y en el ejercicio de la disciplina. El relato fue sustituido por la descripción, convirtiendo al historiador en un sociólogo retrospectivo que investigaba los dos principales consejos de Braudel, trabajar en la larga duración y tomar en cuenta la pluralidad de los tiempos sociales” (Ruiz-Domènec, 2006: 24).

La narració havia estat una pràctica habitual a la història: sempre s'havien escrit relats. Els historiadors havien procurat, i procuren encara, exposar els resultats de la seves recerques amb una prosa viva i elegant. “Sin embargo, durante largos años, la *nueva* historia preconizada por los Annales, el estructuralismo, la historia cuantitativa y el materialismo histórico, consideraron que la historia profesional debía prescindir de la narración, para ceñirse al máximo a la exposición científica de los resultados obtenidos en la investigación. Narración era sinónimo de ficción o, todo lo más, de relato histórico sin excesivas pretensiones científicas” (Aurell, 2005: 134). La tasca de l'historiador va quedar reduïda durant aquells anys a la funció analítica i interpretativa, i no a la narrativa. L'estudi de les estructures i de les classes socials, l'anàlisi de l'economia i el reduccionisme materialista, condicionaven els judicis històrics i la mateixa estructura del llibre, cosa que, de fet, feia que els manuals, fruit d'aquesta anàlisi estructural, es poguessin llegir per capítols independents.

El mateix Georges Duby justificava, en la introducció del seu llibre del *Domingo de Bouvines*, sortir-se de la línia general de l'Escola dels Annals. El llibre relatava la famosa batalla de 1214: “En 1968 se me propuso escribir, (...), el libro dedicado a uno de esos días memorables, el 27 de julio de 1214. (...). Acepte. Mis amigos, los historiadores que como yo se

decían discípulos de Marc Bloch y Lucien Febvre, se sorprendieron. La historia que hacían y la que hasta ese momento yo había hecho, ésa que más tarde se llamaría, abusivamente *nueva*, marginaba el acontecimiento, se negaba a narrarlo, dedicándose, por el contrario, a plantear y resolver problemas; rechazando las agitaciones de la superficie, su propósito era observar, a medio y largo plazo, la evolución de la economía, de la sociedad, de la civilización” (Duby, 1988: 7). Duby justifica i s’anima a escriure la història d’un esdeveniment concret, d’una batalla, en clau narrativa, perquè es podia remetre a altres estudis anteriors: “Este trabajo precedente me tranquilizaba: podía, sin ningún escrúpulo, remitir al lector a esos excelentes análisis” (Duby, 1988: 7).

Si, per una banda, aquesta història titulada com a *nova* significà una gran aportació, per altra banda, amb el pas del temps, va anar provocant un distanciament progressiu dels homes respecte de la història. L’ensenyament de la història entrava en una crisi de la qual es feien responsables els mateixos *nous historiadors*. S’abandonava la història narrativa, cronològica, biogràfica, nacional, militar i política i es cercava una història temàtica i sincrònica, social i planetària, que deixava els estudiants sense arrels històriques i comunitàries (Carbonell, 1985: 14).

El desencís no es limità a un corrent concret historiogràfic. El mal era més ampli. Els corrents filosòfics dels darrers segles, fonamentats en el subjectivisme, havien portat el coneixement històric a un nihilisme existencial. Els historiadors de l’últim terç del segle XX es trobaven en un carrer sense sortida. No es podia estar segur de res. No es podia saber realment el que havia passat en el decurs dels temps. Es dubtava de la fidelitat dels documents i de la transmissió dels fets. Alhora, els rígids esquemes positivistes i certs plantejaments dialèctics marxistes queien pel propi pes dels seus principis teòrics, que no encaixaven amb la realitat. En certa manera, havia començat a aparèixer el desànim en els historiadors.

A més, en alguns casos, la història era avorrida: massa publicacions eren acumulacions de materials poc elaborats; altres donaven explicacions detallades de les dificultats amb què es van trobar per formular les conclusions; la feina de síntesi es trobava barrejada amb interminables discussions sobre els detalls que serien més adients per altres tipus de publicacions erudites o que s’haurien d’incloure en uns apèndixs. No es tenia en compte a un públic, que no era especialista, però que també era culte. “Nuestra historia científica no habría caído tan bajo en la estimación general, su cometido no lo habrían usurpado las caricaturas (literatura novelada o anecdótica, propaganda servil) si los trabajadores serios no hubieran despreciado hasta tal punto a su público, si no se hubiesen contentado con arrojarle, con el nombre de libros, simples carretadas de fichas, *rudis indigestaque moles*” (Marrou, 1999; 229).

En aquest context històric, a finals del segle XX, varen néixer diferents corrents historiogràfics que sortiren al pas d’aquest desencant. Entre aquests corrents tenim la *nova història narrativa*. A diferència d’altres corrents anteriors, aquesta sorgia d’una manera

espontània i es donava en autors de diferents nacionalitats. Els corrents del segle XX, contràriament, havien estat lligats a un país determinat: l'Escola dels Annals francesa, l'escola marxista britànica, la ciència social històrica d'Alemanya o la cliometria nord-americana (Aurell, 2005).

Aquesta tornada a la història narrativa volia recuperar el relat que s'havia abandonat en optar-se per un llenguatge més científic que literari. Tanmateix, fugia de la redacció d'una simple crònica, a imitació dels manuals més tradicionals: “Tal como se entiende hoy en día, (...), la narrativa no es la del simple informador, el tradicional cronista, el clásico relator, como tampoco la del analista. Es una narrativa que accede al rigor de la exposición histórica a través del desarrollo de una estructura coherente del relato” (Aurell, 2005: 135).

La historiografia narrativa va suposar una polèmica interessant arreu del món occidental. El Dr. Stone publicà a l'any 1979 un article, molt comentat posteriorment, on mostrava aquestes noves idees: en ell explicava les circumstàncies de la nova narrativa (Stone, 1979). La tornada de la narració com a mètode historiogràfic no va ser del tot ben interpretada: “Se dijo que el uso de la narración era una coartada para introducir valores ilegítimos en el estudio del pasado, y que la ausencia de teoría mutilaba el principio según el cual la historia es la principal arma de la revolución” (Ruiz-Domènec, 2006: 32). Entrava en joc la possibilitat de negar a la història el seu grau de ciència empírica. Tanmateix, ni tan sols era una proposta formal d'una escola formada i que, de fet, no existia com a tal. Darrera d'una aparent innocent narració es posava en discussió una qüestió més fonamental: “Crec que avui el perill ideològic més gran rau en aquells que posen en qüestió la validesa científica del coneixement històric. Perquè aquests són els que neguen la capacitat de la història per interpretar els comportaments socials. D'ací, per exemple, el rebombori provocat per la proposta de Lawrence Stone de *retornar* a la narrativa i abandonar la interpretació. Hem de ser conscients que propugnar una història no analítica és un autèntic assalt a la concepció de la història com a ciència” (Riquer, 1990: 92).

Malgrat això, el professor Stone, no havia fet cap proposta. Simplement havia recollit en el seu article quin era l'estat de la qüestió de la història narrativa. Els historiadors que tornaven a la narrativa volien arribar a un públic intel·ligent de lectors, que no eren especialistes, que rebutjava les difícils taules estadístiques, les fredes argumentacions analítiques, i els complexos raonaments filosòfics.

La narració s'obre, poc a poc, pas en la historiografia actual. El públic ho demana. Els lectors no entenen segons quines explicacions amb conceptes massa abstractes. Necessiten l'ajut de l'analogia, de la metàfora i de l'exemple. Els hi facilita veure en carn i ossos un model que representi allò que volen entendre. No en va, Aristòtil deia que la metàfora era el mètode pedagògic per excel·lència. La narració de la vida de Francesc de Verntallat ha de ser capaç

d'obrir una finestra al passat i de fer entendre en el present el perquè del passat (Stone, 1986: 109-110; Ruiz-Domènec, 2006: 54).

La part central de la tesi està redactada en clau narrativa: s'ha de fer història (history) però explicant "una història" (story) (Aurell, 2005: 135). Cal recuperar el que ja deia l'humanista valencià Joan Lluís Vives el segle XVI: "Segons ell, tota narració històrica s'ha d'exposar com una pintura, d'una manera gràfica, ja que el nom prové de la veu grega *isorein* que vol dir *veure*; s'ha de respectar la cronologia dels fets per tal de clarificar-los i perquè puguin respondre a la definició de *llum dels temps*" (Duran, 2004: 78).

Aquesta nova història narrativa s'ha de llegir, per no perdre el fil del relat i a diferència dels llibres d'història esmentats com a estructurals, des del principi: "La narrativa se entiende como la organización de cierto material según una secuencia ordenada cronológicamente y como la disposición del contenido dentro de un relato –story- único y coherente, si bien cabe la posibilidad de encontrar vertientes secundarias dentro de la trama" (Aurell, 2005: 135). La narració ha de tenir un ritme que ve donat per un principi i un final lògics. Els personatges han de ser reals i comprensibles per configurar un text intel·ligible pel lector (Ruiz-Domènec, 2006: 55).

La relació entre escriptura i historia és la clau de la historigrafia. Es pot escriure història de diverses maneres; una d'elles és amb un relat, amb una narració. La *narrativa* és un gènere historigràfic; és una modalitat d'escriptura històrica que és afectada pel contingut però també pel mètode. La narració és en si una metodologia que afecta la manera d'escriure. La narració del passat és una nova creació: és una nova construcció formada per uns documents que cal llegir, classificar i ordenar. La força del relat obliga a omplir els espais que no estan presents en els documents; en certa manera és necessari suposar el que no diuen els testimonis del passat. Es fa necessari recórrer a la imaginació per accedir al passat. Amb tot, aquests salts imaginatius han d'estar empalats sòlidament per la documentació. La història és un art en què s'ha de comprendre una època a través d'uns testimonis que han arribat fins a nosaltres (Stone, 1986: 96; Ruiz-Domènec, 2006: 52-53).

2.2. Característiques de la narració històrica

Aquests nous historiadors procuren fer una acurada recopilació dels fons documentals. També han d'organitzar i treballar les dades acumulades i fer la seva interpretació històrica. "Pero preocupados por una exposición ordenada y sistemática de ese material en vistas a convertirlo en una historia, reorganizan todo ese material en forma de relato. Se trata, por tanto, de la creación de un nuevo relato, articulado desde el tiempo presente, partiendo de otro relato anclado en el pasado, vuelto a recrear y ganado para el presente" (Aurell, 2005: 135).

Al *narrativisme* l'interessa l'estudi de la vida de les persones singulars que porten una vida corrent perquè reflecteixen millor les aspiracions, els valors, i les motivacions de cada

temps. Les estructures no són prioritàries. L'economia, la demografia i la geografia deixen de ser el pal de paller de l'estudi històric. Això no vol dir que es no es tinguin en compte. Així, per exemple, l'autor posa un gran esforç en conèixer i visitar els llocs estudiats (Ruiz-Domènec, 2006: 79). Les fonts documentals personals tenen més interès que el treball estadístic o demogràfic: els testaments, els capítols matrimonials, els diaris personals, els fons notariais i els processos judicials donen una visió més real de l'home i de la societat. Els historiadors han renovat amb un nou model antics temes i formes de fer història: "Se ha revitalizado el relato como el instrumento fundamental de transmisión de la realidad histórica. Se ha enriquecido el punto de vista del historiador, que no suele fiarse de las interpretaciones basadas en una única vertiente de la realidad -sea esta económica, social o política- sino en una visión poliédrica. Se ha creado un nuevo concepto de cultura, mucho más rico de contenido y menos rígido en su articulación. Se han multiplicado las conexiones reales con las restantes ciencias sociales, especialmente la antropología y la lingüística" (Aurell, 2005: 208).

El relat implica una lectura unidireccional del que s'esta narrant, i es pot llegir com una novel·la. S'ha de començar a llegir des del principi. Així mateix es poden considerar veritables obres històriques perquè la documentació està rigorosament tractada. S'aprofita la coherència que dóna la cronologia per fer més intel·ligible el text. La successió cronològica situa el nivell de l'explicació en el camp mateix del seu objecte. L'objecte que s'estudia és el fet històric que se situa en un paràmetre temporal cronològic; l'explicació del fet històric també esta situada en el mateix paràmetre temporal (Carbonell, 1985: 117-118).

El concepte de classe social perd força. Es parla de grups socials i es descobreixen unes relacions més riques i variades entre els diferents estaments socials. No hi ha un interès especial per la recerca de classes riques i classes pobres que necessàriament s'han d'enfrontar. Si en sorten en la documentació es mostren, però sense l'obsessió de convertir-les en un mètode de treball.

En alguns casos, com en el llibre de Georges Duby, s'anul·len les notes a peu de plana (una de les convencions acadèmiques més arrelades) que permet la lectura de la narració sense interrupció (Duby, 1988). Diferents han estat les solucions per fugir d'aquesta servitud metodològica necessaria. Eric Cochrane recorda amb gratitud com el seu mestre, Franz Schenabel, li va ensenyar a escriure "sin recargar sus páginas con aquel signo indeleble de un saber académico arido: las notas a pie de página" (Cochrane, 1985: 134). En el cassos més extrems, també freqüents, les notes a peu de pàgina superaven en extensió, dins de la mateixa plana, al propi text principal. Així, els llibres d'història, es convertien en un exercici de concentració a fi de no perdre el fil de l'explicació o bé es convertien en un exercici de discriminació de les abundants notes per escollir aquelles que semblava que realment eren interessants.

L'aparició de la simbologia és una altre de les característiques d'aquest corrent. S'intenta fer un estudi integrat de totes les manifestacions culturals interrelacionant-se disciplines com ara l'art, els estudis literaris, o la història intel·lectual. L'estudi cultural no permet una visió única, sinò que exigeix una visió múltiple que sigui un reflex de la llibertat humana. Es fa una recerca en fonts diverses que pugin aportar més llum a fi d'entendre el context històric: un escut nobiliari, una obra d'art, un inventari *post mortem*, una llegenda, una eina del camp, les notes i esborranys afegits en els manuscrits. La integració de totes les fonts converteix els treballs en obres rigorosament històriques tot i que estiguin escrites com una novel·la: "El reto del historiador actual consiste en hacer suyos todos esos procedimientos y con el objetivo de aumentar el repertorio de la imaginación narrativa con la que se busca iluminar fragmentos del pasado" (Ruiz-Domènec, 2006: 72-73).

Una altra característica dels llibres paradigmàtics de la història narrativa és la preocupació per mostrar com es trameta en el temps i com és rebuda en el present una història. Era un dels objectius de Georges Duby en el *Domingo de Bouvines*: "Por último, intentaba observar cómo un acontecimiento se hace y se deshace, puesto que, a fin de cuentas, su existencia depende de lo que se dice; ya que, para hablar con propiedad, el acontecimiento es inventado por aquellos que divulgan su fama; así pues, esbozaba la historia del recuerdo de Bouvines, de su deformación progresiva gracias al juego, casi nunca inocente, de la memoria y del olvido" (Duby, 1988: 10). Nathalia Zenon Davis també mostra com evoluciona la transmissió de l'escàndol provocat per l'impostor que es fa passar pel marit de la dona de Martin Guerra (Davis, 2005).

No és incompatible fer servir aquestes característiques de la història narrativa i utilitzar-les conjuntament amb altres metodologies. No té perquè ser un pas enrere: no cal imitar aquelles cròniques de fa dos segles d'història política i militar plenes de dades ordenades cronològicament. "En un siglo hemos logrado una nueva división del campo de estudio; contamos con nuevas formas de estudio del hombre y de la sociedad que antes no existían. Pero no veo ninguna contradicción fundamental entre tratar de usar la imaginación, tratar de generalizar, usar fuentes literarias y fuentes cuantitativas, o tratar de emplear un lenguaje asequible para un público amplio. Puede lograrse una gran complementariedad, cuando se hace todo esto. Es muy difícil hacerlo, repito, pero no creo que exista ninguna contradicción fundamental en ello. Por lo tanto, deseo, aquí y ahora, afirmar la posibilidad de hacer una *historia total*" (Burke, 1985: 488). El *narrativisme*, centrat en una petita història, no té perquè ser incompatible amb la història total. Serà difícil harmonitzar els dos àmbits, però paga la pena intentar-ho.

2.3. L'antropologia, ciència auxiliar de la història

La geografia, l'economia, la sociologia havien estat, fins ara, les ciències més utilitzades pels historiadors. Aquí es recorre a l'antropologia i a la psicologia com a resposta a aquesta metodologia analítica anterior que no tenia en compte l'home. Interessa estudiar els valors de les persones, el que pensen, els seus sentiments, les seves conviccions. L'historiador vol observar els fets passats com un antropòleg, tractant de veure'ls en un context cultural diferent a l'actual (Stone, 1986: 108; Duby, 1988: 17).

S'intenta, partint del comportament humà, cercar el significat dels símbols, dels gestos, de les accions i de les paraules. La família i les relacions humanes són també objecte d'estudi. De la mateixa manera, són temes rellevants les relacions entre generacions, el concepte de grup social amb els seus indicadors, les herències materials, pel que suposen de bagatge espiritual i de reflex de la vida quotidiana, les tendències mentals, els enfocaments morals sobre el crim i el càstig o sobre la guerra i la pau. Es busca el líder carismàtic més que les gestes del general, el monarca o el president. Les emocions com l'amor, l'odi, la por, són valorades. Les temàtiques relacionades amb l'antropologia, com el folklore, les festes populars, els costums, els rituals, són abundants en aquests corrents històrics. S'estudia el que simbolitzen i el que signifiquen i quina llum poden donar sobre la cultura o la mentalitat dels seus antecessors (Stone, 1986: 108-110, 120).

Els fons notariaus, els parroquials i els personals, ajuden a endinsar-se en un món més humà, on entren en joc unes dimensions culturals, religioses i socials. La història religiosa dóna claus per entendre i interpretar tot allò que fa un home mogut per unes conviccions religioses de la vida.

En aquest marc antropològic, d'estudi de l'home, és possible plantejar-se el paper de la llibertat en el seu actuar. La llibertat, la veritat, el bé i el mal, l'amor, l'espiritualitat són categories filosòfiques ampliament debatudes. La llibertat ha estat interpretada de manera diversa pels diferents corrents antropològics. Peter Berglar, fa una interessant explicació sobre el clàssic debat entre llibertat o determinació del destí en la història: "Innumerables personas viven en las mismas condiciones, pero reaccionan de forma distinta; en la misma situación, pero se comportan diferentemente. No hace falta extendernos aquí sobre esto; cualquiera lo experimenta, pues es válido tanto para los hermanos de una familia como para capas enteras de la sociedad. (...) La historia no es solamente el juego de lo particular y de lo individual y no solamente la consecuencia de estructuras y *tipos*. La historia es la realización de la libertad y de la personal obligación, porque su portador, el hombre, está elegido para la libertad y sometido a la ley. Libre albedrío, determinación del destino: antinomia antiquísima. Es y será inextricable; simplemente tiene que ser aceptada. No vale negarlo. Considerar como válidas solamente la libertad individual o solamente la determinación significa querer refutar la experiencia cotidiana

por medio de teorías elucubradas en la mesa de trabajo. Pues cada día de la vida personal y cada mirada sobre la historia revelan la interrelación -incomensurable- de la capacidad de libertad del hombre y de su vinculación a la ley. Esta interrelación es la clave para la comprensión del mundo. Nadie tiene que saber que esto, y nada más, constituye la clave de la historia; la clave de lo que, en última instancia, es incomprensible y contradictoria en ella” (Berglar, 1985: 65).

Verntallat i els altres grans personatges, participants en les guerres remences, van estar subjectes als dos extrems en el moment de pendre decisions: llibertat individual i determinació del destí. Segons Santiago Sobrequés, la segona meitat del segle XV a Catalunya és una época generosa en valors individuals. Està convençut que l’acció humana, amb les seves circumstàncies, és decisiva per entendre el passat. L’home destaca d’una manera prou clara. Aquest interès per les persones, amb tot el seu estudi antropològic, no té només un valor merament anecdòtic; ans al contrari “l’estudi de les activitats individuals ha de tenir, per si mateix, un interès indubtable” (Sobrequés, 1973b: 11).

2.4. Característiques metodològiques del narrativisme

La nova narrativa afecta el contingut i l’estil, però també al mètode. Té una certa metodologia pròpia però, per si mateixa, és també un mètode de coneixement històric. És a dir, pot fer servir unes o altres tècniques, com per exemple un ús variable de les notes a peu de pàgina però també proporciona una manera d’apropar-se al fet històric. Entre les tècniques utilitzades pel narrativisme cal destacar: l’ús del fil narratiu; l’adopció del punt de vista del narrador; l’ús de la imaginació i de la tensió narrativa; l’explicació dels esdeveniments sense fer resums, sinó mitjançant descripcions de les escenes; presentar els fets amb els protagonistes, és a dir, amb els que hi participen i no des d’una perspectiva impersonal.

El fil de la narració segueix un ordre cronològic però, obviament, el narrador, pot sortir-se del fil tants cops com consideri oportú. Aquest recurs és tant antic com la pròpia narració: “fins i tot antigament els narradors d’històries es van adonar dels efectes interessants que es podien obtenir amb la desviació de l’ordre cronològic. Amb el canvi de temps, la narració evita de presentar la vida simplement com una maleïda cosa rere l’altra, i ens permet d’establir relacions de causalitat i d’ironia entre esdeveniments molt allunyats” (Lodge, 2001: 150).

S’ha de pensar qui és el narrador i quin és el punt de vista de la narració. El punt de vista ha de ser coherent al llarg de la narració. Així, es fa difícil introduir una cita d’un autor modern; és millor parafrasejar la seva opinió integrant-la en el relat. Per exemple no es pot narrar l’efecte que els terratrèmols van provocar als habitants del bisbat de Girona el 1427, recorrent a la imaginació per descriure i fer realitat el sisme, i, de cop i volta, citar l’opinió d’un historiador que mostra com és la reconstrucció dels edificis després del terratremol. O bé cal canviar el registre adaptant progressivament el punt de vista o bé cal mantenir al mateix narrador;

és a dir, el mateix punt de vista. En general és aconsellable no variar gaire el punt de vista, ja que s'aconsegueix un cert augment de la intensitat i la immediatesa (Lodge, 2001: 83-84).

Cal diferenciar la narració històrica de la novel·la històrica. Una de les diferències està en l'ús de la imaginació. L'ús de la imaginació és una característica de la història narrativa, però, en certa manera, és també un mètode. El literat articula el seu text fonamentalment amb la imaginació i es basa, en major o menor grau, en les fonts històriques. En canvi l'historiador fa a l'inrevés: depèn en primer lloc de les fonts i, després, posa en joc la seva imaginació. De fet, la importància de l'ús de les fonts, condiona totalment la distinció i la diferència entre una novel·la i una narració històrica. Serà precisament a través del context que sovint es podrà fer un ús correcte de la imaginació a fi de suplir la falta de documentació. És el que prova de fer Natalie Zemon Davis en el seu llibre de *El retorn de Martin Guèrra*: “La imaginación histórica que postula Davis se basa, por una parte, en un profundo conocimiento de la estructura interna de las fuentes. Ello le permite avanzar en el relato a pesar de las lagunas de la documentación, que son suplidas por la suposición racional de la autora. Por otra parte, se basa en el conocimiento del contexto, de las condiciones sociales, económicas, culturales e intelectuales de una región. A través de la conjunción de esas dos fuentes –el texto y el contexto-, Davis ve legitimada su labor de invención del razonamiento de la campesina, lo que presupone algo así como la existencia de una cultura campesina que haga posible tal reconstrucción. Nos hallamos por tanto, de nuevo, ante un debate muy tradicional: el de las relaciones del texto con su contexto” (Aurell, 2005: 189, 203).

La història narrada ha de tenir una certa tensió. Hi ha d'haver una sèrie d'interrogants que mantinguin l'interès. Hi ha un interès bàsic que és voler saber què va passar en el passat; però també cal plantejar-se altres interrogants. Què pasará? Com era o eren els protagonistes? Com van superar les seves dificultats? Com acabarà el relat? S'ha de procurar trasmetre la curiositat científica que té l'historiador. El mateix efecte que es busca per escriure una novel·la és vàlid per escriure una narració històrica. Es pot convertir l'efecte de suspens (Què pasará?) en un enigma o misteri (Com ho va fer?). Aquestes dues preguntes són les raons principals de l'interès narratiu i són tan velles com el mateix fet d'explicar històries (Lodge, 2001: 86).

La narració recobra la seva funció d'explicar una història fent història. Però també demana legitimar-se com a mètode científic en la recreació del passat (Aurell, 2005: 205). Més que demostrar, s'ha de mostrar que un relat cronològicament encadenat dona una llum determinada que il·lumina un fet històric d'una manera més completa que la dissecció del mateix fet en apartats diferenciats. Ha de ser un relat entrelligat de persones, un relat de carn i ossos, i d'esdeveniments, que facin entendre el perquè de les coses. El llibre de David McCullough, *1776*, seria un bon exemple de com, amb una narració, es fa una bona explicació històrica de la relació de la independència americana amb la seva guerra civil. Ho exposa José Enrique Ruiz-Domenec amb motiu de la publicació del llibre en llengua castellana: “Que la independencia de

América se logró por y a través de una guerra civil era algo que sabíamos, pero que nunca antes habíamos comprendido en su exacta dimensión. Aquí se hace gracias a que McCullough sale al encuentro de esos meses decisivos mediante una narración objetiva, bien informada, elegante, constituida enteramente por hechos, personas, situaciones, de la cual se puede extraer unas conclusiones políticas, con esfuerzo y riesgo del lector, y nunca de algún juicio subliminal del autor” (Ruiz-Domènec, 2007: 13).

És possible fer una biografia de Verntallat utilitzant una altra estratègia: dedicar un o diversos capítols als aspectes geogràfics, socials, militars i polítics i anar desgranant i analitzant cadascun d'aquests aspectes. És una estratègia correcta i, de fet, ja utilitzada: és la biografia que va fer, ja fa més de cinquanta anys, Joaquim de Camps i Arboix. S'hi podrien afegir ara, en el s. XXI, uns quants capítols més parlant dels aspectes familiars, jurídics, econòmics i culturals o augmentant amb més dades els anteriors. Amb això seria encara una biografia més completa de Verntallat. Tanmateix, li faltaria quelcom de fonamental.

Que és això que es troba a faltar en la obra de Camps? Li falta vida i, sobre tot, coherència. Joaquim Camps aconsegueix, gràcies el seu bon escriure, una certa tensió; és, en aquest sentit, una obra de grata lectura. Però en acabar de llegir-la no se sap ben bé què és el que li va passar al cabdill dels remences: les dades es barregen de tal manera que un perd tant el fil espacial com, especialment, el temporal. Els esdeveniments repetits en diferents capítols no tenen cap lògica interna: no és possible aclarir com s'articula la guerra civil, o el veritable paper de la monarquia en la causa remença i en relació al seu cabdill, o el sentit de les diverses decisions que pren Verntallat al llarg de la seva vida. Manca una coherència temporal que doni sentit als fets. És, més aviat, una defensa del personatge davant de les incomprendiments historiogràfiques. En aquest aspecte sí que manté una tensió, una lluita, per demostrar una postura política. Per disfrutar de la lectura de *Francesc Verntallat cabdill dels remences* cal ser un especialista de la història de la Catalunya del segle XV i de la historiografia de Catalunya.

En canvi, una història cronològica de Verntallat dóna una coherència als aspectes comentats més amunt. Simplement posant per ordre cronològic els fet històrics exposats en el llibre de Camps i Arboix queda ressaltada la figura del personatge. S'entenen millor el perquè de les coses, de les preses de decisions, dels motius de la guerra, dels dubtes i vacilacions polítiques i socials. Es fa palesa la persistència de Verntallat i d'alguns homes per aconseguir l'abolició dels mals usos. La relació causa-efecte és fa més evident amb l'exposició cronològica dels fets. Si, a més, el relat, amb l'ajuda de les suposicions i comparacions, pot complementar el buits documentals, es pot entendre encara més el paper de la *narrativa* com a mètode de coneixement històric. És un eina per cercar una resposta als interregants plantejats. És un mètode de coneixement que es renova en el segle XXI però que és tant antic com la narració mateixa.

2.5. La història narrativa a Catalunya.

Aquest corrent de la historiografia narrativa va comportar una polèmica interessant arreu del món occidental. L'article publicat per Lawrence Stone a l'any 1979 va ser molt comentat (Stone, 1979). Contràriament a Catalunya no va tenir especial incidència. Fa ja pràcticament vint anys, en una de les ponències fetes a la ciutat de Girona per debatre sobre la historiografia catalana, Borja de Riquer afirmava: "La nostra historiografia està massa tancada en ella mateixa, i en el seu país. Té, per tant, un innegable caràcter 'provincià'. A Catalunya som encara esclaus d'una tradició massa patriòtica, aïllada i defensiva, cosa que ens ha fet poc permeables a problemes i debats foranis. Només cal recordar la recepció tardana i superficial de les principals innovacions metodològiques i analítiques i l'escàs ressò que tenen aquí qüestions que han estat, i són, ardit tema de polèmica a d'altres països: les propostes de Stone no han motivat cap comentari, ni a favor ni en contra" (Riquer, 1990: 96).

A Catalunya, una obra que segueix l'estil del corrent del narrativisme és *Joan Margarit i Pau*, de Santiago Sobrequés, publicada després de la seva mort. Ja s'ha comentat que aquesta obra la va escriure molt abans de la polèmica que posteriorment ha sobrevingut respecte la narrativa. Sense voler-ho, va escriure una narració històrica seguint les característiques de la narrativa actual. Resumint el que ja s'ha comentat més amunt en parlar de la figura d'aquest historiador, es poden recordar aquestes característiques: biografia d'un personatge; harmonia entre història local i història global; absència de notes a peu de pàgina; estil narratiu incorporant testimonis de l'època afegits al text; i finalment, una escriptura del relat seguint un patró cronològic.

Es pot afegir ara que aquesta biografia és diferent a la d'altres historiadors del seu temps. És diferent a la de Camps i Arboix de Verntallat, que segueix un patró temàtic i no cronològic amb un fons social i nacionalista; tampoc s'assembla a la de Núria Coll sobre la reina Joana Enríquez marcant una temàtica política, o a la més antiga de Jesús Ernesto Martínez Ferrando sobre Pere de Portugal. Tampoc té res a veure amb la biografia de Robert Tate, sobre el mateix cardenal Margarit, que segueix també un esquema estructural. Evidentment, encara és menys comparable amb altres obres de divulgació fetes per no historiadors. Aquesta és una autèntica obra històrica.

Una característica que té és la manera d'incorporar en el text cites de fonts primàries. Ho fa sovint. Les cites queden entrecomillades però no diu quina és la referència, ni la signatura del document, ni tampoc l'arxiu: no hi ha notes a peu de plana ni al final. Potser l'editor va suprimir totes les notes com a criteri pròpi. Les cites dels documents, lògicament en català antic, les condiciona a fi que siguin més intel·ligibles. De vegades, només intercala en cursiva alguna expressió o paraula antiga, donant força i vida a la narració: *oferint composició, terra rebela, una canya a la mà, boques inútils*.

Santiago Sobrequés, en aquesta obra, intenta fer una història total. Tracta, en una bona síntesi, aspectes polítics, socials, econòmics i culturals. Parla per a tothom i no a un públic erudit, explicant tot allò que creu que no és tan evident; és a dir, la majoria de les coses. Fa una explicació, per exemple, de com funcionen les corts (Sobrequés, 2006: 103-104), o sobre en què consisteixen les bandositats (Sobrequés, 2006: 93); o fa un esforç per aclarir el concepte dels delmes (Sobrequés, 2006: 254). Explica expressions i paraules d'aquell temps passat. L'obra és amena sense la necessitat de recórrer al clàssics tòpics: la violència medieval, el dret de cuixa, la crítica indiscriminada a l'Església, el recurs a la misèria de les classes més desvalgudes. En definitiva, és una obra sèria però, alhora, entretinguda i molt ben escrita.

Obviament, Sobrequés, no té consciència de ser precursor d'aquest corrent. Però, de fet, li passa més o menys el mateix que li ha passat al *narrativisme*: és un moviment que s'ha originat espontàniament, sense cap grup, escola o universitat organitzats d'alguna manera, que l'impulssin. En canvi, en aquests darrers anys, sí que hi ha autors que tenen una consciència clara d'aquest gènere historiogràfic. El màxim exponent a casa nostra és en José Enrique Ruiz-Domènec.

En el recent llibre *El reto del historiador* (Ruiz-Domènec, 2006), exposa clarament la seva aposta per aquest corrent. Això es pot mostrar amb les moltes referències que es fan del llibre en aquesta part de la tesi, encaminada a fonamentar la història narrativa. Serveixen aquestes paraules per manifestar clarament la seva aposta pel *narrativisme*: “El historiador debe conseguir una escritura que reúna rigor y capacidad comunicativa, que se haga entender, si puede. Y eso le obliga a acudir necesariamente a la narración siguiendo el ejemplo de los grandes historiadores de todos los tiempos. (...) En definitiva, y quiero que mis últimas palabras se entiendan como una llamada de atención, casi como un manifiesto, el uso de la narración en la historia proporcionará una perspectiva renovada al estudio de las humanidades al tiempo que fomentará nuevos procedimientos intelectuales para adaptarlos a las necesidades del siglo XXI” (Ruiz-Domènec, 2006: 192).

Ruiz-Domènec fa un repàs dels llibres que apareixen seguint aquest corrent, i sovint els hi fa la corresponent crítica historiogràfica. En ells busca aquesta historiografia narrativa com a gènere, però també com a mètode: “Salgo al encuentro de este bello libro de historia narrativa con la esperanza de que nos ofrezca las claves para construir el método de acceso al pasado en el próximo futuro” (Ruiz Domenech, 2007: 12).

Dos exemples d'obres històriques en què José Enrique Ruiz-Domènec experimenta personalment amb aquest gènere literari els tenim amb *Ricard Guillem o el somni de Barcelona* (2001) i en el *El Gran Capitán* (2002). Totes dues obres són biografies escrites en clau narrativa.

2.6. La història narrativa arreu

S'ha comentat com en Georges Duby es va veure obligat a justificar una obra de caire narrativista, que se centrava en un esdeveniment tan concret com la batalla que es va produir un diumenge en el pont de Bouvines. Es va justificar però, de fet, va fer una obra molt propera al *narrativisme*. Tanmateix, l'aproximació d'aquest autor al *narrativisme* és observable en altres llibres. Per exemple en *Guillaume Le Maréchal ou le meilleur chevalier du monde* (1986), que gaudeix del següent elogi on, es posa de manifest la tornada al recurs de la narració: “Duby escribió historia con una dignidad retórica hasta entonces pocas veces vista, apoyándose para ello en una crónica medieval. Al utilizar la narración convirtió la vida y los hechos de un caballero en la mejor manera de entender la vida y los hechos de toda la caballería europea del siglo XII” (Ruiz-Domènec, 2006: 13).

La extraordinària manera d'escriure de Georges Duby i la seva perspicàcia per narrar història és un punt de trobada amb les característiques de la narrativa. També es pot observar en el suggerent treball *San Bernardo y el arte cisterciense* (1979) i en el, ja citat *Le Dimanche de Bouvines* (1973). Vet aquí un fragment del primer: “Lo que San Bernardo había construido era un esbozo, el modelo de una catedral, de un taller, de un territorio domesticado. Para que este germen fructificase era menester que saliese del desierto en el que la vieja ideología del desprecio del mundo había querido confinarlo” (Duby, 1986: 160). Aquest seria un exemple del segon llibre: “Combatiendo a pie como corresponde a los hombres del pueblo, tiran el arco y la ballesta y desde lejos alcanzan al adversario, solapadamente, de forma vergonzosa, sin enfrentarse cuerpo a cuerpo; utilizan el cuchillo, ese puñal que los encapuchados de Puy prohibían llevar por ser un arma maldita, matan salvajamente a los caballeros, con golpes bajos, por los intersticios de las armaduras” (Duby, 1988: 85). El seu prestigi fa inútil qualsevol crítica sobre els aspectes formals: si hi ha o no notes a peu de pàgina, com és el cas del *Domigo de Bouvines*, que no en té, o de si els quatre títols dels capítols del llibre són senzills, sobris i simbòlics com en *San Bernardo y el arte cisterciense: Esplendor; Rigor; Creación; Herencia* (Duby, 1986).

Un llibre paradigmàtic d'aquest corrent és el ja citat de Natalie Zemon Davis. Hem fet servir una versió traduïda al valencià de l'any 2005: *El retorn de Martin Guerra*. L'original és de 1982. Moltes de les seves característiques ja han estat comentades. En el segle XVI, un basc que vivia al sud de França, Martin Guerra, va desaparèixer de casa seva durant molts anys. En tornar, es va trobar que un impostor, que curiosament se li semblava extraordinàriament, havia suplantat la seva personalitat i estava vivint amb la seva dona. Els familiars havien dubtat de la veritable identitat de l'impostor però, sigui com sigui, el sorprenent i terrible succés es va produir així.

El llibre trenca amb les monografies tradicionals, que es movien a diferents nivells i permetien començar la lectura per un capítol que no fos necessàriament l'inicial. Aquí no, cal començar pel principi ja que és un relat lineal i coherent. Es pot llegir com una novel·la i cal, com en una pel·lícula, no perdre's els primers minuts de la filmació per situar-se en el film. Tanmateix, és una veritable obra històrica, perquè la documentació està rigorosament tractada. A més de comptar amb un ric procés judicial i uns primers relats gairebé contemporanis als fets, en què s'explica què li va passar a Martin Guerra, a la seva dona i a l'impostor, Natalie Zemon Davis també fa un seguiment complet dels arxius notariais de la contrada i d'altres arxius espanyols i francesos que li pugin donar més informació de les persones implicades i del context històric.

Tot i això, el relat de Davis es mou entre la ficció i la realitat. Fa petits salts imaginatius allà on falta la documentació. Fa suposicions i emmarca el dubtes dels personatges principals i secundaris. Això genera un debat entre l'objectivitat de les fonts, la rigurositat històrica i la forma d'expressar-se, com si fos una novela: "Davis consigue exponer en la práctica lo que White había desarrollado teóricamente unos años antes: que la narración no es sólo un forma, sino que implica un contenido y una intencionalidad en sí misma, al escoger deliberadamente lo que considera más significativo y que merece la pena recordar y lo relata del *modo* que ve más conveniente" (Aurell, 2005: 188).

També hi ha el debat la legitimació de l'hermenèutica com un mètode d'accedir a la realitat històrica. L'hermenèutica presuposa que l'historiador pot accedir a la realitat històrica sense intermediaris, sense prejudicis i mitjançant un estudi documentat i profund de les fonts. Davis basa la seva narració en dos relats gairebé contemporanis als fets i en la documentació generada per un procés judicial. Disposa d'unes fonts molt completes però, tot i així, vol anar més enllà del que simplement exposen aquestes fonts. L'hermenèutica seria l'art d'interpretar els escrits, o l'art de buscar fora del text el que no hi és en ell o, més en general, la ciència o l'art de la interpretació (Grondin, 2002: 19). Per fer aquesta interpretació cal fer un ús de la imaginació. Davis fins i tot es qüestiona l'existència d'una frontera entre el fet i la ficció: "Lo factual i lo ficticio, lo verificado y lo imaginado, se fusionan extraña pero eficazmente en el Martin Guerra de Davis. Esta fusión pasa desapercibida para el lector de la *novel·la* de Davis, pero esto no sucede así para el lector de la *narración histórica* de Davis" (Aurell, 2005: 188). En efecte, el primer cop que vaig llegir el llibre de Davis sense fixar-me en la correlació entre el text i les fonts el vaig llegir com una *novela*. El segon cop, en buscar aquesta correlació de com a través d'una documentació històrica s'elabora un relat, i de com la seva ausència genera una sèrie de suposicions o interpretacions, el vaig llegir com una *narració històrica*.

En efecte, Davis, deixa sempre clar quan fa aquests salts imaginatius i, especifica, en el mateix relat, el que apareix en les fonts i el que no apareix. A més, compta amb unes fonts extraordinàries en què els fets principals són evidents. És digne de menció el punt de vista en

què està escrit el relat: Qui fa de narrador? Ella mateixa. Tanmateix aconsegueix en molts moments quedar en un segon pla i, en certa manera, desapareix del relat.

Un altre llibre el qual comentar és el de McCullough en què es narra una part de la guerra de la independència americana: *1776* (McCullough: 2006 [2005]). El llibre fa comprendre perquè la guerra civil va suposar la independència d'Amèrica. Ho fa mitjançant una narració elegant i ben documentada. Els personatges es mostren en la seva complexitat i permeten fer-se una idea de les seves conviccions i motius per lluitar. Això provoca un diàleg amb el lector que fa que hagi de decidir per ell mateix si es decanta per unes o per altres raons polítiques, o per cap d'elles. En el llibre es mostra la dificultat per decantar-se per un dels dos bàndols de la guerra, reflexant el drama d'una guerra civil. Aquesta legitimitat per les dues causes que provoquen un enfrontament és un senyal de la seva objectivitat i de voler comprendre les raons de tots els personatges fugint d'una divisió entre bons i dolents. Tots els que van lluitar a la guerra tenien els seus motius o, alguns d'ells, es van veure ficats en ella sense que ningú els hi demanés el seu consentiment. El final i la conclusió del llibre són un bon reflex dels objectius del gènere historiogràfic del narrativisme: "McCullough califica de milagro el retorcido sendero de la historia que hizo posible que unos cuantos colonos vencieran al más poderoso y bien preparado ejército del mundo: el efecto narrado coincide finalmente con el efecto producido. Magnífico colofón para un extraordinario libro de historia que se lee como una buena novela" (Ruiz-Domènec, 2007: 13).

David McCullough no utilitza notes a peu de pàgina: les posa al final. Aquestes notes al final es limiten a donar la corresponent referència de les fonts. No són notes aclaratòries, explicatives o de discussió historiogràfica. Fins i tot la nota 5 del primer capítol no deixar de ser una nota d'una font primària tot i que, a primera vista, sembli una nota aclaratòria. Diu: "Caballerizas reales de Londres, donde se conserva aún ese carruaje" (McCullough, 2006: 416). Amb aquesta nota vol constatar que ha vist personalment una font primària, el carruatge reial del rei d'Anglaterra, en el museu corresponent. No és una explicació, sinó una justificació de la font que utilitzà per narrar el viatge del rei al parlament anglès el 26 d'octubre de 1775: "Con sus cerca de siete metros de longitud y cuatro de altura, el carruaje del monarca pesaba alrededor de cuatro toneladas: la suficiente para hacer que la tierra temblara a su paso" (McCullough, 2006: 15).

L'edició espanyola té algunes notes a peu de pàgina del traductor. Des del nostre punt de vista, tot i que hi ha un motiu laudable i aclaratori per part de l'editor espanyol, aquestes notes trenquen l'esperit del llibre. L'autor va més enllà a fi d'evitar les notes a peu de pàgina. Quan vol fer una explicació o aclaració susceptible de la corresponent nota i que trenca el fil de la narració, l'afegeix en el text entre parèntesi però manté la integritat de la oració precedent mitjançant el corresponent punt. Per exemple, en mig d'un paràgraf en què narra les tres malalties de tipus febril del campament de l'exèrcit americà, és a dir, la disenteria, el tifus i les

febres tifoïdes, intercala un testimoni personal en forma de parèntesi: “El tifus, caracterizado por la elevada fiebre, graves dolores de cabeza y delirios, se transmitía por los piojos y las pulgas, plagas comunes en el ejército. (Un soldado contaba que había visto un cadáver cubierto por tantísimos piojos, que los insectos parecían ser la causa primera de la muerte.) Las fiebres tifoïdes, que también se distinguen por un elevado aumento de la temperatura corporal, sarpullidos rojos, vómitos, diarreas y un insuportable dolor abdominal, las causaba el bacilo *Salmonella typhosa*, contenido en alimentos o agua en mal estado, como fruto muchas veces de una deficiente separación entre las aguas residuales y las potables” (McCullough, 2006: 52). No fa un gran ús d’aquest sistema aclaratori, però el que està clar és que no vol utilitzar cap nota a peu de plana: la no interrupció del relat es fa prioritària.

En el llibre ‘1776’ els personatges són conscients que fan història. A la Càmera dels Comuns a Londres es va discutir fins a les quatre de la matinada el paper d’Anglaterra davant de la rebel·lió americana: “Lo esencial era que se había comprendido bien –y se sentía en lo más hondo- que la Cámara histórica volvía a ser un escenario para la Historia; que eran asuntos de la mayor trascendencia –nada menos que el destino de las naciones- los que estaban en juego” (McCullough, 2006: 28). Els homes, les persones amb noms i cognoms i amb els seus perfils biogràfics, són els actors del curs de la història. Els esdeveniments històrics, una junta de guerra celebrada en una data concreta, tenen importància i es relacionen amb les decisions voluntàries i amb la consciència de les seves conseqüències: “El 16 de febrero, Washington reunió a su junta de guerra para lo que él esperaba que sería el acuerdo unánime de que había llegado el momento de pasar al ataque. Un *golpe bien dirigido en un coyuntura tan crítica como esta puede poner punto final a la guerra* sostuvo. *Quizá nunca se haya debatido una cuestión más grave en una junta de guerra*, escribió el general Gates sobre la reunión” (McCullough, 2006: 128).

Són molt freqüents els testimonis personals textuais de cartes, actes de guerra o de sessions d’administració o de govern. El factor humà, amb les seves angúnies i esperances, hi és especialment present. El llibre de David McCullough agafa; la tensió narrativa provocada per saber què passarà a continuació és, en alguns capítols, de les que treuen hores de son. Aquelles hores que, en un dia de cada dia, en un dia laborable, es trobaran a faltar quan l’imparable despertador del dia següent soni sense tenir clemència de les hores perdudes.

3. La biografia com a gènere historiogràfic.

La biografia és un gènere historiogràfic clàssic. Tanmateix, ha estat durant molts anys rebutjada pels principals historiadors. Paral·lelament s’han fet, durant la segona meitat del segle XX, moltes biografies de tipus divulgatiu; algunes d’elles han estat considerades obres cabdals del segle XX.

Cal endinsar-se en el perquè del rebuig de la biografia. En el fons d'aquest rebuig hi ha una concepció filosòfica que veu la història com una concatenació d'esdeveniments necessaris que infravaloran que puguin existir uns actes no necessaris i de naturalesa lliure. Pillorget comenta el menyspreu que Fernand Braudel té pel esdeveniment històric: “rechaza, por efimero, *el acontecimiento explosivo, la noticia alarmante... cuyo eco abusivo encoge el ánimo de los contemporáneos*”. Esta concepción tiene com resultado enormes consecuencias: minimizar la importancia de los acontecimientos, significa reducir el papel de las personalidades que influyen directamente en aquellos, y, por consiguiente, resta importancia y pone en duda el valor de los estudios biográficos” (Pillorget, 1985: 82).

De portes enfora, no és possible entendre com una part important dels historiadors del segle XX han rebujat el paper de les individualitats, en una època en què una sèrie de grans personatges han dominat el panorama. Es nega la influència de les persones en la història en un segle en què figures com Lenin, Hitler, Stalin, Churchill, Mao o de Gaulle han marcat la vida de milions de persones. Ni els lectors ni els editors ho han entés (Carbonell, 1985: 15; Stone, 1986: 96).

Tanmateix, la biografia torna altre cop a considerar-se. És un gènere que, per les seves característiques, pot estar perfectament lligat als corrents narratius. En part, el *narrativisme*, és responsable de la recuperació de la biografia: “ha revitalizado y legitimado algunos géneros, como la biografía, que parecían condenados a quedar definitivamente excluidos de la órbita científica” (Aurell, 2005: 138). La narrativa i la biografia tenen, de fet, molts punts en comú.

3.1. La biografia com a gènere historiogràfic rebujat en els darres anys

A començaments dels anys cinquanta, Jaume Vicens Vives, feia unes consideracions respecte la biografia. La defineix com un gènere que s'acosta a la curiositat periodística; discuteix que sigui un veritable coneixement científic del passat. Per tant, quan es fa càrrec de la direcció de la tesi de la seva deixeble, Núria Coll, que tractava de l'estudi biogràfic de la reina Joana Enríquez, no li quedava altre remei que justificar-se d'alguna manera: “Como también debe sorprenderle que yo aceptara –e incluso propusiera- un tema en apariencia biográfico. Pero en aquellas circunstancias, a los tres meses de incorporarme a mi cátedra barcelonesa, no podía cortar por lo sano y hacer dar un viraje en redondo a la nave tradicional de nuestras investigaciones. Bastante escandalizada estaba ya la gente, para que a este fuego añadiera la repulsa de un género historiográfico que más tiene de curiosidad periodística que de verdadera ciencia del pasado” (Coll, 1953a: X). Vicens Vives va ser un precursor del que seria comú en l'últim terç del segle XX a Catalunya: l'abandonament massiu de la biografia.

Un altre medievalista alemany, Ian Kershaw, posa de manifest les tendències germàniques durant la dècada dels setanta. Diu que son vigorosament antibiogràfiques. Són *anti*, és a dir, totalment contràries a la biografia. Ell es considera d'aquest corrent alemany i

dubta quan, ironies de la vida, li toca escriure una biografia: “Otra razón para que vacilase era que la biografía no había figurado nunca entre mis proyectos intelectuales como algo que yo pudiese querer escribir. En realidad, mi actitud hacia el género era un tanto crítica. Desde la primera parte de mi carrera de investigador en adelante, primero como medievalista, me había atraído mucho más la historia social que la idea de centrarme en la alta política, no digamos ya en un solo individuo. Estas tendencias se vieron reforzadas cuando descubrí cuáles eran las corrientes de la historiografía germánica (vigorosamente antibiográficas) en la década de 1970” (Kershaw, 2002a: 9).

En el veí país de França, el dos de febrer de 1979, en un conegut programa de televisió, Georges Duby, Emmanuel Leroy-Ladurie i Jacques Le Goff, presentaren una *nova* forma de fer història. Una història que no es preocupava dels reis i dels grans personatges, ni de les batalles, ni dels uniformes de gala i de luxe. Era una història que es vestia com el poble comú, que entrava a les llars dels obrers i visitava les places públiques. Una història que es feia càrrec dels sentiments col·lectius, de les mercaderies, de la vida quotidiana, dels malalts, de l’alimentació, de les eines de treball, de les festes i tradicions. Era una història que es desinteressava dels herois, dels grans capitans, dels polítics i grans senyors i que rebutjava les individualitats.

En sentit contrari, René Pillorget, contrastava aquesta nova història amb les notícies dels informatius actuals, plenes de referències a personatges concrets que, amb les seves decisions, contribueixen a modelar els esdeveniments: “Es decir, que esta imágenes y las cuestiones que se planteaban mostraban al telespectador, en contraste con la *Nueva Historia* presentada anteriormente, que la actualidad continúa escribiendo una historia *al modo antiguo*, con personajes que -y es lo mínimo que se puede decir- contribuyen a troquelar los acontecimientos”. Contrasta també la gairebé idolàtrica recerca actual de models individuals, de revolucionaris i líders carismàtics, amb el rebuig de tota autoritat o guia personal en el passat. Fins i tot, es presenta la paradoxa que els mateixos corrents que neguen el paper de la llibertat i del lideratge humà en la història, són els primers que busquen herois que serveixin de model de la seva causa (Pillorget, 1985: 81-82; Ladero, 1985: 59).

L’opinió de Pillorget és que, tot i valorant l’important aportació de l’Escola dels Annals, no es pot silenciar que la concepció de la història de la majoria de membres d’aquesta escola ha fet força mal -almenys a França- en el desenvolupament del gènere de la biografia. Gènere que, per altre banda, havia produït en el país obres històriques magistrals. El fet d’ignorar o rebutjar la biografia era tan clar que les tesis doctorals de caràcter purament biogràfic es van fer molt rares en el país (Pillorget, 1985: 82 i 87).

Hi havia una concepció filosòfica d’entendre la història que era incompatible amb l’estudi de la individualitat: “La ciencia histórica actual, a menudo, pone su énfasis en el hecho de que la historia debe entenderse e interpretarse como una red de sucesos dictada por *intereses* en el sentido más amplio de la palabra. Las *estructuras* y las *coacciones* sociales, económicas y

técnicas son términos empleados, de forma interminable, en los estudios y la discusiones eruditas. Hablar de *personalidades*, *hombres grandes*, en cambio, sólo provoca sonrisas irónicas. Pronto se le aplican a quien los emplea calificativos negativos y descalificadores como *anticuado*, *burgués-idealista* y, naturalmente, *acientífico* o *precientífico*. A muchos jóvenes estudiantes de Historia se les ha enseñado que no son *los hombres los que hacen la historia*, sino los avatares de la lucha de clases, motivados y determinados por imperativos socio-económicos. La lucha interior, los conflictos trágicos, la vacilaciones de la conciencia; lo genial, lo heroico, lo demoníaco -todo esto- son trastos del desván historicista, inventados por los *dominantes*. (...) Los hombres no se comportan de modo *individual*, sino *específico*, según el grupo. La *conciencia* es, como ya opinó Nietzche, el catálogo de normas del sistema social predominante, inculcado a los miembros de la sociedad” (Berglar, 1985: 62-63).

En aquest context, el gènere biogràfic, resistia d’una manera particularment eficaç en la història de la Literatura. En aquest domini, més que en altres, l’obra apareix inseparable de l’home. Per a comprendre el text literari que s’estudia històricament, és indispensable situar en la vida de l’autor les diferents fases de la seva elaboració. Cal conèixer, amb un mínim d’escala cronològica, les etapes de l’itinerari intel·lectual, moral i espiritual de l’autor; així com el medi social, la regió on va viure, els esdeveniments en què va estar implicat i la manera en què el van influir (Pillorguet, 1985: 86). Paral·lelament, les obres d’art comporten l’estudi de l’artista. Com entendre l’arquitectura de Antoni Gaudí sense conèixer la seva vida? I no és una obra d’art la influència de l’activitat i presència de molts homes en els variadíssims camps de la vida?

Alguns historiadors no acabaven d’entendre l’arraconament d’aquest gènere historiogràfic. A Catalunya es pot recollir l’opinió d’en Ferran Soldevila: “Mai no he sabut comprendre perquè la biografia ha estat considerada com un gènere inferior entre els gèneres històrics. A la meua manere de veure, tot depèn del biògraf i del biografat. Hi ha persones que en la seva biografia arrossegueu o enclouen la història de la col·lectivitat en què van viure, i de vegades també la d’altres col·lectivitats que s’hi van relacionar, potser per la força mateixa de la individualitat biografiada” (Soldevila. 1964: 166). Ja en els anys noranta, Borja de Riquer, fa una proposta per revaloritzar la historiografia catalana. Entre les suggerències hi ha una menció a la biografia i a la història cultural, que és un dels aspectes més premiats per la nova narrativa. Riquer proposa una historiografia “més oberta a la innovació, més sensible als nous camps de recerca. Que revaloritzés la biografia, que aprofundís en les grans possibilitats de la història cultural i del pensament” (Riquer, 1990: 98).

3.2. Possibles maneres de biografia

Jesús Pabón va escriure una biografia sobre Francesc Cambó que ha estat considerada una de les més solvents de les publicades en l’època franquista. Un dels seus objectius va ser que “l’estudi de l’actuació de Cambó fos el fil conductor d’una llarga anàlisi de la vida política

espanyola, des del final del s. XIX fins al 1936” (Riquer, 2003: 887). Tanmateix no es va entendre la seva obra perquè es feia poc grata als corrents historiogràfics més socials que predominaven durant les dècades del cinquanta i seixanta (Riquer, 2003: 887). Pabón, que havia estat president de la *Real Academia de la Historia*, considerava que hi havia diferents possibilitats en el moment de concebre una biografia: “Existe, en principio, una opción –una disyuntiva- para el autor de la biografía. Trazar la vida del personaje desde dentro; psicología individual, intimidad, proceso y reacciones del carácter. Trazarla, contrariamente, por líneas exteriores, a base de las realidades públicas que el personaje estudio o vivió” (Pabón, 1999: XXXVIII). Jesús Pabón va optar per aquesta segona tot i que, per això mateix, se li va retreure que no era propiament una biografia: “En manifestaciones privadas, en reseñas críticas, en obras históricas donde fue utilizada, se me dijo del volumen primero: -No es una biografía de Cambó. No es una vida del personaje. Es una historia de su tiempo” (Pabón, 1999: XXXVII).

Aquesta és una de les possibilitats de fer una biografia: fer-la com un element d’una demostració més amplia. En aquest cas, el tema no és una biografia, però n’inclou una. Pabón té un objectiu més ampli però, realment, tot i les crítiques, està fent una biografia, ja que el fil conductor, la història de Cambó, s’escau de manera admirable per assolir el seu objectiu. En certa manera, el cas de Verntallat és paral·lel. És una figura especialment adequada per fer entendre el quatre-cents català. La seva diversa ubicació social al llarg de la vida i el grau d’implicació relatiu en les dues guerres remences el configuren com un personatge singular. Verntallat està en contacte, en major o menor grau, amb el món dels pagesos, dels senyors, dels juristes i notaris, dels cavallers i el seu entorn cultural, dels síndics i negociadors, dels reis i la seva política.

Una altra manera, portada al pol més extrem, de fer una biografia seria que el personatge quedés pràcticament eclipsat pel context o que fos un fil conductor *superficial*. Seria la biografia com a pretext per parlar d’altres temes. Es tractaria d’obres d’història política, econòmica i social que utilitzen de fil conductor un personatge com, per exemple, un rei. El personatge és un recurs per donar cos al text, però no es busca fer una veritable biografia. Bé perquè no és la finalitat del treball fer una biografia, bé perquè no hi ha suficient material documental per fer-la. Mai podem dir que l’obra de Jesús Pabon, ‘Cambó’, no sigui una veritable biografia tot i que tingui un objecte més general.

En el cas d’aquest treball de Verntallat, tampoc es pretén això. Per una banda hi ha material per elaborar una història completa del biografat. Es coneix la seva ascendència amb força detall, el seu matrimoni i les característiques de la seva dona i la seva família; els fills que té i la seva parentela, les seves cartes, documents privats i públics de tot tipus i referències històriques de primer ordre. Per altra banda interessa fer una biografia en què s’arribi a conèixer, almenys en un cert grau, l’home en si i, si és factible, la influència que té en els fets

històrics. Es busca la funció de les individualitats. El possible estudi de la seva mentalitat es vol entendre com un referent de la cultura de la seva època.

En definitiva, rebutgem tant la *biografia superficial* com excusa per elaborar una història general, com la *biografia pura* excessivament centrada en un personatge. Entre aquests dos extrems hi ha un ampli marge de treball. Verntallat és el pal de paller per parlar d'una època, però és també una persona de carn i ossos del quatre-cents, susceptible de ser utilitzat per intentar comprendre la mentalitat del moment. Serà la documentació la que portarà a discriminar el camí que cal pendre: o bé una biografia més polaritzada cap al context, o bé més polaritzada cap a les característiques del personatge. En tot cas es buscarà, en la mesura del possible i en funció de la documentació, un equilibri entre aquests dos extrems.

Hi ha també altres maneres d'encetar un estudi biogràfic. Es pot centrar en les vicissituds d'un personatge concret, però és possible també fer un tipus d'estudi biogràfic de caire col·lectiu. Hi ha diverses maneres de fer-ho. Una manera podria ser *l'aproximació biogràfica de la història* (Pillorget, 1985: 93). Es tractaria d'acumular dates de persones concretes, amb les seves estadístiques, gràfics i esquemes. En aquest tipus d'estudi no es tenen gaire en consideració les característiques personals. En el cas de la Catalunya del segle quinze, hi ha material força interessant per fer aquest tipus de treball. Un fons idoni podria ser, per exemple, el dels treballs dels fogatges o recomptes de focs; és a dir de famílies: permeten un estudi demogràfic molt interessant; les persones sorten amb els seus respectius noms: es poden identificar com a persones o famílies concretes; són més que simples números o recomptes. Un altre fons concret que permet aquesta aproximació biogràfica de la història seria l'estudi de les reunions de pagesos del sindicat de 1448 (Homs, 2004). En aquest cas, a més, hi ha el motiu que són reunions que es fan per un raó determinada, cosa que multiplica la informació. Una *aproximació biogràfica* col·lectiva d'aquesta classe podria ser agafar tots els llistats possibles de persones concretes del Vescomtat de Bas i elaborar un treball d'anàlisi i síntesi; es podrien utilitzar els fogatges, el llibre de Mercè Homs i diversos llistats d'homes de la vall de documents diversos, amb les seves comprovacions en els llibres notariais, parroquials i senyorials. No és el cas d'aquesta tesi, però sí que cal utilitzar i explotar aquestes fonts subordinades als objectius principals o secundaris. Una *aproximació biogràfica de la història* d'aquest tipus és molt aprofitable per elaborar i resseguir dades en la biografia de Verntallat.

Una altra manera d'encetar un estudi biogràfic col·lectiu seria la *biografia quantitativa o serial*. Es tracta de fer l'estudi de molts personatges, però en un nivell més profund que el de la simple recerca de noms, per poder detectar idees, conviccions, preocupacions o maneres de fer comunes. Cadascuna de les persones que s'estudien van tenint la seva fitxa personal a on es van acumulant totes les possibles notícies recollides. Aquesta aproximació biogràfica col·lectiva encara és més interessant per aquest treball. Consisteix en conèixer el millor possible les persones que envolten el personatge principal: els familiars, els amics, els capitans, els notaris i

juristes, els nobles i eclesiàstics implicats, els enemics (Pillorget, 1985: 93; Bennasar, 1985: 158 i 220). Per fer-ho cal contar amb les monografies de la història local i amb les poques biografies existents. En aquest sentit es disposa dels treballs dels erudits olotins, que faciliten força dades, així com les biografies de Pere Joan Ferrer (Carreres i Candi, 1987) o del cardenal Margarit (Sobrequés, 2006; Tate, 1976). Els altres estudis de la guerra civil o les biografies dels reis i reines també solen aportar informació que es pot acumular en el currículum d'alguns personatges secundaris.

En els estudis biogràfics es pot fer una distinció pel que fa als mètodes d'investigació: en les biografies pures el mètode consisteix en llegir-se tot el que ha pogut escriure el personatge, buscar les etapes més significatives de la seva vida; conèixer el medi regional, cultural i professional (Pillorget, 1985: 93-95). En les biografies polítiques o militars l'entorn social, econòmic i d'estructures de poder marca una investigació i metodologia diferent: cal cercar les actes de les discussions i decisions dels òrgans polítics; estudiar les piràmides de poder, les influències socials i filosòfiques. En el cas de la biografia de Verntallat es poden utilitzar parcialment aquestes metodologies. No es pot fer un estudi psicològic, però sí una aproximació al perquè d'algunes de les seves actuacions i motivacions. Es pot seguir una certa vida política a través de les actes dels jurats de Girona. El seus escrits i la documentació notarial referent a les seves activitats públiques i privades donen peu a endevinar la seva cultura i mentalitat.

Precissament, un objectiu en la biografia narrativa és captar la mentalitat i l'entorn cultural del biografat. Interessa la història de la cultura i de les mentalitats. Però aquesta no es pot deslligar dels altres aspectes de la història, perquè la cultura es fa amb tot, i les mentalitats venen més o menys marcades per tots els àmbits de la història. En definitiva s'haurà de buscar la història total, ja que l'home no és només sentiments, patiments, ideals, por, sexe o pensament de la mort. "Existe el hombre político, el *homo economicus*, el ser social. La tarea descomunal del historiador exige que todas estas dimensiones del ser humano sean integradas en la historia de su vivir, lo que puede explicar y será mi conclusión, el nuevo éxito de las biografías, que la escuela inglesa y norteamericana no había nunca abandonado, pero que la historiografía francesa había mandado al infierno. Es que la biografía o las biografías (se puede pensar en plural), que no deben ser dedicadas forzosamente a figuras ilustres, son la única manera de restablecer, dentro de la dialéctica de la duración, la complejidad infinita de la vida" (Bennasar, 1985: 161). L'objectiu és difícil, però cal fer història total a través d'una història singular.

Francesc de Verntallat és una persona que ha passat força desapercibuda en els estudis històrics, però era un líder carismàtic per molts pagesos del seu temps. El paper dels líders en la història és una qüestió d'estudi. Moltes biografies parlen del talent dels grans conductors d'homes i d'exèrcits. Pot haver-hi diverses explicacions que facilitin entendre el perquè hi ha homes que es constitueixen en caps de molts altres. En aquell temps, per exemple, la monarquia

tenia una aurèola especial, i només pel fet de ser rei es tenia ja un carisma inherent. A un rei se li perdonava pràcticament tot (Huizinga, 1945: 30).

Verntallat era un líder. Perque ho era? Les solidaritats generades per l'amistat, pel veïnat, pel sentiment regional o nacional, o pel vincle de vassallatge medieval afavorien la figura de persones senyeres: "Todos estos actores, grandes y pequeños, célebres o anónimos, están atrapados en solidaridades múltiples y enmarañadas, eslabones de un sistema altamente coherente. (...) Gracias a estos vínculos, caballeros y escuderos se reúnen en torno al hombre que en la región lleva el título condal o posee la fortaleza principal y que también se ocupa de mantener las solidaridades en el interior de las bandas comunales" (Duby, 1988: 40). L'ajuda del clans familiars és també un factor que tenir en compte per entendre l'enlairament dels seus elements. En el cas de Verntallat, aquesta relació amb els parents és una qüestió apuntada per Josep Maria de Sola-Morales (Sola-Morales, 1974). Altres factors, per exemple, són la cura dels personatges pels seus súbdits, que provoca un lligam de fidelitat molt propi de l'època. Finalment, cal contemplar, obviament, la valua personal del líder (Pillorget, 1985: 89-99). Pot haver-hi moltes circumstàncies que modelin la generació d'un líder: la recerca de les causes del seu lideratge és un bon al·licient per l'estudi biogràfic.

Es pot contemplar un pas més en l'estudi del lideratge: existeixen els genis. Un geni va a contracorrent, està en una orbita més gran i té una visió privilegiada del seu entorn. Es pot ser un geni per les idees, per la intel·ligència, o es pot ser un geni de l'art. També hi ha genis pel seu tarannà oportunista i pràctic, i per la seva convicció, a prova de tot. Genis que tenen una capacitat per lluitar contra els corrents que els envolten; o bé que tenen la capacitat per modificar-los, per detenir-los o, fins i tot, per canviar-los de sentit. El geni no és freqüent; és més aviat un ésser excepcional i, segurament, no es el personatge més característic de la història (Comellas, 1985: 239). És Francesc de Verntallat un geni? Ha sigut capaç de variar i lluitar contra unes corrents adverses en el seu temps?

En qualsevol cas, els estudis biogràfics, permeten pendre consciència de la diversitat humana. Hi ha homes comuns, homes notables i homes excel·lents. Les biografies poden mesurar la importància del factor individual en la successió dels fets; la clarividència, la fermesa o la indecisió, la presència o falta d'ànim, el valor, la por, els canvis d'opinió o de conviccions segons el curs dels esdeveniments (Pillorget, 1985: 104). La biografia, a més, dóna vida a la narració històrica. No es pot oblidar que la història està feta per homes i està dirigida a homes. Les persones busquen referents humans: els fills es fixen en els pares i en els grans; els adolescents cercan el líder natural; els professionals admiren les persones que sobresorten en el seu gremi; els esportistes es recolzen en el capità de l'equip; els polítics busquen un candidat, les multinacionals un *broker* financer i, els artistes, un geni.

4. Marc teoric: persona i societat

4.1. La individualitat en la història

Prou s'ha incidit en la influència dels diferents corrents històrics que disminueixen el pes de les persones en la història: “leyendo ciertos trabajos contemporáneos se tiene la impresión de que los actores de la historia no son ya hombres, sino entidades: la ciudad antigua, el feudalismo, la burguesía capitalista, el proletariado revolucionario” (Marrou, 1999: 145). En el cas de certes maneres d'entendre la història de les mentalitats s'ha arribat a reduir i, fins i tot, a anul·lar el paper de les individualitats en la història. El terme *mentalitat*, per exemple, per Emmanuel Lerey-Laurie en el seu llibre *Le Carnaval de Romans* és equiparat a *inconsciència col·lectiva*. La *mentalitat col·lectiva*, d'una manera conscient, inconscient o subconscient, influiria de tal manera sobre les persones que, totes les seves reaccions, estarien suggerides per ella (Pillorget, 1985: 83). Això seria així de manera permanent i en l'actuació ordinària, i no únicament en les circumstàncies excepcionals, com ara les situacions de pànic, les explosions de cólera o de fugida col·lectiva. “Así, las formas de pensar, de sentir, de rezar, y, en el límite, toda la vida intelectual, afectiva, religiosa de los hombres de una cierta área cultural, estaría en relación con el fenómeno de las *mentalidades*: expresiones, proyecciones o manifestaciones de un cierto espíritu *mental colectivo*. Tanto una demostración lógica, como una obra filosófica, una tragedia clásica, una práctica religiosa o una devoción especial, se encontrarían integradas en la *mentalidad* específica de la época en el transcurso de la cual tal demostración o tal devoción habrían sido elaboradas. Esto llevaría no solamente a aislar artificialmente las épocas unas de otras, sino a reducir a comportamientos irreflexivos, automáticos, actos que son, ciertamente, consecuencia de una reflexión y de una decisión personal, aun cuando a veces hayan sido hechos o tomados de manera muy rápida. Comportaría también -y volvemos a nuestro objeto- reducir, y casi aniquilar, el papel de las personalidades: en particular el poder creador de los grandes hombres” (Pillorget, 1985: 83-84).

No es pot oblidar, en canvi, que “el dato fundamental, lo que ha existido realmente, no es ni el hecho de civilización, ni el sistema o el supersistema, sino más bien el ser humano, cuya individualidad es el único verdadero organismo auténticamente proporcionado por la experiencia” (Marrou, 1999: 145). Per més que, després d'examinar la documentació, s'arribi a la conclusió d'explicar un fenomen històric per una de les abstraccions socio-culturals com podria ser, per exemple, el romanticisme, no es pot oblidar mai que, el fet real, la individualitat històrica, és el que dona peu a parlar de la posterior abstracció conceptual.

L'historiador Miguel Angel Ladero defensa el paper de les individualitats en la història sense menysprear els àmbits contextuals: pel seu anàlisi concret de cada situació històrica és clau el coneixement detallat dels elements estructurals. Serien, a través dels elements estructurals, la manera d'entendre les possibilitats i realitzacions de l'acció individual que,

històricament, s'hagin produït. S'ha d'aprofundir en la tipologia de les estructures i en el paper de les tendències. Fins i tot, parla d'entendre les lleis de funcionament de les estructures. Per fer-ho, proposa un simple esquema d'estructures que es donen en tota col·lectivitat i que condicionen la llibertat de cada home (Ladero, 1985: 56-57).

Fa una divisió en tres grups. Primerament parla de les *estructures per viure*. Són les relacions que té l'home amb el medi, incloent la pròpia realitat biològica de l'esser humà. També, tot el relacionat amb els comportaments demogràfics, el nivell de domini i d'ús de la tècnica, els sistemes d'organització econòmica. En el cas d'aquesta biografia, es tractaria de veure de què viuen, com viuen, si es mouen o no i com ho fan (Ladero, 1985: 56).

En segon lloc, parla de les *estructures per conviure*. Són la manera d'organitzar-se la societat i de relacionar-se amb els mitjans de producció, distribució i consum dels béns econòmics. També inclouria tot el que està relacionat amb el món jurídic i polític (Ladero, 1985: 56). En aquestes *estructures per conviure* també és clau el paper de les individualitats: “la historia económica y social, lo mismo que la política, no es anónima; más allá de los acontecimientos, de los números y de las curvas, están los hombres que actúan y suportan, y sin los que no habría *movimientos en la historia*” (Herbert Lüthy [1961]: citat per Pillorget, 1985: 90-91).

Finalment, hi hauria les estructures del *perquè viure*. En tot aquest apartat s'inclouria el món del saber, de les creences, de les imatges, de les mentalitats i de les idees en els àmbits religiosos, filosòfics, ètics i estètics. A aquestes últimes estructures, les del *perquè viure*, és a les quals dóna més èmfasi: “ya que ellas son como el color que tiñe y carga de visibilidad y sentido al tejido de la realidad histórica, a la fibra del vivir y a la urdimbre del convivir [comparar amb les altres dues], y contribuyen a dirigir el rumbo de la realidad histórica, al actuar sobre la razón y sobre el sentimiento que utilizan, aceptan o rechazan las posibilidades generadas en los diversos planos estructurales y en la acción individual” (Ladero, 1985: 56-57).

En aquest punt de trobada, es pot parlar del difícil terme de la consciència. No com a coneixement immediat i directe que la persona té de la pròpia existència, sinó com a coneixement intern que cadascú té de la bondat o de la maldat de la seva conducta i intencions, amb el sentiment d'obligació de fer allò que hom creu bo (Diccionari, 2000). Difícil concepte per l'historiador actual, ja que hi ha qui dubta del seu paper i àdhuc de la pròpia existència. No és ara el moment de justificar els límits de la consciència, però no es pot dubtar que tots els que viuen en la història posseeixen la possibilitat d'elecció, es poden comportar d'una o altra manera. Aquesta llibertat absoluta o relativa està regida per la consciència. Es pot dir que la seva presència és evident (Berglar, 1985: 67).

No es tracta, ni ara ni mai, de jutjar les consciències. Es tracta, en canvi, de recordar “al historiador que este papel existe, y que no se puede investigar, ni escribir, ni entender la historia, si se olvida este *specificum humanum*. El historiador que pierde de vista al hombre que

actúa y que sufre, al individuo, se ciega a sí mismo” (Berglar, 1985: 68). És paradigmàtic el cas de consciència de Tomàs Moro, que va ser pràcticament contemporani a Francesc de Verntallat. És un cas en què hi ha molts documents primaris per poder fer un estudi complet del grau d’elaboració, justificació i de fermesa de la seva consciència. Tomas Moro, i amb ell tot el seu elaborat pensament, era un home del Renaixement. En qualsevol cas, seria un error pensar que només es pogués parlar de consciència a partir del Renaixement. Per altra part també seria un error suposar que el ressorgiment i despertar del Renaixement a Europa hagués estat un fenomen sobtat. Fins i tot, hi ha qui diu que Moro és l’últim home de pensament de l’edat mitjana anglesa (Ackroyd, 2003: 134). El cas de Moro, el seu silenci a la Torre de Londres i la seva posterior declaració respecte el divorci de Enric VIII d’Anglaterra, va ultrapassar les fronteres i va ser un testimoni evident a tot Europa.

Verntallat també va tenir que escollir entre dues opcions clarament oposades, i va optar fidelment per una d’elles. Les conseqüències de la seva elecció, com en el cas de Moro, també van ser dramàtiques. ¿És possible fer un cert paral·lelisme, en el cas de l’opció de consciència, entre ambdós personatges, o són massa distants, tenint en compte la talla intel·lectual de Moro? Són dos homes diferents, però la seva persistència per mantenir al llarg del temps i de les diferents pressions una postura determinada és comú. Tots dos justifiquen públicament que actuen seguint la seva consciència. El cas de Moro és obviament molt més trascendental. Com s’ha dit, és un cas paradigmàtic.

No és moment de discutir la noció de consciència. Nosaltres seguirem el professor de Història Contemporània, ja difunt, de l’Universitat de Colonia, Peter Berglar, el qual va dedicar una especial atenció al gènere biogràfic. Berglar fa una descripció molt suggerent d’aquest mot: “En la zona impenetrable de luz y sombra, entre la libertad y el destino, se sitúa la conciencia. Es no solamente el órgano psíquico-espiritual que garantiza y ejerce la capacidad de libertad, ni tampoco solamente el código de normas que se consulta en casos dudosos. No es totalmente libre y autónoma, la voz de Dios, el *Dios en nosotros*; pero tampoco una mera categoría sacada del reino de la etología zoológica. (...) Tiene que ver con *ciencia*, pero sólo de modo inexacto; tiene que ver con *cierto*, pero su certidumbre es vacilante y dudosa; tiene que ver con *creer* y *conocer*, con el *bien* y el *mal*, pero de modo oblicuo, difuso y distinto. Conocemos de modo fragmentario, estamos expuestos a equivocaciones y errores, no somos capaces de ver claramente el *bien* y el *mal* y separarlos, no sabemos derivarlos de su origen último, ni desintrinsicar su trabazón, que es criterio de nuestra existencia” (Berglar, 1985: 65-66).

Tant Peter Berglar com Miguel Ángel Ladero, són partidaris d’un estudi de les individualitats cercant allò de més profund: les conviccions i motivacions que hi ha en l’home. Miguel Angel Ladero proposa que l’historiador posi a punt uns mètodes d’investigació que li permetin descobrir, en cada època concreta, el paper de les individualitats, alhora que reconstrueix aquestes coordenades estructurals. Per fer això, continua, una de les maneres és fer

biografies (Ladero, 1985: 58). Cal centrar els detalls en un context ampli, i situar el factor humà al mateix nivell que les qüestions socials, econòmiques, polítiques i ideològiques. Les estructures són importants, però finalment els que prenen decisions són persones individuals (Ruiz-Domènec, 2006: 83).

Una altra manera és aproximar-se a la totalitat històrica d'una època a través de l'estudi dels seus grups dominants, perquè ells "precisamente constituyen el necesario plano de encuentro y filtro entre la chispa individual del genio creador y las estructuras vigentes, a cuyo frente, o en cuya contra, están tales grupos, y en las que se mueve, sin mayor crítica, lo que de masa lleva dentro todo ser humano" (Ladero, 1985: 58). A les guerres remences s'observa que hi ha unes persones que tenen més protagonisme que altres, i que són capaces de prendre decisions de manera independent del seu entorn. Són figures com el comte de Pallars Hug Roger, el cardenal Margarit, el notari Jaume Serrolí, el jurista Tomàs Mieres, el pagès Pere Joan Sala, el síndic Pere Antoni de Vilubí.

També hi ha, en les guerres remences del XV, tot un grup de capitans o nobles que arrepleguen clans familiars, vassalls o companys, com per exemple els senyors Pere Des Bach, Gabriel Xatmar i Pere Joan Ferrer. O els capitans Vilacetrú, Vilamala, Pere Espígol de Canet, Baltasar Anglada o el mercader Pere Martí Folcrà. A molts d'aquests caps de brot, i amb tota probabilitat a Verntallat, es poden aplicar les paraules de René Pillorget: "Independientemente de todas las estructuras sociales, hubo, y siempre hay capitanes, cuya ascendencia sobre sus hombres no tiene otra explicación que la estima y la simpatía que manifiestan, y cuya muerte o una herida en el combate pueden acarrear el pánico entre sus soldados" (Pillorget, 1985: 102). Com explicarà Margaret MacMillan, per entendre la Conferència de Pau de la primera guerra mundial, és important i necessari tenir en compte els exèrcits, el transport, els sistemes econòmics, les ideologies i la càrrega històrica dels combatents. Però també són claus les persones concretes que, al cap i a la fi, eren les que redactaven els informes, prenen decisions i ordenaven als exèrcits que es possessin en marxa (Ruiz-Domènec, 2006: 83).

El factor humà és un dels paràmetres per entendre el perquè de les decisions històriques. Si es fa referència a l'experiència actual de les decisions polítiques i socials es mostrarà que, tant abans com ara, el paper del binomi responsabilitat i llibertat és indefugible: "Para el historiador que pregunta por la fuerza motora de la historia, ignorada en grandes zonas de su especialidad, es necesario que acuda a la experiencia de la realidad política. Esta experiencia muestra que las decisiones y las actuaciones políticas a menudo son actos de conciencia y decisiones de conciencia. (...) Puesto que el historiador no puede evitar preguntarse por el hombre en su totalidad y su realidad, en el fondo, lo que tendría que hacer, en primer lugar, es preguntar por la libertad humana" (Berglar, 1985: 67).

Va actuar Verntallat amb llibertat? La llibertat o la determinació és una antinomia debatuda filosòficament, però no es pot dubtar que totes les persones capacitades, en qualsevol

fase i en qualsevol moment tenen la possibilitat d'elecció, la capacitat de comportar-se d'una o altra manera, àdhuc en el moment de no tenir més opció que la d'acceptar o no la preso o la mort imminent. En el nucli d'aquesta decisió hi ha la consciència: "El órgano de esta libertad - sea una libertad última y absoluta o sólo relativa- es la conciencia" (Berglar, 1985: 67).

No totes les decisions són decisions de consciència, però explicar en una biografia el fets només d'una manera mecànica deixa sense contestar o sense plantejar, qüestions claus; tot el que és veritablement interessant queda sense contestar. Fins i tot, sovint, ni es menciona aquesta capacitat que té l'home per pendre decisions, o aquesta angúnia que provoca el dubte de decidir sobre una opció o sobre una altra. Qui té el valor de reconèixer i confessar-se amb plena consciència com un canalla? "Por ejemplo, la conciencia de Hitler o de Himmler. Parece francamente *temerario* hacer una pregunta así, y, sin embargo, el historiador tiene que hacerla, pues la Historia no es una secuencia mecánico-casual; la Historia es campo libre de la libertad, dentro de la necesidad, el campo de acción de lo necesario en libertad. (...) El corazón del hombre es el escenario verdadero de la Historia: así como es el campo de la autorrealización del hombre" (Berglar, 1985: 70-71).

D'una manera semblant, René Pillorget, defensa que la voluntat d'un home és capaç de modificar el curs d'una evolució que semblava deduir-se naturalment d'unes estructures econòmiques, culturals, mentals o socials. Que aquest home és capaç, amb ple ús de la seva llibertat i després de aconsellar-se i de tenir en compte les múltiples variables que el condicionen, de canviar un procés que podia semblar evident: "No digamos que el hombre se agita y que la historia le lleva. No tracemos el esquema de una evolución que algunos consideran fatal, porque creen saber como acaba. En el desarrollo de la historia, el peso de las personalidades poderosas y de las decisiones personales ha sido y continua siendo considerable" (Pillorget, 1985: 102).

Miguel Ángel Ladero valora la capacitat de l'home d'exercir la llibertat en la història a tres nivells. Nivells barrejats amb complexitat en l'interior de cadascú i en proporcions desiguals segons els casos i circumstàncies. Un primer esglaió seria la capacitat d'influir d'una persona en el curs dels esdeveniments del que ell anomena com a *individuo-masa*. En aquest nivell, les possibilitats de transformar la realitat serien poc rellevants. Un segon esglaió seria el que anomena com *individuo-élite*. D'aquesta manera queden qualificats tots aquells que tenen poder, medís, saviesa o creença, perquè estan integrats en grups dominants. Grups que dominen en un sentit ampli i no necessàriament opressor o privilegiat. En aquest esglaió pot ser molt més important el paper de la llibertat de l'home i de la capacitat per mantenir o canviar les realitats històriques. Serà també més evident la percepció dels protagonistes d'estar participant en elles.

Finalment, Miguel Ángel Ladero, parla de la capacitat de transformar la història com a *individuo-genio*. En aquest cas la capacitat operativa és màxima, dins de les lògiques limitacions materials i immaterials. En primer lloc, com a creadors d'idees; en segon lloc, per la seva

capacitat de connectar-les amb les possibilitats d'acció dels grups dominants i, en tercer lloc, i a través dels grups dominants, modificar o consolidar determinades estructures de la realitat històrica. Així per exemple, "el geni en política nunca se limita a practicar el llamado *arte de lo posible*, sino a imaginar cómo hacer posible lo que todavía no lo es, y realizarlo" (Ladero, 1985: 54).

¿Es poden emmarcar en el grup de *individuo-élite* Francesc de Verntallat i molts dels personatges col·laterals? És aquí on, en certa manera, rau un interès afegit pel seu estudi: el paper com a personatge de segona fila. Si fos un gran geni, molt probablement ja no seria objecte d'aquesta tesi: en principi ja estaria estudiat. Tanmateix, és arriscat imaginar-se Verntallat en aquesta darrer grup de genis? És possible veure'l com a geni d'organització, com a cap militar, i com a líder? O veure'l com un sobresortit en saber veure o imaginar més enllà d'allò que és corrent? Cal recolzar o rebutjar aquesta afirmació amb l'ajuda d'un estudi monogràfic.

4.2. La col·lectivitat a l'edat Mitjana: La societat feudal

Un cop vist el paper de les individualitats en la història i justificada la conveniència dels estudis biogràfics, no es pot perdre de vista el marc global de la comunitat. No toca aquí defensar l'estudi de la història a través de la societat: serà tant important com el de les individualitats, però no és l'objecte d'aquest estudi. Ara bé, per entendre les persones és imprescindible, com ja s'ha comentat, tenir definit el marc social. Una societat, la de l'edat mitjana, que general i tradicionalment ha estat qualificada com a societat feudal.

Per conèixer el personatge biografat i el seu context històric, cal distingir els diferents àmbits en què es pot manifestar la col·lectivitat feudal. Són els diferents plans, o ordres segons els quals es podria estudiar la societat feudal si es fes amb un patró estructural. És una distinció clàssica utilitzada pel professor Salvador de Moxo. Són els àmbits o ordres següents: el social, el polític, l'econòmic, el jurídic i el cultural. A continuació, es farà un petit apunt de les característiques més importants de la societat feudal aprofitant aquesta divisió (De Moxo, 1985: 134-138). En canvi, en la narració, aquestes característiques s'aniran desenvolupant i integrant armònicament.

En l'ordre social, es poden destacar dos trets predominants de la societat feudal. Els dos són cosubstancials al feudalisme, ja que estan vinculats a la seva formació. El primer és la presència d'un grup social de guerrers que forma una primitiva aristocràcia: aquests homes tenen com a característiques pròpies les qualitats del valor individual i l'habilitat militar. El segon tret és la formació d'una xarxa de vassallatge que configura uns vincles de dependència personal que es faran paradigmàtics. Aquestes dues característiques estan íntimament relacionades amb l'aparició de l'ordre de cavalleria que sublimarà l'idealisme i reglamentarà la conducta del guerrer.

L'aspecte polític està determinat per un fraccionament del poder sobirà en instàncies intermitges que trencaran la relació directa entre el rei i els seus súbdits, en benefici d'altres persones de jerarquia diversa. La fragmentació del poder comporta una demarcació jurisdiccional independent. Això conforma un govern local dirigit pels més afortunats caps militars. Es pot parlar aleshores de la piràmide feudal com una conseqüència d'aquesta demarcació del poder i aquesta formació del govern local. Amb tot, Salvador Moxò, considera que és possible un feudalisme sense una piràmide feudal definida: un senyor independent amb un poble que governa sense l'ajut de ningú (De Moxo, 1985: 135).

En el pla econòmic, es diferencien dos trets determinants. Primer: durant molt de temps es retribuïrà amb terres al grup social dels guerrers, és a dir, als vassalls dels gran senyors que posseeixen aquestes terres. En aquestes terres és, en un principi, on resideix el poder econòmic i polític de l'època. És una unitat econòmica i social: el feu. Segon: aquests senyors feudals actuen com a rectors d'explotacions agràries conreades pel pagès que resideix en elles i el qual presta, per les terres, determinades retribucions i serveis. Amb això el senyor adquireix funcions públiques. Es forma el règim senyorial, que vincula els pagesos amb els senyors militars. Moxò vol resaltar que aquest senyoriu econòmic és important però que no esgota el terme feudalisme: "Pero por muy importante que sea el señorío y el régimen señorial que este comporta, no agota a nuestro entender el feudalismo, que ofrece una más vasta amplitud con las normas sociales y políticas ya expresadas, más el reflejo cultural al que pronto aludiremos brevemente" (De Moxo, 1985: 136).

En l'àmbit jurídic cal destacar tres aspectes. En primer lloc, hi ha una fusió jurídica entre el vassallatge i el benefici que s'obté amb unes terres. En les lleis capitulars de Lluís el piadós de l'any 815 quedava determinat el règim de la propietat i cultiu de la terra. Es reglamentava que: "si algún hispà, en la terra que hagués ocupat per a viure-hi, hi posés altres homes procedents d'onsevulla i fés que habitessin en aquesta terra, anomenada d'apriusió, podria disfrutar del servei d'ells sense oposició ni impediment de ningú; fent competent a més a més al senyor de la terra per a entendre en els plets menors que sorgissin entre aquests nous elements incorporants; sempre amb la reserva, però, com en tots el plans, que les causes criminals corresponien al tribunal del comte" (Golobardes, 1973a: 84-85).

En segon lloc, hi havia una concepció de la propietat diferenciant el tipus de domini de la propietat. El domini directe del mas corresponia al senyor, i el domini útil, al pagès. El senyor establí al mas el pagès i, amb això, el pagès adquiria el dret de cultivar la terra, vendre-la, permutar-la o deixar-la als seus descendents. El senyor es reservava el domini directe sobre el mas, amb el dret d'una sèrie de serveis personals del pagès, d'unes prestacions, i d'uns mals usos que tendien a garantir la continuïtat dels senyoriu sobre els béns i les persones. "Aquest sentit agrari profund i la renda feien sorgir la idea de compromís entre el propietari i el pagès. Aquell cedia el domini útil sobre el mas a favor del pagès i la seva descendència, reservant-se el

senyoriu directe amb els drets de fadiga, laudemis i foriscapis, i els serveis i prestacions. El pagès, per la seva part, s'obligava a habitar en el mas, en el qual trobava una solució completa a les seves aspiracions” (Golobardes, 1973a: 153, 158).

El tercer punt el qual destacar de l'àmbit jurídic és que el costum local predominava sobre la legislació territorial i sobre el dret romà. Les normes locals estaven per sobre de la legislació del príncep com una conseqüència del dèbil poder del comtat principal, és a dir del comte-rei, que es manifesta pel seu llarg silenci legislatiu i pel fraccionament del poder; per altre banda, en el cas de disparitat entre el costum local i el dret romà es considerava preferent el primer, tal com deia la màxima medieval: *ius catholoniae derogat iuri romano* (Moxò, 1985: 138; Freedman, 1988: 154).

Finalment, en l'ordre cultural, hi havia un predomini de l'èpica literària amb l'exaltació del valor del guerrer i de la figura del cavaller. La cavalleria va constituir una realitat viva fins el segle XV i va contribuir a mantenir un clima de tensió moral que exaltava els valors bèlics i donava una pauta de conducta humana al cavaller. Alguns trets de la cavalleria es podran constatar en la vida del cap dels remences.

Convé resaltar com a característica cultural de primer ordre la mentalitat religiosa de l'època: “No sólo desde el punto de vista institucional, sino desde las costumbres, prácticas y modos de pensar, la Edad Media supone la consolidación definitiva de la cultura cristiana” (Puigarnau, 1998: 274). En alguns escrits de Verntallat es traspuja aquesta mentalitat religiosa que s'haurà de tenir en compte en el moment d'entendre les motivacions profundes del seu actuar.

Altres aspectes culturals i artístics s'allunyen de la figura de Francesc de Verntallat, tot i que tangencialment es poden tocar.

Entre tots els aspectes de la societat feudal i, més específicament, en el món feudal pròpiament rural, cal destacar el problema del mal ús de la remença. El fet col·lectiu de la remença i els mals usos en general és principalment un aspecte social, econòmic i jurídic. També té les seves implicacions culturals i polítiques relacionades amb una mentalitat agrària, amb unes reivindicacions ideològiques, i amb una simbiosi amb la monarquia. Innegablement, aquest aspecte que defineix tot un grup social és una característica nuclear pel cap dels remences i per la societat catalana del quatre-cents.

El fet de la remença i totes les lluites que va provocar és un tema molt debatut a nivell teòric però poc contrastat a nivell pràctic i documental: “Malgrat la importància que els medievalistes han concedit a l'existència dels mals usos i, sobretot, a la manca de llibetat dels remences, no hi ha estudis sistemàtics sobre com es van aplicar a la pràctica” (Lluch, 2005: 19). Precisament, el treball de Rosa Lluch, és un dels pocs estudis pràctics de com s'aplicaven realment els mals usos. Per això mateix serà un dels clars referents en aquest tema.

5. Propòsit social-pedagògic. Presentisme

La història pot tenir diferents funcions o utilitats. Pot ser una necessitat vital d'una persona que cerca les seves arrels o que admira un fet històric amb una curiositat paral·lela a la del zoòleg que admira el vol d'una rapinyaira poc freqüent o que descobreix una nova espècie de lepidòpter. La història pot servir de entreteniment i descans ultrapassant l'evasió que provoca la literatura: la realitat supera la ficció. La història és també una afició i una matèria cultural de divulgació.

No es pot oblidar que la història ha d'explicar el passat per donar respostes al present i preparar el futur. Són respostes a persones concretes i a la comunitat en general. La història ha de tenir una funció social, ja que la serietat mateixa de la investigació i la qualitat dels resultats privarà a l'historiador, generalment, a limitar el seu coneixement al enriquiment personal i a la contemplació solitària de la veritat: "*Bonum diffusivum sui*: en la medida en que els historiadors alcancen lo verdadero y un conocimiento rico en fecundos valores, se los debe a su prójimo" (Marrou, 1999: 226).

La història és també un material docent: és una disciplina que s'imparteix a l'escola i a la universitat. Té una càrrega de continguts acadèmics i també unes conseqüències educatives: "Una de les funcions elementals de la praxi educativa consisteix a transmetre a les noves generacions la memòria, la història assumida, per tal que puguin comprendre els seus orígens i, en el millor dels casos, estimar les seves arrels" (Torralba, 2003: 60). Les biografies, en concret, poden ser molts cops un exemple a seguir a fi d'encarrilar nous reptes, superar dificultats, cercar models de conducta o omplir-se d'ideals. En definitiva, la història podrà ser més o menys erudita, divulgativa o acadèmica, però en qualsevol cas té una missió social i té com a rerefons un interès formatiu.

La història necessita també poder ser entesa en el món acadèmic, i necessita donar al públic allò que demana. La gent buscarà en la història una evasió de la vida quotidiana: "el público demandará que el historiador también les hable de lo exótico, como hicieron Marco Polo y Jonh Mandeville. El reto del historiador actual también consiste en esto: acceder a la parte exótica del pasado". O voldrà sentir aquell desig tant freqüent de viatjar i de saber que hi ha al darrera d'aquella muntanya o d'aquell mar: "Se trata de conocer, gracias al estudio de los efectos de los descubrimientos geográficos, lo que el ser humano anhela por encima de cualquier otra cosa, que el mundo es muy grande, que no queda reducido a los estrechos márgenes de su casa, de su aldea, de su ciudad, de su región, de su país" (Ruiz-Domènec, 2006: 76). Tanmateix, cal ser coherent: si en voler contentar el lector es manipula negativament la realitat històrica, aleshores no serà propiament història: serà novel·la, comte o simulacre històric.

L'home d'avui també vol saber com eren en el passat els reptes del present: la immigració, la multiculturalitat, la convivència entre races, el dilema dels nacionalismes amb el regionalismes, l'autoritat, el lideratge carismàtic, les revoltes, els atemptats. Igualment es pregunta com era el nucli més vital de la seva naturalesa: la família, el parentiu, la comunitat, la vida quotidiana, la religiositat, l'amor i l'odi, (Stone, 1986: 110). Eren aquestes unes de les propostes de Hans-Georg Gadamer explicades pel seu deixeble Jean Grondin: "Entender un texto del pasado significa traducirlo a nuestra situación y escuchar en él una respuesta elocuente a las preguntas de nuestra época" (Grondin, 2002: 168). El gran públic busca fora de l'àmbit de la universitat respostes que no ha trobat en moltes de les grans corrents historiogràfiques del segle XX. Busca història en les biografies, en les monografies locals i regionals i en la història política i militar: "Todos estos signos se amontonan para testimoniar, a través de la prodigiosa afición del gran público hacia la historia, el estado de crisis en el que se encuentra la *Nueva Historia*. Porque la historia no es solamente una ciencia, suponiendo que lo sea. La historia es cultura; tiene una función social. Debe dar a los poderes su legitimidad, a los grupos sus raíces y su identidad. Brillante, ecléctica, sin fronteras, la *Nueva Historia* no ha podido asumir esa función esencial" (Carbonell, 1985: 15).

Els historiadors un cop més han de ser conscients dels nous reptes, culturals i socials però també acadèmics, que es presenten. Jose Enrique Ruiz-Domènec proposa dues vies: "Primera. El historiador debe mantener viva la memoria con el fin de que los horrores del pasado no vuelvan a suceder por desconocimiento. (...) Se necesita una postura crítica hacia la herencia recibida que recupere el interés por la verdad. La respuesta al reto del siglo XXI debe ser una historia basada en una educación responsable, lejos del positivismo ciego, de la tentación dogmática y de los artificios de las modas lingüísticas. (...) Segunda. El historiador debe conseguir una escritura que reúna rigor y capacidad comunicativa, que se haga entender, si puede. Y eso le obliga a acudir necesariamente a la narración siguiendo el ejemplo de los grandes historiadores de todos los tiempos" (Ruiz-Domènec, 2006: 192).

Paral·lelament, volem tenir en compte el que recorda en Francesc Torralba: "No cal dir que la transmissió *objectiva* de la història és impossible de practicar en estat pur, la qual cosa no vol dir, ni de bon tros, que tot relat històric sigui, inevitablement, una expressió de subjectivisme, però l'aproximació als fets del passat demana un treball de crítica i de diàleg que mai no s'acaba del tot" (Torralba, 2003: 62). Diàleg que recorda un dels nuclis de la metodologia hermenèutica treballada per Gadamer. En el centre del diàleg hi ha una necessària apertura a l'altre: "La posibilidad de que el otro tenga razón es el alma de la hermenéutica" (citada per Grondin, 2002: 179). Interessa per tant no caure en el tòpic que sovint porta al prejudici. En el moment de plantejar qüestions històriques que tenen una dimensió nacionalista, social o multicultural, cal presentar les dades de manera que puguin servir de contrapunt i de diàleg tant en un sentit com en un altre. Si la documentació ho permet, cal netejar la cara al món

medieval. En fer-ho, ens agradaria també ser conscients de la següent afirmació: “Segons com s’administra la història, la pau entre els pobles i entre les nacions serà molt difícil d’assolir” (Torralba, 2003: 62).

6. Recapitulació

L’objectiu principal és fer una biografia de Francesc de Verntallat, partint del que ha estudiat i elaborat la historiografia fonamentalment catalana dels segles XIX i XX, i d’una anàlisi el més completa possible de les fonts primàries. Aquesta figura és una icona, una excusa, per entendre unes realitats històriques més àmplies. Amb Verntallat, entren en joc tota una sèrie de personatges que configuren un context imprescindible per entendre el segle XV català; uns homes que estan a cavall d’uns canvis que serien considerats paradigmàtics: “Són, doncs, alhora, els darrers homes de l’Edat mitjana i els primers de la Moderna. D’una banda, s’agafen a uns prejudicis ja vells d’un ordre jurídic que s’enfonsa enmig d’un gran desballestament, i d’altra, són homes pràctics, a la manera de Ferran el Catòlic, oportunistes i expeditius, en un mot, moderns. Aquest doble caràcter, aquest contrasentit es dóna en alguns d’aquests homes amb uns trets d’un veritable dramatisme” (Sobrequés, 1973b: 12).

Assajarem una metodologia específica: el *narrativisme*. La narració de la vida d’aquest personatge donarà peu a fer història en diferents àmbits i en diferents dimensions. Els límits i amplitud d’estudi dels diferents aspectes polítics, culturals, econòmics, etc, els posarà el mateix personatge i les corresponents fonts primàries. Evidentment, es farà una tria, forçosament subjectiva, de les que es cregui que poden ser quantitativament i qualitativament més importants. Es cercarà especialment el context cultural. En primer lloc, perquè és un dels àmbits estrella d’aquest corrent historiogràfic del *narrativisme*. En segon lloc, perquè interessa destacar tota la part humana del relat: la mentalitat, les conviccions, la religiositat, les relacions humanes i familiars, les traïcions i les lleialtats. No s’inventarà res, però es faran les suposicions que calguin a fi de suplir la falta de documentació pertinent.

Es fa la següent hipòtesi respecte la metodologia: la narració és una manera d’escriure però és també un mètode de coneixement històric. En primer lloc, perquè la narració és un punt de trobada i de diàleg entre la documentació i l’escriptor. Aquest diàleg seguint un cert ordre cronològic facilita el coneixement històric. En segon lloc, perquè amb una història concreta i petita es pot conèixer una història més general i més gran. De la mateixa manera que, amb una metàfora senzilla, es poden explicar idees més profundes que requeririen explicacions molt més complicades.

Aquesta narració estarà centrada en un gènere historiogràfic clàssic que ha estat certament desprestigiada en els últims decennis. Les biografies donen una visió més humana de la història, i els altres paràmetres o àmbits que eren nuclears en la història estructural es deixen pel

context. El *narrativisme* vol restaurar el paper de les individualitats en la contrucció dels lligams socials. L'objecte de la història no són ja les estructures i els seus mecanismes, sino les estratègies que posen en pràctica les comunitats, els grups, les famílies i els individus.

Un cop ressaltat el factor humà com objecte de la història es pot fer necessari plantejar-se un diàleg entre la societat i la individualitat. Cal buscar una resposta a aquests interrogants: “¿Qué es lo real, el individuo o la sociedad? ¿Cuál es el fin y cuál es el medio, el todo o el individuo? Si volvemos los ojos al esquema aristotélico de las categorías, podremos obtener una solución a las preguntas planteadas. En él se explica qué realidad pueden tener tanto las sustancias como las relaciones, pero según un orden jerárquico. Porque realidad en sí y por sí es sólo la sustancia, el individuo; en cambio realidad respectiva, referencial es sólo la relación, porque precisamente descansa en los individuos” (Cruz, 1985: 38). Nosaltres agafem aquesta distinció de la realitat com a mitjà per desfer aquesta aparent contradicció entre la individualitat i la comunitat, i com a justificació per a pendre com a nucli d'una nova construcció de la memòria les persones individuals amb les seves aspiracions i motivacions. En el tot social, els homes són prèviament persones, i mai es poden subordinar com a mitjans al fi de la comunitat. És tan real la persona com l'ordre social que l'envolta. La societat és quelcom més que la mera juxtaposició d'individualitats. No es tracta de buscar un terme mig entre ambdues postures. Són dos realitats d'ordre diferent però mútuament dependents. S'afirmarà “la radicalidad del individuo como persona, como sustancia, pero también su profunda insuficiencia. Sostiene también que lo social no es algo advenedizo y tangente a lo personal: la relación social penetra en el interior del hombre, es necesaria al individuo; sin ella, éste no se cumpliría como hombre” (Cruz, 1985: 39-40).

A fi d'elaborar aquest relat, que es correspon a la part central de la tesi, s'han de buscar uns trets formals que ajudin a configurar la narració. Seran una sèrie d'estratègies inspirades en altres obres de característiques similars. Algunes d'elles són tant clàssiques com la narració mateixa. Senyalarem les principals o les que requereixen una justificació a fi de preservar les característiques d'una tesi doctoral. Si no es tractés d'una tesi, algunes d'elles no caldria ni tans sols anomenar-les.

Una de les primeres característiques que ha de tenir aquest relat és que ha de seguir un fil cronològic principal, amb un principi i un fi. S'ha de començar a llegir la narració pel principi per no perdre el fil de l'explicació. Un altre característica és que no hi ha notes a peu de pàgina i que les notes al final es redueixen al mínim possible. Aquestes últimes són per aclarar aspectes de la recerca documental. Per seguir el relat són perfectament prescindibles. Per citar les fonts primàries i secundàries se segueix el mateix patró que s'ha fet fins ara en aquest treball. És a dir, l'ús de parèntesis amb l'informació necessària per identificar la font emprada tal com es justifica al principi del treball. En el parentesi es cita la font principal utilitzada i si va acompanyada d'una nota al final es per remarcar els autors que l'han citada o per fer una

referència a la font original. Amb això volem destacar que, en moltes ocasions, hem cercat les fonts originals, on surtien aspectes no citats pels autors anteriors.

En el relat no hi ha cap cita textual de cap historiador: hi ha les corresponents notes en parèntesi que remeteixen a l'autor corresponent i a la seva obra. Tot és parafresajat a fi de no introduir veus diferents a la del narrador. En el cas de les fonts primàries, sí que hi ha cites textuais escrites en lletra *cursiva*. Hem adoptat, seguint a Santiago Sobrequés (2006), la fórmula d'adaptar part del text a fi que siguin suficientment intel·ligibles per a no especialistes. Hi ha algunes adaptacions semàntiques i gramaticals però sempre respectant el tarannà del text i mantenint aquelles formes que donin més riquesa narrativa al text. S'ha regularitzat la separació d'algunes paraules de difícil lectura. Com a norma general, s'han transcrit en majúscula els noms propis. Habitualment, es substitueix *ab* per *amb*, o *e* per *i*, ja que, tot i que sigui força evident la seva transcripció, facilita força la lectura ràpida i continuada del text. L'ús de la *u* quan actua de consonant s'ha normalitzat en *v*. Les transcripcions dels documents del volum dos de la tesi, segueixen les normatives habituals de transcripció especificades en el dit volum.

Els enunciats dels capítols i els diferents apartats segueixen una certa formulació més literària que acadèmica. Es fa alguna descripció geogràfica com a font primària auxiliar. El recurs imaginatiu està amparat amb la comparació de realitats paral·leles: les distàncies, el pas del temps, la mort, els dubtes, la por. Les suposicions històriques estan narrades com a tals delimitant, rigorosament, la ficció de la realitat.

El relat intentar mostrar el que va passar en aquells moment amb els ulls dels protagonistes i sense les deduccions i discussions dels historiadors. Es narran els fets. El diàleg entre historiadors, també molt ric i suggerent, o bé ja s'ha exposat en els fonaments historiogràfics, o bé es reserva per l'última part de la tesi: *consideracions finals*.

Aquest relat té un objectiu educatiu múltiple. Les biografies tenen un paper pedagògic conegut. El personatge descrit en una biografia no deixa de ser un mirall pel lector, tant perquè pot cercar les similituds amb el personatge identificant-se amb ell, com perquè pot ressaltar llurs diferències quedant-se sorprès admirant la diversitat i complexitat dels homes i dels temps. El lector també s'encarna en el protagonista perquè amb ell pot somiar amb temps i terres diferents. Els homes ens comparem, ens fixem amb els altres, i ens jutgem contínuament. Hi ha un diàleg entre el lector i el biografiat, entre l'autor i el personatge: "El biógrafo tiende a asemejarse a su héroe, para intentar comprenderle; el lector hace lo mismo; sueña más o menos en actuar con él y como él" (Pillorget, 1985: 84). Per part de l'autor cal un distanciament del biografiat a fi que no el traïcioni.

La història de les decisions i dels ideals, de les lluites i dificultats, de les traïcions i de les lleialtats té també una lectura educativa: "El hecho de estudiar a los personajes en relación con los grandes problemas de su tiempo -sean políticos, religiosos, técnicos, económicos, etc.- incita, ya que no a la indulgencia, al menos a la comprensión y a la prudencia. (...) Muestra,

igualmente, la complejidad de los factores que constituyen la trama de las coyunturas y de los grandes acontecimientos. Enseña a desconfiar de los juicios precipitados, así como de juicios morales, con frecuencia numerosos, y categóricos, en algunas plumas. Es decir, que tal género histórico es irremplazable” (Pillorget, 1985: 104).

En els cataclismes provocats pels homes sovint hi ha persones concretes que estimulen les masses amb motivacions egoistes o despòtiques fruit de l'afany corrosiu del poder. També hi ha una recuperació de la memòria que té una càrrega ideològica i de partit. És molt freqüent que el diàleg es faci impossible. La dignitat de les persones i el seu respecte està per sobre de les legítimes conviccions culturals, nacionals, religioses, racials i socials. Els errors del passat s'utilitzen com una font per justificar actituds actuals. Gairebé mai s'utilitzen els errors del passat per aprendre a demanar perdó i per no carregar al coll un pes que condiciona les nostres actituds. Cal aprendre del passat. Hom es pot quedar esgarriat veient les desgràcies provocades per la segona guerra mundial. Sorpren com una Europa d'un alt nivell cultural pot arribar a barallar-se rebaixant la condició humana a uns límits tan degradants: “El futuro depende de cómo se escriba el pasado” (Ruiz-Domènec, 2006: 101).

II. EL SENYOR DE LA MUNTANYA

*Se levà en cap dels pobles un ximple gentil
home apellat Francesc de Verntelat, natural de sent
Privat de Bas, home qui vivia de son lourar e cavar,
com ha hun sotil pagès.*

Mn Joan Boada, rector de S. Iscle de Collort⁷

El 16 de juny de 1462, Francesc de Verntallat es trobava en un moment crucial de la seva vida. La Generalitat, a través d'un amic comú, Fra Vicenç de Castellbell, prior de Casserres, li enviava un clar missatge per aturar el començament de la guerra. Aquesta guerra ja havia tingut unes víctimes molt properes. Feia pocs dies, el comte de Pallars, Hug Roger, havia fet penjar, en una forca improvisada a peu del camí de Girona, al notari Jaume Serrolí.

Feia bastants anys que coneixia el notari, però darrerament havien parlat i passats moltes hores aplegats. La visió que tenia en Serrolí de la qüestió remença coincidia plenament amb la seva. Això havia provocat que, entre tots dos i altres homes decidits, haguéssin aconseguit arreplegar, per fi, a grans masses de pagesos disposats a posar fi als sis mals usos. Eren unes reivindicacions, l'abolició dels mals usos dels senyors respecte als pagesos, que duraven molt de temps.

Jaume Serrolí era un dels consellers reials i havia posat tota la seva ciència jurídica per justificar que la justícia amparava als pagesos. Per la seva banda, ell, Francesc de Verntallat, havia liderat, amb l'ajuda dels seus parents, amics i coneguts, l'organització de la rebel·lió. Entre tots dos havien resolt el problema de la intendència a fi de poder tenir uns homes a peu de guerra de manera estable. S'havien preocupat de buscar homes trempats que fessin de caps de grup de les hordes pageses. També havien aconseguit alliberar a alguns pagesos que s'havien negat a pagar les prestacions degudes als seus senyors, i espantar de tal manera a aquests, que no tenien més remei que començar a considerar seriosament les reivindicacions dels seus servents.

Verntallat, donzell del braç militar de Catalunya, fill d'una nissaga de cavallers, d'homes preparats per la guerra, estava disposat a organitzar a un veritable exèrcit en la zona de la Muntanya. Coneixia la terra, amb els seus camins i dreces, i els seus castells i fondalades, millor que ningú. També havia viscut de prop, amb la seva dona Joana Noguier i parents, que eren homes de remença, el que significava estar subjecte als sis mals usos. Ell havia viscut bastants anys en un mas remença!

Verntallat, va agafar un pergamí, i amb tinta i ploma, es va disposar a contestar la lletra rebuda. Es trobava en un moment de gran perill i torbació i no trobava pau ni repòs en la seva ànima:

Ihesus

Scrita a XVI de juny de 1462

Venerable senyor i singular amic. Una vostra lletra he rebuda en la qual us respong retribuint-vos les gracies de la bona voluntat com desitjeu que jo tinguéis repòs. Però és així: car per mitjà de treball hem de conquistat repòs, perquè me són més en un gran trontoll i perill en la qual me he vist, entenc trobar repòs eternal en la meva ànima.

Fra Vicenç de Castellbell, en nom de la Diputació del General li oferia, sabent que es trobava en un gran perill, el fi de la de les hostilitats. La solució estava en què signés el projecte de concòrdia que havia proposat la Generalitat el passat mes de maig: es proposava una solució pacífica als pagesos i senyors per posar fi als mals usos i a la remença. Malgrat això, Verntallat, va contestar negativament:

Car la meva llança no s'aixecat per anular les remences ni altres drets, sino per demanar a mon Senyor lo S. Rey natural d'Aragó que donés dret i sentència de justícia als uns i als altres homes de Cathalunya i castigues els malfactors de qui Barchinona es vol mostrar part adversa envers lo poble i public del S. Rey, en que mostra ser cruel sense juticia.

Verntallat es vol emparar en l'autoritat del rei que estava enfrenat en una veritable lluita amb la Generalitat. Sap que els consellers de la Diputació no tenen la potestat jurídica per suprimir els mals usos i lluny de caure en el parany de les paraules demagògiques, apel·la al rei perquè doni justícia a uns i altres. A continuació, exposa el veritable mal que en aquests moments està patint:

Barchinona que sense procés i judici de dret fa penjar per los arbres i sense confessió els innocents homes i humils del public del S. Rey, i els cossos donar a cans, i a més de que és una gran crueltat i mal exemple de Barchinona de fer tals coses de christians.

Ja eren quatre els pagesos que havien estat morts. Havien estat penjats pels arbres del camí i els seus cosos deixats a la fam dels gossos. Morts penjats a la força sense judici i procés i, pitjor encara, sense la possibilitat de rebre la confessió dels seus pecats per preparar-se pel judici etern. En Jaume Calm, un amic seu de la seva parròquia, del qual coneixia als seus germans i parents, estava pres a Barcelona a punt de ser ajusticiat a mans d'algun botxí. El neguit de Verntallat per en Jaume Calm, el seu enuig per la mort de gent innocent, senzilla i humil, la fi d'en Jaume Serrolí, el notari compromés amb la causa remença, la situació de desempar del país amb la dinastia assetjada a la Força de Girona, i finalment, la persecució de la qual era objecte per Bernat Gilabert de Cruïlles i Joan de Sarriera el posaven en una situació de forta tensió. Tensió dels pagesos que lluitaven per alliberar-se d'unes càrregues oneroses. Tensió d'un país desconcertat per la successió monàrquica i per les lluites partidistes de la ciutat

comtal. Tensió per una terra malmesa per les malalties i les fallides agrícoles. Tensió per un país que havia perdut el nord en l'expansió marítima i comercial.

Aquest home, el donzell Francesc de Verntallat, havia iniciat la seva singular vida trenta-cinc anys enrera, en un tros de terra del Principat que, a més a més de patir el flagel de l'abominable pesta negra, va patir una veritable tensió de la mateixa terra. Una terra aspra, una garrotxa, que va tremolar i que es va rebregar sobre si mateixa. El epicentre de la mateixa es va situar a la Vall d'en Bas.

Capítol primer. GENÈSI (1428-1462)

*Retruny la terra. Esquinça espais el llamp.
Ressona el tro per l'aterrat udol del vent.
Esperit terrabastall, lluita d'elements.
Volcans. Dansa de titans travessa el camp.
Joan Avellaneda ⁸*

1. La Vall d'en Bas. 1427 i 1428

Alguns fenòmens geològics són de gran durada i cal mesurar-los en milions d'anys. Altres, en canvi, en breus minuts poden transformar el relleu i marcar a tota una generació. L'any 1427 diverses sotragades sísmiques castigaren gran part del Principat. L'epicentre del sisme es situà a la Vall d'en Bas. A Sant Julià de Lloret es produïren també despreniments de gasos tòxics, flames i pedres.

Primerament, cap al mes de febrer, es produïren alguns terratrèmols de poca importància. El dia 2 de març al capvespre, diumenge, hi hagué un terratrèmol fort. Es repetiren durant tot el mes: es caigué l'església i part del claustre del monestir de Santa Maria d'Amer, i hagué greus danys a les Planes, Sant Feliu de Pallerols, Sant Martí de Llèmena, Mieres, Osor i Anglès: la gent fugia de les cases. Un mes després li tocà el torn, amb més violència i extensió, a les poblacions d'Olot, el Mallol, Castellfollit, Riudaura i Santa Pau. L'escrivà major de la Reial Cúria de Girona, Joan Toralles, arribà a afirmar que quedaren enderrocats tots els masos de la Vall d'en Bas (Pagès, 2001: 137).

Era el pròleg del gran terratrèmol de l'any següent. El dos de febrer de 1428, festivitat de la Candelera, va ser un dia de gran calamitat recordat durant anys. La terra començà a tremolar en diferents llocs de la vegueria de Girona. El desconcert i la impotència davant la força de la natura deixava en precari tant a la gent menuda com a la poderosa. Cadascú va fer el que li va semblar millor per salvar la pell. Aquest terratrèmol va destrossar gran part del vescomtat de Bas. Olot, vila reial, fou pràcticament enderrocada pel sisme. La terra va quedar rebregada i capgirada. Moltes esglésies es van enfonsar o en va caure el campanar. A Castellfollit moriren 85 persones i 40 a Sant Joan de les Abadesses (Pagès, 2001: 138).

Els jurats de Girona s'adrecen al rei per comunicar-li el desastre: *notifiquem que dilluns a dos del present mes de febrer dia de la festa de la Purificació de la Verge Maria foren fets en aquest ciutat dos terratrèmols en espay de menys de una hora. Lo primer no molt gran fet a vuit hores del matí i altre molt gran i fort entre vuit i nou hores... Empero per gracia de nostre señor Déu en tota la dita ciutat no morí sinó una dona... Soms certificats, señor, que per molts lochs*

de montanyes en la dita hora se son seguits infinits damnatjes per morts de moltes persones i perdició de béns i destrucció de viles i lochs de Cathalunya. Comuniquen les desgràcies de diverses localitats del Bisbat de Girona, donant una informació concreta de la magnitud del desastre. Moltes poblacions o llocs són de la Garrotxa. Destaquen les poblacions de la vall de Bianya, del vescomtat de Bas i de la vila d'Olot. En aquesta població, que ja havia estat destruïda el mes de maig de l'any anterior, havien mort divuit persones i n'hi havia *d'altres escalabrades*. La percepció general de la gent era que els afers amb l'altre món no anaven com cal: *estam ab gran congoxa ordenants oracions i altres devotes obres mitjançant les quals sia placada i mitigada la furor del eternal Rey irat per nostres greus pecats* (Monsalvatje, 1906: 373).

La solidaritat dels homes i la subsidiarietat de les administracions amb el mal d'altri, també hi van ser presents. Un cop fetes les pregàries de desgreuge escaients i superats els moments inicials de pànic, les administracions perifèriques entraren en acció. Es van evaluar els danys soferts per cada família, es van distribuir entre els veïns els ajuts solidaris d'altres àrees no afectades, es van regularitzar les jerarquies institucionals i es va imposar l'ordre per afavorir l'intercanvi de mercaderies que possibilités l'activitat econòmica. Els representants de les autoritats jurisdiccionals, amb la seva actuació conjunta, van organitzar un disseny institucional mínim, sota el control del qual es va reprendre l'ordre social (Riera Melis, 2000: 699-737).

Fra Pere de Mata, prior benedictí de Sant Joan les Fonts, va rebaixà el cens d'once a dos sous anuals a Pere Guardiola, ja que tenia la seva casa totalment enrunada pel terratrèmol del dia de la Mare de Déu de Febrer. Va fer el mateix amb els Sabater i amb el fill petit del Mas Molleres, únic supervivent del mas que restà tutelat per una tal Agneta. A més, els va deslliurar d'altres prestacions. Pere Sabater, per exemple, va quedar eximit de pagar tres parells de gallines, sis lliures de carn de porc-salada, un feix de palla, un jornal de la llaurar, un de segar i un altre de batuda (Caula, 1988a: 65-66). Els temps eren durs i caòtics però es podien trobar més signes d'humanitat i organització del que podia semblar.

A prop de la casa forta dels Verntallat, tocant el riu Fluvià, el sisme voltà un bosc de verns de manera que va quedar rost un bon tros de terra. El fet va ser tan notori que l'anomenat escriba major de la Reial Cúria de Girona, Joan Toralles, també va voler que quedés anotat (Monsalvatje, 1906: 340-341). Aquest drama telúric, replicat diverses vegades durant un any, va tenir, com a testimonis, els habitants d'aquest casalot que està ubicat al bell mig de la conca d'Olot.

Aquest mas anomenat Verntallat, irrigat per les aigües del riu principal i dels seus afluents, el Gum i el Tinosell, estava localitzat en el pla de Les Preses. A un centenar de passes, a sobre d'un turonet i dominant la vall, hi havia la principal vila del Mallol amb el seu castell. Era una terra generosa i humida que facilitava el treball del camp i l'arrelament dels arbres de ribera. Uns dels arbres més formosos eren els verns.

El vern (*Alnus Glutinosa*) amb el seu tronc dret i resistent a l'humitat era un arbre apreciat. De la seva fusta, fàcil de treballar, se'n feien els puntals pels ponts. Les fulles de l'arbre eren molt apreciades com a remei pels peus adolorits. Al voltant d'aquest casa devien ser freqüents aquests arbres, i un d'ells, temps enrera, potser especialment gros i aïllat dels altres, esquinçat per un llamp o tallat pels homes, donaria nom al mas Vern-tallat. En aquest mas, encara avui existent, va néixer al voltant de l'any 1428, en Francesc de Verntallat. Malauradament no se sap la data exacta del seu naixement. Tots els esforços fets per intentar delimitar la data del natalici han estat infructuosos. Però, per les referències notariales posteriors, hom sol pot posar com a possibles dates del naixement entre els anys 1420 i 1428 (Pagès, 1992: 73).

El *foc* dels Verntallat depenia de la parròquia de Sant Privat d'en Bas, del bisbat de Girona, i eren feudataris del vescomte de Bas. També eren del Vescomtat les parròquies de Sant Esteve Salull (que és com es deia Sant Esteve de Bas), Sant Romà de Joanetes, Sant Pere de Falgars, Santa Maria de Puigpardines, San Quintí de Bas, Sant Pere de les Preses, Santa Maria de la Pinya, Sant Joan dels Balbs i Santa Maria de Riudaura. Els Verntallat eren descendents dels Puigpardines.

El lloc era immillorable. Estava envoltat d'uns camps plans i humits, fàcils de conrear. El centre administratiu del vescomtat, la vila del Mallol, estava a 10 minuts caminant. La parròquia de Sant Privat quedaria, anant a peu, a uns 20-25 minuts. De fet, quedava més propera la parròquia de Les Preses. Cap al nord i traspasant el Bosc de tosca, un lloc farcit de pedres volcàniques que donarien bona feina als artigaires, es trobava la veïna vila d'Olot. Geogràficament cal destacar la propera muntanya del Puigsacalm.

Com era freqüent en aquell temps, el nom de la casa donava el sobrenom o cognom a la família que hi vivia en el mas. En aquest cas, Antoni de Puigpardines, àlies Verntallat, avi de Francesc, va rebre, ja en el segle XIV, el sobrenom de Verntallat (Torrent, 1953). Però, tant l'avi, com el seu pare, com el germà gran de Francesc de Verntallat, és a dir l'hereu Llorenç, es resistien a utilitzar el nou cognom. Seguien rubricant les escriptures com Puigpardines, que era el nom de la casa pairal d'origen a la veïna parròquia de Santa Maria de Puigpardines. Tant era així que, en Llorenç de Puigpardines, àlies Verntallat, en una escriptura de 1446 va fer marcar al notari el cognom Verntallat i li va fer rectificar pel de Puigpardines: *Llorenç Verntallat de Puigardines àlies de Verntallat* (ACO, el Mallol: 1446: 78). En Llorenç, amb aquest fet, volia subratllar la seva vinculació amb la nissaga dels Puigpardines. ¿Tant important eren els Puigpardines per no acullir-se al costum d'incorporar el nom del mas Verntallat?

En Francesc i la seva família patiren directament (o indirectament si encara no havia nascut) les conseqüències dels terratrèmols. Segurament van haver de reparar desperfectes de la casa i dels camps treballats. Els moviments telúrics van ser una desgràcia més de les que turmentaven als habitants d'aquelles contrades. La pesta havia estat i continuaria essent la més

temible. Eren molts els masos *rònecs*, deserts, que havien quedat deshabitats per aquesta epidèmia. A les ciutats havia estat més terrible. La mort era, després de tantes pestes i mals anys, una companya propera. Havia entrat a formar part de la cultura popular: la dansa de la mort, en la representació de la passió del Senyor a la població de Verges, era una manifestació d'aquesta cultura (Moret, 2000: 127). A partir dels terratrèmols de 1427 i 1428 i dels anys de les pestes, hi havia el costum de gravar les tres lletres del nom de Jesucrist a les pedres de les masies: IHS (Marquès, 2007: 102-103).

Des de l'any 1333, anomenat pels cronistes de l'època mal any primer, es van succeir durant el segle XIV, una sèrie de calamitats, males collites i pestes, que afectaren els habitants de Catalunya i que van condicionar la mentalitat del segle XV. La raó d'aquestes desgracies es relacionavan amb causes més transcendents. Els terratrèmols, la pesta negra, les males collites i la mort, que es feia més propera que mai, eren interpretades com mitjans providencials per alliberar el mal ús que feia l'home del seu peregrinatge per la terra. També en els escrits de les grans cròniques es traspuava aquesta idea providencialista de la història. El vell dictum llatí, *cap mal sense punició, cap bé sense remuneració*, es transmetia en la manera de pensar de la gent (Hauf i Valls, 2004: 69).

2. Un cognom infreqüent

La manera d'anomenar les persones va anar evolucionant al llarg dels temps. La tradició germànica identificava les persones amb un sol nom. A principis del segle XI s'introduí l'ús de fer constar la filiació materna, particularment en les prestacions d'homenatge i juraments de fidelitat: hi havia la necessitat de distingir les persones i evitar confusions. Es va introduir un cert motiu que va constituir un precognom, el qual, a la llarga, es convertí en cognom; a vegades era de caire curios o despectiu, com Malacara, Malamort, Mala Sang, Cap de Ferro, Trenca l'Os, Cantamissa (Pagès, 2001:127; Homs, 2005: 523). També es va generalitzar, a la segona meitat del segle XI, el costum d'usar el nom propi seguit del nom del pare en genitiu, en el cas de les formes llatines. Els personatges de la noblesa, a més del seu propi nom i el del pare, hi solien afegir, precedit de la partícula 'de', el del principal feu que posseïen. Però no hi ha un criteri únic i clar, i en el segle XII hi ha nobles que només fan servir el seu nom seguit del del lloc de la procedència sense fer esment del nom del pare (Pagès, 2001: 128).

A partir de la segona meitat del segle XII apareixen noms assignats a nissages familiars de persones senzilles i no només de llinatges senyorials. En l'àmbit de la documentació de Girona es mostra que la coincidència de noms entre els masos i els seus habitants es produeix des d'abans del segle XIII. En el segle XIV, esdevé un fenomen generalitzat de manera que un mas es correspon a una família pagesa (To Figueras, 1999: 24-25). El cas concret dels pergamins i llibres de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona confirmen aquest fet. Els homes i

dones que sortien del mas per casar-se amb persones d'un altre mas, perdien el cognom d'origen i agafaven immediatament el del mas en el qual havien entrat (Lluch, 2005: 40). En alguns casos, durant una època, podien alternar el dos cognoms, és a dir, el de la família original i el del mas on anaven a viure. Es podia conservar el cognom d'origen afegint, precedit de la paraula *àlies*, el nom del mas on vivien de bell nou (Lluch, 2005: 41).

En el cas de les valls garrotxines, en el segle XIII, trobem fixats els cognoms en els respectius llinatges familiars. Es comprova també que quan es casava una pubilla s'imposava el cognom d'aquesta al nouvingut marit. Aquest marit adoptava el cognom de l'esposa i podia afegir el seu antic cognom precedit pel mot *olim*, que vol dir *dit anteriorment*. Però, era més freqüent utilitzar l'adverbi *àlies* (Pagès, 2001: 129).

En el cas del cognom dels *Puigpardines àlies Verntallat*, hi ha dues qüestions a resaltar. La primera és que, la nissaga inicial dels Puigpardines, no era una senzilla família pagesa. Sembla que els Puigpardines tenien en feu el lloc de Puigpardines. D'aquesta manera, el fadristerne que marxà de la casa pairal adoptà el *àlies* de Verntallat, degut al mas que l'acollia. Així, els Puigpardines que s'instal·laren en el mas Verntallat recalcaven el seu llinatge d'origen i deixaven el *àlies* pel lloc on ara vivien. Això vol significar, molt possiblement, que la dona del primer Puigpardines que va anar a viure al mas Verntallat era la pubilla del mas Verntallat. La segona qüestió es que els habitants d'aquest mas volien, tant pel mot *Puigpardines*, com també pel mot *Verntallat*, escriure i conservar la partícula *de* (ACO, el Mallol: 1446: 15 i 78).

El cognom *Verntallat* no era gens freqüent en el segle XV. Es pot comprovar, parcialment, amb les actes de reunions de pagesos que es van tenir a Catalunya a fi d'alliberar-se de les excessives prestacions que tenien amb els senyors feudals. L'any 1448 es van fer 553 convocatòries de pagesos per nomenar síndics i procuradors que arrebegaren a un total de 10.425 homes (Homs, 2004:11-12). En el extens llistat de pagesos d'aquestes convocatòries no n'apareix cap anomenat amb aquest cognom (Homs, 2004: 636). En canvi, en el fogatge de 1497, consten dos persones amb aquest sobrenom: un Verntallat, donzell, que vivia a Sant Feliu de Pallerols (en el fogatge com a Vall d'escoles), i un altre Verntallat d'Elna (Iglésias, 1992a: 284; 1992b: 45). Uns anys després, en els protocols notariais del Mallol del segle XVI, hi ha també uns quans *Verntallats* que estarien emparentats entre ells (ACO Mallol)⁹. També es troben algunes persones amb aquest nom, en els segles XVII-XIX, en ells llibres notariais i en els llibres parroquials d'Olot i de les Preses (ACO Olot¹⁰; ACO Mallol¹¹; ADG¹²). En el segle XX es varen extingir les famílies que s'anomenaven d'aquesta manera (Permanyer, 2006).

El mot es pot trobar escrit de diferents formes, tant en els documents antics com en el més recents: *Ventrallat*, *Ventrellat*, *Berntallat*, *Verntayat*. També, en l'actualitat, es pot sentir de manera diferent, ja que la gent de la contrada fàcilment canvia *Verntallat* per *Ventrellat*. El *Ventrellat* és una simple corrupció fonètica popular que encara moltes vegades queda

empitjorada pel vici lingüístic tradicional local de convertir les *ll*, en *i*, i dient per tant *Ventraiat* (Danes)¹³.

El nom és original i té força per si mateix. Era un mot fàcil de recordar per les persones de la Vall d'en Bas. Un arbre, un vern ... però tallat. Molts cognoms derivaven de noms d'arbre: Om, Noguier, Pi, Freixe, Roure. A Girona hi vivien els Vern, que eren jurats de la ciutat. Però no existien ni els Noguertallat, ni els Omtallat, ni els Pitallat. La seva originalitat no admities confusió amb altres cognoms i nissagues. Era el cognom dels Verntallat d'origen noble o era d'origen pagès?

En Francesc de Verntallat sempre recordaria les històries dels terratrèmols que les persones grans li havien relatat quan ell era un infant. El seu mas no seria una excepció i el terrabastall l'hauria deixat força malmès. Qui sap si va perdre la vida algun membre de la família o de la servitud. La lenta reconstrucció de cases i esglésies serien un clar testimoni per ell i per les properes generacions. Potser esperaria que els fets sísmics es poguessin produir un altre cop. El pas del temps, que ho arrodoneix tot, faria treure les pors i ansietats per un altre moviment tel·lúric que, de fet, no es va repetir.

El que sí va tenir clar Francesc de Verntallat, durant tota la seva vida, és la força del seu cognom, que manifestava el lloc del seu naixement i la importància de la casa forta on va néixer: mai va renunciar al seu cognom. El seu germà Llorenç va fer servir encara el de Puigpardines, però ell, el fradistern Francesc, no es coneix que el fes servir mai. A més, en tots els escrits oficials generats per ell, des del primer de 1444 fins el darrer de 1496, es pot constatar com el seu nom, Francesc (normalment escrit amb la doble 'Ff' corrent en la escriptura de la època), va unit al seu cognom amb la partícula *de*: *Ffrancesc 'de' Verntallat, donzell, del vescomtat de Bas*. Anys després el mot es convertira en paraula genèrica per designar els seus seguidors i els seus homes seran anomenats els *Verntallats*.

Aquest context històric derivat del seu cognom dóna una certa aproximació a les herències vitals rebudes d'aquest personatge. Però cal, primerament, endinsar-se en les seves arrels familiars. Aquestes ajudaran a entendre la seva personalitat jurídica, el seu rol social. El coneixement dels seus ascendents i les seves circumstàncies donaran una idea del seu patrimoni econòmic. Però també i, potser una aportació més important, seran un mirall del seu patrimoni cultural i antropològic. La significació de la família, per exemple, marcava, generalment, les unions matrimonials.

3. La nissaga dels Puigpardines. 986-1300

Els Verntallat eren descendents dels Puigpardines. Els Puigpardines eren una nissaga amb certa anomenada (Solà-Morales, 1974; Torrent, 1953). Una falsa crònica, escrita probablement al segle XV, volia situar, a Berenguer de Puigpardines, com a *Senyor de la Força*

de Puigpardines: voliar fer un intent per entroncar els seus orígens amb els primers temps de la reconquesta, ja que les famílies que podien remontar el seu origen nobiliari als inicis carolingis eren molt poques (Sobrequés 1973b: 21). Una *força* era el mateix que una casa forta, una casa fortificada. Podia tenir una torre i unes bones parets, però no era un veritable castell. Posteriorment, i també actualment, a les cases fortes també se les ha anomenat castells. Tenir un castell, i anàlogament una *força*, era ja un signe d'autoritat. Ser senyors d'una *força* implicava una més alta gradació social.

Allà en el segle XI, Berenguer de Puigpardines, era un simple senyor alodial de la *vila i stació* de Puigpardines, i no un senyor d'una *força*. Es deia *stació*, *stadium* en llatí, a la residència del senyor de la *vila*. Així, es pot dir que, en aquells moments, hi havia una certa distinció en l'habitatge dels senyors determinat per els noms de *stació*, *força* i *castell*, que es corresponen a les versions notariales llatines de *stadium*, *forciam* i *castrum*. En el vescomtat, cap a finals del segle XIII, existien els *stadium* de Sant Esteve, el del Mallol, el de Puigpardines, el de Les Preses, el de Verntallat i el de Balbs (Caula, 1951: 791-792). Aquest Berenguer va veure com, l'any 1111, la Vall d'en Bas, passava a ser el feu d'Udalard I, primer vescomte de Bas, donant principi al vescomtat del mateix nom, del qual fou senyor jurisdiccional. Abans d'aquesta data, la Vall, inclosa la de Riudaura amb la seva vila, formava part del comtat de Besalú. Udularde tenia també altres possessions com és ara el castell de Milany, i la seva esposa els de Montagut, Beuda i Rocabertí (Pagès, 1982: 131). En el vescomtat de Bas coincidia l'unitat territorial, una vall, amb una unitat jurisdiccional, la vescomtal, que va afavorir la identitat del territori: el vescomtat de Bas coincidia amb els termes de la Vall d'en Bas (Sabaté, 1997: 41).

El seu fill, anomenat també Berenguer, seria qui, anys després, faria un salt social i econòmic. El vescomte de Bas, Hug de Cervera, el dia 14 de març de 1175, li donà en feu la *vegueria de Bas* pel preu de 50 morabatins d'or, abans de marxar cap a l'illa de Sardenya. És en aquests moments quan el *stadium* es va transformar en una *forciam*. L'adquisició de nous feus aniria, poc a poc, enlairant social i econòmicament aquesta família (Caula 1951, 792).

Un fill o un nét seu, Ramon de Puigpardines, surt intítulat com a veguer de Bas, en un document de 1245. La seva dona Beatriu d'Avià i ell mateix, Ramon de Puigpardines, veguer de Bas, van fer donació a Pere de Berga de tot el delme que rebien a la parròquia de Santa Maria de Vilosell a prop de Lleida (ACA, 1245). (El delme era el tribut destinat a sostenir l'església i el seu clerguet, que consistia a prestar a la parròquia el 10% dels esplets recol·lectats en els masos situats dins el terme parroquial o aloeta d'algun monestir o corporació eclesiàstica. Es pot constatar la secularització del delme, provocada per la venda, arrendament o establiment emfitèutic, fet als laics.) (Pagès, 1987: 143). Quatre anys més tard, l'any 1249, Ramon, veguer de Bas, va signar un pergami a Vic en presència del notari Pere d'Ayrels: venia una peça de terra situada a Torelló a Bernat de Gurb (BC, 1249).

La funció de veguer fou hereditària i vinculada als Puigpardines. El veguer era el representant del vescomte de Bas en tota la demarcació. Un veguer feia de governador militar i civil, i jutge, tot alhora. Posteriorement, el vescomtat comptà amb un procurador general que era la primera autoritat després del vescomte i que va fer disminuir la preeminència dels veguers (Taulas 3 i 4). L'autoritat del Procurador era la més important a nivell baronial (Sabaté, 1997: 238). A Besalú i a Girona, el veguer era un càrrec de nomenament reial: era la persona competent a la seva demarcació per exercir la justícia reial ordinària. El càrrec en algunes èpoques va ser per 3 anys. El solia exercir un membre de la petita noblesa i eran ajudat per l'escrivà, el jutge, el procurador fiscal i l'advocat d'ofici. Podia estar assistit per un sotsveguer i els saigs, que l'ajudaven en la execució de la justícia (Sobrequés, 2006: 91; Sabaté, 2007: 9).

Les funcions, com a veguer, que tenien els Puigpardines eren molt àmplies. Eren responsables del ordre policial de la vegueria i dirimien entre els homes les diferències civils o judicials que surgien. Amb això, es pot afirmar, que l'ascendència de Verntallat tenia una clara vocació de tipus polític-administratiu. Amb probabilitat, això deixaria a la família i a Francesc de Verntallat, un cert tarannà organitzatiu, una manera de fer, una herència professional de preeminència política, judicial i administrativa. L'exercici del poder els hi donaria seguretat en si mateixos i aquella autoritat que dóna el càrrec: característiques que sovint es poden comprovar en les nissagues aristocràtiques.

El moviment econòmic i social més important el va fer Ramon de Puigpardines a l'any 1265: va comprar a prop de Camprodon la força de Creixenturi. Aquesta força tenia més anomenada que la de Puigpardines. Ramon va passar a ser Ramon de Creixenturi però seguia sent el veguer del Vescomtat de Bas. Aquest Ramon, va ser el Puigpardines que arribà, econòmic i socialment parlant, més amunt. La seva dona Beatriu d'Avià devia contribuir amb terres i possessions. Ramon ja estava casat amb Beatriu el 1245, data en què Beatriu havia fet donació d'un delme. El 1275, Beatriu d'Avià i el seu marit Ramon de Puigpardines feren una venda del domini senyorial sobre un feu que tenia Arnau Des-Pujol, a Puig-reig, al comanador de Puig-reig de l'orde del Temple (ACA, 1275).

Ramon i Beatriu van tenir diferents fills que donaren vida a uns quants rebrots origen d'importants nissagues. L'hereu, també de nom Ramon, seguí com a senyor de Creixenturi, i una neta seva emparentaria amb l'important llinatge dels Cruïlles. Altre fill, Berenguer, es quedaria amb la força de Puigpardines i continuaria amb el càrrec de veguer de Bas. Finalment, Galzeran de Puigpardines, seria qui es quedaria amb la *stació*, o *stadium*, de Verntallat (Vol. 2, arbres geneològics; Solà-Morales, 1974-1975: 408-409). Bernat de Puigpardines, possiblement cosí d'aquests, es faria càrrec de la casa Socarrats de la Vall de Bianya, agafant el sobrenom de *àlias* Socarrats. Aquesta branca, posteriorment, donaria vida a diferents notaris i homes de lleis (Grabolosa, 1975: 245). En el segle XIII la figura de l'hereu ja estava força implantada. El

principi d'igualtat de tots els fills vers l'herència del pare es transformava en la successió privilegiada per un fill: l'hereu o la pubilla (To, 1997: 315).

Germans:	Ramon de Puigpardines			Bernat
Feus:	<i>Senyor de Creixenturi (1265) i de Puigpardines</i>			<i>Senyor de Socarrats</i>
Fills:	Ramon	Berenguer	Galzeran	Ramon
Feus:	<i>Senyor de Creixenturi</i>	<i>Senyor de Puigpardines</i>	<i>Senyor de Verntallat</i>	<i>Senyor de Socarrats</i>

El primer fill, Ramon, era l'hereu i es quedaria amb el feu de més prestancia. El altres germans quedaren com a fadristerns, els que no són hereus però que, en aquest cas, el pare va procurar casar o vincular amb feus d'una certa importància. De fet ho va aconseguir. Ramon i Beatriu d'Avià van augmentar el patrimoni i aconseguiren deixar un bon feu als seu fills. Ells, com els seus parents, estaven ben relacionats amb el Vescomte i amb les senyories properes.

El seu fill Ramon era l'hereu i havia de, en un termini de 30 anys, aconseguir que el seu senyor el fes cavaller. L'hereu del cavaller, segons el usatge *Filius autem militus*, havia de prestar homenatge al seu senyor i ser investit com a *cavaller*, és a dir *militis*, abans dels trenta anys, o bé passaria a ésser considerat de la mateixa condició que un pagès. Per això era necessari tenir un feu digne per sostenir la casa i el cavall, per tal d'estar disposat a servir amb les armes al seu senyor (Golobardes, 1973a: 118). En una escriptura del 26 d'agost de 1332 aquest Ramon i el seu fill, també Ramon, venen a Mateu Corona, de Camprodon, la meitat del terç del delme de Santa Cecília de Molló. En aquest document, en Ramon sènior, surt intítulat com a *miles*, és a dir com a *cavaller*, signe clar d'un reconeixement social (Golobardes, 1973b: 113). Així, en Ramon, va aconseguir ser investit com a *cavaller* i, a més a més, la seva filla es va emparentar amb l'hereu d'una important nissaga: els Cruïlles.

Els germans del Ramon, els fadristerns que gaudien de bons feus, es casarien amb bones pubilles o noies amb una dot important. El que sí és evident és que van entroncar amb les principals cases del vescomtat. Els fadristerns dels cavallers eren anomenats *donzells*. Teòricament, també eren anomenats *homens de paratge*, *homines de Paratico* en llatí. El *paraticum* o *paragium* era, segons els costums francs i germànics, la part del feu que era donada per l'hereu als fadristerns. Aquests no havien de prestar homenatge al seu senyor perquè el prestava l'hereu per tots (Golobardes, 1973a: 119).

Cada cop més, l'ascendència tenia major relevància social. Ja des de temps abans, els escrits genealògics adoptaven un significat singular. El llinatge agafava forma i calia saber mostrar-lo quan fos menester. Es proposava als fills un model de conducta exemplar manifestat en les figures heroiques dels antecessors familiars. La memòria familiar era un valor que

s'heredava de pares a fills i que tots, tant l'hereu com els fadrísters, procuraven mantenir i, encara millor, augmentar (Duby, 1988a: 136). No obstant això no es pot afirmar que entre els antecessors dels Puigpardines hi hagués gran figures històriques. Només es pot assegurar la pujança de Berenguer de Puigpardines quan el vescomte Hug de Cabrera li donà en feu la vegueria. El que sí és cert és que, en cert moment, als Puigpardines els hi hauria agradat tenir una ascendència més heroica, de més prestància encara: varen voler mostrar, temps després, que un ascendent molt llunyà, Guillem de Puigpardines, auxilià al mismíssim comte Borrell de Barcelona per recuperar la ciutat comtal del sarraí Almanzor el 986. Tanta prestància en un temps tant llunyà era de difícil justificació. La fantasia per encumbrar la nissaga va falsificar la memòria familiar (Pagès, 1992: 43).

El que sí és ben cert és que Ramon de Puigpardines sènior va enriquir i ampliar el patrimoni familiar. Entre el càrrec de veguer del vescomtat de Bas que heretà del seu avi i l'adquisició de molts feus, es convertí en un dels senyors alodials més importants del vescomtat, augmentant molt la seva categoria (Pagès, 1992: 44). Una prova més de la seva condició de senyor feudal, i de la relació amb els pagesos, es mostra en una escriptura del 17 d'abril de 1269: la vescomtesa de Bas, Sibil·la de Palau, li fa donació de la cabana de Roquera de Sant Privat, amb els seus homes i dones i llurs redempcions, tasques, cussures, usàtics i les acostumades prestacions (Caula, 1935: 22). Després de la redempció, que era el preu que havia de pagar el pagès per poder marxar del mas, la prestació més important era la tasca que corresponia a una part, en espècie, de la collita. Podia ser una quantitat que variés segons ells llocs. A la zona de Girona podia ser el valor equivalent a una dècimo-octava, una dècimo-sexta o una undècima part del fruit, després de pagar el delme (Golobardes, 1973a: 151).

Ramon de Puigpardines tenia la propietat d'aquestes terres en domini directe. Els homes de remença que estaven adscrits a la terra en tenien el domini útil. El pagès tenia el dret de cultivar la terra, vendre-la i permutar-la; i els seus descendents podien heretar-la. El senyor de Puigpardines es reservava el domini directe sobre el mas, amb el dret als serveis personals del pagès, és a dir, a rebre les diverses prestacions. És precisament en aquest segle quan comença a generalitzar-se el mal ús de la remença. En el segle anterior es menciona molt poc la seva aplicació (Feliu, 2001: 225). De la mateixa manera, a la senyoria de la Pia Almoina de Barcelona, el concepte de la remença començava a sorgir també a finals del segle XIII amb una clàusula en els contractes per la qual l'enfiteuta es feia home dependent de l'entitat (López, 1998: 347).

Aquí, en aquesta donació que fa la vescomtesa de Bas a Ramon de Puigpardines, es menciona la remença; dels altres cinc mals usos, que clàssicament són sis, no es fa menció en aquesta donació, però podien estar inclosos. Els sis mals usos tendien, de diverses maneres, a garantir la continuïtat del senyoriu dominical sobre els béns i les persones: buscaven que la terra estigués sempre treballada (Golobardes, 1973a: 153).

En cert moment, a certs pagesos, els devia interessar mantenir el seu lloc de treball i quedar lligats a un senyor: bé per mantenir la terra, bé per enfortir la seguretat personal. Dependre d'un senyor era un fet social. Així, els senyors, feien homenatge i es convertien en vassalls d'un altre senyor i quedaven lligats per vincles de fidelitat. Però el vincle entre un senyor i un pagès era d'una naturalesa diferent a la de l'existent entre un senyor i el seu vassall. Calia trobar una norma jurídica per establir aquesta nova relació segons la qual quedaren vinculats; vinculació que era diferent de la relació d'homenatge que es derivava quan un gran senyor donava un feu a un altre.

El cos jurídic medieval tenia fonts diverses. En aquells temps, a tot Europa, els juristes estaven fent un esforç a fi de restablir el dret romà. La jurisprudència romana feia de contrapunt al *costum* medieval. A Catalunya, en casos de clara disparitat, es considerava preferent el *costum* que el dret romà: tal com deia una màxima medieval, *ius catholoniae derogat iuri romano* (Freedman, 1988: 151, 154).

Però, al dret romà, que diferenciava tan clarament els homes lliures dels esclaus, li costava admitir condicions intermèdies. Era el cas dels pagesos amb vincles de dependència, que quedaven subordinats als seus senyors, però que seguien sent lliures. La figura del dret romà que més s'acostava era la del *colonus romà*: un camperol lliure en la seva condició personal però que no podia deixar la terra que treballava. Eren els *adscripticii* que es lligaven a la terra mitjançant una confessió escrita voluntària. Aquest terme, a més, evitaria la confusió amb la lleialtat de vassallatge entre els senyors, per exemple la del baró amb el seu comte (Freedman, 1988: 153, 155).

Altres pagesos, més forts o més espavilats, o que no volien dependre tant del senyor feien un contracte emfitèutic: pagaven una suma anual molt reduïda, *census*, i podien traspassar la propietat, eventualment sense el consentiment del senyor, sempre que es lliurés a aquest una certa part de la quantitat rebuda. D'aquesta manera, quedaven delimitades dues categories de pagesos rústics, els emfitèutics, que tenien una posició molt propera a la dels propietaris de terres lliures, alodials, i els *adscripticci*. Aquests últims també es deien *hominis propis* o *homines de remença* que estaven lligats a la terra. Les seves condicions van resultar, amb el transcurs del temps, cada cop més oneroses, i estaven subjectes als mals tractes dels senyors i als controls sobre l'herència i el casament per mitjà dels mals usos. Aquesta condició del pagès de remença era hereditària (Freedman, 1988: 163-165). Si un remença volia marxar del mas havia de anar a viure a un lloc o vila reial que estigués enfranquit dels mals usos; o bé calia redimir-se si volia anar a un mas d'un altre senyor.

Un pas decisiu en aquesta evolució del concepte de remença es va donar l'any 1283. L'estament militar aprofitaria un moment de crisi del rei Pere el Gran, que estava en guerra amb França, per ampliar els seus privilegis. El rei, necessitat del recolzament de l'estament militar, a les corts de Barcelona, els hi concediria la constitució *En les Terres o Lochs*, que sancionava

l'obligarietat de la remença, per la qual, els homes dels llocs on era costum redimir-se, perdien el dret de traslladar-se als llocs i viles reial, si abans no s'havien redimit dels seus senyors. D'aquesta manera quedava en mans del senyor l'antic dret del pagès d'abandonar el mas. La remença, a partir d'aquest moment es convertiria en la condició determinant de la personalitat del pagès. Amb tot, teòricament, si un pagès aconseguia estar més d'un any i un dia en una vila reial, quedava lliure de la remença (Golobardes, 1973a: 162 i 176).

Els remences reconeixien la seva dependència d'una senyoria en els corresponents documents i actes d'homenatge. El pagès es feia home propi i soliu del senyor corresponent. Els homenatges era la manera d'entrar en una senyoria i la redempció era el sistema per sortir-ne. Aquests actes de lleialtat, dels homenatges que prestaven els serfs catalanas als seus senyors directes, s'han comprovat a Catalunya en els llibres oficials de la senyoria de l'Almoina del Pa de Girona (Lluch, 2005: 20, 49-50). De la documentació de l'Almoina es dedueix que els homenatges eren un reconeixement de domini del senyor i implicaven un jurament de fidelitat. Aquests tres conceptes, homenatge, reconeixement de domini i jurament de fidelitat, eren equivalents i estaven íntimament relacionats (Lluch, 2005: 119). Els senyors tenien, en els homenatges, la garantia que els seus masos i terres sempre estarien habitades i treballades (Lluch, 2005: 53). Els pagèsos, en canvi, sabien que tenien el domini útil d'una terra, un mitjà de vida, que podrien deixar als seus fills.

4. Berenguer i Galzeran de Puigpardines. L'homenatge dels vassalls. 1301

També els senyors estaven lligats a actes de lleialtat. El 31 de juliol de 1301, dos dels germans que eren fills de Ramon de Puigpardines, Berenguer i Galzeran, es van trobar en una important reunió amb altres prohoms de la contrada: Arnau de Vilanova, Arnau de Bas, Ramon de Sant Romà i Bernat de Coll. El motiu de la reunió era greu: es tractava d'oposar-se a una pretensió del monarca Jaume II, terriblement enojat amb el seu senyor, el vescomte de Bas. El vescomte, Huguet d'Esquilacce, havia abraçat la causa Siciliana a favor de Frederic de Sicília, germà de Jaume II. El rei volia que els prohoms de Bas prestessin homenatge a Dalmau de Castellnou, veguer de Girona i Besalú. En la reunió anomenarien un representant per tal que defensés davant del rei, que ells no havien de prestar homenatge a Dalmau ni satisfer cap de les demandes que el rei intentava contra el noble Huguet de d'Esquilacce, senyor de tots ells, i que, salvats l'honor i la pau del rei, es ratificaven com a homes del referit Huguet, llur senyor natural (Pagès, 1992: 47).

El vassallatge, prestant homenatge al senyor, es pot considerar com un dels actes socials que estan en el nucli de la societat feudal, tant en la seva formació com en el moment cim del seu procés. És l'element personal peculiar del feudalisme. En el vassallatge es manifesta la

voluntarietat de les relacions humanes. La fidelitat d'aquests homes a la paraula donada al seu senyor natural, el vescomte de Bas, xoca de front amb la petició reial. No tenen por del rei. Són *homes* del Vescomte de Bas: és el seu senyor natural a qui han prestat homenatge. És un acte que es fa d'home a home, és un vincle personal que manifesta la importància de l'acció individual. És un acte fet amb la voluntat determinant de les dues parts: és un acte lliure. Aquesta llibertat comporta una responsabilitat. Es fan responsables davant del rei de la fidelitat prestada (Moxó, 1985: 140-141).

Aquests sis vassalls del Vescomte de Bas, fan menció de l'honor. Aquest honor està relacionat amb l'audàcia, la generositat i, especialment, amb la fidelitat. Aquest marc, de forts vincles personals i tradicions familiars, anirà configurant els paradigmes de l'home militar: fidelitat al senyor, honor de la sang, valor en la guerra (Duby, 1988a: 136; Moxó, 1985: 140).

Els Puigpardines eren una nissaga de senyors que pertanyien al braç militar. Però, com estava estructurada la noblesa al Principat de Catalunya? Quin lloc ocupaven els Puigpardines en aquest estament dels militars? En el cim d'aquesta estructura, al capdamunt d'aquest braç militar, estava el comte. Tanmateix, en el Principat, el comte de Barcelona tenia un ascendent històric que quedava reflexat en els *usatges* de Ramon Berenguer I. En ells hi ha disposicions sobre les relacions entre persones en el món feudal. Una d'elles és el *Prínceps namque*, que consisteix en proclamar que en cas de guerra tothom té obligació d'acudir en defensa del Príncep. Aquesta obligació ha estat considerada com exemple de la preponderància del comte de Barcelona. Després del príncep i els comtes, en aquesta estructura senyorial, en els *usatges* es citava els magnats (Golobardes, 1973: 112-113).

En el segle XI, entre els Magnats, estaven compresos els vescomtes, el comdors i els vassallors (Golobardes, 1973: 114). Aquestes tres categories formaven l'alta noblesa (Caula, 1935: cap 3). Respecte als primers, els vescomtes, eren els antics *missi comitis*, de l'època carolíngia; és a dir: els representants dels comtes. Aquest càrrec amb el temps va passar a ser hereditari. A vegades eren anomenats també *vicedomini*. Els vescomtes, com el de Rocabertí, el de Cabrera, el d'Èvol o el de Bas eren persones amb un grau social important i, normalment en feus de gran extensió. Precisament un dels aspectes més foscos de la vida d'en Verntallat va ser el seu nomenament com a Vescomte d'Hostoles l'any 1474. Amb això, la condició jurisdiccional del personatge va canviar radicalment respecte als seus inicis. Fins i tot va disposar de la potestat criminal amb el dret a aplicar la pena de mort.

En segon lloc havia el *Comdors*. És difícil precisar el paper dels comdors, però queda clar que estaven després dels vescomtes (Golobardes, 1973: 115). En la pràctica, no hi ha referències citades de cap noble titulat com a *comdor* en la documentació. Per últim i en tercer lloc, hi havia els *vassallors*, terme derivat de *vassi vassorum*, *vavassores*, *valvassores*, *vasvasrores*, que comprenia tota classe de vassalls feudals; distingint dos graus, *majores* i

minores. Els *majores* serien anomenats també barons; i els *minores* depenien dels *majores* per alguna concessió rebuda (Golobardes, 1973:116-117).

Aquesta estructura del braç militar a Catalunya, amb el pas del temps, anirà concretant-se i simplificant-se; de manera que, en l'època de Verntallat, es podrà afirmar quelcom més concret que el que els usatges suggerien. Ara per ara, i despreciant el terme dels *comdors*, es podria parlar d'una piràmide de la noblesa que, de gran a petit, seria la següent: els *comtes*, veritables senyors independents, els *vescomtes*, els *barons*, i els *vasvassors* o simples senyors. Els Puigpardines eren part d'aquesta última classe i efectivament mai són anomenats com a barons. Estan gairebé a tocar a allò que, posteriorment, es conèixeria com baixa noblesa, i que tenia també les seves distincions jeràrquiques. Estaven en els primers esglaons de l'autoritat. Uns esglaons que tampoc eren del tot nítids però que tenien, en principi, un cim alçat força clar. En l'ordre jurídic hi havia en la societat medieval catalana una autoritat suprema, que tenia dret suficient per interpretar la llei, codificar-la i aplicar-la en darrera instància. Aquesta era l'autoritat del príncep, exercida directament, o per mitjà dels seus barons, o mandataris, batlles i veguers. Aquesta superioritat, però, no va ser sempre del tot clara (Golobardes, 1973: 129).

Els senyors eren, en general, totes aquelles persones que tenien autoritat o poder sobre altres persones. Tenien la jurisdicció sobre una gent que vivia en la seva senyoria. Ostentaven el poder sobirà i tenien la funció de defensar als seus homes a canvi d'uns impostos o rendes: *Per ço són posats los senyors per les ciutat, per les viles e per los castells els són dades les rentes, per tal que deffenen los sotmesos i façen justícia dels mals faytós* (Sabaté, 2007: 12). Els senyors podien rebre l'homenatge i la fidelitat dels seus vassalls, que, a canvi, revien un feu (Bolòs, 2000: 232).

Els senyors de Puigpardines eren vassalls del Vescomte de Bas. I ells, de la mateixa manera, eren senyors. A més, els pagesos també els hi prestaven homenatge. També, per la seva banda, els vescomtes de Bas prestaven homenatge a altres senyors, formant una xarxa de dependències i fidelitats que conformava un sistema molt cohesionat (Duby, 1988a: 40). En el cas dels Puigpardines, per exemple, la vescomtesa de Bas, a l'any 1278, prestava homenatge a l'abat del monestir de Sant Benet de Bagés, per raó dels feus que per dit monestir tenia a les Preses, obligant-se a defensar l'abat i cenobi, els homes i dones de tot el feu, honors i possessions, i béns mobles i immobles pertanyents a dit feu. Firmen de testimoni del pergamí el veguer del seu vescomtat i el seu fill: *Raimundi de Podiopardinorum vicarius de Basso et Berengarii de Podiopardinorum filii sui*. Així mateix, pocs anys després (1312), en fra Bertran de Puigpardines, monjo de Besalú, va declarar al Batlle Reial de dita vila, per delegació de Ramon de Puigpardines, que tot el que tenien els senyors de Puigpardines ho tenien en feu del vescomtat de Bas (Caula, 1935: 42).

5. El ius maletractandi. El maltractament dels senyors al seus homes. 1333-1335

S'ha parlat dels senyors i de les seves relacions. Cal fer ja una primera aproximació a l'esglaó més baix, a part dels esclaus, de la piràmide feudal, i apropar-se a les relacions dels senyors amb els pagesos. Precisament, es pot fer amb un dels mals costums més antipàtics i degradatoris: el *ius maletractandi*¹⁴. Segons aquest mal costum, que es basava en una interpretació d'una acte de les Corts de Cervera de 1202, els senyors podien maltractar els seus homes. De manera que les violències dels senyors que fins aleshores havien estat actes il·legals es van legitimar. Es considerava per part dels juristes medievals més injust que altres exaccions. El dret a maltractar privava, a homes que no eren esclaus, dels drets que establia el costum medieval, el dret romà i el canònic, i fins i tot la mateixa llei bíblica. Era un contrasentit jurídic i una càrrega pels treballadors del mas que no podien recórrer a la intervenció reial (Freedman, 1988: 108-112). No era un dels sis mals usos, però ha estat anomenat com un mal costum.

Un exemple concret del mal costum dit de *ius maletractandi* el va exercir Mònic de Puigpardines, net de Ramon de Puigpardines i parent llunyà de Verntallat (Solà-Morales, 1974-1975: 408-409); és un esdeveniment lamentable molt proper, geogràfic i temporalment, als fets que ocupen a aquesta narració. Es va produir en ple segle XIV, cent anys abans de la revolta dels pagesos, en el mateix vescomtat de Bas. Un membre de la pròpia nissaga dels Puigpardines és l'autor material del maltractament (Sánchez, 1996: 198-229).

Els fets succeeixen als voltants dels anys 1331-1335. Els senyors apliquen la justícia segons el seu criteri contra els pagesos de Castellfollit. Un tal Guillem de Fontfreda fa de procurador en defensa dels dits homes. Com a tal, protestava davant del rei, Alfons III, per les violències exercides per Huguet d'Empúries o d'Esquilacce, vescomte de Bas i senyor de Castellfollit, i per Mònic de Puigpardines, usufructuari del vescomtat. En Mònic de Puigpardines, parent dels Verntallat, és vassall del vescomte de Bas; tots dos senyors castiguen els seus inferiors, els homes de Castellfollit. El document il·lustra bé, donat l'elevat nombre de casos, la possible plasmació pràctica del *ius maletractandi* durant el s. XIV al Vescomtat de Bas. El cas és interessant, a més, perquè un segle després, un descendent d'en Mònic de Puigpardines, en Francesc de Verntallat, lluitarà precisament per abolir els mals usos i els mals costums; entre ells, aquest dret al maltractament.

Es tracta de 185 pagesos dels pobles de Santa Eulàlia de Beguda, Sant Joan les Fonts, Santa Maria de Castellar i Sant Pere de Montagut. No volen pagar uns impostos que, segons un antic dret no els hi pertoquen. El Vescomte de Bas i en Mònic de Puigpardines no ho tenen tant clar i prenen mesures ja que es neguen a tres prestacions: a prestar 'accapita' de gra, pollastres i diners; a moldre en els molins senyorials i pagar els corresponents delmes de 'moligie'; tampoc volen pagar el llòsol pel l'ús de la farga. A més, el senyor de Castellfollit, els impedia protestar,

mitjançant instrument i nomenament de procurador, i els obligava a costejar el procés que en aquells moments hi havia entre el rei i el vescomte de Bas, en Huguet de Esquilacce, sobre la jurisdicció de Castellfollit (Sánchez, 1996: 201).

El maltractament va consistir en les següents mesures disciplinàries: 16 persones són conduïdes a presó fins que paguin el deute; 10 són obligades a pagar entre 3 i 4 sous; a 3 persones se'ls confisca tot el blat, la farina, el vi, la fusta i els animals que tenien; a la resta, la gran majoria, se'ls confisca o pignora una part de cereal, i altres coses com aixades, destrals, forques, pales de ferro, martells, flassades, llençols, capçals, capes... Els pagesos anomenen un procurador que els representi a fi que Alfons III faci justícia (Sánchez, 1996: 204).

El que es discuteix aquí és la diferència entre el lògic càstig judicial, amb el corresponent procés i nomenament de jutges, procuradors i advocats, i l'ús d'un poder arbitrari. El que caracteritza el *ius maletractandi* és que atorgava el privilegi de maltractar els pagesos sense un motiu just. I si ho era, establia la prohibició de recórrer a la intervenció reial o a qualsevol intervenció exterior (Freedeman, 1988: 111-112).

En aquest cas, els homes del terme de Castellfollit estan en un moment en què s'està dirimint la jurisdicció del terme. El vescomtat de Bas l'havia venut Sibil·la de Palau, vescomtesa de Bas, al rei Pere III el Gran per l'import de 168.000 sous. Aquest el cedí, l'any 1285, al comte d'Empúries, en atenció i agraïment als serveis prestats a la corona. Aquest el transfereix al seu germà Huguet d'Esquilacce, fill de Sibil·la de Palau. Huguet va marxar a Sicília a lluitar en contra del rei Jaume II, i abraçà la causa del germà del rei Frederic de Sicília. Per aquesta raó, el rei confiscà el vescomtat des del 1300 al 1315. En aquesta última data, el traspassà un altre cop a la casa d'Empúries essent vescomte Ponç Huguet, net de Sibil·la, i, en morir aquest, a fra Ramon d'Empúries, que era fill de Sibil·la. De l'any 1326 al 1331 era vescomte de Bas en Pere de Sant Feliu, al qual li fou cedit per l'infant Pere amb consentiment de fra Ramon d'Empúries (Pàges, 1982: 133). Finalment, Alfons III li donà el vescomtat a Huguet d'Esquilacce, que el tornà a tenir un altre cop després de les seves aventures a Sicília. El 15 de juny de 1331, Huguet prestà homenatge a Alfons el Benigne per raó dels castells del Mallol, Castellfollit, Mont-ros, Montagut, Milany i Beuda, dient que ho posseïa per donació de Pere de Sant Feliu el qual ho tenia en feu pel rei (Pagès, 1982: 24). Això passava precisament en les dates que ocupen aquest *ius maletractandi* als homes de Castellfollit.

Els pagesos de Castellfollit, de qui depenien? Si depenien del vescomte Huguet de Esquilacce, aquests, segons aquest mal costum, no podien recórrer al rei Alfons. Si, en canvi, depenien del rei, en Huguet i el seu lloctinent Monic de Puipardines no tenien cap dret sobre els pagesos de Castellfollit. Sembla que, en la pràctica, el qui realment exercia el poder era Huguet, en aquells moments en què hi havia el procés sobre la jurisdicció de Castellfollit entre el rei i el vescomte de Bas. Finalment, l'any 1335 el vescomtat fou reintegrat a la Corona gràcies a un conveni signat per Esquilacce, Bernat de Cabrera i per tots els que tenien feus. En efecte,

després de ser Vescomte de Bas, de 1335 a 1336, el següent vescomte fou el fill del rei, Pere IV el Cerimoniós, fins que posteriorment retornà el vescomtat als Cabrera.

És un cas curiós. En teoria, si eren vassalls d'Huguet, els pagesos no podien acudir al rei; però, de fet, ho fan. En la seva reclamació addueixen que és un feu del rei, *qui de feudo vestro sunt* (Sánchez, 1996: 201). Sembla que vulguin beneficiar-se del caos de jurisdicció que han tingut durant cinquanta-cinc anys amb nou vescomtes diferents. Se'ls hi obre una escletxa per fer-se valer com a súbdits del rei i no del vescomte. De la mateixa manera, podia ser una forma de manifestar que, com a homes de Castellfollit, es sentien més ben emparats per la senyoria reial que per la vescomtal.

Per altre part, el *ius maletractandi*, almenys en aquest cas, no consisteix en el maltractament corporal, que seria el que en un primer lloc a hom se li ve al cap. No és un cas de violències físiques que serien les que, segons la idea *brutal* de la edat mitjana, hom imaginava: una mutilació corporal, una mort a la forca, una pallisa brutal. Es reforça la tesi que es reservaven a les més altes potestats, segons era costum a Catalunya, la imposició de la pena de mort i mutilació de membres. La jurisdicció es dividia a la Baixa Edat Mitjana en civil i criminal, i d'ella en disposaven les potestats. La podien administrar directament, o podien vendre-la o cedir-la, però els reis es reservaven aquesta part de la justícia punitiva (Golobardes, 1973: 130). D'aquests 185 pagesos sorten especialment perjudicats els 16 que van a la presó (en certa manera és una privació física) i especialment els tres als quals se'ls confisca tot el blat, la farina, el vi, la fusta i els animals que tenien (Sánchez, 1996: 204-208).

Evidentment, només coneixent el nivell de mitjans materials que tenien aquests homes, es podria valorar el grau de violència que suposava. En principi, els condemnats a presó no en podien sortir fins que estigués pagat el deute (Sánchez, 1996: 208). De fet, no se sap exactament què va passar amb aquest procés; si els homes de Castellfollit el van guanyar o perdre. Però, el que sí és constatable, és que a l'any 1339, el rei Pere III incorporà a la corona els castells de Castellfollit, Montagut i Montrós amb els seus termes, dominis i jurisdiccions, amb la prohibició expressa que es pogués infeudar: els pagesos es podien oblidar d'en Monic de Puigpardines i del vescomte Huguet d'Esquilacce (Caula, 1983).

Per fer-se càrrec de la poca definició jurídica que suposava el *ius maletractandi*, cal avançar-se a l'any 1475, quan es va fer una declaració clara d'aquest mal costum. En aquesta data, els barons de Catalunya van consultar a rei Joan II en què consistia exactament aquest dret. La resposta s'ajusta precisament al cas estudiat a Castellfollit: es podia empresonar i pignorar béns sense justificació, però mai torturar a les persones (Freedman, 1988: 112)

Contràriament, en el cas de l'extensa documentació de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona, no es pot constatar cap cas de l'anomenat dret de *ius maletractandi*. Ans el contrari, quan algun pagès no compleix les seves obligacions, o presumptament no ho fa, aquesta institució eclesiàstica requereix als tribunals a fi que es faci justícia. En primer lloc, fan un

requeriment judicial o citació i, posteriorment, en cas de negativa del requerit, es provoca un plet (Lluch, 205: 103-107). Era una senyoria molt més benigna que la d'Huguet d'Esquilacce.

De manera general, per ara, no hi ha exemples concrets de violència física en la documentació. Tret del de presó comentat del Vescomtat de Bas, no hi ha mutilacions, pallisses, o morts. Tampoc hi ha comentaris de violacions o d'altres fets injuriosos. Això no vol dir que no hi hagués. Però, pel que es dedueix, el *ius maletractandi* consisteix més aviat en una manera injusta de resoldre una qüestió econòmica, en un passar-se de ratlla en les atribucions i recaudacions fiscals (Hinojosa, 2003: 195-218).

Els batlles, en ocasions, oprimien els pagesos amb imposicions, i feien més difícil la condició del camperol. Els batlles eren els representants dels béns dels senyors i s'encarregaven de la seva gestió i percepció (Sabaté, 1997: 235). Varen ser freqüents les queixes de les institucions eclesiàstiques contra les reclamacions injustes dels batlles del Reial Patrimoni. Per la seva banda, les violències dels senyors eclesiàstics sobre els seus homes sembla que es refereixen a la llibertat personal, per poder abandonar el mas, sobre els pagesos. (Hinojosa, 2003: 219).

Així, l'any 1251, Gerones d'Areas i Berenguer de Figuerola eren pagesos de jurisdicció reial. Durant poc temps van viure sota la jurisdicció del monestir de San Benet de Bages. El monestir els hi va demanar comptes, i ells es van emparar en què no eren de senyoria eclesiàstica sino reial. Els dos es van refiar i van acceptar un jutge designat per l'abat, sense donar-se compte que això implicava la renúncia de la seva jurisdicció reial. El jutge va fallar en contra d'ells d'una manera del tot injusta, però, si més no, amb un judici, i sense l'ús del *ius maletractandi* (Hinojosa, 2003: 195-220).

Per contra, es pot citar un cas en què van guanyar el plet uns pagesos. El remences de l'Església de Manresa, Bernat Ça Cuya i el seu fill, van litigar contra la seva senyoria l'any 1418. Després de viure tranquil·lament més de tres anys a la vila lliure de Manresa, i de passar més de l'any i un dia prescrits per obtenir la llibertat, van ser requerits per el paborde perquè tornessin a prestar jurament i homenatge de fidelitat. El àrbit, el paborde de Manresa, va decidir que el pare i la seva dona marxessin altre cop al mas de què depenien. Bernat es negà amparar-se en el dret. No deixa de ser interessant com, aquest, fa un requeriment al batlle de la ciutat, en nom del rei, per demanar justícia. Entre les raons que dona el susdit remença, per quedar lliure de la seves antigues prestacions, afegeix amb mentalitat jurídica el següent: *com aximateix en dret comu son molts casos en los quals lo asclau es fet franch e liber, ço es com lo senyor le gite de sa casa el permet o licencia anar on se vulla etc* (Hinojosa, 2003: 195-220). El senyor que dóna llibertat al seu l'esclau li dóna llibertat per anar allà on vulgui.

L'home en lleis, Tomas Mieres, invocava la llei divina com un obstacle insuperable pel *ius maletractandi*. Des del punt de vista jurídic considerava que els maltractes i la privació indeguda de béns estava amb oberta oposició amb l'usatge en virtut del qual el Príncep havia

d'administrar justícia a tots els seus súbdits. El pagès no és un esclau perquè té un dret d'usdefruit. La confiscació de les seves propietats amb excusa d'aquest mal costum no és més que una mena de robatori. Mieres exposa que, on la raó guanya la llei iniqua, que dona ocasió de delinquir, hom pot anar en contra de la llei i observar la raó. A més, el *ius maletractandi* va en contra de l'*Usatge Cuntum malum*, que prohibeix al senyor fer mal al seu home i que concedeix una acció judicial al pagès que ha estat maltractat arbitràriament pel seu senyor (Camps, 1960: 59; Montagut, 1986: 378).

Fins i tot els juristes més recalcitrants reconeixien que, en aquest cas, el dret català es contradeia amb el dret romà. És el cas de Jaume de Montjuïc, conegut per la seva simpatia amb els interessos senyorials. També ell és conscient que aquest dret està sancionat per la llei humana, però que està totalment en contra de la llei divina. La incompatibilitat amb la llei divina seria la base d'una oposició al dret senyorial i a l'opressió arbitrària (Freedman, 1988: 114).

Els Puigpardines durant el segle XIV continuaren lligant a la família enparentant-se amb senyors importants, però sempre de la baixa noblesa. Es pot parlar dels Juvinyà, els Ferrés de Joanetas, els Puiggalí, els Vallterra de Segorb. Fins i tot, uns Puigpardines van ser senyors dels ducats d'Atenes i Neopatria (Solà-Morales, 1974; Pagès, 1992). Una ascendent llunyana de Verntallat, Elisabet de Puigpardines, de la branca principal dels Puigpardines, es casarà amb un Cruïlles. Un descendent d'aquest (el seu besnét) serà un noble important, el Baró Bernat Gilabert de Cruïlles, amb un dels feus més considerables de la terra Gironina. També havia heretat, dels Puigpardines, la força de Creixenturi de Camprodon. Els Verntallat, en canvi, es relacionaran en llinatges més modestes que s'allunyan de la branca principal. Tant es així que una centúria després, Francesc de Verntallat acabarà lluitant amb un dels seus antics parents, el més noble de tots: Bernat Gilabert de Cruïlles. La baronia dels Cruïlles fou un dels focus de la sublevació camperola acabada per Verntallat l'any 1462. A Bernat Gilabert de Cruïlles, en concret, la Diputació del General li demanà que fes una expedició per capturar Verntallat (Sobrequés, 1973: v.2, 57-58).

6. Galzeran de Puigpardines: el mas Verntallat

Galzeran va ser el Puigpardines que es va instal·lar a la casa de Verntallat. Era fill de Ramon i de Betriu d'Avià compradors i senyors del castell de Creixenturi. El 16 de gener de 1300, Galzeran signà, com a testimoni, la concessió de la batllia i vegueria de Castellfollit i de la dècima dels molins de dit terme, feta pel procurador del comte d'Empúries i vescomte de Bas, a favor de Dalmau de Campllonc (Caula, 1935: 41). Es pot copsar en aquest document la proximitat del vescomte, Huguet d'Esquilacce, amb el seu vassall Galzeran. També es pot relacionar amb el seu nebot Monic de Puigpardines que uns anys després, amb el mateix

Huguet, maltractarien als homes de Castellfollit, pignorant els seus béns i empresonant els més recalçitrants, per no voler pagar aquesta dècima part dels molins, que va testificar en Galzeran.

Poques coses més es poden dir de Galzeran a part de la reunió que va tenir l'any 1301 per oposar-se al rei Jaume II i mantenir l'homenatge al seu vescomte. En la reunió, estaven presents els principals prohoms de la vall, fet que implica una bona sintonia entre ells. També diu molt del caràcter de tots ells en enfrontar-se a una petició del monarca. Hi era present Arnau de Bas, que va ser batlle de Sant Esteve Salull, càrrec que ostentaven els Bas des de l'any 1100. La seva família tenia terres en al·lou en aquesta població i havien tingut el castell de Creixenturi fins que el van vendre a Ramon de Puigpardines. També estava a la reunió Ramon de Sant Romà, de família de cavallers, establerta a Sant Romà de Joanetes. Benat de Coll, tenia la *força* de Coll, al peu de l'ermita de Sant Miquel del Mont, al nord d'Olot. També eren una antiga família de cavallers que van fer construir la propera església de Sant Andreu l'any 995.

En dita església hi havia la tomba del seu nét, Berenguer de Coll, mort l'any 1334. En el relleu de l'extraordinària laude sepulcral d'alabastre figurava el difunt Berenguer vestit amb la seva armadura completa. En el perpunt o túnica que cobria l'ausberg, ostentava l'escut d'armes de la nissaga; una àliga d'atzur amb bordura rodejada de vuit peces de la mateixa bordura. Orant, davant del túmul, acompanyaven la figura del difunt un bisbe, tres cavallers i dues dames (Caula, 1935: 46). En Galzeran de Puigpardines no podia ser menys important que els Coll. També disposaria de la seva armadura i del seu escut d'armes. Cal comprendre aquest document simbòlic que parla de la vida d'aquests homes militars (Burke, 1985: 124). En la sepultura està reflectida l'última voluntat de Berenguer de Coll: és un cavaller de cap a peus. L'escut d'armes és el símbol de la seva nissaga. És un signe que l'identifica amb un grup social determinat. L'escut d'armes és un senyal que va més enllà de la possible adquisició d'un determinat nivell adquisitiu. És un marcador que mostra la consciència d'estar integrat en un grup concret i diferent a altres. Tots, també els estranys, podran identificar amb aquest senyal extern la voluntat de definir-se com a membre d'un grup. És un llenguatge, un codi, que permet identificar-se amb el grup i excloure els estranys (Aurell, 2005: 193).

Aquest grup de personatges és anomenat com a *cavallers*, o el que és el mateix: *milites*. Ramon de Creixenturi, àlies de Puigpardines, pare de Galzeran, ho és; així com Bernat de Coll i Ramon de Sant Romà. En canvi, en Galzeran i els seus descendents seran intitulats com a *donzells*, és a dir *domicelis*. Són una branca dels Puigpardines, de fadrísters que no hereden el títol de cavallers, però que mostren també que, en aquesta època, ja no s'aplicava l'usatge *Filius autem militis* i que segueixen sent *donzells* després de passar dels trenta anys (Solà-Morales, 1974-1975: 398). Francesc de Verntallat farà servir, ja en els primers temps de la seva vida, aquesta titulació: *domicilis*. Ara bé, en la realitat, en el dia a dia, era prou clara la diferència entre cavallers i donzells?

En el cas dels Socarrats, l'any 1376, l'infant Joan els hi reconeix privilegi militar. Es diu que és una nissaga honorable i *generosa*, amb cavall i arma, pels mèrits adquirits en guerres al servei dels monarques de Catalunya contra els de Castella. La branca del Socarrats es desvincularà dels Puigpardines i, un segle després, dos prohoms de les dues nissagues, Joan de Socarrats i Francesc de Verntallat, estaran enfrontats en la guerra civil (Grabolosa, 1975: 245).

En cent anys, del 1300 al 1400, passaren quatre generacions de Puigpardines àlies Verntallat, lligades per quatre hereus, tot ells anomenats *donzells*: Galzeran, Guillem, Antoni i un altre Antoni. Guillem de Puigpardines, àlies Verntallat, i el seu fill Antoni serien els que patirien la terrible plaga de la pesta negra. La pesta va arribar a Girona al voltant del 15 de maig de 1348 i els seus efectes van disminuir cap al 10 d'agost del mateix any (Lluch, 2005: 307).

Aquesta malaltia era especialment desagradable. Es deia *negre* pel color que deixava a la pell, que li donava un aspecte tètric. També eren visibles uns bonys o glàndules a les aixelles i engonals, anomenats bubons. Els metges intentaven protegir-se de la pesta mitjançant uns complicats artilugis en forma de careta i amb uns becs llargs. En el bec de la careta hi posaren substàncies per minvar la pudor de la malaltia (Moret, 2000: 122 i 126).

Els efectes de la pesta van ser catastròfics. Hi va haver famílies senceres de pagesos que van perdre la vida per la malaltia. Segons es desprèn de molts documents, els masos d'aquestes famílies van quedar abandonats. Són els citats com a masos *rònecs* (Golobardes, 1973a: 184). A més, en altres masos que encara es cultivaven, hi hauria menys persones per treballar-hi. Molts senyors es van veure amb la necessitat d'oferir els seus masos rònecs en millors condicions, ja que hi havia més masos lliures que persones que els poguessin treballar. Es van veure obligats a reduir les prestacions que gravaven les terres, o a fer desaparèixer, temporalment o per sempre més, els mals usos.

Una altra solució era convertir els treballs temporals que els pagesos devien als senyors en el pagament d'una quantitat econòmica que resultava més beneficiosa pel pagès (Hinojosa, 2003: 161). El senyor renunciava als drets personals i a les servituds, que quedaven reduïdes a un sol cànon anual en metàl·lic. De fet, tenia tot l'aspecte d'un contracte emfitèutic. Amb aquests nous contractes d'establiments era evident el millorament de les condicions dels pagesos (Golobardes, 1973a: 187). En general, la senyoria de l'Església va ser més benigne que la dels aristòcrates; amb tot, a mesura que els senyors laics van canviar els pagaments en espècies per diners, també van fer que el rigor de la seva senyoria es relaxés una mica (Freedman, 1988: 104).

Es té constància que a Anglaterra va passar el mateix. Els senyors es van veure obligats, després de la pesta negra de 1348, a deixar les seves terres en condicions més favorables. En concret a redimir els treballs mitjançant una quantitat de diners de renda anual. Fins i tot, alguns senyors, quan no trobaven cap arrendatari, oferien el cultiu de les seves terres sense cap tipus de prestació, gratuïtament (Hinojosa, 2005: 163; Tuchman, 1990: 130).

Segurament els senyors que tenien una posició més forta van endurir les seves condicions de la remença a fi que no marxessin els seus homes; per exemple amb preus més alts per impedir que poguessin pagar la redempció per anar a un altre lloc. Tanmateix en el casos estudiats hi ha sorpreses. A l'Almoina del Pa de la Seu de Girona, el nombre de les redempcions no van disminuir. Al contrari, van augmentar. Hi havia més pagesos que pagaven la quantitat pactada amb el senyor i quedaven lliures per marxar a on volien. Si es té en compte que, a més, hi havia menys quantitat de població remença per la davallada demogràfica, això implica que, proporcionalment, l'augment de pagesos que pagaven per la seva llibertat era més alt (Lluch, 2005: 283).

També hi havia pagesos que, aprofitant que quedaven masos veïns lliures, conreaven dos o més masos. En aquest cas es va plantejar la qüestió de si el pagès havia de pagar les prestacions per tots els masos o només pel que hi vivia. En el costums de Girona, i precisament on es parlava de la pesta i de les seves conseqüències, es va deixar clar que no havia de pagar per tots els camps. Només calia pagar pel mas de més bones prestacions que, lògicament, tenia els drets personals més elevats (Golobardes, 1973: 187).

En aquests difícils anys de la pesta es va fer palesa la benificència de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona amb els pobres. Durant aquest any es van repartir un 130.000 pans. Aquesta xifres es poden comparar amb altres dues. L'any 1376-77 es repartiren 44.000, i el 1431-32 més de 69.000 (Lluch, 2005: 37).

7. Antoni de Puigpardines i Francesc de Verntallat sènior. 1391-1420

Antoni de Puigpardines júnior era l'avi del cabdill remença. Va morir abans de 1399 i ja havia testat el 8 d'abril de 1393. Es va casar amb una tal Sibil·la (Solà-Morales, 1475). Antoni va ostentar el càrrec de lloctinent de la vegueria de Bas. El títol de veguer, que anaven heredant els seus parents va minvar en aquell moment, per donar pas a la figura del procurador general del vescomtat de Bas. Eren nomenades procuradores persones de tota confiança del vescomte, sovint tocant a la noblesa i que solien viure lluny del vescomtat (Solà-Morales, 1957: 1650). El lloctinent de la vegueria, en aquest cas Antoni de Puigpardines, àlies Verntallat, era l'ajudant del procurador. Aquests lloctinents de veguer solien ser persones naturals de la mateixa contrada que coneixien de prop les circumstàncies de la vegueria (Pagès, 1982: 126).

Els Puigpardines deixaven de ser veguers però, la nissaga, a través d'Antoni, seguia vinculada a càrrecs de govern. Era una família lligada als afers administratius i organitzatius. Devien tenir, en general, una certa facilitat, un cert ofici, per dirigir. De les seves arrels aprendrien aquest saber fer i organitzar les qüestions socials i burocràtiques de la vicaria. Així, la jerarquia polític-administrativa del Vescomtat de Bas quedava de la següent manera: Bernat

IV de Cabrera (1381-1423), comte d'Osona i primer comte de Mòdica i vescomte de Bas, tenia un procurador anomenat Joan des Far (1382); i aquests tenien un lloctinent que era Antoni de Puigpardines, l'avi d'en Francesc de Verntallat. Així, un exemple d'acte administratiu de l'avi de Verntallat es produí el 14 de novembre de 1394: el *donzell* Guillem de sexà, es va comprometre davant del lloctinent del veguer del vescomtat, és a dir davant d'Antoni de Puigpardines, que tornaria el diumenge següent al puig del Mallol com a pres, i que no marxaria sense llicència seva o bé del Procurador. Ho prometia de bona fe i amb vàlida i solemne estipulació en poder de notari, ja que estava encausat en un judici de la Cúria de Bas (Pagès, 1992: 69). Antoni de Puigpardines havia d'estar pendent de les trifulques d'un prohoms, és a dir d'un *donzell*. Tots dos, tant l'encausat com el jutge, es fiaven de la paraula donada. Un cop més, el factor personal, lliure i individual, d'home a home, es fa palès en aquesta societat baix-medieval.

Per aquells mateixos anys, el 1391, els homes de la veïna vila de Santa Pau, recordaven al seu senyor, Hug Ademar I, com des de feia temps estaven lliures dels mals usos: *Senyor, a la vostra gran noblesa humilment suplicant emseps los vostres humils sotmesos habitants de la vostra celera de Santa Pau que, com vostres molt nobles predecessors hagent consentit per privilegi als habitants i habitants de la dita celera i lurs successors de ells perpetualment franchs i immunes de exorques, intestias, cogucies, i de tragines, gaytes, i de tot usatge forçat, i de totes altres acaptes, i de tota comu i comuns, de tota host i cavalcada, salva de exir i fer armes, si empero aquell die foren a la habitacio pera tornar, de las quals libertats franquesas i immunitats los dits habitants usen i han usat stempes stats en possessio o quasi de deu, vint, trenta, quaranta, cinquanta, seixanta (X.XX.XXX.XL.L.LX.) anys ensa o més* (Hinojosa, 2003: 226). Els habitants de Santa Pau, malgrat la seva peculiar manera de recordar els anys, no anaven errats i feia bastant anys, des de 1300, que Ponç III de Santa Pau i Ermenessenda de Cartellà, senyora d'Hostoles, havien convertit en viles les celleres de Santa Pau i de Sant Feliu de Pallerols (Puigvert, 2008: 255). Així quedaven lliures dels mals usos i d'altres prestacions. Moltes viles i ciutats estaven lliures de les servituds als seus senyors per diferents privilegis. Era un signe de comparació entre el vilatà i el pagès que feia pensar al camperol en el seu possible enfranquiment d'aquestes prestacions. Si els ciutadans de les viles aconseguien enfranquir-se també ells podrien aspirar a deslliurar-se d'aquestes prestacions. Molts dels pagesos que no eren hereus marxaven a les viles si obtenien millors condicions per viure.

Per contra, els senyors, ja s'havien queixat de la marxa dels pagesos a les viles enfranquides. Alguns d'ells sembla que volien seguir estant en el mas però adquirint el títol de ciutadà. Així, uns anys després de la pesta, a les Corts de Perpinyà de l'any 1350, el braç militar es queixava al rei que algunes persones remences llogaven una casa a les ciutats una o dues vegades a l'any, especialment a Barcelona, per beneficiar-se dels privilegis de la ciutat. El fet es considerava perjudicial per part dels senyors, i es suplicava al rei que cap d'aquestes persones pogués adquirir el títol de ciutadà, si no estava per si mateixa legalment a la ciutat (Golobardes,

1973a: 178). A aquestes peticiones del braç militar, però, es van oposar el braç dels ciutadans i burgesos i el braç eclesiàstic (Golobardes, 1973a: 180).

Tanmateix, una manera que tenien els senyors què els seus homes remences no marxessin a les ciutats era pactar un homenatge en determinades condicions. Sovint, en els homenatges, els pagesos juraven que no anirien mai a viure a cap ciutat, vila, castell o lloc privilegiat si no es redimien. Almenys això es desprèn de la documentació de l'Almoina del Pa de Girona (Lluch, 2005: 389). Amb tot, alguns pagesos marxaven a viure a les viles. Així, hi havia remences vivint a les ciutats que depenien encara del seu senyor per l'homenatge que en el seu moment havien fet. Però també hi havia pagesos als territoris rurals que tenien la llibertat de marxar sense pagar cap tipus de redempció. D'aquesta manera, ni les ciutats eren tan lliures com semblaven, ni tampoc els camps tant onerosos (Lluch, 2005: 388).

L'hereu d'Antoni de Puigpardines va ser Francesc de Puigpardines àlies Verntallat, pare del cabdill dels remences. L'abundant documentació de la notaria de Sant Feliu de Pallerols de compres i vendes fetes per ell, fa pensar que tenia, almenys durant gran part de la seva vida, una bona situació econòmica (Pagès, 1984: 106). La seva casa era igualment un bon referent social i era anomenada en alguns documents com una autèntica força o casa forta (Solà-Morales, 1474: 398). Tot i no ser la principal branca de la família dels Puigpardines, els Verntallat no van deixar d'ésser importants.

Cal recordar que, teòricament, les capes altes de la societat o *magnats* es dividien en vescomtes, comdors i varversors. Aquest últims comprenien els *majores* (o barons) i els *minores*. També s'ha fet referència diverses vegades a homes que eren cavallers i a altres que eren donzells. Precisament, els cavallers i els donzells, formarien els *minores*, anomenats també de la noblesa inferior (Sobrequés, 1973b: 39). De tota manera, a nivell pràctic, les distincions no eren del tot exactes. En aquest cas la branca del Puigpardines instal·lats al mas Verntallat van ser nomenats com a donzells i la branca principal es quedaren com a cavallers. Els donzells també es coneixien com a homes de paratge, *homens de paratge* o *homines de paratico*. Però també com a *homes generosos*.

La situació social dels donzells, dels Verntallat, també anava agafant cos a nivell institucional. L'any 1389, el rei Joan I, per les baralles entre els diferents estaments de la noblesa, i per propi interès, ordenà separar, dividir i segregar, en dues branques la noblesa catalana: per un cantó, els magnats, els barons, els homes rics i nobles; i per l'altre, els cavallers, els homes generosos i els homes de paratge. D'aquesta manera, els últims aconseguien no estar sota les ordres dels nobles sinó que depenien directament del rei. Des d'aquell moment van constituir el *Braç reyal dels cavallers generosos i homes de paratge del principat de Catalunya*. A partir d'enguany podien utilitzar el distintiu reial en el seu segell. Evidentment al rei també l'interessava tenir a les seves ordres directes a tot un seguit de cavallers que, en certa manera, quedaven independents dels nobles (Caula, 1954: 1426).

Un nét d'aquest rei es va beneficiar d'aquesta divisió de la noblesa en la guerra civil de 1462-1472. Joan II, ordenava a Pere Des Bach, donzell, que a la vegueria de Camprodon obtingués per al rei totes les viles, castells i llocs, que acceptés el jurament de fidelitat de tots els seus habitants (Coll, 1953b: 75). Aquesta relació dels reis amb aquest *braç reial* esdevindrà clau en aquest clan familiar dels Puigpardines àlies Verntallat.

Francesc de Puigpardines, àlies Verntallat, es va casar dues vegades. La seva primera dona es deia Francesca Sunyer. D'aquest primer matrimoni només hi ha constància de dues filles: Blanca i Constança. Francesca Sunyer va morir a l'any 1393 i va testar el mateix any. La seva germana Sibil·la Sunyer estava casada amb Arnau de Beuda, senyor de la Vall de Joanetes. Una prova més de com estaven emparentats amb senyors. Un dels marmessors del testament de Francesca és el seu cunyat Arnau de Beuda, verificant la confiança que hi havia entre les dues famílies. Francesca instituïa hereva universal la seva filla Blanca, però si moria sense fills, la seva filla Constança passava a ser l'hereva; en defecte d'aquesta, instituïa hereva universal la seva germana Sibil·la, muller d'Arnau de Beuda. A més a més, deixava diverses quantitats pels seus sogres, i per altres persones i institucions. Entre els testimonis figura el seu sogre Antoni de Puigpardines (Pagès, 1992: 70). Cal suposar un bon enteniment familiar entre pares, germans i fills.

En Francesc, el seu marit, dos mesos després també feia testament per una greu malaltia que suposava que seria l'última i que el faria traspasar a millor vida (2 d'octubre de 1393). Però, a diferència de la seva dona, encara visqué més de trenta anys. Elegí com a marmessors al seu pare Antoni que es pot deduir que disposava de bona salut, al Reverend Joan d'Arquerons, domer de Sant Privat, a Francesc de Vilar, sagristà d'Olot, i a Joan Torró, de Riudaura. Francesc de Vilar, vas ser Procurador General del vescomtat de Bas (Taula 3) i també era el notari de Bas: és evident, que la família Puigpardines àlies Verntallat estava ben relacionada. Els hi donava ple poder per executar tot el que ordenés en la seva última voluntat. Escollia com a sepultura el cementiri de l'església de Sant Privat que seria el lloc on se sentiria arrelat i el que més devoció li donaria. El domer de dita església de Sant Privat era un dels seus marmessors. Seria el seu confessor o confident? És molt probable. També la seva dona Sibil·la va anomenar marmessor al Rvnd. Joan d'Arquerons. Potser una altra raó per escollir-lo seria que Arquerons, com la majoria de clergues, sabia llegir i escriure.

Ordenava que el dia del seu enterrament intervinguessin trenta sacerdots, vint en el novenal i cinquanta en el dia del cap d'any. També feia les següents disposicions: donava 15 sous a la capella de Santa Maria de la mateixa parròquia; 6 sous a l'ermita de Sant Miquel del Mont, que estava a una hora caminant i que gaudia d'una magnífica vista d'Olot i les seves valls; 2 sous a la capella de Sant Just del Mallol, molt pròxima a la casa pairal (Pagès, 1992, 71-72). Santa Maria, Sant Miquel i Sant Just podien ser les seves devocions particulars. La seva dona havia llegat també 2 sous per a Sant Miquel del Mont, i 3 sous per a la capella de Sant

Just. Es pot veure, amb això, una devoció matrimonial comú, molt semblant a aquella que segurament es pot constatar en molts matrimonis grans. En canvi, donava 2 sous a la Mare de Déu d'Olot (el Tura), i 2 sous per l'obra de l'església de Sant Esteve d'Olot. La seva dona Francesca, encarregava també trenta misses per celebrar a l'església de Sant Esteve. Pot ser un indicatiu que la seva dona era d'Olot; i és un indicatiu que, en aquell temps, com molts cops ara, el lloc de naixement marcava també les preferències de sepultura. El seu marit, Francesc, havia escollit Sant Privat. Evidentment si hom es preguntés on volia ser enterrada la dona de Francesc, la resposta fora evident; efectivament, amb les seves últimes disposicions del testament elegia el cementiri de Sant Esteve d'Olot, com a lloc on havia d'ésser sebollit el seu cadàver. Francesc de Puigpardines també va pensar en les persones necessitades: llegava 7 quarteres de forment per elaborar pa per tal de distribuir-lo a l'església de Sant Privat en el dia de la sepultura.

El nucli del testament era la figura de l'hereu. Al voltant d'aquesta disposició es reflexava la mentalitat del testador i del seu temps. La fórmula inicial i les donacions als pobres i als llocs de culte com a signe profund d'espiritualitat, l'elecció del lloc de sepultura, les disposicions relatives a l'enterrament, el nomenament de marmessors, eren trets que manifestaven una cultura i unes conviccions. En el testament es mostraven les preferències i la jerarquia de valors (Puigarnau, 1998: 241).

La seva filla Blanca era l'hereva, però, en cas d'òbit, la substituïa l'altra filla Constança. I si aquesta moria sense descendència, o amb prole menor de 14 anys, ordenava que tots els béns fossin venuts després de la mort dels seus pares, i que el preu fos donat per amor de Déu, per la seva ànima, la dels seus pares i de tots els fidels difunts. També tornava a la seva mare Sibil·la l'heretat de Des Vilar de la Vall d'Hostoles que li havia donat amb tots els seus drets i propietats. Manifestava que els seus pares fossin potents durant tota llur vida, i que el seu pare pogués testar de tot allò que li plagués. La relació patern-filial era ben bona; què més podia demanar d'aquest bon fill? Pensava en els seus pares en tot moment: feia marmessor al seu pare que podia fer i desfer el testament; i, en últim terme, pensava en les ànimes dels familiars difunts, fins al punt de vendre tot el patrimoni amb la fi de pregar per la salvació espiritual dels seus progenitors.

A la seva filla Constança li deixava 1000 sous. La seva dona, en el seu respectiu testament de dos mesos abans, li havia deixat, en canvi, 2.500 sous en concepte de legítima. Era més gran el patrimoni de la dona? No ho sabem, però segurament tenia més diners contables, com es dedueix dels 50 sous que deixava al seu marit, 50 al seu sogre Antoni, 50 a la seva sogre, 22 sous a Guillem de Boada, 30 sous a Margarida filla de Guillem de Ricau, i 20 sous al seu cunyat i marmessor, Arnau de Beuda. En el testament de Francesc no en parla de la seva dona, i d'això es dedueix que ja era morta (Pagès, 1992: 72).

Aquesta devoció pels sants, per les ermites o altars dedicats de les esglésies, és paral·lela a la que es veu en els testaments dels mercaders de Barcelona. També ho és l'elecció

del confessor com a marmessor i el nombre de misses de difunts encarregades. La quantitat de misses de rèquiem era un acte que reflectia la convicció que tenien sobre els sacraments. Era un mitjà eficaç per tenir el privilegi de salvar la seva ànima i arribar, així, al cel etern a què tot mortal aspirava. El pare de Francesc de Verntallat no va dubtar en gastar tot el patrimoni en peticions per la seva ànima i les dels difunts en cas de quedar-se sense descendència (Puigarnau, 1998, 238-246).

El fills de Francesc de Puigardines seran hereus d'aquestes conviccions i d'aquesta cultura. Portarien als fills a veure el prevere de la parròquia, Joan d'Arquerons, que era el marmessor en els dos testaments i home de confiança de la família. És molt probable que els ensenyés a llegir i escriure: *ensenyar la lletra*. També, ensenyava a escriure a molts el proper rector de Sant Feliu de Pallerols, el prevere Pere Alvara. Ho explica el seu successor en la parròquia, Pere Lobet: *I molts de aquesta vile i parròquia foren ensenyats de letre per ell per quant era bon mestre de escoles* (escoles es refereix a escolans, és a dir, a deixebles o aprenents. Costa, 2001: 72). *I el que signa, jo Pere Lobet, prevere rector de dita Església, per ell fuy ensenyat i tengut en escole fins fuy preveree* (Vol. 2, doc. 15). Veient la quantitat de documents que posteriorment va generar Francesc de Verntallat és molt probable que sapigués llegir i escriure. Era, a més, fill d'una nissaga de les més cultes de la vall, ja que feien de lloctinents de veguer.

8. Jueus i esclaus a Catalunya

Dos anys abans, el 1391, es varen produir un seguit de fets lamentables: durant el mes d'agost hi va haver assalts protagonitzats per pagesos i pel poble baix de les ciutats contra els principals calls catalans: Mallorca, Barcelona, Girona, Lleida, Perpinyà. La notícia devia córrer per tot el Principat. En el cas d'Olot res es va produir ja que la comunitat hebrea d'Olot era tan petita que quedava limitada a només cinc famílies. A Olot no hi havia call, ni sinagoga, ni cementiri propi: els jueus hi vivien per tenir més propers els seus interessos i negocis (Alberch, 1985: 80-81). No es coneixen referències de contacte entre els homes de la Vall i els jueus, però sí que és cert que, cent anys després, Francesc de Verntallat tindrà tractes amb un jueu de Girona, en Benavist Benastruc, poc abans de l'expulsió que patiren els integrants d'aquesta religió a finals del segle XV. El que queda clar és que, tret de les poblacions d'Olot i Besalú, a la resta de la Garrotxa, només hi rastre de jueus a Castellfollit de la Roca (Alberch, 1985: 80-81).

Si en el vescomtat no hi havia pràcticament jueus es podria pensar que encara menys es trobarien persones d'altres cultures o races a la Vall. No es el cas. En Francesc de Puigardines, àlies Verntallat, tenia un serf de *raça negra*. El va comprar el dia 3 de juny de 1406 a un tal Vicens Ferrer, de la parròquia de Santa Eulàlia de Corró de Vall, de la diòcesi de Barcelona. En

el corresponent instrument notarial del Mallol s'especifica que Vicens Ferrer havia rebut 55 lliures de moneda barcelonesa de tern, del preu convingut amb Francesc i la seva família, per la compra d'un serf o captiu del *gènere o raça negra* (Pagès, 1984: 106). Un cavall, per exemple, signe de la cavalleria, podia costar entre 20 i 40 lliures. Amb això es mostra la capacitat adquisitiva del pare de Verntallat i el signe de distinció que suposava tenir un serf o esclau.

El serf o captiu del pare del cabdill dels remences era un esclau? Era el mateix parlar d'esclaus que de serfs? Hi havia diferents mots per referir-se a un estat personal de molt baixa condició: esclaus, servents, captius, borts. En llatí es feia servir el generic de *servus* (Freedman, 1988: 165). En ser comprat com una mercaderia, es obvi que s'està parlant d'un esclau; per altra banda, el contracte de compra especifica que era un captiu. En canvi, un serf de remença no és un esclau. Els pagesos o les persones que estaven a la servitud dels senyors, no eren esclaus. Els remences es casaven, podien tenir patrimoni i feien testament. D'això es dedueix que els pagesos, ja en els seus inicis, no tenien un origen comú amb els esclaus (Golobardes, 1973a: 20; Freedman, 1988: 165).

El pare de Francesc de Verntallat tenia, com a mínim, un esclau que, a més, era de raça negra. El concepte d'esclau d'aquest segle és força diferent al de l'antiguitat, o al de les èpoques modernes i contemporànies; diferent a l'esclau sotmès a les noves terres americanes. Hi havia un costum, almenys en alguns llocs, de batejar el captiu i posar-li el mateix nom que l'amo. És el cas del mercader olotí Antoni Forn que tenia un esclau que li va posar de nom Antoni, amb tot el que representa això. Era una esclavitud amb un caire paternalista (Aragó, 1954: 1309-1312). Es pot mostrar com, en aquells temps, eran més una adaptació familiar que una degradació social. Per mostrar-ho, pot servir de referència l'estudi d'inventaris patrimonials, testaments i capítols matrimonials de mercaders del quatre-cents. En aquests documents notarials es pot constatar que l'afinitat que hi havia entre la família i les serventes era molt més propera i humana que la visió cruel i reduïda que sovint es dona de l'esclavatge baix medieval, que el compara a un model de l'esclavitud del món antic (Aurell, 1998: 140-144).

Per contra, sovint s'ha posat l'accent en l'aspecte violent i inhumà de la vida dels esclaus, fent responsables d'aquesta injustícia les institucions que, més aviat, van col·laborar en la seva abolició. No es pot negar la difícil condició de l'esclau però convè distingir els seus graus. En aquest sentit, i deixant parlar els documents, es nota la influència del cristianisme, que en molts casos, modera aquest concepte d'esclavatge, com queda palès en molts testaments en què, els mercaders, atorgaven la llibertat als seus serfs o els hi feien bones donacions per poder accedir al matrimoni i per la futura manutenció. L'estudi rigorós de la documentació notarial proporciona una enriquitament de la vida quotidiana que la documentació oficial no pot generar. En altres casos, aquesta integració no sembla tant evident i la seva dignitat com a persones no era massa reconeguda (Aurell, idem).

Cal imaginar-se el serf d'en Francesc plenament integrat en les feines de la casa, amb les aventures i desventures del pagès, que es queixa de la poca o de l'abundant pluja, o que es queixa de tot, per queixar-se, perquè és pagès. Es podria dir Francesc, com el seu patró. És molt probable, però, que fos senzillament el *negre* o el *moreu*. També és probable que acabés com un remença més. Hi ha exemples d'esclaus musulmans que eren elevats a la categoria de remences (Hinojosa, 2003: 177).

Era freqüent tenir un serf de raça negra? És difícil de dir, però, per la documentació disponible, més aviat s'hauria de dir que no era freqüent, però tampoc era estrany: L'esclau del mercader d'Olot Antoni Forn era de raça negra (Aragó, 1954: 1309-1312); la vescomtesa de Rocabertí tenia un esclava, *captivam nostram de genere nigrorum*, que en el seu testament declara lliure, i a la qual li va posar el mateix nom que ella: Joana (Sobrequès, 1973b: 136-137).

Una característica que destacar entre els esclaus dels mercaders barcelonins és la varietat racial. Un d'ells, un tal Guillem Trilla, conviu amb un esclau del Magreb, una altre de Sardenya, i una esclava tàrtara (Aurell, 1998: 140). Alguns esclaus eren captius per culpa de les guerres. Altres eren comprats pels mercaders italians en les seves factories de la Mar Negra. Des de l'any 1310 fins a la caiguda de Caffa, el 1475, els italians compraven circasians, rusos, caucasiàns, mingrelis i tàrtars apresats a l'interior o directament venuts pels seus pares (Heers, 1976: 217). Tampoc hi havia una classe social d'*esclaus* important, que augmentés o disminuís per si sola, com a resultat de la pròpia endogàmia, com podria ser el cas de l'Imperi Romà. Així, per exemple, de l'estudi de 70 inventaris dels mercaders de Barcelona de 1370 a 1470, 11 d'ells tenien esclaus. D'aquests 11, cinc tenien només un esclau. I, com ja hem dit, en molts casos els hi atorgaven la llibertat (Aurell, 1996).

Quants d'aquests serien de raça negra? No ho sabem. Hi ha constància de negres de les costes de Guinea que es venien casi exclusivament al sur de Castella i a Lisboa (Heers, 1976: 217). També és clar que la societat catalana no ha tingut una herència genètica d'aquesta raça que té caràcters genètics clarament dominants sobre els recessius de raça blanca. És a dir, a diferència d'un cert menyspreu per la comunitat jueva, no sembla que en aquells moments hi hagués motiu per l'existència d'un possible racisme d'un altre patró. Un prohoms de Girona també tenia un serf de raça negra treballant en les obres de defensa de Girona. A les obres treballaven disset mestres de cases, cobrant un jornal de dos sous i cinc diners. En el cas dels treballs més perillosos, com fer teulades, el jornal podia elevar-se fins a cinc sous. Els obrers, en canvi, guanyaven un jornal d'un sou i cinc diners. Entre els treballadors, hi són esmentats diversos esclaus, algun d'ells negre, i un genovès, que pertanyien a ciutadans, mercaders i cavallers de Girona. Aquests esclaus guanyaven el mateix sou que els homes lliures, però el jornal el cobrava el seu amo (Sobrequès, 1973: 247).

Tanmateix, la majoria d'esclaus de les ciutats no treballaven com obrers o a la indústria. El principal treball era el domèstic en el servei de la casa i de la família. L'esclavitud,

alimentada per una compra remota i d'origen oriental, proporcionava sobretot criats. En el cas de Barcelona, és molt més alt el nombre d'esclaves que d'esclaus, com a confirmació de l'interès de tenir més dones que no pas homes. Les condicions de vida i de treball de les dones esclaves portades d'ultramar no diferien gaire de les de les dones contractades del mateix territori. La major part de les dones eran alliberades després d'un cert temps de treball (Heers, 1976: 218).

Es pot assegurar que el pare de Francesc de Verntallat tenia, almenys, un esclau, cosa que confirma la seva solvència econòmica. Li costà 55 lliures o, el que és el mateix, 1100 sous. Es pot comparar també amb el que guanyava un peó al dia: uns 2 sous. O millor encara, es pot agafar el que pagaven de dot els remences de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona. La mitjana de les dots que pagaven els pares per les seves filles que es casaven en el període 1400-1452, per 82 casos, es una mitjana arrodonada de 1100 sous per dot (Lluch, 2005: 180); és a dir, justament la quantitat que va pagar el pare de Verntallat per comprar el seu esclau negre.

El més probable és que, a diferència dels esclaus de les ciutats que treballaven en el servei domèstic, el serf dels Verntallat treballés en el camp com els altres pagesos. La majoria d'esclaus eren dones orientals que vivien a les ciutats; l'esclavitud era essencialment urbana i mediterrànea (Heers, 1976: 216). Aquest era un home de raça negra i que vivia a l'interior. No es pot assegurar que el fill de Francesc de Puigpardines arribés a conèixer aquest serf. Si va viure més de 25 anys des que el varen adquirir, segur que varen coincidir. En el cas contrari, en devia sentir parlar de l'antic serf de raça negra del seu pare en el seu cercle familiar i domèstic. Segurament va ser tot un esdeveniment. Hom coneix el que suposen per la gent senzilla les petites novetats que no sorprenen a l'home de món. Pels petits, i amb la complicitat dels germans, cosins i companys, trobar aquestes persones devia ser tota una curiositat, barrejada amb un cert to d'aventura i d'exotisme. Aquesta capacitat d'admiració s'ha fet paradigmàtica en l'Edat Mitjana (Huizinga, 1945: 11).

9. Un germa bor, el dret de cuixa i la cogúcia

Francesc de Puigpardines, àlies Verntallat, enviudà l'any 1393. La mort de la seva dona Francesca Sunyer el deixà amb dues filles, Blanca i Constança. No se sap res d'aquesta última. És molt possible que morís jove. En canvi, consta, per diferents documents, que la seva filla Blanca era ja casada l'any 1417. El seu marit era Guillem Des Prat (o Desprat) de Sant Esteve Salull, i segons el llibre Major de la casa Desprat es varen casar l'any 1400 (Pàges, 1984: 114). Aquest Guillem, uns anys després de casar-se, va ser el veguer del Vescomtat almenys des de 1420 fins al 1428 (Vol. 2, taula 4). Un cop més, aquest càrrec, estava en relació amb els Puigpardines. Més endavant, l'any 1450 seria sotsveguer. És una mostra més de com podien arribar a ser, de familiars, per al futur cabdill dels remences els temes de govern d'un territori.

L'estructura administrativa del Vescomtat de Bas es componia de veguer, jutge, batlle i notari, amb els corresponents lloctinents o substituïts i d'altres funcionaris menors. També hi havia càrrecs militars com el de capità del castell del Mallol (Solà-Morales, 1988: 49). En aquell moment el vescomte de Bas era Bernat IV de Cabrera que fou el primer comte de Mòdica. El seu fill, Bernat Joan de Cabrera, i segon comte de Mòdica, fou vescomte de Bas durant molts anys: de l'any 1423 al 1466 ja en plena guerra remença (Pagès, 1982: 134).

En principi, el càrrec de veguer, depenia de la jurisdicció reial. Va ser una estratègia reial per refermar el seu poder iniciada per Jaume II. Es van establir unes regions de titularitat reial que cobrien tot el territori del principat amb independència de les altres jurisdiccions senyorials. Els veguers vigilaven de no intervenir en espais que no fossin de la jurisdicció reial, en les competències baronials o eclesiàstiques per no entrar en un conflicte jurisdiccional (Sabaté, 1997:172-174). Malgrat això, és molt probable que el càrrec de veguer del vescomtat de Bas fos de jurisdicció del vescomte.

Si de la germana Constança, fruit del primer matrimoni, i germana de Blanca, no se sap res, en canvi, surt a escena un altre germanastre de Verntallat. Es tracta d'Antoni. El problema és que no es coneix el nom de la seva mare. Rep el nom del seu avi: Antoni. Era bord com consta també en diferents documents (Solà-Morales, 1974-75: 399). No sembla que això fos un problema per la resta de la família. Almenys entre l'alta societat de l'Edat Mitjana no era un motiu gaire gros de discòrdia conjugal (Sobrequés, 1973b: 136-137). Les relacions amb els seus germanastres legítims semblen que eren bones: en el cas de Francesc, perquè li deixarà un mas; i en el cas de Blanca, perquè es pot confirmar que l'any 1464 tenia la seva residència a la casa dels Des Prat. Fet curiós si es considera que, en aquella data, Blanca ja era difunta, i el seu marit, tot i que finí més tard que la seva dona, també. És a dir, el germa bord Antoni, vivia amb els seus nebots, fills de la seva germanastra. Hom suposa que va ser fruit d'una aventura amorosa del seu pare entre el primer i el segon matrimoni. La diferència d'edat entre els germans del primer i del segon matrimoni ho podria confirmar (Pagès, 1992: 72).

Com resulta que el pare del cabdill dels remences era de la baixa noblesa i l'aparició en escena del seu fill bord era evident, algú, forçant el guió i la mateixa naturalesa dels fets, podria concloure com a possibilitat un acte relacionat amb el famós dret de cuixa. Seria un fàcil recurs literari, molt freqüent avui, però seria coaccionar tant la història dels Verntallat com la història general de Catalunya. Si el fill bord del pare de Verntallat fos fruit d'un acte violent molt difícilment hauria viscut amb ells. És veritat que a la Sentència de Guadalupe es parla d'aquest mal costum, *com lo pagès pren muller lo senyor ha dormir la primera nit amb ella, i en senyal de senyoria* (Camp i Arboix, 1960). Però la crítica històrica és unànime en aquest sentit: el dret de cuixa no es va donar a Catalunya. Hi ha alguna llegenda, com la del Senyor de la Quera de l'Alta Garrotxa, i potser molta literatura barata. Sembla que ni com a fet excepcional hi ha proves concretes (Rovira, 1931: 501). Ni el mateix senyor de la Quera de la llegenda va exercir

aquest suposat dret: quan anava a visitar a la noia que s'acava de casar, la riera d'Oix es va desbordar i no va poder passar el riu. La llegenda diu que, a fi de que no li tornes a passar, va fer contruir el pont medieval que avui encara es pot contemplar.

El guió porta també a parlar d'un dels sis mals usos que patien els remences: la cogúcia. El mal ús consistia en què, si una dona no era fidel al seu marit, els béns de l'adúltera es repartien per la meitat entre el marit i el senyor. Si l'adultera estava d'acord amb el marit la totalitat dels béns se'ls quedava el senyor. En canvi si era per coacció del marit sobre la muller, la dona conservava la totalitat dels seus béns. En el cas del vescomtat de Cabrera i de Bas i també a altres llocs de Catalunya, era costum per la cogúcia, contrària als Usatges de Catalunya, que el senyor es quedés la tercera part dels béns de l'home remença. D'aquí la famosa frase trobada en el marge d'un text del segle XV en què s'expressa tota l'armargor del pagès que es podia trobar en aquesta situació: *sobre cornos sinquo soldos* (Hinojosa, 2003: 154; Golobardes, 1973a: 154).

En el vescomtat de Bas, es té notícia d'un cas de cogúcia en el 1397. Elisenda, de la parròquia de Joanetas i esposa de Ramon de Raonell, va tenir un fill i una filla de Jaume de Coma-rabera. El procurador del Vescomtat, Francesc de Vilar, va fer un rebut a Elisenda conforme havia cobrat tres florins d'or segons s'havia acordat amb el recaptador de la cort de Bas (Puigvert, 2008: 922). No es donen més detalls. Ramon de Raonell i el vescomte de Bas es van repertir per la meitat els béns d'Elisenda? Va cobrar el senyor la tercera part del béns de Ramon de Raonell?

Tanmateix, la cogúcia i l'àrsia eren d'origen judicial i no senyorial. No venien per via de la dependència personal com la resta dels sis mals usos. Com a conseqüència d'aquest origen públic afectaven a tota la població i no únicament a la població remença. A més, pel seu caràcter judicial, gairebé sempre anaven acompanyades d'un homicidi reservat a la justícia pública (Feliu, 2001: 210-211). També, en moltes viles i llocs, la cogúcia estava afranquida: el Bisbe d'Urgell havia lliberat el 1165 als habitants de la Seu de intèstia, exòrquia i cogúcia; el mateix va fer l'abat de Camprodon en el 1248; l'abat d'Amer ho va fer en l'any 1335 alegant que amb aquestes franquícies s'evitaria que marxessin a altres llocs, però també fent constar en el document que la llibertat és de dret natural. A l'Almoina del Pa de la Seu de Girona mai no va aplicar-se la cogúcia, que només surt especificada en uns pocs homenatges. En els manuals de la institució i en la resta de la documentació no s'esmenta ni una sola vegada la cogúcia (Hinojosa, 2003: 223-228; Lluc, 2005: 21 i 28). En aquestes exencions hi havia raons de generositat i pietat, però també raons pràctiques a fi d'aconseguir que els pagesos no marxessin a altres llocs.

10. Infància i cercle Familiar. 1420-1446

La mare del cabdill remença, i segona dona de Francesc de Puigpardines, es deia Violant. Malauradament, no se sap pràcticament res de la seva mare: ni de la seva ascendència, ni del seu testament i de les seves devocions ni del seu patrimoni. D'aquest segon matrimoni de Francesc sènior hi va haver, que es coneixen, tres rebrots; en Llorenç que era l'hereu, en Francesc i la Joana. No se sap la raó per la qual posaren de nom Llorenç a l'hereu. Una, la més senzilla i molt freqüent, seria que el seu avi matern es digués Llorenç. Potser va néixer un primogènit abans d'en Llorenç, al qual varen posar de nom Francesc, i que després morís sent un infant, deixant la primogenitura al seu germà Llorenç. D'exemples com aquest n'hi ha molts en els arbres genealògics catalans. És molt probable que tinguessin germans albats. Els albats són els infants morts abans de tenir ús de raó. Com ja és força conegut, la mortalitat infantil havia estat molt elevada fins el segle XX. Als llibres parroquials impressiona constatar els molts nombrosos difunts albats que, en alguns casos, s'inscrivien en llibre apart (ADG 2).

A més dels dos germans, Llorenç i Joana, en l'àmbit familiar del personatge, hi havia, almenys, tres germanastres: La Blanca i la Constança, filles de Francesca i molt més grans que en Francesc, i el germà bastard Antoni. Un dels fets que, segurament, més el sorprendria al llarg de la seva infància, seria el progressiu coneixement dels seus germans i llurs respectives filiacions. Es pot imaginar que aquest desenvolupament va estar regit per aquesta paraula: naturalitat.

El nucli familiar que s'arrezerava a la llum d'una llar sota un sostre concret era el que es coneixia per foc. El foc era l'unitat de la comunitat. Els recomptes de població es feien per focs i s'anomenaven fogatges. En els focs podien viure una o més generacions. Podien ser generacions generoses i estables que arplegaven a concos, nebots orfes, i fins i tot, perquè no, rebesavis. Tots, el nucli familiar i els parents colaterals, col·laboraven en el sosteniment del mas (Herlihy, 1985: 235). En un dels llibres parroquials més antics de Catalunya, de finals del XV, es pot constatar com bastant gent ultrapassava els 70 anys. És veritat, però, que molta gent moria jove i la mortalitat infantil era especialment important. La mitjana de vida devia ser molt baixa, però també és veritat que no era estrany que bastant gent morís gran (ADG 1; vol. 2, taula 12).

En l'altre extrem, es podien trobar famílies reduïdes, poc nombroses, de quatre o sis persones per foc. Quant al número de persones, no sembla que hi hagués un tipus dominant de família. Almenys, es pot comprovar que, a la ciutat de Barcelona, el nombre de fills al segle XV variava molt segons les famílies. Cal fugir d'una idea que presenta les llars baix-medievals carregades de nenes i nens (Herlihy, 1985: 235; Aurell, 1998: 235).

Pel que fa al tipus d'organització de la família, a la família pagesa, era predominant la família troncal. El pare deixava la finca a l'hereu; els altres, o marxaven per casar-se, o es

quedaven solters en el mas. A l'Europa tradicional nombrosos estudis diuen que la família troncal només era una de les nombroses formes d'organització familiar (Herlihy, 1985: 235). Al principat, en canvi, és palesa una clara tendència a la figura de l'hereu que, posteriorment, va arrelar amb molta força i que confirma una organització troncal (Lluch, 2005: 40; Vicens Vives, 1962: 43-45).

Quan va néixer Francesc de Verntallat? Tenint en compte que la seva germanastra ja era casada l'any 1417, que el seu pare encara vivia el 1432, però que tornà a testar el 1424, i que el seu matrimoni va ser l'any 1446, es pot conjecturar que podia ser entre els anys 1421-1428 (Solà-Morales, 1992: 404). Aquestes xifres són congruents també amb altres dates de la seva vida, com per exemple, la de l'últim document que va signar el 1494 (Caula, 1954: 1432). Se sap, per una escriptura del seu fill Miquel, que l'any 1500 ja estava mort (Solà-Morales, 1474: 424). Això vol dir que, si per exemple, nasqué l'any 1422, s'hauria casat als 24 anys, i que hauria mort abans de fer els 78. Per contra, si s'agafa l'any 1428, s'hauria casat als 18, i hauria mort abans dels 72 anys. Segons això a la guerra remença, començada el 1462 i en el cas de néixer cap al 1428, tenia 34 anys. En canvi, hauria tingut 40 anys, si se li suposa com a natalici l'any 1422. S'ajusta més a les circumstàncies de la seva vida un naixement en la més tardana d'aquestes possibilitats. Per una banda, ja era meritori ultrapassar els 70 anys; per l'altra és més fàcil imaginar totes les vicissituds d'una guerra, que va durar deu anys, amb una edat de 34 a 44 anys que no pas de 40 a 50 anys, tenint en compte la mobilitat i capacitat física que va mostrar en la matèixa. En definitiva, és una bona referència agafar l'any 1428 com a data del seu natalici. De fet, i arribat a aquest punt, és aquesta data de 1428 la que es farà servir com a patró de la seva edat, en les decisions i afers de la seva vida.

Si no va néixer, per les raons que fossin, al Mas Verntallat, el que si és molt probable és que gran part de la seva infància i joventut les passés en aquesta casa. Li van posar de nom Francesc, com el seu pare. Això ha estat, i segueix sent, molt freqüent. Tan freqüent com posar els noms dels avis. El mateix arbre genealògic dels Puigpardines ho confirma (vol. 2, arbres genealògics) així com molts arbres genealògics catalans (Garcia, 2004) i de la comarca d'Olot (ADG 3; Permanyer, 2006). És veritat que el nom es reserva normalment al primogènit, però no es pot descartar la mort prematura d'un primer fill de Francesc i Violant. Aquest costum de posar el nom dels parents més propers té també referències evangèliques. Els parents del pare de Joan Baptista, Zacaries, s'extranyen que vulgui posar el nom de Joan al seu fill, adduint que no hi ha cap Joan a la família (Lc 1, 57-63). Quina informació pot donar el nom respecte a la cultura o conviccions de la família? Era freqüent el nom de Francesc?

Per tenir una idea dels noms de pila masculins que es feien servir en aquells moments a la Vall d'en Bas es pot agafar com a referència els noms dels pagesos de la convocatòria que el sindicat remença va fer per tot el Principat l'any 1448 (Homs, 2005). S'hi registra l'autorització del rei en què atorga legalitat a les reivindicacions dels pagesos, i els ofereix la possibilitat de

realitzar pacíficament reunions i nomenar síndics. El dijous 24 d'octubre de 1448 se celebrà la reunió a la parròquia de Sant Privat d'en Bas (Homs, 2005: 91-92). No es pot pretendre donar-li estatus d'estudi estadístic, donat que la mostra es sesgada: només figuren el nom d'uns quants remences –segurament la majoria- que són els que varen acudir a la convocatòria; però no hi apareix la població no pagesa; a més, només estan representats els caps de família, i no sorten ni les dones, ni els fills, ni les persones grans dependents. A més, els caps de família solien heretar el nom del pare o d'un dels avis. Tanmateix, no deixa de ser una mostra interessant de 64 pagesos del Vescomtat de Bas. Només hi ha un pagès que es digui Francesc. En canvi hi ha fins a 19 que es diuen Pere, cosa que dóna idea de la importància i devoció al pescador de Galilea; hi ha nou que es diuen Joan, vuit Antoni, cinc Mateu i Jaume, tres Miquel i Bartomeu. Amb dos representants es troben els següent noms: Bernabé, Guillem, Patllari i Marc. Amb un sol representat hi ha un Ramon, un Gabriel, un Berenguer i un Francesc. Dues persones tenen un nom compost: en Pere Guillem, i en Pere Antoni. En total, son quinze noms diferents que mostren una varietat petita. Cinc són noms d'apòstols: Pere, Joan, Jaume, Mateu i Bartomeu, que sumen en total 41, és a dir una gran majoria. A Sant Antoni també se li té gran devoció com es pot comprovar. Els Arcàngels Miquel i Gabriel sumen tres, i l'evangelista Marc dos. Mateu i Joan també són, a més d'apòstols, evangelistes. Ramon, Patllari i Guillem son noms amb tradició a Catalunya. Després, hi ha representats tres gran sants de l'edat mitjana: Berenguer, Bernat i Francesc. Anomenats amb el nom de Francesc a Olot, vila reial, es troben 3 de 29. Cal recordar que la primera dona de Francesc es deia Francesca. També es troben bastants Francesques i Francescs en els llibres notariais veïns del Mallo del segle XV (ACO SPau)¹⁵.

Quina era l'influència de Sant Francesc? És prou coneguda la importància del fundador dels frares menors a la baixa edat mitjana, però calia saber la seva incidència en el principat. Per començar, aquesta importància que sant Francesc tingué en terres catalanes es manifesta en la tradició que té una estada seva aquí. Des del mateix segle XIII, hi ha convents franciscans en les principals ciutats catalanes. Hi ha una gran difusió de la seva biografia, molt popular en la traducció de les *Flors Santorum*, ben aviat impreses a Barcelona el 1494. Igualment hi ha constància de biografies en llatí i d'escrits de Sant Bonaventura en el Principat. A més de la gent del poble, també alguns membres de la família reial van tenir una especial devoció pel moviment franciscà, escollint com a sepultura esglésies franciscanes, en lloc del panteó reial de Poble; fins i tot incorporant-se a l'ordre terciària (Casas i Nadal, 2002-2003: 624). El príncep de Viana tenia en la seva biblioteca, amb més de 110 llibres, un exemplar del *Flors Santorum* i un altre de Sant Bonaventura: *Bonaventura super quarto Sentenciarum* (Codoin, 1864: 138, 143). Al monestir de Ripoll també tenien dos bonics manuscrits dels mateixos (ACA Ripoll 1).

En Francesc es preguntaria, com és un fet comú en cultures religioses cristianes, qui era el seu Sant Patró. Com era, què havia dit, quant havia viscut i, sobre tot, quins fets miraculosos se li atribuïen. Cal pensar en aquesta característica dels infants per meravellar-se per tot el que

té un flaire sobrenatural. Segur que el seu pare, que es deia com ell, la mare, les germanes, algun clergue o, fins i tot, alguna serventa li contestaria les seves preguntes de caire més espiritual. Uns quants anys més tard, el 1462, el mateix Francesc deixarà un testimoni clar de les seves conviccions religioses. Però en l'anàlisi antropològic de la seva personalitat cal aprofundir en l'espiritualitat dels Franciscans. L'ensenyament moral i els escrits de Sant Francesc van tenir gran influència entre els nombrosos seguidors laics del seu temps. La petjada literària a Catalunya que deixà el moviment franciscà es demostra amb una varietat de gèneres literaris des de l'inici del moviment i al llarg dels segles següents: teologia, filosofia, ascètica, narracions llegendàries i poesia (Casas i Nadal, 2002-2003: 613).

Les ordres mendicants estaven desenvolupant un paper notari i propici. En un moment en què bastants monestirs, bisbats i preveres ostentaven molt poder i béns materials, aquestes ordes religioses es caracteritzaven precisament pel contrari: donaven un testimoni de pobresa. Vivien, com el seu nom de mendicants indica, de la caritat. S'estaven més aviat a les ciutats que no pas al camp, buscant els llocs més poblats. Es pot deduir de la vida del dos Francescs, pare i fill, algun tret d'aquesta espiritualitat? Quin paper tindran els diners en la vida de Francesc de Verntallat? Es podrà deduir alguna actitud respecte l'ús que farà dels béns terrenals?

11. La feina del camp

El que sí es pot afirmar és que la seva infància no seria la d'una família de l'alta noblesa. Els Puigpardines, tot i ser senyors de feus, seguirien el patró comú d'homes de camp. Quina altra cosa podien fer? El prevere de la veïna parròquia de Sant Iscle de Colltort, Joan Boada, contemporani i proper veí d'ell, afirmarà que *se levá en cap dels pobles un ximple gentil home apellat Francesch de Verntalat, natural de la parròquia de San Privat de Bas, home que vivia de son laurar i cavar, cum ha hun sotil pagès. Com un senzill pagès, que vivia de llaurar i cavar, són les seves paraules*. Joan Boades està present com a testimoni en la reunió de pagesos que es fa el dia 9 de novembre de 1448 a la plaça de Sant Feliu de Pallerols. Se l'anomena com a *discret* com a sinònim d'home culte. Anys després, escriurà una crònica, que posteriorment es trobà a Sant Salvador de Breda, on explicarà aquests i altres detalls del seu temps. Descriu Verntallat com un simple gentilhome, de la gentilesa, però que vivia del camp (Solà-Morales, 1474: 400; Homs, 2005: 176).

Seria un nen amb consciència de ser fill de l'amo, però sense privilegis especials. De petit aniria, poc a poc, familiaritzant-se amb les feines del camp. S'encarregaria del pasturatge dels animals ovins i d'ajudar en el treball de l'hort i amb el bestiar menut. A mesura que anés creixent i segons les èpoques de l'any, llaurava la terra, cavava la vinya, recol·lectava avellanes, pomes i figues, podava els arbres, feia llenya.

El pa era l'aliment bàsic de les poblacions medievals. La vinya es conreava per tot arreu i es podia trobar fins i tot a la Cerdanya. Entre els fruiters, l'olivera i l'avellaner eren els més treballats. En els horts, gràcies a la irrigació, eren possibles dues collites, amb les seves verdures i hortalisses. El bestiar oví tenia com a objectiu principal la llana, fibra essencial per a la indústria tèxtil (Varela, 1993: 6-28). Eren freqüents les transaccions dels paraires en la documentació notarial i sembla que tenien un nivell social bo. En Martirià Amalric, que acabaria emparentant amb els Verntallat i que va ser el notari per excel·lència de Verntallat, havia estat anteriorment paraire a Banyoles (ACO SPau, 1448-1449).

Les estacions marcaven els cicles de treball: adobar, llaurar, sembrar, segar, batre. Era a l'hivern quan s'aprofitava per fer feines casolanes. S'aprofitava per repassar les teulades, arranjar camins dels camps, artigar nous camps. També era moment per a la matança del porc. Aquest aliment era un dels més ben aprofitats a l'època (Varela, 1993: 22). La noció del temps venia marcada en gran mesura per les estacions que configuraven el temps agrari. Aquest temps agrari venia reforçat pel temps litúrgic, de festes i cicles religiosos, que conformaven el calendari anual: advent, nadal, quaresma, la pascua, el corpus, les festes de Sant Pere, Sant Joan, la Mare de Dèu d'agost, Sant Miquel i Tots Sants (Puigarnau, 1998: 208).

La convivència entre la gent gran i dels menuts era molt important. Els avis, amb la seva experiència i coneixements, ensenyaven als néts a diferenciar les diferents espècies naturals i les seves manifestacions: les fruites del camp, com les móres, les maduixes, les cireres d'arboç; els bolets; les herbes medicinals i aromàtiques; els crancs i cargols; les truites, els animals verinosos i aquells els quals se'ls podia treure algun profit. La seva adaptació al medi exigia una atenta observació de la natura (Fossier, 2007:140).

Són pinzellades de tot el que suposava i suposa, en certa manera encara, el treball agrícola i ramader. En fi, poques diferències hi ha hagut entre el pagès romà i el pagès modernista, però cal imaginar-se treballar el personatge: convé que suï i que conegui la seva feina i la de tants companys seus; que pateixi per una calamarsa, i per la pluja que no cau. Passarà calor a l'estiu i fred a l'hivern. I com viu a la Vall d'en Bas, es mullarà molt; i les seves nafres flairan molts cops l'humitat de la terra; no en va, a Olot, li diuen *orinal de Catalunya*. Les dades geològiques confirmen com, en general, la vegetació formada a la conca d'Olot, ha preservat de l'erosió les graderes volcàniques que haurien estat fàcilment degradades. Això confirma un clima força estable en els darrers milers d'anys (De Miro, 1986: 46). Sovint les robes costarien d'assecar-se: quan posés la capa a vora el foc agafaria la clàssica i molesta pudor del fum.

Però també gaudiria d'un bon pernil, de l'aroma dels fruits del camp, de la bona fruita i d'unes bones maduixes. Quan acabava el cicle agrícola i el gra de cereal era recollit, començava una nova preparació de terres però, els pobles celebraven el feliç esdeveniment. Una gran part de les festes majors coincidexen amb al fi de la collita de cereals, o de la verema, o de les olives

(Varela, 1993: 22). No s'està més que reforçant aquella afirmació que va fer el rector de Sant Iscle de Colltort, Mossèn Boada, sobre la condició del personatge: *un ximple gentil home apellat Francesch de Verntallat, home que vivia de son laurar i cavar, cum ha hun sotil pagès* (Solà-Morales, 1474: 400).

En aquests primers anys de vida, quan era un infant o un nou nat, al voltant del mas Verntallat es produí un interessant esdeveniment a la comarca. El 1428, any que s'ha agafat de referència com la del seu natalici, es va rebre la visita al Mallol, del mismíssim vescomte de Bas i comte de Mòdica, en Bernat Joan de Cabrera. Era el dia 28 de maig, i segurament el Vescomte es va fer present per avaluar la magnitud del desastre que havien provocat els terratrèmols. En un prat a prop del Mallol, a so de corn, es va convocar als habitants de la vila i els representants de les parròquies veïnes del vescomtat. Els homes del Mallol varen fer al seu senyor diverses peticions a fi de paliar les desgràcies degudes als moviments telúrics: demanaren autorització per anomenar quatre persones amb la finalitat de controlar els actes dels seus oficials, ja que hi havia hagut alguna irregularitat; que cap habitant del vescomtat no pogués ésser pres, donant fiança, llevat que fos criminal; que no es poguessin exigir més salaris que els fixats en les ordenacions fetes a l'escrivania d'Hostalric i demanaven indult pels que tenien causes pendents. També sol·licitaven que els defenses contra els perjudicis provocats pels cavallers i els homes de paratge, i que un tal Prat no tingués cap ofici pel vescomte. El comte va concedir totes les sol·licituts excepte l'última: en uns dies tindrien resposta a la petició de prescindir d'en Prat (Monsalvatje, 1893: apèndix VIII). És molt probable que aquest Prat fos el cunyat de Verntallat, en Guillem dez Prat, o Des Prat, que en aquell any regia com a lloctinent de veguer. En aquest cas les relacions dels homes de la vall sembla que no eren gaire bones amb el tal Prat. Els homes de la Vall també volien deixar clars les molèsties que produïen els cavallers i els homes de paratge, és a dir, els de la anomenada baixa noblesa. Dels donzells del mas Verntallat no diuen res en concret. ¿Estava inclòs en aquest grup de cavallers i homes de paratge que feien la guitza als homes del Mallol el pare de Francesc? De confirmar-se la més que probable menció de Guillem Des Prat en la queixa dels homes del Mallol es confirmaria que el seu càrrec de lloctinent de veguer era un càrrec d'anomenament senyorial i no reial.

Cal dir que els homes de la població del Mallol donaren un pas més en les seves reivindicacions i després de la data de 1428 en lloc del vocable *Mallol* surt en la documentació el de *Vilafranca de Bas*. Això seria degut a que haurien aconseguit alguns privilegis arran de les desgràcies dels terratrèmols (Pagès, 1982: 56). Les properes viles d'Olot i Santa Pau ja estava enfranquides des de feia temps. La veïna Riudaura es ventava de no haver estat mai subjecte als mals usos per la fidelitat que van tenir al rei Carlemany (Freedman, 1988: 75). La monarquia havia donat força privilegis a les viles i llocs de la seva jurisdicció. Era ja un fet general l'exempció dels mals usos atorgada pels reis a les viles o llocs de la seva dependència del Principat. Els magnats, condicionats per aquesta deferència reial, també començaren a fer

algunes concessions a algunes poblacions com és aquesta de la vila del Mallol. Els senyors eclesiàstics s'havien avançat als senyors laics en l'exempció dels usos d'instèstia, eixòrquia i cugúcia. Al pagès se li obrien noves possibilitats d'orientar la seva vida vers altres perspectives (Golobardes, 1973a: 164-166).

Aquestes immunitats, privilegis i franqueses de moltes ciutats i viles garantien la llibertat jurídica de tots aquells que hi visquessin durant més d'un any i un dia. D'aquí venia la necessitat dels senyors de pactar uns homenatges amb els seus pagesos on juraven no anar a cap vila franca. Faltava mà d'obra per cultivar els camps (Lluch, 2005: 387-388).

Una prova més de les dificultats que tenien els senyors per establir els seus masos la tenim amb la casa pairal dels Puigpardines. Quan la branca principal de la nissaga deixà el mas, varen aconseguir establir-lo durant un temps per poder cobrar les seves rendes. Cap a l'any 1437, el domini directe passà dels Puigpardines al vescomte de Bas, però en el mateix any els últims habitants van renunciar al domini útil de totes aquelles possessions per improductives. Es feren diligències per tal de trobar algú al Mallol i a les parròquies del vescomtat amb la finalitat d'establir el mas. Però ningú va tenir cap interès en acceptar-la en les mateixes condicions que es tenien antigament. Finalment, l'any 1439, els antics masovers van acceptar tornar a conrear-la però amb la condició de prestar únicament 20 sous de moneda barcelonesa de tern per Nadal i dues quarteres de forment per la festa de la Verge Maria d'agost. De fet es feien més propers als emfiteutes que als remences (Pagès, 1992: 54). És una mostra de com el poder senyorial era més limitat del que hom podia imaginar.

12. Cavallers i donzells

Francesc de Verntallat, el cap dels remences, no era l'hereu, era un fadrister, un fill de la casa no primogènit. Tenia, per tant, menys drets que el seu germà Llorenç. Quedaven lluny els temps en què els seus avantpassats eren cavallers. El seu rebesavi Galzeran de Puipardines era un dels quatre fills del cavaller Ramon de Puigpardines i Beatriu, i es pot suposar que li va ser assignada, com a legítima paterna, la casa forta dels Verntallat, i va passar a ser *un home de paratge* (Caula, 1954:1433). Els donzells no havien de prestar homenatge, perquè el prestava l'hereu per tots, fins a la setena generació, moment en què es considerava extingida la consanguinitat. Però l'hereu dels Puigpardines ja s'havia emparentat feia anys amb una nissaga superior, els Cruïlles, i s'havia perdut la relació. No obstant això, tant en Llorenç com en Francesc segueixen sent titulats com a donzells, tot i que unes generacions abans ja havien passat a ser d'un grau menor dins de la baixa noblesa. Així, els donzells, o eren els fradristerns dels cavallers que esperaven ser armats cavallers, cosa que sovint no s'esdevenia en tota la seva vida, o eren els descendents dels homes de paratge, que s'arrapaven a aquesta condició per no ser considerats com un simples pagesos alodials, és a dir lliures dels mals usos.

Tanmateix entre les dues categories de cavallers i donzells hi havia una certa confusió, i no era estrany trobar en dos documents coetanis a una mateixa persona citada com a cavaller en un d'ells i a l'altre com a donzell (Sobrequés, 1973b: 39). En el parlament, en les Corts de l'any 1460, Bernat Gabriel Xatmar, senyor de Medinyà, és anomenat com *donzell* (Cortes, 1896-1927: 367). Poc després, el 18 de gener de 1462, la reina Joana Enríquez convoca a totes les autoritats del Principat. En la convocatòria cita a Xatmar com a cavaller *-militis-* (ACA AR, 1461-1462a: 51). És possible, però poc probable, que en aquest breu espai de temps quedés armat cavaller.

En el veí país de França són abundants els senyors feudals que no arribaven econòmicament per armar el fills dels seus vassalls principals. Aquets joves esperaven, de vegades indefinadament, un cop de sort per pujar de categoria. Amb aquest desig tenien cura del seu precari armament, del seu títol de donzells i de què es respectés la seva condició. Procuraven que no se'ls confongués amb la gent del poble, que normalment no portava armes, confiant gaudir d'una oportunitat per ser anomenats cavallers (Duby, 1988a: 31).

A Castella, en canvi, s'anomenava donzells als joves de la noblesa que eren educats a la Cort a l'esguard del rei (Sobrequés, 1973b: 39). Habitualment passaven per una etapa de formació que, durant els segles XIV i XV, comprenia l'equitació, l'ús de les armes, una educació moral i religiosa, una certa disciplina en els costums i el coneixement de la lectura i l'escriptura (Beceiro, 2007: 144). Podria ser el cas de *Gonzalo Fernández de Còrdova*, un altre fradristern, que va anar a fer de patge a la cort de l'Infant Alonso (Ruiz-Domenec, 2002: 45). Al *Gran Capitán* se'l cita també com *hidalgo*, expressió equivalent a *gentilhome*. Aquest costum d'educar i prestigiar als gentilhomes li va interessar, posteriorment, d'especial manera al rei Ferran II. A començaments del s. XVI concedia un privilegi a l'estament dels homes de paratge i generosos de Catalunya, a fi de contrarestar el poder de la noblesa (ACA AR, 1509-1513: 128v^o)¹⁶.

Els homes de la baixa noblesa eren de l'estament militar. Aquest esperit de l'estament dels homes de guerra hi era clarament present en aquesta família. Eren homes d'armes, no es pot perdre de vista. Potser, de fet, en el dia a dia, eren més pagesos que cavallers. Però, per convicció i per llinatge, se sentien hereus de les reconquestes, de les batalles i dels torneigs. La memòria familiar dels fets passats, reals o exagerats, eren essencials. El naixement, el parentiu i la genealogia marcaven la diferència. Les aliances matrimonials havien estat cuidadosament concertades. Les persones que feien de testimoni dels seus documents i els marmessors dels testaments eren gent de la baixa noblesa. Els Puigpardines i els Verntallat tenien amb tota probabilitat armes nobles i no ballestes, que era l'arma del poble. Disposarien d'espases, escuts i de l'arnès. Les armes estarien més o menys treballades i perfeccionades segons la seva economia. També tindrien cavalls, signe de riquesa i de poder. Un cavaller sense cavall no era res; com un notari sense tinta i ploma (Aventín, 1998: 68; Ruiz-Domenec, 1984: 19).

Si la diferència entre un cavaller i un donzell, en alguns moments, no era prou clara, segons com, la que hi havia entre un pagès i un donzell també podia ser petita. Un pagès ric amb prou terres, serfs i cavalls no tenia gaire res que envejar a un donzell arruïnat. Anteriorment, a la llum de *l'usatge Filius autem militis*, es podia perdre fàcilment aquesta condició, ja que el fill de cavaller tenia temps per ésser investit com a tal fins a l'edat de trenta anys o bé passava a ser considerat de la mateixa condició que un pagès (Golobardes, 1973: 118). Sembla, però, que aquest usatge *Filius autem militis* en l'època de Verntallat ja no tenia ús i es trobaven molts donzells d'edat avançada (Solà-Morales, 1974: 398).

Que els donzells eren ja un estat força delimitat en el segle XV es pot mostrar abundantment: a les convocatòries a Corts sovint se'ls cita per separat dintre del braç militar (Cortes, 1918: 18, 69 i 113); el mateix fa la reina Joana Enríquez quan els convoca per a què retin homenatge al príncep (ACA AR, 1461-1462a: 51); semblantment, després de la mort de Joan II, el nou rei, convoca també als donzells a fi que li retin el degut homenatge (Vicens Vives, 1937: 52-62). De fet, en molts documents, en Francesc de Verntallat surt anomenat com *domicelli*, o simplement *donzell*, quan era jove (ACO Mallol, 1444-1445: 24v^o) i quant tenia, amb tota seguretat, més de trenta anys (ACO Mallol, 1465-1466)¹⁷. Ara bé, en la primera, en l'escriptura del 28 de març de 1444 de la notaria del Mallol, el *domicellos*, esta afegit posteriorment a la tercera línia. O bé al notari o escrivà se li va passar i ells en revisar el text li van indicar que ho escrivés, o bé molt posteriorment, quan Francesc de Verntallat era amo i senyor de la vall va fer rectificar el seu distintiu de classe. Afegit o no, el nom de donzell era clau, marcava una diferència.

La importància de la nomenclatura que delimitava el rol social també es feia palesa i era paral·lela entre els mercaders de Barcelona. En les ciutats volien ostentar amb orgull el títol de ciutadans. D'una manera sistemàtica anotaven a la documentació notarial la imatge que els definia com a grup social: *mercator civis Barchinone*. El nom marca la condició: mercader ciutadà de Barcelona. El concepte de ciutadà era una part de la definició del que eren i representaven, de la seva essència com a persones d'una societat. Era molt diferent que ser simplement habitants, *habitor*, de Barcelona (Aurell, 1998: 172; Ruiz-Domènec, 2001: 113).

Com a donzells, potser primerament com a un joc, però després més seriosament, en Llorenç i el seu germà podien tenir com a esport principal la lluita cos a cos, la perícia en l'atac i la manya en la defensa. Era esport en el sentit que no era el seu principal esforç físic, que seria la feina en el camp; ni tampoc serien professionals de les milícies dedicats exclusivament a aquest afer. Tampoc sembla que fos un deure ineludible. Però també era una tradició familiar, d'una antiga nissaga de cavallers, i una conseqüència de la mentalitat dels homes durant segles: l'exercici de la guerra. Més que un esport, era també per ells un art.

Amb quines armes es podien exercitar? Amb l'espasa i l'escut, principalment. La visió que es tenia de Catalunya era la d'un país on la gent estava permanentment armada i que era

corrent trobar en els camins a les persones amb la seva espasa i a bastants amb la ballesta. Fins i tot, en alguns llocs, es disposava que el pagès havia de portar les armes quan anava a treballar al camp. En general, en el Principat, tothom havia de tenir armes disponibles a casa per acudir al sometent, un crit de socors, *so metent*, per demanar ajuda als veïns (Sabaté, 2007: 8, 15-16).

Els dos germans també s'exercitaven amb la llança i la ballesta, i és probable que fessin pràctiques amb l'arc. El que sembla difícil és que poguessin entrenar-se en la lluita amb cavalls: alguna cosa farien, però no seria el seu fort. Però no era un simple exerci físic. Amb aquest art de la milícia estaven relacionats una sèrie de valors. La guerra, la batalla, el servei militar estaven fonamentats en la lleialtat. El respecte pel jurament al respectiu senyor, la fidelitat a la família de sang, el compromís amb els companys d'armes: això era la lleialtat que configurava l'honor. El sentiment formal de l'honor era tan fort que, una falta de respecte, es convertia en una ofensa mortal. També eren paradigmàtiques la cortesia amb les dones, la generositat i la magmanitat. Aquestes virtuts, es veuran ben arrelades en Francesc de Verntallat (Duby, 1988a: 136; Huizinga, 1945: 68). Eren uns valors ben arrelats en la mentalitat de les persones: la lleialtat, la generositat i la valentia van formar el posterior concepte de noblesa que perduraria més enllà del segle XV (Keen, 1986: 326).

En Mossèn Boada l'anomena un *gentil home*. *Gentilhomes* era la manera d'anomenar als donzells i als cavallers. A mitjans del segle XV es canvia la denominació dels homes de paratge (els donzells o homes generosos) per la de gentilhomes malgrat que es va seguir parlant dels homes de paratge. Els gentilhomes formaven el braç reial dels *cavallers, generosos e homens de paratge* del principat de Catalunya, fent servir en el seu segell la divisa reial. Tal denominació com a gentilhomes apareix confirmada oficialment en les constitucions de Catalunya aprovades a Barcelona el 9 d'octubre de 1481 (Caula, 1954: 1426). Es trobarà citat a Verntallat com a gentilhome més cops. Però el cap dels remences farà servir especialment la titulació de donzell: era un donzell. Mossèn Boades especifica que en Verntallat era un *ximple gentil home*. Si diu *simple* és perquè no només els gentilhomes eren el grau més baix, més simple, de la baixa noblesa, sinó perquè el considerava un *donzell* anat a menys.

Tanmateix, la feina habitual del futur cap dels remences era la de pagès. Molt probablement la família, després dels terratrèmols, havia anat cap avall. Almenys, això és el que sembla que es pot deduir dels capítols matrimonials de la germana del cabdill dels remences. Les coses havien canviat bastant l'any 1443 quan es casà la seva germana Joana Verntallat. Per començar, es diu que el pare ja era difunt, amb totes les complicacions que això porta en una família pagesa. Joana rep per raó del matrimoni 25 lliures barceloneses, com a dot a favor del seu marit, Miquel Des Terrés, que era d'una família remença de la parròquia de Sant Esteve Salull (Solà-Morales, 1992: 406). No és una quantitat important. Els pagesos de remença de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona, en el període de 1400 a 1452 varen pagar quantitats molt diverses com a dot de les seves filles. Però, aproximadament, la mitja és de 1100 sous, és a dir,

unes 55 lliures (Lluch, 2005: 180). Es pot fer memòria de com l'esclau de raça negra que va comprar el seu pare feia uns anys havia costat 55 lliures. A més, Joana es casa amb un remença. Ja no emparenten amb famílies de la seva condició. On estan els Balbs, els Coll, els Batet, els Sant Romà; és a dir, els gentilhomes de les valls properes?

Si s'ha considerat com a possible data de naixement del cap dels remences com la de 1428, tenia, en la data del casament de la seva germana, uns 15 anys. Com es constata en els capítols matrimonials que el pare ja havia traspassat, és molt probable que pare i fill no conviguessin gaire temps junts. No és d'estranyar, ja que el pare s'havia casat dues vegades i la primera dona va morir el 1393 quan ja tenien una filla. És a dir, si el seu pare tenia uns 20 anys el 1393, el 1443 ja en tindria 70.

Així aquesta important família devia ser, en aquells moments, una família més petita que anys enrere: El pare era difunt; abans de 1417 havia marxat la germanastra Blanca, que ja devia ser bastant gran, casada amb el prohoms Guillem Des Prat; la germana Joana, en casar-se, marxava a viure a Sant Esteve Salull a casa del seu marit Miquel Des Terrés (Solà-Morales, 1974: 398-399).

Les desgràcies no venien soles, i la mare de Francesc va morir entre 1443, que encara consta que vivia, i 1446, data on la documentació anuncia que Violant és ja difunta. De la mare de Francesc no se sap res; només el seu nom: ni la seva filiació, ni la seva condició (Solà-Morales, 1975: 398). El que està clar és que, cap a 1444-1445, en Francesc, amb 16-17 anys es va quedar orfe de pare i mare. A la casa pairal es quedaven l'hereu Llorenç, el seu germa Francesc, i el germanastre Antoni. Què difícil és per a un adolescent la mort dels pares. És un fet inexplicable que, fins i tot en una societat conformista i acostumada a la mort, podia provocar certes reaccions de rebel·lia, de desampar i de mala fortuna.

És probable que la mort del pare i la davallada econòmica de la família fes que les dificultats augmentessin pels dos germans, en Llorenç i en Francesc. Un any després del casament de la germana tenen una lluita amb un tal Francesc Solans i amb en Jaume Terrada. Es fa el corresponent document tipificat com a *bandositat*. El *venerable* Llorenç de *Vernteyat*, Francesc de *Vernteyat*, el seu germà, *donzells* de la parròquia de Sant Privat d'en Bas i els seus valedors, d'una part, i Francesc Solans de la parròquia de la Pinya, Jaume Terrada de la parròquia de Puigpardines i els seus valedors per l'altra part componen bandositats (Solà-Morales, 1974: 422).

Es nota que falta el pare, o un padrí adient, que mantingui l'autoritat del llinatge. A la tercera línia han d'afegir, posteriorment, el títol de *donzell*. Sembla que els dos fills han de fer-se valer en les bandositats i també, en el documents en el moment de exposar la seva ascendència (ACO Mallol, 1444: 24vº).

Les bandositats eren parcialitats entre dues persones o dos grups irreconciliables de persones. Eren corrents entre els cavallers. Si entre ells apareixia un conflicte, no portaven el cas

al tribunal corresponent, sino que es dirimia entre ells mitjançant una guerra privada, que era un privilegi sancionat per velles lleis. La bandositat era una institució reconeguda i regulada. S'havia de declarar públicament mitjançant un cartell de desafiament pregonat per les viles i parròquies. Si el cartell era acceptat per la part contrària, els ciutadans i els nobles tenien dret a matar-se. Les raons de les bandositats eren molt variades: qüestions econòmiques i polítiques, faltes a l'honor, amors contrariats, disputes judicials. Si aquestes guerres eren entre grups de nobles, sovint acabaven en autèntiques guerres civils, en què havia d'intervenir l'autoritat reial. Tant a València com a Girona van ser molt freqüents durant el segle XV. Francesc de Verntallat, després de la guerra civil, es va veure implicat en una d'aquestes trifulques en què es veien implicades xarxes extenses d'amistat i parentiu (Riquer, 1963: 10-11; Sobrequés, 2006: 93; Chia, 1888-1890).

No sabem si Francesc Solans i Jaume Terrada eren cavallers. Però tampoc podem dir que fossin remences. De fet, no sorten com a tals en la convocatòria del sindicat remença de 1448 (Homs, 2005: 92). El que sí és cert és que les bandositats són una tipologia documental freqüent que molt probablement es donessin entre tot tipus de persones però, especialment entre les del braç militar. No se sap si era la primera bandositat que tenien, però el que està clar és que no serà l'última. Segurament per l'edat que tenien devia ser la primera. El resultat de la bandositat és desconegut. Probablement es van posar d'acord i no van arribar a cap conflicte armat. En el cas de barallar-se seria, per aquests joves donzells, el principi d'una vida adulta on l'infància quedava encara més enrere. Els jocs d'armes de petits agafaven ara un altre aire. Es barallarien cos a cos fins que una de les dues parts es rendís.

El dos joves germans no es van quedar encongits davant dels nous reptes en què es veien implicats. Amb els pares ja morts, en Francesc de Verntallat havia d'anar pensant en el seu futur; o quedar-se com un conco a la casa pairal a recer del seu germà o intentar trobar una bona pubilla. Tal com es veien les coses, en principi, es buscaria una persona de la seva mateixa condició; una filla d'un donzell o, tant de bo, d'un cavaller. Les circumstàncies però, semblava que havien canviat. O bé no van trobar cap noia filla de militars per casar-se o no es van posar d'acord pel poc escriu que podien aportar els Verntallat. També hi ha la possibilitat que Francesc triés el que més l'interassava. El cas és que va anar a buscar o bé els parents propers li van proporcionar, una remença: Joana Noguer.

13. Els Noguer: uns remences

Els Noguer eren remences per tots costats. L'avi, en Miquel Noguer, era originari del mas Pin (també Pi) de la població d'Argelaguer. Es va casar l'any 1414 amb una remença que depenia dels senyors de la *domus* de La Cot. La seva dona es deia Francesca ça Costa i era de la

parròquia de Sant Miquel de la Cot a la baronia de Sta Pau. L'església està al peu del volcà de Santa Margarida i del castell de Colltort que es troba al sud, a la serra de Marboleny.

Els Noguer tenien el mas Noguer a la parròquia de Sant Bartomeu de Batet, també de la baronia de Sta Pau. En Miquel es feia dir Noguer àlias Pin. El domini directe del mas era de l'abadia de Besalú. Eren homes propis d'un senyor eclesiàstic, però estaven també sota la jurisdicció territorial del baró de Sta Pau. La propietat, el domini directe, era de l'abadia de Besalú; però la sobirania del lloc, del baró de Sta Pau. Tanmateix, el domini útil era de Miquel Noguer àlias Pin, el qual tenia el dret de cultivar la terra, vendre-la, permutar-la, i llegar el domini útil als seus descendents (Golobardes, 1973a: 153).

Eren pagesos de remença però eren pagesos rics. Els noguer tenien, a més del seu mas, altres masos a la pròpia Batet i un altre a la parròquia de Sant Martí de Santa Pau. Hi ha molts documents de la notaria de Sta Pau que mostren les nombroses transaccions que feien en Miquel, la seva dona i els seus fills. Tot indica una bona posició econòmica. El mas Noguer, el mas Pi i el mas Costa segueixen existint en l'actualitat (Solà-Morales, 1974: 401-402). El mas Noguer està ubicat a Batet de la Serra, un veïnat de cases aïllades que dominen Olot. Per les seves terres d'origen volcànic i les extenses planúries que miren a migdia, és un bon lloc de cultiu. El veïnat està enlairat uns centenars de metres per sobre de les valls principals. Té una vista magnífica i s'albira a mitjorn tota la serra del Corb, Finestres, el Cabrerés i el Puigsacalm. Als seus peus s'estén la magnífica Fageda d'en Jordà i gran part de la Vall d'en Bas. Mirant des de Ponent i cap al nord es contempla la Garrinada, el Montsacopa, la Vall de Bianya i, al fons, els Pirineus.

Miquel Noguer, en casar-se, va rebre a la seva dona al mas Noguer. Francesca, com era de la senyoria de La Cot va haver-se de redimir per marxar d'aquesta. Era el requisit necessari per poder sortir del mas d'origen. Els costums de Girona deien que qualsevol persona que entrés en un mas propi s'havia de fer pròpia del mateix senyor d'aquella senyoria, i per tant, havia d'estar lliure i redimida. De manera que la terra i la persona que la treballava sempre havien de pertànyer a la mateixa senyoria (Mieras, 2001: 54-55). Si Francesca no era una pubilla dels Ça Costa havia de pagar dos sous i vuit diners per redimir-se, com era costum a Girona. En els 343 casos de dones *verges*, és a dir que no eren vídues ni pubilles, que volien marxar de la senyoria de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona es confirma que van pagar aquest preu estipulat pel costum. Si el senyor no volia acceptar la redempció d'una noia o, simplement, el senyor o els seus procuradors o representants no hi eren, es podia deixar els dos sous i vuit diners sobre l'altar, el dia del casament; aleshores, ella quedava deslligada i lliure del domini del seu senyor, segons els costums de Girona (Mieras, 2001: 57; Lluch, 2005: 215; 235).

En canvi, en el cas de ser una pubilla o un vídua, les circumstàncies canviaven. S'havien de posar d'acord en el preu, la senyoria i la família de la pagesa que volia marxar del mas. En el segle XV, en el cas de l'Almoïna de Girona, hi va haver preus que oscil·laven entre

25 i 165 sous per les pubilles. Poques eren les pubilles que marxaven del seu mas d'origen; ans bé al contrari. Una gran majoria dels assentaments d'enfranquiment, el 61%, es correspon a dones verges; un 32%, a homes, i un 7%, a dones anomenades corruptes, és a dir, vídues o pubilles (Lluch, 2005: 225, 235).

La distribució d'aquests enfranquiments, que s'hagin de redimir el doble de noies que de nois, té una lògica. Hi ha menys homes, un 32%, degut a que la probabilitat esta condicionada per l'hereu. Si la família només té una filla, una pubilla, serà molt estrany que vulgui marxar. Si només té un fill, l'hereu, en principi, mai marxa ja que es queda a la casa. Fins aquí cap problema. Si tenen dos fills, una noia i un noi, la dona, si es vol casar ha de redimir-se: el noi es queda perquè és l'hereu. Així, seguint la lògica, si tenen quatre fills, dos nois i dues noies, hauran de marxar el noi que no és hereu, i les dues filles: és a dir, el doble de noies que de nois. Es una estadística sesgada.

Aquest matrimoni de remences, Miquel i Francesca Noguier, van tenir dos fills, Bernat i Joan. Bernat es va casar en Margarida i van tenir dos fills: Pere i Joana. Aquesta Joana és la que seria la dona de Francesc de Verntallat. Però les coses no van ser tan simples.

Joana va perdre al seu pare, Bernat, bastant jove. De manera que l'avi Miquel es va fer càrrec de la família del seu fill. Margarida, que era la jove, continuava a casa dels seus sogres. En cert moment van concertar un matrimoni doble amb una altre família remença: els Portell de la propera parròquia de Sant Miquel de la Cot. Joan Portell, sènior, que era vidu es casaria amb la vídua Margarida; Joan Portell, júnior, es casaria amb la filla de Margarida i del difunt Bernat Noguier; és a dir, Joan Portell el jove es casaria amb la Joana. Mare i filla Noguier es casaven amb el pare i el fill del Mas Portell. Així, Joana Noguier, la futura esposa del cap dels remences es va casar abans amb el remença Joan Portell el jove. Per diversos documents es calcula que Joana Noguier devia néixer l'any 1432 o 1433 (Solà-Morales, 1974: 400-402). ¿Com quedaria lliure Joana Noguier del seu matrimoni amb Joan Portell per poder casar-se amb Francesc de Verntallat?

Tant els Noguier, com els Ça Costa i els Portell vivien a la baronia de Santa Pau. Cal aquí situar a la baronia de Santa Pau i als seus senyors. Aquesta baronia va ser venuda per la reina l'any 1364 a Hug Ademar I, que va morir a Catània l'any 1393, deixant vídua a Beatriu de Ribelles. Tenia el domini directe dels castells i baronia de Santa Pau, Finestres i Sant Aniol de Finestres. Un dels seus fills, Hug Ademar II, ho va heretar a finals del XIV. Aquest fou camarleng de l'Infant Martí. Va ser protagonista de diversos fets guerrers a Sicília. Va rebre en alou la baronia de Castellfollit de la Roca l'any 1396 (Grabolosa, 1981: 77-78). Aquest escenari geogràfic serà, juntament amb el vescomtat de Bas i la Vall d'Hostoles, el nucli de la zona remença per excel·lència, en la propera guerra civil i en les guerres de camperols. Sembla que la situació social en les muntanyes de la Catalunya Vella, és a dir, la Garrotxa i les Guillerries, era

especial, i els remences estaven més subjectes al poder dels seus senyors que a les planes del nord-est, les costes i el baix-empordà (Freedman, 2005: 13).

Aquesta baronia va tenir durant el segle XV una economia tan deficiente que farà pensar en quin era el poder real que podien tenir els barons sobre els seus homes. El 20 de gener de 1405 un mercader de Perpinyà, Bernat Morgoll, presenta una requesta davant del veguer i batlle de Girona: Beatriu de Ribelles, vídua, i el seu fill, cavaller i camarlanc del Senyor Rei, senyors de Santa Pau, tenien un important deute. El mercader Bernat Morgoll vol que es reconeguin els seus drets sobre les baronies, els castells i les viles de Santa Pau i Finestres, que havien estat obligades pels senyors de Santa Pau, com a garantia del pagament d'un censal mort de 1000 sous de moneda de barcelona de pensió anual que devien (ACVD, 1405). Beatriu i el seu fill es veien en la impossibilitat de pagar aquest deute. Un simple mercader demana justícia al veguer de Girona, el cavaller Dalmau de Dàrnus, requerint als barons de Santa Pau: vet aquí la terrible condició dels nobles de Santa Pau.

Sembla, que provisionalment, els Santa Pau van poder trampejar durant un temps les seves dificultats econòmiques. Aquest Hug Ademar I i la seva dona Beatriu, va tenir diferents fills. Els matrimonis concertats van ser delicadament escollits. La més petita, Joana, es va casar amb un cavaller, Berenguer d'Oms, que va tenir posteriorment molta importància en la guerra civil. Dels altres fills, Galzeran Ademar serà el que acabarà heretant la baronia, després de morir el seu germà Hug Ademar II. Galzeran va tenir un fill, Hug Ademar III, que es casà amb Damiata de Centelles. D'aquí sortiren tres filles i, amb elles, esdevení el final d'aquesta dinastia. Aquestes tres flors es deien: Beatriu, Isabel i Yolans (Sala, 1979: 443). Francesc de Verntallat escriurà, al començament de la guerra civil, una dura però educada carta a la primera d'aquestes filles. Beatriu es va casar amb un senyor d'una important família noble, en Bernat Geralt de Cruïlles.

Un cop aclarat el panorama senyorial de la baronia de Santa Pau, es pot seguir amb la qüestió de les redempcions d'una típica família remença com els Noguer. S'havia contemplat la redempció de les dones: l'àvia Francesca i la seva nora Margarida, relacionades amb el mas Noguer. I els homes? El hereus d'un mas propi no podien abandonar-lo i deixar-lo sense hereus. Si trobaven algú, home o dona, que es comprometés a quedar-se i treballar el mas, podien redimir-se. Una altre opció era donar els seus béns al seu senyor i marxar (Lluch, 2005: 223). L'hereu era en Bernat, que casat amb Margarita, havia tingut dos fills: Joana i Pere. Així, els hereus eren l'avi Miquel, el seu fill Bernat, i el seu nét Pere.

Els fills varons del pagès que no eren hereus, eren els *iuveni homines*, i tenien també, dins i fora del mas, la condició *d'homes propis i sòlids* del senyor directe (Golobardes, 1973a: 139). El germa de Bernat es deia Joan i era un *iuveni homines*, un jove home. A aquest li tocava marxar en el cas de voler o poder-se, casar. Sinó, es quedaria tota la seva vida a la casa pairal com un conco. Joan es va casar: el dia 11 d'agost de 1441 es firma un document preparant el

proper matrimoni de Joan. Miquel Noguer i Bernat Noguer fan donació pura i irrevocable a favor de Joan, el seu fill i germà respectius, de 30 lliures de moneda barcelonesa en concepte de legítima paterna i materna. En la data de celebració del seu matrimoni li seran entregats 100 sous i posteriorment 40 sous anuals. Bernat Noguer, el seu germà i hereu, promet lliurar-lo de tot el domini i servitud de l'abad del monestir de Besalú (Aventín, 1998: 68; Solà-Morales, 1974: 424). Així, Joan Noguer quedaria redimit per poder casar-se amb una noia d'altre senyoria.

Joan s'havia de redimir de la seva senyoria, el monestir de Besalú, per poder marxar del mas. La responsabilitat de pagar aquesta redempció corresponia al que tenia el domini útil, és a dir, al seu pare Miquel i al seu germà que era l'hereu. Quant van pagar de redempció? La quantitat, a diferència de les noies verges, no era fixe. A l'Almoina del Pa de la Seu de Girona, durant la primera meitat del segle XV, hi va haver força diferència de preus de redempció d'homes. El més alt va ser de 385 sous (19,25 lliures) i el més baix de 33 sous (1,65 lliures); tanmateix, hi ha dos homes que van ser redimits sense haver de pagar res (Lluch, 2005: 235). També és possible que, tant a la senyoria de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona com a la del monestir de Besalú fossin més benignes pel que fa a les quantitats, ja que estar sota la dependència d'un senyor d'església era millor que estar sota la dependència d'un senyor laic (Golobardes, 1973a: 181).

Els anomenats *iuveni hominis*, el joves homes, eran els que demanaven amb més freqüència la redempció. Eren, com en el cas de Joan Noguer, els fradristerns. Per una banda, els senyors només estaven obligats a redimir-los si es volien casar o establir en un nou feu o mas, en cas contrari, el senyor no podia obligar-los a redimir-se (Golobardes, 1973a: 140; Lluch, 2005: 223). Aquesta esclavitud al mas era injusta, però també tenia un benefici. Si el remença fradristern marxava a la ciutat i els hereus es morien, automàticament tenia el dret de quedar-se en el mas. És a dir, en el cas d'una masia que tingués certa categoria, a voltes, era més aconsellable no redimir-se que demanar la carta de llibertat i perdre amb això la possibilitat de heredar-lo. El senyor no tenia dret a establir de nou el mas si quedava algú de la família que volgués continuar o tornar a la casa. Vist d'una altra manera, els senyors, per disposar d'un mas en què ja no hi vivia ningú i evitar que els pagesos tinguessin drets sobre ell, l'únic que podien fer era redimir el remença, per poder després establir-lo (Lluch, 2005: 360-362).

Un altre cas, que podia donar-se, és que un home pagès remença es volgués ordenar sacramentalment. Sembla que això, en un principi, no tenia cap requisit especial fins que, bé per abús, bé perquè els senyors es van sentir perjudicats, el concili Provincial de Tarragona de l'any 1369 ho va prohibir: els remences no es podien ordenar. Així les coses, semblava que l'església feia una casta de la remença, i que per la seva condició els hi estava prohibit, com si fossin uns esclaus (Vilar, 1973: 158). Però una visió més acurada fa veure, en el nus de la qüestió, una solució tan simple com aquesta: els remences no es podien ordenar si *abans no es redimien*; i si

eren hereus, havien de deixar el mas d'origen en mans d'un altre (Lluch, 2005: 223). De fet, set remences de la senyoria del Pa de la Seu de Girona es van redimir per fer-se clergues, mostrant que l'Almoïna no posava massa impediments perquè els seus homes entressin en l'Església (Lluch, 2005: 270 i 271). És a dir, no és que tinguessin prohibit ordenar-se, ja que de fet ho feien, sinó que havien d'arribar a l'ordenació lliures de deutes i servituds. La remença era una condició jurídica que es demanava per tot. El problema no era de la persona i la seva condició de pagès, sino la de remença, que era com un impost que calia pagar per quedar lliure de possibles reclamacions dels senyors que, emparant-se amb això, obliguessin a un ordenat a tornar a un mas deshabitat.

Es podria dir que la redempció era una cosa normal i acceptada amb tranquil·litat tant pels remences com pels senyors. Depenent del sentit comú d'uns i altres la llei no ofegaria a les persones. En l'amplíssima documentació de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona la redempció no suposa una qüestió negativa. Tanmateix, hi hauria un sentiment clar de ser esclaus d'un protocol injust però que, tot i això, es veia necessari (Lluch, 2005: 275). El problema estaria en cas de conflicte o de falta de sentit comú. Uns quants importants juristes catalans, alguns d'ells consellers reials, havien fomentat un clima d'opinió en contra de la remença, dels altres mals usos i del *ius maltractandi*. També molts notaris van entendre la injustícia que això suposava (Camps, 1960: 58-60; Montagut, 1986: 377).

Aquesta redempció que va pagar Joan Noguier o que, almenys l'hereu es va comprometre a pagar, degué ser de les últimes que es fessin. En el cas de la família Bell-lloc de Girona, l'última redempció correspon l'any 1437. En el cas de l'Almoïna de Girona, els manuals de comptes deixen de consignar redempcions a mitjans del segle XV (Lluch, 2005: 283 i 400). Les coses començaven a canviar de manera gairebé definitiva, però seria una reivindicació que costaria les penes i treballs de mig segle més.

En Joan Noguier, un cop redimit i rebuda la carta de redempció, podia anar al nou mas de la nova senyoria. A la carta constava la compra de la seva llibertat i demostrava que era lliure i que no depenia de cap senyor. El nou senyor guardava la carta per recordar quins dels pagesos eren remences seus, i d'on venien en cas que hi hagués algun litigi amb altres senyors o amb els remences i els seus descendents. També en Joan Noguier faria el corresponent jurament de fidelitat reconeixent el domini directe del nou senyor (Lluch, 2005: 216). La redempció era la manera de sortir d'una senyoria, i l'homenatge era el sistema d'entrar en una nova. El mas en què va establir-se, va ser, amb molta probabilitat, un que hi havia a la propera parròquia de Sant Martí de Santa Pau. Es tracta del mas Trias, molt proper a la parròquia de Sant Martí de Santa Pau, i a una hora caminant del mas dels Noguier (Sala, 1979: 459).

El senyor jurisdiccional de Joan Noguier era el mateix baró de Santa Pau. El domini directe del mas el podia tenir el mateix baró o podia estar subinfeudat a un altre senyor de menor importància o d'un altre lloc; o també, que fos d'una senyoria eclesiàstica. Es coneixen

exactament per una escriptura quins eren aquests senyors que tenien feus a la baronia de Santa Pau. Els prohoms que serien de la baixa noblesa són: l'*honorable* Pere Des Balbs, que tenia feus a Sant Aniol, entre ells la casa i força de Sant Aniol, i a Santa Pau; l'*honorable madona* Isabel Des Balbs filla del difunt *donzell* Pere de Batet; l'*honorable donzell* anomenat Galliners, que vivia en aquells moments a Figueres; l'*honorable mossèn* Roger Alemany que tenia certes rendes a Santa Pau; i, finalment, l'*honorable* Baltasar Saula, que tenia la batllia de Sobreroca (Sala, 1979: 449).

Però, què passava en aquells moments amb els deutes que tenien els senyors de la baronia? La situació econòmica de la baronia havia anat tan avall que arribà a una total suspensió de pagaments. Després del corresponent procés instruït en la Cúria Reial de Besalú, els béns que eren del baró de Santa Pau, el difunt Hug Ademar III, es va dictar sentència a favor de Donya Joana, casada amb Berenguer d'Oms, tia del baró, pels elevats crèdits que gravaven l'heretat de la família dels barons.

El dia 16 de juny de 1445 les autoritats van anar a Santa Pau per donar oficialment la possessió de la baronia al procurador i representant de Donya Joana. El poble va mostrar-se desconcertat, desenganyat i contrariat davant de la nova notícia. El jutge va informar al poble a fi d'induir-los a reconèixer els nous senyors de la Baronia. A la vegada, els eximia del jurament de fidelitat a Damiata, vídua d'Hug Ademar III, i a les tres filles Beatriu, Isabel i Yolans. El poble es resistia a acceptar la sentència malgrat l'amenaça d'aplicació de les penes corresponents. L'emoció que causava la adhesió pels prínceps era una constant a l'edat mitjana (Huizinga, 1945: 30). Aquí, a les acaballes d'aquest període feudal, paral·lelament a l'afecció que suscitaven els prínceps, la noblesa feudal provocava també aquest grau de sentiment entre el poble.

El poble va demanar al Veguer de Besalú que donés oportunitat de buscar altres solucions. El veguer desestimà el recurs interposat per la població de la Baronia i declarà publicament a Donya Joana d'Oms propietaria i senyora de la Baronia de Santa Pau i Finestres. Finalment, el poble s'avingué a lliurar tribut de fidelitat a Donya Joana. El fet, però, no queda tancat ja que hi havia altres creditors els quals constituïen un seriós obstacle per a què s'adjudiqués, la família Oms la totalitat del feu (Sala, 1979: 443-445).

Aquests sentiments positius del poble de la baronia de Santa Pau pels seus senyors es contradiuen amb una visió antisenyorial deduïble de la futura confrontació dels pagesos de remença contra els seus senyors. Potser són punts que es complementen i es pot fer una altra lectura de les guerres remences.

Uns mesos després, ja l'any 1446, una remença de la baronia, Joana Noguera, es casava amb un donzell del Vescomtat de Bas. Aquesta remença ja estava casada amb un pagès anomenat Joan Portell, el jove. Qui era aquest donzell que es rebaixava a casar-se amb una

remença? Quins motius, tant importants, hi va haver perquè es demanés la nul·litat de l'anterior matrimoni?

14. Febrer de 1446

Un dia de febrer de 1446, Francesc de Verntallat, un donzell del vescomtat de Bas es va comprometre amb Joana Noguier, una remença de la baronia de Santa Pau. Tal com diuen els capítols matrimonials és *conegut i disposat que el matrimonium ha estat contractat solemnament en presència de la Santa Mare Església: fuisse contractum et in faciem Sancta Matris Ecclesiae fuerunt sollemnizatum* (Solà-Morales, 1974: 416-417). Generalment, els matrimonis es celebraven a les portes de l'església, on el sacerdot demanava el prescrit consentiment dels esposos. Després, els pares de la nuvia, en aquest cas la mare i l'avi, oferien el dot. Seguidament, es feia la benedicció dels anells i la benedicció nupcial. Tot seguit, s'entrava a l'església en processó on se celebrava la missa amb una altra benedicció especial (Pagès, 1992: 245-246).

No hi ha constància de quina va ser l'església escollida. Segurament, la parròquia de Santa Maria de Batet, o bé la parròquia de Sant Privat d'en Bas. Tampoc eren infreqüents els matrimonis consumats, en què simplement es requeria el consentiment dels esposos i el testimoni qualificat d'un representant eclesial. No es pot descartar aquesta possibilitat. De fet, en aquest cas, els capítols matrimonials es van fer a posteriori del matrimoni. Ho explica, en el document, la pròpia Joana Noguier: *I com entre cap de nosaltres van ser convinguts els instruments nupcials, i com quan sobre aquestes coses es va establir oficialment que interessava que les dots i donacions pel matrimoni entre l'home i la dona es fixessin, perquè no passés que un de nosaltres, després de mort de l'altre es valgués de la força per arrebastar-los d'alguna forma, així es cosa resolta que jo i vostè deixem establerts en aquest moment a les voluntats dels meus avis i d'uns amics meus els nostres béns matrimonials*. Els joves contraents s'havien des preocupat de fer els corresponents instruments notariaus prescrits, és a dir, els capítols matrimonials acompanyats dels corresponents rebuts, promeses de pagaments, o tot el que quedés pendent de solucionar. En aquest cas, són cinc documents encadenats tots signats el dia 26 de febrer de 1446. Els parents aconsellerien que es possessin per escrit les condicions del matrimoni: *interesava que les dots i donacions pel matrimoni entre l'home i la dona es fixessin*.

Els documents són escrits en un llatí culte que inclou la traducció del cognom de Verntallat com a *Vernucisa*. En ell, queda pactat que Verntallat passarà a viure a Batet, al mas Noguier. Els Noguier pagaran 65 lliures com a dot i els Verntallat 33 com a escriu que era l'aportació de la família del marit (Solà-Morales, 1974: 416-417).

El mateix dia, però, ambdues parts signen dos documents on confessen i reconeixen el deute que tenen amb l'altre part de les 65 i 33 lliures respectives. L'hereu de la casa Verntallat, car els pares de Francesc eren ja difunts, uns mesos després, complirà el pactat pagant el dia 18

de novembre, a Francesc, les 33 lliures en concepte de legítima paterna i materna, donant-se aquest per satisfet dels seus drets sobre la casa de *Vernteyat*. Aquest document està signat a la notaria del Mallol, que és la que correspon a Llorenç de Verntallat: Llorenç, fill del venerable Francesc de Verntallat i de donya Violant, la seva dona, difunts, de la parròquia de Sant Privat fa entrega de les esmentades quantitats (Solà-Morales, 1974). Així, amb aquest acte, en Francesc trencava lligams amb la seva casa pairal. En aquest document sorten citats com a *Verntallats* però uns mesos abans, en Llorenç segueix firmant com a Puigpardines: *Llorenç de Puigpardines, àlies de Verntallat, fill i hereu de Francesc de Puigpardines, àlies de Verntallat, de la parròquia de Sant Privat de Bas* (ACO Mallol, 1446-1447: 15). Per si no quedés prou clar, a finals d'any, el disset de desembre, en Llorenç, va fer ratllar al notari la paraula Verntallat que va col·locar en primer lloc com a cognom: *En el Mallol, Llorenç de ~~Verntallat~~ de Puigpardinas, àlies de Verntallat (...) fill de Francesc de Puigpardines àlies Verntallat* (ACO Mallol, 1446-1447: 78).

En canvi Francesc de Verntallat, cap dels remences, serà, per sempre més, un Verntallat i no escriurà mai, en els documents que generi, el cognom Puigpardines. En canvi, el seu germà, l'hereu, continua aferrant-se a l'antiga nissaga de cavallers i donzells. Paral·lelament, Francesc de Verntallat ha de seguir recordant o fent afegir posteriorment, la seva condició. En les diverses vegades, dels cinc documents enllaçats dels capítols matrimonials, que apareix el nom de *Ffrancisci de Vernucissa*, en cap surt com a donzell. Per dos cops s'ha d'afegir: en un se sobreescrui *domicelli*; en l'altra es complementarà encara més la seva filiació, *domicelli vicecomittatus de Basso*, donzell del Vescomtat de Bas (Solà-Morales, 1974). No és possible saber quan es van fer aquestes correccions.

El mateix dia, Joana Noguier renunciava a certs drets patrimonials en favor dels seus parents. També hi havia un seguit de referències de la causa de nul·litat matrimonial de Joana Noguier amb el remença Joan Portell, el jove, que es va demanar a la cúria eclesiàstica de Girona. Aquest matrimoni es declara nul a fi de poder casar-se amb en Francesc de Verntallat. El més probable és que faltés el consentiment de Joana. Joana no tenia encara 25 anys, que era la majoria d'edat, però era major de 13 anys, ja que els 12 anys era l'edat núbil canònica (Solà-Morales, 1974). La documentació eclesiàstica de Girona es dona per perduda i no és possible indagar més motius d'aquesta nul·litat. ¿Es va cremar aquesta documentació en l'incendi de l'arxiu diocesà del 22 de desembre de l'any 1469? (Chia, 1888b: 315).

Aquest matrimoni es correspon amb tot l'històric d'en Verntallat, que no deixa de ser un teixit d'esdeveniments insòlits (Solà-Morales, 1992: 405). Si el matrimoni de Joana i Francesc estigués preparat per les famílies, haurien pactat, abans de casar-se i com era costum, els capítols matrimonials. Aquí no; els capítols són posteriors al matrimoni. A més, cal recordar, que els pares de Francesc ja eren difunts i que la seva germanastra gran també havia mort. No sembla que el seu germà Llorenç posés gaires inconvenients al seu germa perquè es cases amb

qui vulgués. De la mateixa manera, al donzell Francesc no li importava casar-se amb una remença. Per altre part, el tutor de Joana, el seu avi Miquel i la seva mare, sembla que es van avenir en facilitat. Per exemple es pacta que els nou casats aniran a viure al mas Noguer amb tota la família. En els capítols, Joana diu que el matrimoni ha esta contret *amb les meves paraules i per l'acord i consentiment de Miquel Noguer, de la seva dona Francesca, avi i àvia meus, i d'altres amics meus i del meu marit Francesc de Verntallat* (Solà-Morales, 1974).

Es confirma que la posició econòmica dels Verntallat no era gaire forta; no tenien un possible mas en què Verntallat i la seva dona es poguessin establir. En canvi, el dot de Joana Noguer no deixa de ser important: 65 lliures. Entre els remences aquest dot estava per sobre de la mitja, que era d'unes 55 lliures, tot i que podien ser quantitats molt variables (Lluch, 2005: 180). Es pot comparar amb el dot de la germana de Francesc de Verntallat que havia estat només de 25 lliures.

Per altre banda, l'escreix de 33 lliures de Francesc pot ser un signe de poc poder econòmic en contrast amb el de la seva dona, però també, segons els llocs, era l'estipulat entre els pagesos. A Girona, el marit donava a la dona per completar el dot, segons les regions, o bé la mateixa quantitat, o bé la meitat. 33 lliures és precisament la meitat de les 65 lliures del dot de Joana. Aquest escreix es deia també esponsalici o dotalici, i era com un augment o donació del dot de la dona. Tant l'escreix com el dot se'ls podien emportar en cas de marxar del mas; per viudetat per exemple. Aquestes quantitats eren gestionades amb la resta dels béns del mas (Hinojosa, 2003: 176-177; Lluch, 2003: 123).

Els testimonis dels capítols també donen una informació significativa. El primer testimoni és el venerable Guillem Des Prat de Sant Esteve Salull. És el cunyat de Francesc, casat amb la seva germanastra Blanca, ja difunta, i que havia estat lloctinent de la vegueria. El segon és Pere del Pi, batlle de la parròquia de Santa Maria del Pi. També hi són presents altres: Pere Tayades de la parròquia de Santa Maria de Puigpardines, Pere Joan Rieradevall d'Olot, Jaume Ferrer fill d'un altre Jaume Ferrer, abans de la parròquia de Batet però ara habitant de Riudaura (Solà-Morales, 1974). Els dos primers són testimonis qualificats que impliquen unes bones relacions a nivell de política comarcal.

Tot això mostra una societat molt més dinàmica del que hom podia esperar. Aquest matrimoni ja no es pot tirar enrere, ja que a part del consentiment de les dues parts, i del testimoni qualificat dels representants de l'Església, ha esta consumat: *per copulam carnalem consumatum*. Joana Noguer, després de la nulitat del seu primer matrimoni sembla tenir la mà trencada en aquestes qüestions. Es perfila una dona de caràcter, punt que caldrà comprovar amb més documentació. També s'especifica, en l'instrument notarial, que en el cas que Joana mori sense descendents és la seva voluntat que de les 65 lliures que li han estat assignades, vint retornin al seu avi, Miquel Noguer o a la seva voluntat. Les restants 45 lliures, i els altres béns – joies i vestits-, han de ser pel seu espòs. Únicament dues persones són mencionades en la seva

darrera voluntat: el seu avi, que era qui havia pagat el dot, i el seu espòs, Francesc de Verntallat (Solà-Morales, 1974). Es pot donar una altre prova que Joana es va casar perquè va voler i amb el marit que va voler?

Era possible casar-se per amor? En certa manera, pot perèixer que no era possible. En l'època medieval, sembla que els matrimonis es limitaven a ser unes transaccions econòmiques entre dues famílies (Lluch, 2005: 143). Tanmateix, seria un error parlar negativament de l'actitud d'aquelles famílies. Les dones veien com un fet natural la seva col·locació en matrimoni i esperaven aquell moment amb una intensa emoció. Es pot posar en quarentena una visió espantosa de la dona medieval relegada a no prendre cap tipus de decisió i a ser tractada pràcticament com a serventa. El fet és que poques filles rebutjaven el marit que els seus pares havien escollit. Els pares, que estimaven delicadament els seus fills, buscarien la millor opció de matrimoni en tots els sentits. El tema econòmic marcaria molt ja que, al cap i a la fi, la manutenció i felicitat dels fills depenia també d'un cert nivell de vida. Però, pensant també en el futur de la filla, es valoraria també molt la condició del xicot, el seu tarannà, la seva capacitat de treball i, especialment, es consideraria si era un *bon noi*. Com sempre hi hauria de tot però, a la llum de la documentació, costa que es pugui pensar d'una altra manera (Ruiz-Domènec, 2001: 116).

En el cas dels mercaders de Barcelona, hi ha prou motius per pensar en l'estimació que els homes tenien per les seves mullers. En la manera de redactar els testaments es fa palesa l'estima i valoració per la seva dona. Quan falten els fills, l'herència és per ella. En tots el casos la dona rep el usdefruit dels béns del mercader durant el temps que visqui la dona; tot i que amb la condició que no es torni a casar, *sub conditione viduitatis*, a fi de conservar el patrimoni (Aurell, 1998: 135). S'estimen però no són tontos.

És possible encara un pas més en aquest discurs d'amor? Els sentiments no eren gens estranys en aquest món. La literatura trobadoresca i la novel·la de cavalleries són els màxims esponents de la difusió de l'amor per la dona desitjada. Aquest corrent no era aliè a la part del poble que no estava afavorida per la cultura. El relats literaris que parlen d'amor i de matrimoni i la seva difusió oral entre el poble, preparava als joves per fer realitat l'unió d'un home i una dona. L'esperit decidit i emprenedor, present a l'etapa de la vida de l'adolescència, conformava aquests sentiments. L'ideal del matrimoni era tan gran que els joves esperaven amb impaciència formar part de la societat. Però ho volien fer legítimament, de la manera correcta, ja que per ells ja era prou misteriosa i motivant la relació íntima que s'esperava entre un home i una dona. Probablement, en molts casos, no es discutia l'autoritat dels pares perquè confiaven en el seu criteri i experiència (Ruiz-Domènec, 2001: 120-121).

Els joves eren hereus d'una cultura cavalleresca. El paper de l'home per la dona dels seus annels, figurat en el noble salvador que pateix per la seva estimada, era cultivat abastament a la societat medieval. La imatge de la força varonil, sota la figura del combatent a cavall,

conflua amb el desig femení d'honrar la força i la soberbia física del baró. L'amor romàntic s'experimentava en els jocs, en els espectacles i en les rondalles que s'estenien per tot arreu, però també en la vida quotidiana (Huizinga, 1945: 109-110).

En el mas Noguer es varen quedar a viure en Francesc i la Joana. El cens familiar en aquell moment va quedar, com a mínim, d'aquesta forma: els dos avis, un oncle, Joan, en aquells moments solter, i el dos néts de Miquel, menors d'edat: Pere i Joana. Aquesta última, casada amb el futur cabdil dels remences. Un nucli familiar troncal de sis persones amb tres generacions. És factible la presència d'algun altre familiar. A les famílies rurals es doneven unes condicions que afavorien l'establiment de llinatges més extensos, gràcies a la disponibilitat d'un espai més gran i a unes condicions de treball agrícola on es feia més necessària la unió d'esforços per fruit dels beneficis del camp (To, 1997: 351). Per contra, a les ciutats hi havia una proliferació de famílies reduïdes, pares i fills, per l'espai més escàs per a la població (Aurell, 1998: 131).

La relació que hi havia entre el nouvingut de la parròquia de Sant Privat i el segon fill de Miquel, en Joan Noguer, sembla que era bona ja que s'ajuden mútuament en temes d'honor. Un cop més, es presenta una bandositat en què participa Francesc. El dia 3 de febrer de 1447, ell i l'oncle de la seva dona, Joan Noguer, es barallen amb un senyor d'Amér i el seu nebot. El document està signat a la notaria de Santa Pau davant del notari Bartomeu Sastre, el mateix dels capítols matrimonials. surt com a testimoni Antoni Vilardell, un mercader que viu a la vila de Santa Pau. Francesc de Verntallat és citat com un home del Vescomtat de Bas (ACO SPau, 1447: 7vº-8r). Es comença a perfilar el caràcter juvenil i belicós de Francesc.

15. Sindicat remença. 1448

Tant sols quatre mesos després, torna la lluita o duel a la vida de Verntallat. És una qüestió econòmica però també d'honor familiar. Francesc afirma que el mas Serradell li correspon en virtut d'una donació feta al seu favor pel seu germà bord Antoni Verntallat. Joan Bellsolà i el seu germa Antoni Bellsolà del Mallol s'hi oposen. El dia 13 de juny de 1447, a la vila del Mallol es fa l'elecció d'àrbitres. Ambues parts vénen acompanyats dels seus valedors (Solà-Morales, 1974: 421).

El dia 7 de març de l'any següent continuen les disputes entre els Bellsolà i Francesc de Verntallat tal com consta en el corresponent document de la notaria del Mallol (Solà-Morales, 1974: 421). Ja porten temps sense solucionar la qüestió. Però les dificultats no venen soles ja que al dia següent s'aixeca acta davant del notari de Santa Pau, Francesc Oms, en el mas Piulet de la baronia de Santa Pau, per discrepàncies i divisions *animi mala voluntate* entre dos grups nombrosos de persones (ACO SPau: 1447-1449: 63vº-64rº).

Per una part, figuren: en Miquel Noguer, el seu fill Joan, i el marit de la seva néta Francesc Verntallat (sense el títol de donzell i sense el *de* davant del cognom); també de Batet hi figura la família Liurat, el pare i dos fills, i un tal Bartomeu Sobre; de la diòcesi d'Urgell, Joan Soldevila; de Sant Esteve Salull, Jaume Ferrer i el seu fill també Jaume, i Antoni Marguí; de Les Preses Joan Olm, Guillem Costa i Antoni Aulet; finalment Bernat Sartra de Talaià.

D'aquesta part en litigi hi ha un grup de persones de Batet, de la Baronia de Santa Pau, però les altres són del Vescomtat de Bas: Sant Esteve Salull i Les Preses. Figuren noms que després sortiran a les guerres remences. Verntallat es fa company i segurament ja començarà a ser líder, d'un grup de persones. De la família Noguer, les tres generacions, Miquel, Joan i Francesc, lluiten unides.

Per l'altra part, hi ha sis persones de la parròquia de Santa Pau, una altra de Vallfogona i dos més de la vila de Santa Pau. Actuan com a testimonis, un cop més, el prohoms Guillem Des Prat de Sant Esteve i cunyat de Verntallat i també en Francesc Puiulet, *major de dies*, que cedeix el seu mas, com a lloc neutral i intermitg entre les dues zones. Efectivament, aquest mas està a la parròquia de La Cot, a cavall entre els de Santa Pau i els de Batet i del Vescomtat de Bas.

Un mes després, dia per dia, el nou d'abril, es fa un *laude* d'una de les dues bandositats. Les persones que fan d'àrbitres del litigi del mas Serradell, prenen una decisió, un *laude*. Els àrbitres, Bernat Des Balbs, àlias Farners, donzell de Santa Coloma de Farners, i micer Miquel Isalguer, rector de l'important monestir de Sant Joan de les Abadesses, declaren i resolen, que els Bellsolà han de pagar 12 lliures a Verntallat i que aquest s'abstindrà de promoure qüestions o demandes sobre el mas Serradell. Signa la conformitat el venerable Llorenç de Verntallat com a procurador del seu germà. Els àrbitres són importants; un Des Balbs, que és un donzell afincat a Santa Coloma de Farners i que comença a adoptar aquest sobrenom del seu feu Farners; i, en Miquel Isalguer, al qual el destí el farà presoner de Verntallat en la guerra civil (Solà-Morales, 1974: 421).

El germà Llorenç es pot sospitar que va tenir alguna feina per convèncer al seu germà de la solució adoptada. Fins el dia 8 d'agost no hi ha manera que firmi la conformitat. Finalment *Francesc de Verntallat habitant de la parròquia de Batet, fill del venerable Francesc de Verntallat que era de la parròquia de Sant Privat de Bas*, manifesta, en aquesta data, a la vila del Mallol, que *Antoni de Verntallat, germà seu per part paterna, li va fer donació de tots els drets que el referit Antoni podia tenir sobre el mas Serradell de la parròquia de Sant Privat de Bas, donació que consta a (en blanc), i que lliurament absolveix, defineix i remiteix a Joan Bellsolà, fill de Martí Bellsolà, de tots els drets que poguessin correspondre de dit mas Serradell* (Solà-Morales, 1974: 421). És possible que fos del mas Serradell la mare natural d'Antoni? És molt probable. En aquest sentit s'entenen millor les disputes entre les dues famílies. Els dos germanastres d'Antoni es barallen per l'herència del germà. També es pot deduir que Antoni

tenia predilecció pel seu germà Francesc, l'únic implicat en la reclamació. És probable que aquesta donació fos feta de forma oral o que perdessin els papers. En Francesc se sent deshonrat en veure que no es compleix la voluntat del seu germà.

Com es pot comprovar, en Francesc no és capaç de justificar el document on consta la donació: està en blanc. És molt probable que aquesta manca de documentació fos un dels problemes de la disputa que ja seria ben coneguda per tota la contrada. No té els papers de la donació. No ha estat capaç de trobar en els arxius notariais l'apunt corresponent. D'aquesta manera és difícil demostrar res. Potser tenia l'esperança de recuperar aquest mas i poder anar a viure allà amb la seva dona. Sense papers possibles que demostrassin la seva raó, havia adoptat la manera que hi havia en aquells temps per solucionar el que el dret no podia mostrar: la bandositat.

Les *bandositats* o les *bregues per malvolença* entre persones o grups particulars, per excel·lència, i més ben documentades serien el *deseiximent* i la *batalla a ultrança*. Són dos versions de la guerra privada que normalment es donen entre homes d'un cert nivell social. Segueixen un costum marcat per un procediment fixat amb unes lleis pròpies (Riquer, 1968b: 9). Les autoritats les permetien tot i que, a voltes, intentaven acotar-les quan el fet se sortia de mare. La *bandositat* seria un acceptió més general d'aquestes bregues per malvolença.

Quan la causa era confusa i no es podia esperar un resultat clar, aquesta era la manera, el recurs, que es feia servir per esbrinar qui tenia la raó. En un camp acotat, amb els respectius testimonis i valedors, es lluitava cos a cos, a cavall o a peu, segons el criteri predeterminat o les possibilitats dels combatents, confiats en el judici diví: *juhi divinal*, *on, Déu mitjançant, repportarets aquella pena que desvets*. El combat era un judici de Déu. El que era vençut no tenia raó. El veredicte es considerava una mostra de la providència divina, que havia lluitat amb el vençedor (Riquer, 1968b: 117; Duby, 1988a: 148).

El costum estava tant arrelat que els esforços que feien els homes d'església per combatre aquesta justícia aleatòria i subjectiva eren infructuosos. El mismíssim Sant Bernat, amb tota la força moral que representava, ja podia dir en va que la veritat estava en els sentiments i no en els resultats; que per molt que la victòria fos total, si la causa de la guerra, de la brega, era dolenta, els resultats eren dolents; la victòria no pot ser bona si les intencions no són bones, afirmava (Duby, 1988a: 149). El dol estava fortament arrelat i durant segles es mantindrà com un veredicte de l'honor trencat.

Paral·lelament a aquestes bandositats, que es donaven tant a la Baronia de Santa Pau, on vivia, com al seu lloc de procedència, el Vescomtat de Bas, en aquell any de 1448, hi havia un gran enrenou per tot el principat. El sindicat remença estava fent tot un seguit de reunions per totes les parròquies per nomenar síndics i procuradors dels pagesos remences (Homs, 2004:11-12). En el mes d'octubre es feien les reunions de Castellfollit de la Roca, Olot i Sant Privat. La que es va fer a la parròquia de Sant Privat va ser el dia 24: es convoqueven amb repic de

campanes i so de corn els homes de Sant Privat, Sant Esteve Salull, Joanetes, Puigpardines, la Pinya, Balbs i les Preses, amb llicència de Guillem Des Prat, regent de la vegueria del vescomtat de Bas. El cunyat de Verntallat tornava a tenir una preponderància en el vescomtat. En total, es presenten 67 persones representant 67 focs (Homs, 2004: 91-92). Evidenment es presenten els caps de casa. Segurament faltaria gent per arribar. No se sap si hi va haver una citació previa. Aquesta es la distribució de pagesos per parròquies:

Parròquia	Núm.	Persones que destacar i observacions
Sant Privat	17	Hi ha un Bernat Bellsolà. Parent dels Bellsolà barallats amb Verntallat? No surt Llorenç Verntallat, ja que no és remença.
Sant Esteve	17	Guillem Des Prat i Miquel Terrès, cunyats de Verntallat.
Joanetes	12	Amb tres persones menors d'edat: de 20, 20 i 23 anys.
Puigpardines	7	
La Pinya	9	
Balbs	3	
Les Preses	2	El senyor alodial era l'abat de Sant Martí de Bages.

El vescomte de Bas era el senyor feudal principal d'aquestes parròquies. Tenia la jurisdicció civil i criminal plena. Les Preses era una excepció, ja que la jurisdicció civil era de l'abat de Sant Martí de Bages, i la criminal estava compartida per indivís entre l'abat i el vescomte (Pagès, 1992: 17): segurament per això hi ha tanta poca representació de remences. Riudaura també era del vescomtat: la jurisdicció criminal era del vescomte, però la civil del priorat de Riudaura. No hi ha convocatòria per la parròquia de Santa Maria de Riudaura pels privilegis que tenia respecte als homes de remença: era un lloc franc i sense remences (Homs, 2005)¹⁸.

El nombre real de focs pagesos és difícil de dir. Per exemple, a Sant Esteve Salull, hi havia un total de 34 focs segons el fogatge de 1385 (remences i no remences), però la documentació notarial i particular de les masies dóna fe com a mínim de 58 famílies en el període de 1385 i 1400 (Pagès, 1992: 20).

En el mes de novembre li va tocar el torn als remences de la Baronia de Santa Pau. El dia 19, dimarts, es va convocar a tocs de campana els homes remences de Santa Maria de Batet, amb llicència del venerable Baltasar Saula, donzell, *domicelli*, que era el procurador del nou baró de Santa Pau, el *nobilis domini Berengari de Ulmis, militis domini dicte baronie de Sancta Pace*. Berenguer d'Oms era el marit de Joana de Santa Pau. També hi era el sotsveguer reial de Besalú, així com el notari i els testimonis corresponents. No faltava a la reunió Miquel Noguer com a cap de casa. En total, es reuniren 23 homes. Entre ells hi havia cognoms que serien citats

en les guerres remences, com Clavaguera i Bellvespre. Hi havia un representant de quinze anys: Pere Solà (Homs, 2004: 229).

Com és lògic, no surt citat en Francesc de Verntallat: no és cap de casa; habita a Batet però és del Vescomtat de Bas; i, finalment, no se'l pot considerar remença. Però segur que va estar, com tota la contrada, al cas dels esdeveniments: li preguntari a l'avi Miquel o potser l'acompanyaria a la convocatòria. Francesc de Verntallat és una persona que s'implicava en els fets, com es mostra en les bandositats que ha tingut. Aquest Baltasar Saula, donzell i procurador del Baró d'Oms, també es creuarà en el camí de Verntallat. Arà, en Saula i en Miquel Noguer fan el seu paper: un com a senyor i representant del noble, i l'altre com a remença. El casat amb la seva neta fa de espectador qualificat. Què li pesa més, la seva antiga nissaga de senyors, o l'actual manera de viure entre remences? El que està clar és que, Verntallat, tot i les seves bandositats com un gentilhome, és un pagès i fa de camperol treballant la terra. Viu entre remences. És un *sotil pagès* com deia el seu contemporani el rector Boades.

El dimecres, la mateixa dotació de persones: notari, sotsveguer reial, procurador del senyor i dos testimonis, havia estat a Sant Miquel de Sacot. Entre els pagesos no faltaria Bernat Portell, parent de Joan Portell marit de la mare de Joana Noguer. El dijous passaran a la vall de Santa Pau, reunint els parroquians de Santa Maria de Santa Pau i de Sant Julià del Mont (Homs, 2004: 230-232). No surt a la convocatòria ni el mercader de Santa Pau, Antoni Vilardell, ni altres vilatans: Santa Pau era un vila franca i estava lliure dels mals usos. Aquest mercader surt en nombrosos documents de la notaria de Santa Pau. Probablement, tenia dues bones condicions que el feien especialment assequible en el moment de signar com a testimoni en els múltiples instruments notariais de les persones de la vall: era un home de món que sabia llegir i escriure, i vivia a la vila, és a dir, a prop de la notaria (ACO SPau: 1447; 1455-1456; 1457)¹⁹. La seva professió el feia una persona molt ben relacionada amb tothom; el mercader feia d'intermediari entre la vall i l'exterior.

Entre els territoris de Berenguer d'Oms es trobava la Val del Llémana que també va tenir la corresponent reunió de camperols. És va fer el 8 de novembre de 1448 convocant les parròquies de Sant Esteve de Llémana, la Barroca i Sant Aniol de Finestres. La convocatòria es va fer amb so de corn i de *viafora*, i amb llicència de l'honorable Pere Clascar, lloctinent del batlle d'aquell terme (Homs, 2004: 175). El repic de campanes i el so de corn eren senyals reconegudes. Les campanes dominaven la vida quotidiana i els homes, ja des de petits, reconeixien el seus diferents missatges: tocar per la Missa, per un difunt, per convocar el poble, per alertar del perill o de les desgràcies (Huizinga, 1945: 12). El crit o so de *viafors* o *viafora* era el senyalat per demanar auxili o per convocar a la gent en cas de perill (Bolos, 2000: 261).

La convocatòria de la Vall del Llémana incloïa l'important castell de Finestres, que dominava tota la Baixa Garrotxa. Es trobava en una atalaia de 996 metres, en un pic inexpugnable, tallada per importants penyasegats. El pic quedava en mig d'un conjunt de tres

cims arrenclarats. Des del castells es dominava, al nord, la vall de Santa Pau i les seves petites serres, al migdia, la vall del Llemanà amb les seves ramificacions. Pràcticament des de tota la baronia es podia contemplar el castell que quedava al bell mig de la contrada. El seu ascens es feia penós; el castell estava lluny de les principals zones habitades. El castell, pels pagesos convocats, era una referència i un signe.

En total es van presentar 123 caps de casa, que van acudir a les convocatòries de les diverses parròquies de la baronia de Santa Pau.

Parròquia	Núm	Persones a destacar i observacions
Batet	23	Miquel Noguer.
Sacot	14	Bernat Portell. Francesc Puiulet.
Santa Pau	48	En moltes planes pel cultiu.
Sant Julia	2	Pocs massos: lloc molt muntanyos.
Sant Esteve	15	
La Barroca	8	Lloc bastant muntanyos.
Sant Aniol	14	

En el conjunt de les convocatòries que es van realitzar per tot el Principat destacaven diversos notaris que donaven fe i prenien nota dels actes. Un d'ells apareixia citat especialment en els bisbats de Vic i d'Urgell, però també al bisbat de Barcelona. Es tractava de Jaume Serrolí. Sortia citat en més de 30 convocatòries, cosa que implicava que havia dedicat molts dies, mesos i tot, a recórrer aquesta part del principat. En la majoria d'actes, sortia citat com a notari o com notari substituït, però també com a notari de la ciutat de Barcelona (Homs, 2004: 624). Jaume Ferrer, el vell, i Jaume Serrolí foren els encarregats de confeccionar les llistes finals de pagesos de 1448. En Jaume Serrolí seria un home que s'implicaria totalment per la causa remença jugant-se la vida. Faria d'intermediari entra la reina Joana Enriquéz i Francesc de Verntallat.

Els estats d'ànim després de les reunions es poden imaginar. Hi havia expectatives de pagar menys. Els pagesos veien en homes com el mercader de Santa Pau, Antoni Vilardell, que sovint firmava de testimoni en les seves escriptures i que vivia en una vila franca, o en els propers homes de Riudaura, també lliures dels mals usos, un punt de comparació que els feia ampliar horitzons. L'intercanvi comercial i les darreres expedicions militars dels últims dos-cents anys havien fet trontollar una manera de fer massa acomodàcia. Les relacions cada cop més properes entre els pagesos d'altres indrets els hi feien adquirir un consciència major de la solidaritat dels seus interessos (Hinojosa, 2003: 230).

És veritat que els remences només estaven obligats a redimir-se quan volien anar a una altra senyoria; que l'amo del mas molt rarament volia marxar, ja que això significava abandonar la terra en mans del senyor. També sembla que els fills solters podien viure fora del mas

d'origen sense gaires complicacions. A més, podien mantenir la possibilitat d'heredar el mas, ja que marxar no implica deixar de ser remences. Qualsevol pagès que aconseguís passar més d'un any i un dia a qualsevol vila franca, sense ser requerit pel seu senyor directe i sense haver-li prestat homenatge, obtenia automàticament la seva pròpia llibertat (Feliu, 2001: 223; Lluch, 2005: 88, 90). Però, què passaria si el mas fos especialment improductiu, i l'hereu el volgués deixar, i no trovés ningú que el vulgués conrear?

Els pagesos es veien aclaparats per un nombre excessiu de serveis i obligacions. No podien obtenir la redempció per la seva sola iniciativa. En el fons de les seves conciències es feien càrrec de la injustícia d'unes prestacions que, si tenien una raó de ser en altres temps, ara quedaven fora de lloc. Homes de lleis com Jaume Serrolí i Tomás Mieres els hi feien entendre els arguments racionals dels seus drets per disposar del domini útil de la terra i dels seus béns i persones (Golobardes, 1973a: 194). Tomàs Mieres havia nascut a principis de segle i s'havia iniciat en el dret a l'edat de 12 anys sota mestratge de Narcís de Sant Dionís. Va estudiar a Bolonya i Montpeller. L'any 1425 exercia d'advocat a Girona i va ser jutge del Consell Municipal de la ciutat. El 1444 es traslladava a viure a Barcelona on començava la seva magna obra sobre les constitucions de Corts a Catalunya. En ella proclamava terribles anatemes contra el rei i les Corts autors de lleis injustes. Nega que el pagès sigui un esclau, ja que posseeix el domini útil del mas. Mieres constata l'estat jurídic degradant dels pagesos de remença en la persistència dels mals usos i de les obligacions que comportaven els homenatges de fidelitat que els pagesos devien als seus senyors i els serveis que els hi havien de prestar²⁰

De fet, des de principis del segle XV, el nombre d'homenatges de pagesos i de reconeixements de domini va anar disminuint a poc a poc (Lluch, 2005: 114). És possible que, en molts llocs, després de les reunions de convocatòria del sindicat, els pagesos es fessin moralment forts per deixar de pagar o servir en totes o algunes prestacions. Tant és així que, l'any següent d'aquestes convocatòries, els diputats de Catalunya es queixen a la reina Maria que els remences es neguen a prestar homenatge als seus senyors (Lluch, 2005: 121). La reina Maria estava de regent en el principat mentre el seu marit, Alfons el Magnànim, estava a Nàpols. La relació de la reina amb la qüestió remença sempre va ser de suport als pagesos i, en lloc de tirar-se enrere, prohibeix expressament als senyors que obliguin els seus pagesos a fer els reconeixements de domini (Lluch, 2005: 390, 393). Aquesta actitud de la reina, segurament a través dels homes de lleis, aniria calant en molts pagesos.

Precisament, la reina Maria, l'any 1450, ennobleix Guillem Des Prat, cunyat de Verntallat. Aquest ennobliment fa que la nissaga Des Prat entronqui amb més facilitat amb altres famílies nobles. Anys després, el seu fill, Pere Antoni, es casava amb una filla de Lluís de Sabassona, de la baronia i castell del mateix nom; castell situat a prop de Tavèrnoles, de la vegueria de Vic. En Guillem era persona d'empenta que va ampliar el patrimoni familiar amb nombroses compres de terres (Pagès, 1992: 23). La relació que va tenir Guillem amb Francesc

de Verntallat, germastre de la seva dona, ja difunta, va ser freqüent al llarg de la seva vida. Aquestes relacions de parentiu i amistat seran prou fortes i àmplies per entendre l'autoritat que va tenir, amb el temps, el cap dels remences.

Aquest mateix any en Verntallat no para quiet. Acut a la cúria vescomtal per demanar un guiatge temporal per transitar per tots els dominis vescomtals. El guiatge donava la seguretat i la protecció de l'autoritat jurisdiccional als caminants. Li va lliurar el lloctinent del procurador general del vescomtat en Ramon Tafurer (Solà-Morales, 1992: 403-412). No es diuen els motius de petició del guiatge, que segurament eren econòmics, propis o del cap del mas, Miquel Noguier. Aquest intercanvi, de negocis o de mercaderies amb altres persones li donaria més amplitud de mires i li permetria arribar a un major coneixement de les persones del vescomtat.

Aquests guiatges eren necessaris per transitar per les vies comunals i no sempre eren una garantia eficaç contra els assaltadors de camins. A fi de preservar la seguretat dels camins públics, els reis els havien posat sota la seva tutela en l'úsatge *Camini et strate*. El delictes comesos en ells es consideraven un incompliment de *Pau i Treva*, i els que el trencaven no podien refugiar-se sota cap pal de paller senyorial o eclesiàstic. El 27 de setembre de 1451, un esclau de raça negra, anomenat Antoni, duia el ruc i les mercaderies del seu amo per un camí d'Olot. De sobte, va ser atacat per uns enemics personals del Mercader. El serf va ser ferit per un tret de ballesta, *batut i nafrat lo dit esclau tirant a aquell amb ballesta, i després lo nafra en lo cap amb lança*, i el ruc va morir en la trifulca.

El mercader d'Olot, Antoni Forn, es va queixar i denunciar el succés que alterava la Pau del rei a la mismíssima Cúria Reial. La Cúria va requerir, el 30 d'octubre, els malfactors que no havien respectat el dit usatge *Camini et strata*, pel qual *tots los camins i totes les carreres sien de la potestat i del dit senyor rey, axi per terra com per mar, i sien en Pau i Treva per tots dies i per tots nits, axi que tots aquells qui per aquells hiran o vindran deuen esser segurs i quits amb tot lurs béns i totes lurs coses*. La pena establerta era tornar el doble del danys causats i presentar-se en el termini de deu dies davant de la Cort Reial, sota la pena de procedir *contra vostra persona i béns*. Les cartes eren dirigides a Jaume Ribà, Jaume Gilló, mestre de cases, Joan Quintana, pentinador, i a Gaspar Benet, tots de Castellfollit (Aragó, 1954: 1309-1312).

La necessitat d'una seguretat jurídica dels camins s'anava assimilant en la mentalitat de Verntallat. Aquest anar d'un cantó a l'altre, pendent de totes els inconvenients i salvetats; aquest caminar amb les incomoditats que podien tenir els viatges i mantenint en bones condicions el material transportat, serà una condició de vida ben arrelada en la seva persona. Ell mateix, molts anys després, s'encarregava, amb una autoritat autolegitimada, d'assegurar els camins del seu territori, com a amo i senyor, enviant una carta als jurats de la ciutat de Girona. Ressonen, en boca de Verntallat, unes paraules amb un tó molt semblant a les anteriors: *Amb tota veritat jo no deixaré nengunes lladres ni personas desinades del honor de la dita Majestat. Amb tranquil·litat i seguratat poden qualsevol marcadors, manesterals, carnissers i balladors, venir, passar, star,*

i tresterar per tota aquesta terra, o sols, o companyats i amb qualsevol manera devers, que porten ni tresteren, sens dupte algun, ni segell manco que encalsevol altre temps mes panfos hac agen trestegar. E per lo semblant vos grachie molt donen orde aquests poblats de aquesta vall pugan en tranquilitat i segurat reunir en aquexa ciutat i fer lus negocis (AHMG MA, 1485: 115-116).

16. Pagesos i gentilhomes. 1449-1457

El 9 d'abril de 1449, l'antipapa Fèlix V va renunciar al pontificat i es va retirar a un monestir on va portar una vida exemplar fins la seva mort. La notícia es va difondre joiosament per tota la cristiandat. En totes les esglésies dels països d'Europa van celebrar-se grans funcions religioses de gràcies. El cisma havia acabat i la duplicitat de Papes també. La família Noguer comentaria aquets fets i participaria de les celebracions (Sobrequés, 2006: 79).

A finals d'any, els pagesos van presentar a la Cort una demanda judicial contra els seus senyors. Davant de la inutilitat de les demandes individuals, Tomás Mieres, aconsellava presentar una demanda col·lectiva davant la Cort Reial. El comte de Mòdica i vescomte de Bas, Bernat Joan de Cabrera, es queixà que les coses anaven malament en sentir el pregó del 21 de gener de 1450, citant els senyor perquè responguessin a dita demanda. També organitzà una reunió a Girona de cavallers i gentilhomes de la vegueria per defensar-se de tots aquests mals (Vicens Vives, 1978: 56; Lluch, 2005: 392). Verntallat no va ser convocat pel seu senyor del vescomtat de Bas. Vivia a la baronia de Santa Pau, tot i que seguia constatant en els documents que era del vescomtat de Bas. Ni vivia al vescomtat, ni tenia un fort pedegrí com a donzell, ja que vivia precisament en una casa remença.

Els nobles van seguir pressionant la monarquia per mantenir els seus privilegis. Cap al mes de maig de 1452 aconseguiren que el rei restablís l'obligació dels pagesos de remença de prestar homenatges i reconeixements de domini als seus senyors. Els remences no es van intimidar: el 30 de març de 1453, la reina Maria tornà a prohibir als senyors els juraments de fidelitat. Uns mesos després, però, el 15 de juliol, els senyors feren revocar aquesta ordre. Nogensmenys, hom podrà qualificar aquest anys de 1452-1455 com un període de vacil·lacions del rei (Sobrequés, 1973a: 29 i 37; Lluch, 2005: 393-394)

Alfons IV, el Magnànim, rei de Catalunya i Aragó de 1416 a 1458, seguia la política del principat a distància. Les seves il·lusions estaven al regne de Nàpols, i passava moltes temporades allà. El rei tenia com a conseller el jurista gironí Tomàs Mieres, que estava molt a prop seu a Itàlia. Mieres, com els seus mestres en dret italians, tenia la il·lusió d'adaptar les doctrines del *Corpus Iuris* a la vida medieval. L'any 1439 ja havia finalitzat els *Costums de Girona*. Format a Bolonya i Montpeller, dominava el dret romà, el canònic i el feudal, però també coneixia i admirava el dret visigòtic: el seu prestigi era gran entre els juristes i va ser

conseller de tots els monarques que van ser contemporanis seus (Hinojosa, 2003: 24-25; Masferrer, 2001: 817-818).

La influència de Tomàs Mieres en el rei deuria ser clau. Els principis morals elevats, la seva mentalitat jurídica i el bon coneixement que tenia Mieres dels problemes dels seus veïns gironins, repercutiria en què el rei no aturés la seva política social a favor de l'emancipació dels pagesos (Sobrequés, 1973a: 37). La política social del rei, ajudat per Mieres, va ser, generalment, a favor de solucionar les càrregues que suportaven els pagesos remences. El recolzament de la reina Maria va facilitar les coses.

En Francesc de Verntallat seguia tenint dificultats. Es tractava de les lluites que tenia amb Bartomeu Clapera i els seus fills Marc, l'hereu, Pere i Antoni. Era el tretze de juny de 1454 i firmaven una treva, prometent-se mútuament que serien bons i lleials i que durant la treva no es farien cap mal ni ofensa, ni directament ni indirectament fins el dia de Sant Andreu, és a dir, el 30 de novembre. Si trencaven la treva haurien de pagar una multa de 100 lliures, que era tot un dineral, reforçant, amb la quantitat, la seguretat que no es farien mal durant aquests cinc mesos. Firmaven el document a la Cúria del Vescomtat, davant del procurador del Vescomte i màxima autoritat, l'honorable Antoni Ferrer; i com a garantia de tot el que prometien prestaven homenatge *ore et manibus commendatum* (Pagès, 1987: 101; Solà-Morales, 1992: 406). Ara figurava com a habitant del vescomtat de Bas, segurament en un domicili propi. En Francesc i la seva dona havien canviat d'*habitació*. Als seus vint-i-quatre anys, ja per fi, disposava d'un lloc de residència propi.

Mentre Verntallat es barallava amb Bartomeu Clapera en una brega per malvolença, el seu vescomte, en Bernat Joan de Cabrera, l'any següent, es presentava a Barcelona per una brega deportiva. Les bregues deportives podien ser de tres tipus: la justa, que era el combat singular d'un cavaller contra un altre; el torneig, en què lluitaven grups de cavallers dividits en bàndols i, finalment, el pas d'armes. Un pas d'armes consistia en què un cavaller, situat en un lloc determinat, barrava el pas a tots el cavallers que volien passar. El lloc podia ser un camí, un pont o una plaça d'una ciutat (Riquer, 1968b: 9 i 75).

Pels gentilhomes, cavallers i donzells, un torneig o un pas d'armes eren ocasions d'un intensa commoció. Especialment pels joves, eren moments de promocionar-se i fer un salt a la fama, però eren també moments en què l'amor romàntic agafava el màxim dramatisme. Era una lluita que es transformava en un art. Hi havia joves singulars o associacions de joves aventurers que cercaven aquestes ocasions per demostrar el seu valor, valentia, força i honor. També per seduir l'amor d'alguna dama (Huizinga, 1945: 109-110; Duby, 1988a; 113-121).

El 10 de novembre de 1455 Gastó de Foix de Castellbó, IV comte de Foix, es presentà a Barcelona amb la seva muller Elionor, filla de Blanca de Navarra i de Joan d'Aragó, germà del rei i futur Joan II. Dos dies després, Gastó feia plantar al mig de la plaça del Born un pi del qual penjaven pomes daurades. El cavaller retava als homes d'armes, per amor a la seva dama, a

passar pel pi que ell guardava: era el pas d'armes dels Pins de pomes d'or, el *Pas du Pin aux Pommes d'Or*. Tota la ciutat estava pendent; era tot un espectacle. Es van posar graderies als costats de la plaça. Joan d'Aragó, la reina Maria, la comtesa de Foix i tot el sèquit ocuparen els llocs principals. La plaça era plena de gom a gom i fins a les teulades hi havia gent. A las nou del matí es presentà el comte de Foix muntat sobre un formós cavall, cobert de vellut blanc i or, sembrat de pomes daurades, de la qual penjaven campanetes. Gastó anava armat de cap a peus amb l'escut pintat amb un pi amb pomes d'or. Venia acompanyat de sis patges vestits de blanc i dotze cavallers amb llança. El precedien heralds, trompetes i dos moros guarnits orientalment (Riquer, 1968b: 79).

Es presentaren a disputar el pas del pi el navarrés Espurgue, després Gerau Desplà, Menaut de Guerri, Martí Benet de Torrelles, senyor de la Roca, Gerau d'Espès i Joan de Castre. També ho intentà Bernat Joan de Cabrera, comte de Mòdica i vescomte de Bas, senyor d'en Francesc de Verntallat. Les lluites van durar tres dies. Finalment es va determinar que el millor cavaller havia estat Gastó de Foix i va ser anomenat *Le Chevalier du Pin*. Va ser precisament el comte de Mòdica, qui en nom del comte de Foix, oferí un rubí a la *Dame de la Secrete Forest*. Tot un pas d'armes en què es presenta un cas romàntic inventat. Hi havia tots els elements d'una decoració de novel·la de cavalleria romàntica: un nom pel cavaller i la seva dama, una imatge al·legòrica del pas i tota l'ambientació i ornamentació. En el mateix segle XV, a la veïna França, hi havia exemples paral·lels plens de reminiscències literàries: el pas de *La fontaine des pleurs*, *l'arbre Charlemagne*, o el *Pas de la Joyeuse Garde*, organitzat l'abril de 1446 per Renat d'Anjou, que més endavant seria el rei de Catalunya a la guerra civil. Tota una ambientació plena d'imatges i de simbologia. Era en les justes on l'heràldica agafaria cos: els companys del torneig es reconeixien pels signes: un crit de guerra, els escuts pintats i els senyals en els cavalls. (Huizinga, 1945: 116; Riquer, 1968b: 77 i 79; Duby, 1988a: 121).

Molts dels temes, situacions i trets que es trobaven en la novel·la cavalleresca, com per exemple a *Tirant lo blanc*, eren producte d'episodis de la vida mateixa, molts cops reproduïts amb rígida fidelitat. Hi havia cavallers errants catalans de debò, que campaven per les terres catalanes, complint vots que podrien semblar absurds i participant en torneigs i passos d'armes celebrats amb tot el luxe. El pas d'armes del comte de Foix li va costar 30.000 florins d'or: el comte va pensar en hipotecar les rendes del vescomtat de Castellbó, però preferí pignorar la creu dels comtes de Foix, que tenia 764 pedres precioses, a uns prestamistes de Barcelona (Riquer, 1968b: 6 i 110).

En aquestes històries de la cavalleria, hi havia raptos de donzelles que provocaven bandositats, hi havia assassinats d'esclaus que ferien la dignitat de llurs amos, baralles sagnants entre els grans senyors de la terra, i cadenes de venjances i de crims amb què grups rivals o famílies enemigues feien perdurar anys i anys llur malaurança, al costat del gest digne de cavallers que, acusats de traïció envers el rei, enviaven cartells de deseiximent als cavallers que

dubtaven de la seva fidelitat. La novel·la imitava la vida caballeresca i els cavallers imitaven la novel·la. Era una manifestació típica del segle XV: viure un pas d'armes era viure un episodi de novel·la (Riquer, 1968b: 6, 7, 81 i 110).

La notícia del pas d'armes en què participava el comte de Mòdica, i vescomte de Bas, arribaria al Vescomtat on tornava a viure Verntallat. La història s'explicaria de parròquia en parròquia. Els ulls de la gent senzilla s'obririen escoltant el pas d'armes de la gran ciutat de Barcelona. El cor juvenil de Verntallat s'encendria amb la desbocada imaginació de les lluites i les passions. No és probable que el comte s'enportés a Barcelona aquest donzell poc conegut i casat amb una remença d'un territori que trepitjava molt de tard en tard. Paral·lelament a aquesta notícia, arribaven de la ciutat altres de caire diferent.

El 5 d'octubre de 1455 Alfons el Magnànim va publicar una *Sentència Interlocutòria* suspent provisionalment la prestació dels mals usos i les servituds. Malgrat tot, els nobles, a canvi d'un subsidi de 400.000 lliures, van aconseguir que es retirés aquesta sentència. Però es va tornar a proclamar de nou el 9 de setembre de 1457, especificant els sis mals usos que quedaven suspesos temporalment: remença, intèstia, eixòrquia, àrsia, firma d'espoli i cogúcia. Cal tenir en compte que els pagesos, l'any 1448, per tenir les reunions i comptar en l'ajuda del rei, van prometre al Magnànim, 100.000 florins (Lluch, 2005: 392-395). La resta de prestacions, tasques i censos s'havien de seguir pagant.

Totes aquestes vacil·lacions arribarien amb major o menor força a la zona de la muntanya. Els més primaris estarien força enfurismats. No hi ha res pitjor, quan ja t'has fet a la idea, que et retirin una promesa d'un bé que t'han fet o comentat. Molts es cansarien de tantes paraules. Per altres, si la remença no havia estat especialment enotjosa, cada cop més els hi semblaria més repulsiva. La causa comú i el malestar general aglutinarien els pagesos. Calia lideratge.

17. La baronia de Santa Pau. 1451-1461

A la baronia de Santa Pau persistia el malestar dels creditors de la família Santa Pau: no hi havia una senyoria clara. Aquesta família anava directe a la ruina. En alguns llocs els ingressos de la baixa noblesa havien començat a fer curt. Les rendes dels senyors venien dels drets dels arrendataris, de la productivitat del mas i de les prestacions demanades (Keen, 1986: 320). Els Santa Pau, o havien tingut moltes despeses, o demanaven poc als seus pagesos; o les dues coses a la vegada: les seves entrades monetàries no havien estat ajustades a les sortides de lliures.

L'any 1451, Berenguer d'Oms, mana fer un inventari dels béns mobles del castell de Santa Pau. El castlà del castell, el donzell Francesc Nespleda, s'encarrega de formalitzar la documentació. El notari, Martirià Amalric, pren nota i dona fe de l'inventari (ACO SPau, 1450-

1451: 70-71). Berenguer vol saber que hi ha de valor en les seves dependències. El baró es vol fer càrrec de la baronia però no dels deutes que graven aquelles terres. Pel que es dedueix de la documentació o va renunciar a la baronia per recuperar-la després en més bones condicions, o els Santa Pau litigaven encara per mantenir-la.

El notari Amalric analitza, una per una, totes les sales del castell i pren nota de tot el que troba. No és un gran castell però sorprenen les vint ballestes de fusta que són a la *reracamera*, de la *camera vermella*. Era freqüent en altres llocs d'Europa tenir un *stock* d'armes en castells i places fortes per completar la possible falta d'armament col·lectiu (Contamine, 1984: 240). Les ballestes podien ser d'Olot, on es feien d'acer ja a mitjans d'aquest segle (Puigvert, 2008: 272).

Martirià Amalric era de Banyoles, on havia fet de paraire; ara és el notari de Santa Pau. És un home amb inquietuds que no trigarà a implicar-se amb la causa remença. Es farà càrrec de la notaria de Banyoles del 1450 al 1462. Aquí coneix, fruit del seu treball, a la família Noguer: a l'avi Miquel, al qual li fa diverses escriptures i que ja esta fet tot un patriarca; i a Joana Noguer, dona, *uxor*, del venerable Francesc de Verntallat. Martirià Amalric domina el llatí i vol també llatinitzar el cognom de Francesc: *Vernucisa*. En la venta d'una borda a un tal Plans de Batet, s'especifica com en Miquel Noguer te el *domini utilis et propietari mansi de Noguero* (ACO SPau 1951-1452: 4v^o-7r^o): en Miquel és ric, però és remença.

El notari Amalric, com la família Noguer, serà espectador de les vicissituds de la baronia. El 16 d'octubre de 1454, s'inicien els tràmits per lliurar a l'encant públic tots els béns de la família Santa Pau. Entre els creditors es troba Jacmina, esposa de Galzeran Starrer, donzell, Mundina, esposa del difunt Pere de Batet, i també Isabel, esposa del també difunt Guillem Des Balbs, i Pere Des Balbs el seu fill, que supliquen que s'executi sobre la baronia de Santa Pau. A la part contrària del litigi hi ha Donya Damiata de Centelles, vídua de Hug Ademar III, i les seves tres filles Beatriu, Yolans i Isabel (Sala, 1979: 446).

Es fa un pregó de la *subhasta* a la vila de Besalú, a Barcelona, Girona i Perpinyà: *Tothom que vulgui comprar la Baronia de Santa Pau i de Finestres, situada en la vegueria de Besalú i Girona, amb els castells, llocs, mesades, homes, vassalls, en aquells o aquelles, amb jurisdicció civil i criminal, amb molins, aigues, prats, boscatges, rendes, drets i emulents, amb totes les seves pertinences de aquella, diguell qui dir hi volra car has desliurar al mes donant com se vena per executio de la Cort, a instancies de alguns creadors* (Sala, 1979: 447). Una família noble en fallida total i tota la baronia en venta. La cunyada de Damiata, Juana, casada amb Berenguer d'Oms hi era al darrera.

El temps passa i, un any després, es posa preu mínim de 5.000 lliures. Però una baronia no es ven tots els dies, i són molts diners: el rei ordena una nova valoració. Una comissió d'uns quants prohoms fa una nova estimació del valor arribant a la mateixa conclusió: 5.000 lliures és el preu de tots els béns. Fan un recompte de tot: del castell de Santa Pau que segueix en mal estat per efecte dels terratrèmols de fa gairebé 30 anys; dels dos molins, un fariner i l'altre

draper; de tots els censos i rendes en diners; de totes les prestacions en espècies com forment, civada, gallines, porcs, polls, oques, pernils de porc, oli, anyells, raims, ous, cols, feixos de palla, llenya; també les prestacions en treballs de segades i batudes; les tasques de pa, de llegums i de cànem. Fan el recompte seguint els capbreus que han demanat i resten el càrrec del benefici de Sant Antoni instituït en la dita capella (Sala, 1979: 448-449).

De la mateixa manera tenen en compte, els 16 o 17 masos rònecs o morts que donen idea de com es deixen sentir les conseqüències dels diferents rebrots de pesta negra i de la dificultat per trobar pagesos per establir els masos. Com a senyoria, cal afegir a la relació la jurisdicció criminal dels castells i parròquies de Santa Pau, de Finestres, de Sant Aniol, de Sant Julià de Pineda, de Sant Miquel Sacot, del veïnat de les Medes, de Batet, de Sobreroça i de Sant Esteve de Llémena. (Convé no confondre el veïnat garrotxí de les Medes, situat a la petita serra del mateix nom, amb les illes de la costa brava). Cal fer memòria, a més, que la baronia compta amb els feus de Pere Des Balbs, de la filla de Pere de Batet, d'un tal donzell Galliners, de Roger Alemany i de Baltasar Saula de Sobreroça (Sala, 1979: 449). Precisament aquests Pere Des Balbs i la filla de Pere de Batet són dos dels creditors més compromesos en recuperar els seus diners. En Baltasar Saula va ser el procurador del Baró en les convocatòries dels pagesos de 1448.

Mossèn Oms, domiciliat en el comtat del Rosselló i conseller del rei, era en aquells moments governador del Regne de Mallorca. Atrafagat per les seves responsabilitats, donava les ordres pertinents als seus vassalls. El dia 7 de maig de 1456 el procurador de Berenguer d'Oms, hereu de la ja difunta Joana, ofereix 10 lliures de més: 5.010 lliures. La seva dona, Joana de Santa Pau, filla d'Hug Ademar I, ja ha traspasat a l'altra vida. En morir la seva dona, molts recordarien aquella paràbola de l'escriptura, on un home, després d'organitzar el seu patrimoni per viure de les rendes, el mateix dia és traspasat a l'altre món: en el més enllà no li serviràn de res les rendes d'aquest món: *Insensat! Aquesta mateixa nit et demanaran l'ànima; i tot això que has guardat, de qui serà?* (Lc 12, 20). El mateix procurador, qui sap per quin motiu, fa una altre oferta el 16 d'octubre: 5.065 lliures. Finalment, el 16 de novembre és entregada la baronia a Berenguer d'Oms pel preu de 5.070 lliures: *en legítima subasta no sols per trenta dies, sino per temps de dos anys i un mes*. De les 5.070 lliures, es destinen 1600 per repartir i distribuir entre els creditors de la baronia. Resten, *residu verdader, 3470 lliures* (Sala, 1979: 455-456).

En el mes de desembre, els homes de la baronia, que uns anys abans es van quedar sorpresos en quedar-se sense senyors, són requerits per prestar homenatge al nou baró. Són citats a la plaça de Santa Pau a toc de trompeta. Aquells que són homes propis i sòlids del senyor de la senyoria, és a dir, els remences que depenen directament del senyor, han de prestar jurament i homenatge de propietat i fidelitat. Els altres, només han de prestar jurament de fidelitat. La pena de no fer-ho és de 10 lliures per a tothom siguin de la condició i estament que

sigui, tant els de la senyoria que son homes propis i solius, per la propietat i fidelitat, com els altres, perquè viuen en la dita baronia.

Aquesta bateria de documents de la notaria d'Olot que segueixen tot el llarg procés de la baronia no tenen desperdici (Sala, 1979: 452-460; ACO Olot, 1454-1456). Acaben donant la llista d'homes de la baronia que durant els dies següents van passar per Santa Pau per fer l'homenatge corresponent. Són els homes de remença, propis i solius, que presten per la propietat, i els homes i vasalls de la vila i termes de la Baronia. La llista és per parròquies, però també se citen, a part, els que viuen a la vila o poble de Santa Pau. En el llistat no hi ha distinció entre qui és remença i qui no ho és. En total, són 163 persones (Sala, 1979: 458-460). El nom de moltes cases de pagès actuals es corresponen amb molts del cognoms.

Parròquia	Núm	Persones què destacar i observacions
Batet	36	Miquel Noguer.
Sacot	15	Joan Portell, el vell. Francesc Puiulet. Antoni Costa.
Santa Pau sense la vila	32	Joan Noguer del mas Trias.
Vila de Santa Pau	29	Antoni Vilardell, el mercader.
Sant Julià	5	Pocs massos: lloc molt muntanyós.
Sant Esteve	21	
La Barroca	13	Lloc bastant muntanyós.
Sant Aniol	12	

Es pot comparar el nombre de remences de la convocatòria de 1448 amb el nombre d'homes que presten homenatge el 1456. En aquesta hi ha pagesos de remença i altres que no són, i altres, segurament pocs, no són ni pagesos. És exposat restar els remences de 1448 a la relació de 1456 per obtenir qui no era remença, ja que sembla que a les llistes de pagesos de 1448 també hi havia no remences (Homs, 2004: 34). No sabem si tots els remences es van presentar o es van enterar, de la convocatòria. Segurament alguns en aquell moment no hi eren. En canvi, és més probable que faltin molt pocs a la llista de 1456: hi ha més dies per presentar-se i, a més, hi ha una autoritat disposada a posar una multa gens menyspreble a qui no es presentí. La diferència entre les dues relacions nominals és de 40 persones, que representa aproximadament un 25%. Hi ha altres factors que tenir en compte que obren una sèrie d'interrogants. Per exemple, en la última relació hi ha alguns que són pare i fill. Viuen en el mateix mas o en diferents massos? Es pot sopsar que en diferents cases i que només va el cap de casa a fer l'homenatge. No hi cap dona: què passa amb les vídues que fan de caps de la llar?

Parròquia	Remences segons 1448	Homes homenatge 1456
Batet	23	36
Sacot	14	15
Santa Pau sense la vila	48	32
Vila de Santa Pau	0	29
Sant Julia	2	5
Sant Esteve	15	21
La Barroca	8	13
Sant Aniol	14	12
Total	123	163

A la baronia fan homenatge 163 persones en un moment en què, després de la *Sentència Interlocutòria*, els mals usos, estan en suspens. Un reconeixement de domini, o un homenatge, no és un mal ús, però pot implicar-los. Com van ser aquests homenatges dels 163 homes de la baronia de Santa Pau? Com era el jurament de fidelitat que feien al baró? L'any 1449 els diputats de Catalunya es queixaven a la reina Maria que els remences ja no volien prestar homenatge als seus senyors (Lluch, 2005: 120). Aquí ho van fer o tots o la majoria.

En gran part dels homenatges de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona, en 150 anys, no es fa menció dels mals usos; se sobreentenen. Hi ha el compromís de no abandonar la terra i no marxar a cap vila privilegiada, de no fer res en contra del senyor, de pagar el censos. És possible que en els 163 homenatges que es van fer a Santa Pau tampoc es digués res dels sis mals usos. Van ser els darrers homenatges que es van fer a la Baronia? A l'Almoïna, els homenatges desapareixen totalment de la documentació l'any 1457 (Lluch, 2005: 114-115).

El mateix any, el 15 d'abril, Francesc de Verntallat torna a demanar un guiatge o salconduit a la Cúria del vescomtat de Bas del Mallol. En una altra breu escriptura fa de testimoni del seu parent Joan Noguer, que habita en aquells moments a la vila d'Olot. Persisteix en fer constar la seva condició com a *venerable donzell Francesc de Verntallat*. S'especifica que en aquells moment viu a Sant Esteve Salull. Així que, o bé ja tenia casa pròpia a Sant Esteve, o bé estava a casa d'alguns dels seus cunyats: en Guillem Prat o en Miquel Terrés. Ja constava, per les lluites que havia tingut amb Bartomeu Clapera, que havia deixat la baronia de Santa Pau per instal·lar-se novament al vescomtat de Bas (ACO Mallol, 1457: 70; Solà-Morales, 1992: 406). Són tres, almenys, les poblacions on va viure un període de temps suficientment important com per arrelar, fer amistats i conèixer força gent. Va viure en el mas Verntallat de Sant Privat de Bas, al mas Noguer de Batet i a Sant Esteve Salull.

Per aquell temps arribà notícia, molt probablement, a la vall de Bas el desafiament a *batalla a ultrança* que havien fet a Girona el cavaller Pere Sarriera i el ciutadà Genís Miquel.

Era aquesta una pràctica habitual del temps. El cavaller ofès citava a lluitar l'altre fins que fos mort, es confessés vençut o li donés la raó. Aquest procés estava lligat a unes normes que requerien un jutge i el seguiment d'un acurat protocol per dirimir un punt de conflicte del qual, o bé no existien proves, o bé hi entrava en joc l'honor del cavaller. No faltaven en aquests rètols de batalla les invocacions corresponents als sants de la seva devoció, entre les quals no mancaven mai les de la Mare de Déu i del prototipus del cavaller, Sant Jordi. (El dia 9 d'abril de l'any anterior, 1456, s'havia establert oficial i perpetuament la celebració de la festa de Sant Jordi com a patró del Principat). En aquest cas, els consellers de Barcelona, enterats de l'afer, estaven escandalitzats per les condicions de lluita que havien pactat els dos combatents (Carreres Candi, 1898: 32; Riquer, 1968b: 15, 17; Sobrequés, 1973a: 90).

Els consellers escrivien al rei reconeixent que, en el Principat, es permetia als cavallers i als homes de paratge lluitar en un camp de batalla, però que mai, o de tard en tard s'havia vist entrar en batalla sense armes defensives:

I ara poch, ha senyor, que mossèn Pere Çariera cavaller de la ciutat de Gerona ha donat camp de batalla an Genis Miquel ciutada de la dita ciutat lo qual acceptant lo camp ha elegides aquestes armes, ço es jupo de domas blanch ab carmenjola al cap amb calses de grana tirades i una spase de dues mans i una copagorge ommeses totes altres armes deffensives i offensives. I com tals coses no deien esser tolerades a cristians i sien de molt mal eximpli i venits a fi portarien grans perills i scandols als poblats en aquest vostre principat.

Continuaven suplicant que no es portes a terme aquesta batalla i que no permetés que aquests dos vassalls morissin d'aquesta manera, en gran perill de *lurs animes ço que segons vostra senyoria sap seria molt contrarios a la religio xptiana*. Contràriament, els dos gentilhomes, defensaven el seu dret a lluitar a mort; l'honor era el centre mental i social d'aquells homes i era més preciat que la mateixa vida (Keen, 1986: 237). La carta estava datada a Barcelona del 28 d'abril de 1458.

Aquesta seria una de les darreres cartes que arribarien al rei: Alfons el Magnànim morí a Nàpols el 27 de juny de 1458 (Rovira, 1931: 433). Verntallat, amb uns trenta anys d'existència, era la primera vegada que vivia aquesta situació: la mort de la màxima potestat del Principat, la mort del rei. La notícia es devia escampar per tot arreu: *el rei ha mort*. Era el rei del qual li parlaven en la seva infància. Entre la gent del poble, la reverència pels prínceps era paradigmàtica: se'ls hi perdonava tot (Huizinga, 1945: 30). Alfons havia estat lluny del poble i havia preferit viure a Nàpols que a Catalunya, però els responsables d'això s'havien de buscar entre els seus consellers: no era culpa del rei. Això era disculpable. El poble ploraria la mort del seu príncep. Plorar era formós i natural. Era, fins i tot, un signe de distinció. La pompa i ostentació que desplegava la monarquia provocaven una intensa emoció que es realitzava en mars de llàgrimes (Huizinga, 1945: 19).

La societat era monàrquica a consciència i Verntallat, com tots, també ho era. Als seus aproximats 30 anys viviria la situació amb tota la intensitat. A qui li correspondria ser rei? El nou rei seguiria tenint simpatia per la causa dels remences?

Alfons, era un rei sense fills legítims. Al seu germà Joan, que ja havia estat lloctinent del Principat per l'absència d'Alfons i la mort de la reina, li tocava regnar. El nou rei Joan II, era així el tercer germà que regnava: Martí, Alfons i Joan. Molts anys per no obtenir descendents directes. Però Joan tenia un fill varó: Carles, el príncep de Viana. Aquest era fill de Blanca de Navarra, que aleshores ja era difunta. Joan s'havia tornat a casar amb Joana Enríquez, filla de l'Almirall de Castella.

La darrera suspensió dels mals usos i de la servitud dictada pel difunt rei l'any 1457 i promulgada pel seu successor l'any 1458, es va acatar i complir a la diòcesi de Girona (Lluch, 2005: 57). El príncep de Viana va seguir la mateixa política a favor dels remences, i el 28 d'agost de 1461 ordenava als senyors dels remences de Girona una treva en les exigències dels seus drets. Són citats per aquest ordre: el bisbe de Girona, recalcitrant antiremença i els comtes, els vescomtes, els abats, priors, capítols, nobles, cavallers i persones generoses: *comitibus, vicecomitibus, abbatibus, prioribus, capitulis, nobilius, militibus et personis generosis*. Firmava també en Joan Ros i el jurista Tomàs Mieres, que seguiria de ben a prop la qüestió i que estava també de conseller jurídic amb el príncep (Coll, 1953b: doc 14).

La seva madrastra, la reina Joana Enríquez, en el mes de desembre donava recolzament a la disposició del Príncep de Viana: convocava els senyors en un termini de vint-i-sis dies a fi que es presentessin davant de la reina i dels doctors en lleis Tomàs Mieres i Joan Ros. Els juristes eren els responsables de seguir la causa dels remences fins arribar a la sentència definitiva. Penava en 1000 florins d'or la infracció del contingut de les mencionades provisions. La reina feia extensible a tota Catalunya la provisió que el Príncep havi fet per Girona. El mateix dia la reina ordenava que els pagesos paguessin el tall corresponent fixat per Alfons el Magnànim (Coll, 1953: 57-58).

La reina cita els comtes, vescomtes, barons, cavallers, generosos, ciutadans, burgesos i altres persones seculars que tenen homes vulgarment dits de remença i dels mals usos, *malorum usum*, del principat de Catalunya i del comtats del Rosselló i de la Cerdanya (Coll, 1953b: doc 13). Cada cop queda més perfilada aquesta jerarquia: a dalt de tot el comtes, els vescomtes i els barons, que són anomenats *nobiles*, nobles propiament dits. En segon lloc els *militibus*, seguits dels *domicelis*, generosos o també homes de paratge. Aquest últim era el títol que, aparentment, volia mantenir Francesc de Verntallat.

La reina i el seu fillastre, el príncep, estaven d'acord amb la causa remença. En canvi, una guerra pel regne de Navarra del príncep amb el seu pare, Joan II, els feia enemics irreconciliables. A Barcelona, el partit dit de la Busca estava enfrenat amb el partit de la Biga. Els remences cada cop eren més conscients de la seva força i de la injustícia dels mals usos. Els

juristes Mieres i Serrolí donaven el necessari suport ideològic a la seva causa. Els hi faltava lideratge. Feia massa vent i el temps era de llops.

Capítol segon. ESCLAT (1462-1472)

La vida s'emporta les fulles seques dels nostres egoismes de cada dia i sols resten els arbres ben arrelats a la terra. Com restaren els pagesos de remença després del fracàs de llur gesta del 1462 segurs de llur alliberament, malgrat les defeccions, les vacil·lacions i les concomitàncies polítiques dels seus cabdills.

*Jaume Vicens Vives*²¹

1. Temps de preguerra

En general, la visió que es tenia a les Corts de la qüestió remença no era gaire favorable als pagesos. Ja en la sessió del 23 de desembre de 1455, les Corts Generals, havien presentat al rei uns quants greuges relacionats amb els pagesos. Entre altres greuges es queixaven del conveni entre el rei i el pagesos per poder redimir-se per la quantitat de 100.000 florins, dels quals 36.000 ja havien estat pagats. Segons el parer de les Corts això era contrari *totalment a Usatges i Constitucions* (Sobrequés, 1973a: 71).

En sentit semblant es queixaven que el paers de Cervera acollien fugitius de terres senyoriales, dels quals molts eren possibles remences que fugien de la servitud. Per altra banda, la vila de Castellfollit volia tornar un altre cop a la Corona i la vila d'Olot demanava obtenir, com a vila reial, un lloctinent reial. Totes dues aspiracions eren afegides com a greuges contra les *Constitucions*. En el cas de la vila d'Olot, es recordava que era terra de l'abat de Ripoll i per tant no tenia dret a tenir un representant reial. Finalment, moltes ciutats i viles reials sostenien unes milícies extraordinàries, els sacramentals, que suposaven una competència militar important contra les terres baronials (Sobrequés, 1973a: 72). El sacramental, des del regnat de Joan I, funcionava com una xarxa de protecció entre el membres de la jurisdicció reial i no tenien l'obligació de socórrer les terres baronials ni els homes de l'estament militar: *los hòmens de barons, cavallers i de persones generosas* (Sabatè, 2007: 93)

No tots els representants de les corts estaven d'acord amb aquestes peticions. La situació política a la ciutat de Barcelona era complexa i havia arribat a ser, fins i tot, violenta. S'havien constituït dos partits completament enfrontats: la Biga i la Busca. El partit de la Biga havia monopolitzat el govern municipal durant gran part de la baixa edat mitjana. Estava format per ciutadans honrats, grans propietaris i alguns grans comerciants. El partit contrari era el de la Busca i estava format pels menestrals, els artistes i alguns mercaders. L'any 1453, els de

la Busca havien aconseguit el govern de la ciutat gràcies al recolzament de la reina Maria que feia de lloctinent de l'ausent rei Alfons el Magnànim (Bolós, 2000: 46; 52).

Els mercaders no van pendre massivament partit per cap dels dos partits i es van distribuir entre tots dos atenent a les seves tradicions familiars i simpaties personals: la gran diversitat econòmica, el diferent grau de formació intel·lectual i cultural, la diversitat de tasques com a mercaders i les simpaties polítiques que hi havia entre ells van ser els possibles motius d'aquesta pluralitat d'idees polítiques (Aurell, 1998: 64-65).

El nom de *Biga* venia de la preponderància en el poder, sòlida com una bona biga de fusta, que havia tingut aquest partit. La *Busca*, en canvi, era la petita estella de fusta, dèbil i feble. Alhora, els dos noms, tenien clares reminiscències evangèliques respecte la paràbola de la biga i de la busca. Els de la Busca deien dels de la Biga: *I era cosa poc justa de 'voler veure prim en ull d'altre' i no provehir ne haver sentiments dels lurs defalliments* (Sobrequés, 1973a: 81). Els de la Busca s'havien de treure de l'ull una petita palleta per veure-hi bé (que això és una busca), però els de la Biga no s'hi veien de cap manera, que devien tenir als ulls la biga que els hi donava nom. *¿Com és que veus la busca en l'ull del teu germà i no veus la biga en el teu? O com dius al teu germà: 'Deixa que et trauré la busca de l'ull' i tu tens una biga en el teu?* (Mt 7, 3-5).

De manera general, els membres del partit de la Busca feien causa comú amb síndics dels pagesos de les viles rurals (Sobrequés, 2006: 120). En canvi, els homes de la Biga, estaven enfrontats amb la causa dels pagesos i seguien amb això una actitud unívoca amb la noblesa. Per contra, no era unívoca la relació dels de la Biga i la noblesa amb la monarquia, ja que estava subjecta a moltes més variables (Aurell, 1998: 105).

En general, les classes mitjanes i modestes urbanes, els pagesos del camp i els que vivien a les viles, se sentien més representades per la monarquia que no pas pels altres senyors jurisdiccionals o per les autoritats del país. De fet, la Diputació del General no era una representació autèntica del país, sino, principalment, de les classes dirigents del Principat (Sobrequés, 1973a: 86 86).

2. El Príncep de Viana. 1461

Carles de Viana s'havia quedat sense mare i, amb el naixement del seu germanastre el 10 de març de 1452, fill de Joan II i de la nova esposa Joana Enríquez, la corona tenia un suposat i possible nou pretendent. Joan II va proposar que Carles es casés amb la germana del rei de Portugal per poder tenir així les mans lliures per intervenir a Castella. Per la seva part, Enric IV de Castella, enemic a ultrança de Joan II d'Aragó, va intentar contrarestar aquesta maniobra político-matrimonial proposant directament al príncep Carles de casar-se amb la seva germana Isabel de Castella (Sobrequés, 1973a: 317).

Cal dir que aquesta maniobra del rei de Castella no va agradar gens a Joan II i, per aquest motiu, la conspiració contra ell a través de Castella, va fer detenir al seu fill el dos de desembre de 1460. Aquest empresonament del primogènit va originar un alçament en massa del país. La Diputació del General, recolzada per totes les forces polítiques, va reaccionar en aquest cas com un sol home, oblidant les greus diferències que hi havien entre els seus membres. Pel febrer de 1461, el vescomte de Rocafort és nomenat general de la Infanteria, i el comte de Mòdica i Vescomte de Bas farà de Capità general. La reacció va ser tant unànime que Joan II es va veure obligat a alliberar el seu fill, que va entrar a la ciutat de Barcelona el 12 de març amb una recepció extraordinària per part del poble i els seus mandataris. La notícia va ser celebrada per tot el Principat (Sobrequés, 1973b: 141-145). Tant els homes de la Biga com els de la Busca, com els senyors i els pagesos s'uniren a favor del Príncep de Viana.

Joan II es va veure obligat a firmar un pacte: la capitulació de Vilafranca del 21 de juny de 1461. Per ella es comprometia a regnar a Navarra fins a la seva mort, moment en què passaria la corona al seu fill Carles; Joan II havia de proclamar al seu fill com a hereu dels reialmes i donar-li la lloctinença general del Principat; a més, el rei Joan no podia entrar a Catalunya sense exprés consentiment dels seus habitants (Rovira, 1931: 485-486).

Tanmateix, el nou lloctinent, el Príncep Carles, aglutinador de totes les forces catalanes, en el breu temps que dura un estiu, traspassava a l'altra vida: el dia 23 de setembre de 1461 moria a la ciutat de Barcelona per les dolences pulmonars que patia. La seva mort va ser diferentment viscuda: el rei Joan podia respirar tranquil, ja que el seu fill Ferran tenia el camí lliure per heredar la codiciada corona; els més exaltats l'idolatraren com si fos un sant; el bisbe Joan de Margarit ho va considerar providencial, ja que el príncep no tenia gaires dots com a governant i, entre altres coses, l'havia vetat com a enemic del principat, la qual cosa li va semblar molt injusta i el va sorprendre en gran manera (Vicens Vives, 1987: 172; Sobrequés, 2006: 174).

El solemne enterrament va aglutinar més de 15.000 persones i moltes van reeixir en els miracles que, suposadament, eren atribuïts al, ja anomenat, *Sant Karles*. Els consellers de Barcelona interessats en explotar com a arma política l'exaltació del difunt van demanar-ne la canonització. Tot i això, en la crònica que escriví i es pot llegir del rector de Sant Iscle de Colltort, Joan Boada, veí de Verntallat, es diu que s'havia fet creure als barcelonins que feia molts miracles, però que gent de la seva vall, que va anar malalta a Barcelona per guarir-se, malalta va tornar, i la mala broma no va durar més d'un any. També es va comentar que el príncep havia estat enverinat pel metge de Joana Enríquez, en Joan Vesach (Sobrequés, 2006: 175-176).

El nou hereu de la corona, el príncep Ferran, era el designat en les capitulacions de Vilafranca com a successor de Carles de Viana en el cas d'un possible òbit. La figura del nou príncep, un innocent infant de nou anys, va ser considerada com una taula de salvació pel país,

que el va rebre solemnement el 21 de novembre de 1461. Malgrat això, els esdeveniments dels propers messos i les actituds intransigents de les diferents parts van impedir una veritable reconciliació (Vicens Vives, 1987: 172-173).

Pocs mesos faltaven perquè esclatés la guerra. Els més contraris a la monarquia governant, una minoria, aprofitant el moment d'impopularitat, van voler acabar amb ella. Per altre banda, altre minoria que tenia en comte la legitimitat de la monarquia imperant i la fidelitat que se li devia pel jurament que se li havia prestat s'hi va posar en contra. Entre aquests dos extrems hi va haver de tot; idealistes, persones compromeses personalment amb els respectius partits, oportunistes que veien una ocasió per prosperar llur posició i segurament, molts que es movien per diferents motius sentimentals, personals i familiars. Unes minories agosarades van jugar fort les seves opcions polítiques i van dur a la guerra a la resta del país. En canvi, la majoria de gent del país es va trobar en unes circumstàncies que la va arrossegar a l'acció violenta. Per a molts del protagonistes, el lloc geogràfic en què estaven quan va començar la guerra va ser predeterminant (Sobrequés, 1973a: 119).

Seguint una altra visió, compatible amb l'anterior però més abstracta, la guerra civil, que de fet políticament ja havia començat, va ser un enfrontament de dos grans models: l'autoritarisme monàrquic encarnat en Joan II, i les idees pactistes defensades per la oligarquia catalana, encarnades en el príncep de Viana (Aurell, 1998: 89).

Per una altre banda, la qüestió social, provocada per les reclamacions dels remences no va ajudar gens a la pacificació dels ànims. Tot i que des de 1457 la suspensió dels mals usos era un fet evident, hi havia encara una gran activitat reivindicativa. ¿Per què es van alçar en armes els remences després de cinc anys de l'anul·lació de la servitud? (Lluch, 2005: 415). Potser l'actuació constant del notari Jaume Serrolí, molt actiu des de 1448 en les convocatòries del sindicat de remences, o del prestigiós jurista Tomàs Mieres, que tenia molt clars els conceptes jurídics que garantien les peticions dels remences, van ser les claus perquè els pagesos no es contentessin amb no pagar els censos i no fer els corresponents actes d'homenatge. Tenien la mentalitat jurídica i, molt probablement, la perspectiva històrica per desconfiar d'una sentència que afavoria els pagesos però que tenia un caràcter provisional. Els tractes que tenia la reina amb Jaume Serrolí podien ser una explicació a aquest fet. El notari havia tingut forces dificultats en els tractes amb la Diputació i va voler marxar de Barcelona perquè deia que no es fiava de ningú. Serrolí estava en correspondència amb els consellers reials, amb el monarca i amb la reina (Rovira, 1931: 499).

Per una altra part, els senyors, seguien lluitant per aconseguir el cobrament de les prestacions dels pagesos. Per aquest fet, Joan II, a primers de juliol de 1460 havia enviat un document a les autoritats catalanes manifestant com alguns pagesos es queixaven d'alguns senyors que no respetaven la darrera suspensió dels mals usos i de la servitud dictada per el difunt rei Alfons l'any 1457 i promulgada pel seu successor el 15 de gener de 1458

(Montsalvatge, 1908: 32-33). Tanmateix, aquestes disposicions sembla que es van acatar i complir a la diòcesi de Girona (Lluch, 2005: 57).

3. Agitacions pageses. 1462

L'any 1462 no va començar bé per a la causa dels remences. Tot i que, un mes abans, la reina Joana Enríquez havia fet extensible a tot Catalunya la provisió del difunt fillastre, ordenant als senyors dels remences de Girona una treva en les exigències dels seus drets sota la pena de 1000 florins d'or, les pressions del senyors tornaren amb força. Efectivament, el 5 de gener, va revocar l'ordre. Probablement hi havia dos motius en sentit contrari: la pressió de l'aristocràcia, i l'actitud subversiva dels pagesos, que estaven força actius (Coll, 1953b: 57-59).

El dia 18 de gener la reina convocava les potestats del país a fi que anessin a Barcelona el següent 6 de febrer a retre homenatge al seu fill Ferran. Les ordres són pels procuradors reals a fi que trametin les cartes a tots el convocats. També s'envien ordres als veguers de Lleida, Vic i Osona, Manresa, Tortosa, Puigcerdà, Vilafranca del Penedes, La Cerdanya i Cervera (ACA AR, 1461-1462a: 51). Tots els representants de les Corts s'han de presentar. Les Corts estaven constituïdes pels tres braços que representaven la noblesa (braç militar), el clerguet (braç eclesiàstic) i el tercer estat que comprenia les viles reials (braç reial). Si s'afegeix els pagesos, mal representats a les Corts, es té una estructuració clàssica de la societat medieval: nobles, eclesiàstics, ciutadans burgesos i pagesos. Malgrat tot, aquestes simplificació no és prou vàlida per aquesta època i els fets demostren la interrelació social que hi podia haver (Sobrequés, 1973b: 17).

Del braç eclesiàstic són convocades 54 persones i del braç dels ciutadans i viles reials 43; entre aquestes viles se citen les d'Olot i Camprodon. En el braç militar es fa la distinció de tres grans grups: el dels nobles propiament dits (*nobilis*), el del cavallers (*militis*), i el dels homes de paratge (*domicellis*). Són convocats 41 nobles i són citats amb els seus respectius noms i amb el protocolari *egregio nobilis* o amb el *nobilis et dilecto*. Els *militis* són citats com a *dilectos*: hi ha 43 per Barcelona, 28 per Girona, 19 per Lleida, 22 pel Roselló, i una vintena més pel conjunt de les vegueries de Vic, Puigcerdà, Tàrraga, Cervera, Tarragona, Vilafranca del Penedès, Tortosa i Manresa. Respecte als homes de paratge (*homes de paratico*), els de Girona són 35, els de Lleida 29, els del Rosselló 20, els del Penedès 14 i els de Cervera 13. Hi ha 16 donzells més d'altres vegueries. Tots aquest homes de paratge són citats com a *domicello* després del nom de cadascun fent un paral·lelisme directe entre aquestes dues maneres de nomenar els representants de l'últim esglaó de la baixa noblesa (ACA AR, 1461-1462a: 51).

En total hi ha 259 persones convocades de la baixa noblesa: 132 cavallers i 127 donzells. La diòcesi de Girona té una preponderància en aquestes xifres, ja que en suma 63. A la convocatòria a corts de 1454 també hi és present aquesta rellevància: de 238 individus,

cavallers i donzells, 70 eren de la vegueria de Girona. A les corts de 1460 també eren 70 però d'un total de 265. Però si es té en compte només els donzells, la supremacia gironina d'aquest grup de gentilhomes és encara més clara: Girona era el país de la petita noblesa (Sobrequés, 1973b: 13). Tanmateix, en cap d'aquestes reunions hi és registrat el donzell Verntallat: el seu nom no estava com a tal en el registre del braç militar de la cancelleria reial. En principi, Verntallat, estaria representat pel seu senyor. En canvi, hi són presents uns quants gentilhomes que, des del començament de la guerra civil, hauran de tenir una importància paral·lela a la del cap dels remences: el cavaller Bernat Grabriel Xatmar senyor de Medinyà, el donzell Pere de Cartellà senyor de Falgons i el donzell Pere Des Bach senyor del castell de Rocabruna. Pere Des Bach va ser el que va tenir més bon tracte amb Verntallat.

En Pere Des Bach era fill d'un altre Pere Des Bach i de Margarida d'Avellaneda senyora del castell d'Orriols (BC, 1449). Els Bach, eren d'una nissaga amb certa tradició i béns, oriünds de la vall del Bac a l'alta Garrotxa. Tenien una força al costat de l'Església de Sant Miquel de la Torre, abans anomenada d'Avellanacorva, i feus a Castellfollit de la Roca, a Vilallonga de Ter, Argeleguer i Tortellà. Però va ser, l'any 1399, quan el pare de Pere des Bach va aconseguir comprar en la seva totalitat, ja que abans només tenia una part, el feu de Rocabruna, amb la casa, fortalesa, termes i pertinences, juntament amb l'alou de la parròquia de Sant Feliu de Rocabruna i de Sant Cristòfor de Baget (Pagès, 2001: 107-109). En casar-se amb Margarida d'Avellaneda es van entroncar amb una altra nissaga important, la del Castell d'Orriols. El 1449, el pare de Pere Des Bach ja era mort, ja que la seva vídua firmava una àpoca de 234 lliures des del seu castell d'Orriols (BC, 1449).

El donzell Pere Des Bach d'Avellaneda, es casaria amb Caterina Desvern, filla d'una important família, i serien senyors de Rocabruna i d'Orriols; però és molt probable que en Pere Des Bach també vivís a Girona. En qualsevol cas, era un home d'empenta que es convertiria en un dels principals capitans de la Muntanya en la guerra civil i que tindria un paper en la mateixa molt semblant al de Verntallat. Una de les clares diferències entre tots dos homes seria la relació més directa del cap dels remences amb els pagesos.

Precisament, els pagesos, a finals de gener ja es congregaven a diferents indrets de la zona de la Muntanya disposats a enfrontar-se al cobrament de les prestacions i amenaçaven de rebre els receptors *amb la espada a la mà i amb lançades* (Sobrequés, 2006: 179). La reina, el dia 30, ordenava en contraposició a aquestes manifestacions, que es recordés als pagesos l'obligació de pagar les tasques i els censos. Joana Enríquez, però, es mantenia fidel a la suspensió de 1458 i no deia res de cobrar els mals usos. Des d'aquest any s'havia suspès l'aplicació dels mals usos i aquesta provisió s'havia acatat a la diòcesi de Girona (Lluch, 2005: 57). La distinció entre pagar les tasques i censos, i pagar, a més a més, els sis mal usos, era un punt clar per mostrar que la política de la monarquia seguia un criteri coherent (Coll, 1953b: 58-59).

Els senyors, mentre tant, no es quedaven parats. A la diocèssi de Girona tant l'estament militar com l'eclesiàstic, preocupats per cobrar les seves prestacions, s'organitzaven per lluitar conjuntament. Des del 25 d'agost del passat any, a la ciutat de Girona, tots dos estaments havien fet una comissió de 16 persones: vuit eclesiàstics, sis nobles i dos burgesos per defensar la seva postura davant de les autoritats (Sobrequés, 2006: 178). A la cúria episcopal de Girona havien iniciat un registre de cartes sobre la qüestió dels remences. En el registre feien còpia de les cartes que enviaven a diferents organismes o persones que tenien en comú aquest greu negoci. Hi havia cartes als abats de Camprodon, de Ripoll, de Sant Joan de les Abadesses, al prior de Riudaura i de Puigpardines, al comanador del Temple del Castell d'Ampúries, als 16 síndics que tenien a la ciutat de Barcelona o a altres persones: en totes elles es traspuava un esverement general pel fet dels remences (ADG, 1461). El Capítol Gironí demanava a les persones implicades que ajudessin en les despeses de 16 síndics:

Als molts egregis Reverends, Nobles, Magnífichs i honorables los Senyors Comte de Modica, Abats, Vescomte de Rocabertí, Priors, Barons, Nobles, Magnats, Cavallers, Donzells i Gent Generosa i a qualsevol altres persones, presents provendran les setza persones representants los dos estaments eclesiàstic i militar de la ciutat i bisbat de Girona per lo fet de las remenças (en referència als mals usos), censos i tasques. (...) Per quant aquest negoci, que es de tanta importància, nos pot manejar sino amb gran despesa enviaven un representant per explicar-los com anaven les negociacions; i per provehi a la dita despesa es sol·licitava premura en el cas. La lletra estava escrita a Girona el 4 de febrer de 1462 amb un segell que feien servir per aquest negoci (ADG, 1461: 21v°).

El comte de Mòdica, i per tant, vescomte de Bas, Bernat Joan de Cabrera, era el primer de la llista dels magnats que lluitaven per tornar a cobrar les prestacions als pagesos. No sabem què pensaria el donzell Verntallat que, d'un temps a aquesta part tornava a viure al Vescomtat, a la població de Sant Esteve Salull, i que era vassall del comte de Mòdica. Per altre part, el senyor Martí Guerau de Cruïlles, també estava força preocupat i escrivia als diputats del General una carta dibuixant un quadre ben negre; posava el crit al cel per les agitacions remences manifestant que els pagesos deien que feien aquestes malifetes amb permís del rei, *la qual cosa resulta molt forta de creura* (Sobrequés, 1973b: 65).

En els dies següents, els de la Diputació van escriure a Francesc de Santceloni, fent-li participar que els hi havia arribat que en Jaume Serrolí i en Jaume Ferrer anaven per la vegueria de Girona excitant els ànims dels pagesos, incitant-los a organitzar-se. El dia 7, els jurats de Girona, fan saber a la Reina que a Santa Pau s'havien aplegat 600 pagesos per protestar. El procurador de la baronia havia volgut cobrar unes tasques i censos pendents i un síndic dels pagesos s'havia resistit a l'autoritat: el pagès va quedar arrestat. Els seus companys van reaccionar solidariament (Monsalvatje, 1908: 43-44). El pres era un tal Bach de Santa Pau que segurament no tenia res a veure amb en Bach de Rocabruna, i sí amb un tal remença Pere dez

Bach, convocat pel sindicat remença a la reunió dels remences de Santa Pau el 21 de novembre de 1448 (Homs, 2004: 232).

El 19 de febrer, els jurats de Girona, escrivien a la Reina manifestant-li que a la vall d'Hostoles, veïna de la població de Sant Esteve Salull, un dels 16 síndics dels senyors de Girona, en Olmera, era assetjat pels pagesos. Els pagesos amenaçaven la casa d'Olmera si continuava procedint executivament contra els deutors de censos, rendes i tasques (Monsalvatge, 1908: 45-46; Sobrequés, 2006: 180-181).

Gairebé paral·lelament, la reina, un dies abans, va escriure al veguer de Girona, Pere de Santdionís, aprovant les mesures que havia pres per solucionar aquestes agitacions remences. També desitjava examinar el procés d'en Bach de Santa Pau que havia estat empresonat i enviat a Girona, i insistia en recordar que els sis mals usos estaven suspesos (Coll, 1953b: 60). La reina, de fet, estava entre dos focs. Per un cantó, els nobles i eclesiàstics, que l'urgien per utilitzar la força militar, ja que la llei de què paguessin censos i tasques no es complia i demanaven també que es paguessin els mals usos. Per l'altra, els pagesos, que de forma general, agafan el braç en lloc de la mà i es negaven a pagar, a part dels mals usos que estaven suspesos provisionalment, els censos i tasques. La reina ni era partidària d'aixecar un exèrcit per atacar el remença ni era partidària, tampoc, que els pagesos s'agitessin pel seu compte i no paguessin la part pactada.

El dia 5 de març, el Consell del Principat, va aprovar l'aixecament de l'exèrcit per iniciativa d'Hug Roger, comte de Pallars. El Consell estava format en principi per 27 consellers, nou per cada braç, però des del 1461 quedava integrat per 60 consellers (Bolòs, 2000: 85). A la reina no li va agradar gens l'acord del dia 5, però els més moderats van aconseguir que només s'alçaria la força repressiva si la reina es negava a actuar contra els pagesos revoltats. La reina, que ja havia demanat anar cap a Girona a negociar amb els pagesos, va trobar per fi l'oportunitat d'anar a intentar solucionar el problema dels remences (Sobrequés, 2006: 182). La marxa de la reina cap a Girona, aparentment, va ser un simple pas per aconseguir la pacificació de les terres del nord. Joana Enríquez, va manifestar oficialment que canviava la residència de Barcelona per la de Girona per poder reprimir millor la rebel·lió dels remences.

Joana Enríquez es va despedir cortesment de les autoritats del principat i el dia 11 de març va marxar cap a Girona: no tornaria mai més a la ciutat comtal (Coll, 1953a: 231-232). Molt probablement, no es trobaria gaire a gust amb certa facció de la ciutat i es veuria amb més cor de solucionar el fet dels remences que de seguir la política del Principat. El seus amics del Consell, com el diputat Saportella o el arquebisbe de Tarragona, li recomenaven marxar cap a Girona a solucionar el conflicte; tanmateix, també és probable que el rei li demanés que aguantés a la ciutat a fi que els seus enemics no aprofitessin la seva sortida per dominar la situació (Sobrequés, 2006: 182).

El mateix dia de la partença cap a Girona, la reina enviava una carta als remences ordenant que fessin el favor de cloure les seves reunions, però prometent ocupar-se dels seus assumptes. Aquesta carta la va trametre el notari Jaume Serrolí (Coll 1953b: 64). En Serrolí estava molt implicat amb la causa remença i era un del clars enllaços entre la monarquia i els camperols. Entre altres col·laboradors que va tenir Joana Enríquez per porta a terme la tasca de govern a la ciutat de Barcelona es poden citar al Vicecanciller i els seus auxiliars, el protonotari Joan Dusay, el tresorer Galzeràn Oliver i el jurita Tomàs Mieres (Coll 1953a: 259).

Els primers dies de març, un grapat de pagesos havia organitzat un bon enrenou a Besalú. Es presentaren a la vila del Fluvià i amb tambors i flabiols anaren voltant per fora de les muralles en una desfilada que recordava la marxa de Josué pels volts de Jericó. Amb un gest no gaire pacífic, tiraven les llances enlaire i les escapçaven al vol. Els de la vila, espantats, havien tancat les portes. Potser ells també recordaven l'escena bíblica de les trompetes, i temien veure les muralles enderrocar-se ràpidament. Una dotzena de pagesos va demanar permís per entrar a comprar queviures. Aquella petició els devia agafar per sorpresa perquè les intencions dels pagesos semblaven poc amistoses. Els van deixar passar, qui sap si per por de no encendre la guspira que els pagesos esperaven per esclatar. De fet els emissaris van pagar honradament el que compraren (Rovira, 1931: 505).

Un dia després les autoritats de Besalú escrivien als jurats de Girona informant dels afers que estaven passant. En la seva lletra especificaven que es concentraren a un tret de ballesta uns 300 homes, dels quals 130 marxaren a llurs cases i els altres anaren cap a Banyoles. Consideraven urgent la participació de la reina en la seva pacificació (AHMG 1).

La primera etapa del viatge de la reina va ser al castell de la Roca, senyor del qual era Martí Benet de Torrelles, un cavaller dels que havia participat en el pas d'armes de 1455 organitzar pomposament a Barcelona pel comte de Foix. Va passar tot el dia 12 en aquest castell i al dia següent va partir cap a Sant Celoni. Poc imaginava el senyor Martí Benet de Torrelles, les vicissituds per les quals passaria el seu castell poc temp després. La estada va ser curta, però, el lligam que agafarien els senyors de Torrelles amb el bàndol reialista els portaria molt lluny. El dia 13, la reina, va rebre una carta dels jurats de Girona anunciant una certa pacificació dels remences. Malauradament, al cap de poques hores rebia una altre carta on s'explicava que els remences estaven a punt d'assaltar la vila i castell de Santa Pau. La reina va continuar el viatge fent nit a Hostalric i arribant a Girona el dia 15 de març per la tarda (Coll, 1953a: 261-264).

Un cop a Girona, va enviar cap a Santa Pau a l'alguatir Jaume Janer i a l'advocat Pere Muntmany amb instruccions que fessin dissoldre el conjunt de pagesos revoltats. Va enviar aquesta informació als Diputats del General amb l'intenció de fer-los creure que les negociacions s'anaven encarrilant. El dia 18 rebia la bona notícia dels seus enviats a Santa Pau que els remences havien obeït les ordres de la reina i es dispersaven (Coll 1953a: 269)²².

El mateix dia, a Barcelona, a la Diputació del General, es llegien una sèrie de comunicats sobre les reunions de més de mil pagesos a Santa Pau. També arribava el correu urgent de la reina i dels jurats de Girona anunciant les bones notícies sobre la pacificació dels pagesos. El nombre de mil pagesos congregat era exagerat. En una carta dels jurats de Besalú als de Girona deien que eren uns 350; un missatger enviat pels de Besalú als de Barcelona va dir que eren uns 700, i en la carta dels Diputats a la Reina es parlava de 1000 (Sobrequés, 2006: 183). Tot i les bones notícies de la missiva urgent de la reina, la Diputació va decidir treure la bandera General i col·locar-la a la casa de la Diputació. Efectivament, el mateix dia 18 es van treure tant la bandera del Consell del Principat com la dels Diputats del General, enviant un comunicat oficial a la reina informant de la decisió presa: l'exèrcit s'estava organitzant (Coll, 1953a: 270-271). Treure la bandera significava la mobilització popular armada del sometent i tenia un gran simbolisme. Aquest distintiu, la bandera, era especialment guarnit i honrat. Sovint, un cop exposada la bandera en lloc principal, implicava que al dia següent sortiria l'exèrcit (Sabaté, 2007: 38-39).

La reina, sense esperar que arribés el comunicat oficial, el dia següent, 19, s'apressurà a escriure a Barcelona ordenant-los que no preparessin, de cap de les formes, l'exèrcit del General. En la dita provissió se'ls hi prohibia treure la bandera, i se'ls enviava l'ordre categòrica que publiquessin un pregó, en què deia que es penava, amb la pena de mort qui formés en les files de l'exèrcit del General (Coll, 1953a: 272; 274). La relació entre la reina i les autoritats barcelonines estava agafant un forma molt bel·ligerant. Ells van contestar justificant les seves raons amb una carta ambigua. Aludien, a més de la causa remença, a ser fidels a la Capitulació de Vilafranca, motiu emmascarat de la mala maror amb la reina (Coll, 1953a: 269-278).

La reina va contestar reiterant les seves peticions. El dia 27, el to de la reina en dirigir-se als diputats i consellers era més enèrgic: els hi deia clarament com s'extralimitaven en les seves atribucions treient les banderes, fins i tot, després de rebre les seves ordres terminants de prohibició. El fet era més greu si es tenia en compte, deia la reina, que s'estaven oposant als esforços que estava fent per pacificar als pagesos i que la capitulació no autoritzava de cap manera aquesta decisió (Coll, 1953a: 278).

El mateix dia, Joana Enríquez feia un pregó pel Principat prohibint les reunions il·lícites dels pagesos i els hi tornava a ordenar que paguessin les prestacions convingudes. Com a prova de força de les seves atribucions va fer penjar al pagès Joan Foixà. Era una mesura molt explícita i que no deixava lloc per dutbar de la determinació de la reina de pacificar els pagesos. Malgrat això, posteriorment, aquesta execució es va qüestionar que realment es portés a terme (Coll, 1953a: 278).

4. Cartell de deseiximent

Poca cosa es podia dir de Francesc de Verntallat des del passat any de 1457, quan havia demanat a la cúria vescomtal de Bas un guiatge per a ell i pels seus cunyats. Vivia a Sant Esteve Salull (actualment Sant Esteve de Bas) sense que es pugui saber a què es dedicava o el lloc exacte on vivia. És molt probable que ja estigués molt implicat en les trifulques dels remences ja que, pocs dies després, agafaria una gran preponderància entre ells. Segur que seria testimoni o protagonista directe o indirecte dels fets que s'havien produït a la veïna casa de n'Olmera, a la Vall d'Hostoles, o dels de la propera vila de Santa Pau que tant bé coneixia.

El dia 7 d'abril de 1462 la documentació torna a donar senyals de vida de Verntallat. Des de Sant Esteve Salull, nom que fa referència als ulls, *Sancte Estephani de Oculo* en llatí, escrivia un cartell de deseiximent a quatre gentilhomes que li havien, segons ell, causat un fals testimoni. El mot deseiximent tenia el significat de declarar-se enemiga una persona d'una altra. Amb un cartell de deseiximent es prevenia l'altre que, a partir d'aquell moment, era el seu enemic i havia d'admetre que li fes mal a ell, als seus béns i a les seves cases. Era una via de resoldre conflictes per la via privada i directa sense esperar les vies judicials que suposaven conformar-se amb una sentència. Constituïa un privilegi, sancionat per velles lleis, que tenien els cavallers per mantenir la seva primacia dins l'estructura de l'Estat (Riquer, 1963: 10-11; 1968b: 105-108). Verntallat feia ús d'aquest privilegi a fi que es respectés el seu honor:

Yo, Ffrancesch de Verntallat, donzell, domiciliat en la parròquia de Sant Esteve Saluy, del Vescomtat, de vós me desix, i deseximents dó, segons ús i pràctica de gentilessa en Catalunya, a vosaltres i a cascú de vosaltres, venerables Baltasar Saura, de Sobrerocha, habitant en la villa de Santa Pau, Bartomeu de Montagut, domiciliat en la parròquia de les Preses, Guillem Saura, de Riudaura, Guillem de Peguera, del castell de Coll, tots del bisbat de Gerona, i açò per tant com vossaltres, amb falsos i cautelosos testimonis i processos, me tractats [tractats: 'tracteu' o 'tractareu'] mal en lo examen de la justícia real de Catalunya, per enebir [evitar] la presència de mon senyor lo rey d'Aragó.

I perquè cascú fell vasall és tengut de mantenir son senyor, vos dó los presents deseximents ha vosaltres i a valedós vostres i a tots qualsevol que vullen dir que lo senyor rey d'Aragó no entre com a rey i senyor en lo Principat de Catalunya.

Dada en lo loch de Sant Esteve Saluy, a VII d'abril, any mill CCCC LXII.

Per començar hi ha uns quants elements que traspuen el caracter cavalleresc que tenia Verntallat. En primer lloc fa un cartell de deseiximent a la manera com solien fer els cavallers, *segons ús i pràctica de la gentilessa a Catalunya*, perquè ell, segons això, es considera un gentilhome. La formulació d'aquest cartell però, s'allunya dels cartells típics dels nobles que s'intercanviaven per fer respectar al seu honor. És a dir, Verntallat, o els seus col·laboradors o familiars, no dominaven la tècnica formal de la carta de greuges d'honor. En canvi, seria un

precedent de com serien les cartes de deseiximent entre pagesos que es farien posteriorment tan freqüents (Riquer, 1968b: 105). En segon lloc ressaltava, un cop més, la seva condició de donzell. També hi és present aquesta actitud respecte l'honor i a la fidelitat que tot cavaller ha de tenir pel seu senyor.

Tots quatre gentilhomes vivien a llocs molt propers al vescomtat: Santa Pau, Les Preses, Riudaura i al castell del Coll entre Riudaura i Olot. La nissaga dels Montagut, tenia en possessió la batllia de la parròquia de les Preses des de 1425. Que les dues nissagues, els Verntallat i els Montagut, no s'entenen ho prova el fet que segles després corria la llegenda que Verntallat havia fet matar a tots els varons de la família Montagut a fi que no poguessin disputar-li el domini del castell de Rocacorba (Caula, 1954: 1432). Bartomeu de Montagut era fill de Marc de Montagut i Joana i fou clergue, simplement tonsurat, i obtentor del benifet de Santa Maria de les Preses. Va quedar reduït a l'estat laical per poder casar-se i continuar la successió en els béns de la seva mare i per aquest fet va renunciar al benifet. Si l'any 1473 ja sobrepassava els 45 anys es pot deduir que el 1462 en tenia uns trenta (Pagès, 1984b: 205-211). En Verntallat podia tenir una edat molt semblant, uns 35 anys, i ja havia viscut forces bandositats en la seva primera joventut. Potser gaudia de més moderació però estaria encara amb plena vitalitat per encarar els difícils anys que li tocava viure. Aquestes quatre persones serien d'una categoria social bastant semblant a la de Verntallat.

El seus antecessors havien estat lluitant en causes comuns i ben segurs que s'emparentarien entre les diferents nissagues. En Guillem Peguera, per exemple, era successor d'en Bernat de Coll, un cavaller que havia compartit l'honor, amb el rebesavi de Verntallat en Galzeran de Puigpardines, de plantar cara al mismíssim rei Jaume II defensant l'homenatge a favor del seu senyor Huguet de d'Esquilacce, Vescomte de Bas. També, Guillem de Peguera, era clergue, i era fill de Ramon de Peguera, de la casa del castell del Coll, que seguien sent cavallers i no pas donzells (Pagès, 1984b: 205-211).

La condició de clergue, tot i que només eran tonsurats, donava fe que sabien escriure. Hi havia a les parròquies unes escoles regentades pels rectors a on solien anar els nois a aprendre a escriure. L'ensenyament de la lectura a les esglésies parroquials fou pràcticament general tot i que, normalment, hi anaven aquells que més horitzonts culturals familiars tenien. Per fer la lectura s'utilitzaven de vegades llibres de culte, amb les consegüents queixes dels feligresos que havien de sufragar-ne de nous quan es deterioraven. És conegut el fet que, a Catalunya, dels nens que serveixen al culte se'n diuen escolans, nom que deriva de rebre habitualment *escola* a la parròquia. Els monestirs impartien igualment instrucció elemental (Marquès, 2007: 102-103). En el llibre d'Ordenacions del Bisbat de Girona era freqüent que s'anotessin les ordenacions majors, però també constaven les menors com les tonsures, o fins i tot alguns cops sortien anomenats els escolans. Per exemple, en el llibre d'Ordenacions del segle XV es pot llegir com,

el 30 de maig de 1441, hi constava la presència d'un nebot de Verntallat, en Joan Prat fill de Guillem Des Prat de Sant Esteve Salull (ADG, 1441).

En Baltasar Saura, que vivia a Santa Pau, també era força conegut per Verntallat. En aquesta escriptura el citava com a *Saura*; en altres l'anomenaven com a Bartomeu *Saula*, també senyor de Sobreroça i habitant de Santa Pau. En Bartomeu *Saura* o *Saula* era l'oficial que havia donat llicència a les convocatòries del sindicat de 1448 a la vila de Santa Pau, Batet i Sacot, com a Procurador del noble senyor d'Oms (Homs, 2004: 229-231). També era un dels principals feudataris de la baronia de Santa Pau i havia estat, per aquest motiu, força implicat en tot el problema de la pública subasta de la baronia (Sala, 1979: 449).

Els quatre personatges que li havien adduit fals testimoni eren de la baixa noblesa: en Baltasar Saula era titulat com a donzell en les convocatòries del sindicat remença de 1448; en Guillem de Peguera era cavaller, com es diu una mica més amunt; en Bartomeu de Montagut surt com a donzell en la convocatòria de reconeixement del nou rei Renat el 1467 (ACA AR, CR, 1467-1469a); i, en Guillem Saura, molt segurament, era també o cavaller o donzell. Tanmateix, en Verntallat, amb el seu cartell de deseiximent no els vol tractar així i, en canvi, no dubta de remarcar, de bon principi, la seva condició.

Verntallat es queixava que aquests quatre li havien fet *falsos i cautelosos testimonis i processos* en un *examen de la justícia real de Catalunya*; és a dir, una mena de judici, del qual difícilment es podrà saber res. El motiu sembla que era acusar-lo d'adversari de Joan II, i d'intentar evitar que entrés al Principat de Catalunya. Verntallat es presentava aquí com un decidit partidari de Joan II. La resposta era clara: ell no vol evitar la presència del seu senyor el Rei d'Aragó, i presentava deseiximents contra ells i qualsevol altre que vulgui que el Rei d'Aragó no entri com a Senyor en el Principat (Riquer, 1968b: 105-106). Les capitulacions de Vilafranca prohibien clarament que Joan II tornés a Catalunya. El fet que Verntallat s'enfrontés clarament a qui negui l'entrada del rei, significava que hi havia ja una forta corrent a favor del monarca. Igualment, era un senyal que els grups que recolzaven la figura de Joan II eren més importants que el que mostren els escrits oficials.

Es difícil veure les autèntiques motivacions del cartell. Ho va fer per por a que no el consideressin prou lleial, amb les corresponents conseqüències? Segurament, com era costum, va enviar una còpia a cada un d'ells. La veritat és que no manifesta tenir cap mena de por a enfrentar-se a tots quatre: no és una carta d'inferioritat en què demani perdó o vulgui donar explicacions per algun malentès. El temps ajudarà a posar en el seu lloc les seves motivacions.

En aquells moments, la revolta dels remences estava ja molt organitzada, i en pocs dies el protagonisme de Verntallat seria total. Probablement, la seva influència en els aldarulls que s'estaven produint era ja molt notable. Per una banda, és segur que tenia ja una gran ascendència entre els pagesos; per una altra, es possible també que alguna persona enviada per la reina estigués fent la seva feina per captar persones per la lluita per la seva causa. El notari Jaume

Serrolí era un dels que molt probablement estés ja en contacte directe amb ell: en el termini d'un mes se'ls podrà trobar junts com a capitans de les tropes remences. En Jaume Serrolí, un dels notaris més implicats en les convocatòries de pagesos de l'any 1448, devia conèixer molts d'ells: va fer de testimoni en més de 30 de les dites reunions. En Serrolí també va ser el que va trametre la carta de la reina als pagesos el dia 11 del mes anterior a fi que es pacifiquessin: negociació que va tenir un cert èxit i ressó, cosa que prova l'ascendència que tenia.

En el cartell de deseiximent també hi ha una referència als vincles de vassallatge. El començament de la part final del cartell, *I perquè cascú fel vassal és tengut de mantenir son senyor*, ho recorda. La institució del vassallatge era un sistema de vincle personal de fidelitat que unia estretament un home amb el seu senyor. Verntallat, en principi, estava vinculat al Comte de Mòdica, que era el Vescomte de Bas, i aquest havia prestat vassallatge al rei Joan II i al seu fill Ferran.

El cercle militar que constituïa un grup social definit s'articulava amb el jurament de fidelitat, que era individual i personal: d'home a home. Els antics conceptes abstractes del poder polític que havien estat en crisi en l'antic món alt-medieval se substituïen per altres de caràcter més humà. L'estructura política en el món romà se sostenia sobre uns pilars conceptuals molt elaborats, que van caure per terra i que van comportar un canvi de valors per mantenir l'autoritat. La lleialtat, l'adhesió, l'amistat, el respecte i el temor serien els conceptes destinats a sostenir l'articulació social i eren encara molt vius en el segle XV. Un dels elements més importants de la guerra i de la Cort era l'honor, un tret fonamental del clima feudal. Aquest honor estava configurat per l'audàcia, el vigor, la generositat i la fidelitat, aspectes claus per valorar el fet de la individualitat en la formació del feudalisme. Constituïa el vassallatge la síntesi on es concentraven aquestes relacions voluntàries entre els membres del braç militar, i seria un dels paradigmes del feudalisme (Moxo, 1985: 140).

Verntallat mostra amb aquesta carta una relació estreta amb l'esperit dels cavallers: escriure un cartell de deseiximent era una qüestió d'honor. El llegat més important de la cavalleria era el de la concepció de l'honor. La cavalleria ensenyava al gentilhome a col·locar l'honor en el centre del seu món mental i social; per aquest motiu es defensava, per defensar l'honor, el dret a poder lluitar en duel, que es convertia en un acte personal i individual (Keen, 1986: 326).

També es traspua quins eren, en referència al grup social, els seus competidors directes: uns veïns que eren gentilhomes com ell. Segurament Verntallat, com aquests homes de la baixa noblesa, sabia llegir i escriure, i és molt probable que fos ell mateix l'autor material del cartell. L'afany per la lectura en aquest grup social sembla que estava força estès. A principis del segle, fra Antoni Canals, afirmava que els *homes de paratge llegeixen molt* i pensava que *tots les llibres seran adés volgaritzats*, és a dir, traduïts a la llengua vernacle. Els homes de paratge començaven a tenir més afició per la lectura; però era una lectura que es feia en llengua

catalana, bé traduïda dels textos cultes llatins, bé ja escrita originalment en català. Efectivament, la literatura catalana del XV és rica en traduccions. Lògicament, encara hi haurà gentilhomes que ni tans sols faran aquest pas cultural d'apendre a llegir en català i es podran sentir comentaris despectius com el de Joanot Martorell dient que *la retòrica més se pertany a notaris que a cavallers* (Fuster, 1972: 9).

Francesc de Verntallat es configura com un personatge que segurament sabia llegir i que tenia una cultura superior a la normal. Un home que podia tenir uns 35 anys, en la plenitud de la vida, i que estava vinculat tant als homes de paratge com als pagesos de remença. Un gentilhome que sabia el que era el món militar, i que coneixia l'esperit de la cavalleria, però que estava casat amb una remença, a la casa de la qual havia viscut uns deu anys, compartint la feina amb els seus parents remences. Verntallat havia viscut i arrelat a tres poblacions diferents: A Sant Privat de Bas, del Vescomtat de Bas, a Batet de la baronia de Santa Pau i a Sant Esteve Salull també del Vescomtat. S'hauria fet amb molta gent; gaudiria d'una extensa parentela familiar remença per part dels Noguier i d'una altra extensa parentela de la baixa noblesa per part dels Verntallat. Ambdues parenteles vivien en llocs que serien els nuclis més durs de la pagesia remença compromesa amb les guerres remences (Solà Morales, 1974). Aquestes característiques van fer d'ell un home ben posicionat per assumir, en el lloc precís i en el moment adequat, les responsabilitats que van constituir el que seria la seva missió en aquella terra.

5. Un capità 'apelat Vern Tallat'

El dos d'abril de 1462 va arribar a coneixement de la reina que les seves ordres no es complien i que els pagesos es negaven a pagar als seus senyors. La notícia li va semblar tan fora de lloc que va ordenar al subveguer de Girona que s'informés de si eren certes. Si no eran certes havia d'agafar a un tal Oliveira, que era qui les havia comunicat, i portar-lo a la seva presència per justificar la seva informació. Si Oliveira no mentia els pagesos serien castigats, excepte si no pagaven per llur pobresa que, en aquest cas, s'havia de comprovar (ACA AR, 1461-1462a: 91; Masiá, 1943: 65).

L'actitud dels remences anava més enllà del simple no pagar els censos i tasques. Ara demanaven la llibertat del pagès anomenat Bach, que havia estat pres en els aldarulls de Santa Pau. Els pagesos amenaçaven de mort a dos presoners que retenien en cas que en Bach fos penjat. També tenien controlats tots els camins dels voltants de la baronia de Santa Pau, posant gaites en els cims (Codoin ACA, 1860: 41; Monsalvatje, 1908: 64). Aquesta actitud desdenyosa de certs camperols respecte la reina queda palesa en el comentari d'un pagès, que va dir que donarien tanta aigua del Ter a la reina que ultrapassaria el seu cap.

L'actitud de la reina per sufocar la rebel·lió era clara (Vicens Vives, 1978: 73). Per contra, des del dietari de la Generalitat, es va arribar a dir que la reina s'havia dirigit a Girona,

en un principi, per pacificar als remences, però que, un cop a la ciutat, va fer tot el contrari. Aquesta opinió d'en Jaume Safont va ser després àmpliament compartida. No es va tenir en compte que gran part dels remences es van posar del costat de la reina quan va estallar la lluita contra la Generalitat. Joana Enríquez, respecte la qüestió social de la remença, va ser fidel i coherent amb la política adoptada per la monarquia, tot i que, posteriorment, s'aprofités de les forces remences (Coll, 1953b: 65).

A Barcelona també hi havia una altra guerra paral·lela que dona fe del difícil moment polític que vivia el Principat: el dia 11 per la nit van ser detinguts uns quants dirigents buscaires. Tot seguit, van ser torturats i executats en Francesc Pallarès, en Pere Destorrent i en Bernat Torró. Aquest assassinat dels elements més representatius del partit de la Busca va suposar un altre pas irreversible cap a la guerra (Hernández, 2003: 30). Els fets de la capital influeixen en tot el Principat: la ciutat tenia un pes igual al de la resta del país representat a les corts (Carrère, 1977: 416).

El canonge de Vic, Pau Alemany, escrivia el 13 d'abril, al seu bisbe Cosme de Montserrat, que els pagesos sublevats acabaven d'elegir un capità. Pels consellers de la Diputació del General, aquest nou capità implicat en els fets dels remences era una persona totalment desconeguda (Sobrequés, 1973b: 29). La carta, escrita en llatí, entre altres informacions, comentava que els pagesos *elegerunt sibi capitaneum quendam domicellum appellatum Vernt Tallat cui prestiterunt homagium constituentes sibi L viros es se qui commorentur secum ad ejus imperium omnes alli certo signo habeant convenire ad locum ubi ipse fuerit* (Codoin ACA, 1860: 64). El canonge comunicava que cinquanta homes havien elegit un capità que era un cert donzell *apelat Vern Tallat*, al qual li retien homenatge, detall que no deixa de ser significatiu i important: els pagesos escollien un home però, a continuació, li retien homenatge; és a dir, prestaven fidelitat a Verntallat i l'escollien com a senyor.

Era a Vic on realment tenien informació d'allò que s'estava coent entre els pagesos. El 21 d'abril de 1462, els jurats de Vic escrivien a la Diputació i al seu bisbe demanant ajuda ja que, en Jaume Serrolí estava congregant als pagesos revoltats a la plana de Vic (Rovira, 1931: 511). Aquest sí que era ja un signe clar de l'enteniment que tenien els pagesos amb la reina, per mitjà del seu representant. Feia pocs dies un dels pagesos volia ofegar la reina amb les aigües del Ter però, en aquests moments, la relació entre Joana Enríquez i els representants dels pagesos s'intensificava. La reina va escriure el 22 del mateix mes una primera carta al que ja era el representant dels pagesos: Francesc de Verntallat (Masia, 1943: 67)²³.

La reina es dirigia a Verntallat amb aquest encapçalament protocolari: *Al amat i feel del Senyor Rei* (ACA AR, 1461-1462a: 103). El tractava amb respecte però no el volia citar com a donzell; li donava ordres de què fes dispersar i retornar a llurs cases els pagesos. També li feia un retret: l'acusava de què ell i els homes de la seva companyia havien fet el contrari del que s'havia convingut la nit anterior amb Bernat Salbà. No diu, a la missiva el que havien pactat.

Sembla clar que les posicions s'estaven acostant, però la reina segueix forta amb les mateixes pretensions fetes abans: obligava sota pena de mort que tothom tornés a casa seva, però permetia fer reunions autoritzades. Tanmateix, havia fet un gest davant dels pagesos demanant una treva a tots els senyors que tinguessin homes de remença, i així no cobrar les tasques i censos fins al proper mes d'agost (Coll, 1953a: 298; idem, 1953b: 66).

Per una banda, la reina, estava recriminant la seva conducta als representants del Principat. Els acusava de fer processos contra persones que disposaven d'un guiatge real, de posar en llibertat Copóns en contra de les seves ordres i de violar la correspondència reial trencant el segell corresponent. Les posicions entre la monarquia i el Consell del Principat s'estaven allunyant cada cop més, provocant una situació gairebé insostenible. La reina començava a organitzar el que seria el seu sistema defensiu: el mateix dia 22 va convocar a Girona a tots aquells que fossin capaços per defensar la ciutat, intentant apropar a la seva causa els representants dels tres braços de Catalunya (Coll, 1953a: 294).

Sense saber encara, amb seguretat, com era en aquell moment la relació de Verntallat amb la reina, és a dir, la relació dels pagesos amb la monarquia, el fet és que el cap dels remences, faria sentir ràpidament la pressió dels pagesos als senyors. El 27 d'abril, Verntallat escriu una carta breu però contundent a Beatriu de Santa Pau, vídua de Bernat de Cruïlles. Beatriu i Bernat de Cruïlles s'havien casat el mateix any 1446 en el qual s'havien casat Francesc de Verntallat i Joana Noguer, donant Beatriu, com a dot la baronia de Castellfollit de la Roca, amb uns cent quaranta focs, que estaven integrats en les cinc parròquies citades en l'afer del segle passat del *ius maletractandi* de Monic de Puigpardines i el vescomte Huget d'Esquilace. Beatriu era una de les tres filles de Donya Damiata de Centelles, vídua d'Hug Ademar III, antic senyor de la baronia de Santa Pau. Territori que havien perdut feia pocs anys en el litigi que acabà subastant públicament la baronia (Sobrequés, 1973b: 68; Sala, 1979: 446). Així, Beatriu era una persona ben coneguda per Verntallat, ja que havia viscut tot l'afer de la baronia justament quan el futur cap dels camperols vivia a Batet, parròquia sufragània de la baronia (Codoin ACA, 1860: 108)²⁴.

La senyora de Castellfollit, Beatriu de Cruïlles, tenia pignorats certs béns a un pagès anomenat Hualguer de Sangles. Verntallat li demanava, amb correcció, que fes el favor de tonar els béns al pagès.

A la molt honorable la senyora de Castellfollit sia dada,

A la molt honorable Senyora: Jo, Francesch de Verntallat, vos prech que torneu les penyores e.n Hualguer de Sangles de aqui diumenge, per tot lo dia; i de aço me fareu gran plaer, com mossèn Barutell prech vos que no vos haja fer anugs. Feta a XXVII de abril.

Francesch de Verntallat

La carta, en aquest cas, no cita el lloc on està escrita. No era moment de donar pistes de la localització. Tanmateix, era una lletra respectuosa i traspuava uns modals i un esperit per

sobre del d'un simple pagès o d'un simple agitador de masses (Camps i Arboix, 1955: 149). No faltava la corresponent introducció protocolària del *molt honorable* i per dos vegades li fa una petició correcta: *os pregu a vos*. Però, tot i que la carta és força respectuosa, la al·lusió que fa de mossèn Barutell es ben clara.

Feia pocs dies, uns quants remences havien assaltat el castell de Bestracà de mossèn Barutell situat a una serralada de l'alta Garrotxa. En Barutell tenia pres un pagès que van anar a alliberar per sorpresa. S'apoderaren del senyor, en Berenguer de Barutell, li posaren una cadena al coll i el ficaren al lloc que ocupava el pagès. Després, entraren a la cambra on dormia la dona amb els seus fills i, entre bromes i paraules gruixudes, la amenaçaren amb ballestes parades. Tot seguit escorcollaren la casa i arreplegaren vestits i mobles. No hi va haver fets violents destacats però si va ser, a més d'un alliberament segurament justificable, un robatori a mà armada.

Així les coses, Beatriu de Cruïlles, va entendre ràpidament el cortés missatge i es va esverar molt. El mateix dia va escriure als Diputats del General. La carta els va arribar uns dies després, el 2 de maig, i referia els fets de la baronia de Bestracà i afegia les seves preocupacions: *fins aci jo em tenia altrament segura: fins ara que la senyora Reina m'a tramés a dir, per lo veguer i fisch de Camprodón, menant-me que yo no'm empatxas de negums malificis que los dits homes de remença hajan fets a Santa Pau ni en altres parts, ans de aquells me inhabeix, que no'm puga conèixer ni contra los vasalls meus ni altres* (Coll, 1953a: 326). La pobra dona es trobava així entre dues corrents: la reina, per un cantó, li demanava que no es preocupés dels aldarulls de Santa Pau i que no es fiqués amb els remences; però, per un altre cantó, rebia l'amable carta de Verntallat en què la desacreditava davant dels seus pagesos.

De bon principi, no estava gens clar si el mateix Verntallat havia anat en persona al castell de Bestracà. Beatriu de Cruïlles ho deixa caure en la seva explicació a la Diputació però el que és segur és que el cap dels remences estava totalment informat del cas. És també molt probable que fos una ordre d'ell mateix.

La reina també recalava informació a fi de fer-se una opinió real i segura dels fets. El 29 d'abril ordenava al veguer de Girona i Besalú que s'informés de la veracitat del rumor segons el qual en Berenguer Barutell havia estat pres pels remences (Coll, 1953a: 326)²⁵. Igualment, els diputats de Barcelona, també s'anaven fent, a mesura que rebien més informació, la seva pròpia idea dels fets; finalment van pendre una decisió que va ser clau: un dia abans, el 28 d'abril, havien anomenat capità general del Principat Hug Roger, comte de Pallars. Així justificaven els Diputats la seva decisió, resumint i sintetitzant els fets dels últims anys (Coll, 1953a: 309):

Attenents que per causa de les diferencies suscidades i qui de present són entre lo serenissimo senyor Rey, (...), i lo dit Principat o nosaltres, aquell representants, amb intervenció de la dita ciutat de Barchinona, per rahó o ocasió de la capció per la sua Altesa feta de la persona del illustrissimo don Carles, fill primogènit seu, lo dit Principat es constituit en grans perplexitats i contorbacions, (...) per la qual rahó i encara per comprimir los moviments, insults

i inobediencies fets i comesos i que continuament se fan es cometen ma armada en las parts de Emporda i del vezcomtat de Bas i altres lochs de aquelles muntanyes per los pagesos vulgarment dits de remença i altres, los quals, permetent i procurant lo dit serenissimo senyor Rey i la ilustrissima senyora Reyna, (...) per portar a fi lur proposit i concepte que tenen contra lo dit Principat, ço que dolentment referim, no solament cessen i expresament recusen pagar a lurs senyors i altres los censos, delmes i altres servituds i drets ...(sino que) els prenen i injurien, i lurs castells, cases i béns roben i discipen, no tements Déu ni la correccio temporal, sots capitania de un appellat Verntallat, amb bandera reyal stesa.

Aquesta manifestació d'intencions de la Diputació exposava com a raons les disputes polítiques originades amb motiu de les divergències amb el difunt Príncep Carles de Viana; però, sota la pressió d'uns motius socials que eren les pretensions dels pagesos; segons ells, aquestes llibertats de moviment dels camperols estaven permeses pels monarques. Entre aquestes persones que estan cometent les malifetes, el diputats seguint les seves informacions, no dubtaven en posar com a persona visible a Francesc de Verntallat, que no feia ni 20 dies que l'havien sentit anomenar per primer cop. Bé per la carta de Beatriu de Santa Pau, bé per les informacions dels de Vic, o bé per altres informacions orals, Verntallat era la persona més citada. Deien que estava actuant amb la bandera reial i l'anomenaven com a un vulgar home: *un apelat Verntallat*. També feien referència a la presa de castells (es referien al de Bestraca), i a les injúries fetes a Castellfollit (a Beatriu de Santa Pau). El vescomtat de Bas era citat, certament, com un dels nuclis principals d'aquesta revolució. Efectivament, el 29 i 30 d'abril, van sortir les banderes de Barcelona i la dels ciutadans, mercaders, artistes i menestrals.

L'actitud de la reina respecte els pagesos no era fàcil. Per una banda els havia de tenir controlats, però per l'altre començava a veure clar que, en certa manera, tenien un enemic comú. Segurament, per la mateixa manera de produir-se els fets, la monarquia, va haver de comptar amb les bandes de Verntallat com a única opció, per poder enfrontar-se a les forces del Principat (Coll, 1953a: 235; Vilar, 1973: 201).

6. Un maig conflictiu

Des de Vic, seguien arribant notícies alarmants pels Diputats del Principat. El dia primer de maig, Pere Desplugues i el capítol de la Catedral de Vic, escrivien informant de les últimes notícies (les dues cartes van arribar el dia 3). En aquestes cartes s'informava que, Verntallat, per tenir a la seva gent a soldada, havia establert que, de cada tres pagesos, un agafaria les armes, i els altres dos restarien pendents dels seus camps i de les despeses del primer. També comentaven que, *en Serrolí, notari, va per aqui tractant entre los pagesos que es faci un tall entre ells de 18 sous per foc per sostenir lo bordull*. Segons el Capítol de Vic, *som veridicament certificats com en Verntallat quis fa capità del dits homens amb una flota que sen*

ha menats per força es entrat en la casa de mossèn Barutell i aquella han barrejada i desboscada que no li han jaquit un clau i han tret de la preso un home que lo dit mossèn barutell tenia pres i segons se diria en lo loc on aquell stava han mes lo dit mossèn Barutell. Asseguren que Verntallat havia ordenat que, pels que poguessin pagar, es fes un tall de dos florins per foc; les famílies amb economies més febles podien pagar menys quantitat. Amb els diners d'aquest tall es pagaria el sou d'aquells pagesos que estarien al servei de les armes. Afirmaven també que havia fet grups de cinquanta homes organitzats en sub-capitanies i que era molt probable que, amb dos mil o tres mil homes anés per la via de Balaguer, per les muntanyes de Puigcerdà, per posar-se en contacte amb el Rei i introduir-lo a Catalunya. *Axi mateix sentit que lo Verntallat seria entrat aquestos props dias en Osona i que hauria comunicat amb alguns pagesos de la bandositat de aquesta 'terra' pregant i animant-los lo vullen seguir.* Dels fets de Bestracà, deien que havien robat de la casa de Mossèn Barutell fins les crespines de la seva muller (Codoin ACA, 1860: 112-118)²⁶.

Si els rumors eren certs, es pot deduir una capacitat organitzativa de Verntallat important per mantenir l'exèrcit. No està clar quina de les dues opcions que se citen va escollir; és a dir, o fer un tall de dos florins per foc, o que cada dos homes paguessin un tercer. En qualsevol cas, és prou significatiu que citin fins a dues maneres diferents d'organitzar-se. Verntallat feia una distribució dels homes per capitanies de cinquanta homes seguint un costum militar comú. Així, per exemple, la reina el 23 d'abril havia ordenat que els ciutadans gironins es premobilitzessin dividint-los en desenes i cinquantenes; i més endavant, a finals de maig, ordenaria que un tal Pere Espígol fos *cinquanter*, és a dir, capità de 50 homes (Sobrequés, 2006: 195; Coll, 1953a: 336). També era freqüent, a la major part de les viles, l'agrupació en *desenes i cinquantenes* per facilitar les convocatòries del sometent, amb un responsable per cada grup (Sabaté, 2007: 39).

Els diputats, des de Barcelona, el 2 de maig van fer proclamar un pregó en què s'oposaven a la prohibició de la reina d'allistar-se a l'exèrcit de la Diputació. Per primer cop, ambdues autoritats s'enfrontaven clarament entorn unes disposicions oficials. L'arquebisbe, Pere d'Urrea, favorable a la monarquia es va negar que es publicués el pregó a Tarragona i el mateix va fer Bernat Joan de Cabrera, comte de Mòdica, en tots els seus dominis (Sobrequés, 1973a: 164). En el Vescomtat de Bas, domini del comte i nucli de la revolta inicial tampoc es va publicar. Amb tot, difícilment s'hauria pogut publicar vist l'enrenou que s'estava produint pel remences. Malgrat que Bernat Joan de Cabrera era una de les persones del bisbat de Girona que més a favor estava de la persecució dels remences perquè paguessin els censos i tasques, coincidint de ple amb les directrius de la Generalitat, en aquests cas es desmarcava de les directrius de Barcelona per significar-se com un veritable partidari de la monarquia. Consideraria que els Diputats del General estaven anant massa lluny en la seva política.

El mateix dia, la reina convocava a Girona els feudataris del Principat: entre ells hi havia els nobles Vescomte de Rocabertí, Pere de Rocabertí i Martí Guerau de Cruïlles. Però també hi eren presents el donzell Pere Des Bach de Rocabruna, el cavaller Gabriel Xatmar senyor de Medinyà i el pobre Berenguer Barutell del castell de Bestracà. La reina estava intentant fidelitzar els magnats del Principat. Uns dies després la reina acusava la Diputació de voler apoderar-se del seu fill, el primogènit Ferran. En el memorial acusatiu de la reina es trobava un llista de personalitats com el Vescomte de Illa-Canet, el d'Évol, Felip Albert, Berenguer i Carles d'Oms, el donzell Francesc de Perapertusa, 13 cavallers més, nou donzells i un burgès (Coll, 1953a: 338-339). La noblesa s'estava dividint en dos blocs: partidaris de la manorquia regnant i partidaris de la Diputació.

Les dificultats a Besalú no disminuïren i la situació semblava que se sortia de mare. Uns traginers que portaven blat per a la vila van ser assaltats i es van apoderar dels homes, de les set mules i del gra. La reina, indignada, va donar ordres que es castigues els culpables i que es tornés el que s'havia robat. El dia cinc de maig va sortir de Girona el sometent amb 800 homes armats disposats a recuperar el blat de la vila de Besalú, a procedir contra els que havien assaltat el castell de mossèn Barutell, i de recuperar 500 caps de bestiar també robats que eren d'un carnisser de Girona anomenat Alemany. La expedició punitiva estava dirigida pel veguer de Girona i Besalú, l'alguatir Jaume Janer, i pels consellers reials Narcís de Sant Dionís i mossèn Bernat Margarit, entre altres (Coll, 1953a: 326-327). A més, la reina, ordenava als remences, sota pena de mort, que estiguessin sota l'obediència dels síndics dels pagesos. Malauradament no citava el nom dels síndics (ACA AR, 1461-1462a: 110; Masià, 1943: 80).

Pocs dies després veient la falta de disciplina que hi havia entre els 800 homes del sometent, la reina decidia conservar uns 200 homes a Besalú i fer tornar a casa seva als restants (Chia, 1888b: 102). També va enviar l'escrivà Daniel Bertran amb unes credencials pel veguer i pels consellers enviats amb el sometent i una altra carta dirigida a Francesc de Verntallat. A tots els hi ordenava el mateix: que fessin tornar el caps de bestiar de mossèn Alemany i que, per tots els mitjans, aconseguïssin posar pau entre els pagesos i els habitants de Besalú. La reina al final de la carta va tenir, en principi per primer cop, la gentilesa de citar Verntallat com a donzell. En l'encapçalament hi ha el protocol acostumat: *En Francesc de Verntallat ben amat i feel del S.R. e nostre* (ACA AR, 1461-1462a: 114)²⁷. Poc abans que acabés el dia, Joana Enríquez va rebre una agradable notícia: Jaume Janer li comunicava la devolució dels 500 caps de bestiar a mossèn Alamany així com la captura dels malfactors (Coll, 1953a: 330).

El marit de Joana Enríquez, el rei Joan II, no es va quedar parat. El rei de França va oferir-li el seu exèrcit i el dia 9 de maig es va signar el tractat de Baiona pel qual posava a la seva disposició uns 5600 combatents. També Gastó de Foix oferí les seves forces al rei Joan, agafant posicions en el Pirineu (Hernández, 2003: 31).

El dia 10, la reina, enviava ordres al comte de Mòdica perquè anés a Girona amb les hosts de Verntallat (ACA AR, 1461-1462b: 132)²⁸. Tanmateix, el comte cregué necessari tallar el pas de l'exèrcit de Barcelona que es dirigia a Girona i es va refugiar en el castell d'Hostalric (Sobrequés, 1973b: 44). Un dia després, la reina, rectificanc l'ordre del dia anterior, i tenint en compte la possible aproximació de l'exèrcit enemic i la iniciativa de Bernat Joan de Cabrera d'anar a tallar-li el pas a Hostalric, li va escriure el dia 11 anunciant-li l'enviament de 200 homes per a la defensa d'Hostalric i que, s'havia enviat una ordre a Verntallat per a què amb cinc-cents o sis-cents homes s'acostés a les falces del Montseny, amb l'obligació de prestar-li, com a subordinat seu, el corresponent auxili en cas de necessitat (Chia, 1888b: 104; Sobrequés, 1973b: 44). La reina volia fer valdre aquí el vassallatge de Verntallat respecte el seu senyor el comte de Mòdica i vescomte de Bas. Un vassallatge del qual es tenen poques evidències. També disposava que Joan Vesach i Jaume Serrolí anessin a conferenciar amb Verntallat. La carta no diu l'objecte de la entrevista, però sembla molt possible que es volgués assegurar de la fidelitat de Verntallat (Coll, 1953a: 333)²⁹. (Joan Vesach que havia estat acusat d'enverinar el mismíssim príncep Carles de Viana). Veritablement, les notícies volaven o s'intuïen d'una manera extraordinària, puix que el mateix dia 11 el bisbe de Vic des de Barcelona, va proposar alçar un exèrcit de 500 homes de peu encapçalats per Pere de Bell-lloch per dirigir-se a Hostalric.

Els Diputats del General tenien les seves pròpies fonts d'informació i el dia 13 es van apressurar a escriure a la vila de Sant Celoni sobre les novetats de la incipient guerra. Entre altres coses, els hi deien que *havem que lo bastard de Cabrera i en Verntallat deurien venir aquí en aquella vila amb DCC homes per haver tenir aquella en llur ma* (Codoin ACA, 1860: 223). (El bastard de Cabrera era un fill natural de Bernat Joan de Cabrera, anomenat Climent de Cabrera i que un any després fou generosament recompensat pel rei Joan II amb la casa forta de Juvinyà). Per la seva part, la reina, també escribia a Sant Celoni intentant escombrar cap a casa: els hi anunciava un cop de mà de Verntallat i del bastard de Cabrera amb uns 700 homes, per tal d'apoderar-se de la població que estava ocupada per l'exèrcit de la Diputació; demanava col·laboració militar als habitants. Sembla ser que la carta de la reina no va reeixir ja que va arribar a mans de la Diputació (Codoin ACA, 1860: 223; Sobrequés, 1973b: 44-47). L'avantguarda del que seria l'exèrcit de la Diputació anava avançant les seves posicions.

Durant aquells dies les forces de Verntallat i de Pere de Bell-lloch estaven, entre Girona i Barcelona, intentant pendre posicions sense que, de fet, s'hagués declarat una guerra oberta. Tant clar veia la reina la importància dels esdeveniments que estaven passant que enviava un altre cop a Joan de Vesach amb unes credencials reials per *vosaltres els homes vulgarment dits de remença com altres comisionats i ajustats en companyia del amat i fidel de la majestat del dit senyor rei en Francesc de Verntallat per acompanyar i assegura la bandera reial* (ACA AR,

CR, 1462; Coll, 1953a: 333). La reina volia que les forces remences estiguessin acreditades convenientment per la monarquia, de manera que les seves accions fossin legítimes.

Pere de Bell-lloch, capità de l'exèrcit del General, informava els Diputats en arribar a les afores d'Hostalric el 17 de maig (Codoin ACA, 1860: 344-346): *Ahir que fou divendres segons ja us he escrit (...) era informat que En Verntallat seria en lo camí amb 650 homes.* Continuava explicant el capità, que Verntallat, li havia tramès que es presentés al matí a un lloc anomenat *Percha del Stor*, i que allí podrien deliberar. Bell-lloch comentava que Verntallat *fou cortès amb aquella proposició però que, quan va anar a la cita, no es van trobar.* Seguia informant el capità Pere de Bell-lloch als Diputats de Barcelona que, en arribar a Hostalric, els de la ciutat no els hi volien obrir les portes i que, el comte de Mòdica, *brevia molt a la muralla des del castell de la vila;* és a dir, el comte cridava fent ostentació de bravesa o de poder (Costa, 2001: 35). Aleshores, estant així com estaven en un puig, continuava dient Pere de Bell-lloch, veieren Verntallat que venia cap a ells *i tots metem-nos en un puig hem dispost i aventagat loch i preparam nostra batalla (...) aquí es quan obren les portes de la vila. Lo dit Verntallat de continent gira en tornassen.* Efectivament, quan estaven a punt d'entrar en batalla, sobtadament, algú, traicionant al comte de Mòdica, va obrir una porta de la vila i l'exèrcit de Bell-lloch aprofità per entrar (Rovira 1931: 518). El comte seguia parapetat en el castell però la vila d'Hostalric era ja de la Diputació. Verntallat tant bon punt va veure que es feien forts a la ciutat va marxar. Durant aquells dies l'host que dirigia Verntallat es situaria entre les poblacions de Hostalric, Santa Coloma de Farnes, Riudarenes i Girona.

Per reforçar encara més la identitat d'aquest exèrcit de remences, la reina, dos dies després, enviava una circular a tots els jurats i prohoms de viles, llocs i parròquies del Principat dient que *sia molt expedient que lo fidell i ben amat de la dita majestat i nostre En Francesc de Verntallat, donzell, i altres de sa companyia, (...) sien socorreguts de vitualles i altres coses necessaries* (Coll, 1953b: 339). La reina es feia càrrec del manteniment d'aquestes forces camperoles i ja tractava de donzell al cap dels remences.

El 20 de maig els remences de Verntallat estaven a Santa Coloma de Farnes, molt a prop d'Hostalric. Bernat Des Balbs informava els Diputats que havien entrat a la vila de Santa Coloma en nombre de vuit-cents, però també manifestava que es comportaven correctament (Monsalvatje, 1908: 75). Paral·lelament, la reina feia un pregó per les contrades en què nomenava oficialment a Verntallat comandant de la host pagesa: *havem comendades les reyalas banderas al ben amat i fidel de la prefeta majestat al nostre Francesc de Verntallat, donzell, el qual acompanyat de moltes gents armades i en ben ordre es anat cap a Riudarenes (...) Encarregem estretament que la gent es presenti a ell de la millor manera armada en la dita vila de Riudarenes on trobarets al dit Francesc de Verntallat amb la nostra bandera reial, i aquell socorrereu en la forma i amb aquella molta afició que sempre a la dita majestat i al nostre dit ilustrissim príncep es deguda (...) i en el seu cas no fallira la deguda remuneració* (Masia,

1943: 227). Joana Enríquez prometia fins i tot la remuneració dels pagesos que es presentin al seu capità Verntallat.

Al mateix temps, enviava instruccions a Joan Vesach i als col·laboradors que l'acompanyaven respecte les forces encomenades a Verntallat. En primer lloc, s'havien d'informar del nombre de homes que anaven amb Verntallat i Serrolí i de com anaven armats. Jaume Serrolí i Francesc de Verntallat estaven dirigint conjuntament el nombrós exèrcit. La reina també volia subjectar les improvisades tropes a la disciplina militar, ordenant a Verntallat que no marxés d'aquell lloc sense haver rebut la corresponent ordre. En tercer lloc, s'havia d'amonestar els pagesos a fi que actuessin correctament, amb ordre, i que no fessin reunions no autoritzades; seguia insistint, tot i la gravetat de la situació, en que es digués a Verntallat que els remences deixessin de cridar *fora tasques i censos* (Masià, 1943: 87; Coll, 1953a: 334).

Tant important era per a la Reina saber el nombre de pagesos com saber quin tipus d'armament portaven. En general, els homes del principat eren gent armada i preparada per acudir als corresponents crits d'alarma. En aquests exèrcits populars solia haver-hi una elevada presència d'espases i escuts, algunes ballestes, i un gran predomini de llances. També era corrent aprofitar les eines agrícoles com el dall. En el cas d'alguns municipis, s'obligava a tots els habitants a tenir armes disponibles. A la ciutat de Tarragona, per exemple, es deia que s'havia de *tenir ses armes a les portes e ganxos en llurs obradors*. A Barcelona es precisava el tipus d'armes: *Que tot hom tenga armes, ço es espasa, escut e lansa o ganxo en sa casa* (Sabaté, 2007: 15, 43).

La Diputació aquell mateix dia va fer un gest per apropar-se als pagesos, veient com s'estaven precipitant els esdeveniments. Va enviar una circular als veguers, batlles i oficials de justícia ordinaris a fi d'intentar una concòrdia entre els pagesos i els senyors. Deien que, a prec dels pagesos i dels senyors, s'havien fet uns capítols de concòrdia que urgia que fossin publicats ràpidament per a coneixement de tots i en bé de la pau. Dit d'una altra manera; una cosa era lluitar contra els pagesos perquè no pagaven les seves prestacions, i una altra era veure'ls units amb les forces de la monarquia. El document estava encapçalat amb aquestes paraules: *Capítols i apuntaments della Avinença Concordada entre los homes o pagesos i los senyors dells dits homes*; però, seguidament, va quedar batejat amb la sola paraula de la *Concòrdia*. El text jurídic de la concòrdia estava ben pulit: era precís i exacte. D'una manera metòdica i hàbil es tractaven els diferents aspectes de les prestacions, d'ús general o particular, i dels mals usos. En la redacció del text es veia la mà experta de juristes amb la col·laboració dels homes que patien les vexacions: dels pagesos. Tanmateix, no s'especificaven els poders d'ambdues parts, senyors i pagesos i, a més, els primers, negaven els precedents jurídics, rebutjant les disposicions d'Alfons el Magnànim. Per una banda, no hi havia marge de contrarèplica dels pagesos i, per l'altra, el document no contemplava l'estament eclesiàstic ni s'havia consultat a una part del braç militar. (En concret, el braç militar de l'Empordà es va queixar el dia 5 de juny del

procediment que s'havia seguit ja que els senyors no havien intervingut per res en la redacció de la concòrdia) (Vicens Vives, 1978: 91-93).

Li va faltar temps a la reina per contrarestar l'efecte de la circular encarregant al seu procurador i als síndics que fessin el possible per disuadir als pagesos de dita concòrdia i fent-los veure que la Diputació no tenia potestat per concedir aquestes franquícies.

Es veuen així, clarament, les motivacions polítiques dels dos bàndols enfrontats respecte la qüestió social dels camperols (Monsalvatje, 1908: 75). Els pagesos i, Verntallat amb ells, van escollir majoritàriament el bàndol de la monarquia, ja que era més sincer i tenia una llarga tradició de negociar millors condicions pels pagesos que mancava clarament en l'altre bàndol.

Al dia següent, Pere de Bell-lloch, que ja tenia la vila d'Hostalric, va assaltar el castell en nom de la Generalitat i va empresonar al comte de Mòdica, el qual va enviar captiu cap a Barcelona. Poca cosa va poder fer en Verntallat per impedir-ho. Segons Pere de Bell-lloch, Verntallat havia estat tot el dia anterior a prop de la vila, però durant aquell dia no se l'havia vist per res. Bernat Joan de Cabrera, vescomte de Bas i de Cabrera, era el noble més poderós de Catalunya, amb més de 10.000 vassalls i amb unes terres que anaven des de Ripoll fins a Blanes, formant un gran semicercle (Sobrequés, 1973b: 46; 2006: 207). La reina, quan es va enterar de la notícia de l'empresonament del que podia ser un dels seus grans col·laboradors, es va apressurar a animar Verntallat: li va dir que, tan aviat com pogués, li enviaria pa, vi i diners; i que es fes fort en el lloc on es trobava (Coll, 1953a: 335 i 351).

La correspondència de la reina amb Verntallat era fluida i així el 25 de maig li enviava una ordre a fi que deixés passar un estafeta cap a Barcelona, donant una idea de fins a quin punt estarien vigilats els camins (Coll, 1953a: 335). No es pot saber quin missatge podia portar, però molt probablement portaria la circular de la reina escrita el dia anterior mitjançant la qual explicava a tot el país la, segons ella, gran notícia del pacte de Baiona entre Joan II i el rei de França i desmentint el lliurament a França del Rosselló i la Cerdanya (Sobrequés, 2006: 208).

Per contra, al dia següent, els diputats dirigiren una circular a totes les universitats del Principat comunicant l'aliança amb França que havia fet la monarquia. Els diputats exclamaven que allò era cosa de grandíssima admiració i de profundíssima angoixa; veure com el rei posava el Rosselló i la Cerdanya com a penyora del diners que devia Joan II al rei francès a canvi de l'ajuda militar (Sobrequés, 2006: 208).

Joana Enríquez, per la seva part, seguia organitzant les coses preparant el pitjor dels escenaris: volia fugir del desordre anàrquic i establira unes certes jerarquies entre els pagesos. Comunicava a Pere Espígol la seva elecció per part dels síndics dels remences com a *cinquant*, és a dir, com a capità de 50 homes, ordenant-li que anés a prendre possessió del seu càrrec en el lloc on els electors es reunien (Coll, 1953a: 336). Bastants homes es faran capitans o sots capitans en aquesta guerra. Alguns seran pagesos, altres gentilhomes i, altres, ni una cosa ni l'altra. Alguns d'aquests, posteriorment, com és el cas de Pere Espígol, abusaran del seu

poder (Solà-Morales, 1988: 65). Aquest Espígol era de Canet d'Adri i tant ell com la seva família van seguir la causa reialista: Berenguer Espígol ajudaria a la defensa de Girona i van ocupar el castell de Cartellà. En canvi, els seus veïns, la família dels Canet, cavallers de Canet d'Adri, va romandre addictes a la Generalitat, i totes les seves pertences van ser donades a Berenguer Espígol en recompensa per la seva fidelitat (Marquès, 1996: 52). Amb el cognom Espígol hi ha també en Bernat Espígol de Rocacorba, que també estigué a la Força de Girona el mes de juny de 1462 i el mercader Llorenç Espígol, de Sant Feliu de Pallerols, un altre capità de Joan II, parent de Verntallat. En Bernat Espígol de Rocacorba era remença, el mercader Llorenç, no, i, d'en Pere Espígol, no hi ha evidències que ho fos.

Finalment, el dia 29 de maig, sortí de Barcelona el comte de Pallars amb l'exèrcit de la Generalitat, disposat a anar cap a Girona, amb l'intenció de posar en ordre als remences però, també, i això era evident per a tothom, amb l'intenció de fer-se amb el primogènit i, en el millor dels casos, exiliar a la reina. Anava recolzat per dos avals: el projecte de concòrdia dels pagesos i la revelació de la traïdoria del rei d'hipotecar el Rosselló i la Cerdanya com a penyora per l'ajut francès (Sobrequés, 1973a: 180). El mateix dia que sortia de Barcelona el comte de Pallars, un dels pocs i principals comtes del Principat, arribà un altre comte a la ciutat: el de Mòdica; però aquest ho feia empresonat. Jaume Safont, escrivia en el seu dietari que, el dissabte dia 26 a migdia, mossèn Lluís Colom, algutzir de l'exèrcit, amb 50 ballesters portà pres el comte de Mòdica, que estava en contra de la capitulació i que s'esforçava per ficar dins de la vila d'Hostalric a *en Ffrancesch de Verntallat, capità d'una gran flota de lladres i de gitats de pau i de treva qui robaven tota la terra*. Aquesta era la visió que tenien de Verntallat a la ciutat de Barcelona: un capità d'una gran flota de lladres que robaven la *terra* (Safont, 1992: 156).

Jaume Safont era un notari del partit de la Biga, molt compromès amb el seu partit i que va estar empresonat pels de la Busca l'any 1456 i fou posteriorment alliberat per decisió del Rei de Navarra. Des de 1454 fins a 1472 fou el redactor del registre de l'escrivania major de la Diputació del General. Per tenir aquest càrrec disposava d'un bon sou de 100 lliures anuals. A partir del Dietari oficial que es feia a la casa de la Diputació del General i que ell elaborava, va redactar la seva crònica particular: el *Dietari o llibre de Jornades de Jaume Safont*, aprofitant bona part de les notícies que enregistrava en el dietari oficial de la Generalitat. L'objectiu principal era narrar la guerra civil; era fer un memorial, és a dir, una justificació dels esdeveniments de la guerra per posar-los al seu lloc: *És necessari que ací es faci menció en aquest present memorial*. Va tenir la preocupació de donar la seva visió de la guerra un cop aquesta es va veure perduda. El seu testimoni és força interessant perquè és un decidit partidari de la Generalitat i, per tant, totalment contrari a la monarquia de Joan II, a la seva dona, i als seus partidaris, com Verntallat (Sans i Travé, 1992).

En els moments de guerra calen mites, tant de signe positiu com de signe negatiu; són necessaris els valents lleons i són també necessàries les rebutjables hienes. Pel bàndol de la

Generalitat el gran mite heroic va ser el Príncep de Viana que, juntament amb els intercessors Sant Jordi i Sant Miquel, apareix com el paladí de la causa del Consell del Principat. Per contra, Joan II, la seva dona Joana Enríquez i Francesc de Verntallat van ser definits com autèntics diables, enemics, dissipadors i malfactors (Sobrequés, 1981: XV). Verntallat anirà agafant en el bàndol contrari, especialment durant el primer any de la guerra civil, aquesta imatge.

7. Hug Roger, comte de Pallars

A principis del mes de juny arribava a Girona el baró de Llagostera, Martí Guerau de Cruïlles. Havia estat camarlenc de Carles de Viana i havia negociat el matrimoni frustrat del Príncep amb Isabel de Castella, que després seria dona de Ferran i que, en aquests moments, amb els seus 10 anys, es trobava també a Girona amb la seva mare. Així, ironies de la vida, semblava que la reina Isabel de Castella, d'una manera o d'una altra, estava lligada al futur del Principat. El baró de Llagostera, que havia estat abans un valedor del de Viana, apareixia ara estretament vinculat amb el reialisme. En el mes de febrer, el baró, va ser un dels que va instar el Consell del Principat perquè adoptés mesures enèrgiques contra els remences, considerant la possible relació del rei amb l'aixecament camperol. Ara, en canvi, d'una manera paral·lela al comte de Mòdica, es disposava a ajudar a la reina a la ciutat de Girona (Sobrequés, 1973a: 180-181). O bé l'habilitat dels monarques li havien fet canviar d'opinió, o bé, la lleialtat al jurament de fidelitat a la monarquia li feia considerar agosarada la posició dels diputats del General. En aquesta mateixa línia de reconciliació i apropament entre la reina i el baró, s'entén l'amonestació que feia Joana Enríquez el dia 3 de juny al donzell Verntallat: li deia que fessin, ell o els seus homes, el favor de no insultar un vassall del baró de Llagostera. El motiu de l'insult era que demanaven amb males paraules al vasall que tornés uns censos i tasques que havia cobrat. Tot i que no s'especificava a la carta de la reina si el que havia insultat el vassall del baró era Verntallat o un dels seus homes, la veritat és que quedava manifest l'interès del cap dels remences i dels seus homes perquè no es cobressin les prestacions (ACA AR, 1461-1462a: 133)³⁰.

Entretant, el comte Hug Roger, anava apropant-se a la ciutat de Girona, topant-se pel camí amb el pagesos de remença. El comte anava informant puntualment a la Diputació del General. El mateix dia 3 escriu des d'Hostalric que ja s'ha trobat amb les forces de Verntallat (Codoin ACA, 1861a: 13)³¹:

Lo Verntallat fuig de la nostra cara i se es mes a mitja legua al Hostal Nou i en altra parròquia o masos qui stan aquí vers Girona. No se assegura gens de nit. Va a dormir al bosch, i ell apartat de tots los altres, amb X o XII que no sab hom on dormen. Pus al mati tornen. Deuen ser CCC homes i abans menys.

Verntallat es mostra extraordinàriament prudent amb la seva situació: durant la nit s'amagava al bosc amb 10 o 12 homes totalment fidels. Verntallat no plantava cara a l'exèrcit de Pallars i es mantenia a una distància prudencial. Dos dies després, des de Vilobí, ja molt a prop de Girona, el de Pallars volia exampar Verntallat entre dos focs. Per una banda destacà cinc-cents homes de peu i vint de cavall a les ordres de Pere de Bell-lloch; per l'altra, ell mateix, amb altres forces, intentà tancar-li la retirada. Verntallat, amb la majoria del seus homes, va aconseguir escapolar-se del parany, però els homes de Hug Roger, van eixampar 10 remences que havien anat a buscar queviures. Es tractava de Jaume Carbonell, àlias Calm, de Sant Esteve Salull que l'anomenaven algutzir de Verntallat, amb un germà seu. També hi eren Esteve Torró i Joan Piquer de Bas, Joan Peyolà i Marc Comes de Sant Esteve, Salvi Joan de Bilert, Salvi Ponç Perellós de Sant Martí de Pallerols, Antoni Vilar de Cogolls i Llorenç Soler. Molts d'ells eren, o del mateix Sant Esteve Salull, o molt propers a dita vila (del vescomtat, de Pallerols i de Cogolls).

Hug Roger va decidir enviar a Jaume Carbonell, àlias Calm, a Barcelona: *He deliberat tramete-us lo dit Calm, algutzir, perquè aquí sabreu amb ell moltes coses i li fareu la enquesta a ordinació vostre*. També els va enviar el bastó d'algutzir i la certificació corresponent feta per l'escrivà del rei que li fou trobada. Va fer penjar Llorenç Soler i va dir que faria penjar els altres sis pel camí reial i que deixaria anar dos dels presos perquè, segons ell, no sabien res. Afegia Hug Roger què, finalment, en aquell dia, va fer penjar també Joan Piquer de Bas i el de Pallerols. Justificava que es va veure obligat a penjar a aquests remences perquè els seus homes estaven tant excitats per l'expedició que, si no els penjava, els haurien agafat i tallat a tots a peces: *tant es l'animo d'aquesta gent inclinat a tot, que paguessen fer al Verntallat i a sa gent que es forçat yo a fer aquesta execució* (Codoin ACA, 1861a: 71-73)³².

En Jaume Carbonell, àlias Calm, portava el bastó i les credencials corresponents a algutzir reial, signes de l'organització que tenia l'host pagesa. El bastó era un signe de comandament dels dirigents del somatent i, per tant, un símbol d'autoritat reconegut pels pagesos (Sabaté, 2007: 43). A Carbonell, àlias Calm, se'l considerava també un home de confiança de Verntallat. És fàcil de suposar el que significaria per Verntallat la mort d'aquests homes i la preocupació per la fi d'en Calm. En la convocatòria del sindicat de 1448 a la població de Sant Esteve, hi era present un Jaume Ça Calm que molt probablement era el pare d'aquest (Homs, 2004: 92). En Jaume Calm sènior es va casar el 1420 amb Sibil·la (Pagès, 1987: 34). Seria un home culte i amb nombrosa família, puix que l'any 1445 tenia 6 fills inscrits com a escolars en el llibre corresponent de la cúria diocesana: Jaume, Gaspar, Pere, Mateu, Vicens i Llorenç (ADG, 1441). Mateu Calm, que va tenir un paper molt important com a capità remença, s'havia casat amb Margarida l'any 1450, filla d'una important família: els Vilamala. Serà conegut com a Mateu Vilamala àlias Calm (Pagès, 1987: 34).

Al dia següent, el comte de Pallars, ja als afores de Girona, informava a la Diputació que li semblava que Verntallat havia fugit cap al camí de Bas, ja que l'havien perseguit fins el Ter. El comte relatava l'incident de Verntallat al creuar el riu: *passà ir lo rio Ther fins la barba que es una gran maravella com no negà. És aquesta una anecdota que segurament referiria algun lloctinent o soldat al comte de Pallars: s'afirmava que Verntallat va passar el riu amb aigua fins al coll i que va tenir molta sort de no ofegar-se. Pallars continuava explicant en una llarga carta tots els fets del dia; entre ells, la presa del barri del Mercadal de Girona, a la riba esquerra del riu Onyar, mentre el bàndol monàrquic es feia fort a l'anomenada Força de Girona, la part més noble de la ciutat, a l'altra part del riu. En els enfrontaments que van haver-hi al barri del Mercadal hi va haver poques baixes: En la brega han mort alguns homes dells de nostres fins aci no se que ni haja morts sino hu i VIII o X nafrats* (Codoin ACA, 1861a: 67-71).

En aquesta carta es traspuia l'habilitat del comte de Pallars per escriure correctament, disculpant-se, en un paràgraf, de la seva manca d'estil. No era l'únic cas de prohoms que tenien interès per l'escriptura. Es poden citar, entre altres, Bernat Hug de Rocabertí, un dels capitans més ben considerats militarment de tota la guerra, Pere Torrella, Pere March, Francesc de Pinós i Pere Joan Ferrer (Sobrequés, 1973b: 132). La educació dels nobles estava en consonància amb els valors de la cavalleria del segle XV; és a dir: la perícia guerrera, el refinament cortesà i la instrucció intel·lectual. Des de la infància es familiaritzava el noble amb l'equitació i amb les parts i pes de les diverses peces de l'armadura. Es dedicava una especial atenció a les tècniques de lluita, a les bregues esportives, a les justes, als torneigs, a la caça, i a la doma i cura del cavall. No es descuidava l'educació personal de la higiene i la indumentària, el control de la paraula i el gest, el comportament a la taula; també s'educaven les habilitats relacionades amb l'espargiment, com el ball, el cant, la interpretació d'alguns instruments musicals, els jocs de pilota. S'inclouia l'aprenentatge de la lectura i de l'escriptura, alguns rudiments del llatí, la història, els temes morals i didàctics i, probablement, la literatura cavallaresca (Beceiro, 2007: 209). També en Verntallat va escriure deu dies després una carta memorable, demostrant una bona cultura i una gran capacitat d'expressió literària (Sobrequés, 1973b: 29-30).

Hug Roger, per augmentar al seu exèrcit, intentaria reclutar més combatents entre els pagesos de les rodalies arribant a reunir-ne fins a mil cinc-cents. Aquesta feina no era gens fàcil com ell mateix reconeixera informant els de Barcelona: *La gent catalana és dura de metre en orde i majorment multitud i no exèrcitada en guerra tal* (Sobrequés, 1973a: 216). Gent de camp no acostumada a obeir ordres, i sense cap tipus d'instrucció militar. El mateix tipus de persona, el pagès, era el que havia de manegar Verntallat. La diferència estava en què la causa els era molt més propera que no pas la del comte de Pallars.

A partir del dia 6 de juny, Hug Roger va intentar completar el setge a la Força de Girona. La Força era la part més antiga de la ciutat i estava rodejada per unes importants muralles, amb cinc portes d'accés. Comprèn la Catedral, el palau episcopal, alguns convents,

cases nobles i el call jueu. Arran d'algunes de les muralles s'havien edificat algunes cases, aprofitant la pared de pedra. Els partidaris de la reina van haver d'incendiar totes les cases que es trobaven arran de la muralla per impedir la comunicació per les teulades a l'interior. També va ser una manera de allunyar momentàniament els assatjadors. Durant tota la nit, les cases van estar cremant mostrant una situació de guerra evident i desampar entre els ciutadans (Sobrequés, 2006: 222; 422). La situació esdevingué molt crítica per a la reina i el seu petit fill. El seu marit, Joan II, sense saber que aquell mateix dia la seva dona quedava ja encerclada per l'exèrcit d'Hug Roger, enviava una carta a Verntallat amb aquests termes: *Al amat i fidel nostre En Francesc de Verntallat, donzell, absent ell a qualsevol de sos nebots*. Des de Balaguer, expressava a Verntallat el seu agraïment; li demanava que anés a auxiliar a la reina a Girona i li prometia que aquest servei i els altres que rebés d'ell, li serien recompensats com es mereixien. La carta no li va arribar mai, ja que va ser interceptada a la vila de Moià i tramesa des de Ripoll a la Diputació el dia 13 de juny (Codoin ACA, 1861a: 135 i 142)³³. En aquells moments, tampoc Verntallat estava en condicions de fer gairebé res. El rei havia entrat a Catalunya el dia abans amb dos-cents genets i dos-cents infants, la major part navarresos, i un dia després ocupava la ciutat de Balaguer (Sobrequés, 2006: 209).

A la Força de Girona, a part de la reina i el seu fill, hi havia 42 funcionaris reials que acompanyaven Joana Enríquez. Estaven acompanyats per 20 militars no catalans, 21 militars o gentilhomes de l'Empordà i del Rossellò i 18 més de la resta de Catalunya. Dels ciutadans gironins no domiciliats a la Força, tans sols van entrar per defensar a la reina 15 ciutadans i sis militars gironins. Domiciliats a la Força hi havia 11 conversos gironins i 7 eclesiàstics (Sobrequés, 1973a: 198).

En el recinte amurallat hi havia també uns quaranta pagesos que havien acudit a defensar la ciutat. Entre ells estava Pere Joan Sala que seria, més endavant, el lloctinent de Verntallat i que el 1484 seria el cabdill de la segona revolta remença. En Pere Joan Sala era de Granollers de Rocacorba i, en aquells moments, seria un home bastant jove (Sobrequés, 1973a: 181). Aquest ajut dels pagesos seria determinant per auxiliar les escasses forces de la reina de manera que, uns quants anys després, van ser convenientment recompensats pel rei Ferran II. Molts eren de la zona de Banyoles, de les poblacions de Serinyà, de Fontcoberta i de Farés (Sobrequés, 1973a: 194-196).

A la ciutat de Girona vivien uns quants cavallers i donzells del braç militar que, com a tals, eren homes d'armes. La majoria d'aquests eren descendents de simples branques de l'aristocràcia burgesa o ciutadana que havien adquirit privilegi militar. Estaven lligats al rei per un vincle de fidelitat i d'homenatge individual. D'aquests militars es van quedar defensant a la reina i al primogènit només la meitat; uns sis. La resta, tot i el seu vincle de fidelitat, no va aparèixer. Però sí que van acudir molts de l'Empordà (21) i uns quants de la resta de Catalunya (18). La suma total de gentilhomes catalans, *milites i domicellis*, és a dir, d'homes d'armes era

de 45 que, sumats als 20 militars no catalans que eren funcionaris reials, feien un total de 65. Així s'entén el paper determinant que van tenir els quaranta pagesos que van entrar a lluitar a la Força Vella (Sobrequés, 1973a: 198 i 203).

Un dels gentilhomes presents era Pere Des Bach, donzell, del castell de Rocabruna, que era el perceptor dels delmes del bisbat en les seves terres de Baget, Monars, Molló i Rocabruna. També hi era el mercader de Sant Joan de les Abadesses, Pere Martí Folcrà, parent de Pere des Bach i vassall del bisbe, i que era veguer de Camprodon. (L'ofici de veguer l'exercien gairebé sempre individus de la petita noblesa; tanmateix, aquest és un cas de nomenament de ciutadans per aquest càrrec). Una altra persona present a Girona era Bernat Gabriel Xatmar, *militis*, senyor de Medinyà, que també era vassall del bisbe per raó d'altres delmes (Sobrequés, 2006: 220; 1973b: 24; Coll, 1953b: 140). Tant Pere des Bach com Gabriel Xatmar, tenien al seu càrrec el cobrament dels delmes, que era el tribut destinat a sostenir l'església i el seu clerguet, i que molts cops estava secularitzat, per la venda, arrendament o establiment emfitèutic, de les prestacions dels eclesiàstics als laics (Pagès, 1987: 143).

Entre els pròpiament nobles, va ser fonamental en la defensa de la ciutat el paper del baró de Llagostera Martí Guerau de Cruilles. Aquest estava acompanyat pel seu germà, Gaspar de Cruilles, abat de Vilabertran. És destacable també la presència de Joan de Cardona i de Prades, futur comte de Prades i de Cardona i futur conestable d'Aragó

El que queda clar és que Verntallat es va quedar fora de la Força de Girona bé perquè no li va ser possible poder entrar, bé perquè, pel seu tarannà, no era home per estar en llocs sense tenir coberta la retirada (Codoin ACA, 1861b: 15; Masià, 1943: 103).

Un cop arribà la notícia que Pallars estava a Girona i que tenia a la reina en un puny, els diputats s'apresuren a escriure-li per felicitar-lo per la seva victòria del barri del Mercadal. Envalentonats, li deien que parlés amb els consellers de la reina, de manera que aquesta marxés del principat deixant al seu fill aquí. Exposaven, sense embuts, com la reina era culpable *per torbar lo bon ordre del Consell de la dita ciutat i destruir aquell, com en voler a tornar a suscitar el sindicat que ja era extint i revocat, com en la conspiració i sedició tractades, com en los fets dels remences i capitania i ajuts a Verntallat amb bandera reial i oficials creats tot contra lo dit Principat* (Codoin ACA, 1861a: 57-60). El mateix dia 7, escrivien també una circular als diputats locals i als consells de jurats informant de les bones notícies de la guerra. Als de la vila de Sanahuja els deien que ja havia estat presa Girona (no era del tot veritat) i que ja havia fugit en Verntallat amb tots els remences; que havien pres uns quants, dels quals havien penjat a tres; que altres cinc estaven tramesos a Barcelona i que un d'ells era l'alguetir de Verntallat. Semblantment escrivien als jurats de Lleida i al síndic Joan Agullo de Lleida fent de la figura de Verntallat un objecte expiatori (Codoin ACA, 1861a: 61)³⁴.

També el dia 7, Pallars informava un altre cop als diputats. La carta els hi arribaria un dia després:

Avui he pres a un tal Canet, porter, el qual anava per fer venir alguna gent a la Força on és la senyora Reina i per veure si pugués fer tonar en Verntallat que era fugit a Bas. Amb tanta feina m'havia oblidat la provisió que la senyora reina havia fet amb Calm, el algtzir, que us he tramés amb la present lletra, essent cert que aquests homes presos eren tota la factura d'en Verntallat especialment els tres que jo he penjat que eren consellers de Verntallat i de tota la seva gentalla. El Calm que es aquí i lo Torró eren els més singulars i principals. Sigan fetes asprament i expeditament les execucions car us dic que els tres que jo he executat ací promptament han provocat tant gran terror per tota la 'terra' que hi ha hagut missatges de totes les universitats grans i petites de tres o quatre legua a l'entorn dient que volen tots morir amb el Principat. (...) Amb el cinc presos que us he tramés ni ha un de nom Antoni Vilar que hauria tingut poca culpa perque havia seguit a Verntallat pero per força i que te germans que son de la bona part. Els germans d'Antoni Vilar estarien fent tot el possible per salvar al seu germa i, efectivament, el dia 8, els consellers contestaren a Pallars que Antoni Vilar havia estat ben recomanat (Codoin ACA, 1861a: 77-82, 102).

Per altra banda també els arribà a Barcelona la notícia de la entrada del rei Joan II al Principat, trencant la Capitulació de Vilafranca. La Diputació va publicar un manifest, fent un capítol de càrrecs contra el Rei per la seva aliança amb el Rei de França, per portar a la ruina al Principat, per haver promogut la revolta dels remences sota la capitania de Verntallat i per entrar amb gent d'armes al principat (Monsalvatje, 1908: 85). La visió de Jaume Safont de l'actitud de Joan II que va glosà en el seu dietari era aquesta:

A més haja feta liga amb lo rey de Ffrança, qui li promet dar certa gent d'armes i arxés per venir contra lo dit Principat. A més lo dit senyor se sia ligat amb alguns mals hòmes, lladres i gitats de pau i de treva, i altres en gran nombre qui van robant i destruhint lo dit Principat, appellats pagesos de remença, amb oficials i bandera reyal, sots capitania d'un pagès appellat en Ffrancesch de Verntayat. I més consta per informació que lo dit senyor ha dades les persones i béns dels dits cathalans de bona guerra i a sachó (...) per ço, los dits Diputats i consell, representants lo dit Principat, amb intervenció i consentiment de la citutat de Bachinona (...) notifiquen a tothom generalment (...) que lo dit senyor i tots los qui en sa companyia són i seran sien haguts, tractats, i reputats com enemichs de la cosa pública del dit Principat (Safont, 1992: 158).

El 8 de juny va ser un dia difícil pels pagesos de remença, puix que van capturar un dels seus grans avaladors: el notari Jaume Serrolí. Hug Roger comunicava la notícia als Diputats el dia següent, però també els demanava que enviessin més bombardes, perpals, destrals, fustes, ballestes de martinet, viretam gros i pólvora. Sol·licitava que li enviessin un botxí (Codoin ACA, 1861a: 184-185). El dia 10 a Barcelona decidien *per tots los dits diputats i consell fou conclos i deliberat que los dits algtzir i en Torro sien penjats. Los altres tres stiguen a la preso fins altramant sia deliberat per los dits diputats e concell* (Codoin ACA, 1861a: 157)³⁵.

Igualment, el comte de Pallars sense pensar-ho gaire feia penjar el mateix dia Jaume Serrolí; i al dia següent a en Canet. Comunicava als membres de la Generalitat aquestes novetats i que Verntallat estava en relacions amb la reina per entrar a la Força de Girona. El cap dels remences estava situat a una llegua de la ciutat, en el camí de Banyoles i, per intentar agafar-lo un altre cop entre dos focs, el comte de Pallars havia enviat dues columnes encapçalades pel Baró de Cruïlles i per Joan Sarriera (Codoin ACA, 1861a, 221-223)³⁶.

Els esdeveniments d'aquells dies van ser crucials per Verntallat. A més d'haver-se quedat sense alguns dels principals col·laboradors li van anar arribant les notícies de les morts d'en Jaume Serrolí, d'en Canet, i dels que feia pocs dies havia fet penjar el comte de Pallars. Tampoc sabia en què parava la sort d'en Calm i d'en Torró. Per altra banda, el Baró de Cruïlles estava intentant agafar-lo. La seva baronia era un dels focus principals de la sublevació remença. Bernat Gilabert de Cruïlles, un jove de vint-i-cinc anys, era un decidit antiremença, i tenia un dels feus més considerables de Girona. Entre aquests feus, havia hereditat la força de Creixenturi de Camprodon, precisament d'una ascendent de Verntallat, d'una Puigpardines. (Sobrequés, 1973b: 57-58).

Verntallat, un cop més, va aconseguir escapar-se de les columnes del Baró de Cruïlles i de Joan Sarriera. És evident que si l'haguéssin agafat hauria estat ajusticiat, seguint la mateixa sort que Jaume Serrolí. La seva noblesa no era suficient com per demanar un rescat, com va ser el cas del seu senyor el comte de Mòdica, que seguia pres a Barcelona.

Hug Roger va donar un pas més, proposant els jurats de Girona una capitulació als que estaven sitiats: es perdonaria a tothom excepte a Verntallat i els altres homes de remença. Els hi demanava que prepararessin gent de la ciutat per pendre i castigar la sublevació remença i per *haver aquells qui eren recollits en la Forsa Vella, los quals eren contra la capitulació* (Monsalvatje, 1908: 87). De fet, la ciutat estava dividida en dos; els de la Força Vella i tota la resta de la ciutat. Els jurats no van tenir la reunió en el lloc habitual sino *in quodam patio i no a in aula minorum* (AHMG MA,1462-1464: 120).

La realitat de trobar-se, ja de cop, en una guerra civil feia paleses les dimensions fraticides del conflicte. El comte de Pallars tenia dins de la Força el seu sogre. Els Cruïlles tenien fora a Bernat Gilabert i a dins a Martí Guerau de Cruïlles baró de Llagostera. Tant els Rocabertí com els Margarit, els Senesterra, els Sarriera, els Santceloni, tenien parents i contraparents a ambdós bàndols. Gaspar Alemany de Bellpuig, mort probablement en el setge, era fill de Roger Alemany de Bellpuig (Sobrequés, 1973a: 192 i 210).

En el fons, excepte unes minories clarament partidàries d'alguna de les dues faccions polítiques, la gran massa del país es va trobar enmig del conflicte, sense capçar l'amplitud del drama que estava generant els esdeveniments. Foren unes minories enèrgiques les que van agafar el pols a la situació. En el cas de la majoria dels gironins, ni van ser partidaris

incondicionals de la dinastia, ni tampoc van ser francament hostils als dirigents revolucionaris de la Diputació (Sobrequés, 1973a: 148).

El 12 de juny, els diputats li deien a Hug Roger que tenien gran plaer per les notícies que els hi havia enviat i les execucions d'en Serrolí i d'en Canet, però que els sabia malament la fugida d'en Verntallat. Li adjuntaven cartes que havien escrit pel projecte de concòrdia amb els remences que esperaven que distribuís per les universitats d'aquell bisbat a fi que arribessin a coneixement de tots. També van enviar algunes als pagesos d'Osona i a altres llocs (Codoin ACA, 1861a: 234-236; Monsalvatje, 1908: 88).

Tot i la repulsa que sentien els diputats per Verntallat, van intentar donar un cop magistral per guanyar-se el cap dels remences. El projecte de concòrdia de finals de maig podia ser una bona fórmula per tranquil·litzar els pagesos. El que no van voler fer uns mesos abans, fer un tracte amb els remences, ara els semblava el millor camí per aconseguir el seus propòsits. El projecte de concòrdia amb els remences assolí un cert èxit a Vic i a l'Empordà, on alguns pagesos es van acollir al pacte. El Consell del Principat cercava una postura d'equilibri entre l'interès dels pagesos i les susceptibilitats dels senyors. De fet, un més després van haver d'escriure a Bernat Gilabert de Cruilles i al comte de Pallars ja que, a causa dels seus procediments, la dita concòrdia estava a punt de perdre's *en non poch dan i perill del dit Principat*. Els diputats ordenaven al Baró que fes el favor de no actuar contra els pagesos i que deixés en llibertat uns remences que havia pres, i que, *per benefici dels fets havem volgut que tots los pagesos de remença i altres siguin guiats, remesos i assegurats, exceptuant els caporals que seguien en Verntallat* (Codoin ACA, 1861b: 350; Sobrequés, 1973a: 449-450). Es volia posar pau, donant guiatges i salconduits, oblidant les revoltes passades pe signar una sentència que posés en ordre les diferències entre senyors i pagesos. En aquest precís moment, quan Verntallat era tractat per tothom, és a dir, pels diputats, pel comte de Pallars, per Jaume Safont i, en general, per tots els partidaris de la Diputació del General, com l'autèntic dimoni i caporal dels remences revoltats, un home, fra Vicenç de Castellbell, va voler també cercar la manera que Francesc de Verntallat firmés aquesta concòrdia. Si Verntallat signava la concòrdia entre senyors i pagesos, la Generalitat aconseguiria un gran avantatge respecte la dinastia regnant (Codoin ACA, 1861b: 376-378).

8. 16 de juny de 1462

El moment de negociació amb Francesc de Verntallat per a què signés la concòrdia era oportuniíssim. Uns mes després, les circumstàncies canviarien radicalment. L'operació diplomàtica que intentà fer fra Vicenç de Castellbell, prior de Casserres, va ser una de les més oportunes per aturar la guerra. Intentar negociar amb el cap dels remences un pacte entre pagesos i senyors representaria deixar a la reina i el seu fill en una difícil situació. La relació

d'amistat o parentiu entre els dos homes no és del tot coneguda. Tanmateix, Verntallat li va contestar a la carta i el citarà com un singular amic. Potser només era una fórmula protocolària; almenys, de ben segur que es coneixien i que la relació entre ells no era dolenta; si més no, l'últim paràgraf traspua un to de confiança i tota la carta és amable amb la seva persona.

Verntallat es va fer amb un pergami, i amb tinta i ploma, es va disposar a contestar la lletra rebuda:

Ihesus

Scrita a XVI de juny de 1462

Venerable senyor i singular amic. Una vostra lletra he rebuda en la qual us respong retribuint-vos gracies de la bona voluntat com desijau que yo hagués repòs. Però és en així: car per mitjà de treball no havem conquistat repòs, perquè me són més en un gran trontoll i perill en la qual me he vist, entenc trobar repòs eternal en la meva ànima.

Car la meva llança no s'aixecat per anular les remences ni altres drets, sino per demanar a mon Senyor lo S. Rey natural d'Aragó que donés dret i sentència de justícia als uns i als altres homes de Cathalunya i castigés els malfactors de qui Barchinona es vol mostrar part adversa envers lo poble i public del S. Rey, en que mostra ser cruel sense juticia.

Barchinona que sense procés i judici de dret fa penjar per los arbres i sense confessió els innocents homes i humils del public del S. Rey, i els cossos donar a cans, i a més de que és una gran crueltat i mal exemple de Barchinona de fer tals coses de christians.

Com diuen que el poble ha conclós que el S. Rey sigui inhibit i cridat com enemich, com així ho feu el poble jueu a consell dels bisbes i sacerdots de la llei judaica que van concluir de lliurar Ihesu Christ a mort i encara es romas senyor i jutge d'ells i de tots. Car Cathalunya no pot estar molt sense regidor a coneixer els defalliments nostres i de Barchinona.

Car jo no demano sino justícia, pau i concòrdia del major fins al menor que crec sien coses de caritat de que confiu de Déu que em dar angel bo per guarar-me a mi i a ma companyia. Car lo poder de Déu es tan gran com jamai fou com diuen que aquells qui deurién són en tan grans precés com jo mateix. Dos lladrons foren crucificats amb Ihesu Christ; un dix que tant se havia fer Ihesus com ell car el dos estaven en condemnació i no li vol demanar perdó i fou condemnat; l'altre no guardant la pena en que tots estaven demana perdó a Ihesus i fou salvat.

Com diuen que molts, especialment del bisbat de Vich s'adhereixen amb la concòrdia de Barchinona i que seria vostra opinió segons tenor de vostra lletra que jo me degues adherit amb Barchinona a vos us dic: que cosa certa es que Ihesus elegir XII apostols dels qual ni hac un appellat Judas Iscariot qui lo trahi per XXX diners i després sa penjar i fou damnat i perde tres coses: la primera la anima, la segona los béns, la tercera lo cos i no li queda res. Sant Pere lo nega tres veus; en poc d'una hora Sant Pere plorà amargament i en feu gran penitencia i Déu li perdona. Pregó a Nostra Senyor Déu que us do victòria de defensar los seus

governadors i reis de que per ordre de justícia nos ha deixat en aquest mon. Nostre Senyor per que a conclusió de totes rahons jo no he neguna voluntat de deixar el camí de la ma dreta i prendre la ma esquerra. Visca lo Senyor Rei i doni el dret de vera justícia a qui la te.

Si voluntat tens de parlar amb mi, al present jo no puc més; no trigueu vos si teniu avinentesa de parlar amb mi. E per la present no dic pus. Si negunes per vos fer podria, no mi trigaria, etcetera.

A tot vostre servei prest Francesch de Verntallat.

La carta és colpidora. Es traspuen els sentiments de trasbalsament que pateix. Es troba en un moment de gran *trontoll i perill* i ha d'acudir a l'altre món per donar sentit a la difícil situació que està vivint: *en tan grans pregs com jo mateix*. En aquells moments està com el bon lladre, patint amb una creu, però demana ajut a nostre Senyor per salvar-se. També confia que li doni un àngel bo perquè li guardi, però sense olvidar els seus companys: *guardarme a mi i a ma companyia*.

En cap moment deixa la correcció, començant per agrair l'interès de Fra Vicens per tenir repòs. Un repòs que necessita de totes, totes. Un repòs exterior per unes trifulques que han costat ja unes quantes morts, i un repòs interior que li doni una pau perturbada. Prega al cel que, almenys, li doni el repòs etern de la seva ànima.

Toca fil per randa tots els temes que s'estan debatent en aquests dies. En primer lloc, no pot arribar a entendre com és possible que el país es quedi sense el regidor natural, el rei, i que se'l tracti d'enemic; vol que Déu doni victòria *de defensar les seus governadors i reis de que per ordre de justícia nos ha deixat en aquest món*. Catalunya no pot estar molt temps sense cap, i no hi ha altra alternativa possible per a la seva mentalitat que la monarquia. A fi de justificar la seva postura política, no deixa de fer una comparació amb els dirigents jueus que van perseguir al veritable Rei, que acabà sent jutge de tots. La preocupació per tenir un rei era extensible a gran part del principat. Un altre sistema de govern era impensable. Els Diputats del General encara confiaven en què el Príncep Ferran seria el seu rei; tanmateix, en pocs dies canviarien d'opinió i cercarien una altra testa per coronar-la com a màxima autoritat del Principat.

Amb tot, una part dels diputats i consellers del Principat tenia una concepció de fidelitat a la terra que entrava en certa competència amb la clàssica fidelitat al rei. D'aquí sorgia el concepte de pàtria: un lloc que tenia unes lleis comunes i en la qual hi habitaven unes persones determinades. Aquesta terra i aquestes lleis provocaven un vincle de permanència diferent al clàssic vincle de dependència senyorial. Vet aquí la raó per la qual els escrits de la Diputació utilitzin tant la paraula *terra*: les lleis de la *terra*, les llibertats de la *terra*, defensar la *terra*, la conservació de la *terra* (Sobrequés, 1973a: 220). Les institucions catalanes havien adquirit gran autosuficiència de govern en estar dotades d'unes competències i funcions molt amples i no quedar reduïdes a les activitats administratives. Aquests òrgans de poder, la Generalitat i el Consell de Barcelona, tenien un grau de maduresa, d'autonomia jurisdiccional i de recursos

econòmics suficients com per mantenir una relació amb la monarquia molt més complexa que la purament administrativa (Aurell, 1998: 87).

En canvi, les persones que lluitaven a favor de la monarquia, parlaven de *vassallatge*, *homenatges* i *juraments de fidelitat*. Aquesta mentalitat era, en general, molt més comuna a la consciència dels grans senyors, a la gran majoria dels *donzells*, a un sector de la burgesia i a la catalunya rural en general, i dins d'aquesta, especialment entre els pagesos (Vicens Vives, 1953a: XII). Per això, pels partidaris de la monarquia, els diputats eren rebels perquè havien traït un jurament de fidelitat al rei. Contràriament, pels membres de l'oligarquia del Principat, el rei no havia estat fidel a les lleis de la *terra*, i els seus seguidors eren mals catalans o enemics de la cosa pública (Sobrequés, 1973a: 260).

Respecte el tema principal de la carta, la concòrdia de Barcelona, a Verntallat li semblava que seria una traïdoria per part seva acollir-se a la mateixa. La comparació que fa és cabdal; la traïció de Judes, fent referència a la qual, planerament i amb sentit comú, els hi recorda que ho va perdre tot: en primer lloc l'ànima, abans que els béns o el propi cos. La dimensió transcendental de la carta és ben palesa, i els exemples evangèlics són constants. Quan expressa que no vol agafar el camí de l'esquerra deixant el de la dreta, fa una clara al·lusió al judici final, que serveix de conclusió de totes les raons que va espigolant en el discurs.

El tema de la concòrdia és delicat; fins i tot sembla que no té cap interès en aixecar la seva llança per abolir la remença. En el fons, com manifesta en el text, el que vol és justícia per a tots. És a dir, sí que vol lluitar per l'abolició dels mals usos: no deixarà de dir que vol *dret* per a uns i altres. Li dóna la volta al sentit de la paraula *concòrdia* i, més endavant, dirà que el que demana és *justícia, pau i concòrdia del major fins al menor*, que li sembla que és cosa de *caritat*.

El moment més crític de l'epístola és quan parla de la mort dels seus homes *inocents i humils*, penjats de mala manera d'un arbre i deixats a la mala fortuna dels gossos. Els maten sense un procés judicial i sense poder confesar-se. És una actitud cruel i un gran mal exemple per part de les autoritats: és una actitud gens cristiana. Amb això s'entén la clara al·lusió de menyspreu pels de Barcelona. La citació de la capital com a símbol d'una generalització del poder i del centralisme és un tema recurrent. Aquesta ciutat, per la seva preeminència i celeritat, acostumava a intervenir en allò que era d'interès per qualsevol ciutat o lloc: *Barcelona és caporal i cap de títol de Catalunya, i per sa preeminència i precipitat ha costumad entrametre de ço que és interès de qualsevol ciutat o loc* (Bruniquer, 1912: 193).

A la carta al prior de Casserres hi ha referències a la justícia que mostren la mentalitat jurídica de l'autor. El procés de concòrdia ha de ser legítim i el Consell no té aquestes atribucions; els ajusticiats no han tingut un procés i un judici just; la justícia divina ha donat uns governadors naturals.

La missiva, tot i ser llarga, ha de tenir un final, perquè el temps apressava. Diu que, per la present ja no pot dir res més i s'ofereix per parlar si cal. Lògicament, no hi figura el lloc on l'ha escrita, ja que no vol donar pistes de la seva localització. Va costar bastant que arribés al seu destinatari, i aquest va trametre una còpia, un *trallat*, des de Vic als diputats el dia 8 de juliol. Finalment, la còpia de la carta arribaria el dia 10 de juliol al Consell del Principat (Codoin ACA, 1861b: 378-380)³⁷.

9. La Força de Girona

Malauradament, la festivitat del corpus, que aquell any se celebrava el 17 de juny va ser el dia escollit per Hug Roger per atacar la Força de Girona amb uns 3000 homes. Aquella mateixa nit dos homes es van despenjar per la muralla i es van passar als assetjants. L'assalt es va efectuar a primera hora del matí per quatre llocs diferents. La situació esdevingué crítica per l'antiga metròpolis, però es va lluitar tant valentment que es va aconseguir mantenir la situació i controlar els quatre fronts d'atac. La defensa estava encomanada a Pere de Rocabertí, i tant la reina com el petit Ferran i el bisbe Margarit acudiren als llocs de més perill per encoratjar als seus homes. Finalment, el desconcert s'apoderà dels atacants i a migdia va fracassar l'atac. El comte de Pallars va atribuir la culpa de la derrota a uns mariners de Sant Feliu de Guíxols que, en el moment clau, es van arronsar, i van fugir com *a jueus* (Rovira, 1931: 225; Sobrequés, 2006: 227-228).

Les baixes van ser molt semblants: sis o set morts pels atacants i cinc o sis pels de la Força vella. El nombre de ferits, lògicament, era molt més alt: un centenar entre els homes del Principat i uns quaranta pels de la reina. En les lluites del temps, les armes defensives eren molt més eficaces que les ofensives. La victòria dels defensors els va aixecar la moral. Per altra banda, als atacants, se'ls complicaven les coses, ja que era evident que es concentrava un exèrcit a França disposat a ajudar a les forces de Joan II (Sobrequés, 1973a: 212; Sobrequés, 2006: 230).

Uns dies després, uns quants cavallers arrauxats de l'exèrcit del Principat van intentar fer un cop de mà per sorpresa atacant l'església de Sant Fèlix. Els dirigia Pere de Bell-lloch, lloctinent de Pallars, i entre ells es comptaven Joan de Sarriera, Balbs, Hug de Copons, Pere de Planella i el parent del comte, Roger de Pallars. La defensa de l'església va estar a càrrec del cavaller Bernat Gabriel Xatmar que, adonant-se a temps, els va descobrir i capturar a l'escala de la torre. Bell-lloch va estar empresonat molt de temps; en canvi Joan de Sarriera, que era nebot de la influent família dels Margarit, va aconseguir la seva lliberació uns mesos més tard. A la guerra s'havia de capturar el cavaller viu. Es mataven pocs cavallers, i la mort suposava un accident malaguanyat. Calia fer presoners, especialment entre els nobles i els gentilhomes, per aconseguir un rescat. Per altre banda el reforçament de l'arnes i les proteccions del cavaller,

facilitaven que la mort fos un fet més aviat excepcional (Sobrequés, 2006: 231; Duby, 1988: 142-143).

Tres dies després d'escriure Verntallat la carta al Prior de Casserres, l'abat de Sant Joan de les Abadesses, Miquel Isalguer, i els prohoms de la vila informaven a la Diputació de la revolta remença i d'un pla per apoderar-se del cap remença. Ja tenia raó, Francesc de Verntallat, de patir per la seva integritat.

Avisem a vostre magnificències de les coses que ens ocorren (...) ço es que en aquestes muntanyes són molts pagesos de la companyia d'aquells qui eren amb Verntallat i van per aquestes montanyes i boscos a flotes, alli deu, alli quinze i vint, i a vegades més. (...) A més som avisats que en Verntallat ahir devia estar a Olot amanaçant als d'Olot que dintre de la vila los devia penjar un home pero no l'han penjat fins aci. I molts de la vila d'Olot estan amb congoixa perque los convé fer tot això que los dits pagesos volen, encara que molts d'ells no sien mal contents. A més havem sentit que lo dit Verntallat i en Jaume Ferrer, (...), en los dies pasats han treballat i treballen amb molts de la vila de Ripoll per deixar-la a llur mà la dita vila. (...) I per això executar, los dits Verntallat i Jaume Ferrer, són entrats dins la vila de Ripoll disfresats o almenys a les portes. Això senyors us intinem per quant creiem que si Ripoll es pres per aquesta gent no seria poc dany del Principat, especialment a les muntanyes. Es estat pensat per alguns d'aquesta vila si seria útil que fos donat encarrec a alguns que volguessin fer d'espies per saber i sentir certament on són los dits Verntallat i Jaume Ferrer, i més quan ho sabessen, haguessen modo de poder-los prendre. (...) Es faria amb 150 florins poc més o menys. La determinació resta a vostres reverències (Codoin ACA, 1861b: 19-22).

El cap dels remences estava actiu o, almenys, això és del que els seus enemics informen a la Diputació de General. El dia 23, el de Pallars manifestava que el dia anterior havia rebut una lletra del procurador del Castell de Santa Pau avisant-lo que Verntallat estava preparat amb dos-cents homes per, fent un sobreesforç, anar a socórrer a la reina. Però Hug Roger comentava que *crech yo que a tal proposit han poc pensat a la resistencia que'ls sera feta si la venguda emprenen* (Codoin ACA, 1861b: 14-15). Ja no són els 700 homes que sembla que conduïa quan estava als voltants d'Hostalric; les xifres són molt més modestes: 200 homes. Tanmateix, serien homes amb dedicació plena, força actius, i en pocs dies es parla de Verntallat i dels seus homes a Vic, Sant Joan de les Abadesses, Ripoll i Santa Pau.

Precisament des de Vic, Bartomeu Safont donava comptes als de Barcelona urgint-los a que enviesin més homes per poder atacar en Verntallat. Els de Vic, estaven al cas de *tota la vida manera i practica del dit Verntallat la qual realment havem sabuda per en Bossaleus*. En Bossaleus havia estat pres pels remences i havia benauradament aconseguit escapar-se i explicar tota la manera de viure que portaven els remences, referint-se segurament als seus amagatalls i al seu manteniment, a més d'altres notícies com el nombre de persones o els seus comentaris. El pobre Bossaleus havia marxat cap a Montserrat *per complir son vot* que havia fet a la *Madona*

Santa Maria per la seva lliberació. Safont afegia que, segurament, l'endemà en Bossaleus estaria de tornada, i que havien deliberat incorporar-lo a la companyia perquè coneixia tots els passos i camins de la muntanya que els podien portar cap a Verntallat, que era considerat com un terrible i abominable enemic (Codoin ACA, 1861b: 49-50).

Tots els implicats a la guerra s'encomenaven als sants de la seva devoció per reeixir en les dificultats. Bossaleus no dubta en fer un peregrinatge des de Vic a Montserrat; Verntallat demana a Déu que li doni un àngel bo perquè el guardi en els perills i entretorts. La devoció als àngels de la guarda era palesa i present. Uns anys després, el 1466, la ciutat de Barcelona deliberà que fos feta una imatge de l'Àngel Custodi i que fos posada en el Portal dels Orbs per lliurar-los de la pestilència; mesos després es va fer una solemne processó en acció de gràcies per haver acabat la malaltia (Bruniquer, 1914: 163; 1915: 336). La ciutat de Girona feia el mateix l'any 1486 en el dia de l'Àngel Custodi per lliurar-se del mateix flagel i d'altres calamitats: *que el dit Àngel custodi i protector nostre nos obtingui gràcia i misericòrdia de Nostre Senyor Omnipotent qui'ns vulla preservar de totes pestilències, malalties i de fams i de guerres i de tota altre tempestat* (AHMG MA, 1486: 64r^o). La imatge sensible i visible de l'àngel anava en auxili d'una fe invisible revelant-se com un talismà per uns homes que posaven la seva esperança en un Déu personal. La imatge era un símbol que confortava uns homes que patien per la guerra, per la fam i per les diverses malalties i que ajudava als homes a salvar l'esperit d'uns cossos que morien per la pesta negra (Puigarnau, 1998: 237). A finals de l'Edat Mitjana augmentava la devoció als àngels de la guarda potser com un mitjà per cercar uns sentiments més enlairats i menys dependents de la veneració dels sants. La figura dels àngels, que demanava una fe més gran, tot just començava a plasmar-se estèticament. Creure en els àngels, esperits purs, necessitava un grau més gran d'abstracció i de fe que creure en els sants, de carn i ossos (Huizinga, 1945: 249).

Ja li calia a Verntallat encomenar-se al seu àngel custodi i a tots els sants dels cels ja que, sense esperar a les notícies que havien d'arribar de Vic narrant la fugida de Bossaleu, Bernat Saportella, en nom dels Diputats, contestava l'anterior carta de l'abat de Sant Joan de les Abadesses posant preu al cap de Verntallat (Codoin ACA, 1861b: 33 i 34; Camps i Arboix, 1955: 136):

I nosaltres oferim i fem certs que, donant ells o algun dells obra amb acabament en haver morts o presos los dits Jaume Ferrer i Verntallat, per nosaltres de les pecunies del General seran pagats CCC florins ço es CL florins del cascú.

Donarien tota aquesta quantitat de diners a tots aquells que els portessin morts o presos. Es pagaria de les arques de la Diputació 150 florins per cadascun d'ells. No els interessava, en aquest cas, fer ús de la pràctica freqüent de empresonar-los per aconseguir un rescat o per intercanviar presoners. Si venien morts els era el mateix. Si un florí equivalia a onze sous, cent-cinquanta florins equivalien a 1650 sous per cap. Un capatàs guanyava quatre sous al dia. Un

peó, dos. El sou anual del notari Jaume Safont de 100 lliures es corresponia a uns 2000 sous anuals. És a dir, no estava gens malament el que oferien pel cap de Jaume Ferrer i Francesc de Verntallat, com a referència del rebuig i importància que tenia la seva mort o captura (Sobrequès, 1973a: 247).

La personalitat de Jaume Ferrer, un cop desapareguda la figura del notari Jaume Serrolí, aniria agafant protagonisme. Fins i tot és possible que molts dels esdeveniments atribuïts a Verntallat dels mesos de juliol i agost estiguessin organitzats per ell. El nom i cognom força comú de Jaume Ferrer no facilita diferenciar entre les diverses persones amb aquest nom relacionades amb les qüestions remences. En primer lloc, és possible distingir una nissaga de Jaume Ferrer: el company d'en Serrolí i Verntallat podria ser un jurista, Jaume Ferrer II, fill d'un advocat important dels remences en temps de Martí l'Humà, Jaume Ferrer I. Hi haurà un nét, Jaume Ferrer III, escrivà reial, que sera una persona clau en les negociacions dels remences i senyors de la dècada dels vuitanta (Sobrequès, 1973a: 16). Una família compromesa amb la qüestió social dels pagesos i d'una categoria intel·lectual important. Tanmateix, hi ha un altre Jaume Ferrer de Foncoberta, un pàges de remença, que va ser un dels quaranta pagesos que lluitaren a la Força de Girona (Sobrequès, 1973a: 195).

El desconcert davant de la guerra en el principat era gran i molts no sabien quina carta havien de jugar. Tres germans de Cabanells, els *Spigoler*, i un tal Feliu Brujo de Lledò havien seguit involuntàriament Verntallat, però es tornaven a llurs cases amb voluntat i intenció, segons havien afirmat, de *reposar i treballar* per la conservació de la *terra*, és a dir, del Principat. Els diputats del General pregaven, sense saber que era pres, a Pere de Bell-lloch, que els respectés, perquè es guardarien d'aquí en endavant de lluitar contra el Principat (Codoin ACA, 1861b: 56-57). Per altre banda, el comte de Pallars es queixava als Diputats que *vull per vostres reverències sien certes que tots els gentilhomes d'aquest Ampurdà són ben mascarats ni en ells es pot alguna cosa confiar*. Els gentilhomes, cavallers i donzells, també estaven expectants o almenys, una part d'ells, i no es decidien a col·laborar amb el comte (Codoin ACA, 1861b: 95). Una prova més de com aquest grup social era especialment sensible al vincle de fidelitat que tenia amb la monarquia.

Conscients de la poca decisió que hi havia en molts pagesos, els diputats del General demanaven a Pallars que els tractes benevolament, a fi de guanyar-los per la concòrdia, *per quant segons som certificats que molts pagesos d'aquell bisbat, que en els dies passats s'havien adherit a Verntallat*, ja estaven dubtant i patien que fossin perseguïts i castigats pels actes il·licits passats. Insistien que era la seva voluntat que tots els pagesos que havien firmat la concòrdia fossin remesos de passats actes il·licits fets contra el Principat. Volien, a més, que aquest avís fos ben publicat i notificat. Ara bé, *empero, sigui ates, que no s'alegrin d'aquesta remissió els qui han estat caporals dels actes fets per lo dit Verntallat* (Codoin ACA, 1861b: 179-181).

Els diputats del General tenien molt clar que calia eliminar Verntallat i els seus lloctinents quant abans. El dos de juliol van enviar cartes perquè fossin contundents en la persecució de Verntallat i que per contra, fossin benèvols amb els altres pagesos. Van ser enviades missives a les següents entitats o persones: als consols de la vila de Camprodon; al veguer de la mateixa vila perquè, a més, amb gran diligència, donés ordre de castigar Verntallat i els seus complices per via de sometent i per altres vies; al veguer i sots-veguer de Besalú; al donzell Ramon Planella i a altres capitans de cinquantena que estaven en les parts d'Osona; i, finalment, als molt honorables i savis consellers de la ciutat de Vic, els quals retreien, molt especialment, la seva passivitat, molt admirats com estaven que els capitans que hi havia en aquelles parts d'Osona encara no haguessin donat ordres de capturar Verntallat i que semblava, irònicament ho deien, que no fos prou important per la dita ciutat. (Ja que estaven molt espantats per les notícies dels pagesos.) Malgrat això, insistien en què han d'*abraçar i confortar als pagesos bons encara que en lo pasat hajen seguit lo Verntallat* (Codoin ACA, 1861b: 186-190).

El desconcert general també es feia notar d'altres maneres. A Cervera, es produïren uns avalots i robatoris en el call jueu, provocats precisament pels soldats enviats pel Principat per controlar l'host de Joan II, reclosa a la propera ciutat de Balaguer. El paers de la ciutat van haver de posar ordre i recuperar les robes i béns robats dels jueus entre els soldats. El control del propi exèrcit era una feina sobreafegida per a les autoritats del país. Els diputats, en el mateix dia que van rebre la notificació, van donar ordres que es fessin restituir als jueus de Cervera tots els diners i robes robades, i que es fiqués a les portes principals de la juderia senyals de la Generalitat com a signe de protecció i salvaguarda (Codoin ACA, 1861b: 151 i 316). Un cop més, les masses descontrolades s'aprofitaven de les classes diferenciades del país.

A primers de Juliol, Miquel Vives, que portava el comptes de l'exèrcit de la Generalitat, des de Girona informava els diputats que seria difícil trobar algú que vogueés fer d'estafeta a Foixà ja que, Verntallat havia penjat pel coll a un missatger (Codoin ACA, 1861b: 262 i 265; Camps i Arboix, 1955: 137). Al dia següent, el 5 de juliol, el comte de Pallars, escrivia que havia pres el castell d'Anglès, que era del comte de Prades, i que era una bona fortalesa per ser frontera *amb aquelles parts on son i trastegen los sequaces de Verntallat* (Codoin ACA, 1861b: 267). Encara més compromesa era l'ordre que donaven els diputats al nou veguer de Ripoll, Arnau Guillem de Campllong, perquè registrés la casa del seu antecessor. L'antic veguer estava en tractes amb Verntallat i el van haver de destituir. Ordenaven que anés a la casa de Joan Cases, l'antic veguer, i que hi busqués especialment en una *post de la sua cambra totes quantes lretres hi sien, axi de la Senyora Reyna com d'en Verntallat, com encara de qualsevol capitans o pagesos de remença* (Codoin ACA, 1861b: 315).

Són tres informacions que deixen clar, en primer lloc, que, tot i que la notícia no estava confirmada, Verntallat era el responsable de la mort d'un estafeta. En segon lloc, que la zona de

la muntanya seguia intacte, ja que Anglès era l'últim poble abans d'entrar en una zona que començava pròpiament a Amer, més muntanyosa i més garrotxina. Finalment, que eren conegudes unes operacions secretes dels pagesos de la muntanya, acompanyades de respectives instruccions escrites, per fer-se amb Ripoll.

Al dia següent, 8 de juliol, és Bartomeu Safont des de Vic el que demana municions per capturar Verntallat. Es fa difícil entendre que Verntallat, amb una diferència de tants pocs dies provoqués tantes notícies alhora. Sembla més mite que realitat. En Safont s'excusa de no haver pogut encara complir el propòsit i voluntat dels diputats d'agafar Verntallat. Però ja ha decidit *anar a ferir-lo* el següent dissabte *si Déu vol, lo qual devotament supplicam per intercessio del beneurat Sant karles nos vulla ben dirigir i victòria donar*. En la sortida punitiva de Safont i els seus homes es dedicarien a destruir béns i edificis, i no persones, perquè fos càstig dels pagesos enemics i exemple pels altres pagesos; i per aconseguir que tots s'adhereixin a la concòrdia, excepte Verntallat i els seu consellers. Per fer-ho sol·licitaven pólvora per les espingardes (Codoin ACA, 1861b: 372-374). Invocaven a Sant Carles, que no és altre que el Príncep Carles de Viana, exaltat de manera popular com a sant. Quina millor causa que la lluita contra la seva madrastra per invocar la seva protecció! Per altra banda, ja en un pla més terrenal, demanaven pólvora, signe d'una guerra més moderna, però que encara utilitzava una artilleria molt primitiva.

Va ser a la guerra civil quan l'ús de les armes de foc es van generalitzar al Principat. En el setge de Girona s'utilitzaren bombardes i sarbatenes. El seu efecte era més simbòlic que real, però a la llarga produïen efectes positius. Una sarbatana era una primitiva arma de foc amb forqueta, semblant a l'arcabuz. Podia estar formada per mascles, forqueta, pern i casc de ferro. La bombardera era un canó de bronze o ferro de petit calibre, construït sobre curenyes de fusta (Carreres i Candi, 1892: 112; Hernández, 2003: 51-52). Els projectils podien ser de ferro, de plom o de pedra. Durant el segle XV es van generalitzar els projectils de pedra, bé de gres, marbre, alabastre o de qualsevol tipus de roca que no fos especialment dur. Els picapedres preparaven les municions amb un model de fusta, paper o pergamí (Contamine, 1984: 183). Com a exemple dels seus efectes psicològics una vegada, en el setge de la Força Vella de Girona, els trets de bombardera van caure tant a prop de la reina i del príncep Ferran que van provocar que Joana Enríquez es desmaiés (Sobrequés, 2006: 232).

El 10 de juliol va ser una data clau per decantar aquesta primera part de la guerra que semblava ja guanyada pel Principat. El comte de Foix entrava al Principat amb un poderós exèrcit de 8200 homes i passant de llarg la ciutat de Perpinyà es plantà al port de Pertús pocs dies després. El mateix dia 10, els diputats de Barcelona rebien des de Vic, gairebé 25 dies més tard, la famosa carta de Verntallat tramitada pel prior de Casserres. A més de tramitar la resposta de Verntallat, el Prior els informava que efectivament havien fet pres l'antic veguer de Ripoll, Joan Cases, per conspirar contra el Principat.

El prior donava interessants notícies d'un tal Vilacetrú que era un dels capitans dels remences: era un lloctinent de Verntallat o, fins i tot, del mateix grau jeràrquic que ell. Assegurava el prior de Casserres que el comte de Pallars havia fet un guiatge per Gabriel Vilacetrú. El guiatge del comte per aquest capità era per poder transitar pel principat puix que en Vilacetrú era un gentilhome i, com a tal, havia estat, segons les lletres que mostrava, molt molestat per la reina perquè es poses de la seva part. Éll li havia promés que ho faria però, ara no ho veia bé i que seria *content*, aquí o en altre lloc, de servir el Principat i que, per tant, per això havia anat a parlar amb el canonge de Vic, amb el senyor Safont i amb ell mateix, preguntant-los que li vulguessin donar guiatge per poder transitar amb llibertat. El Prior continuava dient que *vist per nosaltres el benefici que ens pot seguir atesa la deliberació feta per el fet d'en Verntallat tenir-lo lligat, i per nostra part havem deliberat guiar-lo aquí amb certa seguretat durant 25 dies*. Així, en principi, en Gabriel Vilacetrú volia canviar de partit. També els hi enviava la còpia de la carta de Verntallat, explicant las raons de com s'havia fet per aconseguir-la:

I per que us deportets [divertiu³⁸] algun tant, i prengat delit en los bandits d'en Verntallat i de son consell vos tramet trellat [trasllat, còpia] de una lletra feta per lo dit Verntallat feta responsiva [acció de respondre³⁹] d'una a ell per consell i tracte meu per algun amic tramesa i per mi ordenada per fer-li declarar la seva intenció. Als homes de remença qui tots lo rahanaven a d'ell nunca podien treure paraula alguna per alguns homes a reposar. Los quals vista la dita resposta feta per lo dit Verntallat tots se son reposats i s'han treta opinió del cap, lo qual trellat vos tramet dins un plec que tramet Loys Setanti.

De Vic a VIII de Juliol. Lo vostre i del Principat devot servir lo prior de Casserres (Codoin ACA, 1861b: 376-378).

Vicens de Castellbell, el prior, assegurava que, per fi, havia aconseguit declarar les autèntiques intencions de Verntallat. Diu que mai se li podia treure una paraula de més, *d'ell nunca podien treure paraula alguna*, a diferència dels homes de remença, que tot ho xarraven. Era Verntallat un home reservat i prudent en les paraules? Sembla que sí, deduint-t'ho d'aquesta informació del Prior. També dóna la sensació que Vicens de Castellbell es volia anotar un motiu favorable davant dels de Barcelona mitjançant la tramitació de la còpia d'aquesta clarificadora carta. Hi havia també un punt de cinisme dient-los que els hi enviava la carta *perque es poguin divertir un tant*; més cinisme, si cap, tenint en compte les difícils circumstàncies i patiments en la redacció de la carta per part del capità dels remences.

També anunciava la traïció a la causa remença i a Verntallat del seu lloctinent Vilacetrú, un gentilhome, probablement donzell. No obstant això, el temps ho dirà, hi havia una certa foscor en les veritables intencions d'aquest donzell. Si més no, és una mostra clara de com, entre els col·laboradors de Verntallat, hi havia també alguns que no eren remences.

La visió que tenia en Jaume Safont, en la fulla del seu dietari del dia 15 de juliol, de la situació del Principat mostrava una situació política i social complexa; a més de denunciar l'entrada al Principat de gent d'armes del rei d'Aragó, del comte de Foix i del rei de França, dedicava uns mots als pagesos de remença (Safont, 1992: 163):

I, ultra tot açò, havia mès tant divís en Cathalunya que molts pagesos del Principat s'eren levats mà armada contra lurs senyors denagant-los pagar censos, delmes i altres rendes, i anaven per tot Empordà i altres parts del dit Principat combatent viles i castells, així com són Castellfollit, Sancta Pau, Banyoles i altres lochs molts, i prenien los cavallers i gentils hòmens, entrant-los per força per lurs cases, i robant-los tots los béns mobles que i trobaven, així com són roba, argent, diners, sclaus, esclaves, mules i cavalls, i tot se'n ho portaven, i metien-los groça cadena pel coll i stacaven-los a la paret. I eren aquests pagesos entorn dos milia, i feren lur capità un pagès de remença apellat en Ffrancesch de Verntallat, al qual la reyna, qui era a Gerona, havia dat un standart reyal e-l havia fet son capità. I està en veritat que tots aquests excessos feyen aquests pagesos, segons molt i molts d'ells deyen públicament, per spatles que havien del rey i de la reyna, qui.ls prometien que si ells ajudaven metra lo rey en Cathalunya, que d'aquí avant no pagarien censos ne delmes, ne negum altre dret a senyor. I los grossers de pagesos no curaven gens de pensar si açò era just o injust, mas a quin que for volien robar les rendes a lurs senyors.

De fet, el que exposava Jaume Safont eren, principalment, les accions dels remences a Santa Pau, Castellfollit i al castell de Bestracà, que ja s'han relatat. Veritablement pocs exemples més es podien posar. El cas d'en Berenguer de Barutell de Bestracà era aquell del senyor al qual van robar i al qual van col·locar en el lloc on estava pres el remença. De fet van canviar de lloc al senyor pel pagès. Així que, veritablement, el que estava pres en una *groça cadena pel coll i stacat a la paret* era, en primer lloc, el pagès de remença. Un cop més es feia una generalització. Els pagesos havien fet malifetes, però, de fet, força ben controlades, i sembla que no havien costat cap vida humana. Però el fet de l'assalt al castell d'en Barutell estava un altre cop al rovell de l'ou, ja que dos dies després els diputats del Principat escrivien a Pallars donant-li la llista exacta dels que van entrar a assaltar el castell de Bestraca.

Exposaven al comte que era la seva voluntat que, tots el remences de Verntallat que es volguessin reduir, serien remesos del actes il·licits que havien fet, amb l'excepció dels caporals i dels que havien intervingut en la gran fel·lonia del castell de Bestracà d'en mossèn Barutell. Els Diputats els citaven fil per randa: molt probablement, en Barutell volia arribar fins al final amb aquells que l'havien humiliat d'aquella manera. Es tractava de 14 persones: un tal Fàbrega de Santa Pau; un altre de Bas que es diu que es fill de Prat i que podria ser un nebot del capità dels remences; hi ha un grup nombrós de Castellfollit; hi era en Joan Clavaguera de Batet, antic veí de Verntallat i que es convertiria en un important subcapità remença; també hi era un tal Puigmal de Baget amb la seva filla que devia ser ben espavilada; i també una altra dona, ja que

se cita a un tal Gorchs i la seva mare. Finalment, diuen a Pallars que aquests de cap manera han de ser remesos fins que mossèn Barutell no hagi cobrat la roba robada (Codoin ACA, 1861b: 500-501; Camps, 1955: 148).

Mentre Hug Roger esperava un reforç de Barcelona per fer l'atac definitiu, la reina va fer arribar un correu el dia 21 a les tropes franceses del comte de Foix: l'informava que la situació a la Força de Girona era insostenible. A més de la fam que passaven, la torre Gironella, que dominava l'angle més extrem del castell, estava ja mig enrunada. El comte de Foix va escollir a 4500 dels seus homes, va deixar la resta al Rosselló, i s'afanyà per arribar a Girona. La nit del dia 22 ja estava a Medinyà, a una llegua de Girona. A Hug Roger no li quedà més remei que retirar-se cap a Hostalric ja que només li quedaven 1200 homes, que només feien que fugir. Hug Roger, en enterar-se que el gentilhome que havia d'aturar els francesos al pas de Voló, havia capitulat davant de les forces de l'enemic, va comentar: *Si fan això els homes d'honor i de tant alt llinatge, en quin temps estem?*; aquesta frase delatava el tarannà i el caràcter del de Pallars. La notícia de l'arribada dels francesos a Girona i el corresponent alçament del setge que havia mantingut a la monarquia en estat precari, es va escampar per tota Catalunya en unes poques hores (Sobrequés, 1973a: 220 i 233; 2006: 233).

10. Un mite anomenat Verntallat

Les bones notícies pel bàndol de la monarquia es van completar amb la derrota que van infringir els 2000 homes de Joan II als 1800 de l'exèrcit del Principat en el lloc de Rubinat el dia 23 de juliol. Segons fonts del Principat, van morir en total uns 90 homes entre els dos bàndols.

Un cop alliberada Girona, les forces de la reina agafaren molta empenta. El dia 27 Joana Enríquez ordenava a Pere Des Bach que anés cap els seus feus, per la vegueria de Camprodón, per assegurar pel rei totes les viles, castells i llocs, recollint el jurament de fidelitat de tots els seus habitants, especialment dels prelats, cavallers i homes generosos (Coll 1953b: 75).

Ramon Planella, contràriament, demanava a la Diputació municions i diners per seguir la campanya contra els remences i comunicava que, el 27 de juliol, havia passat per Bas i Ripoll. A Ripoll havien pres a Gabriel Montaner perquè era molt afecte al rei i per ser responsable de convèncer molts pagesos de no firmar la concòrdia. En arribar a Vic, un home d'Olot els va comunicar que Verntallat, amb mil pagesos, havia estat a Banyoles, Besalú i Olot, i que totes aquestes viles s'havien lliurat a ell com a capità de la reina. A Olot, els remences cremaren algunes cases de persones afectes al Principat (Codoin ACA, 1862a: 173-174)⁴⁰. Al dia següent, Planella tornava a informar als diputats explicant que el rei Joan II aniria cap a Vic i que Verntallat estava amb molta gent disposat a replegar-se a Osona (Codoin ACA, 1862a: 201).

Per altra banda, les tropes franceses s'estaven aprofitant de tal manera de les circumstàncies que el descontent es va començar a apoderar de molta gent. A finals de mes, els diputats, sense saber si Besalú era del Principat o no, escrivien als jurats de la vila assegurant que Verntallat, veient i sentint que molts, davant de la entrada dels francesos al Principat es volien unir per reperllir-los, estava fent córrer la veu que la Reina no era partidària dels francesos. En certa manera, aquesta visió podia tenir un cert fonament, ja que un informador arribat de Girona afirmava que la reina estava força perplexa per la vinguda i l'actitud dels francesos (Codoin ACA, 1862a: 184; Sobrequés, 1973a: 226).

El 30 de juliol es van creuar dues cartes entre la Diputació i la ciutat de Vic. Els de la Diputació enviaven el diners, les municions, la pólvora i el passadors (sagetes per les ballestes) que havien sol·licitat, i els encoratjaven a què controlessin els camins perquè Verntallat no es fes amb ells. Per la seva banda, el consellers de Vic, demanaven als diputats del General la permanència de Planella a la ciutat ja que estaven molt necessitats: estaven segurs que Verntallat anava per les muntanyes amb un gran nombre de gent, per anar a buscar al rei i ficar-lo en aquella *terra*. També donaven notícia que el altre donzell, Gabriel de Vilacetrú, amb molts pagesos, també volia fer el mateix, i que els pagesos de Torelló i del Cabrerés estaven per aixecar-se també, ja que no volien enviar a la ciutat els seus queviures. Així, en Vilacetrú, o bé els havia enganyat amb el guiatge que havia demanat uns dies abans, o bé va passar uns dies dubtant a quin pal calia arrimar-se (Codoin ACA, 1862a: 225-226; 262-264).

Els fets es precipitaven ara en sentit contrari. Verntallat havia passat d'estar acorralat a ser perseguidor. El dia 1 d'agost, des de diferents punts del nord de Catalunya es notificava als diputats les novetats de la guerra. Els diputats rebien cartes en què, de manera invariable, Verntallat era la font comuna de tots els mals. Joan de Foix, des de Bagà, deia que Verntallat estava arreplegat amb mil set-cents homes a Ripoll, i que ja havia combatut a Olot, Camprodon i Sant Joan de les Abadesses, i que ara volien anar al seu lloc, a la Pobla i a les seves muntanyes (Codoin ACA, 1862a: 280-281). Joan Molins es queixava, des de Vic, dient que no havia pogut trobar a ningú d'estafeta, i que no podia repartir les sis cartes del General amb l'ordre d'enviar-les a Sant Joan, Camprodon, Olot, Castellfollit, Besalú i Figueres: *Que si jo sabes, donaria XX florins d'or per anar fins Olot. No he trobat home que lo haja volgut -el correu- ni encara per acompanyar lo dit correu, majorment, com estem ací certs que (...) se reteren los de Besalú, Castellfollit i Olot, i que en Verntallat hauria cremat certes cases d'Olot. I lo dit correu estan axi molt congoxat* (Codoin ACA, 1862a: 308-310; Camps, 1955: 136). Per altra part, el Prior de Ripoll escrivia als diputats explicant-los l'atac dels pagesos i demanant ajuda militar, socors i gent.

En Jaume Ferrer i en Verntallat son arribats ací, amb molta gent dels pagesos a ma armada, i han demanat homenatges per lo Rey i altres coses de les quals vostres grans reverencies seran largament informades per los prohomes d'aquesta vila (...) Han començat

trencant-nos la cequia de la vila amb lo qual los molins han a fer lur labor, i avui, a punta de dia, combatren la vila amb ballestes forcegues i bombardes, confiants que amb poch esforç poder entrar dins la vila per la pobresa de la gent i artilleria que hi es. Per gràcia de nostre Senyor Déu llur damnat proposit no ha prevalegut fins aci. El combat ha durat de punta de dia fins a mig jorn d'avui, que es diumenge i primer dia de agost (...) I com no han pogut tenir la vila son se mesos a trenchar i afogar algunes cases situades en les possessions prop la vila, tallar les vinyes i arbres, cremar los blats que eren restats de fora la vila, cremar i derrochar los molins axi drapers com fariners (Codoin ACA, 1862a: 331-333).

El veguer de Ripoll i els consellers de la vila s'afanyaven a demanar ajuda; en concret, 150 homes. Segons les seves estimacions, els atacants eren entre cinc-cents i sis-cents. Jaume Ferrer volgué parlar amb els consellers de Ripoll i li van respondre que mai l'escoltarien fins que no tornessin uns muls requisats. Ferrer els va tornar els muls i, aleshores, els de la ciutat van enviar cinc persones per escoltar les peticions de Jaume Ferrer. La demanda de Ferrer tenia quatre punts: fer homenatge al rei; donar homes per socórrer al rei en via de *Prínceps Namque*; proporcionar més homes per perseguir en Planella com a *gitat de Pau i Treva*; i, per últim, que es poguessin recollir en la vila de Ripoll. Jaume Ferrer va mostrar carta o *trellat* de la Reina. La resposta dels de Ripoll va ser que actuarien segons el que fessin les altres ciutats i viles majors i van tornar cap a la vila abans que comencés l'atac. També informaven que va haver-hi una gran pluja a la nit i que durant l'atac *hi ha hagut mil trets de ballesta i cent de Bambardes i colobrines entre dues parts (...) Però per gràcia de Déu, nons hi ha ninguú mal nafrat; amb tot que hi haja tres o quatre pero no stan de fer armes. De ells es diu hi ha molts de nafrats i encara de morts tres o quatre (...) per poch que si hagués flaquejat foren stats tots perduts car los pagesos de aquest terme no sabem si son tots amb en Verntallat (Codoin ACA, 1862a: 333-337)⁴¹.*

Francesc de Verntallat i Jaume Ferrer s'afanyaven per disposar de tots els mitjans, com l'artilleria, per atemorir l'enemic. L'efecte de les bombardes era més espectacular que efectiu. La dificultat per atascar la pólvora, introduir la bala i retenir els gasos fins que es condensessin, per assolir la força explosiva suficient, va fer que l'artilleria no fos efectiva durant tot el segle XV (Tuchman, 1990: 85).

Segons crònica de Bartomeu Safont escrita des de Vic, Verntallat, cap a finals de juliol, va arribar amb sis-cents homes a Sant Joan de les Abadesses. Els va oferir, com a capità del Rei, lliurar la plaça a la seva persona. L'abat, Miquel d'Isalguer, va sortir a parlamentar amb ell. Feia molts anys que s'havien trobat, quan Isalguer va fer de testimoni en una de les bandositats de joventut del donzell. L'abat li va dir que només entregaria la ciutat quan vingués el rei, però que li donaria els queviures que necessités. Així van quedar entesos, marxant Verntallat cap a Ripoll. Continua dient Bartomeu Safont que, un cop deixat per impossible l'atac a Ripoll, Verntallat, es dirigí en aquells moments cap a Vic. Així les coses, demanava als de la Diputació,

consell per procedir, ja que el canonge Planella li havia dit que estaria disposat a *ferir* a Verntallat. Tot seguit, Bartomeu Safont, sol·licitava tres capitans amb cent homes cadascun (Codoin ACA, 1862a: 298-299; Masià, 1943: 109). Els consellers de Vic, per la seva part, i el mateix dia, reforçaven la petició. La seva demanda es basava, a més, en què Planella només tenia 230 homes, i Verntallat, del qual deien que estava a dues llegües de Vic, en tenia sis-cents o set-cents. També suggerien que, si no es pagava millor a la gent, difícilment es podria fer res (Codoin ACA, 1862a: 306-307).

Els diputats contestaven al dia següent que enviarien cap allà tres capitans més i que els hi pagarien millor: *Per letra d'en Bartomeu Font som certificats dels actes que fa En Verntallat i com los capitans, companys vostres, no volen pendre el sou de 30 florins, per mes axi com fan els altres capitans. Quant es al fet d'en Verntallat, nostra deliberacio es remetre a vos la provisio que es mereix. Proposaven pujar el sou a 45 florins al mes per a Duran de Sta Eugènia i per a Salvador Prat. Si s'agafava un capità de baixa condició se li pagarien només 30, porque sia feta diferencia dels homens de honor als altres* (Codoin ACA, 1862a: 312-313).

Un capità del Principat, Bartomeu Tarragó, inicià una campanya militar pel Maresme a principis d'agost. Era comandant de tres-cents homes i va funcionar d'una manera un tant autònoma i anàrquica. El dia 3, a Caldes d'Estrach, trobà a tres homes que venien de Besalú i que asseguraven que la vila s'havia *graciosament* donat a Verntallat; i que, pocs dies després, havia anat mossèn Xatmar, que havia ratificat l'homenatge de la vila al rei. Pocs dies després va apressar, sense vessar ni una gota de sang, el castell de Palafolls, que estava a mans d'un tal Bell-lloch. El pobre castellà va quedar tant frustrat amb l'acció de Tarragó que va patir una forta depressió: *Lo capità qui era del castell appellat En Belloc es caygut en malaltia de melenconia per enuig crech que sa dat de la presa del dit castell.* Bartomeu Tarragó també assegurava que *La senyora Reyna amb lo primogènit es exida de la Força de Gerona amb los francesos ha leixat en la Força En Verntallat amb qualsque trecents homens.* Aquesta aportació de Tarragó es difícil d'acceptar ja que, el més probable, és que Verntallat estigues per Ripoll i Vic. En tot cas, és una evidència més de com el nom de Verntallat anava de boca en boca, potser més com un mite que com una altra cosa. De ben segur que se li atribuïen moltes més coses que les que realment feia. Aquest Tarragó, un any després, va ser acusat de robatori i, quan els diputats provaren d'agafar-lo, es trobaren que havia fugit (Codoin ACA, 1862a: 354-356, 330-331; Sobrequés, 1973a: 242-246; 1973b: 323).

Entretant, a Barcelona, la relació institucional de la monarquia amb el Principat s'anava modificant. El primogènit Ferran va ser declarat enemic de la *terra*, i Catalunya es va quedar sense rei. L'11 d'agost el Consell de la Diputació i el Consell de Barcelona van proclamar com a senyor del Principat Enric IV de Castella, enviant-li una ambaixada per oferir-li la corona. El país es mantenia expectant, esperant la resposta del futur rei de Catalunya (Sobrequés, 2006: 235-236).

A la zona de la muntanya, especialment a la zona de Vic, seguien les alteracions. Els remences havien pres els castells de Peguera, de Milany i de Basora. La Diputació enviava el dia 14 a Rafael Amat i a un tal Rosselló, amb cent homes cadascun, per recolzar en Planella, i nomenava Joan Socarrats fiscal de Vic, per inquirir sobre els que estaven contra la *terra* (Codoin ACA, 1862a: 477, 478 i 497). Joan de Socarrats era també, com Verntallat, un descendent dels Puigpardines, i era molt probable que es coneguessin; si més no, savien que eren parents llunyants. Socarrats havia nascut a Sant Joan de les Abadesses cap al 1426 i va iniciar la seva carrera com a escriptor a Olot. A partir de 1459 va ser nomenat notari reial d'Olot i jutge de la seva cort senyorial, i desde 1460 exerci de jutge a les vegueries de Besalú i Camprodon (Toldrà, 2001: 269-279). Era una persona idònia pel càrrec, puix que coneixia molt bé la zona i tenia molt bona fama com a jurista.

Socarrats, a diferència de Tomàs Mieres i altres juristes, va ser partidari dels senyors. Tanmateix, era conscient de les greus vexacions que suposaven els mals usos, com un tipus de servitud i una violació de la llibertat natural. Joan de Socarrats manifestava que els remences s'assemblaven als *servi* romans, ja que estaven sota el poder dels senyors i podien ser venuts amb la terra, però tenien la possibilitat de comprar i vendre, de casar-se i de beneficiar-se d'altres drets que no tenien els *servi* (Freedman, 1988: 165). En els documents apareix normalment amb el cognom Socarrats sense la preposició *de*; però ell, en els autògrafs, sempre afegia el *de* de la branca nobiliària (Toldrà, 2001. 269). Amb això recordava al mateix Verntallat el qual, en els papers de la Generalitat mai apareixia amb el *de*. És una prova que la preposició abans del cognom ja tenia un significat precís en el segle XV.

De l'11 al 18 d'agost, la correspondència amb Barcelona seguí traspuant esdeveniments. Des de llocs cada cop més allunyats com Puigcerda, Berga, Rupit i Prats del rei, es feia pales la por que generava Verntallat. Els diputats escrivien a Mateu D'Alp, de la vila i vegueria de Puigcerdà, dient que pagarien les despeses degudes a la guerra, i que es digués als consols de la vila que, si pels fets de Verntallat necessitaven alguna cosa, la sol·licitessin al canonge Planella, a Vic, ja que era l'encarregat de les *feines de aquexes montanyes* (Codoin ACA, 1862a: 453-454). Els de Berga donaven noves de Verntallat: un home de confiança havia arribat dient que la vila de Cardona era ja del rei Joan; que s'estaven preparant vitualles perquè anés Verntallat a unir-se amb el rei i que estaven segurs que Verntallat arribaria o bé aquella nit, o bé al dia següent (Codoin ACA, 1862b: 36). Els de Prat del Rei també estaven convençuts que Verntallat *nos visitara* ja que *ve amunt amb mil homes*, i demanaven una caixa de *passadors* i alguna quantitat de pólvora perquè estaven passant gran necessitat (Codoin ACA, 1862b: 39-41). Finalment, els diputats asseguraven el dia 14 que Verntallat havia atacat i pres el castell de Rupit; la baronesa Margarita de Cruïlles, d'una de les branques de la nissaga, havia fugit del castell i Verntallat havia posat banderes reials i donat el corresponent bastó al seu batlle, i per aquests greus fets s'ordenava, a Marc Planella, que anés a conquerir el castell; entre altres

coses perquè el fill de la baronesa i el seu cosí el baró de Cruïlles eren grans devots i obedients de les ordenacions de la *pàtria* (Codoin ACA, 1862a: 482; Sobrequés, 1973b: 71).

És factible que Verntallat gaudís de gran facilitat de moviments, però no de tanta com per estar a tants llocs alhora, especialment arplegant a tanta gent. El que sí va provocar aquest neguit és que, un cop més, els Diputats prenguessin mesures per acabar amb aquest llosa anomenada Verntallat. El dia 21 d'agost van escriure una altra vegada a Ramon Planella perquè atacés d'una vegada a Verntallat: *I que ja s'ha perdut temps i no sabem per culpa de qui. Per això vos pregem i encarreguem que, com quan abans volgueu mostrar vostra bona disposició i voluntat a fi que tanta gent no estigui ociosa i es faci le degut en el fet d'en Verntallat, el qual, segons avisos que tenim, vol tirar la via de Cardona on deuen ser els altres enemics. I a Bartomeu Safont, el mateix dia, li deien que recolcés Planella en aquest afer: Us manem en tota manera que sol·liciteu al canonge Planella que amb la seva gent faci el que li ha estat tramés que en aquelles parts Verntallat es disposa a anar a Cardona per mesclar-se amb els enemics* (Codoin ACA, 1862b: 54 i 55).

A finals d'agost s'estabilitzaven bastant els atacs i contraatacs a la zona de la muntanya. Vic, Ripoll i Sant Joan de les Abadesses es mantenien fidels al Principat; i Rupit, Basora, Olot, Camprodon, Besalú, Banyoles i Girona, a Joan II. Joana Enríquez incitava els prohoms de Camprodon contra Ramon Planella al qual acusava de guerriller, i els exhortava, en canvi, a obeir a Pere Des Bach que era el capità d'aquella vegueria. Amb Pere Des Bach, eren quatre els principals capitans de la reina que voltaven per aquella ampla zona. En Gabriel Vilacetrú que decantaria la seva influència cap a la zona de Vic, Pere Des Bach que dominaria Camprodon, Molló, Rocabrúna, Beget i zones veïnes, i Jaume Ferrer i Francesc de Verntallat, que serien els que controlarien la part situada entre les dues anteriors. Cal adonar-se que tres eren donzells; i l'altre, Jaume Ferrer, era un jurista.

Els capitans enemics o contraris i de referència de Verntallat serien: en primera instància Ramon Planella i Bartomeu Safont a Vic; el comte de Pallars a Hostalric; el sorprenent negociador Miquel Isalguer a Sant Joan de les Abadesses. El primer d'aquests, Ramon Planella, era qui manifestava al Consell que seria molt difícil fer-se amb els pagesos de la muntanya per guanyar-los per a la causa del Principat, perquè eren molt partidaris del rei. En canvi, els pagesos de la plana i el litoral, eren més receptius (Sobrequés, 1973a: 230).

La importància que va tenir la zona del Nord-est de Catalunya a la guerra, tant en el començament com en la seva consecució, va ser molt evident, ja que el seu pes específic respecte la resta de Catalunya era molt elevat. Per una banda, 12 de les 38 municipalitats que tenien vot a les corts eren de Girona i la Cerdanya. Es tractaven de Girona, Besalú, Figueres, Torrella de Montgrí, Olot, Pals, Calange, Cruïlles, Camprodon, Ribes de Fresser, Puigcerdà i Llívia. De les vuit diòcesis que hi havia al país, el bisbat de Girona era el més ric i el més nombrós, i el que més relació tenia amb la qüestió remença. Pel que fa a la població, dels

possibles 400.000 habitants que podia tenir el país, uns 90.000 eren de les terres gironines. La densitat de focs remences al Principat era també molt important als contraforts del Montseny, La Selva, el Gironès, la comarca d'Olot i la Garrotxa. (Vicens Vives, 1954: 105; Sobrequés, 1973b: 12-15).

Entre les dades referents al perfil humà de les persones que habitaven la zona de Girona, cal remarcar que més d'una tercera part de la petita noblesa del país, donzells i homes de paratge, era del nord. A Girona, aproximadament, hi havia uns 250 focs que eren del braç militar dels quals, uns vint, eren barons. Com les famílies del braç militar, en general, també incloïen criats, escuders o esclaus, es pot multiplicar cada foc per unes 6 o 7 persones, donant una xifra de 1500 a 1750 persones relacionades amb el braç militar. En canvi, la població pagesa remença, estava representada per uns 6000 focs aproximadament. Es pot multiplicar el foc pagès en cinc persones per foc, donant una quantitat aproximada de 30.000 persones relacionades amb els pagesos de remença. El Vicari General de la diòcesi, Andreu Alfonsello, assegurava l'any 1475, que hi havia uns 282 focs eclesiàstics a la diòcesi de Girona. Es podien afegir aquí uns 10.000 artesans, menestrals i jornalers; uns 7.000 ciutadans, mercaders, funcionaris, homes de lleis i senyors alodials; i, finalment, un miler de jueus. Resta un nombre difícil de determinar de pagesos lliures o ja redimits que podien viure tant a les viles franques com en el món rural. Aquestes eren les *forces vives* que vivien en aquesta zona de Catalunya, que va ser paradigmàtica durant la guerra civil catalana (Vicens Vives, 1954: 80; Sobrequés, 1973b: 13-20).

11. Enric IV de Castella rei de Catalunya

El primer de setembre va arribar a Barcelona un correu que comunicava l'acceptació d'Enric IV de Castella de la corona catalana. La dedisió oficial arribà el dia 12 i els representants de la Generalitat van pendre la següent decisió: *Que d'ací en endavant per tot el Principat sigui intitulat i cridat com comte de Barcelona i de Rosselló i de Cerdanya el senyor Rey de Castella i siguin alçades banderes amb les armes de Castella i de Catalunya* (Rovira, 1931: 535). Amb aquestes noves forces castellanques s'esperava que hi hagués un tomb en els esdeveniments militars. Mentre, l'exèrcit de Joan II, amb l'ajuda dels francesos, intentava, des del dia 8 de setembre, posar setge a Barcelona. Això no va ser possible ja que, entre l'arribada d'Hug Roger comte de Pallars i la notícia que s'apropava l'exèrcit castellà a les ordres de Joan de Beaumont, Joan II i els francesos es retiraren cap al monestir de Sant Cugat (Rovira, 1931: 537-538).

La Generalitat mantenia la política de recuperar els pagesos de remença per a la seva causa. El dia 22 de setembre es concedia un perdó general a tots els remences que havien

acompanyat a Verntallat i que es volguessin allistar a l'exèrcit per intentar recuperar el castell de la Roca del Vallès dels senyors de Torrelles (Sobrequés, 1973a: 449-450).

No és possible afirmar si la pressa de Verntallat de la vila de Besalú el mes de juliol, va ser un fet real o un rumor generat pel desgavell que es va produir després de l'entrada dels francesos. El fet és que, el 17 d'octubre, Bernat Gilabert de Cruïlles, repel·lia un atac reialista comandat pel veguer de Girona i per un lloctinent de Verntallat anomenat Camps Descorp. D'aquest personatge deien que *feien més cas los pagesos que del dit Verntallat*. És el primer cop que la figura de Verntallat es suplanta per una altra persona. Tot apuntava que era massa exagerada la fama omnipresent del capità dels remences. Tanmateix, aquest Camps Descorp no va tenir gaire temps per explicar-ho ja que, el de Cruïlles va fer una sortida sorpresa de Besalú, amb dos-cents homes per un cantó i cent per un altre. El resultat fou que el veguer, en Camps Descorp, i set o vuit més resultaren degollats, i els quatre-cents pagesos restants sortiren a corre cuita. La victòria fou total. Dies després, el Baró de Cruïlles i de Peratallada va sortir altre cop des de Besalú i va pendre una plaça que tenia el sotscapità Baltasar Anglada (Sobrequés, 1973b: 323-324). No ha estat possible saber qui era aquest Camps Descorp: no hi ha cap pista ni entre els remences ni entre el donzells. En canvi, Baltasar Anglada va salvar el cap, ja que l'any següent era capità del castell d'Esponellà.

El 24 d'octubre arribaven a Barcelona els procuradors del rei Enric i, el dia 11 de novembre, se signaren les capitulacions corresponents, i reberen el dos representants del rei l'homenatge de fidelitat dels catalans. Els procuradors eren Joan de Beaumont i Joan Ximenes d'Arévalo. Tant el navarrés Beaumont com el rei Enric IV de Castella havien lluitat a favor del príncep de Viana i en contra de Joan II. La rivalitat entre els dos reis era ja antiga i una aliança en aquesta direcció entre castellans i catalans gens partidaris de Joan II tenia una lògica continuïtat (Sobrequés, 1973a: 319). Joan de Beaumont passaria a regir el Principat com a lloctinent general, en absència del rei Enric.

Els homes, en major o menor grau, s'anaven decantant cap a un dels dos bàndols. A mesura que això es clarificava, provocava els càstigs o les compensacions dels dirigents en els béns corresponents dels seus enemics o adeptes. Així, el dia 25 d'octubre de 1462, Joan II, des de Tarragona, donava a Pere Des Bac, donzell, els béns confiscats a Berenguer Barutell i al cavaller Bernat Sitjar (ACR, 1462).

Joan de Beaumont, com a lloctinent del nou rei començà a organitzar els seus homes. El dia 23 de novembre nomenà el donzell Segimon Beuda capità de Ripoll i, sis dies després, donà el càrrec de Capità general i Governador dels comtats de Rosselló i Cerdanya a Pere Joan Ferrer. El donzell Ferrer cobraria per aquesta tasca el respectable sou de 1000 florins anuals (Carreres i Candi, 1898: 10; Sobrequés, 1975: 14-15). Aquest donzell instal·lat a Barcelona i amb possessions al Maresme havia nascut el 1431 i viuria uns setanta-dos anys. Pere Joan Ferrer tenia gran interès per la cavalleria i havia estudiat un manual conegut com *Sumari de batalla a*

Ultrança, que tractava sobre una de les dues bregues per malvolença tipificades de la guerra privada entre cavallers; és a dir, el deseiximent i la batalla a *ultrança*. Era un donzell interessat per les lleis protocolàries de la cavalleria i que coneixia bé l'ofici militar (Carreres i Candi, 1898: 26).

Ja en el mes de desembre, el dia 13, Joan de Beaumont escrivia als consellers i prohoms de Vic per resoldre satisfactòriament les lluites a la zona d'Osona. Ordenava que proporcionessin dos-cents homes a Marc de Planella a fi que, amb els cent cinquanta que ja tenia, pogués lluitar contra Francesc de Verntallat. També escrivia al propi Marc de Planella, capità de Vic, ordenant-li que, amb els homes que li proporcionaren els consellers de Vic, entrés a Bas, *metent a foch, flama i sang les persones, béns i cases de aquells perversos enemichs qui son en companya del scelerat* [malvat, criminal]⁴² *Verntallat* (Sobrequés 1975: 20).

La Vall d'en Bas era un dels nuclis de la resistència pagesa. Després d'uns mesos de guerra, i ara que tenien, amb les tropes castellanques, un cert avantatge, es buscaven medis més contundents. Volien castigar tots aquells que havien tingut alguna cosa a veure amb el malvat Verntallat. També, Joan de Beaumont va encarregar una nòmina de focs enemics del rei Enric IV. Es tractava d'un llistat de llocs o parròquies amb el número de focs que s'estimava que tenien. La quantitat de focs estava arrodonida (*circa*): no interessava saber el número exacte, sinó tenir una idea aproximada del focs implicats. El vescomtat de Bas encapçalava la llista com a lloc principal de la conflictivitat:

Los devall scrits son enemics de la terra i rebells

<i>Primerament el Vescomtat de Bas i les parròquies d'aquell i son circa</i>	<i>200 focs</i>
<i>Item la baronia de Santa Pau i les parròquies d'aquella fora empero la vila i son circa</i>	<i>150 focs</i>
<i>Item baronia, vila, castell i terme de Castellfollit i son circa</i>	<i>150 focs</i>
<i>Item la Vall de Bianya i parròquies d'aquella exceptuat la casa de Bianya i son circa</i>	<i>50 focs</i>
<i>Item el terme d'Olot i gran part de la vila d'Olot i son circa</i>	<i>150 focs</i>
<i>Item la baronia de Bestracà i parròquies d'aquella i son circa</i>	<i>50 focs</i>
<i>Item el castell i terme de Rocabruna qui son circa</i>	<i>40 focs</i>
<i>Item el terme de Moyo qui son circa</i>	<i>40 focs</i>
<i>Item la ribera de Camprodon, so es Setcases, Tregurà i Vila Longa, Lanars, i gran part de la Vila de Camprodon i son circa</i>	<i>200 focs</i>
<i>Item Vallfogona qui son circa</i>	<i>30 focs</i>
<i>Item los termes de La Guarda i de Besora i montanyes de Sant Antoni</i>	<i>150 focs</i>
<i>Item Lo Coll Sacabra, terme de Rupit i Cabrerés i son circa</i>	<i>100 focs</i>
<i>Item la Vall de Stoles i les parròquies d'aquella i son circa</i>	<i>60 focs</i>

<i>Item la Vall d'Amer, terme d'Anglès fora la vila, Ses poses, Sant Hilari Sacalm, Sosqueda, Terme d'Osor fora la vila i son circa</i>	150 focs
<i>Item parròquia de Stanyol, de Vilanna, dels Constantins i son Circa</i>	60 focs
<i>Item les parròquies de Lorà, la ribera de Llémèna i les parròquies de Rocacorba qui son Canet, Adri, Moncal, Ginestar, Biert, i Camos i son circa</i>	100 focs
<i>Item les parròquies de Mieres, de Sant Miquel de Campmajor, de Sant Martí de Campmajor, Falgons, parròquia del Torn, terme de Granollers prop Rocacorba, Porqueres, Marllant i altres parròquies veinables i son circa</i>	150 focs

La llista exacta de parròquies clarificava perfectament el territori de Verntallat. Era el que s'anomenava genèricament com la *Muntanya*. Eren els mateixos llocs, baronies i parròquies que anaven agafant protagonisme en el conflicte remença. El nucli dur estava a la vall d'Olot, amb la Vall d'en Bas i la Baronia de Santa Pau. Al voltant d'això s'arrapaven les valls de la Garrotxa, i les parts properes del Ripollés, Osona, La Selva i el Gironés. En total es comptabilitzaven 1830 focs que, s'etiquetaven com a enemics de la *terra*.

El nom de les parròquies rebels era de tanta importància que enviaren còpia a tota una sèrie de persones involucrades en aquelles terres. En el text original van anotant la data de l'enviament: Vint-i-tres de desembre de 1462, quatre de gener de 1463, divuit de gener de 1463, (...), vint-i-tres d'abril de 1463. En total van enviar còpia a 15 persones. Els noms, els dels principals enemics de Verntallat i els seus lloctinents. La llista començava amb les cinc primeres persones a les quals se'ls hi envià la relació de llocs el vint-i-tres de desembre de 1462. Eren el donzell Dalmai Des Far, el donzell Marc de Planella, Bernat Quera notari de Ceret, un tal Gabriel, i el donzell Guillem Ramon de Montagut. Continuava la llista amb algun mercader i amb una majoria de donzells; cal destacar els donzells Francesc de Senespleda i Jaume de Vilanova, com a veïns molt propers de Francesc de Verntallat (ACA AR, Intrusos, 6: 33 vº; Sobrequés, 1975: 28).

12. El lloctinent Joan de Beaumont. 1463

A les dues de la matinada del dia després d'Epifania de l'any 1463 el diputat militar Bernat Saportella fugia de Barcelona amb una galera cap a Tarragona. Un cop a la ciutat va engegar una Diputació paral·lela, adicta a Joan II. Un més després, Saportella es justificava a Enric IV de Castella, recordant-li que, si el seu pare Joan II de Castella havia pogut ser rei, era perquè Ferran I, el pare de Joan II d'Aragó, així ho havia volgut. No entenia com ara li feia la guerra (Rovira, 1931: 540; Sobrequés, 1973a: 432).

El 8 de gener de 1463, Joan de Beaumont feia enviar un guiatge a Bernat Font, mercader d'Olot, perquè vagi a Barcelona per justificar la seva actitud, ja que l'acusaven d'estar

en companyia de Verntallat (ACA AR, Intrusos, 4: 17 vº; Sobrequés, 1975: 47). Amb això es mostrava que arribar a Olot era més factible del que es podia pensar, tot i estar envoltada d'unes valls especialment remences.

Joan de Beaumont demanava a Pere Joan Ferrer, el 16 de gener, que enviés reforços per socórrer Besalú: 40 homes i vint cavalls (Carreres i Candi, 1892: 27). Dies després, nomenava Joan de Socarrats i Fra Galcerán de Pinós, de l'ordre de Sant Joan de Jerusalem, capitans de les vegueries de Manresa, Vic, Osona, Berga, Puigcerdà i Sant Joan de les Abadesses. Socarrats passava a ser enemic directe del seu parent llunyà Verntallat (Toldrà, 2001: 273). Potser els de la Diputació no estaven gaire contents de com en Planella i Bartomeu Safont estaven portant la guerra a la capital d'Osona.

Tanmateix, haurà de ser un altre cop el comte de Pallars, qui surti de Barcelona per combatre Francesc de Verntallat. Així ho narra Jaume Safont en el diari oficial de la Generalitat del dia 23 de gener. Verntallat continuava sent considerat com un cap de brot d'una turba de bàndolers que robaven i destruïen tot allò que podien, sota bandera reial. Hug Roger s'encaminà cap al nord amb molta gent d'infanteria i cavalleria per posar ordre (DGC, 1463; Rovira, 1931: 540).

Joan de Beaumont, a finals de gener, envià una carta a Sant Joan de les Abadesses a fi que entreguessin vint-i-dos lliures dels béns confiscats als enemics a un tal Llorenç Granell, un mercader de la vila. Se li havia de compensar amb aquests diners per unes pèrdues que havia tingut amb l'enemic: Mateu Vilamala, àlies Calm, del vescomtat de Bas, subcapità de Verntallat, li devia un bestiar que es negava a tornar, dient-li que l'havia donat a Verntallat; a més, li havien robat set vaques, blat, rendes del terme de Tragurà, altres delmes i 40 florins d'or (Sobrequés, 1975: 75)⁴³. Mateu Vilamala àlies Calm era germa de Jaume Carbonell, àlies Calm, que havia estat apresat al començament de la guerra i que havien enviat a Barcelona per ajusticiar-lo. No es possible saber quina va ser la seva sort, però molt probablement morí a la forca. A Jaume se l'anomenava algutzir de Verntallat, igual que al seu germa Mateu. Un algutzir estava considerat com un oficial inferior que executava els manaments d'una entitat, com un municipi, o d'una persona com un noble o un capità (cfr. Diccionari, 2000).

Joan de Beaumont va entendre de seguida la importància de guanyar-se els homes de remença. Tanmateix, molts senyors del seu bàndol seguien sense col·laborar en aquest aspecte. A finals de gener enviava una circular a tots els eclesiàstics, nobles i burgesos que tenien homes de remença: se'ls hi prohibia que demanessin servituds i pagaments de drets que anessin en contra de la concòrdia pactada entre senyors i remences. Un mes abans ja els havia enviat una ordre semblant (Sobrequés, 1975: 21 i 80).

La casuística era àmplia: alguns remences eren forçats a pagar de més; altres no pagaven res a cap autoritat; altres eren reclamats a pagar per més de dos senyors. Un important mercader de Sant Joan de les Abadesses, Pere Martí Folcrà, volia cobrar els delmes de les

parròquies de Molló i Vilallonga que li corresponien, ja que les havia comprat a un ciutadà de Barcelona. Els veïns d'aquestes dues parròquies es negaven a pagar, puix que deien que havien entregat els diners a Verntallat. A més, Verntallat s'emportà cinc peces de pana del dit mercader. Vist això, Beaumont, ordenava al veguer de Camprodon i als batlles corresponents que fessin pagar els deutes als parroquians i que Folcrà pogués recuperar les seves peces de llana amb els béns de Verntallat o d'algun dels seus seguidors (Sobrequés, 1975: 107).

Una de grossa es va coure pels voltants del monestir de Sant Joan de les Abadesses. El 8 de març l'abat d'aquest important monestir, Miquel Isalguer, va ser detingut per les forces de Verntallat a les muntanyes properes i dut a Camprodon. Va ser un cop fort que, des del primer moment, es va atribuir directament al mismíssim Verntallat i a alguns dels seus homes més fidels. Efectivament, els implicats en aquest arrauxat cop de mà van ser Mateu de Vilamala o Calm, el seu germà Pere Calm, Joan Clavaguera de Batet que ja havia estat a l'atac per sorpresa al castell de Barutell, Antoni Pineda, Pere Quintana i el propi Francesc de Verntallat.

Uns dies després, Beaumont, s'adreçà amb una circular als veguers de Barcelona, Vic i Osona, Manresa, al batlle i sotsveguer de Moià, al batlle de Santpedor, al sots-veguer de Berga i al veguer de Ripoll i Ripollés. Ho feia en nom del rei Enric IV de Castella recordant les constitucions de Catalunya i les constitucions de Pau i Treva. Manava a tots els *veguers, batlles, oficials i persones del principat de Catalunya tant reials com altres que publiquin per gitats de Pau i de Treva* les sis persones dites del bisbat de Girona i la vila de Camprodon, amb tots els seus *sequasos, fautors, conselladors, i sostenedors*, convocant a sometent i host general contra els infractors de *Pau i Treva* per haver capturat l'abat de Sant Joan de les Abadesses. La convocatòria recordava la necessitat d'acudir amb les seves armes i els demanava que vinguessin amb pa per a trenta dies. La no comparecència a la convocatòria a sometent estaria castigada amb penes de cent sous pels homes de cavall i de vint sous pels homes de peu (ACA, Introsos, 7: 31v^o-32r^o)⁴⁴.

A fi que tot el Principat s'enterés de la mesura Joan de Beaumont va fer un pregó de l'ordre de què els sis homes citats estaven *gitats i separats de Pau i Treva* per haver fet pres l'abat Miquel Isalguer (ACA, Introsos, 7: 32v^o-33r^o)⁴⁵. Explicava en el pregó que el fet es produí el dimarts dia vuit, *violant les constitucions de Pau i Treva de Catalunya i les regalies sots les quals los dits senyor rei i abat i llurs béns i drets eren i son constituïts*. La trobada es produí al camí públic de la costa del Pendís vers al torrent de Quatre Cases. Com es van refugiar a la vila de Camprodon, la vila també estava gitada de *Pau i Treva*. Per tant es feia *la pública crida notificant a tothom que los dits Francesc de Verntallat i altres dessus dits i la dita vila de Camprodon querellats (...) son guiats i separats de Pau i Treva per tal algu non puscha ignorancia allegar*.

La constitució de *Pau i Treva* havia estat un respir en el turbulent període de l'Alta Edat Mitjana. L'església, amb la seva autoritat moral i amb l'excomunió, havia fet un esforç per fer

front al clima de violències dels segles X i XI. Els guerrers provocaven conflictes i destruccions de pobles; els guerrers amb les seves violències impedièn la contemplació de l'espiritualitat, buidaven les esglésies i destruïen la disciplina regular. La pau, en canvi, era el bé general de qualsevol criatura assenyada. El sant Pare amenaçava espiritualment a tots aquells que no acceptessin la Pau i Treva de Déu (Golobardes, 1973a: 102; Duby, 1988: 85). Si no es podien impedir les guerres, almenys, calia trobar uns moments de pau i de treva. En el 1027 es va formular per primer cop el principi de no atacar en diumenge. Després es va ampliar als dijous, divendres i dissabtes, a la quaresma i a altres temps litúrgics. Amb la *Pau i Treva* es respectaven els llocs de culte i a les persones consagrades (Duby, 1988: 84).

Aquest concepte es va anar introduint en la mentalitat de la gent. En les bandositats les treves eren obligatòries si les demanava una de les dues parts. Les autoritats buscaven fórmules per reduir les bandositats i que els compromisos de *Pau i Treva* tinguessin la major duració possible. Es buscaven, per exemple, treves de cent un anys; és a dir, a perpetuitat. Si no es complia el pactat, es quedava foragitat de *Pau i Treva* (Carreres i Candi, 1898:34; Sobrequés, 2006: 92-93).

Tot i haver declarats gitats de *Pau i Treva* els malfactors que havien atemptat contra la persona sagrada de l'abat i haver intentat movilitzar el sometent, els dies passaven i poca cosa avançava. La Generalitat va decidir enviar, el 15 d'abril, el cavaller Arnau de Vilademany i Blanes a Olot i Camprodon per lluitar contra els remences (Codoin ACA, 1862b: 266). Dies després, Joan de Beaumont, en nom del rei i secundant a la Diputació del General, escrivia a Arnau de Vilademany, algutzir reial, que quedava especialment nomenat com executor de la sentència de Pau i Treva publicada contra Francesc de Verntallat, Mateu Vilamala, Pere Calm, Joan Clavaguera, Antoni Pineda, Pere Quintana, i contra la vila de Camprodon. Li comunicava que ja s'havien donat ordres per convocar l'host de les vegueries per anar contra ells segons la forma acostumada a les Constitucions de Catalunya (Sobrequés, 1975: 189). Per assegurar el tret, Beaumont, envià una provisió al batlle i sots-veguer de Moià, al veguer de Manresa, al sots-veguer de Berga, al batlle de Sanpedor, al veguer de Barcelona i al veguer de Vic, ordenant-los que unissin les seves hosts, contra Verntallat i altres *gitats de pau i treva*, a la de mossèn Arnau de Vilademany, a qui se li havia encomenat la persecució (Sobrequés, 1975: 189-190). En canvi al veguer i consellers de Berga, al veguer, jurats i prohoms de Moià, al batlle i jurats i prohoms de Manresa, al sots-veguer i el consell de Berga els hi concedia que, per aquesta vegada, enviessin a l'expedició contra Verntallat un home per cada foc i que els altres es quedessin per protegir la *terra* (Sobrequés, 1975: 190). Es fa difícil entendre aquestes dues ordres el mateix dia citant, no se sap amb quin criteri, els càrrecs i sub-càrrecs de les mateixes poblacions, però diversificant les ordres.

En tot cas, totes aquestes ordres i comissions especials donaven fe de com preocupava solucionar el tema del capità dels remences, Verntallat.

Per si no quedava clar, el 27 d'abril, Joan de Beaumont nomenà Arnau de Vilademany, capità del sometent, contra Verntallat. La Generalitat per la seva part, el dia següent feia enviar una bombardera per la guerra contra els pagesos de remença (Codoin ACA, 1862b: 274). Si encara algú dubtava de posar en moviment el sometent, el dia 29, el lloctinent general, nomenava capità suprem a Vilademany, de tot el sometent de la vegueria de Vic, contra Francesc Verntallat, i sotmès únicament als capitans (i germans) Mendoza (Toldrà, 2001: 273).

Si en general, per ara, la guerra no havia estat gaire cruenta, en el cas del castell de la Roca del Vallès, entre Mataró i Granollers, no va ser pas així. Aquest castell seguia en mans dels reialistes, tot i l'intent del 22 de setembre per recuperar-lo. Era com un gra infectat que feia nosa en el camí de Barcelona a Hostalric. El lloctinent general del rei havia ordenat al veguer de Barcelona, Bernat Guimerà i al diputat Pere Bell-lloch que, si els homes que estaven en el castell es volien rendir a discreció, portaria encadenats els homes d'honor a Barcelona i faria penjar a tots els altres; ara bé el castell es respectaria. En canvi, si es negaven a rendir-se, tots, menys Martí Benet de Torrelles, moririen a espasa, i els béns del castell donats a sac (Sobrequés, 1975: 175).

El 19 d'abril, el castell de la Roca es rendí a Guimerà i a Pere de Bell-lloch. A continuació, tal com s'havia anunciat, es van penjar trenta-un homes a la forca. El comunicat oficial confirmant que el castell havia estat pres i tots els defensors penjats portà data del 22 d'abril. Al dia següent, Beaumont, donà ordres d'entregar el castell de la Roca al cavaller Martí Joan de Torrelles i fill de Martí Benet de Torrelles, senyor de la Roca. Martí Joan va aconseguir aturar el projecte perquè el castell fos enderrocat i, en els anys següents el poguer restaurar (Sobrequés, 1975: 184-185; Sobrequés, 1973a: 447)

13. Pactes i retribucions

Una manera de fidelitzar a la gent era retribuïnt d'alguna forma els seus serveis. Durant el mes de maig de 1463, Joan II va concedir diversos béns als seus homes. El dia 2 de maig, des de Saragossa, donava la casa de Juvinyà a Climent de Cabrera, el fill bastard de Bernat Joan de Cabrera, comte de Mòdica i de Bas. Ho feia com a premi per la seva fidelitat en abatre la rebel·lió a Catalunya, ajudant a Francesc de Verntallat a fer tornar a l'obediència al rei. Li donava la força de Juvinyà i uns molins que eren de Miquel Planas, notari i nefandíssim rebel (Caula, 1935: 76-77; Sobrequés, 1973b: 47)⁴⁶. Uns dies després, faria el mateix amb Pere Des Bach concedint-li béns de rebels en premi de la defensa de Joana Enríquez i el seu fill Ferran a la ciutat de Girona (Coll, 1953b: 31). També Pere Joan Sala va rebre el 19 de maig de 1463 un quants béns que eren d'un tal Aymerich de la Via, ciutadà gironí, rebel de la causa de Joan II, en premi per la seva fidelitat en el setge de Girona i, especialment, per la seva audàcia en un gest bèl·lic al portal vell de Girona (Sobrequés, 1973a: 195).

També li va donar a Verntallat, de paraula, però sense el títol oficial, els béns dels rebels del vescomtat de Bas. Al meny això és el que es dedueix d'una petició que va fer el capità dels remences al rei Joan II, temps després, reclamant entre altres coses el títol de la donació. La petició de Verntallat esta inclosa amb la resposta que li va donar el rei i, que per tant, en no ser l'original, queda mutilada d'algun protocol, com per exemple, que no surten ni el dia ni el lloc on i quan es va escriure la petició. Així que cal suposar que en algun lloc de la Muntanya, entre finals de 1462 i abans del 20 de novembre de 1463, data de la resposta reial, Francesc de Verntallat va escriure la següent petició al rei (ACA AR, 1463-1464: 31)⁴⁷:

Senyor molt excelent,

Vostra Majestat grans dies ha passats feu gràcia i donació al vostre capità en Francesch de Verntallat, donzell, de tots los béns de qualsevol rebels i heretats en la terra i vescomtat de Bas en recompensa dels serveis que fets i prestat a vostra excelència i fa i presta sense cesar. Fins ací, no ha hagut lo titol de la dita donació i gràcia, ans que es pitjor, vostra excelència a pres de la dita gràcia, no recordant aquella, ha fetes donacions i gràcias d'alguns dels dits béns a altres persones, per tant lo dit Francesch de Verntallat humilment suplica a vostra gran senyoria que la dita gràcia i donació dels dits béns i heretats de homes rebels a la Majestat vostra en la dita terra i Vescomtat de Bas otorgades la faci despatxar, revocades qualsevol altres donacions o gracies per Vostra gran senyoria fetes a qualsevol persones dels dits béns (...) per quant es ben recordat i cert que la gràcia i donació feta al dit en Francesc de Verntallat per la Majestat (...) es primera que tota altre.

Verntallat es queixava. No sabem qui eren aquestes persones que també havien rebut donacions del rei, ja que probablement les donacions que va fer a Pere Des Bach no estiguessin al Vescomtat de Bas. Tampoc la casa de Juvinyà donada al bastard de Cabrera era del Vescomtat. Verntallat es queixava; però ho feia amb bon sentit jurídic: ell tenia més dret puix que la seva donació era feta en primer lloc. Però, per justificar les seves peticions davant dels altres, li cal el títol corresponent. Delicadament deia al rei que segurament havia fet aquelles donacions per *inadvertència*; la súplica havia de fer-se *humilment* com corresponia a un bon vassall; però no deixaria d'advertir amb ironia, *an que es pitjor*, la falta de tacte de la cort reial concedint gràcies que ja havia concedit. Caldria esperar la resposta del rei i, mentre, veure com la seva suposada primacia com a capità era menystinguda.

És molt possible que Verntallat, durant aquesta época, disposés de pocs castells i llocs per aixoplugar-se, i es dedicués a una veritable guerra de guerrilles. Disposava amb seguretat del recer de la vila de Camprodon, i molt probablement guardés els castells conquerits durant l'any 1462. Fins el mes de maig de 1463 no va poder tenir el castell del Mallol, vila de la seva infància, i la població de Sant Esteve Salull, lloc on tenia el darrer domicili. Per fi, els cinquanta homes de Vic, és a dir, enemics de Verntallat, que estaven controlant el castell del Mallol i els cinquanta que estaven a Sant Esteve, van desertar. No es veien capaços de resistir l'atac dels

remences. Per no haver obeït les ordres, Vilademany els va fer portar presos a Vic i va determinar enviar-los a les galeres (Junyent, 1980: 146). Els de Barcelona estaven compromesos i empenyats en que la missió de mossèn Vilademany sortís endavant i el dia 17 de maig enviaren pólvora per a les bombardes que tenien a la zona de la Muntanya (Codoin ACA, 1862b: 285).

La concòrdia que s'havia intentat fer entre senyors i pagesos, plasmada en el document de finals de maig de 1462, no acabava de reeixir. Des del mes de març de 1463, el Consell discutia un nou document que, després de moltes discussions, va concluir amb un nou projecte, promulgat a Barcelona el 8 de juny de 1463. Era un text independent, resultat de moltes més negociacions i que traspuava, tot i la bona feina de la Generalitat, el fracàs de la de l'any anterior. Francesc de Verntallat no havia volgut firmar l'anterior concòrdia, però tampoc ho havien fet molts pagesos, i tampoc la van voler recolçar molts senyors (Sobrequès, 1973a: 449-450; Codoin ACA, 1862b: 302).

El diari personal de Jaume Safont es va fer ressó d'aquesta nova concòrdia i en el full corresponent al dia set de juliol del llibre de jornades, escriuria el següent (Safont, 1992: 181):

Los consellers de Barchinona i los Deputats del General de Cathalunya, com àrbitres i arbitradors, etcètera, elegits en i sobra la qüestió qui era entra los senyors o sèniors, d'una, i los pagesos de remença, de la part altra, donaren sentència entre ells, absolut los dit pagesos de dret de remençes, de cugòcia, exorquia, intestia, àrcia i de tots altres mals usos, exceptat, emperò, que de aquesta sentència no.s pusquen alegrar en Ffrancesc de Verntallat, capitá dels dits pagesos, ne algú de sos secassos, ans perpetualment resten en la dita servitud dels dits mals usos.

La nova concòrdia també va trobar dificultats. No era fàcil que els senyors i els remences la firmessin. El 16 de juliol, els Diputats ordenaren que cada pagès pagués dotze diners per firmar la sentència i que, tot i que ja havien passat els dies de termini per signar-la, el que volgués fer-ho encara estava a temps. Beaumont era molt més resolutiu: autoritzava els oficials per embargar els béns dels pagesos que es neguessin a signar i, fins i tot, arrestar-los, que era una bona manera d'aconseguir una concòrdia. Per facilitar les possibles reticències d'alguns nobles, els del Consell del Principat van escriure a Bernat Gilabert de Cruilles ordenant que acceptés la firma d'aquells pagesos que havien seguit a Verntallat (Sobrequès, 1973a: 452).

Una altra negociació de més volada va ser la del rei de Castella amb el de França, signant una treva de tres mesos: del 23 d'abril al 23 de juliol. Tanmateix, Joan de Beaumont no la va fer pregonar fins un mes després: el 24 de maig. Justificava al rei, Enric IV de Castella, el retard de no publicar aquesta important treva amb aquestes paraules: *por quanto, sennor, era un gran murmurar e alteración en éstos, no solamente en el pueblo mas en muchos de los mayores por las nuevas a ellos divulgadas*. No s'havia atrevit per por a les reaccions dels seus homes, especialment dels capitans. Molt probablement era una ordre que xocava de ple amb la

insistència del mes d'abril de lluitar i anar a per totes. Beaumont deia que, ara, ja estaven prou calmats els ànims com per publicar-la (Sobrequés, 1975: 227)

Efectivament, el dia 24 de maig, Beaumont comunicà que havia rebut una carta del rei de Castella en què anunciava una treva amb França de tres mesos que duraria des del 23 d'abril fins el 23 de juliol, i els manava que comunicessin l'acord als partidaris del rei Joan per saber si respectarien la treva. L'ordre estava dirigida a Pere Joan Ferrer, capità i governador general de Rosselló i la Cerdanya; als consols de Puigcerdà; a Arnau de Vilademany i Blanes, capità de la vegueria de Vic; al veguer, el sots-veguer i els consellers de Vic; al baró de Cruilles, capità d'Empordà; al sots-veguer de Girona; al veguer i consellers de Ripoll; al veguer, sots-veguer, capità i consellers de Manresa; a Joan Soler, vicari i administrador de la diòcesi d'Urgell; al sots-veguer i als procuradors de Tortosa; a Martí de Sozes, capità i als jurats d'Alcover; al prior i al monestir de Poblet; a Joan de Leet i als jurats d'Uldecona; a Bertran d'Armendáriz; a Joan de Sant Joan, capità d'Alcover; a Guerau de Barberà, donzell, capità del Penedès, i als jurats de Vilafranca; a Joan Torres, capità d'Urgell; al veguer de Barcelona i del Vallès, de Igualada i de Moià. Així, tots aquests eren els llocs que estaven o bé sota les ordres d'Enric IV de Castella i la Diputació del General de Catalunya o bé tenien encara un cert grup de partidaris (Sobrequés, 1975: 226).

Els escasos mesos de treva es van allargar encara més amb la notícia que es va publicar el dia 13 de juny de 1463: el Diputats del General prorrogaven l'edicte de no guerregar a Catalunya fins el següent Nadal (Codoin ACA, 1862b: 322).

A mitjans de juny, una expedició de familiars de nobles importants, enemics del Principat, es va dirigir cap a Barcelona. Se'ls va concedir un guiatge amb data de 17 de juny per anar de Girona a Barcelona per redimir els seus parents presoners. Es va fer un intercanvi de presoners i, segurament, de diners. La comitiva va ser important; les respectives dones, mares, fills i filles van anar presoroses per rescatar als seus estimats. Hi anà, per part de Pere de Rocabertí, la seva esposa Caterina, el seu fill Bernat, una altra filla, tres dones més, cinc servidors, tres cavalcadures també assegurades, i la germana de Pere; Juancho de Gamboa, gentilhome del rei d'Aragó amb un home que l'acompanyava; l'esposa de Gabriel Ramon Xatmar de Girona; el noble Joan de Cruilles, fill de mossèn Martí de Cruilles; la dona, fills i germans de mossèn Sarriera; els acompanyaven també dos donzells, Joan de Montbuí i un tal Muntaner; també un mercader de Banyoles, Ponç Viladrell (Sobrequés, 1975: 254).

Les negociacions van ser positives i el dia dos de juliol es va fer un comunicat a tots els capitans del Principat conforme s'havia donat un guiatge de quinze dies de durada pels següents presoners: el comte de Mòdica que, per fi, després d'un any podia sortir de la presó; Martí Guerau de Cruilles que podria tornar amb el seu fill que l'havia anat a buscar; Ramon Xatmar i Gaspar de Xatmar que eren respectivament fill i germà de Gabriel Ramon de Xatmar; el cavaller Berenguer d'Oms, de la baronia de Santa Pau; Guerau de Rocabertí amb un esclau i un servent.

La llista total inclouïa 15 homes més i els seus servents, escuders, esclaus o familiars que, segurament més que presos, eren simples acompanyats de cautiveri. Així, per exemple, Guillem Ramon Sapllana, estava acompanyat per tota la parentela: la dona, els fills i filles, un escuder, un esclau i les dones respectives que vivien amb ells. En total va ser un guiatge per unes setenta persones (Sobrequés, 1975: 271).

En el mes de juny, el bisbe Margarit i el vicari Alfonsello, més tranquils per la guerra, van intentar posar ordre en els tributs eclesiàstics necessaris per mantenir una diòcesi com la de Girona. Va decidir segrestar o *emperar*, és a dir, dipositar en poder d'un tercer fins decidir a qui li corresponien, el delmes pertanyents a senyors *contumacios i inobedients*. Així, el dia 22, s'emparaven tots els delmes de Besalú, encomanant la seva percepció a Baltasar Anglada, capità del castell d'Esponellà, i sots-capità dels remences. A principis de juliol, es van emparar els delmes de Sant Esteve de Llémana, Granollers de Rocacorba i Sant Andreu, que tenien els donzells Berenguer de Montcorb, de Sant Joan de les Abadesses, i Pere Des Balbs, de Santa Pau (Sobrequés, 1973b: 196). En Pere Des Balbs, home contrari a Verntallat, estava molt vinculat a la baronia de Santa Pau i era un senyor amb importants feus a la baronia. No s'ha de confondre amb el seu possible parent Bernat Des Balbs àlias Farners, habitant de Santa Coloma.

En un altre ordre de coses, a la vall de la capçalera del riu Ter, per fi, l'abat Miquel Isalguer de Sant Joan de les Abadesses va ser alliberat. Beaumont li adreçà unes notes felicitant-lo, animant-lo a que es fes fort amb la causa del Principat, i li recomanà que fes treves tot el mes de setembre per recollir queviures. Va estar més de quatre mesos sota l'*hospitalitat* dels remences (Sobrequés, 1975: 287; Sobrequés, 1973b: 236-240).

14. Els capitans

Aprofitant la tranquil·litat que hi havia a la Muntanya, convenia organitzar-se. Joan II, des d'Olite, el 23 de juliol, demanà a Francesc de Verntallat que fes un consell administratiu de 12 persones. Sis d'ells havien de ser de la seva capitania. El monarca li citava dos noms que haurien de figurar en el consell: Mateu Calm i Pere Quintana. Dos de les persones, tres si contem a Verntallat, gitades de *Pau i Treva* per Joan de Beaumont. Semblava com un recolzament a la feina que estaven fent. Les altres sis persones les havien d'escollir de les capitànies de Vic, Camprodon i Girona. Els sis restants, inclòint Calm i Quintana, serien dels pobles propers al punt de residència, que no citava, de Verntallat. El consell deliberaria sobre les rendes destinades a les despeses de la guerra. Si Verntallat, per les seves ocupacions, no podia presidir el consell, només que fossin, com a mínim, sis, el nou consell deliberaria el que cregués més oportú pel bon funcionament de la Muntanya, informant Verntallat i els altres capitans perquè ho complementessin. Tots els delmes i béns segrestats dels rebels havien de ser administrats per un tal Dalmau de Déu, junt amb dos veïns de la parròquia en la qual

radiquessin els béns. L'import de les rendes havien d'utilitzar-se per fortificar els pobles, i el que sobrès pel sosteniment de la capitania de Verntallat o d'altres capitans. Si algun capità atacava alguna vila, els altres col·legues tenien obligació d'ajudar-lo; i, en cas de reeixir l'operació, en el mateix moment, quedava constituït com a capità del lloc conquerit, tot i que estigués en territori d'una altra capitania (ACA AR, 1462-1465: 9v^o)⁴⁸.

Alhora, Joan II, havia escrit a Pere Quintana, a Baltasar Anglada i a Mateu Calm informant-los del mateix. Per aquestes cartes sabem que Pere Quintana era capità de Castellfollit, i que Mateu Calm ho era de Sant Feliu de Pallerols i de la Vall d'Hostoles i Finestres. En Mateu tenia, així, una capitania força gran, i el rei l'anomenava Mateu Calm àlies Vilamala, cosa que dóna idea de la lliberalitat amb que manegaven els cognoms (ACA AR, 1462-1465: 7v^o, 9v^o i 12r^o). En canvi, Francesc de Verntallat ja no sortiria mai més com àlies Puigpardines.

Certament, el seu parent Ilunyà, que encara portava el cognom de la nissaga, estava en mal moment. Joan de Beaumont ordenà al seus oficials que obliguessin als remences que havien signat la sentència i que devien prestacions a Hug de Puigpardines, cavaller, *pobre i miserable*, que complissin amb el seu pagament, ja que aquest cobrament no era contrari al text de la sentència. No era la primera vegada que Hug de Puigpardines demanava ajuda a la cúria reial, ja que el 17 de març també s'havia escrit la mateixa ordre; però, pel que fos, no va ser expedida (Sobrequés, 1975: 140; Sobrequés, 1973a: 453). És possible que, Beaumont, amb el desgavell que s'havia produït amb la nova concòrdia del mes de març, considerés imprudent fer pagar, just en el moment en què s'estava negociant la nova concòrdia, als remences d'Hug de Puigpardines. En tot cas, el cavaller Puigpardines estava en el bàndol del Principat; però, això sí, sense un mal florí o una mala lliura.

Precisament, en l'últim terç del segle XV va aparèixer un manuscrit atribuït a l'avantpassat de Verntallat, Berenguer de Puigpardines (1097-1131) anomenada *Sumari de la població Despanya e de les conquestes de Cathalunya, e de on devallen los comptes de Barcelona*. Tot apunta que la crònica era falsa i que no l'havia escrit Berenguer de Puigpardines. Podia ser una fabricació d'interès nobiliari per enaltir alguns llinatges que entraven en decadència. Amb ella es volia entrocàr algunes nissagues a l'època de Carlemany. El tipus de redacció i alguns errors històrics donen raó de la falsedat de la crònica (Camps i Arboix, 1955: 72). Va tenir el capità dels remences alguna cosa que veure amb aquesta suposada falsa crònica? Tenia necessitat de demostrar un antic parentiu noble? O era aquests actuals Puigpardines els que estarien interessats per acreditar el seu antic llinatge?

La crònica, atribuïda a Berenguer de Puigpardines, serà una fantasia, però dóna una idea molt clara de les aspiracions d'aquests llinatges de la noblesa. Escrit en primera persona, el suposat Berenguer, deia que *nasqué en lo meu castell apellat de Puigpardines, situat en lo vezcomdat de Bas, lo qual castell los meus edificaren en la primera conquesta del principat de*

Catalunya, com entraren amb Otger de Cataló e amb los 8 barons, on entraren dos germans del meu cochnom, de on procrearen mon avior e mon llinatge (Monsalvatje, 1893: 123). Aquest Berenguer volia demostrar que el seu llinatge era molt antic, descendent del nord d'Europa, i que tenia el símbol d'autoritat de la possessió d'un castell. A continuació feia palesa l'altivesa de la sang contrastada amb la simple condició del camperol: *perquè en fas infinides gràcies a nostre Senyor Déu com de tan bona gent i antiga me ha fet descendre, que em poguera fer pagès i per la sua molta clemència so yo huy gentilhome*. Continuava la crònica recalcant la puresa del llinatge, i afirmava que ell era noble pels quatre costats: *i los meus han conservat la procreació de mi en tal manera que me trob gentilhome de quatre senyeres*. Entenen per *senyeres* no les actuals banderes, sinó com a plural de *senya*, d'insígnia (Costa, 2001). Era així en Puigpardines un gentilhome, un veritable cavaller: els seus ascendents s'havien preocupat que els enllaços matrimonials fossin els adequats, de tal manera que els quatre avis eren tots d'insígnia i escut. Era noble pels quatre costats.

L'interès per entroncar amb els nobles de l'època de Carlemany es tornaria paradigmàtic. Sí que era veritat, segons els abundants documents dels segles XII-XV, que els Puigpardines eren de la baixa noblesa, i que els Verntallat eren de les branques col·laterals. Més no es podia demostrar. Molt més clares tenien les seves arrels, la seva ascendència noble, altres grans nissagues de Catalunya; com era el cas de l'àmplia família dels Rocabertí (Sobrequés, 1973b: 129).

Pere de Rocabertí, que era el cap militar de la ciutat de Girona i que tenia el prestigi d'haver-la defensat braument, s'estava extralimitant en les seves funcions convertint la regió en un regne de Taifas. A finals d'agost els jurats de la ciutat, enviaren dos representants al rei Joan II amb un memorial de greuges. En ell exposaven com Rocabertí havia anat cap a la Bisbal, Corçà i altres llocs de la Selva capturant moltes persones i caps de bestiar i exigint els corresponents rescats; i que havia fet empresonar amb grillons un pobre home d'Aiguaviva de 70 anys que havia anat a Girona al funeral del seu germà, i demanava cent florins per la seva alliberació. En Pere de Rocabertí aprofitava el mal de la guerra per fer-se d'or. Els jurats, a més, feien un suggeriment sorprenent (AHMG MA, 1963: 192)⁴⁹:

Item diguerem com los pobles stan tan desesperats de la practica del dit capità que di ha qui son tenguts a dir que fora bo demanar en Verntallat per socorrer nos com aquells qui han estat per cert ell esser capità general de vostre senyoria.

No és possible saber si un canvi de capità hauria estat beneficiós, però sí que és evident que, almenys entre els gironins, el prestigi de Verntallat era alt. Si més no aquesta va ser la petició en aquells moments dels jurats. Hi hauria temps per tot: per enaltir-lo i per denigrar-lo.

De raboseries n'hi havia, com a totes les guerres, de tota mena. Un remença de Serinyà, Joan Carreres, que havia estat al 1462 lluitant a l'interior de la Força vella de Girona va ser capturat i empresonat a Figueres. En Carreres es va posar d'acord amb el que feia de capità de la

vila, el donzell Arnau de Millars que, per cent florins d'or el capità el deixaria marxar. Els cònsols de la ciutat es van enterar i van fer guardar i tancar totes les portes de la vila; però, de nit, en Millars va complir la seva part i el va despenjar per la muralla amb una maroma. Beaumont, el 2 d'agost feia un requeriment a Figueres per a què es detingués Arnau de Millars i se l'obligués a comparèixer davant la cúria reial. Joan de Beaumont aquell dia no estava per contemplacions: enfadat per una derrota patida pels de Manresa en la qual van capturar els Des Far i altres homes d'honor, els quals sembla que havien penjat, prenia la següent decisió: ordenava al baró de Cruïlles, el mateix dia dos d'agost, que no deixés rescatar els presoners que tenia empresonats, puix que, de confirmar-se la notícia, seria just que ell fes el mateix: *los que vos teniu aqui presos beguessen aquell càlzer mateix* (Sobrequés, 1975: 299).

Aquestes possibles represàlies eren l'excepció. La pràctica habitual era aconseguir presoners en les batalles per demanar un rescat. És el que Joan de Beaumont li demanava a Pere Joan Ferrer uns mesos abans respecte uns francesos gascons presos a prop del castell de Llúvia: *pensam maiorment que per mija o excambi de aquells o dels qui seran d'alguna extima se cobraran los presoners*. Amb tot, també li diu que, si té presoners sense cap possible valor de rescat o per intercanviar, que els faci tramitar cap a Barcelona, ja que servirien en aquelles galeres que es deliberava armar. Beaumont havia encarregat a Ferrer que intercanviés un arquer francès que tenia pres a Peralada per un tal Bartomeu Gombert de Perpinyà. Gombert havia lluitat decididament *amb tant perill de la sua persona i detriment i perdua de sos béns* per la causa del rei Enric, que el lloctinent desitjava que fos afavorit amb l'intercanvi per l'arquer que demanaven els francesos; per això, sol·licitava a Ferrer que es contentés amb el que Gombert, que ja havia pagat 447 escuts pel rescat, li pogués donar per l'arquer (Carreres, 1987: 32, 35).

Durant l'agost i el setembre, a Vic, el donzell Gabriel Vilacetrú i un tal Altarriba anavant fent cops de mà per la comarca. Foren reduïts els castells de Torelló, Manlleu, Casserres i Montrodon. Marc Planella, que estava defensant el congost, morí d'un cop de pedra al cap en l'atac al castell d'Aguilar, a prop de Tona. Els consellers de Vic comunicaren el dia 13 de setembre als diputats del General la mort del capità Marc Planella en el combat contra les forces d'Altarriba i Francesc de Verntallat, i sol·licitaven ajuda material i econòmica (ACA Gen, 1463). Ja des de gener de 1463, a la comarca d'Osona els gentilhomes s'havien decantat en partits diferents: Vilacetrú, els Montcorp, els Des Pujol, els Des Catllar i els Peguera estaven a favor de Joan II; en canvi, Arnau de Vilademany i de Blanes, senyor de Taradell, Bernat de Mont-rodon, els Cruïlles d'Osona, els Mallà i Guillem de Gurb estaven pel partit de la Diputació del General. Així les coses, no és d'estranyar que, durant els darrers mesos de l'any, l'exèrcit de Vic es dedicués a destruir les cases i béns dels contraris: enderrocaren la Sala de Vilalleons, el casal d'Altarriba, la casa dels Montcorp a Vilatorta i la dels Des Pujol a Sant Hipòlit de Voltregà (Junyent, 1980: 146-147).

A la zona de la Muntanya hi havia en aquells moments quatre grans figures que comandaven els voluntaris que lluitaven per Joan II: al sud-est, Gabriel Vilacetrú; al centre, Francesc de Verntallat; al nord-oest, Pere Des Bach; i a l'oest, Gabriel Xatmar. El capità General de Girona era Pere de Rocabertí.

Capità	Àrea d'influència	Grup social
Gabriel de Vilacetrú	Vic	<i>Domicellis</i>
F. de Verntallat	Vescomtat de Bas, Olot, Santa Pau.	<i>Domicellis</i>
Pere des Bach	Rocabruna, Molló, Oix.	<i>Domicellis</i>
Gabriel de Xatmar	Medinyà, Besalú, Banyoles.	<i>Militis</i>
Pere de Rocabertí	Girona i vegueria de Girona	<i>Nobilis</i> ⁵⁰

Els grans capitans eren gentilhomes, és a dir, persones de l'estament militar. Els nobles pròpiament dits, els cavallers i els donzells, eren la referència militar per excel·lència. Tenien un servei propi que havien de complimentar a la societat. Tanmateix, els donzells Verntallat i Vilacetrú no estaven en la nómina de la cancelleria abans de la guerra: no estaven citats en el moment de prestar homenatge al nou rei. Els altres tres sí. Amb tot, aquest cinc homes eren socialment o, millor dit, professionalment, equivalents. Dit d'una altra manera, eren les referències de Verntallat: tenien la mateixa funció a la societat. Es pot dir que els donzells, més que un grup social (que també ho eren), eren un grup amb un caràcter marcadament professional.

A l'altre bàndol, els caps militars del Principat a la zona de Girona, Vic i La Cerdanya i, per tant, enemics de Verntallat, eren els següents:

Capità	Àrea d'influència	Grup social
Hug Roger comte de Pallars	Capità general del Principat	<i>Nobilis</i>
Pere Joan Ferrer	Cerdanya (també del Rosselló).	<i>Domicellis</i>
Segimon Beuda	Ripoll	<i>Domicellis</i>
Ramon Planella	Vic	<i>Domicellis</i>
Marc Planella (Sots capità).	Vic. Mort en campanya a l'agost de 1463.	<i>Domicellis</i>
Bartomeu Safont	Vic	<i>Menestral (del Consell)</i> ⁵¹ .

15. Gabriel de Vilacetrú

Joan de Margarit i Pau, bisbe de Girona, el sis de setembre encarregà a Pere Des Bach que administrés els fruits dels seus delmes, amb el benefici que això comportava, de la zona que era capità; és a dir, de Rocabruna, Molló, Beget, Maians, Monars, Ribelles, Oix, Toralles i la Vall del Bac. Alguns d'aquest delmes eren administrats anteriorment per Berenguer de Barutell, senyor de Bestracà i per Miquel Isalguer a Sant Joan de les Abadesses; tots dos es quedaven ara fora, castigats, sense aquestes retribucions (Sobrequés, 1973b: 197). L'arrendament de delmes de l'Església era una de les maneres que hi havia per invertir els diners i obtenir uns bons beneficis. Fent-se feudataris del bisbe, els gentilhomes i els burgesos tenien una bona font d'ingressos. Altres maneres que tenien els gentilhomes d'invertir els diners era, per exemple, comprant censals. Per contra, entre les persones de la baixa noblesa gironina no sembla que estigués generalitzada una activitat mercantil pròpiament dita (Sobrequés, 1973b: 38).

A principis de setembre, Beaumont, començà a sospitar de les veritables intencions de l'abat de Sant Joan de les Abadesses, Miquel Isalguer. Va encarregar al donzell Maties de Montcorb que obrís una investigació sobre la conducta d'Isalguer o d'alguns parents seus, que semblava que tenien contactes amb l'enemic (Sobrequés, 1975: 337). Potser la llarga estada de Miquel Isalguer com captiu del capità dels remences hi havia fet néixer una simpatia per l'altre causa. La sospita es va fer tant seriosa que Beaumont, el dia sis de setembre, va ordenar a Isalguer que passés a parlamentar amb ell a la ciutat de Barcelona (Sobrequés, 1975: 343).

El desconcert que hi havia entre els partits generava unes fidelitats que no eren gaire clares. Durant aquests darrers mesos de l'any, Enric IV de Castella i la Generalitat de Catalunya, per diverses causes polítiques nacionals i internacionals, com per exemple el pacte amb el rei de França, estaven en una autèntica crisi institucional. De fet, els diputats cercaven ja un altre rei. Mentrestant moltes de les forces castellanques anaven marxant de Catalunya, deixant el terreny més propici per a Joan II i els seus partidaris.

Verntallat aprofità el desconcert per apoderar-se, a finals de setembre de 1463, de Santa Coloma de Farners. Santa Coloma era una població que feia de frontera entre el dos bàndols bel·ligerants. Els veïns de Santa Coloma, unes 74 famílies, es veien entre dos focs. Precisament, Joan de Beaumont, el 5 de setembre, havia manat als seus oficials que no molestessin els de Farners, tot i que tinguessin algun tracte amb l'enemic puix que, estant a la frontera, els hi era necessari subsistir i mercadejar amb l'enemic (Sobrequés, 1975: 342). El dia 21 els jurats de Girona s'adreçaren *Al molt magnífic mossèn Francesch de Verntallat capità i conseller de la Maiestat del Senyor Rey*, demanant-li que el capità per ell posat a Santa Coloma de Farners, deixés de cobrar indegudament certs delmes i prestacions (AHMG MA, 1463: 195)⁵². Per les mateixes dates, per a les despeses que produïa la guerra, els homes de Castelló d'Empúries es

van rebel·lar contra Bernat Gilabert, Baró de Cruïlles, amenaçant-lo de passar-se al partit del rei Joan (Sobrequés, 1973a: 259).

Els homes de la Diputació van fer una captura sonada al mes de novembre: a la destrucció del casal d'Altarriva empresonaren el donzell Gabriel Vilacetrú. Es va considerar tant important aquesta detenció que, ràpidament, ho van anunciar per aixecar l'ànim de tothom. El 13 de novembre ho comunicaren al comte de Pallars (Codoin ACA, 1863a: 312-313). El 21 ho notificaren als diputats de Lleida: *fou pres lo capità gentil home appellat Vilasetru i un altre amb llurs rocins. Son homens de gran valer i specialment lo dit Vilasetru qui era capità per lo Rey En Johan de una gran part de les muntanyes on son los pagesos de remença i qui fahia totes les fahenes qui eren atribuides an Verntallat* (Codoin ACA, 1863a: 322). La mateixa idea trasmetien a Bernat Roger Sarriera: *lo capità de Vich pres dissabte prop passat En Vilasatru, donzell, capità per lo rey don Johan de les muntanyes qui fahie les feynes de que ere dada fama en Verntallat i un altre gran capidoci amb ell* (Codoin ACA, 1863a: 316). Per fi, es trencava una mica el mite: segons aquests testimonis, Verntallat, no era el que tantes accions bèliques havia fet. Amb tot, no deixava de ser possible que fos una manera d'exaltar Vilacetrú per donar més valor a la seva captura.

Era tant gran la commoció dels diputats per aquesta captura, que, el mateix dia 21, escrivien al veguer i als consellers de Vic recomanant que fecin esquarterar Gabriel Vilacetrú i executessin el seu company que es deia Colomer (Codoin ACA, 1863a: 319 i 338). Les bones notícies continuaven ja que, pocs dies després, es va anunciar que s'havia capturat Antoni Pineda capità d'Olot (Codoin ACA, 1863a: 340). El 28, Beaumont va escriure al sots-veguer de Berga dient-li que s'havia enterat que tenia en el seu poder a Antoni Pineda, persona molt afectada a Joan II; i li ordenava que, en el cas que els camins fossin segurs, l'enviés ben vigilat cap a Barcelona; però, que de cap manera, permetés que quedés lliure per un rescat (Sobrequés, 1975: 411). Els diputats de Barcelona va seguir insistint, dues vegades més, que fos executat Gabriel Vilacetrú: de fet, mai més se'n saber res (Codoin ACA, 1863a: 374 i 375). Ben segur que, si el capturat hagués estat en Verntallat, l'haurien esquarterat o si més no, penjat a la forca. Uns dies després els diputats recompensaren als captors de Vilacetrú amb 60 florins: 10 per cada una de les sis persones que l'agafaren (Codoin ACA, 1863a: 375).

Sobtadament, a la bona nova de la captura de Gabriel de Vilacetrú es va afegir, al cap de pocs dies, l'esperada deserció de Miquel Isalguer. Ramon de Vergós, capità de Sant Joan de les Abadesses anunciava al Consell del General que l'abat havia abandonat el monestir i s'havia passat al bàndol de Joan II. El set de desembre contestaven a Vergós que, quan abans, cerqués Isalguer per empresonar-lo i enviar-lo cap a Barcelona (Sobrequés, 1973b: 238). Va ser una mala notícia per Joan de Beaumont a qui, en aquells moments, se li ajuntaven tots els mals. El pitjor mal de tots va ser comprovar com Enric IV de Castella no estava per la feina de Catalunya, malgrat l'esforç i treball que posava el seu lloctient per tirar endavant la causa del

Principat. El 2 de desembre, Joan de Beaumont, li manifestava al rei, ple de tristesa, com els catalans estaven buscant nou monarca ja que ell, el rei, no els auxiliava en la guerra. Abrumat, li demanava llicència per partir de Catalunya, *que yo no soy dispuesto a más en esta pena estar* (Sobrequés, 1975: 414). La monarquia castellana tenia els dies comptats i, ja des de feia temps, els catalans cercaven a les terres de Portugal una testa més digna, més interessada per portar la corona del Principat.

En canvi, la notícia de la deserció de Miquel Isalguer va ser molt ben rebuda per la cort de Joan II. La zona de la Muntanya s'anava estabilitzant. La bombardarda grossa que utilitzà Arnau de Vilademany i de Blanes a Olot, ja estava en mans de Verntallat. Joan II, el primer de desembre, demanava des de Tafalla a Verntallat i a Rocafortí, que procuressin que la bombardarda grossa portada a Olot per Vilademany fos traslladada a Girona perquè fos recomposada (*la metan en punt de mascles*; ACA AR, 1462-1465: 27)⁵³. Aquesta bombardarda tenia ja un sobrenom: la bombardarda *grossa*. Era ja freqüent a diversos llocs d'Europa posar nom a les peces d'artilleria de gran calibre, amb l'intenció d'augmentar el seu poder intimidatori, per recordar el seu fabricant o les seves característiques. Els canons, com les campanes i les embarcacions, adquirien per les seves característiques personalitat pròpia (Contamine, 1984:179; Keen, 1986: 317).

Probablement, fou a primers de desembre quan va arribar a Verntallat el document oficial contestant a la reclamació que havia fet al rei. El capità dels remences s'havia queixat a Joan II d'haver donat els mateixos béns a ell i, alhora, a altres persones. En efecte, el rei, segurament de paraula, havia donat tots els béns dels rebels del Vescomtat de Bas a Verntallat. Tanmateix, posteriorment, també va donar diversos béns de rebels del vescomtat a altres persones, produint amb això un gran desconcert (Sobrequés, 1973a: 265).

El document del monarca, rubricat a Pamplona amb data del 20 de novembre de 1463, donava la raó al *dilecti et fidelis capitanei nostri in principatu Cathalonie Francisci de Verntallat*. I penava amb 2000 florins d'or el que no volgués complir aquesta disposició.

En acabar l'any de 1463, el bisbe de Girona, Joan Margarit i Pau, va organitzar un acte institucional dels seus vassalls, un tant anacrònic. Certament, havia demanat anteriorment a tots els seus vassalls, un total de cent-disset, que es presentessin en un termini de quinze dies amb els seus cavalls i les seves armes per reprimir certa rebel·lio produïda a La Bisbal, Ruplà, Dosquers i altres llocs. Però, abans de prescriure el termini previst, va fer, amb l'ajuda d'uns vassalls i parents especialment fidels, un acte de vassallatge del més autèntic tipus feudal. El dia 15 aparegueren a Girona, ben armats amb arnesos blancs i muntats a cavall, disposats a fer l'homenatge al seu senyor, el bisbe Joan Margarit i Pau, el cinc senyors següents: Gabriel Ramon Xatmar, Pere Des Bach, Bernat Margarit el jove, Francesc de Satrilla i Joan Martí de Camprodon, senyors respectius de Medinyà, Rocabrúna, de Sant Gregori i de Vilanova de la Muga. En el palau Episcopal i en presència del bisbe, acompanyat de tots els oficials, canonges i

dels nobles Pere de Rocabertí, Martí Guerau de Cruïlles i Gilabert de Cruïlles, van fer acte solemne d'homenatge al seu senyor (Sobrequés, 1973b: 197-198).

Tots cinc eren o amics o parents del bisbe i s'entén que era una manera per obligar els altres vassalls que, efectivament, no es van presentar en el termini corresponent. Va ser l'excusa per instruir un procés contra els deslleials senyors que no havien acudit a defensar el seu senyor durant el setge de Girona o, fins i tot, en el cas d'alguns d'ells, que van ajudar l'enemic. Es buscava una sentència a fi que perdessin els seus drets sobre els delmes. Només uns quants van pagar les parts corresponents (Sobrequés, 2006: 256-257).

Bernat Margarit, apel·lat el jove, havia estat nomenat feia poc per Joan II senyor de Sant Gregori. Igualment, Gabriel Ramon Xatmar, havia estat confirmat pel rei Senyor de Medinyà. Tant Medinyà com Sant Gregori havien estat llocs celosament preservats pels jurats de la ciutat com a patrimoni reial per allunyar Girona dels dominis baronials (Sobrequés, 2006: 257). Durant anys, els gironis havien lluitat contra aquestes donacions reials i, posteriorment, continuarien lluitant per les que el rei concediria més endavant a Verntallat. Era una manifestació més del pes del poder municipal, que influiria molt en el disseny de la política territorial reial. El poder municipal era el que sovint lluitava per les redempcions jurisdiccionals de les viles o regions (Sabaté, 1997: 178).

Pel que fa al rei dels catalans, el dia 27 d'octubre de 1463, s'havia decidit oferir la corona al nét del comte d'Urgell, Pere de Portugal, fill del rei de Portugal i d'una filla del comte català. El primer de novembre una expedició va marxar per mar a oferir-li la corona. 1463 va ser l'any d'una efímera relació amb Castella; 1464 donà la benvinguda al nou rei. Entretant, el 15 de gener, el lloctinent navarrès, Joan de Beaumont, renuncià al seu càrrec.

Durant aquest primer any de guerra (1462-1463) i període d'ajuda castellana, hi hagué força insegurat als camins. Van ser freqüents els salconduïts perquè els traginers i mercaders poguessin dur aliments a Barcelona i sovint eren robats (Sobrequés, 1975: 101 i 106; doc 499, 500, 524). A voltes, aquests robatoris eren efectuats pels mateixos governadors de les poblacions mancades d'aliments (Sobrequés, 1975:123). Això generà demandes a les autoritats barcelonines a fi que es fes justícia. Per exemple, el veguer de Vic va treure al traginer Boscarò 400 coloms que portava en dos roquets. Eren de Francesc Espígol, de Sant Feliu de Pallerols, que es considerava fidel al Principat, i els enviava a Barcelona a Marc Espígol. La mercaderia portava el guiatge corresponent, al qual no van fer cas; per tant, el veguer, havia de tornar el que havia pres o passar per la cúria reial per donar explicacions (Sobrequés, 1975: 44 i 79). Els Espígol de Sant Feliu de Pallerols eren parents dels Verntallat ja que, Joana de Verntallat, es casaria amb un futur capità i síndic remença, el també mercader Llorenç Espígol.

Alhora, eren freqüents els robatoris o subtraccions als camins perpetrades pels enemics. Però no consten especials senyals de violència. Podien ser robatoris de teles i diners; les subtraccions més freqüents eren de vitualles i de les corresponents besties de càrrega, com

les mules i els ases, però no pas de cavalls. (Sí que, en un cas, hi va haver un robatori de dos cavalls a un hostaler de Figueres). Es feia palesa la manca de cavalls per a la guerra. Així, Beaumont, ordenà que es presentessin tots els que tenien cavalls a la casa de la Generalitat per motiu de la guerra. Havien de proporcionar cavaller pel cavall i, en cas contrari, se'ls confiscarien els cavalls. En un altre moment es va fer un pregó amb la prohibició que ningú pogués anar amb cavall de sella si no tenia, almenys, tants cavalls a l'exèrcit com cavalls a casa seva; en cas contrari el cavall seria confiscat. Finalment, Beaumont, ordenà que tothom fes constar els cavalls que tenia al capità Pere Joan Ferrer nomenat amb aquesta missió pels consellers; qui no ho fes perdria el cavall o cavalls que tingués (Sobrequés, 1975: 62, 116, 274, 389).

Els esclaus eren part de l'equipació dels senyors i, com a béns de la seva propietat, els seguien allà a on anaven. Els esclaus tenien un valor econòmic del qual calia tenir cura; eren apreciats i, en cas de necessitat, s'utilitzaven mitjants extraordinaris per recuperar-los. Joan de Beaumont prenia les mesures necessàries per respondre a les requisicions que li feien els seus súbdits en aquest sentit: va estendre un guiatge a un tal Joan Geli a fi que, en companyia dels seus dos esclaus negres, pogués tornar a Perpinyà; ordenà al donzell Guillem de Barberà que retornés a Guillem Sobrer un esclau negre de 25 anys anomenat Antoni; demanà explicacions al capità de Brunyola, que va robar a Pere Soler, veí d'Ossor de 70 anys i fidel a la *terra*, una mula, un bou i un esclau negre: Li ordenà que restituís els béns o que, en un termini de sis dies, es justificués davant de la cúria reial; finalment, feia un salconduit a Gràcia Amat, de Barcelona, a fi que, amb el laud amb el què anava i amb els sis homes que li acompanyaven, pogués anar a Vilanova i la Geltrú, per rescatar un esclau seu, anomenat Martí, que estava en poder dels enemics. La procedència d'aquests esclaus no s'especifica, però es torna a fer patent la presència d'homes definits com d'una altra raça (Sobrequés, 1975: 65, 163, 285, 433).

En la correspondència oficial generada per Beaumont sortien citats molts donzells que, generalment, tenien una funció de tipus militar, especialment com a capitans d'un castell. Així, que Verntallat fos un donzell i fos capità militar de la Muntanya es corresponia amb allò que feien la majoria de donzells contemporanis seus i, com a membre de la baixa noblesa, es corresponia a la clàssica vocació dels donzells. Tenien un rang superior als simples oficials: als algutzirs per exemple. O bé, superiors als escuders que tenien la funció d'acompanyar els cavallers. Els donzells eren de grau inferior a aquells i eren molt més nombrosos. Tanmateix, en moltes ocasions, es confonien les funcions dels cavallers i dels donzells. N'hi havia tants que, veritablement es feia difícil saber si eren veritablement d'una nissaga de gentilhomes. En el cas del donzell Miquel de Peguera, es constatava que era el fill i hereu del cavaller Guillem de Peguera, recordant el corresponent usatge *Filius autem militis*. També era general l'ús de la partícula 'de' abans del cognom entre els donzells, tot i que alguns no la portaven. En canvi no

la utilitzaven ni els juristes, ni els mercaders ni, encara menys, els traguers (Sobrequés, 1975; vol. 2, taula 7).

16. Pere de Portugal. 1464

El 21 de gener de 1464 arribava al port de Barcelona el nou rei del Principat, Pere IV de Portugal. Era el fill primogènit de Pere de Portugal, duc de Coimbra i d'Isabel d'Urgell, que era la filla gran del comte Jaume d'Urgell. Per tant, el nou rei era nét del darrer comte d'Urgell, fet constatat repetidament en els Dietaris de la Generalitat i que prova que es mantenia viva la memòria del disortat avi. Havia nascut l'any 1429 i tenia inquietuds poètiques i artístiques. Pere IV de Portugal aportà, de les seves terres, poques forces militars, però inicià tot seguit una campanya per Cervera i per l'Arbóç del Penedès, vila en què va fer molts presoners. El rei Pere donà una nova empenta a la causa del Principat i, per assolir bones relacions internacionals, el 23 de febrer, manifestà una proposta d'Enric IV de Castella, antic rei dels catalans, d'establir un enllaç matrimonial amb la seva germana Isabel de Castella. La infanta Isabel, proposada anteriorment en matrimoni al Príncep de Viana i, en aquests moments, al nou rei Pere IV, es convertia en un bon partit per les nissagues reials i semblava, innocentada de la història, predestinada a relacionar-se inevitablement amb els catalans. Per altra part, l'altre rei dels catalans, Joan II, també es disposava a plantejar el matrimoni del seu primogènit amb la infanta Isabel (Rovira, 1931: 551-556).

Joan II, el set de març de 1464, escriví una carta a Francesc de Verntallat en què es posaven de manifest, una altra vegada, les reivindicacions dels remences (Monsalvatje, 1906: 288-290)⁵⁴. De fet, els remences de Verntallat lluitaven pel rei però, també, per la supressió dels drets senyorials i potser, per la mateixa dinàmica de la guerra, s'havia aparcat momentàniament aquesta important qüestió. Quina era la posició de Verntallat entorn a les reivindicacions remences en aquest segon any de guerra? El capità tenia, en aquells moments, una posició més propera i directa amb la monarquia, després de ser nomenat com a capità del rei però, tot i això, sembla que no s'allunyava de les necessitats dels pagesos. El rei li deia:

S'afirma que vos hauria promes franquesa del censos, tasques i altres drets que els pagesos de dita vegueria acostumaven a pagar a llurs senyors, el que no creiem, i som per vostres lletres i els homes que'ns haveu tramés, informats del contrari, car seria grandísimo deservei nostre per els grans inconvenients que es podrien seguir.

El reia anul·lava tota promesa de supressió dels drets senyorials, limitant la supressió a aquells que li havien prestat ajuda: *empero que quant alguns de la sots-vegueria de Besalú i de la Vall d'Hostoles han a propies despeses estat en nostre servei seguint continuament a vos amb les armes havem provehit que ells no paguin en les dites talles*. Tot i així, li demanava que, si no hi havia suficients diners per mantenir els *cavalls i gent d'armes*, fes pagar als pagesos de

Besalú i Hostoles. Però molt diplomàticament, segurament no ho podia fer d'una altra forma, li assegurava que *sense embarch algu exigir i cullir les dites talles i usar de sa capitania en les dites vegueries car altrament la dita gent d'armes no ha forma de poder-se sostenir i això volem sia fet sens perjudici de vostra capitania.*

El rei, igualment, manava a Verntallat que permetés a Martí Guerau de Cruïlles, baró de Llagostera, *quietament tenir la dita baronia de Llagostera i altres terres sues, car nos scrivim al dit mossèn Martí Guerau de Cruïlles se haie amb los dits pagesos amb tota mansetut els tracte amb tot amor i benivolencia aixi com creem ho fara.* El baró feia uns vuit mesos que havia estat alliberat del seu empresonament a Barcelona i es trobaria la baronia molt desendregada. El rei assegurava a Verntallat que, el de Llagostera, tractaria correctament als camperols, manifestant així clarament com el capità dels remences es preocupava dels seus pagesos. El de Cruïlles no era l'únic prohoms amb el qual el rei intentava que Verntallat tingués una bona sintonia, ja que també feia una referència a Pere de Rocabertí: *i feu que tota via entre vos i lo capità de Gerona haia bona unitat com be haveu acostomat i millor pogueu.* Es pot copsar aquí una certa independència entre Verntallat i els altres homes forts de Girona, i també respecte les directrius reials, que són el motiu, precisament, d'aquesta crida del rei apel·lant a la unitat i a què els pagesos continuïn pagant els impostos. El que no citava el rei a la seva carta, en cap moment, eren els sis mals usos dels pagesos.

La mateixa preocupació per la unitat, la tenia Pere IV. Volia que els seus homes anessin tots a una, i manava a Bernat Gilabert de Cruïlles, baró de Cruïlles, que es posés en contacte amb el capità, Pere Joan Ferrer, a qui havia ordenat que anés a ajudar els de la vila de Besalú. Així com el baró de Cruïlles seguia lluitant contra el seu parent, el baró de Llagostera, ara, en Pere Joan Ferrer es convertí en el capità enemic directe de Verntallat. El 17 de març, Pere IV ordenà a Pere Joan Ferrer que, amb alguns homes de cavall, anés a l'Empordà i al bisbat de Girona per *treballar en totes ses forces de reduir en Verntallat i los lochs, viles, castells, i parròquies axi de les muntanyes com del pla, (...) persuadint i animant per vies exquides a lur salut i reductio a la obediencia de la prefata Maiestat Rey i Senyor natural d'aquests Regnes i pare de la res publica i dels pobles, en special que es vengut per lur salvacio i repos, preferintlos la sua gratia amor o receptio com a fills perduts i desviats, remissio dels errors comeses, restitució i reintegració en sa amor i encara de béns i confirmacions de lurs privilegis i libertats pus humilment i com a súbdits vinguen a la deguda obediencia.* El nou rei estava disposat a començar de nou i, si feia falta, perdonant a tothom (Carreres Candi, 1892: 50)⁵⁵.

Malgrat això, sembla que, durant aquest any, a la zona de la Muntanya es va disposar d'una certa treva en la guerra: una certa normalitat administrativa ho confirmava. Per una altra banda començava un altre cop a haver-hi certa activitat notarial a les zones d'Olot. Potser no havia minvat, però, el que està clar, és que no es conserven llibres notariaus dels anys 1462-63 ni del Mallol, ni de Santa Pau, ni de la notaria de Sant Feliu de Pallerols.

A més dels llibre notariais, depenent de la notaria del Mallol, es conserven d'aquesta època un parell de llibres que tenen un caire més curial que notarial: són assignats al notari Martirià Amalric (vol. 2, ACO). Amalric ja havia tractat a les famílies Verntallat i Noguer quan vivien a Santa Pau, exercint de notari d'aquella baronia de 1450 a 1462. Ara, en canvi, estava instal·lat al Mallol i, a partir d'aquest any de 1464, es va fer company inseparable de Francesc de Verntallat (vol. 2, Taula 1).

És molt possible que Verntallat iniciés un protocol administratiu de la seva capitania amb l'ajuda de Amalric. El capità començava a administrar per escrit el seu territori: el sis de setembre feia una donació a Joan de Malianta de Sant Joan de les Abadesses. (És el primer cop en què consta que fa un donació dels béns dels rebels que li havia concedit formalment, un any abans, el rei). Li dona una sèrie de cases situades al terme de Ripoll que són del donzell i notari rebel Berenguer de Rama en recompensa per la seva activitat i fidelitat, i com a remuneració pels seus treballs. L'encapçalament del document, en llatí, dona fe de la preponderància del donador: *Nos Franciscus de Verntallat domicelus Capitaneus generalis serenissimi domini Aragonum Regis* (ACO Mallol, 1464-1465)⁵⁶. En aquest cas, surt anomenat, en lloc de simple capità, com a Capità General, títol que es repetirà molt a partir d'aquest moment. El grau de Capità General no tenia tampoc unes atribucions específicament determinades, ja que molt sovint els graus militars eren un xic indeterminats. Però, clarament, tenia una major significació. Així, per exemple, eren capitans generals de l'enemic el comte de Pallars i el donzell Pere Joan Ferrer. També havia estat anomenat Capità General el mismíssim comte de Mòdica l'any 1461 (Sobrequés, 1973b: 141).

Al dia següent, el capità general Francesc de Verntallat, donzell, amb l'ajuda del notari Martirià Amalric, des del Mallol, feia una altra donació a Pere Guillem d'Albareda, de Sant Martí de Llémna. Li donava tota aquella part del delme de Maties de Montcorb, donzell, domiciliat a Sant Joan de les Abadesses, rebel de primera magnitud, que tenia a la parròquia de Sant Esteve de Llémna (ACO Mallol)⁵⁷.

Uns dies després, el 23 de setembre, el rei Joan II confirmava la donació que havia fet Verntallat a Joan de Malianta. En el document, el rei cita Verntallat com *Domicellus, Capitaneus generalis serenissimi Aragonum Regis*, cosa que ratificava la titulació emprada (Bofarull, 1877: 207)⁵⁸. No és possible saber si la confirmació del rei era un requisit necessari, o si va ser el mateix rei Joan el que va voler emprar aquesta manera de fer valdre la seva autoritat.

Un fet excepcional es va produir a mitjans de 1464, i va suposar un cop molt dur per Pere de Portugal. La nit del 25 d'agost, Joan de Beaumont, passà al servei de Joan II. El que havia estat Lloctinent General del Principat durant el període d'Enric IV de Castella, i un dels grans avaladors del príncep de Viana contra el seu pare, es decantà ara pel rei contra el que havia lluitat tants anys. Van signar la pau el dia sis de setembre. Beaumont tenia un gran prestigi i autoritat i havia arrossegat navarressos i catalans. La indignació va ser molt gran. El rei Pere el

calificà com a *traidor, lladre i perjur*. Un dels seus cavallers portuguesos, Joao de Almada, lliurà un cartell de *batalla a ultrança* al seu fill bord, Menaut de Beaumont. El retava a *toda ultrança*, ja *que vos e el traydor de vustro padre, soys de los mayores traydores que después de Judas fasta hoy han seydo*. Li proposava lluitar contra ell i el seu pare (o un substitut del seu pare), sota un jutge neutral. Menaut li va respondre que acceptava la batalla i que no seria necessària la presència del seu pare ja que ell sol es bastaria per posar-lo a lloc. Es van enviar diferents cartells tramitats pels corresponents *trompetes*, amb les clàssiques al·lusions iròniques referents a l'honor i fixant les condicions. Utilitzarien llança de mà de deu metres de longitud, espasa de dos talls i d'un metre de llarg, i una daga o *capagorja*. Seria una lluita de cavalls protegits amb pells de búfal i cotes de malla al coll. Es delimitaven perfectament les proteccions dels cavallers i de les cavalcadures. El duel es va produir uns mesos després, però es desconeixen els detalls sobre quin va ser el resultat (Riquer, 1999: 103-109).

En el mes d'octubre, el rei Pere IV ratificà uns capítols entre la Generalitat i els remences fidels a la causa del Principat per combatre, un cop més, els remences de Verntallat. En la redacció d'aquests documents va estar implicat el jurista Joan Socarrats que era un dels consellers jurídics que tenia el rei (Calmette, 1977: 517). També nomenà a Pere Julià capità per lluitar en el Vescomtat de Cabrera (Martinez Ferrando, 1936: 63).

Les activitats guerreres no acabaren aquí ja, que, el municipi Barceloní, per la seva part, pagava el 2 d'octubre de 1464 a Bernat Vidal, tipificat com a bombarder i també com a rellotger, 108 lliures i sis diners per purificar salnitre, i vendre algunes peces de metall i una quantitat de pólvora de bombarda. Ja durant l'any anterior havia arribat a pagar-li més de 402 lliures per pólvora de bombarda, pedres de plom, sarbatanes i salnitre (Sobrequés, 1973: 247 i 256).

Amb tot, aquest Bernat Vidal, rellotger i bombarder, estaria especialment content, no per la seva feina de bombarder, sinó perquè, per fi, el 13 d'octubre, havia aconseguit ser nomenat rellotger i instal·lar un rellotge mecànic que tocava les hores i els quarts. Ja havia intentat dues vegades fabricar el rellotge mecànic i oferir-lo a la ciutat, però els consellers malfiats havien refusat les seves peticions. El primer cop, el març de 1453, va intentar convèncer els consellers que els sortiria més econòmic el seu enginy, perquè ho faria tot ell sol, que pagar els quatre *sonadors* que, de manera manual, tocaven les hores per torns al llarg del dia a cop de mall. El segon cop, al maig de 1462, en haver-hi una vacant d'un dels sonadors, que havia renunciat al càrrec, li concediren la feina: Bernat Vidal va començar les seves innovacions instal·lant una corda per tocar-la des d'abaix i estalviar-se pujar al campanar. Fins i tot, feia anar qualsevol de casa seva per tocar les hores. Els consellers li van dir que tragués la corda i que havia de pujar al campanar a tocar. En Vidal es negà i els consellers el van destituir.

Finalment, Bernat Vidal va aconseguir una recomanació del rei Pere IV pels consellers municipals per ser anomenat rellotger. El rellotger s'havia guanyat la confiança del rei

contruint-li uns brolladors al jardí de Palau, amb el montatge d'unes canonades de plom. A més, Vidal, va oferir al municipi un préstec de 300 lliures per les despeses de la guerra. En aquest cas no es van negar. També els prometé que, si s'equivocava en tocar les hores, li podien descomptar 5 lliures del salari. Els proposava un salari de 25 lliures per tocar ell sol les campanes en lloc de les 40 lliures que es gastaven en aquell moment en els diferents salaris dels *sonadors* (Vinyoles, 2002: 600-601).

El toc diari de les hores de les campanes era una referència important per la vida quotidiana de la ciutat i estava regida pels consellers del municipi barceloní. Qualsevol canvi que pogués modificar la bona marxa del temps diari era objecte de prevenció. Onze anys havien trigat els consellers per admetre aquesta important innovació d'un barceloní amb empena. Aquestes noves arribarien a tot el Principat. El municipi Gironí trigaria doze anys més en incorporar un rellotge. Poc a poc s'incorporava un concepte i mesura del temps molt més perfeccionat. L'any 1488, el Consell de Cent barceloní decidiria fer un rellotge amb els quarts d'hora. Fins aleshores, no calia una mesura del temps més acurada. El minut no era part integrant de la hora i no era concebut com una part del temps: els rellotges no tenien agulla minuteria (Puigarnau, 1998: 208).

En el mes de novembre es produí un fet lamentable per a la causa del principat: el veguer de Ripoll, Arnau Guillem de Campllong, obrí de nit les portes de la vila de Ripoll a la gent de Verntallat i mataren el seu capità Fra Vicens de Castellbell. Campllong havia estat anomenat veguer a principis de juliol de 1462 com a substitut de Joan Cases que havia estat acusat d'estar en tractes amb Verntallat. Fra Vicens de Castellbell, prior de Casserres, que havia recollit la memorable carta de Verntallat, morí assassinat per la traïció de Guillem de Campllong. El prior de Casserres havia estat anomenat uns mesos abans, el vuit d'agost, capità de les viles de Ripoll i Sant Joan de les Abadesses. D'aquesta manera morí aquell que Verntallat havia citat com a *Venerable senyor i singular amic*.

Aquesta traïció va ser constatada al Dietari de la Generalitat (Martinez Ferrando, 1936: 63). Durant el temps de Pere de Portugal es manifestarà de manera particular la capacitat d'insult i d'ironia entre els cavallers, acusant-se mútuament de covardia i traïció (Riquer, 1968b: 81-96). Malgrat això, sempre hi haurà en la correspondència una base de cortesia i elegància i, generalment, no es deixarà d'anomenar l'enemic amb el títol que li correspongi i amb el tractament protocolari addient (Riquer, 1968b: 120). Les formes del tracte social es cuidaven tant si es tractava d'una carta d'amor a una dama com si es tractava d'un cartell de batalla a ultrança (Huizinga, 1945: 64-65). En el cas de Verntallat, es pot constatar l'educació protocolària quan escriu als seus contraris: bé en la carta que va enviar al prior de Casserres, bé en la que va enviar a Beatriu, vídua de Cruïlles, o bé en el seu cartell de deseiximent, enviat als quatre gentilhomes al principi de la guerra. En la primera tractava el prior com a *Venerable senyor i singular amic*; en la segona, encapçalava el seu breu missatge amb l'educat *A la molt*

honorable la senyora de Castellfolit sia dada; en la tercera, tractava amb el cal·licatiu de *venerables* els quatre cavallers que són reptats a damnificar-se.

Les desgràcies a la vila de Ripoll no acabaren aquí: Pere de Rocabertí, capità general del rei en el bisbat de Girona, expolià el venerable monestir. S'emportà l'altar d'or de Santa Maria, que pesava 30 marcs d'or i de ferro, tots els vasos de plata, les custòdies, les creus i els calzes. El bisbe de Girona, Joan Margarit, tot i estar en el mateix bàndol, es va indignar amb aquest fet i això va provocar, entre altres coses, que, temps després, escrivís el seu manuscrit *Templum Domini*, en què defenia el respecte que sempre havien tingut a la Casa del Senyor tots els pobles. Els que no havien respectat els objectes de culte, seguia escrivint, amb el concepte providencialista medieval, havien estat castigats per la història com a profanadors. Margarit feia en el seu manuscrit tota una exhibició d'erudició, citant fins a quaranta autors clàssics de l'antiguetat (Sobrequés, 2006: 247).

Joan de Margarit i Pau no es deixà influenciar per les altes autoritats, i defensava els seus drets en la jurisdicció territorial que depenia d'ell. El 13 de novembre de 1464, el jutge de la diòcesi, Andreu Alfonsello, tornava a requerir els senyors per recuperar els delmes. Entre els senyors citats estaven els gran magnats: el comte d'Empúries i el vescomte de Cabrera per una banda; i el vescomte de Rocabertí que lluitava en l'altre bàndol per l'altre. Tant se val la situació en què es trobés el noble corresponent: el bisbe volia recuperar l'ordre social i econòmic. En Gabriel Xatmar i en Pere des Bach de Rocabrúna ja no sortien a la llista, possible senyal que ja havien legalitzat la seva situació (Sobrequés, 1973b: 199-201).

17. Funcions administratives. 1465

Durany l'any 1465 i 1466, Martirià Amalric, començaria a fer les seves anotacions notariales en un Manual de paper de tamany foli a la notaria del Mallol. En aquest manual, de les 61 escriptures registrades, en 15 d'elles hi figura Francesc de Verntallat, donzell, capità General del senyor rei. La primera és del mateix dia de cap d'any de 1465, en què, començava el manual, i, l'última del 13 de març de l'any següent (ACO Mallol, 1465-1466). Moltes de les escriptures són reconeixements de deutes que tenen diverses persones amb Verntallat. Però també fa de simple testimoni en alguna d'elles (ACO Mallol, 1465-1466: 2, 3, 15, 19, 20). La majoria d'escriptures estan escrites al Mallol, però en altres no consta el lloc on estan rubricades potser per qüestions de seguretat. Es fa patent que, en aquesta época, Verntallat compaginava les seves activitats com a Capità General amb les activitats professionals i patrimonials.

No és possible determinar el lloc de residència que tenia. És molt possible que estigués instal·lat en llocs segurs, com serien el castell d'Hostoles o el castell del Mallol.

També començaren a sorgir problemes entre els sots-capitans i funcionaris de la zona de la Muntanya. El 29 de gener de 1465, el sots-capità de Verntallat, Llorenç Torra, va fer un

requeriment a través de la notaria de Sant Feliu de Pallerols al batlle de la Vall d'Hostoles, Bernat de Cos. Li retreia que no estava obeint les ordres de Verntallat, puix que no feia prou cas al seu sots-capità (Solà-Morales, 1988: 49-67)⁵⁹:

De maravellar es de vos venerable Bernat des Cos, balle de la Vall de Hostoles, qui us negueu dir, segons se diu, que lo magnífich mossèn Francesch de Verntallat ni sos oficials i sotscapitans no haurien res a veure sobre lo exercici de la jurisdicció en la dita Vall. E vos no ignorats que lo dit mossèn Verntallat es Capità general del Serenissimo Sr lo Rey D'Arago en justícia i guerra. I entre los altres llocs los quals son de la capitania de dit mossèn Verntallat es nominada la dita Vall de Hostoles en la qual ell te per sots-capità en Lorenç Torra.

Seguia el requeriment queixant-se de com el batlle Bernat de Cos anul·lava els procediments del sots-capità; o de com es quedaven les provisions que arribaven en poder *del dit capità en perjudici no poc del dit mossèn Verntallat i de sa potestat i encara de la concessió reial al dit mossèn Verntallat feta. Per això lo dit mossèn Verntallat protesta contra vos i béns vostres i fermances per vos donades, d'ocupació de dites coses, violació de la dita concessió reial, i penes aquí adients, greuge notori i de totes altres coses lícites de protestar.*

Francesc de Verntallat, almenys en aquest cas, utilitzava el camí judicial i no pas el de la força. A més, en el seu requeriment, justificava la seva titularitat com a Capità General per concessió reial. Tenia la prudència d'actuar dins de la legitimitat. El document, en qual s'especificava fins i tot l'hora, *horam terciè*, estava signat per Jaume Guitart, en nom del magnífic Capità, i es presentà a Joan Falguers, escrivà regent de la notaria pública de la Vall d'Hostoles, en presència de dos testimonis.

Entretant, les vicissituds de la guerra, no se centraven a la zona de Verntallat. A principis de març arribava a la Capitania de Verntallat un emissari amb un petit paper molt revelador: era la relació de persones que havien estat preses a la batalla de Calaf. El paper va ser guardat celosament i, posteriorment, es quedà en un dels manuals notariais d'Amalric (ACO Mallol, 1466-1468: 72/6). El 28 de febrer de 1465, a les terres de Calaf, va haver-hi una important batalla entre els dos exèrcits; la victòria havia estat de Joan II. La notícia va ser molt ben acollida al bàndol de Verntallat per les importants personalitats que van ser empresonades; Hug Roger, Comte de Pallars, enemic directe de Francesc de Verntallat, va quedar pres. També es capturà el vescomte de Rocabertí, que quedaria captiu fins el final de la guerra (Sobrequés, 1973b: 165). El comte de Pallars va quedar reclòs al castell de Cardona. Posteriorment el portarien a Móra d'Ebre (Riquer, 1999: 128).

Les batalles i les guerres eren dirigides per professionals de la guerra que cercaven l'enemic per reduir-lo i fer-se amb ell; la intenció no era matar l'enemic, sinó capturar-lo, per demanar rescat. Els guerrers experimentats anaven exteriorment molt protegits i havien de, interiorment, no deixar-se portar per la passió. La mort en una batalla era un accident funest que, a més, si eren bons cristians, s'havia d'evitar. A la guerra, els cavallers es mataven poc, ja

que un home mort no valia res; més aviat era un motiu de problemes per l'odi que generava entre els enemics (Duby, 1988: 142-144). La guerra civil catalana no va ser una guerra a *sang i foc* en què no era lícit capturar presoners i demanar un rescat; era una guerra *bellun hostile*, en què eren possibles i, fins i tot necessaris, els beneficis pel rescat de presoners i el botí (Riquer, 1999: 126).

El rei Joan, content amb aquestes notícies, seguí retribuïnt béns als seus fidels. El 22 de març li tocà el torn a Mateu Calm àlies Vilamala. Des de Tàrraga, li donà unes cases a Sant Feliu de Pallerols que eren del rebel Senespleda (ACA AR, 1463-1465: 161). Uns dies abans, el sis de març, havia nomenat amb amplis poders la reina Joana Enríquez com a lloctinent de tots el regnes d'Aragó (Coll, 1953b: 133). El capità general de la Muntanya, per la seva part, començà a exercir les seves funcions governamentals beneficiant els homes que d'ell depenien. El 8 de maig de 1465, des del Mallol, Verntallat concedí, a petició dels seus habitants, la institució d'un consolat als homes del Vescomtat de Bas (Solà-Morales, 1988: 408).

Un consolat era una forma de govern, un òrgan de decisió de les poblacions o parròquies, concedit per l'autoritat reial que es concedia com un privilegi. Una població era regida per uns còsols que juraven el seu càrrec. Les ciutats de Girona, Cervera, Vilagrassa, Perpinyà i Lleida havien aconseguit el seu consolat cap a l'any 1200. Verntallat va haver de tramitar la concessió a la autoritat reial que, de fet, no la va confirmar fins el 24 de gener de 1467. Però, de bon principi, en Verntallat la concedí, com si fos, més que un capità militar, un autèntic governador de la zona de la Muntanya. El consolat era un òrgan democràtic i, en certa manera, per les seves atribucions, independent (Solà-Morales, 1989: 46-67; Bolòs, 2000: 86).

Verntallat encapçalava la tramitació, en llatí, en aquests termes: *Nos Franciscum de Verntallat domicellus Serenissimi domini Aragorum Regis consiliarius et pro eodem domino Rege Capitaneus generalis*. En Verntallat es feia valer com a conseller, *consiliarius*, del rei. És el primer cop que surt amb aquest títol honorari que dóna idea de la ascendència que tenia. A continuació, presentava la proposta, suplicació, de la totalitat dels homes de la vall: *hominum Universitatis Vicecomitatus de Basso Supplicatione tenore sequentis* (ACA AR, 1465-1467: 108-110)⁶⁰:

Magnificus i strenue Capità. (Els homes del vescomtat fan la petició a Verntallat citant-lo com a *streneu*, és a dir, valent). Seguidament, exposen en català que, com en *la concorrença de la urgent guerra per lo present suscitada en lo Principat de Cathalunya per causa de la nepharia rebel·lió contra la magestat del Senyor nostre lo Rey*, el domini i jurisdicció del vescomtat de Bas és tingut i posseït pel rei, i en nom d'ell *per vos dit magnifich mossèn Francesch de Verntallat com a Capità General*, li exposen, com a bons vassalls obedients, que desitgen trobar *forma de regiment a mes utilitat i durabilitat de dita Universitat*.

Proposaven que, cada 8 de maig, es convoqués a la vila del Mallol a so de corn a tots els habitants de les nou parròquies del Vescomtat: Sant Privat, Sant Esteve, Santa Maria de

Puigpardines, Joanetes, Sant Pere de Falgars, les Preses, La Pinya, Sant Joan dels Balbs i Santa Maria de Riudaura. Els homes havien d'escollir 14 representants en total i en una quantitat proporcional a l'entitat de cada parròquia. Aquests 14 presentarien jurament al batlle del Mallol en nom de *nostre Senyor Déu i sobre los seus quatre Evangelis*, i seguin les seves bones consciències eligiran tres prohoms de dita Universitat per esser consols durant un any. Els 14 homes s'apartarien en *conclavi* en algun lloc dins la vila del Mallol amb la condició expressa de no elegir-se entre ells mateixos. Al cap de 15 dies, aquests consols prestarien també jurament i triarien a 12 consellers de les corresponents parròquies. Els tres consols podrien regir, governar, procurar, fer, defendre, i administrar la Universitat, i defendre els privilegis, bons usos, llibertats i llurs drets. Fins i tot, amb finura política, s'imposava que els consols no fossin elegits més de dos anys seguits.

Un cop exposada la petició dels homes del Vescomtat de Bas, es conclou el document, una altra vegada en llatí, amb els corresponents testimonis de Pere Caselles i Antoni Llobera, amb la data i el lloc, i amb el *concessum, firmatum et laudatum*, del donzell Francesc de Verntallat. El document està escrit pel notari públic, per autoritat reial, Martirià Amalric. S'especifica que és habitant del Mallol i que, per tant estaria vivint a la notaria de dita vila, magnífica casa que es conserva encara en el turonet on està ubicada la vila. És fàcil imaginar tots els implicats elaborant el *pergameneo* a la casa d'Amalric, des de la qual s'albira una extraordinària vista de la vall d'en Bas. El notari estava fent una feina notable i dominava el protocol administratiu. Així com es pot deduir que Verntallat sabia llegir i escriure en català, es fa més difícil assegurar que ho fes en llatí. El que no hi ha dubte és que Amalric dominava la llengua llatina i que facilitaria totes les feines protocolàries al seu Capità.

Els prohoms del Vescomtat prescindeixen del seu senyor natural, el vescomte de Bas, que era Bernat Joan de Cabrera i comte de Mòdica, i acudeixen al valent, *streneu* (Costa, 2001: 76), capità per tramitar la seva petició al rei. Potser anomenar-li *valent* era una adulació com qualsevol altra però, molt probablement, hi havia aquesta percepció del seu líder natural com un home amb coratge.

Per la seva part, Verntallat, no va tenir por d'afavorir la petició dels homes de Bas que, d'aquesta manera, augmentaven les seves atribucions i autonomia. En canvi, no s'ha sap què pensaria en aquell moment el comte de Mòdica, Bernat Joan de Cabrera. És probable que, després del seu cautiveri de l'any 1463, entrés ja en un estat de dificultats personals; àdhuc podria estar malalt ja que, pràcticament, desapareix de la documentació. La seva dona, Violant de Prades, va viure a Barcelona intentant conervar les seves terres que estaven en gran mesura sota el control de la Diputació. Això va provocar que fos empresonada durant un cert temps per Pere de Portugal. Finalment, el sobirà, compadit de la seva pobresa, la deixà en llibertat i li donà, el 1465, part de les rendes que li corresponien (Pagès, 1982: 134; Sobrequés, 1957: 178-

179). S'entén que els homes del Vescomtat de Bas no estiguessin gaire lligats als seus senyors, els comtes de Mòdica, vist que amb prou feines estaven subsistent.

El consolat del vescomtat de Bas tindria una dilatada història. Així, per exemple, el vuit de maig de 1597, més de cent anys després, es convocava la universitat del vescomtat de Bas al castell del Mallol, a so de corn, per elegir els consols de la forma acostumada segons el seu privilegi (ACO Mallol, 1597: 82-83)⁶¹.

Durant gran part de l'any 1465 la zona de la Muntanya va gaudir de certa pau. En canvi, a l'Empordà, es concentraven els esforços bèl·lics. El castellà d'Amposta, el famòs Bernat Hug de Rocabertí, va aconseguir introduir els seus homes a la assetjada vila de la Bisbal per fer-se fort davant de Pere IV de Portugal. El nou monarca havia disposat que tots els habitants de l'Empordà en edat militar, des dels 15 als 60 anys, hàbils per a la guerra, es presentessin a l'exèrcit a fi de conquerir la vila: va acumular tota la artilleria de que podia disposar i exigí un tall de quatre sous per foc per poder pagar totes les despeses militars. La vila va capitular el 7 de juny, i morí Martí Joan de Rocabertí, el cavaller Catllar i altres capitans. El bisbe Margarit, senyor de la vila, va poder fugir a temps. L'estimació de la mortalitat a la plaça, en aquest cas, va ser elevada i el rei Pere va actuar amb severitat, de manera que, la Bisbal va quedar pràcticament despoblada (Martínez Ferrando, 1936: 78).

El rei Pere IV, durant el mes d'octubre, inicià la seva campanya militar per la Muntanya. El 20 era ja a Ripoll i, com prometé una salvaguarda reial als del castell de La Guàrdia, aquests se li retiren poc després. El 29 arribà a Sant Joan de les Abadesses i els veïns votaren amb faves i pèsols si havien de retre's o no al rei. Les faves eren signe del sí i els pèsols del no; guanyaren les faves, i el rei es quedà amb la població. Seguidament es va dirigir a Comprodon i va estendre ultimàtums a Olot, el Mallol, Castellfollit i els pobles dels voltants. La situació s'estava girant a la capitania de Verntallat: Olot era calada pel foc i els seus habitants castigats. Molt poca cosa van poder fer els remences de la Muntanya. Pere IV es va estar a Olot des del 9 al 14 de novembre i després marxà a Sant Joan de les Abadesses un altre cop (Martínez Ferrando, 1936: 90). Malgrat això, el dia 19 del mateix mes, Verntallat, signava una escriptura particular davant del seu notari Amalric a la notaria del Mallol (ACO Mallol, 1465-1466: 22v°).

Per la seva banda, la reina Joana, el 28 de desembre de 1465 concedia als jueus de Tarragona la facultat de construir una nova sinagoga a la ciutat puix que, l'anterior havia estat derruïda amb motiu de la construcció del castell reial (Coll, 1953b: 146). Tant la reina com el seu marit Joan van tenir, en general, una bona relació amb els jueus i, entre ells, hi havia alguns amb càrrecs oficials, com era el cas de Joan de Sant Jordi, escrivà i secretari de Joan II, que posteriorment seria condemnat per la Inquisició. Per altra part, entre els jueus conversos, molts tenien també càrrecs oficials, com era el cas de Jaume Taravau, Galzeran Bertran, Gabriel

Mercader, Joan Alfonso, Joan Sarriera de Girona, Alfons de la Cavalleria, Pere de la Cavalleria, Antoni Bardaxi i Joan Puigmitjà (Rovira i Virgili, 1934: 523).

18. 1466

Tot i que les poblacions es retien a un o altre rei, la dificultat estava en ocupar establement el territori. No hi havia prou infanteria per fer-se amb els camins i les parròquies secundàries. Malgrat que el rei Pere es va fer amb les principals viles (Ripoll, Sant Joan, Camprodon i Olot), no era capaç de fer-se fort en tot el territori. Joan II tenia les mateixes dificultats: el 20 de gener de 1466 enviava una carta al *magnífich i amat capità nostre en Francesch de Verntallat donzell*, intentant reforçar el seu exèrcit. A Verntallat li tocaren 25 *cavalls* per completar un esquadró de 150 cavallers per tota la zona de Girona: *dels quals cent cinquanta de cavall son stats a vos donats vint i cinc de cavall, los quals stiguem en companyia vostra*. El rei també li ordenava que, dels impostos de la seva capitania, pagués les despeses dels cavallers i que la resta fos entregada al receptor reial de Girona per poder mantenir la guerra (ACA AR, 1465-1466: 119v^o)⁶².

Els altres 125 *cavalls* quedaren repartits, segons una cèdula del mes d'agost de l'any anterior, entre diversos capitans i cavallers. Al bisbe Margarit li correspongueren 14, al capità de Girona, Pere de Rocabertí, nou i a Martí Gerau de Cruïlles, sis. A la resta de capitans o cavallers els pertocaren quantitats entre un i quatre *cavalls*, com a màxim. Fou el cas de Pere Des Bach al qual li correspongueren dos, de Xatmar i Jaume Alemany, amb tres, o de Miquel Isalguer, amb quatre. Els requisits que havien de complir aquests homes, *cavalls*, per aspirar a les 125 places estaven convenientment detallats; l'elecció corria a càrrec de tres representants de cada estament. No quedà clar si els 25 *cavalls* que li corresponien a Verntallat també seguiren aquest protocol de selecció, puix que les dues ordres del rei eren independents. Però és molt probable que seguís el mateix patró, ja que el rei fa menció dels 150 *cavalls* globalment: els 125 primers del mes d'agost i els 25 posteriors de la capitania de Verntallat (Cortes, 1922: 495).

Aquests cavallers cobrarien el sou de tres en tres mesos i havien de prestar *sagrament* i homenatge. Els requisits i característiques dels cavallers que havien de tenir en compte els tres seleccionadors eren: *no passar nengun cavaller ni roci que no sien sufficients de passar, ço es lo cavaller armat degudament i lo caval sufficient a la guisa o a la gineta i si dubte hi haura tant en lo cavaller com en les armes aquell no passaran sens deleberació del Consell reial*. Se'ls donarien cinc lliures al mes, però *els armat en blanch amb totes ses armes ell portant lança gross*, cobrarien un sou major de set lliures i deu sous. Estarien a la ciutat de Girona o seguint el seu capità que no els hi donaria més de vuit dies al mes de llicència *per evitar tots fraus i molestias al capità*. Tant els seleccionadors com els receptors dels cavallers havien d'estar pendents de quina cavalcadura duia el pretendent; si algú es quedava sense cavalcadura i, en un

mes no aconseguia una altra, no se li donaria el sou fins que aconseguís un nou cavall (Cortes, 1922: 494-495).

Tenir una bona cavalcadura era un qüestió fonamental per aquests homes professionals de la guerra. En el veí país Francès es reclutaven nobles en unes *compagnies d'ordenance* en què els seus homes cercaven la paga reial que anava adjunta al servei militar. En aquestes circumstàncies, uns anys abans, el 1445, el preu dels bons cavalls va pujar molt a França perquè els gentilhomes volien cavalls de bona condició per presentar-se ben equipats i poder ser contractats als exèrcits reials (Keen, 1986: 322).

El Capità de la Muntanya seguia pendent dels seus assumptes particulars, signant un parell d'escriptures al febrer i dues més al març (ACO Mallol, 1465-1466: 28-30). En un altra escriptura del 25 de maig, Verntallat venia el mas Planas, de Sant Cristòfor de les Planes, a Bernat Verdaguer de Voltregà, que en aquells moments vivia a les Planes d'Hostoles. El mas Planes el tenia Verntallat perquè era d'un rebel: el donzell Miquel Roca, que estava a favor de la Generalitat i que tenia el seu domicili a Romanyà de la Selva. De la venda es va embotxacar setze florins, però els delmes que percebien els Roca a tota la Vall d'Hostoles quedaren reservats al rei (Pagès, 1984c: 223)⁶³.

Amb aquests diners i amb altres de les seves rendes devia anar fent els seus negocis, correctament escripturats a la notaria, i augmentaria així el seu patrimoni. El divendres 25 de juliol comprava el mas Pujol, i Amalric feia els documents corresponents registrant el fet en un altre manual que faria servir entre els anys 1466 a 1468 (ACO Mallol, 1466-1468: 9v^o). En aquest nou manual donava fe de 138 escriptures, vint-i-una de les quals estaven relacionades amb el Capità General de la Muntanya. En aquests vint-i-un registres hi havia reflectides diverses tipologies de documents: una confirmació de privilegi, quatre deutoris, dues requestes, dues concessions, una remissió d'host i cavalcada, una compra-venda. Es barregen els actes de govern de la capitania amb els particulars. També hi ha un registre, començat amb el nom de Francesc de Verntallat, que va quedar pendent, restant el foli en blanc. La majoria d'aquestes escriptures estan rubricades al Mallol (ACO Mallol, 1466-1468)⁶⁴.

És molt probable que la població del Mallol fos un dels centres estables del capità del rei, tot i la proximitat a Olot que, ara per ara, estava en poder de Pere IV. El rei portuguès estava intentant concertar matrimoni amb la germana del monarca anglès, a fi d'enfortir amb un enllaç dinàstic la seva posició personal i el poder del Principat. Malauradament, tenia els dies comptats ja que, en el dia del seu Sant Patró de 1466, morí de tisi pulmonar després de patir durant tres mesos la malaltia. El rei Pere era un home culte i erudit: disposava d'una interessant i moderna biblioteca, col·leccionava monedes i tenia altes aspiracions culturals. El país es quedà altre cop sense rei. Com la tentació de posar-se del cantó de Joan II podia ser important, el dia 2 de juliol es va fer un pregó per Barcelona manant que ningú s'atrevís a parlar a favor de qualsevol pretendent de l'altra monarquia, sota pena de mort (Rovira, 1931: 561-565).

19. Renat d'Anjou. 1466

A finals de juliol, els Diputats del General, amb el seu Consell i amb la intervenció del Consell de la ciutat de Barcelona, van elegir com a nou rei d'Aragó i comte de Barcelona a Renat d'Anjou, comte de Provença. Era un rei que voltava ja els setanta anys i que, de fet, mai trepitjaria el Principat.

Els tràmits d'acceptació del rei s'allargaren fins el 20 d'octubre de 1466, i el seu lloctinent, el seu fill Joan de Lorena i duc de Calàbria, veritable hereu de la corona aragonesa, no arribà al Principat fins el 3 d'abril de 1467. Aquest era un dels més prestigiosos cavallers del seu temps i, al seu voltant, s'agrupava tot un grup de cavallers valents i preparats (Rovira, 1931: 567).

Fins que Joan de Lorena no va començar a organitzar el seu exèrcit, hi va haver un altre cop un temps de tranquil·litat que va durar aproximadament un any. Francesc de Verntallat seguia amb els seus negocis i les seves tasques governatives. Un altre registre de la notaria del Mallol donava fer del tarannà del Capità General de la Muntanya: l'onze d'agost de 1466, el Capità General de la Muntanya, atorgava a la Cellera d'Anglès confirmació dels seus antics privilegis en presència dels testimonis Pere Campells, sabater del Mallol, i Joan Botó, escrivà oriund d'Olot (ACO Mallol, 1466-1468)⁶⁵. Tots aquells que habitessin a la Cellera de Santa Maria d'Anglès estaven immunes d'host i cavalcada, a no ser que fos per defensar la terra d'Anglès, i estarien immunes també dels mals usos de cugúcia, intèstia, eixòrquia i de tota altra servitud. Els privilegis havien estat concedits per Ramon de Cabrera en el 1295 per raó del mercat que feien a la Cellera (Pagès, 1984b: 109). Verntallat, en nom del rei, i per l'autoritat i potestad a ell confiada, no feia més que lloar i confirmar aquells privilegis. Prometia que compliria i observaria la ratificació en consonància amb la permanent fidelitat i obediència que tenien al rei els habitants de la Cellera.

En el bisbat de Girona, les *Celleres*, eren sinònims de *Sagres*. Eren espais sagrats que estaven al voltant de les esglésies on hi havia els cellers, que servien per guardar les collites dels pagesos, el cementiri i alguns habitatges. Eren espais protegits per les institucions de *Pau i Treva*, i sota la seva protecció es van anar contruint cases a redòs de l'església que van ser l'origen de molts pobles (Bolos, 2000: 72 i 227).

El Capità General de la Muntanya seguia usufructuant els seus privilegis i es quedava amb els béns dels personatges rebels a la causa de Joan II. El vint-i-sis d'agost li arribà el torn a un tal Josep Company, senyor útil i propietari del mas Company de Vilanova de Sau. Verntallat venia el mas a Pere Falgueres, de Sant Andreu de Vancells, pel preu de vint-i-cinc florins d'or. Però, en aquest cas, deixava una porta oberta a la reconciliació i, Verntallat, estipulava que si Josep Company tornés a l'obediència del rei Joan i el rei li volgués restituir el mas, en Falgueres

li hauria de restituir a Josep Company. Firma, un altre cop, el venerable Jaume Guitart en el castell del Mallol (ACO Mallol, 1466: 34-36)⁶⁶.

El rei Joan, però, estava gran i cec, i la seva dona, la reina Joana Enríquez, era la lloctinent que feia i desfeia en el govern de les terres fidels al monarca. La reina començà una campanya pel bisbat de Girona. El 15 d'octubre, Joana Enríquez convocà a parlament les potestats del país per tractar de la guerra i la possible pacificació. Entre els convocats figuraven, entre altres i per fer-se càrrec de qui estava del seu costat, els següents prohoms: dels braços eclesiàstic, els abats de Sant Pere de Rodes, Banyoles, Amer, Camprodon, Sant Miquel de Fluvià, Breda, Sant Pere de Galligans i Sant Joan de les Abadesses, i els canonges de la catedral de Girona; entre els nobles, el Vescomte de Cabrera i de Bas (que estava malalt o era gran ja que moriria poc després), el d'Illa-Canet, i el d'Evol; per part dels gentilhomes del braç militar hi havia el cavaller Galceran de Cartellà, els cavallers i parents, Bernat Margarit major i Bernat Margarit menor; finalment hi eren també les autoritats de Girona, Camprodon i Besalú. D'aquesta manera és possible saber que Besalú, vila molt vinculada a les accions militars del cavaller Bernat Gabriel de Xatmar, era un altre cop de Joan II (Sobrequés, 1973b: 329)⁶⁷.

La reina no va convocar al parlament a un seguit de persones que estaven en plena campanya militar, però sí les citava en el document. Entre altres, feia menció de: Joan Margarit, bisbe de Girona, i l'abat de Besalú; els nobles, l'infant Enric, Joan de So i de Castro, Pere de Rocabertí, Martí Guerau de Cruïlles, Bernat de Senesterra i Gilabert de Cruïlles; els militars Bernat Gabriel de Xatmar, Jaume Alemany, Pere Des Bach, Galceran Tafurer, Bernat de Santdionis i Bernat Guillem de Vilanna (en els dos posa donzells); finalment, citava altres prohoms com el donzell Francesc de Verntallat, Pons Descallar, un altre Cartellà, Bernat d'Avinyó, Miquel de Santmartí, Bernat Estruch, Joan Pere de Viure, Francec de Muntanyás, en Sagarriga, Bartomeu Alemany de Bellpuig, Bernat de Palou i Joan Bertran (ACA AR, 1465-1467: 49)⁶⁸. Feia una certa distinció en les últimes relacions de personatges. Així, per exemple, tot i que Pere Des Bach i Francesc de Verntallat, fossin, tots dos, donzells, la reina els posava en categories diferents. Semblava que hi hagués una certa distinció en la condició dels gentilhomes. Era clara la preponderància dels *nobilis* o dels *militis*, però els *domicellis* eren un calaix que admetia més possibilitats. Verntallat era un capità general de gran importància però no estava considerat com un donzell d'una categoria com la de Pere Des Bach. La raó d'això podia estar en les possessions, jurisdiccions i dependències entre els senyors.

Efectivament alguns prohoms citats per la reina estaven en plena campanya i, el 7 de novembre, en el setje de Roses, va ser ferit greument al cap Pere de Rocabertí. També van ser ferits mossèn Xatmar i mossèn Tafurer. Moriren Otger d'Agramunt i set persones més (Coll, 1953b: 164).

Dies abans, el dos de novembre, la reina es trobava un altre cop vivint a la Força de Girona i donava unes disposicions per posar en ordre les tropes remences. Entre altres coses,

encarregà a Verntallat que facilités que el capità i prohoms del castell d'Esponella entreguessin el castell al llinatge dels Muntanyans, prestant-li jurament i homenatge (ACA AR, 1465-1467: 65v^o)⁶⁹. Francesc de Muntanyans i de Corbera, senyor de Púbol, era un important oficial reialista el pare del qual havia estat lluitant amb la reina en el primer setje de Girona (Sobrequés, 1973b: 201). Probablement, els remences de Esponella anaven una mica per lliure i donarien certes dificultats. L'ordre estava dirigida a Verntallat i la reina es dirigia al seu capità amb acurades paraules: *En Francesc de Verntallat magnífic i amat conseller i capità del Rey i nostre*. Al final del document, en dirigir-se a Verntallat, la reina afegia el calificatiu de donzell.

Tanmateix, es detectava una certa prevenció de la reina pels remences i pel seu cap visible. El 21 de novembre, des del castell de Sant Jordi Desvalls, ordenava a tres cavallers de la seva confiança, Joan Almogàver, Pere Dusay i el seu fill Guillem Pere Dusay, que fessin una inspecció dels castells de la capitania de Verntallat a fi de reparar-los o d'enderrocar-los davant la contingència d'un atac enemic. Els termes són correctes, però l'ordre és pels seus cavallers i no pel seu Capità General: *manem que, de continent, aneu personalment a les viles, castells, forces i torres de la capitania del magnífic i amat conseller i capità del dit senyor Rei i nostre mossèn Francesc de Verntallat i, en nom i par part de dit, capità es reparin o enderroquin* (Coll, 1953b: 419)⁷⁰. La reina volia tenir la *paella pel mànec*.

Tant és així que, ja al mes de desembre, la reina ordenava que els remences estiguessin units amb els seus capitans en els llocs de Girona i Besalú. Els volia tenir controlats a prop de les principals ciutats. La carta era dirigida, en primer lloc, al Capità General i, secundàriament, als principals sotscapitans, que eren Alboreda, Aulina, Pere Espígol de Canet i Riera de Mieres: *Al magnífic conseller i capità amats i feels del S Rey i nostres en Francesch de Verntallat donzell i altres qualsevol capitans a ells subordinats axi en la part de les muntanyes com altres qualsevol parts*. Els homes de la capitania d'Alboreda estaven obligats a recollir-se a Girona, excepte els pagesos de les parròquies de Sobreroca, Sant Esteve de Llèmana, Sant Aniol de Finestres i el veïnat de les Medes que vivien lluny de la ciutat. També havien de centrar-se a Girona els homes d'Aulina, i els de Pere Espígol. En canvi, els homes de Riera s'havien de recollir a Besalú. En recompensa per aquests serveis, es quedarien pel futur els privilegis i franquícies, és a dir, l'alliberament dels mals usos i prestacions, que estaven fruit fins aquell moment; gaudirien de guiatges i estarien exents de tota mena d'imposicions i càrregues municipals en el lloc en què es reunirien (ACA AR, 1465-1467: 73v^o)⁷¹. Els sotscapitans implicats eren, però, els més propers a les ciutats de Girona i Besalú. No se citaven els homes del vescomtat de Bas, d'Hostoles, d'Olot o de Santa Pau. A més, es feia una excepció amb els homes de la capitania d'Albareda que vivien més lluny de Girona, a les petites serres de Sobreroca, Les Medes i Finestres.

Sots-capità	Zona d'influència	Grup social
Alboreda	Sobreroca, Les Medes, S. Aniol, S. Esteve de Llémèna	
Joan Aulina	Serinyà	Pagès de Serinyà
Pere Espígol	Canet d'Adri.	Pagès de Canet.
Riera	Mieres	Pagès de Serinyà?

En Joan Aulina era un camperol del nombrós grup de pagesos de Serinyà que va defensar la reina en el setge de Girona. En Riera podria ser Andreu Benejam, àlias Riera, també de Serinyà i també defensor al setge de Girona (Sobrequés, 1973a: 197). Pere Espígol, havia estat escollit com a *cinquant*, és a dir, capità de 50 homes, entre els pagesos el maig de 1462, i el seu càrrec havia estat ratificat per la reina en aquell moment (Coll, 1953a: 336). Aquests sots-capitans eren, segurament, els subordinats de Verntallat que tenien les seves àrees d'influència més a prop de Girona i Besalú. Cap d'aquests noms coincideix amb els noms d'altres sots-capitans anomenats més amunt: Mateu Calm, Pere Quintana i Llorenç Torra.

També aprofitava Joana Enríquez aquests darrers dies de desembre per beneficiar i defensar els seus homes fidels. Donà a Bernat Gabriel Xatmar les terres de Montpalau, en premi per la defensa que havia fet de la Força Vella el passat 1462. Era una de les nombroses donacions que rebria Xatmar. També ordenà a Verntallat, al veguer de Girona i al sotsveguer de Besalú que obliguessin a fer entrega, a Bernat Estruc, del pagament d'un censal que li corresponia segons un contracte de 1431. Estruc era un important oficial reialista i cavaller de Madremanya (Coll, 1953b: 174-175; Sobrequés, 1973b: 201).

A finals de 1466 va morir Bernat Joan de Cabrera, deixant el seu fill Joan I de Cabrera com a Vescomte de Cabrera i de Bas i comte de Mòdica. El fill, però, es quedà vivint a Sicília i no va tenir cap intervenció important a la guerra (Sobrequés, 1957: 178-179). Per altra banda el rei Joan II havia permès, un cop mort Bernat Joan, a la seva filla Isabel i al seu espòs el comte de Prades (fill del comte de Cardona), ocupar les rendes del Vescomtat de Cabrera i de Bas, per raó del dot d'Isabel (Sobrequés, 1957: 191).

20. Els sot-capitans remences. 1467

El desordre ocasionat per la liberalitat del rei donant béns dels rebels i per la rapinya dels incontrolats va ocasionar que la reina, el cinc de gener de 1467, pregonés una ordre singular. Tots els que havien rebut béns dels enemics tenien l'obligació de mostrar-los públicament. En cas contrari, en un termini de vuit dies, serien considerats com a nuls (Coll, 1953b: 177). Seguidament, la reina va marxar cap a Sant Pere Pescador on, el dia deu, va encomenar una missió confidencial al donzell de Barcelona Bernat Joan Tarré, amb la condició

expressa que no s'enterés el Capità General de la Muntanya, Francesc de Verntallat. Tarré, era membre de l'estament militar i havia fugit de Barcelona a València, desertant del bàndol de la Generalitat, cap a finals de 1462. En la deserció l'acompanyaren, precisament, tres membres de la família Dusay, i Joan Almogàver (Sobrequés, 1973a: 405, 435). A tots cinc se'ls trobava acompanyant la reina en els afers d'estat.

En aquest cas, Bernat Joan Tarré havia d'examinar en quines condicions estava el castell de Folgons, ja que 26 o 27 pagesos de la zona del donzell Pere de Cartellà havien demanat guarir-se al seu interior com era costum. Si el castell no estava en condicions de sostenir un setje amb artilleria, els permetria ocupar-lo, però sense donar-ho a entendre ni a Verntallat ni a ningú, a fi que no es poguessin escandalitzar. D'aquesta manera, la reina intentava donar resposta a la petició dels remences i servir-se d'ells, però sense deixar-los cap castell important en el qual es poguessin fer forts més tard. Actitud de la reina que, segons el parer dels homes, es podria calificar tant d'astuta i desconfiada com de prudent i assenyada (ACA AR, 1465-1467: 92)⁷². Sigui com sigui, la reina, quan escrivia a Verntallat, el tractava com a donzell, però en els altres documents no dirigits a ell feia omisió d'aquest títol: el tractava amb respecte, però deixant anar una certa sospita que mostrava una mica de desconfiança.

Així, per exemple, pocs dies després, tornava a escriure a Verntallat sense deixar d'anomenar-lo com a conseller, capità i donzell. Urgia a la reina, en aquest cas, una necessitat vital: aliments per la ciutat. Volia que el blat i la civada que corresponien al delme del Vescomtat de Bas i que pertanyien al comte de Mòdica li fossin enviats a Girona (Coll, 1953b: 178)⁷³.

La reina sortí de Girona, a finals de gener, cap a Olot. El 23 es trobava a Castellfollit i constituí Baltasar Anglada com a capità del castell, però subordinat al Capità General Francesc de Verntallat. El 24 es trobava ja a Olot, on signà diferents disposicions (Coll, 1953b: 185)⁷⁴. Entre elles, confirmava i ratificava la petició dels prohoms del Vescomtat de Bas, tramitada pel seu capità general de poder disposar d'un consolat. No hi ha constància que es trobés amb Verntallat, però, com a màxima autoritat del lloc és el més probable. Segurament, haurien anat a trobar a la reina al mateix Castellfollit i l'acompanyarien fins a Sant Esteve Salull, on estaria el dia 25 de gener. El dia 24, a Olot, Verntallat li mostraria el pergamí de petició del consolat i la reina, volent guanyar-se la concurrència, formularia, a mans del seu escriptor Bartomeu Serena i amb la correcció de Guillem de Peralta tresorer de Joan II, el seu document de confirmació pel qual concedia el consolat als homes del Vescomtat de Bas (ACA AR, 1465-1467: 108vº-110vº)⁷⁵:

Nos Ioana etc (...) pergameneo scripta per magnificum dilectum et fidelem consiliarium et Capitaneum dicti Serenissimi domini Regis et nostrorum Franciscum de Verntallat domicellum vobis facta et firmata cuius tenor sit se habet. (A continuació venia el text de petició: In Dei nomine et eius gratia amen. Nos Franciscum de Verntallat domicellus

Serenissimi domini Regis proborum hominum Universitatis Vicecomitatus de Basso Supplicatione tenore sequentis...). Finalment la reina ratificava: *concedimus, laudamus, aprobamus, ratificamus, confirmamus ac de novo concedimus pro ut per dictum Franciscus de Verntallat nomine predicto vobis factum et firmatum (...)* La Reyna.

Domina Regina mandavit mihi Bartolome Serena.

Visa per Guillelmum de Peralta Regentem Thesaurarium et pro Conservatore.

Al dia següent, la comitiva reial, acompanyada per Verntallat i totes les forces vives de la contrada, es va dirigir a Sant Esteve Salull, segurament passant pel castell del Mallo (Monsalvatje, 1908: 117). Des d'aquest lloc agafaria la via cap al Lluçanès i La Segarra, per tornar-se a trobar amb el seu marit a Vilafranca del Penedes (Sobrequés, 2006: 267). Seria l'última vegada que la reina trepitjaria terres gironines i que es trobaria amb Verntallat.

Un cop tancada la intensa emoció de la visita de la comitiva reial, el Capità general, es disposà a rebre una requesta dels seus súbdits contra un del seus capitans. En aquest cas, Joan de Camprodon, propietari del mas Riera, de la parròquia de Santa Pau, que li demanava que li fes justícia. Segons Camprodon, el capità del castell i terme de Santa Pau, Joan Clavaguera, li havia pres indegudament el seu molí (ACVD, 1467). Aquest molí es trobava, i es troba encara, en el camí cap al Sallent de Santa Pau, a la riera de Sant Martí. Joan de Clavaguera era un dels capitost dels remences de més renom: havia estat un dels que havien pres el castell de Bestracà al senyor de Barutell i era un dels cinc que havien estat privats de *Pau i Treva* pel rapte de Miquel Isalguer, abat de Sant Joan de les Abadesses. Era, així, un company dels més propers de Verntallat i, a més a més, havien estat veí seu a Batet de la Serra.

No es pot saber com acabà la requesta de Joan de Camprodon contra Joan de Clavaguera. Potser la cosa es va solucionar ja que, uns dies després, Bartomeu Gironell, de la parròquia de Sales de Llierca, va requerir també a un altre capità. Es sentia oprimat i molestat, injustament, per Pere Serrat, de la referida parròquia, i apel·lava a la clemència del Magnífic Senyor Francesc de Vertallat, donzell, Capità General del Sereníssim Rei, per tal que el redimís d'aquella opressió tan injusta. En Gironell, forçant la petició, va retre homenatge al cap de la Muntanya, Verntallat, estipulant el pagament de trenta lliures; a més, es comprometia, en el termini de deu dies, a satisfer la mateixa quantitat i, si no ho feia, es lliuraria en poder del referit Verntallat. El document de l'homenatge es quedà en poder de l'agutzil de la seva cúria, Joan Vidal (Pagès, 1984b: 108)⁷⁶. Els dos, Serrat i Gironell, podien ser perfectament pagesos de remença: de fet, un tal Pere Serrat, i un tal Pere Gironell, possiblement el pare de Bartomeu, sortien com a remences en la convocatòria de 1448 feta pels síndics dels remences a la circumscripció de les parròquies veïnes de Tortellà i Sales de Llierca (Homs, 2004: 88). Sigui com sigui, els homes de la Muntanya tenien una primera instància a qui demanar justícia contra els abusos dels seus lloctinents.

Són bastants els noms dels sotscapitans que es reflecteixen en la documentació. Probablement, no hi hauria uns territoris clarament definits per cada sots-capità; o dit d'una altra manera, tot i que la repartició fos per parròquies, castells *termenats* o bé jurisdiccions senyoriales, reials o eclesiàstiques, els límits reals serien certament variables. Els mateixos càrrecs de sots-capitans estarien condicionats per diferents variables com podien ser la relació amb els caps superiors, amb els propis homes que depenien d'ells i, adhoc amb el consens amb els sots-capitans veïns. També influiria la pròpia autoritat del cap, amb les seves forces físiques i psíquiques. En qualsevol cas, es podria fer una distribució d'aquestes sotscapitanies de Verntallat tenint en compte els noms que fins ara han anat sortint.

Sots-capità	Zona d'influència	Grup social
Mateu Calm	Sant Feliu de Pallerols, Hostoles, Finestres.	Pagès de Bas
Pere Quintana	Castellfollit (1463).	Pagès? ⁷⁷
Baltasar Anglada	Esponellà. Tambe de Castellfollit (1467).	
Joan Clavaguera	Castell de Santa Pau.	Remença de Batet
Pere Serrat	Sales de Llierca	Remença ⁷⁸
Llorenç Torra	Hostoles	
Alboreda	Sobreroca, Les Medes, S. Aniol, S. Esteve de Llémena	
Joan Aulina	Serinyà	Pagès de Serinyà
Pere Espígol	Canet d'Adri.	Pagès de Canet.
Riera	Mieres	Pagès de Serinyà?

Cal afegir a la llista aquell Camps Descorp que era anomenat com a lloctinent de Verntallat, que havia tingut cert renom, però que va morir quan intentava pendre Besalú l'octubre de 1462. En aquell temps s'havia dit que els pagesos feien més cas d'aquest Descorp que del mateix Verntallat. Potser cal recordar també Gabriel Vilacetrú, pres i segurament ajusticiat a finals de 1463, que tant podia ser un sotscapità de Verntallat com un capità d'una semblant preponderància. És podria generalitzar que els sotscapitans eren de condició pagesa.

Per altra banda, Verntallat seguia amb els seus negocis, com queda mostrat pels dos debitoris signats a la notaria del Mallol del mes de febrer (ACO Mallol, 1466-1468: 23-24r^o), i a la del dos de maig del mateix any de 1467 (ACO Mallol, 1466-1468: 32-33)⁷⁹. En aquesta última es comprova com estava pendent de la venda dels remanents agrícoles de les seves terres:

Bernat Serradell, Jaume Serrat i Joan Solà de la parròquia de Sant Marçal de Saderra, tots del terme de Basora, de grat confessem a vós, Francesc de Verntallat, donzell, en el vescomtat de Bas domiciliat, present, set lliures i quatre sous de moneda corrent per raó del preu de dotze quarteres de mestall a mesura de la parròquia d'Olot que us vam comprar i vam

*rebre, cosa que prometem pagar per la festa de Sant Pere i Sant Feliu pròxim vinent. Acte fet al Mallol en poder de Martirià Amalrich el 2 de maig de 1467, essent testimonis Vicenç Massegur i Pere Mas, tots de la parròquia de Sant Privat.*⁸⁰

Havia venut unes quarteres de mestall que era una barreja de forment i altres llavors com la civada, el sègol o l'ordi (Puigvert, 2008: 270). El seu notari, Amalric, prenia nota tant dels afers de tipus personal de Verntallat com dels administratius. En el mateix manual, unes pàgines abans, es registrava com Verntallat concedia llicència per utilitzar el molí de la Sala de la parròquia de Vallfogona. La llicència era per Mateu Sala àlies Jover i per la seva dona Damiana de la mateixa parròquia de Vallfogona. Podien fer-lo servir i percebre els emoluments i retenir-lo lliurement, amb la condició de no enderrocar el molí, i que, mentre durés la guerra que flagel·lava el Principat i mentre el castell de Milany romangués sota l'obediència del senyor Rei, fessin i prestessin al capità de l'esmentat castell cinc quarteres de forment a la mesura de la parròquia d'Olot, llevat dels casos en què el molí fos destruït per l'enemic o bé no pogués moldre (Pagès, 1984b: 108)⁸¹.

Al dia següent, tres d'abril, mentre Verntallat seguia pendent de l'administració de la seva capitania, arribà a la ciutat de Perpinyà el lloctinent del rei Renat d'Anjou, que posà una altra vegada en perill el Capità General de la Muntanya. Joan d'Anjou, duc de Lorena i de Calàbria, era el fill de Renat, i cosí del rei de França, Lluís XI, el qual tenia simpatia pels seus parents. Tant bon punt es va saber de la seva entrada pel Rosselló, va girar la sort de la guerra. La guerra es complicava pel cec rei Joan II, ja que moltes poblacions que la seva dona Joana Enríquez havia conquerit en la seva campanya del nord de finals de 1466, es passaren un altre cop al bàndol del Principat (Rovira, 1931: 567). El 22 de maig el duc de Lorena es presentà davant de Girona i començà un nou setge a la ciutat. Joan d'Anjou era un home pràctic i resolutiu en la guerra. Un més després, el 22 de juny, aconseguí que es rendís Banyoles; després claudicà el castell de Cartellà, que es trobava entre Sant Gregori i les terres d'Adrí, a pocs quilòmetres de Girona; iniciava i culminava amb èxit una campanya per l'Empordà (Sobrequés, 2006: 268-269).

En canvi, ara per ara, deixava tranquil·la la zona de la Muntanya de Verntallat. Aquest, el 20 de juny, feia una altra concessió. Donava i concedia a Jaume d'Espasens el Mas Picanyol que era d'Antoni Feixe, que lluitava a favor de la Generalitat. El mas estava a Sant Esteve Salull i Verntallat tenia el domini directe gràcies a la donació reial que el feia senyor de tots els béns dels rebels. Verntallat cobraria de Jaume d'Espasens deu florins d'or (Pagès, 1984b: 109; 1992: 214-215)⁸².

Un petit respir es produí duran el mes d'agost perquè Joan de Lorena va haver d'anar a Barcelona a jurar el seu càrrec. Al mateix temps, el príncep Ferran entrà per la via de Vic i Sant Esteve Salull i passant per Amer, es presentà davant de Salt el 16 d'agost. El príncep tenia ja quinze anys i es presentava amb un exèrcit d'uns dos mil homes, dels qual mil eren genets, i

entrar solemnement a Girona. Després marxà a fer campanya per l'Empordà (Sobrequés, 2006: 270-272).

Després de la marxa del príncep, la ciutat de Girona, es trobà desvalguda i amb poques forces militars: el 19 de setembre escriviren a Verntallat demanant-li ajuda a fi que assegurés el barri del Mercadal amb cinquanta homes de la seva companyia (AHMG MA, 1465-1468: 113v^o)⁸³. Els jurats gironins eren conscients de les dificultats amb què es podien trobar. Dies després, el príncep Ferran, recollia al seu pare Joan II a la platja d'Empúries i entraven a Girona la nit del 27 d'octubre. El rei, a la vigília del patró de la ciutat, Sant Narcís, jurava els privilegis de la ciutat, ja que era el primer cop que entrava a la ciutat com a rei (Sobrequés, 2006: 272).

Durant el mes de novembre els nous reforços del duc de Lorena van obligar al rei i al seu fill a embarcar-se per fugir d'un Empordà que perillava. Tanmateix, abans de marxar, des de la mateixa nau escrivien als de Girona la bona notícia del nomenament, com a Capità General de l'Empordà, del seu fill bastard Alonso d'Aragó, mestre de Calatrava. Era el substitut de Pere de Rocabertí, que havia estat sis anys cap dels exèrcits del Nord i capità de la ciutat i de la vegueria de Girona. Molt probablement entre Rocabertí i Verntallat es van repartir en aquells anys gran part del comandament de tot el bisbat de Girona. Rocabertí però, tot i la seva lleialtat a Joan II, havia donat molts problemes: tant el bisbe com el jurats gironins estaven molt enutjats amb ell pels seus abusos: Havia robat a l'església i al poble, agafant hostes que no eren dels enemics per obtenir rescats; va enconyar moneda, els *rocbertins*, usurpant el privilegi de la ciutat, atribuint-lis més valor del que realment tenien; s'havia apoderat de vint mil sous, procedents de diversos pobles de la baronia de Cruïlles (Rupià, Cruïlles, Peratallada, etc.) que pledejaven per l'alliberació de la jurisdicció senyorial des de temps del rei Martí; no hi havia hagut tampoc aigua clara amb la sort dels 800 florins d'or que li havien donat per pagar les tropes (Sobrequés, 1973a: 252; 1973b: 80; 2006: 274).

Les notícies de la guerra arribaven, més o menys exagerades, però amb puntualitat, a la Muntanya. El dos germans Jaume i a Jacint Artau, de la parròquia de Sant Julià de Llor, tocant a la vila d'Anglès, cercaven la manera d'evitar un proper alistament de tropes. Mitjançant el pagament de 24 florins d'or, Verntallat els redimia d'host i cavalcada. L'acte es va fer un dimarts de novembre del 67 a la notaria del Mallol (ACO Mallol, 1466-1468: 41r^o)⁸⁴. A Catalunya hi havia, pels homes entre 15 i 60 anys, diverses obligacions militars. Una d'elles era l'obligació de prestar *host i cavalcades*. La cavalcada era una expedició militar més aviat breu feta a cavall per fer un saqueig a l'enemic; en canvi l'host podia durar més dies i implicava a més gent (Bolòs, 2000: 70 i 144). Els costums deien que *l'home d'un senyor ha de prestar jurament i homenatge de fidelitat al senyor del castell on viu, on el senyor del castell té la jurisdicció, l'host i la cavalcada* (Mieres, 2001: 187). Era una convocatòria que corresponia fer als senyors dels castells.

El senyors dels castells *termenats* tenien uns drets i uns deures. En principi, la construcció de castells era un privilegi reial. El castell *termenat* servia de centre geogràfic. Generalment, donava nom a un territori i, dintre d'ell, el senyor exercia la seva jurisdicció. També hi havia castells sense territori jurisdiccional i senyoriu. La jurisdicció del castell no havia de perquè coincidir amb els límits parroquials i sovint comprenia dues o més parròquies. Els castells servien de refugi, en cas de guerra, als habitants. L'organització militar del castell comprenia una sèrie de servituds: l'obligació de reparar-lo, la de prestar el servei de gaita, la de sortir armat al toc de corn de campanya, i el servei d'host i cavalcada (Hinojosa, 2003: 88-93). Verntallat, redimint d'host i cavalcada, se significava com a senyor. Així que, a més de capità, li atribuïen una autèntica jurisdicció senyorial ja que tenia la capacitat de redimir els homes d'aquesta obligació: el poder del capità general era omnímode (Pagès, 1984b: 110).

Hi havia altres serveis militars. Els costums de Girona recopilats per Tomàs Mieres deien que: *Tots els homes de la ciutat i la vegueria de Girona, siguin del senyor que siguin, per costum han d'anar a l'exèrcit, a les hosts, i a les cavalcades i al so de viafora, i a la pau i a la treva, i a l'usatge Príncipe Namque* (Mieres, 2001: 177).

El *via fors* (sort fora) o el *somaten* (*sonus emissus*: so metent) es podia fer a toc de campana, de corn o simplement amb la veu, i tenia com a finalitat perseguir els criminals. Era un crit d'alarma o auxili convocat per l'autoritat local, senyorial o municipal. Els homes de les viles o parròquies havien de sortir armats i es congregaven en un lloc predeterminat, com podia ser l'església, el castell o fins i tot en un mas o prat. S'ha de tenir en compte que no hi havia policia estable. La exenció del servei d'host i cavalcada no implicava la del somatent. Molts cops els vassalls eclesiàstics estaven exents del servei militar per privilegis reials i senyorials (Hinojosa, 2003: 93). Cal tenir en compte que els dos germans Artau vivien en una parròquia força lluny del Mallol, centre administratiu de Verntallat, i que no depenien de dit castell, cosa què reforça la seva autoritat i el seu ampli radi d'acció.

Poques limitacions tenien, segons els costums de Girona, les convocatòries d'host i cavalcada: *L'home que tingui setanta anys o estigui impedit, o les dones vídues o els pupils no han d'anar o enviar algú a l'exèrcit, però si es paga una redempció per a l'exèrcit, cadascú ha de contribuir amb la seva part. També per costum el sexagenari és excusat de lluitar* (Mieres, 2001: 177).

En el principat, com a gran part d'Europa, no existien encara un exèrcits estables. No hi havia regiments d'infanteria ni d'artilleria permanents. Encara al segle XV molts països es resistien a tenir unes estructures militars fixes com ja tenien Anglaterra, França o el ducat de Milan. El rei Alfons el Magnànim havia aconseguit tenir a Nàpols un dels primers exèrcits organitzats i estables (Sáiz, 2008: 333). Tanmateix, en les guerres, aquests pobles sense exèrcit estable no es consideraven de cap manera inferiors als exèrcits professionals als quals podien enfrontar-se (Contamine, 1984: 215).

Hi havia a Catalunya una cultura d'autoorganització i autodefensa molt arrelada i molt poc centralitzada, amb una dinàmica d'organització militar territorial amb gran capacitat de reacció i d'improvisació militar. Tant el *Prínceps Namque*, com l'*host*, la *cavalcada* i el *sometent* són signes clars d'aquesta manera d'organitzar-se. Els homes tenien en general experiència en l'ús i utilització de les armes, que els feia entendre que la seva possessió i ostentació era un símbol de llibertat (Hernández, 2003: 63). Si a les ciutats establien normes per impedir l'ús de les armes, el dret general garantia la seva possessió: *Aquells que entren a la ciutat o en sorten amb armes no incorren en els bans de la prohibició d'armes* (Mieres, 2001: 193).

En concret, el *sometent* va ser una eina utilitzada per les viles i ciutats contra els poders baronials i a favor dels privilegis que els reis concedien als municipis. Es feia servir el *sometent* per perseguir els malfactors tot i que estiguessin en altres jurisdiccions, provocant amb això certes dificultats jurídiques (Sabaté, 2007: 23, 48).

21. 1468

El duc de Lorena, amb una visió ampla dels fets, va tornar a marxar cap al nord a finals de 1467: sabia que si aconseguia reduir Girona i l'Empordà la guerra estaria pràcticament guanyada en facilitar un corredor des de França a Barcelona. El 4 de gener de 1468 va nomenar batlle general de Catalunya a Joan Sarriera. Va ser una decisió encertada, ja que era una persona amb gran capacitat d'adaptació i que, durant els trenta anys següents fins a la seva mort, va ostentar aquest càrrec. Estava ben relacionat, ja que era familiar dels Margarit: estava casat amb Violant Margarit, filla de Bernat Margarit, germà del bisbe. Era un dels pocs gentilhomes del nord amb una visió econòmica més emprenedora que no pas la resta; invertia en mercaderies i disposava de naus per fer-se a la mar (Sobrequés, 1973b: 38; 2006: 277-278). Sarriera havia intentat enxampar Vermtallat el mes de juny de 1462, a principis de la guerra, amb la col·laboració del Baró de Cruïlles. També va ser un dels assetjadors de Girona el 1462 i va ser pres quant intentava fer un cop de mà a l'Església de Sant Fèlix. Gràcies a la influència dels seus parents va aconseguir la llibertat poc temps després, amb el seu company Pere de Bellloch, i ser intercanviat per altres presoners (Codoin ACA, 1862b:5).

Una altra estratègia de Joan de Lorena consistí en intentar guanyar-se els principals capitans contraris. El 29 de gener lliurà un guiatge a Gabriel Xatmar de Medinyà i a Pere Des Bach de Rocabrana per poder anar per tot el territori per entrevistar-se amb Joan Sarriera. Estaven també autoritzats per entrar a Girona amb deu genets armats. També envià a alguns emisaris cap a la Muntanya (Sobrequés, 2006: 278).

El fet més rellevant del mes de febrer va ser la nova de la mort de la reina el dia 13. Morí a Tarragona a les tres de la tarda com a conseqüència d'un càncer. El seu marit quedava

vídu i amb una ceguera per dues cataractes als ulls. El rei va quedar molt adolorit; en cartes a la seva dona havia manifestat paraules d' enamorat: *A mi amada mujer la Reyna d'Aragon; Mi ninya e mi senyora mia; El que más que a si te ama, el rey Juan*. La reina va ser enterrada a Poblet (Rovira, 1931: 574; Coll, 1953b: 236-237). No és fàcil saber com s'interpretaria la notícia a la zona de la Muntanya. Un any enrere la reina havia estat per la contrada i havia confirmat la figura del consolat pels homes del Vescomtat de Bas. També havia dictat una sèrie de disposicions i algun benefici més (Coll, 1953b: 185-186).

Per aquelles dates, els homes de la parròquia de Les Preses es van veure obligats a demanar protecció a algun castell, albirant les futures escomeses de Joan de Lorena. Els castells eren un centre de protecció i defensa per a tothom en cas de guerra i els homes tenien el dret de refugiar-se en ells. Però també s'adquirien uns deures respecte els castells, tal com es manifestava als *costums* de Girona de Tomàs Mieres. Així, hi havia unes obligacions que no prescrivien com el de *so de corn, guaita, bada i el treball en obres exteriors a la fortalesa*. També hi havia altres com el de cedir una cuixa del senglar o donar una peça de peix de tall d'aquell que s'ha caçat o pescat dins del terme del castell (Mieres, 2001: 159-165). Tanmateix, els homes de Les Preses tenien alguns privilegis sobre aquestes prestacions i, obviament, no volien que, si es veien obligats a refugiar-se en algun castell per motiu de la guerra, es veiessin obligats a perdre algun dels seus privilegis. Així les coses demanaven a Verntallat protecció per a les seves persones sense haver de perdre el seus privilegis. El Capità General de la Muntanya el quatre de març disposava el següent (Pàges, 1984b: 110-112)⁸⁵:

En atenció i pretext de la pèssima guerra que té lloc en tot el Principat, és convenient i necessari a l'estat del Rei que els vassalls es mantinguin obedients, ja que els seus béns són lesionats; i com que per altra banda, ni els vassalls obedients ni llurs béns poden tenir acolliment en cap fortalesa, havent vosaltres, prohoms de les Presses, proclamant ben sincerament la vostra contínua fidelitat al Rei de tal manera que ni la força ni el temor dels rebels enemics del Rei han pogut rompre; i en atenció que està recorrent les nostres terres aquell que els enemics del Rei l'anomenen el cabdill Joan que pretén arruïnar i devastar la muntanya, vosaltres com a vassalls obedients al Sr. Rei, que Déu guardi, no us heu pogut recollir en cap castell ni fortalesa com desitjaríeu d'entre els que hi ha construïts en el vescomtat de Bas, com són els castells del Mallol i el de Castelló. Per tant, en nom i vida del Sr. Rei, volem i concedim a vosaltres, dits prohoms de la parròquia de les Preses, presents i futurs, que us sigui lícit i pugueu ficar-vos i refugiar-vos durant la present guerra, quan i sempre que vulgueu, en qualsevol dels referits castells del Mallol o de Castelló, el que preferiu, proclamant i defensant l'estat del Sr. Rei i obeireu les ordres d'aquell capità que pel dit Sr. Rei allà hi haurà.

Verntallat garantitzava la protecció davant d'un Joan de Lorena molt actiu. El text recordava que els castells actius del Vescomtat on es podien refugiar eren dos: el del Mallol i el del Castelló, és a dir, el de Falgars, que domina el poblet d'Hostalets de Bas. Eren les dues

fortaleses de què podia disposar Verntallat en aquest nucli de la zona de la Muntanya. Els hi agraiïa la constant fidelitat que havian tingut per la causa en una guerra que qualificava amb el terme de *pesima*. Després de sis anys de conflicte i amb més de quaranta anys d'edat, és bastant possible que estigués ja una mica cansat de tanta guerra. Quedaven lluny aquells anys de bandositats de la joventut. Verntallat, però, no volia oblidar tampoc els privilegis dels habitants de Les Preses:

No obstant això, volem que semblant concessió no sigui en detriment de les franquícies i privilegis que teníeu abans de la present guerra, entre els quals figurava el de no refugiar-vos en cap castell o fortalesa. Ni vosaltres ni els vostres descendents no podeu treure la conseqüència que per causa d'haver-vos refugiat en els citats castells en temps de la present guerra, a l'esdevenidor hagueu de recollir-vos en els referits castells o en altres; ans al contrari, sapigheu que continueu i us manteniu lliures i en aquella llibertat i franquícia de no refugiar-vos ni de ser cap districte de castell com éreu abans d'aquesta guerra. I acabada la contesa, vull que gaudiu d'aquest privilegi en aquella manera i forma que abans del present dia i abans del present conflicte bèl·lic ho podíeu fer, però sense estar-hi obligats.

No seria gens forçat interpretar aquestes últimes paraules com un crit nostàlgic a la fi de la guerra. El text, en llatí, quedava registrat en el lloc del Mallol pel seu amic i assessor el notari Martirià Amalric (ACO Mallol, 1466-1468: 52-53). Amb aquesta petició dels parroquians de Les Preses eren ja tres les vegades que, com a mínim, acudien a Verntallat per demanar-li privilegis; les altres dues havien estat la petició del consolat pel Vescomtat de Bas i la de mantenir els privilegis de la Cellera d'Anglès.

La vida quotidiana continuava i així, el 12 de maig, Amalric registrava una venda que feia en Pere Montada de Sant Privat de Bas al cunyat de Verntallat, Joan Noguer, del que es diu que viu al Mallol. La peça que li ven és veïna a una que té el Magnífic Francesc de Verntallat, donzell, del vescomtat de Bas (ACO Mallol, 1466-1468: 56v°).

Un altre afer més complex li enviaven al Capità General el dissabte 28 de maig. Era una denúncia que feien els habitants d'una de les sotscapitanies més llunyanes al Mallol i més properes a la conflictiva Girona. Els habitants de les parròquies veïnes de Canet, és a dir, Canet, Montcal, Montbó i Sant Medir, es queixaven a Verntallat per la conducta del sots-capità Pere Espígol. Era capità des de l'abril de 1462, en el començament de les revoltes remences, quan el van fer *cinquanter*, és a dir, cap de cinquanta homes. Ara, en canvi, demanaven la seva destitució (Solà-Morales, 1988: 65)⁸⁶.

No ignore la Magnificència de mossèn Francesch de Verntallat Capità General del molt alt senyor lo senyor Rei en les muntanyes de Vezcomtat de Bas i altres lochs, les grans oppresions i maltractaments qui en dies passats i quasi continuament son estats per en Pere Spigol capità que es diu de Canet, Muntcalt, Munt bo i Sant Madir, sots la capitania de vostra magnificència als domiciliats i habitants en dits lochs (...) i quant per les dites coses se recorrie

a vostre magnificència exposant-vos querela o clamor de aquelles i per vos, saludablement, i justa eren fetes alguenes letres o provisions al dit Spigol presentades.

En Verntallat ja havia enviat lletres, *saludablement*, per posar-hi ordre, però, *ell menyspreant i poc tement la superioritat vostra en lloc de complir vustres manaments*, afegia més mal encara:

I Ultimament lo dit Spigol tenint sos concert i partit amb los de Cartellà qui són estats i son continuament la destrucció de tots los dessus dits i de les parròquies d'aquells, robant, matant i cautivant aquells i portant-los a total perdició, com no pusquem cultivar llurs terres ni comodament aturar en llurs cases (...). Recurrents a vostra magnificència los habitants en dites parròquies o la major part d'aquells deus especificats, benignament, us supliquem us sia plaent per apartar i remoure tots perills danys i inconvenites (...) treure i remoure de dita sots capitania lo dit Spigol i posar, metre o constituir i dur alre capità no sospitos (...).

Firmaven deu persones per Canet, deu per Montcal, tres per Sant Medir i dos per Montbó. En total 25 homes que desafiaven el mal fer de Pere Espígol. Aquí estan els seus noms en relació al llistat dels remeces o parents presents a la convocatòria de 1448 (Homs, 2004: 153).

Per Canet i Sant Medir

<u>Llistat de 1468</u>	<u>Remences 1448</u>
Anglada	<i>Michael Anglada</i>
Pere Roig	<i>Petrus Roig</i>
Pere Xifre	<i>Petrus Cifra</i>
Pere Valls	<i>Berengarius Valls</i>
Pere Ferrer	<i>Petrus Ferrer</i>
Badia	<i>Iacobus Badia</i>
Riba	<i>Iohannes Riba</i>
6 noms més	<i>14 noms més</i>

Per Montcal i Montbó

<u>Llistat de 1468</u>	<u>Remences 1448</u>
Arnau Batlle	<i>Arnaldus Batlle</i>
Taulat	<i>Iohannes Taulat</i>
Seguer	<i>Iohannes Seguri</i>
Amat	<i>Bernardus Amat</i>
Adroher	<i>Iohannes Adroher</i>
Farrer	<i>Petrus Fferrer</i>
Riera	
Jusca Fre	
4 noms més	<i>3 noms més</i>

En total:

13 homes que es queixen	<i>21 pagesos de Canet i Sant Medir</i>	12 homes que es queixen	<i>9 pagesos de Montcal i Montbó</i>
-------------------------	---	-------------------------	--------------------------------------

S'observa un gran paral·lelisme de persones entre les dues relacions després d'un període de 20 anys, ja que coincideixen 13 noms en les dues relacions. En total es queixaven 25 homes d'aquestes parròquies l'any 1468 i, vint anys abans, i havia, més o menys, uns 30 focs que eren remences. Joan de Beaumont, el 1463, quan feia recompte del nombre de focs enemics de la zona de la Muntanya, també citava els d'aquesta zona:

Item les parròquies de Lorà, la ribera de Llémana i les parròquies de Rocacorba qui son Canet, Adri, Moncal, Ginestar, Biert, i Camos i son circa... 100 focs.

Si es restessin d'aquestes 100 llars les corresponents a les parròquies de Llorà, ribera de Llémana, Rocacorba, Adri, Biert, Ginestar i Camós, és molt factible que, efectivament, no fossin més de 40 a 60 les llars que hi podia haver a Canet, Montcal, Sant Medir i Montbó. En el fogatge de 1497 es poden sumar 28 focs per Canet, 17 per Sant Medir i 16 per Montcal i Montbó (Iglésias, 1992a: 283, 289, 295). En qualsevol cas es pot deduir de les diverses fonts que no hi havia molta població.

Era la tercera vegada que es queixaven a Verntallat per l'actitud d'algun sots-capità. Els altres sots-capitans denunciats havien estat Joan Clavaguera, capità del castell de Santa Pau i Pere Serrat, capità de la parròquia de Sales de Llierca. No se sap què va passar amb les tres denúncies i amb els tres subcapitans. L'altre gran capità del qual també s'havien rebut moltes queixes era Pere de Rocabertí, que ja estava fora de Girona perquè el rei Joan l'havia substituït pel seu fill bastard Alfons d'Aragó. En aquells moments, Rocabertí estava lluitant a Miravet amb el seu germà, el capità d'Amposta, Bernat Hug de Rocabertí (Sobrequés, 1973b: 84).

Els altres grans capitans seguien actius. Des de Palma de Mallorca es prenia nota en el registre de comptes del pagament d'un veguer. En aquest apunt es constata la victòria dels de la Muntanya en una lluita a Sant Joan de les Abadesses. Com a caps de la victòria se citava els capitans de la zona: Pere des Bach és nomenat amb pompositat i Verntallat és citat simplement com a capità del rei; surt també el nom de Pons de Catllar (Calmette, 1977: 283):

A .ix. de juny de M.CCCCLXVIII, se paga an Joan Desi, un dels veguers, .xxx. s. per despeses fetes en los dies de alimares fetas de manament del loctinent general, e aço per la victòria que lo magnífich mossèn Bach de Rocabruna, mossèn Pons de Catllar e Verntallat, capità del senyor rey, han hauda per la desconfita, que, per aquelles, es stada feta del conte de Vademunt i altres capitans francesos, que tenien assetiada la villa de Sent Johan de las Abadessas.

El comte de Vademunt era el cunyat de Joan de Lorena; es deia Frederic i, va ser nomenat lloctinent de Catalunya mentre el seu parent marxava a França en el mes de juny per aconseguir un exèrcit amb què apoderar-se de Girona. Mentre, Vademunt o els seus capitans s'encarregaven de fer pràcticament impossible l'avituallament de la ciutat, que patia, un cop més, el flagel de la gana (Rovira, 1931: 575; Sobrequés, 2006: 280). El comte també es feia càrrec de la cancelleria reial que seguia comptant amb el consell jurídic de Tomas Mieres. Així, el jurista Gironí seguia vivint a la ciutat de Barcelona, assessorant tots els reis i lloctinents que havien passat per la ciutat. La reina Maria, Alfons el Magnànim, el Príncep de Viana, Joana Enríquez, Joan II, Joan de Lorena i el seu lloctinent el comte Vademunt conformen un currículum d'assessorament jurídic molt admirable⁸⁷. El seu prestigi professional estava per sobre de les lluites polítiques dels monarques. Tomàs Mieres era fill d'uns menestrals de Girona

i havia nascut l'any 1400; l'últim document conegut en què apareix el seu nom és del 8 de novembre de 1469⁸⁸. Així, és molt possible que Mieres ultrapassés els setanta anys. Un altre juriconsult consultor del nou lloctinent era Gabriel Taradell (ACA AR, CR, 1468).

A la Muntanya hi hagué un altre cop una temporada de tranquil·litat i els afers administratius s'anaren succeint. El dilluns 20 de juny, des del Mallol, Berenguer de Pararol reconeixia al Capità General la concessió que li havien fet de les rendes de la parròquia de Mieres i prometia portar-les cada any al lloc previst (Camps i Arboix, 1955: 4):

Berenguer de Pararol, menor d'edat, de la parròquia de Sant Pere de Mieres: com per vós magnífic senyor Francesch de Verntallat, donzell, capità general del sereníssim senyor Rei, per motius i raons (continguts) en una provisió donada a Mallol en el dia d'avui i signada, m'ha estat concedit que jo tingués i rebés enguany en forma d'arrendament totes les rendes de la capellania de la parròquia de Mieres pel preu de 18 lliures de moneda corrent del país, així com consta en la dita provisió, de bon grat i segons conveni us prometo que les dites 18 lliures de la dita moneda les portaré i lliuraré de la mateixa manera i en els mateixos terminis en què es solia fer en els anys anteriors en aquell lloc o part que em serà designat per vós, per a les necessitats del servei diví ja que per això les dites rentes han estat designades, segons consta en la dita provisió, i amb raó del dit arrendament anunciat, etc...

Testimonis Vicens de Masegur, de la parròquia de Sant Privat d'en Bas, i Miquel Ombert scriptor habitant de la dita parròquia.

El mateix dia, des de Cervera, Ferran II, en nom del seu pare, feia una convocatòria a corts pel següent primer d'octubre. Pel braç militar es va espigolant tots el prohoms que estan de la seva part: nobles, cavallers, donzells, mossèns, amats consellers, amb els seus corresponents títols protocolaris. Se'ls hi ha d'enviar la corresponent lletra a cada un d'ells: *Similis littere fuerunt expedite cum eiusdem data, signatura atque mandato directe infrascriptis*. Així, s'envià carta al comte de Prades i al *spectable i amat conseller nostra lo comte de Cardona*. Aquestes són les paraules utilitzades, en el llistat de prohoms, per alguns dels capitans de la zona de Girona (Cortes, 1918, 61-67):

Al magnífic i amat del senyor Rey i nostre mossèn Pere Desbach.

Al magnífic i amat del senyor Rey i nostre mossèn Guabriel Xatmar.

Al magnífic i amat del senyor Rey i nostre Cartellà.

Al magnífic i amat capità del senyor Rey i nostre mossèn Francesc de Verntallat.

En el cas de Verntallat, l'Infant Ferran no li escatima els títols honorífics de *magnífic* i de *mossèn*. Ja ha estat convocat a Corts com un veritable home del braç militar.

Tot i que la convocatòria havia estat ordenada per Ferran i es podia pensar que el seu pare, Joan II, estava ja fora de combat pel seu lamentable estat, durant la tardor d'aquell any es va demostrar un cop més el caràcter del rei: El dia 11 de setembre de 1468, el metje jueu i lleidatà, Cresques, li va operar les cataractes de l'ull dret. El metge es negava a practicar

l'operació i el rei es va empenyar que la fes. Vist el bon resultat de l'operació quirúrgica, el 12 d'octubre completava la feina de manera sorprenent amb l'altre ull (Grahit, 1884: 266).

Per altra part, aquesta era la sort dels capitans contraris a Francesc de Verntallat durant aquests primers anys de govern del rei Renat d'Anjou: el donzell Pere Joan Ferrer seguia com a capità i rebia un estipendi de 5 lliures al dia, i una lliura i mitja, per figurar en la llista dels homes d'armes i ginets de la Terra (Carrerres i Candi, 1892 80); Hug Roger, comte de Pallars, seguia pres des de la desfeta del seu exèrcit el 1465 a la batalla de Calaf; Joan de Sarriera, per la seva part, estava lluitant a l'Empordà impedint que arribés menjar a la ciutat de Girona (Sobrequés, 2006: 280).

22. Nou setge a Girona. 1469

La situació alimentària de la ciutat de Girona esdevenia cada cop més crítica. Començaven a escassejar els productes bàsics i els jurats del municipi s'escarrensaven per trobar solucions. Com les terres de l'Empordà estaven majoritàriament dominades pel Duc de Lorena havien de dirigir les seves mirades cap a la zona de la Muntanya. A principis de març de 1469 demanaven al Capità General del senyor rei, Mossèn Francesc de Verntallat, blat i aliments per la ciutat. També li demanaven que enviés un delegat al primogènit Ferran per explicar-li la mala situació de la guerra. Per la seva part, els jurats enviaren un delegat per fer més força davant del primogènit. El Rei va contestar als jurats dient que havia enviat cartes a Verntallat i a altres capitans de la muntanya per solucionar la qüestió alimentària. Els animava a què defensessin la ciutat (AHMG MA)⁸⁹.

El vuit de març els jurats de Girona tornaven a escriure a Verntallat demanant-li aliments. Verntallat farà dues coses; per una banda contestarà per escrit que no en té, ni en els pobles de la seva capitania, ni en les capitaniaes de Xatmar i Bach. Davant de la seva insistència, els hi diu que, si no ho creuen, que ho comprovin mitjançant una investigació. Però, donada la situació, en lloc de escaquejar-se, es presentà en persona a la ciutat de Girona en què hi havia una important reunió de capitans. En la reunió va tonar a repetir que amb prou feines tenien aliments pels homes que vivien en les seves comarques. En la reunió hi eren presents Gabriel Xatmar, Pere Des Bach, Cartellà i Miquel Isalguer (Chia, 1888b: 258-261).

Aquells primers dies de març, a més dels mals deguts a la manca de virtualles, es van complicar amb les bandositats dels prohoms. Esteve Gagó es barallava amb Bernat Margarit el jove i amb un tal Camps. Margarit li va tirar un *bot de lansa*. A fi que la trifulca no anés a més, els jurats, els homes del consell dels tres estaments de l'Empordà, i altres persones, començaven a treballar per pacificar la situació. En Bernat Margarit exposava que, o marxava en Gago, o marxarien ells de la ciutat, ja que aquest havia insultat de tal manera als homes de la ciutat i,

fins i tot, a mossèn Verntallat i altres de la Muntanya, que no era possible la convivència entre ells.

Els representants dels tres estaments escrivien al rei explicant aquestes bandositats: *Nosaltres, Senyor, vistes les dites coses en les quals i los del consell i los Jurats hoc i lo dit mossèn Verntallat i tots los capitans de la Muntanya i altres homens de condicio de la ciutat se son trobats, attes lo punt en que la ciutat sta, la qual vuyde de gent e afamada, i axi volguessem retenir al dit mossèn Steve foren cayguts en perill de perdre la ciutat, havem delliberat tots concordades tant de la ciutat com de la muntanya lo dit mossèn Steve sen sia anat sens fer altre delliberació.* Aprofitaven la carta per demanar-li diners per mantenir als cavallers i, en general, per sostenir la situació (Coroleu, 1876: 294-295). Segons això, en Verntallat és citat per aquest representants com un dels principals consellers per davant de Xatmar i Bach.

Verntallat, efectivament, havia de tenir bastant ben organitzada la seva zona i s'estaria guanyant un prestigi i una autoritat davant de tots els estaments. Així, la cúria diocesana, escrivia a mossèn Martirià Amalric, jutge de la capitania de Mossèn Francesc Verntallat, demanant de sobreseure un procediment judicial que tenien amb un tal Canet per les terres dels masos Costa i Torrent. Aquestes terres eren de l'Almoina del Pa de Girona, i no podien demostrar la seva jurisdicció i presentar els documents a causa de la guerra. La petició estava feta amb tota la correcció: *Al Magnífic i bon amy ch mossèn Marturano Almalrich jutge de la capitania de mossèn ff de Verntallat en alguna sua al dit mossèn Verntallat* (ADG, 1469: 164vº).

A la ciutat de Girona la situació era cada cop més desesperada, tot i que, el vuit de maig, es va escriure des de les corts que el rei havia d'arribar amb 200 o 300 cavalls i que l'infant Enric acabava d'arribar de València amb 150. També van escriure amb les mateixes notícies al magnífic mossèn Francesc de Verntallat, capità del senyor rei, per encoratjar-lo davant les pressions de l'enemic (Coroleu, 1876: 296).

Joan de Lorena la sabia llarga. Una de les tàctiques que seguia utilitzant era guanyar-se els capitans enemics. Va concedir amplis poders a Joan de Sarriera i a Jaume Alemany perquè intentessin atreure Gabriel Xatmar i Pere Des Bach de Rocabruna. En el cas de Xatmar, es va fer un projecte de capitulació el 9 de maig de 1469. En el projecte Xatmar feia diverses peticions: demanava que se li deixés continuar amb el seu càrrec de capità del castell, vila i vegueria de Besalú; que se li tornessin els béns i rendes que tenia abans de la guerra; que es tornessin al seu germà, l'abat de Banyoles, tots els béns i drets propis de l'abadia i el seu castell de Porqueres (Chia, 1888b: 290-293). La possible defecció de Xatmar podia fer molt mal a Joan II.

A finals de maig es presentaren a Girona les forces de Joan de Lorena per assetjar la Vila. Tal com estaven les condicions de defensa i vitualles de la ciutat, no és gens estrany que pocs dies després, l'1 de juny, la ciutat capitulés. Les bases de la capitulació van ser tractades,

per la part del Principat, per Joan Sarriera, Pere Joan Ferrer i un jurista i, per part de la Girona que capitulava, per Bernat Margarit el Jove, l'abat de Breda i altres dos ciutadans gironins. El duc va tractar la vila i els seus representants de la millor manera: va rebre els ambaixadors i els convidà a taula. Afamats com estaven, el tractarien més com un salvador que com un enemic. Tot seguit, els assetjadors entraren a la ciutat, arboraren les banderes a les muralles i tocaren trompetes en senyal de victòria. En les capitulacions, entre altres coses, es concedia als nobles forans de la ciutat un termini de quatre mesos per poder-se acollir a la rendició. En aquesta llista de prohoms se citaven Pere Des Bach, Gabriel Xatmar, Catllar, Bartomeu Alemany, Pere de Rocabertí i altres, però no hi figurava Francesc de Verntallat. La seva absència es podria explicar per la manca d'avaladors, parents o amics, gironins; a diferència dels altres qui, més qui menys, tenien parentela entre els homes importants de la ciutat (Sobrequés, 2006: 283-284).

La falta d'aliments, però, no es resolía amb una rendició. Poc dies després, Joan de Lorena, feia una crida general demanant urgentment vitualles per la seva gent d'armes. Donava permís per pendre les atzembles necessàries per portar els aliments fins a la ciutat (ACA AR, CR, 1469a).

Perdre Girona va ser un cop fort pel bàndol de Joan II en general i pels capitans de la Muntanya en particular. A més, el primogènit del rei Renat, el dia sis de juny enviava una altra carta als cavallers Joan de Sarriera i a Jaume Alemany insistint en la tàctica de persuadir els enemics (ACA AR, CR 1469b):

L'Infant don Joan del Serenissimo Senyor Rei, primogènit de los regnes i terres d'Aragó, de Sicília, i governador i lloctinent general, duc de Calàbria i de Lorena i príncep de Girona. Als amats i fidels del Srº Rei mossèn Joan Sarriera i Jaume Alemany cavallers, salut i gràcia. Amb tenor dels presents a vosaltres sobredits i a cascun de vosaltres in olim facultat i comissió donam i atargam que puxan (...) stat comunicar i redimir a la fidelitat del Rei a mossèn Gabriel Xatmar a mossèn Bach de Rocabrúna i a aquells en nombre i per part del dit senyor rei (...) perdonar qualsevol delictes i crims per ells fins ara fets, encara que fossen de lesa majestat (...) remetre i definir qualsevol deutes, pensions, censals, i altres reddits (...) expresament vos romat puxan pendre los juraments i homenatges de fidelitat de aquells que per vosaltres foran redimits.

A fi de guanyar-se aquests capitans, el de Lorena estava disposat a tot; a oferir-los unes condicions òptimes, tant penals com econòmiques. El projecte del duc de Lorena de fer-se amb la simpatia d'aquests capitans va prosperar i, el deu de juny, Pere Buçot i Miquel Des Pla, escrivien a Barcelona informant de la marxa de les negociacions. Asseguraven que les negociacions per fer-se amb la Muntanya anaven per bon camí (Carreres Candi, 1892: 76):

Mossèn molt magnífichs i de molt gran providencia: la present es amb cuyta sols per fer certes acompliment vostres savieses com lo fet de la muntanya ha conclusio. Mossèn, la feina va en aquesta manera: que mossèn Xatmar ses reduhit amb Besalú amb certa forma de

capitulació cobrant son fill i son frare l'abat lo qual ere en prohença; i axi mateix ses reduyt Mossèn Bach de Rocabruna amb totes ses forces, i aquest mossèn Bach sens capitulació deguna: he més Barthomeu Alemany: tots aquets han prestada la fidelitat al senyor primogènit per procuradors llurs i li han scrit com a vassalls: aquests mossèns son los que comprenen tota la muntanya i son una cosa amb en Verntallat lo qual certament fara lo que ells han fet: dau mossèns tota la muntanya reduida a la obediencia del senyor primogènit i repos perpetual en aquesta provincia pus aquesta ha conclusio i aquests senyors qui deuen esser açi dema.

Potser era massa aviat per assegurar que Pere Des Bach i Francesc de Verntallat es reduïrien al nou rei Renat. Quedava clar, però, que els principals capitans de la muntanya eren: Xatmar, Bach, Verntallat i Alemany. I que hi havia entre ells una bona sintonia: *son una cosa amb en Verntallat*. Així mateix, hi havia la confiança que, certament, el donzell de Sant Privat de Bas, es passaria igualment a l'obediència del rei Renat. Veritablement si en Joan de Lorena aconseguia guanyar-se a tota la Muntanya, la guerra estaria pràcticament acabada. En Joan de Lorena demostrava ser un home magnànim i negociador a la hora de buscar solucions: a la capitulació de Girona havia estat generós amb la ciutat; cercava la rendició dels capitans de la muntanya; posteriorment va animar a què es fes un pacte del senyors amb els pagesos. Entre els protagonistes d'aquesta guerra, el de Lorena va ser una de les persones més lúcides, més obertes i claravidents per enfrontar-se als esdeveniments i treuren profit, allunyant-se de visions parcials i partidistes: aquesta era la seva gran força (Pillorget, 1985: 104).

És molt probable que en Gabriel Xatmar fes el doble joc durant un temps, ja que no queda clar en la documentació quan tornà Besalú a dependre del Principat. Però, entre mitjans de juny i finals de novembre, el Senyor de Medinyà, és a dir, en Xatmar, passà de decidit defensor del rei Joan a traïdor de la seva causa. Bernat Gabriel Xatmar havia estat un dels principals defensors de la Força de Girona el 1462 i, per aquest fet, havia rebut certes donacions reials (Chia, 1888: 307; Sobrequés, 1973b: 178). Era fill de Ramon Xatmar i de Francisca Julià, senyora de Sant Esteve de Gualbes, i s'havia casat amb Narcísa de Vilella, senyora de Cervià. El rei Joan II li havia concedit la dignitat de cavaller de *eques aurati* i va assistir com a tal a les corts de Cervera de 1468 (Morales, 1988: 198).

Com a mesura d'emergència, Joan II, des de Tàrraga el 9 d'octubre, encarregava a Pere de Rocabertí la constitució d'una nova Junta de Govern per a les Muntanyes i per a Girona en general. En formaren part l'abat de Sant Joan de les Abadesses (Miquel Isalguer), un dels cònsols d'Olot, en Pere Des Bach de Rocabruna i en Francesc de Verntallat. Pere de Rocabertí era nomenat lloctinent de Capità General de sa majestat en la província de l'Empordà i de la Muntanya (Rovira, 1931: 576). Sembla que el rei, vistes les greus circumstàncies per les quals estava passant aquell territori, volia recuperar aquest expert militar. Es fa difícil saber quines atribucions corresponien al també Capità General de la Muntanya, Francesc de Verntallat. Potser era una responsabilitat compartida. En certa manera, el rei podia pensar que Verntallat no

era prou capaç com per controlar una zona tan gran. També nomenava Rocabertí capità de la vila, fortalesa i vegueria de Besalú que, en realitat, eren domini del traïdor Xatmar. Per la seva part, Miquel Isalguer, després del seu passat pro-Principat, es convertia en un dels més fidels col·laboradors del rei: des de 1463 havia estat fidel a la seva causa. El rei tornava a donar instruccions el 13 d'octubre encoratjant a què es vigilessin i es conservessin per la seva causa els seu castells, fent una menció especial al castell d'Hostoles, ja que assegurava que la dona i els parents d'en Olmera estaven intentant apoderar-se d'aquest. També donava a Pere Des Bach de Rocabrúna les rendes del bisbe i clergat de Girona que eren considerats també com a traïdors (ACA AR, 1468-1474: 54v^o)⁹⁰.

Però aquella mesura governativa no va arreglar la mala fortuna, i el duc de Lorena conqueria Olot cap a l'octubre de 1469. Aquesta plaça havia anat passant d'un a l'altre bàndol tants cops com monarques havia tingut el Principat durant la guerra civil. Patien la mateixa sort que Olot les viles de Camprodon i Sant Joan de les Abadesses. A més, el de Lorena, donava ordres al seu tresorer, a fi que entregués pólvora de bombarda a Joan Tor, bombarder de la companyia del capità general de les tropes franceses, per preparar el setge del castell d'Hostoles, que Verntallat conservava pel Rei (Monsalvatje, 1908: 128).

Realment la situació per Verntallat s'esdevingué crítica. Les principals poblacions estaven dominades per Joan de Lorena i els seus homes: Xatmar s'havia passat a l'enemic, i els Gironins també. Restaven petits castells roquers i l'important castell d'Hostoles, que ja tenien enfilat. Per assegurar el tret, el fill del rei Renat, tornava a principis de desembre a Barcelona, per marxar un mes després cap a França a veure al seu pare i tornar amb millors forces (Sobrequés, 2006: 289). Mentre, des dels llocs més ben protegits de la Muntanya, els capitans que restaven fidels, com Verntallat, Des Bach, Des Catllar i Cartellà, feien incursions per la terra plana mantenint una guerra de cavalcada (Sobrequés, 1973b: 170). En aquest moment, en què el de Lorena tenia totes les de guanyar, l'ascendència d'aquests capitans respecte els seus homes devia ser important i, molt probablement, l'estima i simpatia que provocaven feia més explicable el seu lideratge (Pillorguet, 1985: 102).

Si Gabriel Xatmar s'havia passat a l'altre bàndol, era evident que era un moment propici per a la traïció dels altres capitans. Malgrat això, en mateixes o semblants circumstàncies, Verntallat, Bach, Catllar i Cartellà escolliren mantenir-se fidels al rei Joan II. Curiosament, anys després, independentment de l'elecció d'aquests homes, el destí i la roda de la fortuna els deixarien amb pràcticament les mateixes condicions que a principis de la guerra. Però les traïcions provocarien entre ells bandositats, i es farien enemics irreconciliables. Sigui com sigui, aquests homes van tenir la capacitat d'escollir una o altra opció; van tenir la llibertat, més o menys condicionada, de comportar-se d'una o altra forma (Berglar, 1985: 65).

Verntallat va actuar lliurement, i, per fer-ho, va fer ús de la facultat de la consciència que el portaria a pendre les corresponents decisions. Les resolucions que podia fer Verntallat,

com les de qualsevol home, vénen determinades i condicionades per moltes variables. En el moment de prendre una decisió intervenen motivacions diverses que es poden agrupar en quatre grans grups: la *motivació extrínseca*, que és la que mou a una persona a realitzar una acció simplement per la seva eficàcia, per produir l'efecte volgut; la *motivació intrínseca*, que insta hom a realitzar unes accions per la seva eficiència, amb un mínim esforç produir realment un efecte; la *motivació instrumental*, que té en compte la consistència de l'entorn en la solució del problema d'acció que pot estar supeditat a factors com, en el cas de Verntallat, el lideratge, l'opinió dels principals subalterns, les ganes de col·laborar dels homes o el grau de confiança generada pel bàndol contrari que li proposava la firma de la capitulació; finalment és possible una *motivació moral* (Bastons, 2000: 42)

D'aquestes motivacions, las dues primeres, la *extrínseca* i la *intrínseca* són les que solen estar normalment considerades i àmpliament tractades quan s'estudia la presa de decisions en la conducta humana. Serien les que motivarien a Xatmar, que va veure una oportunitat eficient per passar-se al bàndol guanyador amb el major benefici, ja que li concedien tot el que demanava i sense cap càstig. En canvi, la *instrumental* i la que es qualifica com *motivació moral*, no s'acostomen a tenir tant en compte en el moment de jutjar les decisions. (No es tracta de jutjar les intencions sino les motivacions). Precisament, aquesta última motivació, aquella que porta a un subjecte a realitzar una acció pel seu valor, entra en joc d'una manera decisiva en la presa de decisió que s'està analitzant. En el cas de Verntallat queda clar que pren una decisió seguint una *motivació moral*, i ajudat per un entorn, per una *motivació instrumental*, favorable. La seva lleialtat i el seu compromís són claus per entendre el seu comportament. Les consideracions sentimentals, com les morts dels seus amics, segur que també van jugar un paper important. Un cop més trobem que l'home té un comportament que no es pot reduir fàcilment a uns factors predeterminats únicament per l'eficiència o per l'interès econòmic (Bastons, 2000: 42). Cal comentar que aquesta actitud de persistència i lleialtat del capità dels remences es va mantenir al llarg de la seva vida.

La qüestió remença continuava oberta i els pagesos es queixaven al rei Renat que els senyors reclamaven els censos i tasques endarrerits. Joan de Lorena, abans de marxar cap a França, demanava als diputats que busquessin, un altre cop, un pacte entre pagesos i senyors. Curiosament, el 22 de desembre, es va produir un incendi dels arxius del bisbat de Girona que suposà la crema de molts dels documents on constava la remença dels pagesos que depenien de la jurisdicció eclesiàstica. El vicari general de la diòcesi, Andreu Alfonsello, va culpar els remences de l'incendi, però mai es va poder saber amb seguretat l'origen de la crema dels documents. Era un dels arxius més importants d'Europa, amb diplomes del segle V. Amb la marxa del duc de Lorena, Verntallat tornà altre cop a tenir un temps de repòs (Sobrequés, 2006: 289)

L'últim dia de l'any de 1469, Verntallat signava, com a magnífic Capità General del rei, un testimoni en un simple acte notarial. Signaven el document dues persones més: *Pere Peyró sastre de Mieres* i *Pere Terrí pintor de la vila d'Olot* (Sala, 1987). Pere Terrí era un pintor d'art d'origen francès. Podia ser el pare o el fill ja que tots dos es deien Pere i tots dos eren artistes. Treballaren en col·laboració amb els pintors anomenats, també pare i fill, Ramon Solà. El fill de Ramon Solà va ser el que va pintar la clau de volta de la nau de la Seu de Girona dedicada a Sant Pere el 1472, així com el retaule de Sant Marc del convent de la Mercè el 1482. També era el responsable de la pintura de la capella de Tots Sants de la Seu de Girona pintada el 1484 (Freixas, 1983: 185). En Pere Terrí I havia estat a la presó no se sap per quina causa el 1458; Ramon Sala pare va ajudar amb un prèstec a Pere Terrí mentre aquest estava empresonat a Girona.

Tant aquests pintors, els Terrí i els Solà, com Francesc Borrassà II, Honorat Borrassà, Pere Vinyana, Joan Antigó i Miquel Rovira (cunyat de Ramon Solà) formaren una veritable escola, poc coneguda, que desenvolupà una bona activitat artística fins ben entrada la segona meitat del segle XV. Ramon Solà i Miquel Rovira van pintar els retaules, entre altres coses, de les esglésies garrotxines de Sant Esteve de Llémana i la de Santa Magdalena d'Olot després de 1461. Eren uns destacats pintors que assoliren un bon nivell artístic. Malauradament no es conserven moltes de les obres artístiques, retaules i altres objectes d'aquests pintors gironins; en canvi es troba la documentació relativa a la producció de les obres (Freixas, 1983: 208, 315 i 317).

A la catedral de Girona es conserva una taula atribuïda a Ramon Solà II datada del segon terç del segle XV. És la representació de Jesús crucificat. A l'esquerra del Sant Crist hi ha les santes dones i Sant Joan consolant la Mare de Déu. A la dreta hi ha els soldats amb l'estendard SPQR romà. Les armes i els arnesos dels soldats són contemporanis al pintor. Qui podria figurar com a centurió va armat amb una espasa i una alabarda. Els soldats porten llances i espases. Van recoberts amb *espatllàs* i porten cascs coneguts com *celades*; els vestits són més cortesans que no pas guerrers, amb túniques curtes, mitges i elegants sabates. Són uns soldats romans uniformats i armats com cortesans del quatre-cents.

El clima cavallerívol es manifestava en les representacions artístiques i en la impulsitat per guerrear i combatre. Eran conseqüència d'una mentalitat arrelada en una cultura determinada. Uns mesos abans, a principis d'octubre s'enfrentaven en un combat de *batalla a ultrança*, Martí de la Riva i Ferrando de Tapia, a les terres de València. El jutge va ser l'infant Enric d'Aragó, recolzat pel senyor del castell de la Roca, Joan de Torrelles, amb més de cent homes fent de guardians del duel. En Torrelles ordenà el trompeta Martí Diez que fes una crida perquè ningú, sota pena de mort, gosés acostar-se a la lliça. Era freqüent que els dos combatients busquessin un jutge que els permetés arribar fins al final, és a dir, fins que un dels dos fos vençut o mort. Després de la batalla entre els dos cavallers, el jutge va suspendre el

combat i declarà que els dos havien combatut bé i els imposà pau i treva. Martí de la Riba s'oposà i, Ferrando de Tapia el va recolçar: volien batallar fins el final, fins a la mort. Enric d'Aragó no ho va permetre: finalment va aconseguir que fessin les paus i els va convidar a sopar. Així d'increïbles eren els temps i les mentalitats: va enllestir el que havia d'acabar amb una *batalla a ultrança* a mort amb una celebració culinària (Riquer, 1968b: 81-96).

23. Estratègies militars. 1470

El dos de maig de 1470 els jurats de Girona informaven a Joan de Lorena de les vicissituds de la guerra. Els homes de Verntallat del castell d'Hostoles i de Finestres havien atacat i pres el castell de Cartellà. Aquesta captura d'un castell situat a molts pocs quilòmetres de Girona va ser una acció decidida i valenta. Joan de Sarriera, capità de Girona, demanà material d'artilleria per conquerir-lo un altre cop. Sarriera es presentà amb mil homes i, en poques hores, obligà als pocs defensors a rendir-se (Chia, 1888b: 321-323). Tot i que la possessió del castell va ser només d'unes poques hores, l'estratègia global va funcionar. Amb aquests cops de mà Verntallat obligava a fer voltar l'exèrcit enemic sense que pogués centrar-se en objectius clars: era una guerra de guerrilles que obligava a estar pendent de totes les places aconseguides.

La situació de la Muntanya era molt precària i el rei va fer una provisió a Verntallat d'una comissió especialíssima per proporcionar a la seva zona, aïllada de la resta de les forces de Joan II, la possibilitat d'una vida administrativa i política autònoma. Començava amb la clàssica introducció formal:

Don Joan per la gràcia de Déu rei d'Aragó, de Navarra, de Sicília, de València, de Mallorca, de Cerdenya, de Córsega, Comte de Barcelona, Duch de Atenes i de Neopatria i encara Comte de Rosselló i de Cerdanya, Al magnífich i amat capità nostra en les muntanyes de Bas mosen Francesch de Verntallat, salut i dilecció.

La cancelleria seguia omitint la conquesta de Nàpols: es continuava considerant exterior al patrimoni històric del Principat. Les autoritats catalanes no havien vist mai amb bons ulls la política expansionista del rei Alfons cap a Nàpols (Del Treppo, 1976: 542). Joan II, a continuació, exposava que hi havia el costum de nomenar per tres anys els oficials reials de les viles, castells, llocs i terres i, com en aquells moments tocava fer l'elecció, que tenia el seu protocol, *i considerant que'n los dits castells, viles, lochs parròquies de les muntanyes son circuides de enemichs*, ordenava i manava que pogués escollir, *a vostre beneplacit, de qualsevols persones elegidores en i per batlles per qualsevol consell de les dites viles, lochs, parròquies i terres, que a vos i nom i veu de nostre magestat seren presentades, pugau detriar i elegir en a per batla hu, lo qual en virtut de le dite elecció i detriacio sia batla de aquela tal vila, castell.* Aquesta provisió era una mostra de la confiança que tenia el rei en la fidelitat de

Verntallat i en el grau d'aïllament en què es trobava. També era una prova de l'autoritat que tenia en aquells moments a la Muntanya (Canal, 1984).

Es feia evident la difícil situació de la zona de la Muntanya rodejada d'enemics. És potser en aquest moment quan Verntallat deixaria d'estar al castell del Mallol per instal·lar-se al més segur d'Hostoles. Des d'aquest lloc se seguiria mostrant com l'autèntic governador de la zona. Així, el cinc de maig de 1470 va fer un esborrany de guiatge des del Castell d'Hostoles, estès sota el seu nom i autoritat (Solà-Morales, 1988: 66-67)⁹¹.

Hostoles s'havia convertit ara en la principal referència del combat de l'enemic a les terres de Girona. Cap a finals de juny, Joan Sarriera acudia a Hostoles per talar els voltants del castell i poder preparar el seu atac. També va voler assetjar Rupit. Però, un altre cop, els remences van fer un cop de mà agosarat presentant-se a la mateixa ciutat de Girona (AHMG MA, 1469-1470: 116-117). Així, Sarriera, que havia anat a pendre el castell de Rupit, quan es va enterar de l'atac que s'estava perpetrant a Girona va haver de tornar ràpidament per defensar la ciutat. Eren unas veritable guerra de guerrilles, dirigides pel capità de la Muntanya. Bé pel tipus de personal que tenia, bé pel seu tarannà personal, va ser el tipus de guerra amb què més còmode es va mostrar. En aquest sentit, Verntallat estava dotat d'una especial prudència per evitar batalles inútils en què tingués les de perdre. Aquelles èpoques de bandositats de joventut eren ara aigua passada. Verntallat no arriscava ni la seva pell ni la dels seus homes.

Uns mesos després, Verntallat va tornar a utilitzar la mateixa tàctica. El dia 4 d'octubre Joan Sarriera va marxar cap a Roses amb 40 homes de a peu. Mentre en Sarriera era fora, els homes d'Hostoles i Finestres van fer una tercera incursió a Girona, amb dos-cents peons i deu cavalls, i es presentaren al pla de Santa Eugènia. Va sortir gent de la ciutat per perseguir-los, originant-se, al principi, un combat favorable als de Girona; però després, els de la ciutat, sense cavalleria, es trencaren i van ser dispersats, amb quatre morts i alguns ferits, i amb més de 27 presoners que van portar a Hostoles (AHMG MA, 1469-1479: 125v^o). Pocs cavalls tenien en aquells moments els d'Hostoles i Finestres, però encara podien donar una mica de guerra i eren capaços de movilitzar 200 homes. Verntallat disposaria de bons canals d'informació, ja que quan s'enterava que el capità de Girona marxava de la ciutat era el moment que aprofitava per atacar-la.

En aquestes incursions d'atac sorpresa hi estaria molt implicat en Pere Joan Sala, lloctinent de Verntallat, que anys després prendria el cabdillatge de les reivindicacions més exaltades dels pagesos de remença. En Sala havia estat també defensant la Força de Girona en el primer setge de Girona de 1462.

A finals de juliol de 1470, Joan de Lorena tornava a Girona procedent de França. Malauradament, venia sense reforços militars i arrossegava una malaltia. A partir d'aquí, tret d'alguns èxits militars, la fortuna del Principat, lligada al primogènit aspirant a la corona, començà a minvar. El príncep es va dirigir a Barcelona, on entrà el 3 d'agost. Ja al mes de

setembre, els consellers barcelonins van escriure a Renat d'Anjou informant-lo de la gravetat de la malaltia del seu fill. Finalment, el 16 de desembre, a les sis del matí, moria d'una atac d'apoplexia. Dies després, foren celebrats a la Catedral els solemnes funerals. Els va celebrar el bisbe de Vic, Cosme de Montserrat; del sermó s'encarregà el dominic, prior del monestir de benedictins de Barcelona, Joan Cristòfol de Gualbes, famós orador i filòsof. També hi fou present l'abat de Montserrat, Antoni Pere Ferrer, que va fer de canceller durant el temps de Renat i, entre els magnats, es trobava un dels grans enemics de Francesc de Verntallat: el comte de Pallars.

Hug Roger havia estat alliberat del seu llarg cautiveri pocs dies abans i havia entrat a Barcelona el 13 de desembre. Havia estat pres al castell de Cardona, és a dir, a casa dels seus avis, i al castell de Mora d'Ebre. És força probable que Joan II, l'alliberés amb l'esperança de guanyar-lo per la seva causa però, de fet, a principi de gener va ser un altre cop investit com a Capità General dels exèrcits del Principat (Rovira, 1931: 577-578; Sobrequés, 2006: 305; Riquer, 1999: 128). Per poder alliberar-se, a començaments de desembre de 1470, Hug Roger es va comprometre a pagar a Joan de Cardona, comte de Prades, el que restava del seu rescat: 5.810 florins d'or i 8 sous. El preu del rescat havia estat estipulat en 8.000 florins i, a més, s'havien d'afegir les despeses de manutenció que corresponien a 30 sous per dia. El comte de Pallars es comprometia a *no fer armes algunes ni guerra contra lo senyor don Johan, rey d'Aragó, ne altres persones en servey i obediència d'aquells estants o a ell adherents, ne per semblant consentré, permetré ne donaré loch, ans o vedaré realment i de fet, que per vassals ne gents mies li sia feta guerra*. En cas de no pagar les quantitats degudes o de no complir alguna de les clàusules fixades, el comte de Pallars escrivia que *vull ésser tengut per fementit i rompedor de fe i sacrament i homenatge i per home de menysvaler i inàbil*. I que se li podia reprovar, infamar o capgirar les armes com a home que havia trencat la seva fe; i que se'l podria pintar per totes les ciutats, viles, llocs, places, corts de reis i de prínceps, camins i camps (Riquer, 1999: 128-129).

24. Les traïcions. 1471

El gran problema per poder controlar les terres conquerides seguia sent la falta d'homes per mantenir-les. De tal manera que quan els homes de Verntallat es volien movilitzar ho podien fer amb total impunitat si evitaven les principals places enemigues. D'aquesta manera, el 13 de febrer de 1471 els diputats del General es queixaven què els homes de Verntallat anaven a buscar a l'Empordà blat i aliments per emportar-se'ls al castell d'Hostoles sense que ningú fes res per evitar-ho. També es queixaven que les places que estaven encomenades als francesos no feien gaire cas de les disposicions de la Diputació (Monsalvatje, 1908: 130).

La mort de Joan de Lorena va suposar un gran desànim per la causa del Principat i, contràriament, va encoratjar els partidaris de Joan II, que van començar a guanyar terreny i partidaris. Per altre part, les forces franceses instal·lades a Camprodon, Olot i Besalú no afavorien la simpatia dels ciutadans per la causa del Principat. L'arribada del nou lloctinent de Renat d'Anjou, Joan de Calàbria, fill bastard de Joan de Lorena, gairebé un infant, tampoc va suposar, ni de bon tros, el lideratge que tenia el seu pare (Rovira, 1931: 580).

Va ser durant el mes de juny de 1471 que es va forjar una conspiració que seria un dels cops més durs a la causa del Principat. L'important i prestigiós bisbe de Girona, Joan Margarit, el seu germà Bernat, el capità militar de Girona Joan de Sarriera, el nebot del bisbe Senesterra, Jaume Alemany, el capità general Pere Joan Ferrer i Bertran d'Armendàriz es passarien a la causa de Joan II. De fet, durant uns mesos, la situació al Principat va ser un xic ambigua: Sarriera, per exemple, feia una treva amb els de Besalú i els de Castelló d'Empúries a principis de juliol per poder recollir la sembra; el rei Joan II, el 30 d'agost, nomenava, en secret, Pere Joan Ferrer conseller i capità seu amb la concessió de la penyora d'una bona part de la regió del Maresme. El mateix comte de Pallars sospitava de la traïció de Joan de Sarriera i comunicava als Diputats que *el capità de Girona i altres han fet el tomb*. Tant és així que els Diputats van deixar de pagar la nòmina als militars Joan de Sarriera, Pere Joan Ferrer, Bertran i Joan d'Armendàriz. També ho van fer amb Ramon Planella, que tenia a Manresa un veritable regne de taifes. Davant de les queixes de Planella i Sarriera, la Generalitat es va excusar com va poder i els dos capitans es van fer amb el comendament de la Diputació a les jurisdiccions de Manresa i Girona. Amb això, les diferències augmentaven i la distància entre ells es va fer més important (Carreres Candi, 1892: 98, 100; Sobrequés, 2006: 304-307).

Per fi, l'onze d'octubre de 1471, s'aclarà el misteri i els conspirats, *els set de l'Empordà*, adreçaren a Barcelona un manifest on exposaven els motius de la seva defecció. Punt per punt feien una explicació política i social de les raons per les quals convenia acabar ja aquella inútil guerra i fer costat al rei Joan II. A més, convidaven les autoritats barcelonines a fer el mateix, tot oblidant les mútues ofenses i amb la finalitat d'aixecar al país (Sobrequés, 1973b: 171-172):

Hem esdevingut objecte d'oprobri i burla de castellans, portuguesos, francesos, gascons, tudescs, provençals, italians i altres pobles estrangers que ens han tractat com si volguessin venjar en nosaltres els danys i greuges rebuts en temps passats de nostre nació... Estem reduïts al major extrem de pobresa... Hem violat i destruït tots els nostres privilegis i glorioses llibertats... Del rei [Renat] no n'hem rebut més que cartes i promeses... No ens volem embarcar en noves aventures i hem hagut de buscar on podríem trobar un port de refugi o de salvació que ens pogués acullir... I vist que el rei Joan ens ofereix oblidar el passat con si sempre li haguéssin estat fidels i obedients... uniu-vos, doncs, per tornar a la pàtria el seu repòs i les seves passades glorioses.

La resposta dels de Barcelona no es va fer esperar i els van declarar traidors i enemics públics, i obriren un procés contra ells, penjant llurs efígies públicament amb una bossa al coll, símbol de la traïció de Judes. Entre els càrrecs formulats pel fiscal s'acusava Pere Joan Ferrer d'haver obtingut de Joan de Lorena, a més de l'ascens a capità, un capital de 40.000 florins. De manera semblant, es feien els càrrecs corresponents contra els altres sis homes.

Paral·lelament i com a bons gentilhomes, Pere Joan Ferrer, Joan de Sarriera i Bertran d'Armendáriz, enviaren els seus corresponents cartells de deseiximent al rei Renat i al lloctinent. El donzell Pere Joan Ferrer manifestava que era obligació dels gentilhomes i cavallers donar raó dels seus actes quan l'honra els obligava. Justificava el seu acte, de desnaturar-se de Renat, per l'apatia que el rei mostrava respecte el país i perquè era manifest el propòsit del rei de França de quedar-se amb el Principat. A més es queixava del mal fer de les autoritats barcelonines (Carreres i Candi, 1898: 15).

Amb això, Girona tornà altre cop a l'obediència a Joan II i, amb ella, les terres de la província es van veure molt més alleujades de càrregues militars. A la vall d'Hostoles era on, en aquells moments, es concentraven les forces de Verntallat; i va ser on, el mes de novembre, el rei concedí diversos privilegis a petició de Verntallat i del batlle, els cònsols i els consellers de la vall. Vet aquí alguns dels importants privilegis concedits: el rei es comprometia que el castell d'Hostoles fos sempre castell reial i no es pogués donar a cap senyor; que no hi pogués haver-hi altres fortaleces a la vall que el perjudiquessin; el rei accedia a donar jurisdicció civil i criminal al batlle d'Hostoles i que cap altre oficial pogués intervenir en la jurisdicció de la vall; el rei enfranquia els habitants d'Hostoles de tota servitud personal, de la obligació de fer homenatge al senyor i de pagar cap redempció; finalment, el rei facultava els cònsols d'Hostoles perquè poguessin escollir jutge ordinari el batlle sempre que fos notari o persona suficientment preparada⁹². Malgrat això i que el primer d'aquests privilegis era que el rei es comprometia a no donar a cap senyor el castell d'Hostoles, no passarien ni quatre anys perquè faltés a la seva paraula donant a una persona molt particular el castell: Francesc de Verntallat quedaria nomenat Vescomte d'Hostoles i senyor del castell del mateix nom.

Entretant, a Santa Coloma de Gramanet, va haver-hi una important batalla entre els de Barcelona, que havien sortit confiats d'obtenir una clara victòria, i els homes de l'Infant Alonso d'Aragó, mestre de Calatrava i fill bastard de Joan II. L'exèrcit barceloní va ser completament derrotat, amb una quantitat de baixes estimada en set-cents morts i més de dos mil presoners. Pere Joan Ferrer, molt actiu en la batalla i que, probablement, tingués ja prop de cinquanta anys, va rebre una ferida a la cuixa. Aquesta quantitat de baixes, de morts, és molt elevada respecte al total de la guerra civil. Joan II ho va atribuir a l'eclipsi de lluna que es va produir a les vuit. Com a conseqüència d'aquesta terrible derrota, Granollers es va entregar sense resistència i, a la pràctica, Barcelona va quedar aïllada (Sobrequés, 2006: 322-323).

Per altra part, Olot estava un altre cop a punt de deixar també el bàndol del rei Renat. El dia sis de desembre s'escrivía des de Girona als cònsols d'Olot a fi que, en un termini de sis dies, capitulessin la plaça i l'entreguessin a Verntallat, el qual seria enviat a Olot amb aquest objecte. Finalment, la capitulació feta entre la Universitat de la vila d'Olot, Sant Cristòfor les Fonts i Sant Andreu del Coll, d'una part, i Francesc de Verntallat, *capitaneum regium*, de l'altra, sobre la reducció de la vila a la reial obediència, es va signar el 14 de desembre de 1471. La pobre ciutat d'Olot canvià de mans fins a sis vegades en el transcurs de la guerra. Els cònsols d'Olot suplicaven al rei que tingués pietat d'ells ja que, si havien estat *dos anys i dos mesos* sota el rei Renat havia sigut *amb molts sospirs i amargura de cors*. Demanaven al rei que els donés unes cases que hi havia de rebels a l'interior de la vila en compensació d'altres cases que envoltaven la força d'Olot i que havia fet derribar Verntallat com a capità de la mateixa al principi de la guerra (Chia, 1888: 167-169; Rovira, 1931: 582)⁹³.

Aquesta notícia confirma que va ser el mateix Verntallat el que es va fer amb Olot el mes d'agost de 1462, poc després del setge de la Força de Girona. Verntallat, de manera semblant a com s'havia fet a Girona, havia ordenat cremar les cases que s'arreglaven a les muralles d'Olot per facilitar la seva defensa. Olot portava, des de l'octubre de 1469, en mans de Renat (dos anys i dos mesos abans), quadrant cronològicament la darrera encomesa del duc de Lorena per la vall del riu Flúvia, que va estar a punt de decidir la guerra.

Vila d'Olot durant la guerra

Bàndol	Conquerida per:	Cronologia
Joan II.	Verntallat	Agost de 1462
Generalitat (Enric IV)	Arnau de Vilademany ⁹⁴	Abril de 1463
Joan II	Verntallat ⁹⁵	Desembre de 1463
Generalitat (Pere IV)	Pere IV de Portugal ⁹⁶	Novembre de 1466
Joan II	?	?
Generalitat (Renat Anjou)	Duc de Lorena	Octubre de 1469
Joan II	Verntallat	Desembre de 1471

Per a les terres de la Muntanya i per a les persones que lluitaven al costat de Verntallat els aires eren ja clarament favorables. Els premis per la fidelitat al rei arribaren també als lloctinents de Verntallat: Joan II, el dos de febrer de 1472, afavoria amb una donació de terres Joan Vidal, algtzír de Verntallat (ACA AR, 1472: 150). En Vidal ja figurava com algtzír de la cúria de Verntallat cinc anys abans: seria un home de la seva confiança (ACO Mallol, 1466-1468: 24).

El rei, durant el parlament que hi va haver a Figueres del 22 de gener al dos de febrer de 1472 va atorgar moltes gràcies i donacions als prohoms del nord: Joan de Sarriera es quedà amb Hostalric, Blanes, Sant Celoni i el senyoriu d'Anglès, que li havia ja donat el de Lorena; Bernat Margarit, el jove, es quedava amb la jurisdicció de Palafrugell i la de Sant Gregori; Armendáriz amb Palafolls; Pere Joan Ferrer amb les terres de Mataró i del Maresme; Jaume Alemany es quedava amb el castell de Llers i el terme de Fontanilles. Aquestes donacions eren en compensació dels florins pactats per la seva defecció del rei Renat. Així, per exemple, els 30.000 florins promesos a Sarriera, se'ls recompensà amb una venda de la jurisdicció d'algunes terres reals per aquest preu. De manera que el rei no hagués de fer cap despesa. Els perjudicats van ser els habitants que vivien en la jurisdicció real, ja que passaren a dependre d'una jurisdicció senyorial que, a més a més, era molt menys favorable. Ara, aquests habitants haurien de recollir una altra vegada diners per intentar que, amb el pas del temps, el rei pogués readquirir la jurisdicció i enfranquir-se així dels senyors (Sobrequés, 2006: 326-329).

Els pocs homes que havien restat sempre fidels al rei Joan II no veurien amb bons ulls aquestes donacions fetes a persones susceptibles de ser nomenades com a traïdores. Pocs eren els personatges, com Pere Des Bach, Francesc de Verntallat, Pere de Rocabertí o Bernat Hug de Rocabertí, el castellà d'Amposta, que haguessin romangut sempre a les mateixes files. Ells havien estat tot el temps, a totes les tempestes, fidels a la mateixa causa. Xatmar, en canvi, estava encara amb la seva ciutat de Besalú, del costat del Principat o, potser més ben dit, esperant el moment per tornar a fer el tomb i aixoplugar-se sota el nou rei. Alguns personatges havien canviat fins a quatre vegades de partit. Una altra conseqüència de patir una guerra civil eren els casos de famílies que es barallaven en bàndols contraris: els Cruïlles, els Pinós, els de Castro, els d'Erill, els Queralt, els de Cervelló o els Rocabertí serien els més assenyalats (Sobrequés, 1973b: 146, 180).

No era el tema de la lleialtat una qüestió fútil. Els homenatges i juraments de fidelitat produïen molts mals de cap a les consciències de molts homes. Per exemple, el capítol gironí, plantejava al seu bisbe si era lícit prestar jurament al nou rei sense abans haver-se alliberat del que havien prestat al comte de Lorena. La resposta de Margarit va ser que el jurament prestat a Joan de Calàbria era invàlid ja que l'havien fet coaccionats per la por al rei de França i al seu exèrcit (Sobrequés, 2006: 325).

Per part del rei Renat només van haver-hi una sonada victòria durant el mes d'abril. Va atacar per sorpresa el campament del rei Joan II mentre dormien a les terres de l'Empordà. No va ser una gran victòria però per poc enxamparen al rei que, a la seva edat, va haver de fugir amb una simple pellissa per sobre de la camisa. Van quedar-se amb més de 100 arnesos (Sobrequés, 2006: 335).

En canvi, el bàndol de Joan II anava aconseguint noves terres: les viles anaven capitulant l'una rera l'altra. El dinou de maig de 1472 ho va fer Peralada amb unes condicions

de rendició boníssimes, ja que el rei cedia en tot. Per exemple, tenien l'opció de traslladar-se a territori enemic durant cinc mesos o, els estrangers, podien marxar amb tots els seus béns i cavalls. Només els posava la condició de limitar a dos mesos el temps per poder-se passar a l'enemic (Sobrequés, 1973b: 174-177). Així les coses no són d'estranyar les successives capitulacions de Vic i de Manresa els dies 13 i 17 de juny sense fer un sol tret de ballesta. A Manresa encara estava de capità en Planella. Bach de Rocabrúna, per la seva part, el 23 de juny va negociar la rendició de Camprodon, vila que, més o menys, sempre havia estat sota la jurisdicció de la seva capitania (Sobrequés, 2006: 334, 336).

Per fi, Joan II es va veure amb la capacitat suficient per poder situar-se en les proximitats de Barcelona durant el mes de juliol. No era una feina fàcil fer capitular una ciutat tan gran. Tenint en compte la importància dels elements defensius de la ciutat es podia esperar un setge llarg, de manera que el rei va demanar el manteniment d'un exèrcit de cinc-cents cavalls durant dos anys. Però, més que amb la força militar es podia comptar amb la desmoralització que hi havia a la ciutat per una causa que ja semblava perduda.

Sorprenentment va començar a córrer el rumor, completament fals, que Hug Roger comte de Pallars, volia lliurar la ciutat a Joan II. La ciutat de Barcelona demanà al lloctinent que l'expulsessin de la ciutat. El comte estava al llit per una malaltia; però, en saber l'acusació de què era objecte, es presentà al palau per protestar enèrgicament. El van recloure a la lloctinència i li van posar una guàrdia de tres ciutadans, tres mercaders, tres artistes i tres menestrals. Els de Barcelona havien fet una mala jugada al seu principal valedor: havia estat inculpat de voler traïr el rei Renat d'Anjou pels mateixos que, veritablement, es disposaven a traïr Renat i tornar a l'obediència de Joan II. Era l'excusa que volien per lliurar-se del comte de Pallars. Efectivament, lliure de la presència del comte, la ciutat al cap de pocs dies es va rendir. El Consell del Principat, el dia 8 d'octubre, va decidir tornar a l'obediència de Joan II, acollint-se a les bones condicions de capitulació que oferí el rei.

Després de diverses i llargues deliberacions entre les dues parts, el 16 d'octubre, els de Barcelona van anunciar al lloctinent del rei Renat, el bastard de Calàbria, que havien decidit capitular la ciutat. El rei Joan li oferia marxar lliurement amb tots els seus béns i homes sense cap condició. Aquella mateixa tarda es firmava al monestir de Pedralbes la capitulació de la ciutat. Els cabdills de la ciutat demanaren al rei Joan gràcia i perdó pels magnats, pels barons i pels cavallers. El rei contestà que sí a tots amb una única excepció: el comte de Pallars. Hug Roger no quedaria disculpat de cap manera, ja que no havia dut a terme la promesa que havia fet en aconseguir la seva anterior llibertat: lluitar per la seva causa. Ironies del destí: l'únic que, certament, no havia traït la causa dels enemics de Joan II era acusat d'infidel caragirat. Per altra part, feren jurar a Joan II tots els usatges, llibertats, privilegis i constitucions; li feren perdonar totes les ofenses des dels temps de l'empresonament del Príncep de Viana; també es va comprometre a no reclamar res del que s'havia fet en el passat; havia de declarar i publicar per

tot el Principat que els barcelonins eren bons súbdits, i lleials i fidels vassalls i que, per tals, els tenia i reputava. Feia l'efecte que aquestes condicions eren més les d'un perdedor que no pas les d'un guanyador: els del cap i casal en sortiren força ben parats. Els del partit de la Biga i la Generalitat, en general, es van mantenir en el poder com si res hagués passat.

El dia següent, 17 d'octubre, a les dues de la tarda, el rei entrà a la ciutat per la porta grossa. A la porta de Sant Antoni va armar uns quants homes cavallers: entre ells hi havia Pere Joan Ferrer que, d'aquesta manera, passà de donzell a cavaller. Encara restava la vila de Besalú, en mans de Bernat Gabriel Xatmar i que va seguir la mateixa sort i condicions que la resta de viles que havien capitulat: el rei concedí a Xatmar la capitania de Besalú (Sobrequés, 2006: 338-340; Rovira, 1931: 590-592).

La guerra, per fi, s'havia acabat. Però, pels pagesos de remença, la guerra contra els mals usos restava pendent. En els darres anys de guerra la pròpia dinàmica dels fets relegà la qüestió remença a un lloc secundari. Ni Joan II ni la seva difunta esposa Joana Enríquez, havien fet res més per solucionar les relacions entre pagesos de remença i senyors. Què s'havia fet de totes aquelles reunions de pagesos que cercaven una solució a una situació de dependència totalment anacrònica? Era, veritablement, la lluita per l'alliberament dels mals usos una de les qüestions cabdals en l'ordre de valors de Francesc de Verntallat?

Capítol tercer. COMPROMÍS (1472-1500)

Aquest és un relat de gent humil; d'un grup de catalans que mai pensà ni en ser ni en tenir història. Notaris, advocats, menestrals, artesans i pagesos, senyors arruïnats, buròcrates reials, desfilen per les pàgines d'aquest llibre, amb les seves grans i petites passions. Això no obstant, a ells se'ls hi deu un dels fets més transcendents de la vida de Catalunya en l'edat mitjana: la pau al camp i el vital progrés d'aquella pagesia que ha estat la columna vertebral del país durant quatre segles.

Jaume Vicens Vives (1454: 7)

1. Les conseqüències d'una guerra.

Després de tants anys de guerra semblava que, per Verntallat, havia primat més la relació de fidelitat a la monarquia d'un lleial donzell que no pas ser un abanderat de la justícia preocupat pels remences. Verntallat havia exercit de veritable capità general d'una àmplia zona i, amb tot, cal dir que, amb aquest càrrec, no es pot fer menció de cap acció injusta als pagesos de remença i als homes en general durant el conflicte. Més aviat, es conserven molts documents en què el capità general vol administrar justícia correctament, afavorint totes les peticions d'obtenció o conservació de privilegis que facilitessin la vida dels seus súbdits. Les úniques accions punitives havien estat contra els béns dels rebels a la causa de Joan II.

Però durant la guerra tampoc es pot parlar pròpiament d'una lluita específica de Verntallat per l'anulació dels mals usos que patien els remences. Molt probablement, aquesta lluita hi era implícita, però els mateixos esdeveniments de la guerra la van deixar relegada. Per altra part no deixava de ser xocant la lliberalitat amb què el rei havia gratificat altres capitans que, fins i tot, havien estat traïdors, en contraposició a les gratificacions als pocs homes que van ser-li lleials durant tota la guerra.

Verntallat s'havia mostrat en aquest anys com un veritable home de guerra, un donzell que havia combinat la prudència amb l'audàcia guerrera. La prudència li havia salvat la vida; si l'haguessin enxampat l'haurien ajusticiat ràpidament com exemple per a tots. Va ser el cas de la mort del notari Jaume Serrolí i del donzell Gabriel Vilacetrú. El seu cap havia estat posat a preu i se li havia negat la *Pau i Treva*. A diferència de la majoria de gentilhomes que havien estat presos i que, seguint el costum de l'època, servien per demanar un bon rescat o intercanviar

presoners, en el cas de Verntallat el més probable hagués estat que la captura l'hagués portat directament a la forca o l'esquartament. Era un home massa lligat a dues causes que la Generalitat tenia enfilades: la monarquia del llinatge de Joan II i la seva íntima relació amb els pagesos de remença. No es pot oblidar que la dona de Verntallat, Joana Noguera, així com tots els seus parents, eren remences; que havia viscut en el mas Noguera una temporada de la seva vida; que molts dels seus homes i veïns eren pagesos de remença.

En acabar la guerra, la jurisdicció administrativa a la zona de la Muntanya es va mantenir en les mateixes condicions. Verntallat era la màxima autoritat de la zona i, com a tal, a ell es dirigien els jurats de Girona per queixar-se d'un robatori que havia patit un dels seus ciutadans. La carta era la resposta d'una altra, que no es conserva, que havia estat escrita per Verntallat des del Mallol el dia 29 d'octubre de 1472. La lletra dels jurats era del deu de novembre i estava dirigida *Al molt magnífic mossèn Francesc de Verntallat capità del Mallol*. El sotsveguer havia fet un seguiment a Pere Monic i Marturià Puig per haver robat un bestiar del ciutadà gironí Antoni Perill. Demanaven a Verntallat que facilités aquest seguiment i que intentés fer restituir el bestiar a Antoni Perill (AHMG MA, 1471-1473: 137).

El cas del robatori del bestiar del ciutadà gironí es va perllongar durant el mes de gener i febrer de 1473. Es va creuar correspondència entre els jurats municipals de la ciutat i Francesc de Verntallat. Les cartes del capità no es conserven, però els jurats acusen rebut d'aquestes. La primera de l'any està escrita el 24 de gener i dirigida amb el següent protocol: *Al molt magnífic i de gran prudència mossèn Francesc de Verntallat capità de Bas* (AHMG MA, 1471-1473: 178). Donat que hi havia alguns afers que tocaven els interessos de la ciutat els quals estaven en relació a la seva magnificència, havien decidit enviar-li a mossèn Guillem Sunyer, ciutadà de Girona, que havia estat Batlle de Girona el 1463 (Sobrequés, 1973b: 197). Faria d'intermediari com si es tractés d'ells mateixos, ja que li havien explicat tot el cas; pregaven a Verntallat que tractés Guillem Sunyer de la millor manera. Finalment, s'oferien, *ara i per tot temps del que fer puguem per vos liberament complir-ho*. Signaven amb el clàssic: *A vostra honor promptes los jurats de la ciutat de Gerona*.

El mateix dia, els jurats escrivien un memorial d'informacions al honorable Guillem Sunyer respecte al que havia de dir a mossèn Francesc de Verntallat (AHMG MA, 1471-1473: 158-159rº):

I primerament, com sera amb mossèn Francesc de Verntallat ell li dira moltes recomendacions de part dels jurats i de la present ciutat axí com a bon vehi que te la dita ciutat i encara com tottemps som estats una cosa i un voler vers lo (...) de la majestat del senyor rei.

A continuació, tractaven el tema central del memorial, que feia referència a qüestions jurisdiccionals. Sunyer ha de dir a Verntallat, *clarament*, a la conversa, que els homes de la ciutat no tenen de superior el sotsveguer, sinó el batlle. Que el sotsveguer no té res a veure amb la jurisdicció de Girona, com saben ell i tots els veïns de la ciutat. Per tant, com no són súbdits

del sotsveguer no poden ser detinguts per les seves impostures. Volen deixar clar que *lo dit Perill en negum d'aquets fets no es culpable*. Sembla que Verntallat defensava la postura de Marturià Puig. En tot cas, els jurats volen arreglar amigablement els fets per mitjà de Guillem Sunyer. Però, també, diuen que si això no es possible es pendrà la via judicial al·legant al rei.

Sense tenir les cartes de Verntallat es fa difícil assegurar què era exactament el que havia passat. Sembla que hi va haver un afer entre el ciutadà de Girona, Antoni Perill, i els altres dos, que, en les següents lletres, diuen que són del Mallol. El sotsveguer havia aconseguit encarcerar els dos del Mallol i Verntallat es queixava al·legant certes culpes del ciutadà de Girona i, probablement, reclamant la llibertat dels dos veïns. Per contra, Verntallat tenia forma de tornar el bestiar pres per Perill. Els jurats de Girona s'excussen dient que la jurisdicció dels sotsveguer no depenia d'ells i que el tal Perill depenia del batlle i no del sotsveguer.

Amb la distinció feta pels jurats de Girona a Verntallat es comprova com les viles reials havian aconseguit dividir les mateixes competències jurisdiccionals reials en dos responsables: a la vila, el batlle i, a la resta de la demarcació, el veguer (Sabaté, 2007: 11).

La resposta de Verntallat no es va fer esperar. Els jurats van rebre una carta seva, escrita dos dies després, des del castell d'Hostoles i portada per Guillem Sunyer. Verntallat proposava organitzar una comissió de persones per estudiar el cas. El 28 de gener li contestaven que estaven d'acord de nomenar dues persones per la seva part. Es tractava del senyor de Palol i de Miquel Fage, doctor en dret i jutge ordinari de Girona (Sobrequés, 1973b: 415). Verntallat havia d'escollir altres dues i, d'aquesta manera, les quatre persones deliberarien sobre la qüestió. També deien que el sotsveguer estava disposat a acceptar aquest arbitratge amb el que demostraven que, en realitat, tenien la paella pel mànec. Els jurats seguien tractant Verntallat com el magnífic i de gran prudència capità de Bas (AHMG MA, 1471-1473: 159vº-169rº).

S'estava produint un tira i arronsa entre les dues autoritats per una qüestió jurisdiccional. El dia sis de febrer els jurats de Girona enviaven una carta a Marturià Amalric per què intercedís davant Verntallat. Volien que enviés delegats a Girona per arbitrar una solució a l'afer del robatori al ciutadà de Girona. Marturià Amalric i Joan Vidal, l'alguzir de Verntallat, eren els homes que havia elegit Verntallat. (En la carta dels jurats s'informava, a més, que en Vidal era natural de Corçà, detall que, posteriorment, tindria la seva importància.) Verntallat havia proposat que la reunió dels quatre homes es fes a Granollers de Rocacorba, que quedava a mig camí entre Girona i la vall d'en Bas. Als de Girona, en canvi, el lloc no els feia cap gràcia i demanaven a Amalric que intercedís perquè es fes a Girona. Les persones que anessin a la ciutat disposarien del corresponent guiatge. La carta estava dirigida a Amalric amb aquestes paraules: *Al molt honorable i discret lo venerable en Marturià Amalric jutge de les Muntanyes* (AHMG MA, 1471-1473: 164vº).

Amalric era ja un home reconegut a tota la província i se'l citava com el jutge de la zona de Verntallat. Ell i Joan Vidal, serien les persones més properes a Verntallat, les que gaudien

d'un talant més dialogant, amb uns coneixements jurídics profunds. Es debatia quelcom més que un simple robatori. Era freqüent, si hi havia conflictes jurisdiccionals, que s'evités cedir en els punts de discussió, ja que implicaria un precedent de preeminència del contrari i demostraria una inferioritat formal i jurídica. Així, si algú cometia una infracció en una jurisdicció i fugia a la veïna, quan els primers demanaven justícia als segons, aquests solien negar el lliurament del seu hostatge (Sabaté, 2007: 35, 44).

El mateix dia enviaren una altra carta molt semblant a Verntallat. De manera diplomàtica li deien que estaven molt contents de l'elecció que havia fet dels dos representants. Però no veien idoni el lloc de Granollers, ja que no es podria demanar consell a ningú allà. En aquesta carta quedava ja més clar que en Marturià Puig i en Pere Monic, que era del Mallol, estaven ja a la presó: els quatre elegits *determinaran lo fet de la preso de Marturià Puig i Pere Monic del Mallol*. En canvi, semblava que Verntallat tenia en penyora els béns: el bestiar d'Antoni Perill (AHMG MA, 1471-1473:164r°).

Verntallat constestà des del castell d'Hostoles dos dies després. Malauradament, tampoc es va conservar la carta, però els jurats van acusar rebut en la resposta que van escriure el 16 de febrer. En aquesta carta, dirigida al Capità de les Muntanyes, es feia evident la posició de Verntallat: lògicament, no volia que la reunió dels quatre representants es fes a Girona i, a més, citava certa provisió del rei, que estaria a favor seu. Els jurats li contestaren irònicament que estarien encantats que els facilités una còpia de la provisió real (AHMG MA, 1471-1473: 165v°-166r°). La proposta de Verntallat de fer el parlament en un lloc equidistant a les dues jurisdiccions per intentar arribar a un acord, era una estratègia comú en els conflictes entre dues jurisdiccions enfrontades (Sabaté, 2007: 67).

Res més se sap de com va acabar aquest afer jurisdiccional amb els jurats de Girona. Tanmateix, a partir d'ara les relacions de Verntallat amb les autoritats municipals gironines començaran a ser força tirants. De la mateixa manera, començarian unes difícils relacions amb els altres senyors jurisdiccionals de les zones de la Muntanya. La guerra ja havia acabat i els senyors del vescomtat de Bas, els de la baronia de Santa Pau i els altres de castells *termenats* volien recuperar les seves jurisdiccions i possessions que estaven en mans dels remences

El senyor de la baronia de Santa Pau, Guillem d'Oms, que havia comprat la baronia subastada per la fallida econòmica dels Santa Pau, volia recuperar el castell de Finestres. El dia onze de febrer de 1473, el rei Joan II donà ordres al seu algutzir, Sebastià Exida, que facilités a Guillem d'Oms la possessió del castell de Finestres, que Francesc de Verntallat i Pere Joan Sala tenien ocupat i no volien entregar. Entre altres protocols, el document deixava ben clars els termes de l'ordre de Joan II (ANC)⁹⁷:

Al amat i feel algutzir nostre Sebastia Exida salut i dilecció:

En aquest dies proppassats hem disposat i ordenat, per mitjà de nostres provisions, a mossèn Francesc de Verntallat i a Pere Joan Sala, que tornin el castell de Finestres, que es

propietat del magnífic i amat nostre mossèn Guillem d'Oms, que el restitueixin, donguin i entreguin a dit mossèn Guillem o al seu procurador. I que els habitants del referit castell i terme, prestin homenatge i jurament de fidelitat al que estan obligats. (...) Les quals provisions segons som informats serien estades presentades als dits mossèn Verntallat i Pere Joan Sala i altres a qui es dirigien i request complissin i fessin el contingut en aquelles. La qual cosa no haurien volgut fer amb gran menspreu nostra i de nostres manaments. Per això a vos, us diem, encomenen i manen, que personalment aneu al dit castell de Finestres, i de la nostra part, requeriu i maneue al dits mossèn Verntallat i Pere Joan Sala o a qualsevol lloctinents que per ells estiguin en el anomenat castell i a qualsevol que estigues en el mateix que entreguin el dit castell.

L'ordre especificava la pena de mil florins d'or per aquells oficials i súbdits que no ajudessin a complimentar de la manera convenient la provisió. No es pot saber fins a quin punt el rei s'havia atrevit a manar a Verntallat i a Pere Joan Sala que abandonessin els castells que tenien ocupats des de la guerra. Havien estat els autèntics salvadors de la seva causa a la zona de la Muntanya. Però el rei volia estar de bones amb els antics senyors jurisdiccionals. Per Joan II començava una feina de veritable polític, d'intentar contentar tothom. El que queda clar és que en aquests moments el castell de Finestres estava en possessió dels remences i que Guillem d'Oms o no es veia amb les forces suficients com per fer un cop de mà pel seu compte, o bé volia seguir un procediment jeràrquic i institucional per recuperar-lo.

La cúria eclesiàstica també intentava rescatar alguns diners de les seves rendes per recuperar el que havia perdut i poder tornar a la normalitat. El capítol gironí va confiar a Joan Sequer, clergue beneficiat de l'església d'Olot, la missió de clarificar les usurpacions del magnífic Pere Des Bach, cavaller de Rocabruna (Fita, 1873a: 45).

In quo fuit expositum quod ex causa constitutionis terrachonensis, que fuit superioribus diebus declarata per honorabilem regentem officialatum contra magnificum dominum Petrum dezbach militem dominum de Rocabruna, ex eo quia sibi occupat et occupavit fructus quator capellaniarum.

En Bach de Rocabruna, com en Verntallat, s'estava convertint en un veritable senyor independent. Aquí es titulat ja com a cavaller, *militem*, però no consta si va ser armat cavaller com a tal. També era intitulat així pels funcionaris reials. El vint-i-sis de febrer de 1473 es convocaren a Corts des de la ciutat de Perpinyà els tres estaments del Principat. Entre la llarga llista de *milites et domicelli*, són citats el *dilecto nostro Petro dez Bach, militi*, i el *dilecto nostro Gabrieli Xatmar, militi*. El senyor de Rocabruna apareixia un altre cop com a cavaller, ratificant-se així que, efectivament, havia estat armat com a tal. També s'anomena el donzell *dilecto nostro Cartella de Falgons* que, un any després, tindrà problemes jurisdiccionals amb Verntallat. S'ha de destacar que el Capità de la Muntanya no és citat a Corts (Cortes, 1918: 113).

Per altra banda, els senyors del comtat de Mòdica i del vescomtat de Cabrera també començaven, després de tanta guerra, a fer sentir la seva veu en el seu feu del vescomtat de Bas. Aquests, però, començaren la seva jurisdicció amb un acte a favor dels seus súbdits: confirmaren el privilegi del consolat que havia fet l'universitat de Bas a través del notari Martirià Amalric i *en la forma i manera que por lo Magnífich Mossèn Francesch de Verntallat com a Capità General per dita magestat es stat consentit, i per la Molt illtre. Señora la Señora Dona Johana Reyna de Arago de gloriosa recordança amb son Privilegi la dat, del qual es en la vila de Olot, a vint-i-quatre de gener de mil quatrecents seixanta set* (Solà-Morales, 1988: 46-67).

Era una bona manera de reiniciar les relacions entre els senyors i el homes del Vescomtat de Bas. Tanmateix, els vescomtes citaven aquí, sense embuts, el mecenatge de Verntallat vers el vescomtat i la tramitació que havia fet del consolat recordant el seu grau de capità general de la muntanya.

Precisament, el donzell Francesc de Verntallat estava preocupat pel futur del seu càrrec de Capità General. Pitjor encara, no tenia cap document que acredités el títol. Ara, més que mai, el necessitava. Sembla que les reclamacions dels senyors i les vicissituds jurídiques amb els jurats de Girona feien indispensable que quedés clar quina era la seva posició després de la guerra. Verntallat escriuria al rei o al seu fill, el príncep Ferran, manifestant-los els problemes jurisdiccional que estava patint i, segurament, queixant-se del poc cas que li feien després de tants de fidelitat. En canvi, tant els capitans amics com els enemics es veien recompensats de diverses maneres. La resposta del príncep Ferran va arribar el 19 de juny de 1473, escrita des de Castelló d'Empúries (Molar, 1954: 1305⁹⁸; Solà-Morales, 1988: 49-67):

Don Fernando per la gràcia de Déu príncep de Castella i de Lleó, Rey de Sicília amb la Magestat del Serenissim Senyor Rey pare nostre excelentíssim en lo mateix Regne conregents i conregnants i en tots lo Regnes i terras de la dita Magestat primogenit, governador i lloctinent general, Príncipe de Girona, Duc de Montblanch i Senyor de Balaguer als magnífics i ben amats del dit Senyor rei i nostres los portanveus de nostre ofici de governador en lo Principat de Catalunya.

Com era costum, el príncep exhibia tots els títols protocolaris que, des de el seu casament amb Isabel de Castella, havien augmentat de forma substancial. En aquest moments estava fent de governador general del Principat. L'ordre estava dirigida als veguer, batlles, sotsvegues, sotsbatlles i a qualsevol oficial major o menor dins del Principat de Catalunya, als quals seria donat el present document. El príncep exposava primerament la jurisdicció del capità general:

En dies passats la Magestat del senyor Rey prefata meritament feu, constituí, creà, ordenà capità general de la sua serenitat en les viles d'Olot, Bianya, Vescomtat de Bas, d'Hostoles, Granollers de Rocacorba, Falgons, Mieres, Agarn, Rocacorba, Corsà, Canet,

Montalt, Montbó, Adri, Biert, Santa Maria del Mont i en totes les altres viles, castells, llocs, termes i parròquies, constituïts i circumveïns als dits llocs i viles i recollits en totes aquelles montanyes i partida, al magnífic i ben amat i fidelíssim conseller de la Magestat prefata i nostra Mossèn Francesc de Verntallat segons que pus largament en la provisió de la dita capitania es contengut.

Molts d'aquests llocs, d'una manera o altra, havien estat protagonistes de les ordres i litigis de la guerra. Evidentment era una citació de poblacions molt general, ja que citava també el llocs i viles veïnes i properes. Però sorprèn que no hi hagués cap referència a poblacions de la baronia de Santa Pau. No se citeven ni la pròpia vila, ni Batet, ni les poblacions de la Vall del Llémana com Sant Aniol de Finestres ni els pobles més muntanyencs com la Barroca o els de Sant Julià del Molt. Aquesta manca de jurisdicció del capità general en la baronia era congruent amb la petició feta pel baró d'Oms, poc temps abans, per recuperar el castell de Finestres dels seus dominis.

En canvi, surtia citada la allunyada Corçà, en terres del baix Empordà, que era de jurisdicció eclesiàstica del bisbat de Girona i depenent, per tant, del bisbe Joan Margarit; de Corçà era Joan Vidal, un dels homes de confiança de Verntallat. El príncep continuava exposant:

I en lo exercici de la dita capitania i en totes les altres coses concernens servei del dit senyor rey i nostre i conservació del nostre reial estat i corona se és hagut i portat de tal manera, que dignament mereix ésser conservat i favorit en la dita honor i gràcia, i encara aquella ésser-li molt més ampliada i fer altres maiors i mes assenyalades gràcies en perpetua memòria del seus relevats serveis.

La corona estava contenta del fidel donzell Francesc de Verntallat i li confirmava en el seu càrrec de Capità. A més, li prometia que encara més li havia d'afavorir, ampliant les gràcies pel bon record i agraïment que tenien del seu servei a la monarquia. Si, per una banda, la monarquia li ordenava que deixés estar el castell de Finestres al baró d'Oms, per l'altra li prometia mantenir-lo en el seu càrrec i augmentar-li les donacions. ¿Ho faria realment així o, contràriament, es quedaria en una simple declaració de bones intencions? El text és prou clar amb les atribucions que havia de seguir tenint Verntallat:

E per això, volem que en la dita capitania i en les terres dites, cap altre oficial tingui ni exerceci ninguna judicatura, ni puxa menar ninguna execució per alguna causa ni rahó. Diem per això, encarreguem, i manem a vosaltres, sots incurrimment de la ira i indignació del dit senyor rei i nostra a pena de mil florins d'or d'Aragó, (...) no usen, ni exercian usar, ni exercir permeten alguna jurisdicció civil ni criminal en les dites viles, castells, llocs, parròquies, termens i territoris dessus dits (...) ni en los veïns ni habitants de aquelles, de qualsevol ley, natura i condició sien, per ninguna causa, títol o rahó, ans aquella lexen i liberament permeten regir i exercir al dit Mossèn Francesc de Verntallat i als oficials per ell creats i ordenats.

Amb aquestes credencials, Verntallat i els remences d'aquests llocs podien quedar tranquils. Exerciria la jurisdicció civil i criminal amb els oficials que ell disposés. Tanmateix, cal destacar que Verntallat va cercar la corresponent ordre jeràrquica per exercir l'autoritat corresponent. No volia anar per lliure. Seguia tenint un sentit vicari de la potestat: era capità general per ordre del rei i no pas per tenir un feu o un regne que volgués fer independents. Entre aquestes terres figuraven antigues possessions d'altres poderosos senyors que no es trobaven gens còmodes amb aquestes disposicions reials. Era el cas dels importants feus que eren del Senyor de Falgons, Pere de Cartellà. En canvi, a la Vall d'Hostoles i al castell del mateix nom la jurisdicció era reial i, per tant, no entrava en competència amb cap altre senyor. La vila d'Olot seguia un patró jurisdiccional similar; era de jurisdicció reial, malgrat que hi havia un litigi de jurisdicció entre el rei i el monestir de Ripoll.

A Verntallat li va faltar temps per encarregar al notari d'Olot, Damià Mars, que li fes una còpia del document de la monarquia a fi que el pogués exhibir sense comprometre l'original, ja que les altres autoritats no estaven pas gaire d'acord. Evidentment, els altres senyors no es quedarien tranquils i lluitarien per recuperar la seves antigues potestats.

Pel que sembla, una de les primeres que reaccionà va ser la poderosa senyoria del Vescomtat de Bas. Dos mesos després, el vint-i-vuit d'agost, ja havian aconseguit que en Joan II fes una circular a totes les autoritats de Catalunya, als capitans del vescomtat de Cabrera i, especialment, a Francesc de Verntallat, perquè s'obligués a tots els habitants del Vescomtat de Cabrera a prestar homenatge al comte de Cardona i de Prades, com espòs d'Isabel, filla del difunt comte de Mòdica. Amb aquest casament, que lligava nissagues de la més alta noblesa, el Vescomtat de Cabrera i el de Bas quedaven obligats al comtat de Cardona (Chia, 1888c: 84).

És fa difícil saber què va passar amb Verntallat des de l'agost de 1473 al maig de 1474. Aquest silenci també diu molt. Pot ser un senyal que la normalitat tornava a la zona de la Muntanya. No consten més problemes administratius i governamentals. El país, però seguia amb la seva lenta recuperació. No hi ha dubte que una de les viles més castigades havia estat la d'Olot. Havia estat trepitjada per tothom i una part de la ciutat havia estat cremada. Per altra banda, qui més qui menys, volia tornar a recuperar les rendes i lloguers que tenia a la vila. Difícilment els seus habitants podrien engegar la recuperació econòmica per fer front a totes les despeses pendents.

Aquesta necessitat va fer que els representants municipals d'Olot fessin una petició al rei per obtenir la remissió dels pagaments dels deutes censats i altres càrrecs que la Universitat i particulars d'Olot devien a nobles, eclesiàstics i altres oficials. El dia deu de maig de 1474, Joan II, des de la ciutat de Barcelona, els va concedir el privilegi que demanaven (Sala, 1974). El rei va fer una comunicació a tots els representants oficials del país així com els amats i fidels consols, l'universitat i singulars persones de la vila d'Olot i al *magnífich mossèn Francesch Verntallat, capità nostre*. El rei manifestava les desgràcies que havia patit el municipi:

considerant la gran destrucció que la dita vila de Olot ha sostenguda per les torbacions (...) qui son estades en lo present principat de Cathalunya per causa de la guerra i los treballs danys i despeses que la dita vila ha sostengut per subvenir a les necessitats de nostre ciutat de Gerona i altres lochs qui eren assetiats, i també per la vinguda dels francesos que robaren en la vila i la muntanya, exposant les persones a perill de mort i els seus béns a la total perdició. La destrucció de la ciutat era tant evident que, si era poblada en nombre de dos cents focs es prevenguda a total ruina i destrucció com avui en aquella habiten uns setenta focs. Tot seguit, el rei exposava com el seu governador en funcions, el capità Verntallat, havia intercedit per alliberar d'aquestes càrregues els habitants de la ciutat:

Per tant, lo dit mossèn Verntallat, capità nostre, informat dels molts censals, deutes i altres carrechs als quals la dita vila, universitat i singulars de aquella eren obligats, i pagar aquells llurs era impossible per quant les imposicions ditas i altres emoluments de la dita vila son estats convertits en les necessitats de la guerra mencionades per conservar la dita vila i altres lochs de les dites montanyes i ciutat de Girona al servei nostre i son venguts en tal disminució que no abasten als dits carrechs. I per amor de això, lo dit capita, per los dits sguarts en nom nostre consent, i feu gràcia a la dita vila de Olot i poblats de aquella, que la dita Universitat no fos tenguda a pagar les pensions dels dits censals i altres càrregues i drets deguts per la dita Universitat i singular d'aquella, tant en general com en particular, i encara devedors tant com dures la guerra. En així que durant aquella i fins que fos finida no fossen aquells tinguts a pagar faent la remissió de les dites pensions i carrechs i imposant a llurs creadors silenci.

Verntallat, durant la guerra, havia imposat (*silenci*) als creditors que no demanessin res a la pobre vila d'Olot. Aquesta gràcia va ser confirmada pel rei Joan II després de dos anys d'acabada la guerra, ja que la situació de precarietat es mantenia i volia *conservar la dita vostra vila per tant que no vinga a tota depopulació*. Per aquest motiu insistia a les diveses autoritats i *encara barons*. Si feian el contrari caurien en una pena de dos mil florins d'or.

No tothom faria cas de dita provissió i així, el lloctinent general del Principat, segurament per les queixes rebudes, tornà a ratificar aquests privilegis cinc mesos després. Ho va fer des de Barcelona el dia vint-i-dos d'octubre: Ferran el Catòlic recordarà el privilegi del seu pare Joan II sobre la condonació de deutes censats i altres càrrecs que la Universitat i particulars d'Olot adeutaven a nobles, eclesiàstics i altres oficials (Sala, 1974).

Un dia després, tant el príncep Ferran com el seu pare Joan, tornaren a estar pendents de les terres de la Muntanya. El lloctinent general, en nom del seu pare, el rei, ratificà els privilegis que tenia la Vall d'Hostoles. El privilegi del rei havia estat concedit tres anys abans, el cinc de novembre de 1471; Ferran confirmava el contingut dels privilegis i semblava que la vall d'Hostoles seguiria disposant d'un bon marc d'autonomia i independència dels senyors feudals.

*Nos Ferran, a Déu gràcies príncep de Castella i Lleó, rei de Sicília, primogènit i governador general del Principat de Catalunya, príncep de Girona, duc de Montblanc i Senyor de Balaguer: vista la carta reial expedida pel senyor Rei Joan, pare nostre, concedint amb intervenció del dilecte i fidel del Rei i nostre Francesc de Verntallat i conformes amb el seu contingut lloem, aprovem, ratifiquem i confirmem els seus continguts*⁹⁹.

Malgrat tot, el mateix dia, el seu pare disposà per a la vall d'Hostoles un estatut jurisdiccional contradictori amb els privilegis concedits. Efectivament, el 23 d'octubre el rei Joan II va fer sonar una campanada tal a la Vall d'Hostoles i a tota la zona de la Muntanya que va fer trontollar tots els seus habitants: anomenà Francesc de Verntallat Vescomte d'Hostoles. Així, aquest donzell (*domicelis*), passava, directament, a ser un veritable home de l'alta noblesa, un *nobilis*; i ho va fer sense passar pel grau de cavaller (*militis*). Francesc de Verntallat era, a partir d'aquest moment, un dels pocs vescomtes que restaven al principat i, per tant, una de les màximes dignitats del braç militar.

2. El Vescomte d'Hostoles. 1474

Eren dos els documents que emanaven de la cancelleria reial el 23 d'octubre de 1474 referents a Francesc de Verntallat: el del nomenament com a vescomte d'Hostoles i el de la important donació del castell d'Hostoles i altres terres i llocs.

Primerament, s'escrivia un document molt més extens de les donacions que li feia el rei (Montsalvatge, 1906: 296)¹⁰⁰. En l'escriptura, el rei exposava que estava molt reconegut pels assenyalats serveis que li havia prestat durant la guerra el seu benvolgut conseller Francesc de Verntallat. Li agraià la seva exquisita fidelitat, *quanto vos ea servicia prestitistis solo amoris et fidei in majestatem nostram zelo*, en la guerra de Catalunya, en la qual sempre va ser fidel, *in fide nostra semper permanserunt*. Li recordava un fet d'armes a la ciutat de Girona, que se situaria en un dels setges que va patir la ciutat, en què, de nit, va lliurar la ciutat de l'asedi: *Cumque esset civita nostra Gerunda, obsessa graviterque premeretur fame et omnium rerum difficultate valoraret maturanistis vos per medios hostes clam et noctu civitatem ipsam intrastis ac postea erupcione facta in obsessores interfecti vulnerari captique multi fuerunt et ab obsidione expulsi fecistis*.

Li feia una donació perpetua en franc alou de: el castell i terme de la Vall d'Hostoles de la vegueria de Girona; del proper castell de Puigalder; del castell i terme de Rocacorba que eren dels Montagut, rebels a Joan II, al haver-se casat el donzell Marc de Montagut amb la filla de Roger de Cartellà (Caula, 1954: 1429); dels llocs de Canet d'Adri, Ginestar, Lloret, i Sant Martí de Llémèna; de la vall d'Amer; de les parròquies de Constantins, Santa Cecília Sasserra, Sant Medir, Pujarnol, Mieres, Sant Miquel de Campmajor, Falgons, Freixe, Torn, Sallent, Cartellà, Vilanna, Estanyol, Briof, Ventajol, Santa Maria de Campmajor i Marlant, amb totes les

fortaleses, edificis i cases, *cum pheidis directis dominis pheidatariis, vassallis hominibus et mulieribus*, cristians, jueus i sarracens. També li atorgava l'omnímoda jurisdicció civil i criminal, alta i baixa, amb el dret a aplicar la pena de mort i la mutilació de membres; és a dir: *a alçar forques*.

El document, tot i seguir l'estil de la cancelleria, convencional, ampulós i carregat de paraules, deixava clar l'agraïment del rei per Verntallat (Vicens Vives, 1978: 111). Se citaven les prestacions que li corresponien pels molins, forns, terres, pastures, camins i viaranys, vinyes, etc; la seva potestat sobre els rius i els ponts. Per aquests conceptes era possible cobrar unes prestacions. Així, els ponts, que podien ser simples palanques o veritables ponts de pedra, eren objecte d'especial atenció per part dels senyors, que estaven atents a la seva conservació i, com a contraprestació, cobraven un impost; els camins podien ser *rals*, de titularitat reial, o podien ser de titularitat privada o senyorial, que eren construïts i conservats pels senyors i que, a canvi, podien recaptar uns peatges (Riera, 2002: 445, 462). El castell era una unitat jurídica bàsica. Les cessions jurisdiccionals comportaven la singularització d'un lloc, tot un símbol, que era el castell termenat. El castell era la imatge visible de l'autoritat i era sinònim de la baronia o senyoria jurisdiccional que portava aparellada. Així aquell terme o parròquia que estava sota la jurisdicció d'un castell significava que no estava sota la jurisdicció reial: *el lloc de Bordils no es de castell* (Sabaté, 1997: 93-94).

En la mateixa data, Joan II, li conferia el títol de vescomte d'Hostoles (Monsalvatje, 1906: 303). Primerament, exposava les gràcies concedides en el mateix dia:

Nos Ionnes, etc. Cum alia carta nostra die presenti fecimus gratia et donacionem vobis Magnifico et dilecto consiliario et capitaneo nostro Francisco de Verntallat de castro et valle Destoles ei aliis castris et locis in dicta carta ad quam nos refferimus contentis volentesque vos vestris multis et magnis serviciis.

A continuació ve la concessió del títol: *erigire extollere vosque tanquam benemeritum et ipsas nobilitatis et vicecomitatus titolo insignere com presenti privilegio nostro perpetuo et ex certa sciencia de nostre potestatis plenitudine vos dictum Franciscum de Verntallat heredesque et succesores vestros de gradu in gradum ex recta linia descendentes speciali gràcia prosequentes ad gradum nobilitatis et ad titulum vicecomitis in simul libenter extollimus erigimus et favorabiliter decoramus.*

Quedava nomenat com el noble vescomte d'Hostoles, *nobiles et vicecomes Destoles*. Amb això quedava enlairat a la màxima distinció de l'estament militar. Hi havia unes 30 nissagues al Principat que es podien considerar com a veritables nobles, *nobilis*, i que comprenien els comtes, els vescomtes i els barons. Així, quedaven per sobre d'ell únicament els comtes que, en aquell moment, eren ben pocs: restaven, a part del comte-rei de Barcelona, el comte Joan de Cardona i de Prades, el comte Hug Roger de Pallars i el comte d'Empúries, nebot del rei. De vescomtes hi havia: El vescomte d'Illa-Canet; el vescomte d'Èvol; el vescomte de

Roda; i, finalment, un dels més importants que era el vescomte de Rocabertí que vivia a Peralada (Vicens Vives, 1937: 58-62; Sobrequés, 1973b: 129). El vescomtat del seu antic senyor, el vescomte de Cabrera i de Bas, que també era comte de Mòdica a Sicília, havia quedat absorbit pel comte de Cardona. Bernat Joan de Cabrera havia tingut dos fills legítims: Joan, que va morir el 1474 i els fills del qual no van tenir successió, i Isabel, que es va casar amb Joan Folc III de Cardona (Sobrequés, 1957: 178-179). Després, quedarien en major nombre els barons, com el baró d'Oms, el de Llagostera o el de Cruïlles. Tots ells eren hereus d'una llarga tradició senyorial i tenien grans possessions.

El grau honorífic de Verntallat era ara més alt que el dels altres capitans de categoria consemblant que havien fet la guerra: Pere Des Bach, Gabriel Xatmar, Pere de Rocabertí o Pere Joan Ferrer. La seva llarga fidelitat a la causa i les dificultats de tot tipus que havia passat a la guerra es compensaven amb una alta recompensa que es corresponia amb les altres donacions que el rei havia donat a moltes altres persones.

Els vescomtes eren els antics *missi comitis*, representants dels comtes que, des de feia segles, havien convertit en hereditaria la seva condició (Golobardes, 1973a: 115). Verntallat era un autèntic senyor jurisdiccional i no un capità amb atribucions governamentals. Això no vol dir que fos propietari de tots els seus dominis. El que tenia era, almenys teòricament, la sobirania sobre el llocs que el rei li havia donat, és a dir, sobre els homes que hi vivien. Antigament, jurisdicció i propietat havien estat dos conceptes inseparables però, en el segle XV, eren ja dos conceptes diferents: es podia tenir la jurisdicció i no la propietat (Sobrequés, 1973b: 124-125).

El rei li havia donat en franc alou totes aquelles terres i, per tant, no havia de pagar per elles. Tomàs Mieres clarificava d'aquesta manera els conceptes d'alou, emfiteusi i feu en els costums de Girona (Mieres, 2001: 155):

Alou és allò, que és propi i no està sotmès a ningú excepte a Déu. Existeix, doncs, l'alou quan algú posseeix alguna cosa com a pròpia i no fa ni presta per elles cap pensió ni servei, encara que tota la terra estigui sota l'autoritat del rei, i aleshores s'anomena alou franc. També pot anomenar-se alou franc encara que es pagui per ell un tribut al fisc. També tenim el feu, pel qual es presta un servei i es diferencia de l'emfiteusi perquè el feu es dóna més per l'amor i l'honor del senyor que no pas per afany de lucre. Però l'emfiteusi es dóna per afany de lucre i de millora. Al feu, segons el dret comú, les dones no succeeixen habitualment, perquè no poden prestar serveis, però a l'alou i a l'emfiteusi, sí.

El rei li havia donat aquelles terres *cum omnibus fortaliciis, edifficiis, domibus, palaciis*, per l'amor i honor del seu senyor, i com a premi de la seva lleialtat, *in fide nostra semper permanserunt* (Monsalvatje, 1906: 297-298).

Però les coses no eren tan senzilles. Tres anys enrere, el 5 de novembre de 1471, el rei havia concedit als homes de la Vall d'Hostoles el privilegi que el castell d'Hostoles fos sempre castell reial i no es pogués donar a cap altre senyor; donava la jurisdicció civil i criminal al

batlle de la vall a fi que cap altre oficial pogués intervenir en la jurisdicció de la vall; el rei enfranquia els habitants de la vall de tota servitud personal, de l'obligació de fer homenatge al senyor i de pagar cap redempció. El desconcert que provocaria la nova donació del rei, amb el corresponent nou senyor al qual havien de retre homenatge seria monumental. A més, el privilegi havia estat concedit a prec del mateix capità Francesc de Verntallat. Què pensaria Verntallat d'això? Com actuaria a partir d'ara amb els seus nous vassalls i homes de la Vall?

Un altre problema restava amb els altres senyors jurisdiccional que s'havien vist desposseïts d'alguns dels seus territoris. Aquests eren els antics senyors d'algunes de les zones donades pel sobirà a Verntallat:

Donació	Jurisdicció i titular	Castell
Vall d'Hostoles	Reial: el rei. (Però el homes de la vall tenien privilegis).	Hostoles Puigalder
Vall d'Amer	Eclesiàstica: monestir d'Amer.	
Constantins	Senyorial: Aimeric de la Via, ciutadà de Girona i habitant a Barcelona ¹⁰¹ .	
Rocacorba	Senyorial: Família Cartellà.	Rocacorba

La cancelleria reial havia evitat cuidadosament citar cap lloc del Vescomtat de Bas i de la Baronia de Santa Pau; dues zones del bàndol de Verntallat per excel·lència.

No es pot dutbar que Joan II i el seu fill, el príncep Ferran li estaven agraïts. Però també és molt factible que el rei perseguís altres objectius. Potser el volia allunyar socialment dels remences i de la seva causa. Seria una manera de guanyar-se un home poderós restant força als pagesos, que es quedarien sense un dels seu principals caps i, sense dubtes, el de major prestigi. A les acaballes de l'atzarosa vida de Joan II segurament ja no li quedaven gaire forces com per afavorir la causa dels pagesos obligant-se una altra vegada a enfrontar-se als senyors jurisdiccional (Camps i Arboix, 1955: 200).

Les darreres cartes de Verntallat havien estat signades al castell d'Hostoles. Ara, pròpiament, era la residència oficial del Vescomte d'Hostoles: el feu principal que donava nom al vescomtat. El castell es trobava a dalt d'un turó que domina les poblacions de Sant Feliu de Pallerols i Les Planes. Des del castell es poden albirar i fer senyals als castells de Colltort, Sant Miquel, Puigalder i Rocacorba. Queda envoltat de la serra de les Medes, de la serralada de Colltort i Rocalladre i del destacat altipla del Far. De les restes del castell que es conserven en l'actualitat, hi ha una gran cisterna amb un sostre abovedat per a l'aigua. Es poden intuir unes bones muralles, diverses dependències i queda apuntada una torre d'homenatge a la qual s'accedeix per unes escales nobles, circulars i majestuoses.

Com a senyor d'aquest i d'altres castells termenats tenia una sèrie de drets. El jurista Mieres els detallava en els *costums*; el vescomte d'Hostoles tenia els drets que no prescrivien, com el de guaita, el de so de corn, el de bada i el del treball de les obres exteriors del castell; el dret de Pau i Treva dels que habitaven al castell; el del cobrament de les toltes o quèsties, que era el tribut anual, que ja cobraven en metàl·lic, assenyalat també en el document de donació del rei a Verntallat; el de *viafora* però no el de *sometent*; el dret que prescrivia que en temps de guerra els habitants del terme havien de treballar en els fossars dels castells, les muralles i en els camins; també tenia dret a fer bans, càstigs i a fer talles, que eran un impost extraordinari per a alguna qüestió; es contemplava també que podia tenir dret a una peça del peix pescat en el terme, a una part de l'animal espenyat i a una cuixa del senglar caçat dins del terme (Mieres, 2001: 159-167; Bolòs, 2000: 215, 241).

Per a un donzell com Verntallat, incorporar-se al món de la noblesa tenia molt significat. Teòricament, la noblesa tenia la funció de protegir i defensar el poble; estava cridada a donar pau i tranquil·litat als homes menuts que eren la part més desvalguda i més castigada per la guerra. Els nobles, amb l'ideal de la cavalleria, tenien la missió de donar, amb la seva vida recta, els mitjans adequats de salvació en temps difícils (Huizinga, 1945: 89).

Cada estat o estament tenia la seva funció. Un estat era una agrupació de persones que, idealment, estava associat a una missió. Déu havia creat el poble menut per a treballar: els pagesos a la terra, els menestrals en els seus oficis, i els mercaders i comerciants per assegurar el subministre de la societat; havia creat l'estament religiós per pregar com cal a Déu; i havia creat l'estament militar per administrar la justícia i defensar, amb les seves virtuts i bones costums, els eclesiàstics i els treballadors. Aquesta imatge ideal de cada estament no s'embrutava amb la degeneració i el mal exemple de les persones ni amb la decadència de les virtuts de la cavalleria o del clerguet. Els pecats dels homes impedièren aconseguir el bé comú, però la missió de cada estament seguia estant com ideal i norma del pensament col·lectiu (Huizinga 1945: 82-83; Eximenis, 1994: 280).

Era una societat estamental i no una societat rígida per uns criteris de classe econòmica. Altres valors, diferents als diners, imperaven en aquella mentalitat: el prestigi social, el perjudici de la sang, l'honor, el valor i la responsabilitat per complir la funció pròpia de cada professió (Bennassar, 1985: 157). Tant o més important que el capital econòmic ho era el capital social: els honors i la prioritat social (Keen, 1986: 324).

Cal fugir d'una visió excessivament rígida dels tres estaments; d'una divisió de la societat medieval compartimentada en noblesa, clerguet, burgesia i pagesia. Els tres braços de les Corts, militar, eclesiàstic, i reial, tenien una estructura ben delimitada, però que no responia a la realitat social dels fets (Sobrequés, 1973b: 17). Així, els camperols propietaris i enriquits eren un grau intermedi que fàcilment entroncava amb la baixa noblesa i que no evitava viure a les ciutats (Sobrequés, 1973b: 26). A França, el pagès emprenedor començava a comprar terres i a

posar-les en emfiteusi; gradualment deixava de treballar les terres i casava la seva filla amb el fill d'un gentilhome arruïnat i, poc a poc, podia aparèixer en els documents com a *domicellus* o escuder (Tuchman, 1990: 37). Els mercaders es feien nomenar orgullosament amb el títol de *ciutadans* que els identificava com a grup social (Aurell, 1998: 172). Alguns ciutadans traspassaven cap a l'estament nobiliari, però això no era considerat sempre un honor, i passar de ciutadà a cavaller moltes vegades no aportava cap avantatge, ja que podia suposar una pèrdua dels privilegis reials (Sobrequés, 1973b: 22). Similarment passava a altres llocs d'Europa; a Flandes, per exemple, els grans burgesos es casaven amb les famílies nobles; a Itàlia, aquest procés ja es donava en el segle XII (Keen, 1986: 325).

El concepte d'igualtat entre els homes estava arrelat. Sant Gregori havia ensenyat que *el omnes namque homines natura aequales sumus*. Aquesta sentència heredera del món romà, de Ciceró i de Sèneca, havia estat repetida de diverses formes i treballada pels pares de l'Església. Malgrat tot, a voltes, les diferències també es feien evidents, però tothom era conscient que la mort ho igualava tot. Si tots eren fills d'Adam a què venien les desigualtats? Què era el noble? Per què es menypreava el vilatà? A la fi, tots eren fills del mateix pare, que els feia iguals a tots (Huizinga, 1945: 89, 90-91).

3. Les reaccions

El nomenament com a vescomte de Vertallat es va difondre ràpidament: de seguida es va utilitzar el títol nobiliari lligat al nom de Verntallat. El 14 de novembre, Pere Galzeran de Cartellà, aconseguia una provisió de Joan II en què ordenava que es restituïssin i es reintegrassin els castells de Granollers de Rocacorba i de Falgons amb les seves rendes i jurisdiccions. La carta estava dirigida, en primer lloc, al senyor que més influència tenia en aquells pagesos que encara detenien aquests dos castells: a *Francesc de Verntallat, vescomte d'Hostoles*. A continuació es citava en general a tots el *senyors, capitans, veguers, sotsveguer, batlles, sotsbatlles, i a tots els oficials nostres en lo principat de Catalunya en qualsevol manera com titulats i com titulars i als llocs de aquells*.

En la provisió es recordava com, feia un dies, el 8 de novembre, des de Calonge, s'havia restituit a Pere Galzeran de Cartellà el castell de Falgons i el de Granollers. En Cartellà en voler recuperar els castells es va trobar amb reticències: els pagesos no els volien deixar. El rei demanava ara a les diverses autoritats, en general, i a Verntallat, amb una menció particular, que ajudessin a tornar el castell a Pere de Cartellà (ANC. Albí, 1474). Es fa difícil aclarir si aquests castells estaven inclosos en la zona de Rocacorba que el rei havia donat a Verntallat: el castell de Rocacorba era molt proper als altres dos castells i pertanyia a la mateixa nissaga. Els Verntallat i els Cartellà no podien tenir gaires bones relacions.

Els pagesos seguien sense pagar les prestacions als seus senyors. L'estament eclesiàstic gironí començava a tenir greus dificultat per cobrar les seves rendes. El 17 de novembre, en una sessió presidida pel bisbe Margarit es determinava que el canonge, Pere de Terrades, anés a les Corts amb urgència per denunciar les pretensions dels pagesos de remença de no pagar censos i tasques, i per la poca col·laboració dels altres senyors. En el memorial de peticions i greuges que remetien amb el canonge, el punts que destacaven relacionats amb la causa remença eren el tres i el cinc (Fita, 1873b: 14-15):

Item e IIIº Que los homens propis i de remença, per qui es vinguda en Cathaluya la guerra o rebellio, agen i scien tenguts capbreuar los homenatges i pagar los drets a que son tenguts i pagaven abans de la injusta demanda de libertats, com scia contra constitucions i usatges i contra les libertats de la sglesia, i prestar i fer realment dit homenatge sens retenció.

Item V.º Que los capitans de castells, o altres qualssevols senyors per qualsevulla custodia de castells nos puxen aturar los tersos de les rendes dels ecclesiastichs, axi com fou provehit al parlament de Pedralbes, i prechonzat en la ciutat de Girona en virtut de la provisio de aquent emanada ab grans penes, pus que no temen la magestat real.

D'això es desprèn que molts pagesos seguien sense pagar les corresponents prestacions i que els senyors feien més del mateix impedint el cobrament de les prestacions eclesiàstiques. No es pot assegurar si és perquè es quedaven ells amb els beneficis o, segurament, perquè encara molts castells estaven en possessió dels pagesos. En gran mesura, molts castells van continuar força temps en mans dels remences tot i les peticions dels senyors per recuperar-los. És el cas dels castells de Finestres, Milany, Castellfollit, Anglès, Rupit, Brunyola.

Cal veure què faria Verntallat amb els seus castells i termes d'Hostoles, Puigalder i Rocacorba i amb tot el garbuix de cases fortes de les parròquies que també en depenien. Per començar, un dels primers o, segurament, el primer acte que va realitzar com a Vescomte, va ser molt positiu pels habitants del vescomtat: el Rei, trobant-se a Girona, a prec de Francesc de Verntallat, vescomte d'Hostoles, va concedir un indult general de tots el delictes comesos als pagesos dels pobles de Rocacorba, Canet, Ginestar, Cartellà, Sant Medir, Pujarnol, Des Cals, Marlant, Falgons, Campmajor, Sant Miquel de Campmajor, de Briolf, el Torn, Vantajol, Sallent, Mieres, el Freixe, Granollers, Sant Martí de Llémana, Llorà, La Serra, Constantins, Sant Julià de Llor i la Vall d'Amer; és a dir, de tots els llocs i parròquies del nou vescomtat d'Hostoles (Marquès, 1996: 55-58)¹⁰².

Els pagesos, amb el vist i plau del seu vescomte, al·legaven que, en la seva majoria, havien estat sempre fidels a Joan II; que havien acabat en una gran pobresa per culpa la desgraciada guerra, que els havia fet perdre molts dels seus béns. Demanaven que se'ls fes la mateixa gràcia que s'havia concedit als habitants de la vila d'Olot: la remissió dels delictes, crims o excessos fets fins aleshores contra el fisc reial o contra persones particulars. Volien

també ser redimits de pagar els deutes i pensions per censals pendents que es cobriren per la meitat en el terme de deu anys.

El rei va accedir a aquestes peticions i a aquest indult general escoltant el seu conseller, que li suplicava humilment: *fuitque etiam per Magnificum et dilectum consiliarium nostrum Franciscum de Verntallat, vicecomitem de Stoles humiliter supplicatum vestre Maiestari ut capitula preinserta propter causas in eis contentas et expressas vobis concedere de nostra regia benignitate dignaremur. Eapropter Nos, attenta intercessione dicti vicecomitatis allisque causis superius expressis consideratis ac ut ista vestra tanta damna aliquo modo reficiantur volentesque propter insignem fidelitatem quam erga nos aliqui ex vobis singulariter conservastis, vos favoribus et gratiis remunerare.*

Així quedaren les coses: es començava de bell nou. Joan II volia guanyar-se els pagesos i els concedia gràcies després de la guerra com si res hagués passat. Força xocant seria que perdonés els seus antics enemics de guerra i que no ho fes amb els que l'havien ajudat. Només una excepció es donà en la magnànimitat reial: la d'Hug Roger, comte de Pallars. A les llunyanes terres del Pallars, el comte seguia lluitant contra tot el que flairés a Joan II, unint-se a les forces del rei de França Lluís XI, que acabava d'envair el Rosselló apoderant-se, el 5 de desembre, de la ciutat d'Elna i encerclant amb el seu exèrcit la ciutat de Perpinyà. La ciutat d'Elna havia estat lliurada per la traïció de l'alcalde, un italià, i va ser empresonat gran nombre de cavallers. Bernat d'Oms va ser decapitat juntament amb altres dotze cavallers per ordre de Lluís XI. Andreu Alfonsello, vicari general del bisbat de Girona, que era d'Elna, jutjava el rei de França com un *cruelíssim successor del cruelíssim Neró* (Sobrequés, 1973b: 340, 344; 2006: 348).

Per altra part, a les terres veïnes del Principat, el dia 10 del mateix mes de desembre moria el rei Enric IV de Castella, que tampoc havia reeixit en la defensa del Principat l'any 1464 contra el bàndol de Joan II. La germana d'aquest rei i esposa del futur Ferran II d'Aragó, Isabel, era proclamada reina de Castella. El príncep Ferran va haver de marxar a corre-cuita cap a Castella per aconseguir, el 15 de gener de 1475, ser reconegut rei de Castella amb les mateixes atribucions que la seva dona (Sobrequés, 1973b: 341).

4. El fet de Corçà. 1475

L'any 1475, les parròquies de Corçà i de Constantins van ser objecte d'unes actuacions del Vescomte d'Hostoles que farien trontollar el Principat. Els homes de Corçà estaven intentant trobar una solució a un llarg conflicte jurisdiccional, del tot injust, que hi havia entre el rei i el seu senyor. No se sap per quina raó, van demanar ajuda a Francesc de Verntallat. Molt probablement, el seu algutzir i home de confiança, Joan Vidal, que era de Corçà, estigués al darrere d'aquesta petició d'ajut. És molt possible que Joan Vidal fos fill d'un tal Miquel Vidal

que figura el primer a la llista de pagesos de Corçà de la convocatòria de 1448. Miquel Vidal havia estat un pagès important en la lluita jurídica dels remences: va ser un dels 15 síndics escollits per la diòcesi de Girona per representar els camperols en temps d'Alfons el Magnànim (Homs, 2004: 13, 110). Cal recordar, a més, que Verntallat figurava com a Capità general del lloc de Corçà segons la disposició del Príncep Ferran del 19 de juny de 1473 (Solà-Morales, 1988: 49-67).

Els pagesos i homes de Corçà no volien dependre, com la majoria d'homes del Principat, de cap jurisdicció que no fos reial, i poder estar, així, més lliures dels mals usos i altres prestacions que, sovint, estaven enfranquides en les terres i viles que depenien directament del rei. Tot i que, teòricament, els pagesos que depenien de convents i esglésies disfrutaven d'un règim més beneficiós que els que depenien d'un senyor laic, a la pràctica, el millor, era quedar aixoplugat sota els privilegis reials (Golobardes, 1973: 136). La vila de Corçà havia aconseguit enfranquir-se del seu senyor, el bisbat de Girona, l'any 1444, passant a jurisdicció reial. El bisbe Bernat de Pau va impugnar la llüició però, els habitants de la vila van aconseguir guanyar el plet el 1454. En plena guerra civil, Joan II, endeutat amb el bisbe de Girona, Joan Margarit, li va vendre la jurisdicció de Corçà al bisbe per disset mil sous, amb la corresponent indignació dels homes de la vila (Sobrequés, 1973b: 344): s'havien quedat sense la jurisdicció reial i sense el diners que havien pagat per la llüició.

De fet, el mateix bisbe Margarit, home intel·ligent i pràctic, proposà en acabar la guerra solucionar aquesta injusta qüestió. El 12 d'abril de l'any 1474, presidint una reunió del capítol de la catedral, va fer la següent proposta: ja que s'havia aconseguit recuperar la jurisdicció senyorial de Corçà i els seus habitants tornaven un altre cop a estar subjectes a la seva jurisdicció, i que havien pagat al rei 18.000 sous per redimir-se, proposava que, en justícia, es tornessin, almenys, els diners als habitants de la vila. Els del capítol van respondre que aquest era el seu desig però, en aquells moments, vistes les diferents necessitats actuals, això es feia impossible; però, si continuava la pau, esperaven poder reunir la quantitat. El bisbe va disposar aleshores que aquesta resposta del capítol es possés en coneixement dels síndics de la vila (Grahit, 1885: 12).

El diumenge de rams, *ramispalmarum*, de nit, els homes de Corçà es van rebel·lar amb l'ajut de Verntallat. El vicari de la diòcesi, Andreu Alfonsello, ho explicava a les actes capitulars (Fita, 1873: 23)¹⁰³:

Die XVIII Marcii anno domini, que fuit dies Ramispalmarum, in nocte, quidam homines loci de Corciano, advocatis nonnullis rusticis montanearum Capitane francisci de Verntallat, introductisque per noctem in forciam dicti de loci de Corciano, rebellarunt contra Reverendum Johanem de Margarit Episcopum Gerundensem.

Verntallat i els seus homes es van introduir de nit, ajudats pels de Corçà, en el castell de la vila. El bisbe, indignat pel cop de força, es presentà tant bon punt va poder amb un exèrcit a

les portes del castell. No era tant una actitud anti social la que mogué al bisbe a aquesta ràpida acció sinó, més aviat, una qüestió d'ordre. Margarit havia demostrat i demostraria encara, una veritable preocupació pels pagesos, molt per damunt dels seus interessos particulars, amb una concepció social i cultural d'alta volada. El que li preocupava era el desordre que es podia tornar a produir si els pagesos es prenien un altre cop la justícia pel seu compte (Sobrequés, 2006: 352).

Els homes de Margarit van tenir dificultats per prendre el castell: una gran pluja va produir unes inundacions que impediren conquerir el castell: *atque prohibitus expugnare lucum propter maximam inundationem aquarum*. El rei va haver d'enviar el mismíssim Alfons d'Aragó amb més de dos mils ballesters i aparells d'artilleria per aconseguir la vila: *cum die mercuri post paschua aponeret bombardas aliaque tormenta bellica, missu est a Serenissimo domino Rege Illustris dominus Alfonsus ejus domini Regis filius naturalis, qui mandato ejusdem domini Regis expulit homines qui intra fortalicium dicti loci erant*. Fou el 29 de març, dimecres de Pasqua, quan arribà Alfons d'Aragó per recuperar la vila de Corçà, però trigaren tres setmanes en lliurar el castell (Fita, 1873: 23; Vicens Vives, 1978: 115).

No feia ni sis mesos que Verntallat havia estat anomenat vescomte. Amb aquesta acció deixà ben clara la seva posició respecte la situació dels remences. No es pot assegurar si el mateix Verntallat en persona va estar a l'acció, però ningú dubta del seu mecenatge. Per altra part, sembla que els homes que havien pres el castell es van esfumar i no va haver-hi presoners. Els càstigs arribarien per una altra via punitiva. El fet va ser sonat, ja que el mateix bisbe i el fill natural del rei van haver de ser-hi presents per solucionar-lo. Si Verntallat buscava amb aquesta acció deixar clara una postura determinada davant dels seus pagesos de remença, ho va aconseguir amb escreix.

El canonge gironí, Alfonsello, el mateix 6 d'abril, un dia després que Corçà fos alliberada, deixava per escrit en les actes capitulars de la Seu, aquest resum de l'actitud de Verntallat i l'excomunió en què queia pel seu comportament (Fita, 1873: 24)¹⁰⁴:

Propter rebellionem dominorum temporalium et maxime capitaneorum, et eciam rusticorum et aliorum populorum quibus placet empenimentum francisci Berntayat, qui totam Cathalonia eomovit et rebellare fecit rusticos de redimentia, et valitores eorum contra sèniores et dominos eorum, proclamando ad libertatem et breviter ut nulli faciant de se rationem: et ideo, litteras curie ecclesie non admittunt, et prebiteros litteras sequentes opprimunt et male tractant, et expellunt a parrochiis et villis. Fuit ergo necessario statutum et in vim sacrarum constitutionum declaratum quod tales impediens curiam ecclesiasticam in suo exèrcitio directe vel indirecte sunt excommunicati et pro talibus publicandi, el loca ville et parrochia ecclesiastico interdicto supposite; et pro talibus habeantur quociens cunque (cúria) impediatur preconizationibus, minis, vel preceptis.

Aquesta va ser la manera de castigar Verntallat i els seus homes. Probablement, seria un bon cop per Francesc de Verntallat, suposant que mantingués les conviccions religioses que manifestava a la carta que va enviar al Prior de Casserres dotze anys enrere.

Pel que fa als homes de Corçà, el rei, el dia 30 de març, els va prometre que si entregaven la vila serien perdonats. Efectivament, uns dies més tard, el dia de Sant Jordi, en el mateix lloc de Corçà, es rubricà en pergamí l'acte de restitució de la possessió episcopal de la jurisdicció de Corçà, després de la rebel·lió dels seus homes amb Francesc de Verntallat. En ell, el notari Nicolau Eimeric, tornava a especificar els esdeveniments de la rebel·lió. Seguidament se citava els homes de Corçà que feien el corresponent jurament i homenatge de fidelitat a Miquel de Vilanova, *miles*, procurador i representant del bisbe. Els homes de Corçà especificaven que acceptaven el manament del rei. A Verntallat no se'l cita com a vescomte, però si hi ha la formalitat d'anomenar-lo com a *magnific* (ADG, 1475).

5. El pregó de Constantins

El fet de Corçà va suposar un fracàs per la causa dels pagesos, però representà un signe clar que les coses no s'havien acabat. Verntallat no acabaria d'estar del tot satisfet i, a mitjans de maig, ja a la Pentecosta, va dur a terme un altre signe clarificant. Va ser un gest més pacífic, un simple pregó en un dels seus feus: Constantins. En aquest pregó s'incitava a demanar un nou sacramental en què es poguessin congregar tots els vassalls del rei i de l'Església amb la finalitat de lluitar contra les reclamacions dels senyors que demanaven els drets dels capbreus (Fita, 1973b: 24)¹⁰⁵.

La notícia va arribar a Girona a través d'un prevere i la constatava Alfonsello a les actes capitulars de la Seu. En el seu escrit deia que Verntallat, de fet vescomte de Bas, estava alterant els pagesos de remença per rebel·lar-se contra els seus senyors: *Franciscus de Vern tayat, qui factus est vicecomitus de Basso, quia commovit miseros rusticos de redimentia ut rebellarent contra sèniore et dominos suos, cum suis sequassibus et fautoribus*. Igualment, Alfonsello, en una carta informativa que enviava al bisbe al dia següent, citava els homes que anaren a Corçà, com els *Verntallats* (Fita, 1973b: 24).

Al rei també li arribaria la notícia de Constantins que, junt amb el fet de Corçà, deixava clares l'actitud de Verntallat i dels pagesos. Joan II dubtaria quin paper era el que més li convenia abans de prendre alguna decisió. Recordaria que la guerra havia començat també amb aldarulls dels pagesos? Entretant, no deixava d'afavorir altres personatges. El 27 de maig concedia a Pere Joan Ferrer la jurisdicció civil i criminal del castell de Burriach, adjudicant-li com a terme Argentona i Cabrera (Carreres i Candi, 1892: 166-168). Ferrer havia estat un destacat governador i capità de la Cerdanya i Rosselló, lluitant directament contra les forces de Verntallat. Posteriorment, s'havia passat amb altres sis grans personatges (*els set de l'Empordà*)

al bàndol reial, justificant la seva actitud amb un cartell de deseiximent al mismíssin Renat d'Anjou.

Joan II havia ordenat cavaller a Ferrer el mateix dia que entrava a Barcelona, després de la Capitulació de Pedralbes el 1472. Aquest gentilhome era un home de lletres, que havia copiat íntegrament un tractat de normes protocolàries de la cavalleria titulat *Sumari de Batalla a Ultrança* d'un cavaller navarrès anomenat Francesc de Méscua (Riquer, 1967: 159). En el llibre parlava de les lleis de desafiament o batalla que es vivien a Europa. El seu estil era senzill i el vocabulari, pobre. En el breu pròleg justificava que havia escrit el llibre *mirant moltes leys, pràctiques i costums*, però no citava ni les lleis ni als autors. Més aviat era una recopilació resultat de la pràctica d'un guerriller experimentat que no d'un jurista ordenat. En canvi, sí que ho va fer amb mètode el jurista català lleidatà Bernabé Assam. Aquest doctor en lleis va escriure un veritable cos de doctrina, i no un simple sumari com el de Ferrer, que es pot datar, per les seves circumstàncies, de la guerra de 1462-1472. Tant el Sumari de Ferrer com el tractat d'Assam són una altra mostra de l'esplendor de la cavalleria a finals del segle XV (Carreres i Candi, 1898: 31- 45).

També els mercaders de Barcelona del segle XV, especialment els més relacionats amb l'oligarquia urbana, es van veure afectats per aquesta cultura aristocràtica. Mostraven interès per la lectura de llibres de cavalleria i procuraven adquirir i fer seus els hàbits dels gentilhomes a la vida ciutadana (Aurell, 1998: 66). La veritable cavalleria va tenir una preponderància en el període més feudal i rural del segle XIII. En els segles posteriors quedà cada cop més enclipsada per la burgesia i el creixent poder financer dels prínceps. La noblesa continuava tenint un paper predominant, però la burgesia començava a tenir un gran protagonisme. En el XV restarà un cavalleria molt més ideal que no pas real: la vida cavalleresca havia perdut pistonada, però no així la seva imatge cultural. La imatge de la cavalleria es fa imprescindible per entendre la vida cultural i per entendre la veritable il·lusió amb que vivien els homes (Huizinga, 1945: 81).

El pregó de Constantins també va tenir el seu efecte a les autoritats municipals gironines. En el mes d'agost, els jurats, escrivien un memorial al síndic que tenien a les corts per a què informés a Barcelona sobre el pregó de Verntallat a Constantins, en què manava als pagesos que no paguessin prestacions de cap mena als seus senyors (AHMG MA, 1475: 57vº-58rº)¹⁰⁶. Pocs dies després, el síndic comunicava als jurats que el rei havia enviat una ordre a Verntallat a fi que fes pagar als remences els censos i drets deguts als seus senyors (AHMG MA, 1475: 60)¹⁰⁷.

També en el mes d'agost es va fer una nova crida de l'ussatge *Prínceps nanque* perquè els francesos havien entrat un altre cop a l'Empordà. La ciutat de Perpinyà ja havia capitulat el passat 16 de març i el Rosselló era francès (Rovira, 1931: 612-613). Les males notícies no venien soles i un altre brot de pesta feia dirigir les mirades dels homes a la intercessió dels sants. El 20 de desembre de 1475 marxaven dos pelegrins cap a Compostela, per implorar la curació

de la població de Barcelona, emmalaltida per la pesta. El poble va acompanyar els pelegrins un petit tros en una solemne processó que va partir de la parròquia de Santa Maria del Mar (Puigarnau, 1998: 337).

A Girona, el bisbe Margarit, el mes de maig de 1476, va determinar que la catedral disposés de rellotge. A tal efecte, va establir un contracte amb el director de l'obra de la Seu Joan Agustí. El projecte trigaria de fer-se realitat. Joan Agustí, el 1479, el va encarregar al ferrer de Girona, Joan Anés. El rellotge, segons el contracte fet entre Agustí i Anés, havia de tocar les hores i els quarts *en la forma i manera que son les ores en la ciutat de barchinone*. Joan Anés es comprometia a fer-lo sonar el primer dia de juny del següent any. El preu va ser de 85 lliures (Freixes, 1983: 288; Sobrequés, 2006: 378).

Francesc de Verntallat podia tenir cinquanta anys i començava a gaudir d'una gran experiència de la vida: havia tractat amb tot tipus de gent; des dels reis, fins els pagesos; havia lluitat en una guerra, amb les seves audàcies, violències i traïcions; havia viscut en cases fortes, masos de remences i castells; havia patit l'orfandat dels seus pares i l'indeferència de la gent; havia voltat pel país i conegut altres ambients i llocs; coneixia les desgràcies de la vida familiar, com la mort dels pares a edat temprana.

Es pot assegurar que vivia al castell d'Hostoles. Potser precisament per això, tenia certes diferències amb Olmera de les Planes, que provocaven aldarulls per les contradades. El rei va haver d'enviar cartes als dos personatges perquè milloressin les seves relacions. El vint d'agost els jurats de Girona constataren que, gràcies a les cartes de sa Majestat, els aldarulls entre els dos prohoms havien disminuït (Chia, 1888c: 216)¹⁰⁸.

Francesc de Verntallat i Joana Noguier potser tenien ja els fills que la documentació posterior treu a llum. Es coneix amb seguretat la existència de tres: Miquel Grau, Leonor i Violant (Permanyer, 2000). És molt probable que en tinguessin més, però no hi constància de la seva existència. De fet, no hi ha cap referència dels fills fins el 1485. Al fill li dirien Miquel en record de Miquel Noguier, avi i tutor de Joana Noguier; Violant havia estat el nom de la mare de Verntallat. Sant Miquel era un dels sants, un arcàngel, que més devoció inspiraven i, tant el pare com la mare de Verntallat, havien testat donacions a la ermita de Sant Miquel del Mont. La seva festa era una de les principals del calendari (Golobardes, 1973a: 152) i la seva figura era molt comú a la majoria de retaules conservats. Per altra banda, l'arcàngel Sant Miquel i el patró de Catalunya, Sant Jordi, eren dues de les figures senyeres que millor reflectien les característiques dels cavallers. Sant Miquel era l'avantpassat de la cavalleria (Huizinga, 1945: 93). Per altra part, els noms de Leonor i Violant eren noms típics de la noblesa i de la monarquia.

La invocació a Déu i a determinats sants seguia un protocol i tenia la seva pròpia lògica. Així, era freqüent prioritzar les invocacions en un ordre jeràrquic: Déu, la Verge Maria, els àngels (especialment Sant Miquel), els apostols i els sants. No era el mateix invocar a Déu que a un patró local. De la mateixa manera que la societat feudal estava jerarquitzada en els

estaments, el cel *medieval* estava també ordenat jeràrquicament: l'ésser superior estava a dalt de tot i l'ésser inferior, per sota. La mentalitat del temps era jeràrquica (Puigarnau, 1998: 259, 320). Això no vol dir que necessàriament la divisió social fos rígida i que hom pogués canviar d'un estament a l'altre (Sobrequés, 1973b: 17).

Ben segur que, durant aquests anys, Verntallat seguiria amb els seus afers comercials, generant documents notariais. Malauradament, molts estan perduts. Encara, el notari Martirià Amalric, donava fe d'una escriptura escrita al castell d'Hostoles el primer dia de novembre de 1476 (ACO Olot, 1476: 96v^o-97r^o). Verntallat, curiosament, no surt citat com a Vescomte d'Hostoles, sinó com a Capità General de les Muntanyes. Un dels testimonis és Llorenç Espígol de Sant Feliu de Pallerols. Espígol estava casat amb la neboda de Verntallat, Joana, que era filla del germà primogènit del vescomte d'Hostoles, Llorenç, que sempre es va considerar un Puigpardines àlies Verntallat. Des d'aquelles bandositats de joventut res més se sap del seu germà. Molt probablement moriria abans de la guerra. En canvi, la relació del cap dels remences amb el seu nebot Llorenç, que era mercader, va ser molt fructuosa. En Llorenç seria una gran ajuda per Verntallat a partir d'aquest moment.

També el notari Martirià Amalric tenia els seus fills. Un d'ells es deia Narcís. Aquest era propietari del mas Solà de la Pinya a la Vall d'en Bas. Va seguir els passos del seu pare exercint de notari de l'any 1475 al 1500 a la notaria del Mallol; també va fer de notari durant més de vint-i-cinc anys a Olot i Santa Pau (Pagès, 1982: 111; vol. 2, taula 1). El fill de Martirià també faria de notari de Verntallat: el vint-i-tres d'octubre de 1477, Narcís Amalric, en el lloc del Mallol, feia de notari al vescomte. Antoni Aulina havia venut al *vescomte d'Hostoles*, Francesc de Verntallat, tres peces de terra que tenia a Sant Esteve per 15 florins d'or. Per causa de la calamitosa guerra, que va ocasionar la pèrdua de l'instrument notarial, es veien ara en la necessitat de refer el document de venda amb carta de gràcia. Contaven amb el testimoni de Mateu Calm àlies Vilamala, de Sant Esteve Salull, i de Jaume Blanquer, oriünd de la parròquia del Vilar de la vegueria de Puigcerdà (ACO Mallol, 1477-1478: 17v^o-18r^o).

Contràriament, Pere Des Bach de Rocabruna estava, militarment parlant, molt més actiu que Verntallat. Es deia que en Bach anava robant i fent tot el mal que podia a les terres franceses. Tant es així que, els francesos, van fer una incursió fins a Caldes de Malavella amb l'excusa dels atacs del de Rocabruna. En Jaume Safont s'apressurà a deixar-hi constància en el seu dietari, constatant que s'havia tornat a fer la crida del *Príncipe namque*, el vint-i-cinc de febrer de 1477, per contrarrestar la incursió dels francesos (Safont, 1992: 258).

El mateix dia de febrer, Joan II feia un gest a favor dels remences que vivien en jurisdicció reial del bisbat de Girona: els donava permís per congregar-se totes les vegades que volguessin a fi de pagar i redimir el que adeutaven a un mercader de la ciutat. Podien imposar talles amb intervenció del magnífic i amat conseller i capità, Francesc de Verntallat, en què delegava per triar el lloc on poguessin dipositar els fons recaptats amb aquell objecte

(Monsalvatje, 1908: 139). Amb això es mostrava una certa triangulació i simpatia entre els pagesos, el rei i Verntallat.

6. Més conflictes i noves bandositats

Un fet interessant va posar el contrapunt a aquesta preocupació tant generosa i desinteressada de Verntallat pels seus homes: els homes de la vall d'Hostoles es queixaren al rei de les atribucions del seu vescomte. És a través del manual d'acords dels jurats de Girona que arribaren les notícies. El set d'agost de 1477, els jurats pregaven al rei pels homes de la Vall d'Hostoles de les injustes atribucions que tenia el vescomte de Hostoles. La raó era la mateixa que la de Corçà: els homes de la vall d'Hostoles s'havien enfranquit l'any 1399 de les jurisdiccions civil i criminal; precisament aquestes jurisdiccions eren les que havia donat el rei a Verntallat el 1474. Els jurats deien que, fos com fos, el premi que es mereixia Verntallat era també imputable als homes que l'havien ajudat, és a dir, als homes de la vall: *ells son stats los principals, i amb los quals i sens los quals, acte de virtud lo dit Verntallat nunque exercí*. Sostenien, per tant que, si Joan II persistia en aquesta donació, mancaria el privilegi de les redempcions atorgat per Martí I. Aquestes eren les darreres paraules, iròniques, dels jurats: *los de Hostoles se reputen, con los de l'infern, fora d'esperança de reemço* (AHMG MA, 1477: 65v^o-66r^o)¹⁰⁹.

Cal tenir en compte que les relacions eren cada cop més tirants entre Verntallat i els jurats gironins. En la mateixa carta es queixaven *que lo dit Verntallat te prohibició feta a totes les muntanyes que capitaneja* de portar vitualles a Girona.

No els faltava raó i bons eren els arguments que utilitzaven, tot i que no es conserva la queixa original dels homes d'Hostoles, que podria clarificar més la qüestió. Bon enrenou pel Vescomte que havia anat a defensar als de Corçà per un enfranquiment de privilegis paral·lels. El cas de lluçió de la Vall d'Hostoles era molt semblant al de la vila de Corçà. De fet, no es conserva cap queixa d'un acte concret d'abús d'atribucions de Verntallat contra els homes de la vall, però la situació era clara: si els homes d'Hostoles no es queixaven tornarien a estar igual que cent anys abans, és a dir, sota la jurisdicció senyorial.

El el mes d'octubre, els jurats de Girona, escrivien als consols de Besalú per fer un front comú per lluitar contra Verntallat: *Per lo senyor n'Anglada d'aquesta vila som estats proprost (manifestar)¹¹⁰ vostre informació com mossèn Francesc de Verntallat hauria obtingudes provisions del Vezcomtat d'Hostoles, del qual preterit portam gran molestia per lo interes qui en aquesta ciutat ne toca per lo preiudici qui es fet als privilegis de les luicions*. Havien deliberat resistir tant com poguessin a aquestes pretensions i oferien als de Besalú que fessin el mateix per defensar el seus privilegis i llibertats (AHMG MA, 1477: 78v^o).

Durant el mes de gener de 1478, els jurats de Girona van acudir al Rei per explicar-li les bandositats que hi havia entre Verntallat i Xatmar. També li explicaven com Pere Joan Sala, amb un tal Ninou, al front de 150 homes van pendre la torre del Mercadal Descals, situada a dues llegües de Girona (Chia, 1888c: 265)¹¹¹. Els jurats encomenaven al seu síndic a Barcelona, mossèn Gaspar, que notifiqués al rei les *diferències de mossèn Xatmar i mossèn Verntallat*. I com el dimecres *propassat en Pere Joan Sala amb gran gent* ha volgut escalar el castell de Medinyà i són fets que fan gran mal al rei i a la terra (AHMG MA, 1478: 28). Així, en Pere Joan Sala i en Verntallat feien contra Xatmar, senyor de Medinyà, causa comú. No s'explicava quin era el motiu d'aquestes bandositats, d'aquests diferències, entre Xatmar i Verntallat. Potser un motiu d'honor? O alguna qüestió relacionada amb els pagesos de remença? El que està clar és que les bandositats arrossegaven els familiars i els amics que lluitaven contra l'enemic comú: Gabriel Xatmar. El vescomte d'Hostoles i Pere Joan Sala amb el seus valedors s'enfrentaven contra el senyor de Medinyà.

No eren les úniques dificultats que tenia Verntallat. Els delmes de les parròquies eren un impost motiu de conflicte entre els senyors i els eclesiàstics. Des de la cúria episcopal gironina escrivien els clergues d'Olot, el 22 de gener, imposant un entredit al Vescomte d'Hostoles, Francesc de Verntallat, per haver trencat l'empara del delme de Sant Feliu de Pallerols (ADG, 1478: 4v^o). Si una empara era el segrest del delme que posseïa un senyor, cal suposar que Verntallat va fer-se amb el tribut de delme. Cal recordar que, el 1466, el bisbat havia aixecat el segrest, o *desempara*, dels delmes de Sant Feliu de Pallerols i les Encies al cavaller de les Planes Pere Olmera (Sobrequés, 1973b: 203). Els delmes estaven freqüentment secularitzats, ja que particulars, nobles o no, els havien comprat o infeudat a l'Església. El bisbe Margarit havia fet un esforç per anar recuperant aquesta font d'ingressos pròpia de l'Església. En aquest marc es poden entendre les dues posicions: per una banda l'interès de Verntallat, com a senyor del lloc, d'intentar recaptar unes rendes; per l'altra, la necessitat de l'Església d'anar recuperant els delmes eclesiàstics.

Tanmateix, aquests delmes alienats als senyors de la terra que l'Església volia recuperar, molt probablement van deixar d'existir: l'Església de Girona va desistir de portar el registre dels delmes alienats, resignant-se a percebre únicament els delmes que cobrava per mitjà dels rectors de les parròquies (Sobrequés, 1973b: 205-206). Així, aquesta mesura per recuperar el delme que depenia de Verntallat seria una de les últimes que portaria a terme el bisbat de Girona. Amb Verntallat morí també aquest costum medieval.

L'Abat de Ripoll va fer una suplicació a la Diputació semblant a la del bisbat de Girona per recuperar les seves prestacions, fent memòria de les donacions dels comtes de Barcelona que tenien les seves sepultures en el monestir. El 23 de gener de 1478 escrivia recordant com la seva jurisdicció en terres del Ripollès des de les pasades torbacions estava empenyorada per la família Des Catllar, provocant un gran perjudici al monestir. Primer, per Ponç Des Catllar i, un

cop mort aquest, pel seu germà Damià Des Catllar. Igualment, les rendes que el monestir tenia a la baronia de *Moya* eren retingudes per Pere Des Bach. Seguidament, recordaven els seus privilegis respecte la vila d'Olot en què es seguia mantenint un litigi sobre la seva jurisdicció. Es queixaven que el palau que tenien a Olot estava destruït i cremat per homes d'Olot i que les rendes que tenien d'Olot, Sant Cristòfor les Fonts, San Andreu del Coll, Castellfollit, i Sant Feliu de Pallerols, *tot nos es detengut per mossèn Verntallat, i per los homes dels dits llocs dites rendes no volen pagar a causa de la favor del dit mossèn Verntallat, i los molins fariners i drapers havem cobrat en lo dic loc d'Olot qui son del dit monestir havem hagut rehedificar aquells que'ls havien tots dirruits* (Cortes, 1922: 418-420).

Els de Ripoll seguien enumerant més territoris dels què no cobraven res, entre ells, els de les terres de Torelló, Manlleu i Lluçanès, en les quals els pagesos no volien pagar al·legant tenir gràcia del senyor Rei. La suplicació va ser llegida davant del col·legi de persones escollides de les corts i es va tramitar perquè fos vista pels advocats.

La situació econòmica de Verntallat no seria fàcil. Per començar era un noble que no volia cobrar prestacions als pagesos, segons s'ha vist en el pregó que va proclamar a Constantins i que afavoria que no es cobressin, com en el cas de les rendes del monestir de Ripoll. Però, com a senyor jurisdiccional, sense diners no era res. Difícilment es podia mantenir un mínim d'organització sense poder sostenir a les persones adequades. Per exemple, qui vivia al castell d'Hostoles? Com administrava el castell i les seves terres deponents? Calien persones per mantenir una mínima de cúria senyorial, persones per mantenir l'ordre, algun algtzir, un mínim de servei per administrar el pa de cada dia. Un noble, un vescomte, sense aquest mínim de personal no era res. No era res ni des del punt de vista organitzatiu ni des del punt de vista social.

Per això, a Verntallat li calien diners; els havia de treure d'allà on podia. Moltes de les persones que l'ajudarien ho farien per altruisme. Havien lluitat per una causa i seguint mantenint una zona que, de fet, era un estat remença lliure de tota intromissió de política reial o senyorial (Sobrequés, 1973b: 344). Es podia pensar en l'ajuda dels seus familiars i amics o col·laboradors, com el notari Amalric, Mateu Calm, Joan Vidal o en Pere Joan Sala i els seus homes. Tot i això, era molt difícil viure com un vescomte sense unes bones rendes anuals. Veritablement, vivia com un vescomte?

¿Es trobaria còmode, el vescomte d'Hostoles, vivint en un castell roquer, a dalt d'una muntanya i intentant portar una vida típicament nobiliària? Un noble, en principi, tenia com a funció l'exercici de les armes per mantenir la justícia i l'ordre. En el país veí francès s'havien plantejat si era propi d'un noble fer de mercader o de menestral (Tuchman, 1990: 33). ¿Era possible per Verntallat deixar les seves tasques típiques de petit empresari agrícola per dedicar-se a un altre tipus de vida, exclusivament governamental i militar?

A principis de febrer de 1478, el rei, envià des de Barcelona una ordre a Xatmar i a Verntallat perquè cessessin en les seves bandositats. Se'ls demanava que fessin dissoldre el gran grup de gent que tenien reunit de parents i valedors que recolzaven les seves bandositats (Chia, 1888c: 265). Els dos antics capitans tenien forts conflictes comuns. També es trobava pel mig en Pere Des Bach de Rocabrana ja que, segons informaven un altre cop els jurats de Girona, el fill de Pere des Bach i en Ninou també mantenien una sèrie de lluites contra Gabriel Xatmar. Comentaven com, amb trenta cavalls i molta gent de peu, amb escales i cervatanes, havien cremat un molí i feren moltes altres malifetes (Chia, 1888c: 266).

Tant en Verntallat com en Des Bach de Rocabrana lluitaven, doncs, contra Xatmar. Es citaven a Verntallat, Des Bach i el seu fill, Sala, i Ninou com els caps dels grups de persones que lluitaven en aquestes bandositats i que, per tant, feien de bàndolers, és a dir, de persones que prenen partit en contra d'un altre. Cal veure aquí, en aquesta enemistat, aquella actitud doble que va tenir Xatmar a la guerra. Potser, els dos capitans, Francesc de Verntallat i Pere Des Bach, no veien amb bons ulls com en Xatmar no havia restat sempre fidel al seu bàndol.

Els jurats de Girona tractaven sempre amb respecte Verntallat i Pere Des Bach anomenant-los com a mossèn. A Pere des Bach, en una carta que li enviaven perquè controlés els homes de la seva companyia que acabaven d'assaltar una casa de Camós, el citaven com a donzell i no com a cavaller tot i que, en principi ja ho era des de 1478: *Al molt magnífic i de gran prudencia mossèn Pere des Bach donzell* (AHMG MA, 1478: 14). A Verntallat, però, mai el citen com a Vescomte: ho eviten en totes les seves cartes i en tots el comentaris que, en els seus manuals, fan d'ell. No se sentirien gens còmodes denominant-lo amb aquest títol nobiliari.

En canvi, els veïns de la cúria diocesana de la mateixa Girona, no tenien cap problema d'anomenar-lo com Vescomte. El dia tres de març, només dos mesos després de fer-li l'interdit pel motiu dels delmes, escrivien als clergues de Sant Feliu de Pallerols dient-los que quedava suspès l'entredit imposat contra Francesc de Verntallat, vescomte d'Hostoles. Així, sembla que les diferències entre la cúria i el vescomte estaven solucionades. Potser Verntallat no volia jugar-se l'ànima amb aquesta pena canònica.

En el mes de juny encara duraven les bandositats entre Bach de Rocabrana i el seu enemic Xatmar. Però, a més, s'afegia ara en Pere Galzeran de Cruïlles, baró de Llagostera, aliat de Gabriel de Xatmar. Les lluites entre magnats s'allarguaven en el temps i es feien extensives entre parents i amics de les dues parts (Chia, 1888c: 270). Pere Galzeran de Cruïlles havia lluitat en la guerra primerament per la Diputació, atacant la Força Vella de Girona que era, conseqüències d'un guerra civil, defensada pel seu pare. Després, va ser reialista; després, un altre cop, va lluitar a favor del duc de Lorena i, finalment, va ser reialista (Sobrequés, 1973b: 67). Li estaria reservat encara un paper en la qüestió remença. Els jurats informaven al rei d'aquestes bandositats el dia 29 de juny:

Ja dies ha per altre havem notificat a Vostre Excelència com ses instaurada alguna bandositat entre mossèn Xatmar i mossèn Bach i ara poch ha senyor molt excelent havem vist com lo dit mossèn Bach ses desexit del noble mossèn Galceran de Cruïlles (AHMG MA, 1478: 85rº).

En Bach de Rocabruna va enviar un cartell de deseiximent a Galzeran de Cruïlles. En aquests afers cavallerescos tenien molta importància els personatges subalterns que actuaven en les batalles a ultrança i en els desafiaments. Es tractava dels anomenats *reis d'armes*, *heralds*, *porsavants* i *trompetes* que feien de missatgers i de portadors de les lletres de batalla i cartells de deseiximent. En aquest cas, el *trompeta* va ser un tal Andreu Marco que es va fer càrrec de fins a cinc lletres de deseiximent que es van intercanviar Pere Bach i Pere Galzeran de Cruïlles des dels seus castells de Rocabruna i Calonge. Tots tenien la seva funció específica durant la celebració de la lluita, i, fins i tot, llur testimoni tenia fe notarial (Riquer, 1963: 100).

Els jurats de Girona deien que la ciutat i la província de l'Empordà estaven neguitoses per tal fet ja que *aquesta bandositat compren los més barons i gentilhomes* de la zona i que podia provocar una *total depopulació* (AHMG MA, 1478: 85rº).

No eren aquestes les úniques preocupacions amb els barons de la contrada. Quatre mesos després, era el baró d'Oms el que donava problemes. Els jurats de Girona acudien al Rei per queixar-se de Guillem d'Oms, que havia ocupat gran part d'Amer, canviant els límits de Santa Pau i Finestres, del qual es titulaba senyor, i aixecant forques en territori reial (Chia, 1888c: 271). En part, la zona d'Amer era, segons la donació del rei Joan de 1474, de Verntallat.

A la ciutat de Barcelona, el dia 28 de juliol de 1478, es va produir un eclipsi de sol. Això no era un bon presagi: anunciava calamitats. En Jaume Safont en el seu dietari particular va deixar clara constància: *fet eclipsi del sol, qui durà entorn una hora i mige, ço és, que començà entre XII i una, i dura fins II hores après migjorn; tornà lo sol molt groch i enforchí's la terra, no pas tant com la gent deyen ans que fos fet; dieun los stròlechs que aquest eclipsi de sol, segons lo signe en lo qual s'és eclipsat, demostre grans morts de reys i de prínceps, i destrucció de magnats. Deus ne gart mon senyor lo rey Johan, huy beneventuradament regnant, qui.ns feria gran fretura si moria*. De fet, Jaume Safont mai havia tingut simpatia pel rei i, molt probablement, esperava la mort del rei (Sans i Travé, 1992: LXV).

Hi havia una idea providencialista de la història: era una característica de la mentalitat cultural. El vell dictum llatí *cap mal sensen punició, cap bé sense remuneració* es feia sentir en l'interpretació dels fets i dels esdeveniments cosmològics (Hauf i Valls, 2004: 69).

Hug Roger, el comte de Pallars, seguia a les seves muntanyes del Pirineu. Era un dels grans comtes del Principat i, com a tal, podia tenir aquell orgull dels grans nobles de l'antic règim que podien sentir una certa independència de l'autoritat monàrquica. Tots els monarques havien tingut alguns grans nobles que els havien estat totalment contraris, produint guerres interminables: Hug Roger era un dels que tenia Joan II (Keen, 1986: 327). En canvi, Verntallat,

en realitat un simple donzell, no tenia arrelada aquesta independència. Al contrari, equiparable als *homes de paratge*, se sentia especialment vinculat al rei.

Durant l'any 1475 hi havia hagut una treva entre el de Pallars i el rei però, passat aquest període, el comte continuà fent incursions pel nord de Catalunya. L'any 1478 es pactà una altra treva. Durant aquest període, el jurista Joan de Socarrats, parent llunyà de Verntallat, anà dues vegades a negociar diferents afers a les terres d'Hug Roger enviat pel rei Joan II (Pelaez, 1981: 47).

Socarrats havia nascut a Sant Joan de les Abadesses cap al 1426 i havia iniciat la seva carrera com a escriptent a Olot. Després, va ser nomenat notari reial a Olot i jutge de la seva cort senyorial a partir de 1459. Socarrats s'instal·là a Barcelona el 1463 i col·laborà estretament amb el bàndol de la Diputació. Va exercir en diversos tribunals de Barcelona. Després de la guerra continuà la seva feina com a jutge a l'Audiència del governador general de Catalunya. El 1480 va vendre la casa que tenia a Olot (Toldrà, 2001: 269-279). El seu prestigi com a jurista el va fer, com Tomàs Mieres, un important col·laborador de tots els governadors; com a mínim des de 1463 fins el 1480. A diferència de Mieres, però, Socarrats va participar militarment en la guerra civil.

7. Els reis també moren. 1479

Amb els seus vuitanta anys a l'esquena, el rei Joan II es trobava de cacera per les terres del Garraf quan es va trobar indisposat. Fou instal·lat en una cambra del Palau Episcopal. El 19 de gener de 1479, a les tres de la matinada, va deixar de parlar i, tocadés les set del matí, va morir. El seu cos va quedar exposat a la gran sala del palau reial menor fins el dia 30 en què es va oficiar, a la catedral de Barcelona, el solemne funeral. Posteriorment, es traslladà el seu cos a Poblet (Rovira, 1931: 636-637).

Era el rei de Verntallat. Així com es podria deduir que la reina Joana no havia tingut mai cap tipus d'interès pel cap dels remences, en el cas de Joan II, se li podia veure una clara simpatia. El rei el va anar recompensant amb diverses donacions; el va nomenar capità general, conseller i, finalment, vescomte; el va escoltar en les seves reclamacions i quan feia d'intermediari dels pobles o homes que depenien d'ell.

Començava ara una nova època regida per un príncep de vint-i-set anys que portava sobre les seves espatlles una gran experiència. Ferran II trigaria uns quants mesos a arribar a la ciutat comtal per ser nomenat rei d'Aragó.

Un nou rei que hauria de lluitar per antigues reivindicacions dels seus súbdits. La situació remença no havia estat solucionada pel seu pare Joan II. Tant Ferran II com Joan de Margarit tenien una visió prou àmple com per lluitar contracorrent en aquest afer. El 30 d'abril de 1479 hi va haver unar reunió del capítol Catedralici Gironí per deliberar una proposta del

bisbe Margarit: volia conciliar les diferències entre els remences i els seus senyors (Fita, 1873b: 55-56):

In quo deliberavimus scribere Reverendissimo domino episcopo, qui obtulit duobus rusticis, scilicet an Almera hi an Espígol, quod duo syndici mitterentur ad regiam majestatem, unus pro parte domimorum et alius pro parte rusticorum ad consulendum Regiam celsitudinem, si dicti rustici solverent ab integro omnia jura dominis isto anno et de cetero, et quid aut quantum de preterito.

L'adverbi que utilitzen, *Scilicet*, significa que per *suposat, naturalment o evidentment*. El dos pagesos, Almera i Espígol, eren, *evidentment*, el dos síndics idonis per part dels pagesos, *pro parte rusticorum*.

En Llorenç Espígol començà a tenir un paper important com a síndic dels pagesos. Aquest mercader de Sant Feliu de Pallerols estava casat amb la neboda de Verntallat: Joana de Verntallat filla de l'hereu Llorenç de Verntallat. La relació amb el Vescomte d'Hostoles era molt estreta. Els recalcitrants canonges, amb Andreu Alfonsello com a delegat, van negar la proposta de Margarit.

Uns dies després, el tres de maig, Alfonsello va deixar constància a les actes capitulars de la notícia, d'àmbit internacional, del pacte que havien fet els turcs i els venecians. Això era considerat com una traïció dels venecians a tota la cristiandat: els turcs quedaven molt més lliures per navegar per la mediterrània i fer-se amos i senyors del mar. El vicari general també va voler deixar constància que la pesta que havia sobrevingut a la ciutat de Venècia la considerava un claríssim càstig del cel. Encara tenia temps per fer un comentari de les inclemències del temps atmosfèric, glosant una dita que titula com a catalana: *Et istis tribus diebus pluit de rag a rag, juxta vulgare cathalanorum: de mag, de rag a rag; de abril, de fil a fil*. Durant aquells tres dies havia plogut molt: pel maig, de raig en raig; per l'abril de fil en fil, com ja es deia en el català *vulgar* (Fita, 1878: 56). Les grans notícies que commocionaven tota Europa es barrejaven amb les petites sutileses de la vida quotidiana: es manifestava la senzillesa de les persones, amb la seva capacitat per admirar les coses grans i les petites amb una espontaneïtat que es recorda encara a certa gent gran dels pobles actuals del Principat (Huizinga, 1945: 11).

A la vall d'Hostoles, el vescomte va fer una compra molt significativa. El deu de maig es va fer amb una casa a la mateixa vila de Sant Feliu de Pallerols. Comprà la casa, que estava situada entre l'Església i el riu, a Salvador Coll, de la propera parròquia de Sant Miquel de Pineda i en presència del notari de la vall Miquel Ombert (Solà-Morales, 1974: 425). Probablement anés a viure tot seguit en aquesta casa, ja que a partir d'ara se citarà en alguns documents que Francesc de Verntallat vivia a Sant Feliu de Pallerols (APSFP).

És molt probable que la situació de la família Verntallat al castell es fes insostenible, tant per assolir un mínim de comoditats com pel propi manteniment. També era un fet comú: els

castells roquers havian deixat de ser el domicili habitual dels nobles i gentilhomes. Qui més qui menys, havia deixat de viure a les muntanyes per situar-se a les viles i a les ciutats principals. Alguns castells roquers es mantenien amb una petitíssima guarnició de persones. Altres castells, els més malmesos, que costaven molt de refer, sovint quedaven com a *nius de lladres* (AHMG MA, 1485: 115-116).

A principis del mes de juliol, els jurats de Girona van comunicar al nou rei Ferran II les noves de la vegueria. Un tal Xifre, potser el remença Pere Xifre de Canet, s'havia fet amb el castell de Rocacorba. Verntallat es va presentar amb una host de gent al castell exigint la seva devolució, com a amo i senyor del castell i del seu territori. Els del castell no li van fer cas però, veient que no podien estar gaire temps en aquella situació, van decidir negociar amb el sotsveguer i li van oferir el castell. Els jurats aprofitaren aquesta bona ocasió per demanar al rei que el castell passés a jurisdicció reial (Chia, 1888c: 281-282)¹¹².

El dia vuit tornaren a informar-li un altre cop de com s'estaven succeint els fets, de com, *alguns pagesos, entre los quals són alguns germans Xifre, tenen vuy a lurs mans lo castell de Rocavorva constituït dins aquesta vegueria i com apres mossèn Verntallat amb alguna gent armada es vengut sobre dit castell*. Els jurats recorden com els tals Xifrer havien, aleshores, ofert el castell als jurats de Girona i com ells, cautelosament, *non havem volgut pendre, i hauriem treballat que fos mes en poder del Sotsveguer d'aquesta vostre ciutat, lo qual aquell tingués per vostre senyoria*. Efectivament, el sotsveguer ho estava intentant, però no havia pogut pendre possessió *per causa de la obsidio (setge)*¹¹³ *del dit Verntallat*. A continuació, Verntallat va escriure als jurats reclamant els seus drets: *apres senyor molt poderos, per quant lo dit Verntallat ha tremes avui a nosaltres li volguessem fer tornar lo dit castell. Es stata feta resposta pres era en mans del dit Sotsveguer quel tenia per vostre Magestat pregant-lo volgues prestar paciencia fins que vostre gran senyoria consultara de aço fos provehit i manat*. Els jurats demanaven a Verntallat que tingués paciencia mentre el rei decidia què s'havia de fer. Altre cop s'escusen amb que no són competents en la jurisdicció del sotsveguer. També li demanaven que retirés la seva gent armada i que no fes mal en els poblats del terme del castell. Per totes aquestes coses, els jurats havien deliberat informar el rei *de hora en hora*, a fi que es dignés proveir i donar solució a aquest *negoci*, recordant com el castell de Rocacorba era de jurisdicció de la corona reial (AHMG MA, 1479: 59r°).

Els germans pagesos Xifrer no li van fer una bona jugada a Verntallat, i es pot interpretar com una pèrdua del seu prestigi entre un cert grup de remences. El vescomte d'Hostoles no va tenir la paciència que li demanaven els jurats de Girona. L'11 de juliol, els de Girona escrivien als consellers de Barcelona explicant amb detall totes les circumstàncies i com s'havia demanat a Verntallat que no fes *dan ne dampnatge als poblats en lo terme del dit castell*, fins que el rei donés solució. D'aquí es pot deduir que els Xifrer i els pagesos que havien pres el castell eren d'aquell terme. *Empero aço no obstant*, i malgrat els avisos que li

havien fet, Verntallat havia entrat *amb la dita sua gent cometent molts dans en lo dit terme, en tal manera que ens sembla sien los presagis del principi de la guerra d'aquest principat, la qual cosa nos te tant agreujats* (AHMG MA, 1479: 60). No anaven errats els prohoms de la ciutat de Girona quan deien que aquests fets els semblaven els presagis de la guerra que, en efecte, havia començat també amb aldarulls de pagesos. Tot i això, encara havien de passar sis anys perquè esclatés de manera definitiva la segona guerra remença.

El rei es trobava a Saragossa i va enviar una carta ordenant a les autoritats que el castell de Rocacorba quedés en mans del seu criat Hotger d'Agramunt. Sembla que Hotger no va voler acceptar aquest solitari castell i, finalment, entre uns i altres, va quedar abandonat un altre cop. Com a castell roquer era més un símbol que un veritable lloc per mantenir a algú. Tant es així que, el 24 de juliol de 1480, els jurats demanarien al rei que el castell fos enderrocat per evitar que es convertís en *niu de lladres* (Chia, 1888c: 282).

8. Ferran II.

El 22 d'agost de 1479, Ferran II va convocar els estaments de Catalunya a prestar-li jurament de fidelitat. El vincle que lligava els vassalls i els senyors suposava una confiança molt personal i tenia una naturalesa de caràcter tan individual entre les dues parts que, en cas d'òbit, es feia necessari un nou acte de vassallatge (Moxo, 1985: 141). El rei els convocava a Barcelona el següent dia 1 de setembre (Vicens Vives, 1937: 58-62)¹¹⁴. Com era habitual, es convocava els tres braços o estaments: el braç eclesiàstic, el braç militar i el braç reial. El braç militar comprenia una llarga llista de convocats que, com sempre, es dividia en tres grans blocs: els *nobilis*, el *militis* i el *domicelis*; és a dir, els nobles, pròpiament dits, els cavallers i el donzells.

Entre els nobles hi havia, en primer lloc, el comte de Cardona i de Prades màxima autoritat de la noblesa. A ell es dirigeix la carta model. A continuació, *sub simili forma, signatura, mandato et data fuerunt littere, pro Statu nobilium et militum directe, infrascriptis*, s'enviava una còpia idèntica a 29 personatges més com, per exemple:

El noble e amat conseller nostre lo vezcomte de Ylla i de Canet.

El seguien fins a 28 noms més. Entre ells hi havia: *En Nofre de Rochabartí, Vezcomte de Roda, Pere de Rochabarti, Berenguer de Recasens, Bernat Gilabert de Cruilles, Galceran de Cruilles, lo bastard de Cardona*. Tots aquest personatges tenien l'antecedent de *Al noble e amat conseller nostre* i, a continuació, el seu títol més específic. Uns, simplement, són titulats com *mossèn* o *don* i, altres, com a *baro*. L'últim personatge de la llista dels 28 homes principalíssims del Principat, dels *nobilis*, és aquest:

Al spectable, noble e amat conseller nostre Francesch de Verntallat, vezcomte de Stoles.

En Verntallat es l'últim dels nobles citats però és, també, amb Joan de Cardona, l'únic titulat com *Spectable: Al spectable, magnífic e amat conseller nostra don Joan de Cardona, condestable d.Arago*. El *espectable*, és a dir, el *respectable* (Costa, 2001: 74), aquell al qui cal tractar d'una manera especialment acurada. El convoquen, per fer homenatge al rei i l'anomenen sense embuts, com a Vescomte d'Hostoles. El mateix títol nobiliari que s'estalviaven de citar els jurats de Girona, la cancelleria reial no li negava pas.

Després, hi havia una llarga llista a part amb els cavallers i donzells. Entre aquests cal recordar a:

Joan Pere de Vilademany, cavaller.

Pere Joan Ferrer, cavaller.

Al magnífic e amat conseller nostre mossèn Joan Çarriera, batlle general de Catalunya.

Bernat de Margarit (maior i menor de dies).

Bernat Gabriel de Xatmar, cavaller.

Al amat nostre En Cartella de Falgons, donzell.

A mossèn Pere de Belloc, donzell.

Al amat nostre mossèn Pere dez Bach de Rocabruna (no posa si es donzell o cavaller).

Al amat nostre mossèn Guiller d.Oms, cavaller.

Al amat nostre mossèn Aymerich, maior de dies, cavaller.

Alguns porten el *mossèn* abans del nom; altre l'*En*; altres, són anomenats com a *consellers*; altres, en fi, són citats com magnífics i amats o, simplement, com amats. Es fa difícil distingir el perquè de les diferències entre uns i altres. En principi, a les convocatòries a Corts i en els documents de la cancelleria, es tractava de *mossèn* els cavallers i, en canvi, els donzells venien precedits per la partícula *En*. Tanmateix, a les cúries municipals, baronials i eclesiàstiques i en els registres notariais, aquestes distincions eren molt relatives (Sobrequés, 1473b: 39).

En Verntallat, aquest cop, surt amb un grau més alt que els altres grans capitans: Pere Joan Ferrer, Gabriel Xatmar, Pere Des Bach i Guillem d'Oms que, tot i ser baró de Santa Pau, surt com a cavaller. Malgrat que es cuidés el protocol es feia difícil per a la cancelleria porta el control de si un gentilhome era donzell o cavaller.

Va acudir el Vescomte d'Hostoles a la convocatòria del rei? Es fa difícil d'imaginar. No sembla que estigués gaire predisposat o potser va enviar un procurador. El dia 1, efectivament, el rei Ferran va entrar a la ciutat per la porta de les Drassanes: tothom el volia veure i tot estava ple de gom a gom. En el pla de Sant Francesc, el rei jurà les llibertats de la ciutat. A la setmana següent hi hagué, a la plaça del Born, brillants justes de cavallers. El comte-rei va presidir els combats i el consell de la ciutat li oferí una vaixela com a present de benvinguda. El dia 14, solemnitat de l'Exaltació de la Santa Creu, el rei jurava les llibertats de Catalunya a la sala del

Palau Reial. Alhora, va aprofitar per demanar ajuda al Consell, unes bones lliures, per socórrer el reialme de Nàpols i per posar en estat de defensa Sicília: els turcs estaven donant molta guerra. A més, el rei, volia recobrar els comtats del Rosselló i la Cerdanya del rei de França (Rovira, 1934: 13).

Els jurats de la ciutat de Girona, entretant, no perdien el temps: el cinc de setembre enviaven un llarg memorial als seus representants a Barcelona, que havien prestat fidelitat en nom seu, donant-los instruccions per informar i demanar al rei diverses peticions. En la quarta instrucció demanaven al Rei que revoqués les donacions que Joan II havia fet a Francesc de Verntallat i a altres (AHMG MA, 1979: 124rº-126rº):

A mes, avans, supplicaran a la predita majestat que sia merce sua, no vulla fer donacions ni infeudacions de lochs, castells ni parròquies reials de la batlia o vegueria de Gerona, ni de les jurisdiccions d'aquelles, com sia cosa molt perjudicial a aquesta ciutat, e ti amus en aquesta. Alla on sien poder donades, o infeudades i consentides, axi, com se diu, es stat fet de les jurisdiccions de les parròquies de Medinyà, de Sant Gregori, de Celra, i Bordills, de la Pere, i de Cassa de la Selva, i del Castell de Rocacorba i d'altres lochs i parròquies donats segons se diu a mossèn Verntellat i altres qual sevol, que sien revocades, com sia contra privilegis i Capítolls apellats de les reemçons dells quals sia feta fe en continent Ials seu porten.

Les donacions fetes al noble Verntallat no eren les úniques que reclamaven; però sí que era l'única persona que citaven en el seu memorial. Podien citar, per exemple, Gabriel Xatmar, senyor de Medinyà, o al nebot del bisbe, Bernat Margarit, que era el senyor de Sant Gregori; però no ho feien. En Verntallat lluitava per mantenir com a seus els llocs que li havia donat Joan II; els jurats en canvi es queixaven que les donacions estaven viciades ja que era en contra de les redempcions que havien pagat aquests pobles.

Bé per aquestes queixes dels de Girona i altres que pogués haver-hi, bé per una visió del rei de caràcter més absolutista, bé per posar a lloc els senyors, el 23 del mateix mes de setembre, Ferran II va estendre una important ordre reial (Arnall, 2000: 898-899)¹¹⁵: disposava que, a partir d'aquell moment, fossin els oficials ordinaris de les diferents ciutats, vil·les i parròquies del Principat de Catalunya i no els capitans, els qui exercissin la jurisdicció en aquells llocs. Es tractava d'una ordre important que segurament feia temps que volia posar en pràctica per limitar el poder dels capitans de la guerra. A Verntallat l'implicava de ple: deixava de ser capità general i, pel que va suposar de fet, deixà de tenir les jurisdiccions criminals que passaven a dependre de la Corona (Monsalvatje, 1908: 141). En canvi, en principi, no suposava que deixés de ser vescomte.

La pena per no obeir aquesta llei era de deu mil florins d'or. A més deia que, *perquè algú o alguns ignoràntia al·legar no puguen, facen la present particularment intimar i denunciar a aquell o aquells capitans de que seran requests, guardant-se tant uns com els altres de fer lo contrari en alguna manera, si la gràtia nostra han cara i la dita pena desigen no*

incórrer, com aquesta sie i és nostra voluntat i ferm deliberat i irrevocable prepòsit. Ferran II estava agafant les brides de la monarquia; una monarquia que començaria a tenir característiques diferents a la del seu pare.

La còpia de l'ordre de Ferran II s'aniria difonent pel principat. No se sap com li va arribar a Verntallat la notícia. Els jurats de Girona, en canvi, van pendre bona nota en el seu manual d'acords (AHMA MA, 1479: 94vº-95vº). Tot l'afer del castell de Rocacorba, amb les seves constants missives al rei, començaven a donar fruit.

Cinc dies després, el capítol de la Catedral de Girona, a mans del seu vicari general, Andreu Alfonsello, feia constar com, per una pragmàtica de Ferran II, es restituïen a l'Església tots els drets que tenia abans de les turbacions dels remences, *prout erat ecclesia ante guerram et turbacionem pagensium de redimentia* (Fita, 1873b: 56)¹¹⁶. Així, la qüestió remença començava un altre cop a estar en primera línia reivindicativa, provocant una situació que es feia insostenible. Mancava un marc legal de referència per garantir els drets que emanaven del treball agrari de la terra. Els senyors havien rebutjat les pragmàtiques del rei Alfons el Magnànim i els pagesos volien aprofitar-les per ampliar-ne els seus límits. En el començament del nou regnat tothom volia portar l'aigua al seu molí (Vicens Vives, 1978: 120).

Amb el nou rei començà també una nova època de lloctinença general. El rei confià el govern del Principat a l'Infant Enric d'Aragó l'onze de novembre de 1479, justament el dia que Enric complia 34 anys. Enric era cosí de Ferran el Catòlic i fill d'Enric d'Aragó i de Sicília, germà de Joan II, que va morir cinc mesos després del naixement del seu fill. El seu oncle, el rei Joan havia demostrat sempre un gran afecte pels seu nebot. L'Infant Enric era comte d'Empúries i, per tant, era un gran propietari de terres remences. Aquesta condició el faria poc adient per fer d'intermediari entre pagesos i senyors (Vicens Vives, 1978: 123; Sobrequés, 1973b: 48-54).

9. 1480-1481

A Ferran II, entre la multitud d'afers que surgien del govern de tantes terres, no se li escapava l'actitud dels remences, que neguitavejaven en veure que les seves reclamacions podien estar en perill davant de les reiterades reclamacions dels seus senyors. A mitjans del mes de març de 1480, el rei escrivia a l'Infant Enric, lloctinent general del Principat, comentant-li que els pagesos de la muntanya de Verntallat estaven celebrant parlaments i que havien resolt no pagar ni censos ni tasques degudes a la propietat o a la remença personal (Serra, 1925: 15)¹¹⁷. No es pot assegurar quina va ser l'actitud de Verntallat, però ningú dubta en nomenar la zona de la muntanya dels pagesos com una regió de Verntallat. Els fets posteriors no deixaren dubte que Verntallat seguia pensant en el seus remences malgrat el seu títol de Vescomte d'Hostoles.

Potser per aquesta possible inestabilitat que es produïa a la Muntanya, l'Infant Enric va fer un pregó el 15 de març ordenant que ningú no gossés de treure de Catalunya *cavalls de brida ginets*. La manca de cavalls, des dels temps de la guerra, es feia sentir encara molt (ACA AR, 1479-1487: 71v^o)¹¹⁸. Era freqüent, a gran part d'Europa, que les autoritats es preocupessin per facilitar cavalcadures per formar un exèrcit, més que equipar directament amb cavalls i armes a les seves tropes. Aquest era l'objectiu de moltes prohibicions a l'exportació d'armes i cavalls en temps de guerra (Contamine, 1984: 239).

Un mes més tard, preocupat pel bon ordre de la ciutat, l'Infant Enric, prohibia que es portessin espases d'una o dues mans, sots pena de perdre-la i un dia de presó. S'exceptuaren d'aquesta ordre els cavallers, però amb la condició que la portessin cenyida. Els oficials reials farien complir aquesta ordre sots pena de 25 florins d'or (ACA AR, 1482-1485: 50)¹¹⁹.

En un altre ordre de coses, l'Infant Enric va fer un altre pregó per a tothom, el 28 de març, prohibint disfregar-se per fer la representació de la passió i mort de Jesucrist, ja que donava lloc a actes profans i a desmans de la joventut (ACA AR, 1479-1487: 49)¹²⁰. Malgrat la mentalitat religiosa de la gent, els costums no estaven exclosos d'una superficialitat burleta i inconscient per part de la gent jove.

Les diferències que hi havia entre Verntallat i els jurats de Girona per la jurisdicció del castell de Rocacorba també es donaven en altres latituds. Pere Joan Ferrer havia tingut molts problemes amb els seus homes del Maresme amb motiu d'una donació de jurisdiccions com a premi dels seus treballs. Joan II li havia concedit la jurisdicció civil i criminal del castell de Burriach el 27 de maig de 1475, adjudicant-li com a terme Argentona i Cabrera; pocs temps abans, a finals de 1474, també havia donat a Verntallat el Vescomtat d'Hostoles. Pere Joan Ferrer, des de 1473 fins el 1480, havia tingut força plets amb els seus súbdits. També, Ferran II havia estat al cas: el 16 de març de 1479 havia avisat Ferrer que no maltractés els seus vasalls i, finalment, el 28 d'abril de 1480, havia escrit una ordre determinant a Pere Joan Ferrer i els seus vasalls incorporant el territori del Maresme a la corona reial (Carreres Candi, 1892. 181-184).

El cas de Verntallat i Ferrer amb la jurisdicció de castells i termes era paral·lel: en primer lloc una donació viciada de Joan II; seguien unes queixes dels vassalls o d'altres senyors; i, finalment, una intervenció de Ferran II intentant arbitrar una solució. Per contra, havia estat molt diferent l'actitud de Ferrer i Verntallat respecte els seus súbdits. En el cas de Ferrer, no hi va haver més que problemes. En el cas de Verntallat havia tingut problemes puntuals amb els germans Xifre que havien pres el castell de Rocacorba i havia patit una reivindicació dels homes de la vall d'Hostoles; en canvi havia ajudat als homes de Corçà, de Constantins, i havia afavorit amb diverses disposicions els homes de moltes altres poblacions. Sí, en canvi, havia estat objecte de les reclamacions dels senyors d'Oms, dels Cartellà, i del municipi i bisbat de Girona.

Hi ha un veritable paral·lelisme entre Pere Joan Ferrer i Francesc de Verntallat: tenen una ascendència noble; són dos cabdills d'homes amb el grau militar de capità general; són

donzells resolutius; reben una alta recompensa, viciada jurídicament, per part de Joan II; pateixen la pressió de Ferran II per posar-los al seu lloc. En el fons, estan tots dos a cavall entre dues èpoques: en primer lloc es veuran afavorits per el rei Joan, en un marc més feudal, que vol encimbellar uns nobles a expenses dels seus vasalls; posteriorment es trobaran amb el rei Ferran que, amb una concepció més moderna i més absoluta de l'estat, lluitarà per disminuir la força de la noblesa (Carreres Candi, 1892).

Un altre fet que reflectia l'actitud dialogant de Ferran II, que cercava la pacificació del país, va ser l'intent de concòrdia amb el comte de Pallars. Aprofitant el nou regnat, lliure d'antigues susceptibilitats, es va pactar la pau. El rei encarregà a l'alguatzir, Joan Bauquer, que pugés a les muntanyes del Pirineu per prendre jurament de fidelitat a Hug Roger, en nom del rei (ACA AR, 1479-1487: 70)¹²¹. Això no obstant, pocs dies després, el 29 de juliol de 1480, el lloctinent general del Principat, escrivia al comte de Pallars. L'Infant Enric, restava marevellat de com, tot i haver firmat Hug Roger la capitulació del rei, el qual havia, graciosament, oblidat tot el que havia passat anteriorment, havia robat el bestiar del cardenal de Lleida; més encara quan sabia que era funció del rei l'administració de la justícia (ACA AR, 1479-1487: 82)¹²².

En el tema candent dels remences, el rei Ferran havia autoritzat l'elecció de síndics entre els pagesos a fi que es traslladessin a Barcelona per tractar el projecte de concòrdia. Un dels elegits, el representant per la Muntanya, va ser Jaume Coll Ferrer de Falgons que, anys després, recordaria en el seu compte de despeses com a síndic, que va ser durant la seva estada a la ciutat comtal a on *nos fou dit per part de nostre senyor rei que volia tractar de concòrdia entre los senyors i pagesos* (Vicens Vives, 1978: 125). També hi eren Joan Serra de Pineda, com a representant del vescomat de Cabrera, en Mateu Calm de Bas, Pere Casellas de Crespià i Griver de Mieres (Vicens Vives, 1978: 128). Tant en Calm com en Griver tenien una important relació amb Verntallat. Mateu Calm, àlies Vilamala, havia estat un important home de confiança de Verntallat i els Griver de Mieres emparentarien amb una de les filles del cap dels remences. Per tant, el més probable és que Verntallat estigués enterat de primera mà de totes les negociacions dels remences a la cort.

Probablement aquestes negociacions a Barcelona van produir la confirmació de certes immunitats i franquícies dels mals usos que tenien diverses poblacions remences de la vegueria de Girona que va concedir el rei el cinc de febrer de 1481 (Serra Ràfols, 1925: 15)¹²³. La curiositat està en què tots el pobles i llocs escollits eren els mateixos que els concedits a Verntallat pel rei Joan II l'octubre de 1474; i els mateixos que, a prec de Verntallat, havien obtingut en el mes de desembre de 1474 la gràcia d'un indult general per les trifulques de la guerra.

No els degué sentar gens bé als senyors aquesta concessió, ja que tans sols un mes després van aconseguir del rei la seva revocació. El deu de març van ser anul·lades les immunitats a aquelles poblacions situades entre el riu Ter i el Fluvià, per súplicas de les Corts

que se celebraven a Barcelona (Serra Ràfols, 1925: 15)¹²⁴. Tant l'estament militar com l'eclesiàstic i el reial es van sumar a aquesta petició.

En aquells dies es va fer elecció del representants a les Corts:

La cort general del Principat de Catalunya, la qual la Magestat del Senyor rey celebre en la ciutat de Bachinona desijant la fi d'aquella ha deliberat i delibera esser elegides i de present elegix 45 persones, ço es 15 per quistun estament o bras de aquella.

Entre els representants a les Corts hi havia Pere Joan Ferrer, Bernat Margarit i Damià Catllar pels cavallers. Les 45 persones elegides a Corts treballarien de valent per aconseguir del senyor rei una llei que deixés les reivindicacions remences, en general, i la dignitat de Verntallat, en particular, en l'estat en què es trobaven en un principi.

Els senyors van lluitar per contrarestar la possible ofensiva de les reclamacions remences, de manera que, el 8 d'octubre de 1481 van aconseguir del rei la constitució titulada *Com per lo Senyor*. La nova llei promulgada a instància de les Corts declarava la inconstitucionalitat de la sentència interlocutòria de 1455 d'Alfons el Magnànim: *amb la present constitució revoquem i anulem la dita sentència i volem i ordenam que los senyors alodials i directes de les dites remences sien tornats i de present tornam aquells en aquella possessió i recepció de tots censos, tasques, jornades, servituds o altres drets*. El rei va restar força obligat a fer aquesta concessió i, anys després, va justificar en la introducció de la Sentència de Guadalupe la forta pressió que va patir per part de les corts que *importunaba nuestra revocación, impidiendo la conclusión de la Corte si aquella no haciamos* (Vicens Vives, 1978: 127-128).

La constitució *Com per lo senyor*, considerant el conjunt de l'actitud de la monarquia en els anteriors 40 anys, no responia a una realitat de recerca de solucions per l'abolició dels mals usos. Veritablement, va suposar un malestar tan gran entre els remences que provocaria una altra revolta de grans dimensions (Lluch, 2005: 407). Malgrat tot, el rei va prometre reservar el temps d'un any i un dia per poder demanar justícia a les reivindicacions de la constitució *Com per lo Senyor* (Vicens Vives, 1978: 132).

Al cap de pocs dies arribava la corresponent còpia de la constitució i dels capítols de les Corts als jurats de Girona, que no van trigar a incorporar al seu manual (AHMG MA, 1481: 115-124v^o). Per a ells era també un gran pas: era una altra resposta positiva a les seves reivindicacions, ja que també, en aquestes corts, el rei, anul·lava totes les donacions que havia fet el seu pare Joan II i ell mateix en temps de les torbacions de la guerra civil. Era una revocació dels privilegis i donacions que s'havien donat amb tota regla:

Primerament, ateses les diferencies que son previngudes per causa de les dites perturbacions sobre les alienacions, impugnacions, i ocupacions fetes de viles, castells, iurisdiccions, rendes i altres drets de nostre reyal patrimoni entre les persones aqui son fetes, i tenint en compte les alegacions que han fet dels seus privilegis les ciutats i viles reials, i atenent

que pel bé del Principat de Catalunya es convenient la confirmació *del nostre reyal patrimoni lo qual per causa de les dites alienacions i impugnacions fetes d'aquella per causa de dites turbacions es stat molt disminuït, (...) volem, provehim, manam, stablim i ordenam que tots i qualsevol castell, forteses, viles o lochs, iurisdiccions civils o criminals i mixtes, drets i rendes i qualsevols altres béns de qualsevol nom o condició sien pertanyents en qualsevol manera a nostre reyal patrimoni que durant les dites turbacions i fins la present, fossin donades pel seu pare o per ell mateix, tornessin a la jurisdicció real (AHMG MA, 1981: 153vº). Així per exemple, el castell d'Hostoles, que havia estat de jurisdicció real abans de les turbacions però que havia estat donat per Joan II a Verntallat després de la guerra civil estava clarament inclòs en aquesta disposició. Citava en canvi, l'excepció de la vila, castell i baronia de Martorell de mossèn Requesens de Soler, ja que una part era de jurisdicció reial i una altre de senyorial. També es feia excepció del castell de Cabrils i el d'Anglès.*

Per que quedés ben clar, el rei en aquests capítols de les corts continuava especificant les seves ordres dels béns que no eren de patrimoni real o especificant ordres per altre tipus de concessions, gràcies o donacions:

Es donava per *revocats totes i qualsevol gracies, donacions, empenyoraments, bendicions o qualsevol altres alienacions per qualsevol causa i raho a qualsevol persones encara que fossen reials o de sang reyal per lo dit senyor rey pare meu o per nos o per altres havent ne poder o per altres qualsevol persones*. Feia una numeració exhaustiva d'aquests béns; podien ser viles, castells, llochs, baronies, castellanies, censals, batudes, jornades, beneficis regulars, encara que fossin majors o menors o de dret reial o senyorial i, fins i tot, dignitats. Cal incloure, malgrat que no estava anomenat en aquestes donacions i gràcies, el títol de vescomte d'Hostoles i les donacions de terres no reials fetes a Francesc de Verntallat. No donava marge per una possible reclamació: *imposam silenci a tots i qualsevol prelats, barons, magnats, cavallers, beneficiats e singulars persones*. El text no donava peu a cap mena de dubte i es manava que aquestes possessions *fossen fetes tornades, restituhides i tornats i restituhits axi com amb la present los tornem i restituhim als primers senyors i posehidors d'aquelles* (AHMG MA, 1981: 154rº).

Si en Verntallat no tenia clar que havia de deixar el castell d'Hostoles les autoritats no ho dubtaren pas. Un mes després, el 21 de novembre de 1481, Ferran II ordenava a l'algutzir reial, Pere Terrí, que, en virtut del poder fet a les Corts de Barcelona sobre la devolució de béns a la corona reial, es presentés al castell d'Hostoles i fes retornar a Francesc de Verntallat el castell a Nicolau de Próxide. Cal destacar que en el document ja no surt anomenat com a Vescomte però, sospitosament, sí que surt com a noble i també com a capità: *per qual nobile et dilecto (...) francesc de Verntallat capità* (ACA AR, 1480-1482: 172)¹²⁵. En el mateix dia es donava ordre de retornar el castell de Montagut a Catherina, vídua de Joan Munera, que estava ocupat per Berenguer de Bardaxi. Tant en aquesta data com en els dies següents es van fer

reclamacions de menor importància com la de retornar l'ofici d'escrivania de la cúria de lleida a Jaume Dili, que retenia Joan de Lodovico, o que es retornés un troç de terra a Guillem Çoquer (Vicens Vives)¹²⁶.

Tota aquella gran donació que Joan II havia fet a Verntallat s'anava esfumant. El nou rei Ferran II feia i desfeia les peculiars donacions que amb un criteri circumstancial havia fet el seu pare. El 1479 havia suprimit les capitànies de la guerra i havia posat els oficials ordinaris per exercir la jurisdicció competent. Ara, el 1481, feia tornar totes les possessions i jurisdiccions als mateixos posseïdors d'abans de la guerra. També suprimia qualsevol tipus de gràcia que hagués concedit el seu pare. Si, per una banda pot semblar injust que no es recompensés a les persones que l'havien ajudat, per altra banda, tampoc semblava just donar possessions d'altres persones amb un criteri molt relatiu. La solució no era fàcil, però Ferran II va escollir una opció i la va seguir fins al final. Evidentment, Verntallat va quedar perjudicat. Com reaccionaria davant d'aquest canvi tant important de posició?

Per començar no va voler tornar el castell a l'alguzir reial Pere Terri en el novembre de 1481. Tres mesos més tard, el 9 de febrer de 1482, l'Infant Enric, va manar al veguer Otger d'Agramunt que s'apoderés de les fortaleses d'Hostoles i de Rocacorba. La instrucció, entre altres coses, demanava que s'intentés convèncer a Verntallat a fi que deixés el castell en mans del Rei acatant les seves ordres i que, si ho refusava, se li fes entrega d'una carta del lloctinent a Verntallat (Vicens Vives, 1978: 130). Aquestes són les paraules exactes que trametien al veguer:

Instruccions fetes a Hotger de agramunt veguer de Girona.

Primo que Hotger de Agramunt amb aquella (...) sen vage al Castell de Stoles i que amb aquelles millors paraules que pora i sabra fare se (...) que mossèn Francesc de Verntallat detenidor i possehidor del castell de Stoles que dit castell meta en mans i poder del dit Otger i aço per observar als manaments del S. R (ACA AR, 1482-1491: 53, 71-72v°).

L'Infant Enric es feia càrrec que no li seria fàcil al veguer, fer-se amb la fortalesa i que havia de convèncer amb les millors paraules que tingués a Verntallat. Vet aquí l'actitud de l'antic vescomte. En cas que no li fes cas, Hotger d'Agramunt, havia de donar a Verntallat una carta del lloctinent general. Si, en el pitjor dels casos, seguia sense fer cas, aleshores havia de convocar el sometent de les vegueries de Besalú i Girona per atacar el castell.

La carta del lloctinent general a Verntallat deia el següent:

Mossèn Verntallat magnífic i be amat nostre: per alguns escrits respectes i consideracions que hem fet en el nostre nom i amb el nom del rei hem intentant recuperar totes les forces i vullam haver ha nostres mans i poder aqueix castell que vos teniu de Stoles. Vos encarregam i manam sots lo deure i naturalesa i fidelitat que son tenguts al dit senyor Rey metan lo dit castell d'Stoles en mans i poder de amat alguzir del senyor Rei i nostre Hotger d'Agramunt, donzell. Lo qual per aquesta raho han creat alguzir i trametem a les parts d'ella

amb comissió de prendre lo dit castell i tenir aquell per lo dit senyor Rei o per nos, fins altrament sia provehit de absolbres de tota obligació, sacrament i homenatge que per la guarda i custodia del dit castell tengan feta i prestada al dit Senyor Rei o altre qualsevol persona. E guardam vos de fer lo contrari sots incorrement de la dita pena (ACA AR, 1482-1491: 72vº).

Estava també firmada amb la mateixa data i en el mateix lloc. Això era posar Verntallat entre l'espasa i la paret. Els dubtes per pendre la decisió més correcta i el consell, probablement contradictori, dels seus principals homes li suposarien un bon calvari. Tot indica que va fer cas al possible càstig que li podia caure: pels fets posteriors es pot deduir que Verntallat va tornar el castell. Molta era la pressió per no fer-ho. Més endavant actuaria amb un criteri diferent.

En cas que, efectivament, abandonés el castell es quedava ja com abans de la guerra: un gentilhome casat amb una pagesa de remença. Evidentment tindria més possessions ara que quan es va casar el 1446: havia fet el seus negocis i, pel que es dedueix i s'ha exposat dels arxius notariaus, havia augmentat el seu patrimoni. El seu lloc de residència restaria al mateix Sant Feliu de Pallerols, probablement era la seva vivenda habitual, abandonant completament el castell d'Hostoles. Almenys això és el que es pot deduir d'un document de Sant Feliu de Pallerols del mes de març del mateix any. En aquest document d'elecció del nou batlle de la vall d'Hostoles surten anomenades moltes persones que van estar implicades en l'elecció. En la citació de les persones sur Verntallat com a noble i domiciliat a la villa de Sant Feliu de Pallerols: *nobilis Franciscus de Verntallat in villa Sancti Felicis domiciliatus* (APSFP, 1482). També hi són presents en Martirià Amalrich, jutge del vescomtat de Bas, Benedic de Nespleda de Sant Feliu de Pallerols, Llorenç Torra (aquell sots-capità de Verntallat a la Vall d'Hostoles) i el seu nebot Llorenç Espígol, cada cop més actiu. El nou batlle és un tal Nicolau Prat que ha de prestar el corresponent jurament.

L'efecte que podia produir en els pagesos de remença l'abandonament del castell d'Hostoles del seu referent en la lluita, Francesc de Verntallat, no seria gaire animant. Provocaria tot tipus de comentaris.

Paral·lelament, la qüestió remença es posà una altra vegada en primera línia. Un mes després que Verntallat fos desposseït del seu castell, centre d'operacions de la zona remença, es va produir un fet violent que va commocionar a tot el Principat. Joan Des Vern, un recaptador d'impostos, va ser trobat mort en plena zona de la Muntanya. Havia estat assassinat amb un tret de ballesta que li havia traspassat el pit. El seu cos es va trobar el 12 de març de 1482 en el lloc de la Barroca, o Sobreroca, de la baronia de Santa Pau, a tant sols un parell d'hores caminant del castell d'Hostoles (AHMG MA, 1482: 22vº)¹²⁷. També estava molt a prop de Granollers de Rocacorba, és a dir, la zona que Pere Joan Sala dominava amb els seus pagesos.

Al dia següent, els jurats de Girona escrivien esverats als funcionaris oficials a fi que s'iniciés una investigació de l'atemptat contra Joan Des Vern, ciutadà de Girona, i recaptador

d'impostos. Des del començament es va sospitar dels remences i, a principis de juny, es va saber que els autors havien estat Pere Joan Sala i una altre remença, que van ser detinguts i arrestats a les presons de Girona. El lloctinent, l'Infant Enric va ordenar que els presos fossin portats a la ciutat de Barcelona. L'ordre no es va portar a terme puix què a l'abril de l'any següent es va demanar altre cop que fossin portats a la ciutat comtal (Vicens Vives, 1978: 131-132).

No és possible saber què va passar amb Pere Joan Sala. Un any després estava ben viu trescant per les terres gironines. Tanmateix, l'Infant Enric va pendre les seves mesures i va prohibir als pagesos, el 16 d'octubre de 1482, la possessió de cavalls, amb l'excepció dels *matxos* no aptes per cavalcar i sempre que aquests fossin declarats. Per la seva banda, els remences, no es van quedar creuats de mans. El dos síndics Pere Pi, de Sant Daniel, i Joan Serinyà, de Canet, van marxar a veure al rei a la cort per acollir-se a la promesa de Ferran II de reservar-se un any i un dia per donar resposta de la constitució *Com per lo Senyor* i demanar justícia. Els síndics tornaren de la reunió amb una provissió reial que convidava a la concòrdia entre senyors i pagesos i que encomenava aquesta tasca al lloctinent general (Vicens Vives, 1978: 132).

Tanmateix, l'Infant Enric, no estava per la feina dels remences. Ans al contrari, el 15 de gener de 1483, a instàncies dels senyors, va estendre un provisió general dirigida als oficials reials en què s'ordenava que es fes complir la llei de 1481 *Com lo senyor*, ajudant als senyors i, si es feia necessari, utilitzant la pignoració de béns i, fins i tot, l'empresonament de persones. Ell mateix, el lloctinent, prenia mesures per fer-ho al seu comtat d'Empúries. Així, la seva condició de gran propietari el condicionava davant les necessitats dels remences i es convertia, en aquesta qüestió, en un representant del rei limitat per les seves circumstàncies personals, provocant entrebancs en les disposicions de Ferran II (Vicens Vives, 1978: 134).

Tant es així que, el lloctinent va donar l'excusa d'un viatge que havia de fer a les seves possessions de Segorbe per encomanar, el 26 de gener de 1483, les negociacions amb els remences al baró de Cruïlles. Li donà al baró unes instruccions tant minses i determinades que es reduïen a escoltar els remences i els senyors i fer, posteriorment, el corresponent informe (Vicens Vives, 1978: 135)¹²⁸. Com si no sapiguessin ja des de feia temps quines eres les diferències entre pagesos i senyors.

Tanmateix, el baró de Cruïlles, fou diligent en organitzar una reunió de síndics a Corçà el dia 4 de febrer. D'aquesta reunió se'n va convocar una altra pel 14 de març en què es va decidir fer les corresponents peticions dels remences davant els eclesiàstics de Girona i davant el lloctinent i nobles a Barcelona. El mateix baró va contestar al síndics amb una resposta negativa a les seves reivindicacions (Vicens Vives, 1978: 137).

Amb aquestes negatives, els síndics dels pagesos van aconseguir entrevistar-se directament amb el rei, que es trobava a Còrdova. Es van elegir quatre síndics per acudir a la cort reial a fer la negociació. Aquests quatre síndics va ser acompanyats pel mismísim Francesc

de Verntallat. Ell mateix explica, gràcies a una posterior relació que va elaborar per cobrar les despeses, alguns dels trets d'aquest llarg viatge. La relació, tot i que vol ser una impersonal exposició dels fets, es converteix de seguida en una petita narració (ACA RP, 1483-1493b)¹²⁹:

Item a 10 de maig de l'any 1483 fou feta elecció de homens en lo bisbat de Gerona per anar al Senyor rey, i això per quant la concòrdia del baro de Cruïlles no havia agut loch. Per tant fou feta dita elecció amb sindichs i prohomens i per part dels dits sindichs i prohomens fou sopliquat mossèn Verntayllat que volgues cumplir de anar amb los homens elegits. I axí fou content lo dit mossèn Vern tayllat de anar-hi amb dits homens elegits, qui eren en Rexach de Camplonch i Pere Pi de Sant Daniel per lo bisbat de Gerona, i en Sala de Monthornes i en Pages de la Atmella per lo bisbat de Barcelona. I axí tots ensems partim dit dia i any he anam fins en Còrdova ont ere lo senyor rei. I aquí amb sa magestad lo dit mossèn Verntayllat negocia amb los altres ensems i negociant. I amb suplicacions, per part de sa altesa, fou consentit un guiatge i salvaguarda i protecció reyal, per lo qual guiatge i salvaguarda, lo senyor rei trames mossèn Buira i mossèn Vilanova per comisaris per publicar dit guiatge i salvaguarda real. I com fosen en Cathalunya los dits comisaris, publiquesen dit guiatge i salvaguarde. I axí traguem dit guiatge. I altres cosses, i dits comisaris, auran salari taxat per part del senyor rei. Per tant per dits prechs ana lo dit mossèn Verntayllat, que no ague res ell taxat, ans anam tostemps ab dits síndics fins aguerem compliment. Si guerem en dita anada de deu de mag del 83 i fins a 20 de Setembre dit any, qui es suma de CXXXV dias. Amb un es [...] foren li promeses XX lliures per mes.

Monten cotre mesos i mitg

LXXXX lliures

Verntallat va estar 145 dies fora de casa seva per anar a Còrdova a negociar amb el rei. Volia fer constar que el preu previst, taxat, pels comisaris, no per ell, era de 20 lliures per mes i que, per tant (*monten*), li corresponien 90 lliures.

El motiu del viatge també quedava clar: la concòrdia negociada pel baró de Cruïlles proposada pel rei no havia resultat. Verntallat especificava que, contràriament, aquest viatge va ser profitós, ja que van tornar amb un guiatge i una salvaguarda reial a la qual donaven molta importància. En ella s'autoritzava els remences a reunir-se per tractar de l'abolició dels mals usos, per elegir síndics i per poder fer un tall per foc per recollir prou diners per portar a terme la negociació. La data de la salvaguarda és del 24 d'agost (Vicens Vives, 1978: 137). El tema a tractar era l'abolició dels sis mals usos i dels mals costums però no el de l'abolició dels altres impostos senyorials. Era aquest un punt molt important de debat. Hi havia faccions que volien suprimir les càrregues que eren més oneroses, indignes i vergonyoses; altres volien suprimir tot tipus de pagament, cens, tasca o obligació; i, altres, obviament molt senyors, no volien suprimir res.

El viatge fins a Còrdova va ser llarg. Agafaria la via principal de Girona, Barcelona, Vilafranca, Tortosa, Castelló, València, Xàtiva, Eix, i Alacant. Pagaria els peatges

corresponents de ponts i camins. Així, traspassaria els ponts de pedra del Ter a Girona, del Francolí a Tarragona, el Millars a Almassora, el Palància a Morvedre, i el Turia a València; creuaria el pont de fusta del Llobregat per Sant Boi i, en el cas de l'Ebre, el superaria mitjançant un pont de barques per Tortosa. Des de Alacant es dirigiria fins a Còrdova. Era una via principal apta per a carro que podria mesurar uns 4,5 metres d'amplada. El paviment era de terra trepitjada que dificultava caminar en temps de plujes; alguns trams, propers a les ciutats o de tràfic més intens, estaven empedrats. Molts conservaven l'estructura de les antigues vies romanes (Riera, 2002: 455, 459).

Verntallat va estar fora de casa seva quatre mesos i mig per poder tractar amb el rei de la qüestió dels pagesos. Ésta fora de tot dubte, aleshores, la seva relació directíssima amb els pagesos: no és citat com a síndic pròpiament dit, però, posteriorment, cobrarà com a tal. També es fa molt poc probable que Verntallat, abans d'anar a Còrdova a veure el rei, tingués encara en les seves mans el castell d'Hostoles. Verntallat, així, no estava fora de la llei i cercava, bé per convicció pròpia, bé per consell d'altres pagesos, la via de la negociació.

Efectivament, el tres d'octubre de 1483 es va promulgar la salvaguarda del rei en els llocs de Corçà, Girona, Banyoles, Besalú i la Muntanya. No va ser gens ben rebuda pels senyors que la van intentar obstaculitzar tant com van poder. Per exemple, el deu d'octubre, els jurats de Girona van escriure al rei protestant per les reunions que tenien els pagesos. La línia moderada dels pagesos va lluitar seguint la via legal, protestant al rei que els nobles no volien acatar la salvaguarda reial. Per a això en una reunió que hi va haver el 30 de març de 1484, van designar el síndic Nicolau de Viladesens perquè anés a Tarazona a protestar davant de Ferran II. Hi era present en la reunió de pagesos, entre altres, Pere Pi de Sant Daniel. Una vegada a Tarazona, el síndic Nicolau de Viladesens, va exposar al rei les dificultats que tenien. El rei li va prometre justícia i li va donar una carta perquè la fes arribar a Verntallat amb el missatge oral que li digués a Verntallat que anés a entrevistar-se amb ell a Tarazona (Vicens Vives, 1978: 140-141).

En Nicolau ja estava de tornada de Tarazona el 29 d'abril de 1484 i és de suposar que li va donar el missatge a Verntallat. El que no és tant segur és si Verntallat va fer cas al rei aquest cop. Més aviat sembla que no; entre altres coses, perquè no ho cita en la continuació del seu compte de despeses personal. El que queda clar és que Ferran II comptava amb Verntallat per aconseguir la concòrdia entre pagesos i senyors. Tampoc li faria cap gràcia a Verntallat tornar a fer un altre viatge llarg i, menys encara, si es té en compte la seva possible edat, que ja estaria entre els 55 i els 60 anys.

Sembla ser que aquesta nova crida del rei als senyors a fi que es dignessin a entrar en negociacions per aconseguir una concòrdia amb els pagesos no va reeixir. Així, per exemple, el capítol de la Catedral de Girona va decretar, el 28 de juliol, les mesures necessàries de presó i imposició de penes a aquells remences que no acatessin les disposicions legals favorables als

nobles, tot i la disconformitat del mismíssim bisbe Margarit, partidari d'una concòrdia (Vicens Vives, 1978: 141).

Verntallat seguia, però, amb els negocis del dia a dia. El 27 d'abril havia firmat uns poders a favor del paraire Joan Pujol, veí de Sant Feliu de Pallerols, a fi de cobrar un censals que tenia a Barcelona (Caula, 1954: 1431). La procuració la havia firmat a Sant Feliu de Pallerols davant del notari Marc Busquets. Els prohoms del Nord invertien el producte de les seves rendes en la compra de censal i violaris, i sembla que molt pocs realitzaven veritables operacions mercantils (Sobrequés, 1973b: 38). Verntallat, amb això, seguiria la tònica general. Les inversions en censals era també una tendència dels ciutadans barcelonins.

El censals eren un recurs econòmic de les autoritats, que emetien renda pública a través d'uns títols que podien comprar els ciutadans. Els grans mercaders barcelonins del segle XV cercaven una diversificació dels seus ingressos buscant unes rendes anuals i disminuint les seves activitats comercials, que els havien fet el paradigma d'homes d'empresa. Els censals era una bona opció d'inversió. Altres alternatives econòmiques eren els lloguers, les especulacions immobiliàries i la possessió d'explotacions agrícoles. El fet de tenir terres i de poder viure de rendes donava un prestigi al mercader que l'apropava als grups de l'aristocràcia (Aurell, 1998: 163, 165).

10. La segona revolta remença. 1484

Així les coses, no és d'estranyar que els pagesos, a finals del mes d'agost de 1484, fessin diverses reunions i moviments sospitosos a la Muntanya i apareguessin clavats a les mateixes portes de la catedral de Girona i a altres llocs, un cartells de deseiximent, convidant els pagesos a no pagar cap tipus de tribut als seus senyors. El jurats de Girona informaven al rei dels fets el tres de setembre (Parareda, 2003: 109)¹³⁰.

L'Infant Enric va reaccionar amb rapidesa i va enviar el 13 del mateix mes, des de Barcelona, una expedició a càrrec de l'oficial reial Gilabert Salvà. En les ordres exposava que actuessin contra Pere Joan Sala i els seus homes acusats de fixar els albarans de desafiament. També aprofitava el lloctinent per ordenar a Salvà que obligués els pagesos a complir la llei de 1481 respecte els seus senyors. Amb això, forçava les coses per identificar les sol·licituds dels pagesos amb les actituds subversives dels partidaris de Sala (Vicens Vives, 1978: 145). Les accions i reaccions que van venir a continuació van ser ja imparables: la taula estava parada i les accions armades van tornar irremissiblement un altre cop al Principat.

Pere Joan Sala era de Granollers de Rocacorba, un veïnat en què hi havia, i hi ha encara, un mas anomenat Sala. Quan van succeir aquests fets, Pere Joan ja estava casat i tenia almenys un fill d'uns 18 anys que es deia Francesc. En Pere Joan voltava els quaranta anys i devia haver nascut cap el 1440-1445 (Parareda, 2003: 104)¹³¹. El seu fill havia nascut en plena guerra civil,

cap el 1466, i és tota una coincidència que es digués igual que el cap dels remences: no seria cap bestiesa suposar que Pere Joan Sala posés el nom de Francesc al seu fill per l'admiració que tenia pel capità de la Muntanya.

El 22 de setembre de 1484, quan Gilabert Salbà es dirigia cap a Mieres en companyia del veguer de Girona a fi de recaptar el diners dels pagesos, de sobte es va veure encerclat i atacat per sorpresa per Pere Joan Sala i els seus homes. En Salbà, amb uns pocs homes d'armes arribaren a Can Griver entrant, sense saber-ho, en una ratera. En Sala, amb uns tres-cents homes armats amb *cuirasses, escuts i llances*, encerclà el grup que cobrava impostos. Uns es dispersaren fugint, altres, a corre-cuita es feren forts a casa d'en Griver. En Griver, veient el que això podia suposar i tement pel bé de la gent i dels seus béns, els acollí i els ajudà en la defensa, mentre intentava calmar els revoltats amb crits. Havien ferit l'alguatzir reial mentre fugia cap a Banyoles. En arribar a la ciutat, provaren d'extreure-li una fletxa que duia clavada a la cara, vora l'ull. Ell va perdre l'ull, i el Principat, la pau. Va morir un soldat de la host comandada per Salbà i van empresonar el veguer (Monsalvatje, 1908: 145; Rovira, 1934: 22).

Davant d'aquestes notícies, el lloctinent General del Principat va donar ordres al Batlle General, el conegut gironí Joan de Sarriera, que fes custodiar i vigilar els castells de la Muntanya en previsió que Sala no els fes seus. També recomanava a tots els posseïdors de castells i feus que preparassin els seus homes i cavalls per poder actuar en el moment oportú. En el llarg llistat de castells i feus als quals s'enviava aquesta ordre, constava el castell d'Hostoles, una prova més que ja no estava en mans de Verntallat. Entre els castells que havien estat en l'àrea d'influència de Verntallat durant la guerra se citen els castells de Santa Pau, Finestres i Milany. També hi ha una referència al castell de Rocabruna de Pere Des Bach (Vicens Vives, 1978: 146-147).

Una altra ordre de tipus punitiu va ser expedida el nou d'octubre: l'Infant Enric ordenà als oficials reials enderrocar la casa de Pere Joan Sala i d'aquells que estiguessin implicats en els afers de Mieres. Entre els comissionats en aquesta ordre hi figurava en Ramon Xatmar, fill de Gabriel Xatmar, de la nissaga que havia entrat en bandositats el 1478 amb Verntallat, Pere Des Bach de Rocabruna i Pere Joan Sala. La situació era tant apurada que el lloctinent va prendre la mesura de proclamar el sometent permanent a les vegueries de Girona, Camprodon i Besalú (Vicens Vives, 1978: 148-149). Malgrat això, la pagesia no estava gaire disposada a perseguir a Pere Joan Sala. Els jurats de Girona comunicaren al lloctinent general el següent: *Les pràctiques d'aquest home son tals que els pobles, veint-lo entrar dins les viles i llocs sense ser perseguit ni molestar a ningú, se prenen, la cosa en broma i perden l'afició a perseguir-lo* (Monsalvatje, 1908: 147).

A primers de novembre, en Sala es presentà a Cassà de la Selva amb vint homes. Aplegà a l'església cent pagesos i els ensenyà uns antics documents de Joan II per mostrar que no havien de pagar censos ni tasques. Uns dies després, prenia la vila i el castell d'Anglès. En

els pobles que se li adherien col·locava un lloctinent seu que li feia jurament de fidelitat i homenatge. L'11 de novembre, en un nou cop d'audàcia, entrà a Banyoles al capdavant de dos-cents homes amb ballestes parades. Mentre a la plaça se celebrava la fira, els pagesos s'hi presentaren tot cridant: *Sala, Sala, Sala, visca el rei, visca el rei, visca el rei*. Sala, en veu alta, digué que no es mogués ningú i que no tinguessin por, que no els farien res. En efecte, no cometeren cap malifeta. L'endemà es presentà a Pont Major i a Celrà. El dia 13 aparegué de sobte, a les dues, a l'arena del riu Onyar, davant de Girona, amb uns tres-cents homes, i s'encaminà al portal de les Viudes, que tenia el pont llevadís a mitja cadena. El porter va tenir temps de tancar la porta, però li costà un tret de ballesta que el va deixar mig mort. Els pagesos es retiraren a Sant Daniel i, després, un altre cop a Celrà (Vicens Vives, 1978: 150-151).

A finals de novembre arribà la notícia que el bisbe de Girona havia mort a l'edat de seixanta-tres anys a la ciutat de Roma. Verntallat i Joan de Margarit i Pau havien viscut junts molts episodis: lluitaren a Girona contra el comte de Pallars per defensar Joana Enríquez i el seu fill Ferran; Margarit li demanà aliments i protecció per a Girona en diverses ocasions en temps de guerra; lluitaren enfrontats a Corçà; i al capdevall, fou el bisbe qui l'excomunicà. Per una banda, fou un gran defensor de preservar les rendes que venien com a fruit del treball dels pagesos que depenien de la seva diòcesi, però, per l'altra, va cercar la política conciliadora entre remences i senyors sense escatimar mitjans (Sobrequés, 2006: 394). Possiblement, Joan de Margarit va ser un bon exponent i representant de l'Església considerada com un dels valors més sòlids per defensar els fonaments de l'ordre social i econòmic legítimament establert, i així, d'aquesta manera, equilibrar i contrarrestar les forces del poder civil. Hi havia certa tradició, confirmada per les actes, que parlava de vexacions i violències dels senyors contra els monestirs i les senyories episcopals (Golobardes, 1973a: 104). En aquest sentit, Margarit no es va doblegar ni als senyors, ni als pagesos, ni als recalitrants canonges de la seva Seu. Va actuar amb una gran lògica i coherència, per damunt dels seus propis interessos particulars.

El gran objectiu de Sala era la ciutat de Girona i, amb aquest fi, l'atacà el 14 de desembre de 1484. No va aconseguir fer-se amb la ciutat, però començà a organitzar el setge i a prohibir el seu avituallament. Fins aleshores, poca cosa havien pogut fer les autoritats del Principat. En el mes d'octubre havien enviat l'abat Samsó a la cort per negociar amb el rei: aquest es va negar a revocar la salvaguarda de 1483 que permetia als pagesos fer reunions per cercar el compromís. El rei cercava una concòrdia entre els senyors i pagesos i volia fer d'àrbitre entre les dues parts ja que no es podia decantar per una de les parts sense provocar greus inconvenients (Vicens Vives, 1978: 152-154). Tanmateix, davant l'amplitud de la rebel·lió, el 30 de desembre va enviar a l'Infant Enric un document esperonant-lo a actuar enèrgicament contra els revoltats, sorprenent-se de la seva passivitat, i li adjuntà un document de revocació de la salvaguarda per si el necessitava animant-lo a buscar el possible compromís, que era l'únic camí que li semblava viable (Vicens Vives, 1978: 170).

El bloqueig de Girona es mantenia a principis de gener de 1485. En Sala havia enderrocat la torre de l'homenatge d'Anglès i destruït el castell de Cartellà. El moviment de la pagesia creixia. A més de la Plana de Vic i les comarques de Girona i de l'Empordà, s'havia estès també pel Vallès. A principis de gener el veguer de Barcelona, amb setanta cavallers i altres tants peons, s'encaminà cap a Montornès per lluitar contra els pagesos del Vallès. En Bartomeu Sala, nebot d'en Sala, estava a Montornès amb els seus homes. Un grup es parapetà a la casa i un altre se situà en un puig veí, que fortificaren contra la cavalleria amb pins tallats en el mateix indret. Arribà l'host de Barcelona i el grup de peons atacà la casa, on hi havia uns cent pagesos. La cavalleria atacà el puig. Mentre els peons es retreien d'entrar en combat, els cavallers, van fer una escomesa temerària al puig que va ser defensat amb resistència aferrissada. El jove cavaller Galderic Pagès va voler saltar per sobre els pins; el seu cavall caigué mort, i ell, fet presoner; els pagesos el despullaren de roba i armes i el tingueren nu, el torturaren donant-li dues coltellades al cap i, finalment, el degollaren (Rovira, 1934: 28-29). No és d'estranyar que l'Infant Enric el mateix dia que arribava el document facultatiu per revocar la salvaguarda, el fes publicar per tot el Principat: era el 10 de gener (Vicen Vives, 1978: 172).

Els dies 11 i 12 de gener, el governador Requesens va negociar amb Pere Joan Sala unes possibles condicions per arribar a una concòrdia. Pere Joan Sala demanava: que s'enviés un síndic a la Cort per negociar amb el rei amb poders plens; que, entretant, no es paguessin ni censos ni tasques ni cap tipus de prestació; que no es tinguessin en compte els crims deguts a la insurrecció; que es lliberés un remença que estava pres a Barcelona; finalment demanava que es donés un salconduit general. Pere Joan Sala assegurava que, si s'atenien aquestes peticions, els remences estarien disposats a tornar a les seves cases i només quedaria un petita host de cent a cent cinquanta homes armats (Vicens Vives, 1978: 173).

Per part dels senyors, es van reunir al dia següent a Girona a la casa de Lluís Margarit. Van rebutjar de ple, punt per punt, les peticions de Pere Joan Sala. No era possible el diàleg i el camí de la guerra va continuar (Vicens Vives, 1978: 173).

En tot aquest temps, Francesc de Verntallat passà totalment eclipsat: res se sap d'ell. No és citat en cap document. S'ha parlat que hi havia dues tendències entre els remences: Uns serien els pagesos moderats liderats per Verntallat; els altres serien els exaltats comandats per Pere Joan Sala. La primera tendència estaria organitzada pels síndics dels pagesos que cercarien la via legal i del compromís mitjançant les reunions amb el rei i el lloctinent. La segona seria una via més revolucionària i expeditiva, iniciada i recolzada per l'assassinat del recaptador Joan Des Vern el 1482 i pels aldarulls que s'anaren produint des dels fets de Mieres de setembre de 1484. Entre aquestes dues tendències no hi havia, lògicament, una clara línia divisòria i molts pagesos participarien de totes dues (Vicens Vives, 1978: 146).

S'ha de considerar que res es pot dir respecte una possible distinció econòmica entre els pagesos; i tampoc es pot dir que els moderats fossin rics i els exaltats pobres (Vilar, 1973: 158).

No hi ha una base documental per diferenciar un grup de pagesos *grassos* i un altre grup de pagesos *escanyolits* econòmicament. No és possible parlar de *pagesos rics* i *pagesos pobres* amb les dades que es tenen actualment. Si això no és possible, tampoc es pot, evidentment, identificar aquests suposats pagesos pobres amb la tendència revolucionària i els pagesos rics amb la tendència moderada. A més la distinció entre pagesos moderats i exaltats és una divisió molt relativa més apropiada per conceptualitzar i resumir uns fets que per reflectir una realitat múltiple amb diverses condicions: hi havia de tot (Vicens Vives, 1978: 146).

Durant els mesos de desembre, gener i febrer hi va haver, per part del rei, dels síndics i d'alguns nobles, intents per encarrilar la situació. Hi va haver malentesos entre la cort, el lloctinent i els pagesos; confusions afavorides per les llargues distàncies que els missatges havien de recórrer per comunicar les notícies i ordres. L'infant Enric d'Aragó no va ser especialment dòcil a les indicacions de Ferran II, que cercava el compromís, però que tampoc estava gens d'acord amb les malifetes dels pagesos exaltats. Per altra banda, els excessos comesos pels pagesos perjudicaven les negociacions. El rei volia la concòrdia, però també volia castigar els aldarulls dels pagesos. Ferran II s'esforçava per diferenciar i distingir dues de les peticions dels pagesos: la supressió i l'alliberació dels mals usos dels remences, cosa amb la qual hi creia i amb què estava d'acord, i l'excepció total del pagament de censos i tasques, mesura de la qual no era partidari. Les violències i les conseqüències de la seva punició que, si es portaven a terme, acontentaven els nobles i enfadaven els pagesos i que, si no es portaven a terme enfadaven als nobles i afavorien els pagesos, els malentesos produïts per les lentes comunicacions, l'actitud ambigua del lloctinent i l'actitud intransigent de molts van ser utilitzades demagògicament per uns i altres per fer anar l'aigua del seu molí (Vicens Vives, 1978: 171-202).

11. El final de la segona guerra remença

A finals de gener s'ajuntaren a les forces de Bartomeu Sala les del seu oncle, en Pere Joan. En total, uns mil homes. El dia 3 de febrer, acabadillats per en Sala, executaren un cop audaç contra la vila de Granollers. Era dijous, dia de mercat. Entraren un centenar de pagesos dels més decidits com si anessin a vendre queviures. En un moment donat es concentraren al carrer previst, perquè entressin els de fora, que estaven amagats en un lloc proper. Esperaven que els hi facilitessin l'entrada o l'escalada. De sobte, els pagesos que eren a dintre es tragueren les armes que portaven ocultes i sorprengueren així els de la vila. Mentrestant, els cinc-cents homes comandats per en Sala es llançaren cap al poble, cremaren una de les portes, envaïren furiosament els carrers i es lliuraren tots plegats a un saqueig general. Entre d'altres, entraren a les cases de Tagamanent, Montbuí i Bosch; degollaren els seus amos i saquejaren llurs

domicilis; amenaçaren de mort dos nens d'en Pere del Bosc, i no van permetre a la seva muller traslladar el cadàver a Barcelona (Rovira, 1934: 34-36).

L'assalt de Granollers causà una gran alarma. Els ànims estaven molt exaltats en el Principat pels fets esdevinguts durant aquests mesos. En Sala continuava arriscant llur posició i actuant amb audàcia. Havent ocupat Sabadell i Terrassa, amb 800 pagesos va atacar Mataró.

El 22 de març, sortí de Barcelona per enxampar a Pere Joan Sala un exèrcit que, segons el lloctinent, constava *circa cent homes d'armes amb bons cavalls encubertats i passats CL ginets, gent molt florida i ben armada, i passats mil homes de peu, i que ha més de D lacayos, homens estrangers i practics de la guerra*. El lloctinent no va pendre part en l'expedició però sí, en canvi, hi va anar el nou condestable Joan de Prades (Vicens Vives, 1978: 207).

El 23 de març, els d'en Sala sortiren de Mataró cap a Llerona, poble proper a Granollers. Els de Barcelona, en saber que Sala assetjava Llerona, avançaren cap allà i els van agafar per sorpresa. Molts pagesos van fugir, entre ells, en Bartomeu Sala. L'host barcelonina s'enardí fins a l'exasperació en veure galopar un cavall que portava entre les anques el cap de Felip Germà, el qual havia estat assassinat. Els expedicionaris, que tenien ganes de venjar les violències comeses anteriorment, varen fer una investida ràpida i furiosa. Aquella fúria va ser decisiva. La victòria dels de Barcelona fou un 24 de març. Van morir uns 150 pagesos. En Pere Joan Sala va ser empresonat i amb ell dos-cents pagesos més (Rovira, 1934: 45). El lloctinet va escriure als de Lleida uns dies després resumint l'acció de Llerona (Vicens Vives, 1978: 208):

Lo dit Pere Joan Sala, amb circa mil pagesos, combatia la església de LLerona, qui no es molt luny de la vila de Granollers, i havien met foc en aquella i s'esforçaven en expugnar los que, per manament nostre, staven en custodia de la dita església, que sens reduir es tenien fort en lo campanar de aquella; lo dit condestabla amb tota la dita gen d'armes, de cavall i de peu, tira la via dels dits pagesos, los quals, sentint la vinguda d'aquells, de continent se dexaren del dit combat, i preses lurs armes se apartaren de la dita església circa dos o tres trets de ballesta es meteren entret de sperar la dita gent d'armes. La qual, molt animosament, tira la via dels dits pagesos, los quals, no tenint los cara, se lançaren per los barrancs quilts aur prop, per en alguna defensió dels cavallers, qui abans de juncta la gent de peu los auctaren, els stregeren en tal manera que, jatsia los dits pagesos com a rabiosos se defenssaren, foren a poch instant vençuts i desberatats. Es stat pres lo dit Pere Joan Sala, i entre morts i presos dels dits pagesos, complices i sequaces de aquell, circa CCCC en que ne ha CL de morts.

Va ser una batalla del tot desigual entre uns homes d'armes ben preparats, amb armadures i armes i bons cavalls, i uns pagesos amb llances i cuirasses. Va ser també un error tactic de Pere Joan Sala, massa confiat per les seves gestes, però poc preparat per fer front a un exèrcit amb cara i ulls preparat des de Barcelona.

El 26 de març de 1485 en Sala va ser conduït pres a Barcelona arrossegat per una mula i lligat de mans i peus: restà immutable tot el camí. Una multitud d'homes, dones i infants van

anar al portal nou per veure entrar el presoner. La notícia havia corregut per tot arreu. Una multitud nombrosa s'afanyava per veure l'home que, dies després, seria condemnat i executat. El senzill home del segle XV, amb les simpaties o antipaties que provoqués en Sala, veia en aquesta possible execució tot un espectacle que no es podia perdre (Huizinga, 1945: 33). Malauradament, en això, no era gaire diferent de l'home actual.

El 28 el varen treure de la presó. Abans, es presentà a la comitiva un home anomenat Pere Joan Fet, el qual, davant de Fra Lluís, confessor d'en Sala, que ho era també del lloctinent, preguntà al captiu si el reconeixia, puix hi havia algú que ho negava, que era ell en persona qui l'havia capturat. El pres ho confirmà. D'aquesta manera el tal Fet pogué percebre la prima de cinc-cents florins oferta pel conestable Joan de Cardona per recompensar qui fes Sala presoner. Fra Lluís va rebre cartes de Pere Joan Sala que, segons deia, resoldrien les darreres commocions. El Frare marxà cap a les terres de girona amb aquest objectiu però mai més es va saber el contingut de les cartes (Vicens Vives, 1978: 208). Estava dirigida alguna d'aquestes cartes a l'antic cabdill dels remences? És molt probable que sí.

El condemnat, arrossegat per tres ases, sortí de la presó del veguer. La sinistra comitiva es dirigí a la platja passant per la plaça de Sant Jaume i el carrer del Regomir. Arribant vora mar, al lloc on s'alçaven unes forques, davant d'una peixateria, fou esquarterat. Després, el degollaren. Mostraren la seva testa penjada al mur anterior de la torre, prop del Portal Nou, *per a eterna memòria del fet* (Rovira, 1934: 45-47).

12. La via de la concòrdia

Verntallat va quedar al marge de la segona guerra remença. La mort d'en Sala li devia afectar, tant si es mantenia o no la seva amistat. Havian lluitat junts per la mateixa causa durant tota la guerra i amb les bandositats contra Xatmar. Per les autoritats i nobles del país eren dos homes del mateix partit i ideals. L'actitud de Verntallat, segurament, va rebre crítiques de molts pagesos i va deixar de ser una referència per a ells. La seva posició davant del rei, després d'aconseguir la salvaguarda de 1483, era molt més compromesa i no podria seguir tan fàcilment el mateix criteri que Pere Joan Sala. Tampoc sembla que fos el seu estil. Moltes devien ser les seves preocupacions durant aquests mesos, veient el patiment d'uns i altres i veient que la qüestió remença no trobava un camí adient per solucionar-se. Havia abandonat la lluita social? Estava potser incapacitat o malalt? Estava patint les pressions reials, de les autoritats o de possibles particulars?

El primer d'abril, pocs dies després de l'execució de Sala, una colla de pagesos es reuniren a Madremanya amb la llicència del governador Requesens. Els síndics pagesos van comunicar els termes de la concòrdia proposada pel rei i van proposar als pagesos que deixessin les armes i signessin el compromís. Destacaven a la reunió Pere Pi, Rexach de Campllong i Pere

Antoni de Vilobí. Els dos primers havien estat amb Verntallat a Còrdova per aconseguir la Salvaguarda; Pere Antoni de Vilobí va significar la incorporació d'un síndic que, gràcies a la seva paciència, va tenir un paper important. Verntallat no va estar a la reunió (Vicens Vives, 1978: 211).

Abans, però, Pere Antoni, seguint el consell de mossèn Requesens, va fer dues visites al lloctinent general del Principat. L'última va ser el 25 d'abril i d'aquí va sorgir la notícia de la recent arribada de Lluís Margarit, que venia de la Cort amb l'encàrrec i insistència especialíssima del rei de fer signar la concòrdia a les dues parts. Una de les primeres mesures de la reunió va ser obtenir l'aquiescència primer, i la col·laboració, després, de Verntallat (Vicens Vives, 1978: 215). Per la seva part, el rei, també havia escrit al comte de Cardona, dies abans i molt poc després de l'esquarterament d'en Sala, sobre la necessitat de buscar el compromís:

La conclusió d'aquesta qüestió no solament consisteix en lo castich dels dits pagesos, mas encara metre ley certa i determenada sobre la paga dels drets que los pagesos (...) deven fer d'aci avant (...) assi que aquestes diferencies muiren per a sempre (...) I aquesta sol respecte no ha induit i mou en pendre aquest treball de compromis (Vicens Vives, 1978: 216).

L'entrevista entre Pere Antoni i els caps de la muntanya tingué lloc a Sant Feliu de Pallerols i es situaria, cronològicament, cap a principis de maig. Verntallat tornava a sortir a escena. Pere Antoni va plantejar de forma clara a la reunió que havien de donar una resposta afirmativa o negativa a la via del compromís: *ho hoch, ho no*. La resposta va ser afirmativa, manifestant que es posarien a disposició del rei, del governador Requesens i de Lluís Margarit que, de fet, eren, a diferència del lloctinent, tres referències clares de governants que havien estat per la solució pacífica i pactada entre senyors i pagesos (Vicens Vives, 1978: 217).

Per altra part, la pacificació del país tampoc s'havia solucionat amb la repressió de l'última revolta. Alguns senyors s'aprofitaven dels pagesos, siguessin o no seguidors d'en Sala, i feien *cavalgades* de béns sobre ells. Per altra, els pagesos no volien cedir a aquesta política de força (Vicens Vives, 1978: 216).

Pere Antoni va tornar a Barcelona amb les bones notícies de la col·laboració de Verntallat i altres pagesos. Requesens, Margarit, Jaume Ferrer i Pere Antoni van partir de la ciutat comtal el dia 15 de maig cap a les terres de Girona. Pere Antoni tenia l'encàrrec d'organitzar una reunió al castell de Sant Gregori, propietat de Lluís Margarit, amb els síndics (Vicens Vives, 1978: 219).

Serà el mateix Verntallat qui recordarà aquests fets anys després quan faci la nómina del que havia de cobrar per assistir a aquesta reunió:

Item a 8 de juny de l'any 85, va venir en Pere Anthoni de Vilobi a la montanya, i va venir a casa mia per part del senyor governador i de mossèn Luis Margarit, comisaris per part del senyor rey per lo compromes, dient-ma de paraula que jo anas al castell de Sent Gregori amb tanta gent com pogués dels principals de dita montanya. I que fos en dit castell a 10 de dit

mes. I per complir la voluntat del senyor governador i de mossèn Luys Margarit, jo aplagui aquella gent quem dona de vixares de dita montanya a axi fuy dita jornada en dit castell amb dita gent. I aqui fou lo senyor governador i mossèn Luys Margarit i mossèn Jaume Farrer, scriva del senyor rey. I per dit negoci, i per ells ma fou dada letra de crehença per part de nostro Senyor lo rey he jo faves condoir tots lo pobles tant com puria en fermar lo compromes. E axi ho feu, i fiu fer tot lo posible. A stigui cotre dias (ACA RP, 1483-1493b).

Així, especifica Verntallat, el 8 de juny es va presentar Pere Antoni a la seva casa de Sant Feliu de Pallerols. Va intentar reunir als pagesos de més prestigi i el mateix dia 10 ja estava a Sant Gregori. Va ser molt diligent en aquesta gestió de buscar als homes que l'acompanyarien a Sant Gregori, que dista més de mitja jornada de Sant Feliu: alguns devien viure a prop de Verntallat. Es pot assegurar la presència del seu company Mateu Calm, àlies Vilamala, de Sant Esteve de Bas; també hi era en Jaume Coll Ferrer de Falgons i Joan Serra de Pineda (Vicens Vives, 1978: 220).

A Sant Gregori, Margarit va fer entrega a Verntallat d'una carta del rei de la qual, malauradament, no ha sigut possible trobar-ne còpia. Ferran II tenia clar que havia de comptar un altre cop amb el cap dels remences per aconseguir el seu propòsit. Lluís Margarit i Jaume Ferrer van mostrar les credencials reials que van convèncer els pagesos del fort interès del rei per firmar el compromís (Vicens Vives, 1978: 220). Verntallat recordaria que li van demanar que *jo fes tot el possible per conduir a tots els pobles, tal com pugués, en firmar el compromís*. A continuació assegura que *així ho vaig fer i vaig encarregar fer-ho tot lo possible*. Tanmateix no va ser del tot sincer en aquesta afirmació posterior. No va sortir del tot convençut de la reunió: eren ja massa anys parlant de la mateixa història del compromís. Entre Verntallat i el rei començaria una petita lluita d'intencions que finalment guanyaria el rei: el rei volia que Verntallat fos un incondicional lluitador del compromís i un fidel col·laborador; Verntallat es va escapolir bastants cops.

També es determinà en aquesta reunió que es faria una altra trobada a Cassà de la Selva. Cinc dies després, molts pagesos es van congregar en dita població davant de les bones expectatives i bona propaganda que van fer els representants de la reunió de Sant Gregori. Una comissió d'aquests, 25 remences, va anar a parlamentari a la ciutat comtal, per tractar de la concòrdia i pacificació amb els senyors. Contràriament, els consellers de Barcelona no es van pendre bé aquestes negociacions i reunions, ja que deien que els pagesos demanaven amb perversa intenció; fins i tot van escriure al monarca el dia 27 de juny queixant-se de l'actitud de Lluís Margarit, al qual acusaven de *perturbador* (Vicens Vives, 1978: 221).

Sigui per aquestes contradiccions, sigui per la mateixa dinàmica revolucionaria, persistent, de la revolta d'en Sala, entre finals del mes de juny i principis de juliol, van començar un altre cop els aldarulls: Bartomeu Sala rapinyà el poble de Montcada; alguns pagesos de les muntanyes intentaren fer-se amb el castell d'Anglès; hi va haver delictes a

Torroella i atacs al monestir de Sant Feliu de Guíxols. Molts eren partidaris dels pagesos, tant homes de les viles i les ciutats com alguns magistrats, i els facilitaven la seva feina. Els camins es van tornar un altre cops insegurs (Vicens Vives, 1978: 222-224). Verntallat també va fer-ne una de sonada.

El dia vuit de juliol es va fer amb el castell d'Hostoles. Però ho va fer amb el seu estil. Va pendre el castell i, tot seguit, va escriure una carta als seus *amics* els jurats de Girona justificant el seu cop de mà. Els jurats, escandalitzats, van fer-ne còpia de la carta en el seu manual el 17 de juliol i van enviar l'original a les autoritats barcelonines. La carta de Verntallat estava escrita des del castell intentant donar una apariència de legalitat al seu fet delictiu (AHMG MA, 1985: 115):

Als magnífics i savis mossens los jurats de la ciutat de Gerona.

Molt magnífichs i savis mossens per quant essent a mans aquest castell de Hostoles de alguns massips (gent jove) qui aquell haurian pres, i duptant no fos niu de ladres, he dada endressa, i manera mes stat liurat, axi yo pogués aquell tenir per fer-ne lo honor de nostre Senyor lo Rey i voluntat de sa altesa, com ja en lo passat, i d'aquest i altres castells i forçs, que per sa majestat he tengudes he fet i per obra mostrar.

El motiu que donava era que no volia que el castell acabés com un niu de lladres. Justificava també la seva possessió en el fet que abans havia tingut altres castells en nom del rei. Exposava als jurats, en la seva carta, que estava en les seves mans un tal mossèn Axolí. No se sabia que havia sigut d'ell i se'n havien demanat noves, d'aquest Axolí de la ciutat de Girona. En Verntallat deia, irònicament, que *jo aquell he acollit per lo be del dit mossèn Axoli i amor d'ell per qui pregat n'ere qui molt val*. Insistia clarificant les seves intencions i que no volia que el castell acabés com un niu de lladres i *ranorta de mals homens. L'unica forma de la intencio mia qui james en nengun temps tal he comportat i volgut qui maior abinentesa nege haguda qui lo temps ara no porta oses es tot temps lo voler incommutable meu honor la altesa de nostre senyor lo Rey. Amb tot i forçs quans millor podie i per lunyar lo parer de tots aquells qui tal oppenio tenan, i encara dar lengua als qui non saben, he delliberat fer a les magnificencias vostres la present certificant aquellas*. Verntallat expressava en aquestes últimes paraules una justificació que s'escau més amb la seva trajectoria: enviava la carta per donar fe de les seves intencions i *encara dar lengua als qui non saben*, és a dir, per defensar amb les paraules, amb la llengua, els qui no en saben, per donar més força als que lluiten sense saber defensar-se prou bé.

Aquests mots manifestaven una idea de fons: els gentilhomes havien de lluitar pel dèbil i per l'oprimit. Era una mentalitat heredada de la cavalleria que va arrelar en aquell moment i que va durar fins a finals del segle XIX. Només en el segle XX es va posar en tela de judici aquesta aportació de la cavalleria (Keen, 1986: 330).

Seguia clarificant la seva bona voluntat de donar llibertat de moviment a les persones i els seus negocis:

Amb tota veritat yo no comportare nengunes ladres ni personas desinades del honor de la dita Majestat. Ans salvació i seguratat poden qualsevol mercaders, manestrals, carnissera ene balladors, venir, passar, star, i tresterar per tota aquesta terra, o sols, o companyats i amb qualsevol manera devers, que porten ni tresteren, sens dupte algun, ni segell manco que encalsevol altre temps mes panfos hac agen trestegar. I per lo semblant vos grachie molt donen orde aquests poblats de aquesta vall pujan salvament i segura aplegar en aqueixa ciutat i fer lus negocis. De tot aço a les magnificiencies vostres haure agraciar singular me se spero resposta per letra de cert de vostre oppinio. Offerint-me per vosaltres fer [...] per lo honor de aquells podia. Scrite en lo castell de Hostoles a VIII juliol.

Al ple honor vostres

Ffrancesch de Verntallat

No ho deia amb la boca petita, i, ans al contrari, els hi demanava que li responguessin amb una lletra, una carta, donan la seva opinió. La carta, com era habitual en aquells temps, tant en el seu encapçalament, com en el cos, com en l'acomiadament final, va ser escrita en un estil correcte i educat.

Els jurats no van trigar en contestar. Li exposaven que estaven admirats que hagués detingut i pres a mossèn Axolí i esperaven que no hagués sigut ell el responsable, ja que podria caure amb les mateixes penes en què caurien els infractors *qui aquells han pres les quals per cert son grans*. Estaven sorpresos de les justificacions que donava en el seu escrit. La carta estava escrita a Girona el dinou de juliol de 1485 (AHMG MA, 1985: 116).

No era l'única fortalesa que havia canviat de mans. El mateix dia, el jurats de Girona, informaven de la pressa del castell de Calonge pels pagesos (AHMG MA, 1985: 116). Així les coses, semblava que es tornava un altre cop al principi de la guerra civil i al principi de la revolució portada a terme per Pere Joan Sala. Francesc de Verntallat havia, un altre cop, pres partit, d'una manera molt clara, després dels fets violents de l'últim any.

Tanmateix, les persones compromeses amb el rei per intentar la famosa concòrdia seguien actives: el 12 de juliol, Lluís Margarit, es traslladava a la muntanya per tenir una entrevista amb Verntallat, Espígol i altres cabdills. Volia celebrar una assemblea a Vilobí d'Onyar i seguir negociant la concòrdia entre pagesos i senyors. Efectivament, Margarit, aconseguí fer una de les reunions més importants dels remences en aquella població. En ella s'havien d'escollir els homes que havien d'anar a la Cort per, juntament amb els representants dels senyors, signar un compromís i concòrdia davant del rei, que arbitraria el cas (Vives, 1978: 225).

El protagonisme de Verntallat estava una altre cop en boca de tots. El primer d'agost, els consellers de Barcelona escrivien al Rei dient-li que seria convenient enviar un missatger a Verntallat *qui's fa avui cap d'ells i altres remences*. També especificaven que calia signar el compromís, però només dels mals usos (Rovira 1934: 52).

El 20 d'agost hi va haver una altra reunió a Amer, on s'acordà que els síndics anirien a la cort a trobar el rei per signar la concòrdia en el mes de setembre. Cada foc hauria de contribuir amb un tall de cinc sous per poder cobrir les despeses. Un dels elegits per anar a la cort va ser Pere Antoni de Vilubí (Alentorn, 2000: 83).

Durant el mes de setembre, Margarit i els síndics de pagesos es presentaren davant del lloctinent, a Barcelona estant, per fer les seves propostes. Van proposar que Verntallat fos un altre cop Capità de la Muntanya. Els consellers van escriure al rei explicant les negociacions. El calificatiu que utilitzen per designar els pagesos no es gaire favorable (AHMB LCL, 1485-87: 76v^o)¹³²:

Veritat es, molt alt i molt excellent Senyor, que nosaltres stam amb un gran dubte que los pagesos fassen cosa alguna, per quant la setmana passada mossèn Luis Margarit vingué en aquesta ciutat amb una flota de pagesos, i per part d'aquells en lo real consell, devant lo illustre infant, demana les coses següents, sens lo qual dix que los pagesos no podien anar ni trametre a la magestat vostra.

Fan diverses peticions; entre elles *demanaven que com ells tinguin preses algunes forces, com es lo dit Castell de Hostoles i de CastellFollit i altres, que totes les rendes dels dits castells fossen consignades a la guarda de aquells, a aço perque los que hi son, per falta de vitualles, no haguéssen a dammficar a negu dels circumvehints; en aço paregue que no era just demanar los béns de altri. Derreraement, volien que en les muntanyes fos creat capità o comisari En Verntallat, perque pogués tenir la muntanya reposada i encara punir los qui mal feren; en aço fou respost que ja teniem los oficials ordinaris de vostra magestat.* El lloctinent general i els consellers no volien a Verntallat com a capità, malgrat ser proposat, precisament com a garantia de que la zona de la Muntanya estigués en pau. En canvi, tant Lluís Margarit com els representants dels pagesos, tornaven a veure en Verntallat l'únic cap possible per posar pau a la Muntanya. Es negaren també les altres peticions.

Aquesta mala resposta dels consellers no va ser ben rebuda en el món de la pagesia. Pocs dies després, el 21 de setembre, es va fer una reunió a Sant Esteve de Llémena dels síndics de pagesos. Pere Antoni de Vilubí va informar de les negociacions de la cort i com l'Infant Enric i la resta de senyors s'havien negat a les peticions dels síndics dels remences i del seu avalador Lluís de Margarit. Es va deliberar no efectuar l'ambaixada amb el Rei pactada a les reunions anteriors, i enviar a Pere Antoni de Vilobí a Margarit perquè els excusés del jurament prestat a la conferència d'Amer del mes d'agost. Tanmateix, al·legaren com a pretext la falta de mitjans econòmics per efectuar el viatge. En Verntallat presidí la reunió (Vicens Vives, 1978: 232)¹³³.

Es veia molt negre el camí de la conciliació. Tanmateix, i d'una manera paral·lela i encara sense saber sobre aquestes males notícies, Ferran II estava cercant altre intermediari per negociar entre senyors i pagesos. El seu lloctinent, l'Infant Enric, li estava posant el pal entre les

rodes. Lluís Margarit i els síndics remences feien el que podien intentant fer reunions i més reunions que no eren gens afavorides pels aldarulls dels pagesos més arrauxats i violents. Calia un altre home, lliure d'antigues sospites i amb un *curriculum vitae* totalment net de les llargues negociacions entre senyors i pagesos i sense cap mena de relació amb famílies o partits. Aquest home, però, existí.

13. Don Iñigo López de Mendoza

El dia 20 d'agost, Ferran II escrivia al lloctinent exposant-li el seu gran enuig en rebre les males notícies que li donava Margarit. Estava molt enfadat amb els que feien nosa en aquest concert, tant amb els senyors com amb els pagesos, que seguien amb els seus errors, i de l'obcecació general, que els feia oblidar el bé comú i, a la fi, els seus propis interessos. Calia posar remei fos com fos, *no pudiendo más tolerar ni ver así a remate la pérdida de esta tierra*. Vistes la circumstàncies, va decidir: *hemos acordado usar de nuestro oficio y embiar alla un criado nuestro, persona comuna y sin passion, con instrucciones y cartas así para las señoras como para los pagesses, para darles una ultima i peremptoria fadiga por traerles a la firma del compromiso, pues aquel es el solo util remedio para las partes desta negociación* (Vicens Vives, 1978: 233).

Aquesta persona, aquest *criat*, era Don Iñigo López de Mendoza, comte de Tendilla. Segons el rei, era una persona amb sentit comú i sense passió. Era totalment aliè a qualsevol persona del Principat, amb la qual cosa estava lliure de pressions i d'antics agravis. Si alguna simpatia havia de tenir seria amb la noblesa. Tanmateix, sembla que les instruccions del rei eren tan clares que, fins i tot, aquesta possible simpatia pels del seu estament no va tenir lloc.

El comte de Tendilla havia nascut vers el 1435, i provenia d'una gran nissaga. El seu avi era el savi i erudit Marqués de Santillana. Tenia una gran personalitat, de la qual es podien destacar diverses qualitats: la vitalitat i simpatia; les seves grans dots de negociador, que el van fer idoni en les missions diplomàtiques que li van encomanar; un sentit pràctic i realista en el coneixement de les persones i de les coses; generositat i magnànimitat en els afers, com a senyor, com a governador i com a ambaixador; i, finalment, l'audàcia amb què intervingué en els fets militars. Aquests fets el rodejaven d'una aureola i prestigi idonis per cercar una solució al fet remença (Meneses, 1973: 111; Cotoner, 2000: 112-113).

Per altra banda, els reis catòlics tenien fama de saber escollir els seus col·laboradors. Un d'aquest, sense dubte, va ser Iñigo López de Mendoza, que va ser deixeble del seu oncle el Cardenal Mendoza. Segons el cronista oficial, Fernando del Pulgar, aquestes eren les credencials de Mendoza com a negociador: *Acordaron de embiar por embaxador a aquellas partes, con cargo destas costas a Iñigo López de Mendoza, conde de Tendilla; porque allende*

de ser cavallero esforçado, era bien mostrado en las letras latinas, e ome discreto y de buena prudencia para semejantes negocios (Meneses, 1973: 35).

Mendoza arribà a Barcelona a principis d'octubre. La situació no podia ser més dolenta. A més, un tal Goxat, amb seixanta homes, acabava de fer-se amb el castell de Palau de la Tor. Aquest Goxat, amb un tal Grill i els parents de Pere Joan Sala, eren els principals capitans que seguien fent una particular guerra de guerrilles. Bartomeu Sala, a mitjans d'octubre, va pendre Castellbell i va atacar el castell de Monistrol. Tanmateix, una altra colla de pagesos moderats sota el comandament del síndic Pere Caselles, va recuperar el castell de Palau de Tort amb l'ajuda de molts homes de la muntanya (Vicens Vives, 1978: 235-136).

Mendoza va negociar a Barcelona amb els estaments militar i eclesiàstic i va partir, pràcticament en solitari, cap a la Muntanya a parlamentar amb els pagesos. El primer de novembre es reuní amb Pere Antoni de Vilobí a Sant Celoni. Pere Antoni manifestava que estava força desanimat: *Car ja havia treballat amb mossèn Margarit i amb mossèn Jaume Ferrer qui ala ere, i pensava fer be; i tot me here retribuit a mal per molts, car per molts era amenaçat que hem matarien, i jo no volia morir per dit treball*. Finalment, Mendoza, l'animà un altre cop i, des del mateix Sant Celoni, va enviar una carta a Verntallat a fi que estigués al monestir d'Amer el cinc del mateix mes (Vicens Vives, 1978: 238).

14. Amer

El mateix Verntallat va donar detalls de la trobada sol·licitada per Mendoza feta a Amer quan va fer la seva nòmina de despeses (ACA RP, 1483-1493b: 2): *Item al primer de nohembre de l'any LXXXV, vench don Inigo López de Mandosa he trames-me [...] que jo fos en la vila de Amer a ·V· del dit mes. I axi dit dia jo fui en dita villa i aqui trobi lo dit Mendosa ambaxador per part del senyor rey per lo compromes. I aqui per sa sanyoria ma fou dada letra de crehença per part del senyor rey. Verntallat rep una carta del rei en què l'esperona a que contribuís de manera especial a tirar endavant el compromís: i que jo posas fe he crehença en fer so, i quant per lo dit ambaxador ma saria dit. En la carta del rei s'insistia en què fes cas del seu embaixador especial, Iñigo López de Mendoza. I per quant en dita vila se tenc un parlament de tots los [...] sindichs he prohomens de parròquies. I tot hom ferma lo compromes i helegirem homens qui anaseu al senyor rey. Tothom va firmar el compromís i, entre tots, van triar uns quants síndics per anar a la Cort a tramitar l'enteniment entre senyors i pagesos. Es va determinar cobrar un petit impost entre els pagesos per dur a terme aquesta missió: i faheren taylls entre los pagesos i clavaris per levar dit tayll. I molts apuntament se faheren en dit consell. Mendoza en persona va tractar de manera diferent a Verntallat, demanant-li, expressament, que s'ajuntés amb els pagesos elegits per anar a veure al rei: i volgue lo dit ambaxador que jo anas, amb los elegits, al Senyor rey amb alguns de la muntanya. I axi*

negociem en dita vila per lo compromes amb tots los pagesos amb dit ambaxador. I doni orde en lo qui dit ambaxador me dix de part del senyor rey. Astiguem cotre dias.

Verntallat estimà en quatre dies la feina que va suposar aquesta reunió; probablement des del dia cinc fins el dia nou de novembre. Per altres síndics, és possible saber que van acudir a Amer fins a noranta pagesos. Entre aquests homes hi havia molts coneguts: estava el nebot de Verntallat, Llorenç Espígol, l'antic capità Mateu Calm àlies Vilamala, de Sant Esteve de Bas, Pere Antoni de Vilobí, Pere Casselles, Ramon Coll Ferrer de Falgons, Nicolau de Viladesens, Joan Clavaguera de Batet i molts altres. També es possible saber quines negociacions eren les que anomenava de passada Verntallat que es van fer a la vila d'Amer: Mendoza va demanar la restitució dels castells a la corona o a les seves respectives senyories; va pendre jurament a les persones elegides i als principals dels remences que es van comprometre a no cometre excessos i a retornar als senyors les penyores que havian estat presses; es va determinar fer una altra reunió a Olot per delimitar els síndics elegits per anar a parlamentar amb el rei. Tal com explicava Verntallat, es va determinar fer un tall per foc per atendre les despeses i anomenar els clavaris corresponents: aquesta feina va estar a càrrec de Pere Antoni de Vilobí (Vicens Vives, 1978: 239-241).

El fet de retornar els castells va ser un punt de gran importància: Verntallat prometé tornar el castells d'Hostoles, Castellfollit, Milany i Granollers de la Muntanya que eren un signe de referència de la seva area d'influència en aquells moments; el nebot de Verntallat, Valentí Collell, havia de tornar el de Rupit; Narcís Goxat retornaria els castells de Llambilles, Llagostera i castell d'Empordà; a l'altre gran revolucionari, Bartomeu Sala, nebot de l'antic lloctinent remença Pere Joan, els castells de Montnegre i Castellbell; Damià Espígol, de Canet, havia de tonar el castell de Rocacorba; Joan Miquel Safont els de Cassà i Solius; els pagesos de Brunyola, Santa Coloma de Farners, Cassà de la Selva, Vidreres i Tagamanent, les fortalezes dels pobles respectius; en mossèn Santmartí el de Vilobí (Vicens Vives, 1978: 238).

La capacitat de negociació de Mendoza es va posar a prova en aquestes reunions que es van tenir a Amer. Es coneixen alguns detalls de primera mà: així, quan Mendoza va comentar com el rei estava molt contrariat pels excessos dels pagesos que impedien la concòrdia, Verntallat com a home principal, va manifestar que aquells aldarulls li *desplahien molt i ere content de fer lo que dit senyor Rei manare* (Chia, 1888c: 339). Segons el plec escrit per Jaume Farrer, després de firmar el compromís, *lo dit noble embaxador volent en nom de la dita Maiestat haver a ses mans tots castells i fortalezas que sien vuy en mans dels pagesos, exige se los hagan entregar a mossèn francesch de verntallat (...) i als capitans i pagesos aquí presents. Verntallat contesta amb gran obediencia de la dita Maiestat que entregaba los que tenia, en numero de cuatro*. Es veu aquí clarament el protagonisme de Verntallat: era la referència principal i se'l considerava més que un síndic. També, en aquest plec escrit per Ferrer, consta que Valentí Collell, era el que retenia des de feia tant de temps el castell de Rupit i era nebot de

Verntallat (Serra Ràfols, 1925: 41-42). No ha estat possible saber quina era la relació de parentiu exacta d'aquest Collell: molt probablement seria el marit d'una neboda seva i, per tant, d'un nivell cultural i social proper al del cap dels remences.

Mendoza mantenia informat el rei epistolament. Ferran II, en una carta signada el 10 de novembre des d'Alcalà d'Henares, animava al seu ambaixador i, conscient del prestigi de Verntallat, el felicitava pel seu tracte directe amb ell: *fizisteis vos muy bien de partiros con Ferrer para los dichos pageses y nos parecio mejor el intento que llevades,(...) en primero en comunicar con mossèn Verntallat* (Serra Rafols, 1925: 39).

El 14 de novembre, Mendoza es trobava a Olot per fer una altra elecció de síndics. Segons diu el mateix Verntallat, el dia 22 es va concretar l'elecció en el mateix Verntallat i en dos homes de la seva confiança: *Item a XXII de nohembre dit any, volgue lo dit ambaxador que tots los que eren elegits fosen a la vila de Olot. E aqui lo dit ambaxador elegi que mossèn Verntayllat anas al senyor rey. E elegi alguns de la montanya. E mossèn Verntayllat fou content de anar, i en Amalrich de Olot, i en Lorens Spigol de Sant Feliu de Pallarols. I dit Espígoll parti primer* (ACA RP, 1483-1493b: 2). Raó tenia el cap dels remences en dir que Llorenç va ser el primer que partí: per començar, en Martirià Amalric no va voler marxar de cap de les maneres cap a la Cort i, en el cas de Verntallat, li va costar molt pendre el camí cap a Castella.

La devolució dels castells estaria plena d'incidències. Damià Espígol es va excusar d'entregar el de Rocacorba tot i la insistència del síndic Ramon Coll Ferrer. Tanmateix, el 15 de novembre es retornaren els de Brunyola i Vilubí (Vicens Vives, 1978: 241). Verntallat tornà el castell de Castellfollit a finals de novembre, sense dificultats i amb una simple cerimònia, al sotsveguer de Besalú, a fi que es fes càrrec de la seva custòdia (Serra Rafols, 1925: 42). Malgrat això, sembla que no estava del tot convençut de tornar algunes de les fortaleses i, de fet, el rei es va dirigir el cinc de desembre a Jaume Ferrer amb aquests termes: *vimos que Verntallat habia tentado de no cumplir lo asentado con don Iñigo sobre la restitución de las fortalezas y como aquel se habia vuelto de su buen propuesto, excepto en la restitución de Stoles* (Serra, 1925: 42).

A finals de mes es va tornar el castell de Milany. El capità remença del castell, un tal Perer, no el volia deixar anar. En Llorenç Espígol, amb seixanta homes d'Olot, es va veure obligat a fer un cop de força. Perer va fugir amb l'hostatge que tenia, l'hereu del senyor de Castellfollit de la Roca, que havia estat pres uns mesos abans, i els homes que es van quedar es van rendir a Espígol i al veguer de Camprodon, mossèn Montcorp. Es tractava del fill de Bernat Guerau de Cruïlles i de la seva vídua, Beatriu de Santa Pau, que era aquella mateixa que havia tingut problemes amb els remences en el llunyà 1462, i era una de les tres filles afectades per la pèrdua de la seva senyoria de Santa Pau a mans dels barons d'Oms el 1454. Va ser una nissaga nobiliària molt afectada per les revoltes remences. La mare encara vivia l'any 1497, però el fill

moriria jove i, per la seva juventut, no va tenir cap implicació en la guerra civil (Sobrequés, 1973b: 69; Vicens Vives, 1978: 244).

Aquests obstacles o indecisions els va superar Mendoza de la millor manera que va poder: així, l'onze de desembre, ordenava al jueu Benevist Benastruç que pagués determinades sumes als síndics a fi d'anar a entrevistar-se amb el rei. Es donaven 10 lliures amb 10 sous als següents homes de la Muntanya: Ramon Griver de Mieres, Narcís Vilà, Pere Ferrer i Joan Figuerola. Deu lliures més pels homes del Pla: Pere Canya, Pere Ferrer de Madremanya, Pere Pi, Antoni, Pere Caselles i Antoni Nicolau. En un compte a part, s'havien d'entregar 46 florins i cinc sous a Verntallat i tres persones més, i la mateixa quantitat a Martirià Amalric i tres persones més. A Espígol se li entregaven 10 florins i 10 sous; a Jaume Ferrer 25 florins i a Pere Antoni cinc. Hi ha certes divergències quant al llistat d'homes elegits per anar a negociar amb el rei en les relacions fetes per diferents síndics però, en general, a grans trets coincideixen (Vicens Vives, 1978: 245). El notari Amalric i Verntallat tenien una assignació de lliures més elevada que els altres síndics, més adient al seu grau social i amb la possibilitat de portar tres acompanyants o servidors.

Els consellers de Barcelona, per fi, es mostraren més optimistes amb una possible concòrdia. En una carta als representant reials de la Ciutat de Barcelona prop de Ferran II respecte la qüestió dels pagesos de remença manifestaven que havien aconsellat als senyors que signessin el compromís. Es planyien de la situació del país i demanaven que, mentre es dictava la sentència arbitral, el rei vulgués posar ordre. Explicaven que havia arribat en Mendoza a Barcelona i els havia posat al corrent sobre les deliberacions i la restitució de castells (sense dir res del castell d'Hostoles). Que, segons Iñigo López de Mendoza s'havien alliberat alguns però *que los altres del Pla ell los havia cobrats, pero que, per no guardar-los los sèniors, se eren tornats a pendre. Dix nos que En Verntallat, lo jutge de Olot i molts altres de la Muntanya, En Sala de Montornes i En Company d'Allella deuen esser amb ell a Fraga lo jorn de Nadal per anar al Sor. rey per dar fi en aquest compromís, i que de tot ell havia scrit al dit Sor. rey.* Així, el mateix dia de Nadal havia estat assignat per Mendoza i els síndics i prohoms elegits per fer junts el camí cap a la Cort (Vicens Vives, 1937: 163-165).

Per la seva part, els pagesos exaltats seguien amb la seva política revolucionària. El dia 22 de desembre escalaren el castell de Monells. Dies després, Narcís Goxat i els seus homes, prengueren el castell de Santa Pau i capturaren el baró d'Oms, obligant-lo a pujar amb ells al castell de Finestres a fi que ordenés als homes que el defensaven que lliuessin el castell als remences (AHMG MA, 1485: 152vº-153vº; Serra, 1925: 48-49). Tanmateix, Bartomeu Sala es comprometia amb Mendoza, en una reunió feta a Vilanova uns dies abans, el 16 de desembre, a presentar-se la vigília de Nadal a Fraga per anar a veure al rei. També va dir que tornaria els castells de Montnegre i Castellbell (Vicens Vives, 1978: 245-246).

Entretant, Francesc de Verntallat i la seva dona Joana Noguier estaven ocupats en un altre tipus d'afer social, molt diferent del dels remences. El 22 de desembre estaven redactant els capítols matrimonials de la seva filla Leonor. Es casava amb un remença de Mieres: en Gaspar Griver fill de Ramon Griver. Aquells Griver que tenien un mas a Mieres on es van refugiar l'any 1484 els soldats atacats per Pere Joan Sala. Ramon Griver també era un dels pagesos elegits per anar a la cort. El notari dels capítols va ser el, sempre present, Martirià Amalric (Permanyer, 2000: 132).

Molt probablement, un dels temes de conversa entre Francesc de Verntallat, Ramon Griver i Martirià Amalric va ser el de l'anada a la Cort. Potser va ser aquí quan, Amalric va decidir no anar-hi. És possible que Verntallat optés per la mateixa postura, ja que, de fet, va decidir no presentar-se el dia de Nadal a la població de Fraga per marxar amb Mendoza i la resta de síndics cap a la Cort. No deixava de ser una valenta decisió, ja que el rei, el dia 8 de desembre, havia convocat els senyors i els pagesos a estar a la cort en el termini d'un mes sota l'amenaça de ser declarats en rebel·lió. Molts, però, ja havien partit abans que pogués arribar la circular reial. Pere Pi, Pere Canya, Pere Ferrer i Pere Antoni van sortir de Girona el 21 de desembre (Vicens Vives, 1978: 252).

És fàcil imaginar l'enuig que agafarien Mendoza i els altres remences en comprovar que Verntallat no es presentava. Quanta estona esperarien a Verntallat? Hores, dies? És poc probable que Verntallat enviés cap missatger per comunicar la seva absència. També cal fer-se idea de les poques ganes que hauria de tenir d'empendre el viatge: Verntallat havia manifestat certes vacil·lacions en tornar els castells i, de fet, el d'Hostoles encara estava sota la seva influència; serien bastant importants les pressions que tindria d'altres pagesos, fossin moderats o no, que li donarien tot tipus d'opinions respecte l'esperança d'una veritable concòrdia en aquest nou procés entre senyors i pagesos; és possible pensar que Verntallat estigués decebut entorn un possible compromís, ja que ell ja havia estat a la Cort, a Còrdova, l'any 1483, intentant negociar; molts cops havia sentit tot tipus de promeses d'uns i d'altres; cal afegir també la possible edat, uns seixanta anys, que no faria gens agradable un viatge llarg d'aquestes característiques.

Arribar als 60 anys era una fita indicativa. Els costums de Girona prescrivien diverses obligacions militars als homes compresos entre els 15 i 60 anys. Ultrapassada aquesta edat, no hi havia serveis militars (Mieres, 2001: 187). Al regne veí de França, uns quants anys abans, el rei Joan havia fet pregonar solemnement una convocatòria general a les armes als homes compresos entre els 18 i els 60 anys (Tuchman, 1990: 149). S'exposen exemples d'efectius militars en què un 10% eren homes sexagenaris. Malgrat la freqüent mortalitat infantil, és un error suposar la temprana mort dels que passaven de l'infància. Hi ha prous exemples de contemporanis de Verntallat que van passar dels seixanta anys (vol. 2, Taula 12). Tanmateix,

arribar als seixanta o als setanta anys era, probablement, uns dels límits de l'època (Fossier, 2007: 139).

Així, Verntallat, era ja un home gran amb tot el que això pot implicar. Fàcilment patiria ja algunes limitacions físiques degudes a tants anys de guerra i exerci físic. El seu pare va viure molts anys i a ell encara li quedarien uns quants. No li faria gens de gràcia anar a cercar al rei que estaria qui sap a on. A Còrdova potser? Molt més lluny li portaria aquest cop. Verntallat va passar el Nadal de 1485 a casa seva. Es conformaria el rei amb la seva absència?

15. 1486

El nou any va portar una altra carta del rei per Verntallat. El dotze de gener, el jueu Benevist va pagar un correu per portar una lletra de fra Boyll, delegat de López de Mendoza, a Verntallat en la qual comunicava, de part del rei, l'ordre que es traslladés a la cort immediatament (Vicens Vives, 1978: 253). Començaven a pressionar a Verntallat.

No sembla que hi fes gaire cas. El dia 23 de gener els jurats de Girona escrivien a l'Infant Enric. Havien rebut una carta de Verntallat que els havia facilitat el veguer, Guillem Joan Colom: *Per mossèn Guillem Joan Colom veguer daquesta ciutat no es estada donada una letra qui mostra segons sa tenor esser feta per mossèn Verntellat, còpia del qual trametem a V. Altesa*. En ella, Verntallat, manifestava que estava en negociacions amb els dels castell de Brunyola. Els jurats se sorprenien de l'actitud de Verntallat, ja que el castell i els homes de Brunyola eren de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona (AHMG MA, 1986: 13). No trigaren gaire a escriure a Verntallat fent-li retret de la seva actitud (AHMG MA, 1986: 13v^o):

Molt magnífich mossèn. Per mossèn Guillem Joan Colom, Veguer d'aquesta ciutat, nos es estada comunicada una letra qui mostra segons sa tenor esta feta per vos. Així mateix nosaltres ne havem reebuda una qui mostra esser de'n Pere Vila de Porqueres. No dubtaven que les cartes fossin d'ells dos. Havien decidit posar-se en contacte amb el protector, el responsable oficial, del castell de Brunyola. Aquest va confirmar que s'havia de fer càrrec del castell, però que no podia. Els jurats informarien el lloctinent del Principat a fi que proveís degudament, ja que volien el bé i el repòs d'aquesta terra. La carta estava escrita a Girona el 23 de gener de 1486.

A finals de gener, tant en Goxat com Pere Vila, àlies Grill, com un fill de Pere Joan Sala, estaven fent de capitans d'uns cent pagesos. S'havien fet forts a l'església de Riudellots estant-hi tota la nit (AHMG MA, 1986: 17v^o). En Pere Vila, àlies Grill, estava en tractes amb el cap dels remences moderats, Francesc de Verntallat. Almenys, els jurats de Girona, els relacionen amb la seva convinència amb els pagesos de Brunyola. D'aquí es pot deduir una certa relació de Verntallat amb l'àrea més radical dels pagesos que planteja la qüestió de fins a

quin punt aquesta divisió cal matisar-la: probablement hi havia pagesos més radicals i altres més moderats però que, globalment, funcionaven com un cos únic.

Verntallat contestà el dia dos de febrer a la carta dels jurats de Girona. No van fer còpia de la seva carta però sí de la que li van contestar el dia sis (AHMG MA, 1986: 20r^o). Per altre banda, els síndics Ramon Coll Ferrer, Reixach i Amador Vilar van poder recuperar el castell de Santa Pau amb la col·laboració del veguer de Camprodon i del sotsveguer de Besalú. El castell estava defensat per Goxat (Vicens Vives, 1978: 253).

Durant el mes de febrer, Goxat i Sala de Montornès seguiren fent de les seves pel Vallès i la Selva: cremaren una casa a prop de Girona d'un tal Aymerich; enpresonaren a Mossèn de Tayalà; van fixar un desafiant cartell al pont dels frares de Sant Francesc, en contra de la concòrdia, seguint el costum dels cavallers d'enganxar els cartells de deseiximent en llocs públics i concorreguts a fi que tothom pogués enterar-se de les bandositats locals; amputaren el dit del vicari general, Andreu Alfonsello, amb un punyal i el guardaren a una borsa *sense dir cap paraula*. Totes aquestes malifetes les van fer des dels castells de Castellbell i Montnegre que, com és evident, no havien retornat (Chia, 1888c: 349; Vicens Vives, 1936: 361; Riquer, 1968b: 120).

Tan malament veien els jurats de Girona l'evolució de la situació al camp que, el dia sis, escrivien a Verntallat demanant-li que, ja que *los pagesos fan cap de vos*, posés fi a les seves malifetes (Chia, 1888c: 349). En la carta acusaven rebut d'una carta enviada per Verntallat el dia dos (AHMG MA, 1486: 20r^o):

Molt magnífic mossèn. Vostra letra havem rebuda de II del present amb la qual feu mencio haver rebudes dues letres nostres. I axi vist lo contengut en vostra letra, i lo que dieu en aquella que lo desig vostre es que la terra stiga en repos, per so com aquells qui affectan lo ofici de la maiestat Reyat i tenim semblant desig, havem volgut scriures la present per quant se diu que los pagesos fan cap de vos que ens plaria. Li deien que si això era axí, que era considerat com el cap dels camperols, que fes lo possible i perseguir i prohibir que de qui en avant cessen de saltejar, prendre i robar los caminants que van per un cami reyal com cada jorn no cessen d'anar a Barchinona i son palment a trenta passos de que no son fets infringides clamors casim jorn, i saben que aquest es la maior crim que podem cometre en vers la regia magestat la qual assegura en sa fe reyal los caminants. Els jurats feien aquí un explicació per sí mateixa evident: la responsabilitat de la seguretat dels camins principals era de la monarquia. Els camins podien ser reials o senyoriais. Els camins *rals* eren de titularitat reial i gaudien de gran seguretat, ja que les persones i les mercaderies estaven sota la protecció directa del monarca que demanava, a canvi, una sèrie de peatges (Riera, 2002: 445).

Els jurats acabaven la carta fent-li una adulació viciada amb la corresponent amenaça. Si vol ser un bon vassall, com sempre ho ha estat, ho ha de manifestar per les obres, i, d'aquesta manera, no caldrà escriure al rei a fi que faci la corresponent provisió: *E james restarem scriure*

i suplicar R. magestat hi vulla provehí axi que vos qui havem mostrat esser-li feel vassall i servidor vullam ara per obre mostrar-ho i fer son servei.

Paral·lelament, començaven a arribar des de la cort, les taxants ordres reials pel cabdill dels remences. El rei enviava, un altre cop, a Pere Canya i a Pere Pi cap a Barcelona i a les muntanyes de la Garrotxa, amb una important missió i una sèrie de cartes per repartir. Havien de procurar que es retornessin els castells i fer venir als representants de la Muntanya. Ferran II escrivia al lloctinent, el 4 de febrer, que Goxat fos declarat fora de la llei i que amenacés a Verntallat a fi que es personés a la cort: *E manam a Verntallat que venga, certificant li que si no ve de continent, que li donarem castich per a tal resistencia se merite, y asso mateix diem als sindichs del bisbat de Vich y de la Montanya porque no son venguts.* També escrivia en el mateix dia una carta per Verntallat i pels síndics de la muntanya. Els manifestava el seu disgust per la seva absència, afegint que els dels bisbats de Barcelona i de l'Empordà ja havien arribat (Serra, 1925: 47-48; Vicens Vives, 1978: 254)¹³⁴. A Verntallat li deia (ACA AR, 1485-1488: 98-99):

Lo Rey

Amat nostre. No poca admiració havem prest que havent vos y alguns altres de aqueixa montanya prees carrech de venir a nos per lo poble dels pagesos de remenças de aquella stat restat per lo qual resposta venim a donar credit a moltes informacions que de vos nos son donades molt dagnants de nostre servei perquè el rei li havia manat que anés a la Cort i per tant provehirem en lo castich vostre i de tots aquells qui seran culpables i provocaran insults i moviments en aqueixa terra. Doncs ja ha manat bandejar a Goxat de tots els seus regnes i terres amb pena de confiscació de béns i persones a tots aquells qui stan amb ell.

Dats en Alcalá de Enares a iiii de febrer any mil CCCC LXXXVI. Yo el Rey.

Dirigit a Joanni Verntallat

La carta estava dirigida a Joan Verntallat en lloc de a Francesc de Verntallat. Però, més que la errada en el nom, a Verntallat, no li agradaria gens ni mica el to de la carta. Tampoc li deia explícitament que s'afanyés per anar a la Cort, però el missatge era clar. A més, donava instruccions molt clares als síndics amb el mateix objectiu.

Les credencials que el rei donà a Pere Canya de la Bisbal i a Pere Pi de Sant Daniel tenen data de vuit de febrer (ACA AR, 1485-1488: 99; Serra, 1925: 49). Respecte la seva misió a la muntanya els diu: *Item pujareu a la montanya i direu a mossèn Francesch de Verntallat que tenim gran admiració i molestia per que essent elegit ell per los pagesos de remença no es vengut a nos hi ha cumplir lo hauria promes i jurat en mans del dit noble don Ynigo López de Mendosa en nom e persona nostra (...) I que no nos podem donar credit a moltes informacions que de ell teniem i ara per ell no venir nos donara causa que nos negam aquelles eren verdadeiras.* La seva absència estava donant crèdit als seus enemics. *I per so es menester ell do raho de si mateix i axi li direu de nostra part que nos li manarem que de continent venga.* El rei

continuava *certificant* que, si no obeïa els seus manaments, s'hauria de fer un càstig exemplar. També donava les mateixes instruccions per Martirià Amalric amb l'agravament, deïa, que ja havia cobrat els diners per fer el viatge.

16. La Sentència de Guadalupe

Aquestes pressions reials i la vinguda d'en Canya i d'en Pi van fer el seu efecte en l'actitud del cap dels remences. El primer de març de 1486, Francesc de Verntallat es posà en camí cap la Cort que, en aquells moments, parava a Medina del Campo. Ho explica el mateix Verntallat en el plec del seu compte de despeses titulat: *Memorial del que lo magnífich mossèn Francesch de Verntallat ha trabalat per les remences per los pagesos*. A diferència d'altres apunts del mateix plec, aquesta narració està feta en tercera persona. Potser va ser un afegit d'en Pere Antoni, que va ser el responsable últim de l'elaboració del plec (Vicens Vives, 1978: 329; ACA RP, 1483-1493b: 2vº):

Item al primer de marc de l'any LXXXVI, parti mossèn Verntayllat de casa sua per anar a la majestat del senyor rey com ere stat elegit per fer dita anade. I axi feu dita anade. I com fou en Castella ariba en una ciutat ques diu Medina de Campo a aqui se presenta a la dita majestat. I aixi negocia tot jorn amb lo senyor rei i per part dels pagesos. I axi stech fins que per la majestat reyal fou dada la sentència. (...) I per la dita negociacio stech lo dit mossèn Verntayllat cotra mesos a raho de XXXXVIII lliures per mes que li foren tatxades per mes per lo senyor Mandosa i per tots los sindichs qui lavons eren amb la cort per [...] CLXXXII lliures

Verntallat finalment sortí cap a la Cort. La Cort era itinerant i no seria fàcil tenir notícies exactes d'on parava. Tot s'havia de fer amb un cert marge de temps. La darrera carta que havia rebut del rei estava signada a Alcalà d'Henares el 4 de febrer. Verntallat preguntaria, al llarg del seu viatge, a les principals ciutats i viles, als oficials, mercaders i viatgers informacions sobre on es trobava el rei. El va trobar a Medina del Campo i sembla que, amb la seva arribada, van començar de seguida les negociacions. Verntallat arribava tard a unes negociacions a les quals era l'últim en incorporar-se: i no només l'estaven esperant, sinó que, a més, en Pere Pi i en Pere Canya havien hagut de fer el viatge per anar-lo a buscar. El rei no volia començar sense la presència de Verntallat.

Les negociacions s'allargarien i el rei va parlar tant amb els representants dels senyors com amb els representants dels pagesos. Finalment s'arribà a un acord que es firmaria al Monestir de Guadalupe el 21 d'abril de 1486. Aquest acord, malgrat les dificultats d'aplicació que portaria, va suposar una referència clau en la relació entre pagesos i senyors, i es va conèixer com la Sentència arbitral de Guadalupe. Va ser una manifestació de l'esperit pactista que estaria tant arrelat en la mentalitat dels catalans (Sobrequés, 1982: 7, 47).

Verntallat arribaria cap a mitjans de març i, durant un mes sencer, va viure aquestes negociacions. A finals de març, la negociació estava molt avançada, atenent als rumors que van arribar a la ciutat de Barcelona a principis del mes d'Abril. Les negociacions van estar dirigides pel Vicecanciller d'Aragó, Alfonso de la Cavallería, però el rei va tenir un paper important per la preocupació de solucionar ja d'una vegada un compromís pel que estava lluitant des de feia molts anys. El mateix rei ho manifestava en aquestes paraules: *com per nos mateix aquelles cosas discurrent, rumiant i considerant per lo gran desig que tenim en fer justícia*. Iñigo López de Mendoza no participà en les negociacions (Vicens Vives, 1978: 256-257).

Molt s'ha parlat d'aquesta sentència arbitral, però cal fer-ne un resum. El fet més important és que es va arribar a l'acord d'anul·lar els sis mals usos, el dret de maltractar i els abusos personals com el de didatge, el de flassada de cap de casa, el pa de cans, el poll de l'astor, la servitud personal a casa del senyor, les batudes, les segades, les podades, els jornals i molts altres serveis personals. Per compensar els senyors econòmicament, es pagaria 10 sous per cada mal ús, ja que molts mals usos estaven ja abolits en moltes senyories. En cas de no voler, o de poder pagar-los, s'abonaria el 5% anual del seu valor. Els pagesos havien de seguir pagant els censos i tasques als senyors i prestar homenatge. Els senyors eclesiàstics havien d'aixecar les penes canòniques imposades als pagesos revoltats en les pasades *torbacions* (Vicens Vives, 1978: 258-261).

Entre els pagesos presents hi havia de tots colors: des dels grans negociants com Pere Antoni, Pere Pi, Pere Canya i Llorenç Espígol, fins als més lluitadors, com Bartomeu Sala. Verntallat és molt probable que, per la seva trajectòria, se sentís més identificat amb els primers i, segurament per aquesta raó, va ser cridat pel rei. Segons la seva famosa carta programàtica del 16 de juny de 1462, més que lluitar per l'abolició dels mals usos, que de fet també ho va fer, volia lluitar per la justícia. Molt probablement no va tenir exactament la mateixa visió al llarg del temps respecte als límits pels que estava lluitant: una completa alliberació de totes les càrregues i tot tipus de pagament o una alliberació de les càrregues clarament injustes com la dels sis mals usos. Però el que està clar és que, sempre, va entendre que calia fer alguna cosa per fer justícia als pagesos. Es deixaven sentir aquí les aspiracions d'aquells juristes catalans que tan clarament havien sapigut distingir les lleis justes de les injustes.

En la sentència es va determinar que es pagués una multa per tots els aldarulls que havien passat durant aquests llargs anys. S'havien de pagar 50.000 lliures de multa entre tots els pagesos, fossin de remença o no. Havien de pagar tots, de remença o no, perquè havien estat units en la lluita. Tanmateix, aquesta quantitat era equivalent als 60.000 florins que els pagesos adeutaven a la cort des de temps d'Alfons el Magnànim per la suspensió dels mals usos. Aquesta quantitat es reconeixia en la Salvaguarda de 1483 que el mateix Verntallat havia portat des de Còrdova, i va ser permutada per Ferran II per les 50.000 lliures de multa que, d'aquesta

manera, quedaven perdonades. És a dir no calia pagar els 60.000 florins pendents que els pagesos adeudaven a la Cort per la suspensió dels mals usos (Vicens Vives, 1978: 262-263).

La sentència va ser considerada justa per uns i poc justa per altres però, en línies generals, es pot considerar que fou justa i equitativa en l'aspecte social. El pagès assolí una absoluta llibertat personal en un mas humanament lliure. La propietat de la terra seguia sent del senyor però, de fet, l'amo del mas era el pagès que conservava, sempre que no l'abandonés, la terra dels seus pares. Una altra conseqüència de la sentència va ser que va reforçar l'autoritat de la monarquia, que anava evolucionant cap a l'absolutisme (Vicens Vives, 1978: 263-264; 1962: 42).

Divuit persones van ser les que firmaren la sentència pel bàndol pagès. La van firmar el 22 d'abril (Vicens Vives, 1978: 264). Són una bona representació de les diferents poblacions. Entre ells hi ha noms molt coneguts.

Representants dels pagesos de remença:

Signants a Guadalupe	Referències	Població
Francesc de Verntallat		S Feliu de P
Pere Canya	El rei l'envià a buscar a Verntallat	Bisbal
Pere Ferrer	Un dels nou síndics després de la Sentència	Madremanya
Pere Pi	Va portar la salvaguarda de 1483	Sant Daniel
Narcís Vilà	Aliàs Xifre. Dels exaltats.	Cartellà
Joan Ramon Busquets		Vallcanera
Pere Antoni	Un dels síndics més actius	Vilobí
Pere Orrench		Tordera
Llorenç Espígol	Mercader i parent de Verntallat	S. Feliu de P.
Pere Caselles		Crespjà
Joan Figuerola		Fontcuberta
Bartomeu Sala	Cap de brot de la revolta de 1484-1485 ¹³⁵	Montornès
Pere Company	Cap de brot de la revolta de 1484-1485 ¹³⁶	Alella
Andres Bosch	Cap de brot de la revolta de 1484-1485 ¹³⁷	Terrassa
Joan Albinyana		Atmella
Antic Galí	Pagès, Batlle de Polinyà ¹³⁸	Polinyà
Joan Torró		Palautordera
Antoni Camps		S. Eugènia

No hi són ni en Ramon Griver ni en Mateu Calm àlies Vilamala, amics de Verntallat i també elegits a la reunió d'Amer. Tampoc hi és en Martirià Amalric. Falten també altres bons síndics que actuaren abans i després de Guadalupe en la recerca de la solució del problema

agrari, com per exemple en Reixach de Campllong i en Ramon Coll Ferrer de Falgons. Entre els firmants, hi ha de totes les tendències, és a dir, moderats i exaltats. Per tant, es pot posar en dubte o, fins i tot, negar, la tesi que la sentència no va ser negociada pels pagesos que lluitaven per les resolucions extremes. Aquests també estaven a la taula de les negociacions. Una altra cosa és, com es veurà, que no estiguessin d'acord.

Entre els eclesiàstics signants hi havia Nicolau Dez Lor, abat de Sant Pere de Galligans i Pere Ferrer, tresorer de la Seu Gironina. Pel que fa als nobles, quedaven representats per Joan Pere de Vilademany, *varvassor*, Pere Galzeran de Cruïlles, baró de Llagostera, i Martí Joan de Torrelles, senyor del castell de la Roca. Pere de Vilademany era un dels pocs que encara portava el títol de noblesa de *varvessor*, que pràcticament ja no es feia servir. Pere Joan de Vilademany, ironies de la història, va casar en aquell mateix any de 1486 la seva filla Agnès amb Ausiàs de Cruïlles, de la senyoria de Rupit, el castell dels quals tenia, en aquell moment, el nebot de Verntallat Valentí Collell. Castell que, encara, no havien tornat els remences. Els Vilademany eren una important família de gentilhomes de Santa Coloma de Farners i, com Agnès era pubilla, adjuntaven una bona herència pels Cruïlles de Rupit (Sobrequés, 1973b: 72).

Pere Galzeran de Cruïlles era fill de Martí Guerau de Cruïlles. Va néixer cap el 1430 i, per tant, tenia una edat molt semblant a la de Verntallat i per això van sentir-se anomenar mútuament durant anys. Durant la guerra civil va lluitar primer per la Diputació atacant la Força de Girona que era defensada pel seu pare; després, va ser reialista; un altre cop es va passar al bàndol del duc de Lorena. Finalment, ja al final de la guerra, s'incorporà al bàndol reialista. El baró de Llagostera va tenir bandositats amb Pere Des Bach de Rocabrúna l'any 1478 i, per tant, no devia tenir gaire bona amistat amb Verntallat. És casà amb Hipòlita Redon i el 1497 ja era mort. El seu fill Francí morí assassinat el 1512 fruit d'altres bandositats (Sobrequés, 1973b: 66-68).

Martí Joan de Torrelles era el senyor de la Roca, a prop de Granollers, i fill de Martí Benet. Tant ell com el seu pare van participar en importants fets tipificats com a propis de la cavalleria (Riquer, 1968b: 79; 81-96). Dels tres nobles que hi havia a Guadalupe, d'aquest és de l'únic de què es podia esperar un tracte més favorable pels seus adversaris. A partir de 1486, es va convertir en un gran ajudant dels síndics remences i va cobrar també per aquesta ajuda. Aquests diners el van ajudar a sobreviure econòmicament, ja que el seu patrimoni estava en clara decadència (Vicens Vives, 1954: 69-72).

Verntallat diu que va cobrar per aquestes negociacions 48 lliures al mes. Com va estar 4 mesos, va rebre finalment per aquest concepte 192 lliures. Seguint el patró de l'altra anada que havia fet a Còrdova el 1483 en què contava el temps de desplaçament, es podria deduir que, el 30 de juny, va acabar el seu temps de negociació. Ara bé, Verntallat, va quedar retingut a la cort. Així sortia explicat en el seu compte de despeses (ACA RP, 1483-1493b: 2v°):

I axi volgue lo senyor rey que lo dit mossèn Verntayllat se n'anas amb sa senyoria en Cordua per dar compliment en dita sentència. I com tot hague compliment, i tot los elegits se'n vingueren, volgue lo senyor rey que lo dit mossèn Verntayllat restas en sa cort. I axi ha stat per gran temps lo dit mossèn Verntayllat.

El rei no va voler que marxés amb els altres. Primer va haver d'anar a Còrdova i, seguidament, el va haver de seguir allà a on anés. El rei va voler assegurar que la sentència s'acomplís sense entrebancs. Potser no s'acabava de fiar de l'actitud de Verntallat. Influiria la darrera actitud del cap dels remences endarrerint el seu viatge a Medina del Campo. També, la restitució del castell d'Hostoles, que encara estava pendent i en mans de remences. Quant temps es va quedar Verntallat a la cort?

Pere Antoni de Vilubí va restar igualment un temps amb el rei, però va poder marxar abans que Verntallat i el 4 de juny era ja a Barcelona. Potser es va quedar un temps amb el rei per no arriscar la seva vida que havia estat en perill com ell mateix explicava en el seu memorial. Amb tot, el dia 3 de juliol, es va encarregar que la sentència es publicués a Girona (Alentorn, 2000: 85).

Per altra banda, Ferran II, va escriure també als jurats de Girona perquè facilitessin la feina del cavaller Antoni de Vivers i Jaume Ferrer a la zona de la Muntanya (AHMG MA, 1486: 46rº):

Lo Rey:

Amats e feels nostres. Lo magnífich i amat criat meu mossèn Anton de Vivers, Cavaller, i amb ell, Juame Ferrer, nostre escrivà, vos parlaran d'algunes coses que han esguard a nostre servei sobre la emologació i execució de la Sentència per nos donada en lo negoci de les remences i senyors. Pregam i encarregan vos que a quant per ells deuran prest vos sa dit donem plena fe i creensa com aniran propia persona. Donat en Còrdova a XI de maig any CCCCLXXXVI

17. La llista negra

En un annex de la Sentència de Guadalupe que va sortir posteriorment es presentava una llista dels caps de la rebel·lió culpables de robaments, assassinats i altres aldarulls. Quedaven condemnats a la pena de mort, a l'esquarterament i la confiscació de béns. Una còpia de la sentència de Gualupe amb el seu corresponent annex va arribar als jurats de Girona al cap d'un temps (AHMG MA, 1986: 49vº-60rº). No hi és la data de recepció a Girona de la sentència, però en el llibre del Manual d'acords municipal la van col·locar darrera d'unes notícies del juliol de 1486. Els jurats llegirien atentament i amb molta curiositat qui sortia en la llista, que estava farcida de noms coneguts. Eren setanta i la llista no es va fer pública en el moment que es presentà la sentència, sinó després d'aquesta. Entre altres coses, perquè en aquesta llista hi eren

presentes Bartomeu Sala, Andreu Bosch, Pere Company, Joan Ramon Busquets de Vallcanera i Narcís Vilà àlias Xifré, que havien signat la Sentència. També, perquè en la llista negra hi havia diverses persones directament relacionades amb Verntallat i molt probablement altres que fossin parents o amics dels altres signants. Vet aquí la raó de la posterior presentació d'aquesta llista.

Entre els parents i companys de Verntallat es trobaven els següents:

Valentí Collell	Nebot de Verntallat. Capità de la zona de Rupit.
Joan Clavaguera	De Batet. Sotscapità remença. Exclos de Pau i Treva juntament amb Verntallat per raptar l'abat de Sant Joan de les Abadesses.
Bellvespre	De Batet
Guerau Prat	Surt a la llista com criat de Verntallat
Ramon Griver	De Mieres i consogre de Verntallat

També hi havia, com és natural, els principals revoltats que encara estaven fent la guerra pel seu compte, com és el cas de Narcís Goxat (pare i fill), del fill de Pere Joan Sala que es deia Francesc i d'en Pere Vila, àlias Grill de Porqueres (AHMG MA, 1986: 59vº-60). Així mateix hi era Joan Serinyà de Canet, que es va escapar de Guadalupe abans de firmar la sentència reial, i que va ser un dels síndics, amb Pere Pi de Sant Daniel, que va anar a negociar amb al rei a l'any 1482 després de la constitució *Com per lo Senyor* per demanar justícia. Els dos síndics havien tornat de la reunió amb una provissió reial que convidava a la concòrdia entre senyors i pagesos (Vicens Vives, 1978: 263).

Seria un cop fort per Verntallat enterar-se de les persones condemnades. Eren moltes les raons que es donaven al capítol XIX de la Sentència arbitral de Guadalupe per donar aquest càstig: desobediència a la justícia reial; assassinats i saqueigs; usurpació del nom i la bandera reial; captura i retenció de castells; resistència a les autoritats; i, finalment, provocació d'intranquil·litat i desassossec al Principat (Vicens Vives, 1978: 261). Entre els condemnats estaven els seus parents, amics i molts, segurament tots, coneguts.

Verntallat havia tingut molts companys de fatiges i treballs que, en molts casos, haurien estat veritables amistats. Són moltes les persones que surten associades a la seva família, al seu treball, a les negociacions i als actes de guerra. Entre molts, i sense un ordre d'importància, es poden espigolar aquests: Pere Joan Sala, Martirià Amalric, Joan Vidal, Llorenç Espígol, Joan Clavaguera, Guerau Prat, Valentí Collell, Jaume Serrolí, els tres germans Calm (Jaume Carbonell, Mateu Calm, Pere Calm), Ramon Griver, Antoni Pineda i Pere Quintana. Alguns serien amics per un temps; altres, per tota la vida, però ben de segur que, al voltant de Verntallat, hi havia un gran nombre de persones que el tenien com un veritable líder i amic. És una explicació de com Verntallat va arribar a tenir tant prestigi entre els pagesos durant tants anys i en unes circumstàncies tant poc favorables. L'èxit de lideratge de Verntallat s'ha

d'entendre per un bon equip de persones que el recolzaven i que l'ajudaven. En cas contrari hauria estat impossible que fos una referència tant clara per la resta de pagesos. Independentment de les estructures socials, sempre hi ha hagut capitans que han generat gran estima i simpatia entre els subalterns i amics, donant una explicació de l'ascendència que han tingut sobre els seus homes (Pillorget, 1985: 102)

L'amistat tenia un espai definit al segle XV i es manifestava de diferents formes. Hi era present, tant en el poble com entre els cavallers, el concepte de l'antiga i clàssica germanor de la sang, i el de la germanor dels companys d'armes. Una altra forma d'amistat, més sentimental, era l'expressada per la paraula *mignon*, en què s'idealitzava el concepte. La publicitat amb què es tractava l'amistat *mignon*, en una època en què tant es temia l'anomenat *crim* de la sodomia feia fugir tota suspita de fins a on arribaven aquests sentiments (Huizinga, 1945: 77). Eren altres temps i seria un greu error entendre'ls amb els paràmetres actuals. Se cercava l'amistat en un grau pur, basada en l'honor i el desinterès i fugint de qualsevol manifestació de sentimentalisme sensible. Era un sentiment idealitzat, amb una simpatia pels companys, que duia a enfrontar-se junts a qualsevol dificultat. La lleialtat, basada amb el respecte a la fe jurada, era el pilar que mantenia els lligams d'amistat que unien els equips de guerrers, el que unia els homes que es comprometien en una lluita desinteressada (Duby, 1988: 136).

Algunes de les raons que es donaven per castigar als amics del cap dels remences, com la resistència a les autoritats i la captura i retenció de castells, es podien aplicar a la mateixa persona de Verntallat. De fet, el castell d'Hostoles estava encara en mans dels camperols. Potser aquesta era una de les raons del rei per retenir a Verntallat al seu costat i condicionar la seva tornada a la recuperació del castell. La recuperació del castell no va trigar gaire. El 8 de juliol de 1486, poc després de firmar-se la sentència, va ser un dia assenyalat a la vall d'Hostoles. Les autoritats de la vall i una gran multitud varen pujar al castell d'Hostoles i, en presència del subveguer de Girona, el cavaller Joan Colom, es llegiren, pel notari Miquel Ombert, els privilegis concedits per Joan II i Ferran II. Entre els presents es feia constar la presència de Llorenç Espígol que, per tant, ja havia tornat de Guadalupe. Les autoritats de la vall eren els tres últims consols elegits: Llorenç Boxeda, teixidor de la vila, Martirià Fàbrega, de la parròquia de Sant Feliu, i Marc Bosch, de la parròquia de les Encies. Es presentaren els pergamins que contenien els privilegis concedits per Joan II: *una vegada llegits, davant del veguer, aquests dos documents, els venerables cònsols de la Vall, van requerir al predit veguer, que els privilegis en dita carta reial fossin defensats contra qualsevulla persona que vinguessin contra ells. De tot això n'aixecà acta el notari junt amb els testimonis Llorenç Espígol, Marc Staudat i Jaume Valls de la vila de Sant Feliu, i altre copiosa multitud aquí reunida* (Canal, 1994; APSFP, 1486).

Aquest acte volia ser una mesura de força a fi que els posseïdors del castell el retornessin a la jurisdicció corresponent. Malgrat això, tenint en compte els esdeveniments del

dia següent, els pagesos que retenien el castell no van fer cas de les mesures. Espígol i companyia havien de pensar una altre estratègia per aconseguir la lliberació del mateix. Serien el dos síndics, Pere Antoni de Vilubí i Ramon Coll Ferrer de Falgons, els que explicarien què és el que va succeir el dia 9 de juliol. Un fet sorprenent i digne de llegenda (Vicens Vives, 1978: 272).

18. L'amor de la dona

Antoni de Vivers havia encarregat a Pere Antoni de Vilubí i a Ramon Coll que recuperessin el castell d'Hostoles. El dia vuit havien arribat al castell i havien vist tota la gentada que havia fet l'acte institucional per recuperar-lo, i com els defensors del castell no havien volgut cedir a les pressions documentals. Aleshores, es va acordar que Joana Noguier, és a dir, l'esposa de Francesc de Verntallat, i les respectives dones de Ramon Coll i Pere Antoni anessin a entrevistar-se amb el capità de la fortificació. No es diu quines eren les raons que havien de manegar aquestes tres dones per convèncer els pagesos que retenien Hostoles d'entregar-lo. Però el guió, tot i que suposat, es va fer evident: la tornada de l'espòs de Joana Noguier, Francesc de Verntallat, estava condicionada a l'entrega del castell. Malgrat totes les estratègies femenines emprades per les tres dones, el capità es va negar a retornar-lo. Tanmateix les va convidar, o es van autoconvidar, a passar la nit al castell, segurament perquè ja es feia tard o, simplement, perquè Joana Noguier, com antiga habitadora de la fortalesa, la considerava més seva que els pagesos que la retenien. També es quedaren a l'interior alguns pagesos que acompanyaven a les tres dones.

Al dia següent, es presentà *lo senyor Espígol*, que va fer sortir el capità demanant-li, un altre cop, que entrés en raó. En aquell moment, el grup de pagesos amics de Pere Antoni que havien passat la nit a l'interior del castell, *amb lansades i cops*, es van apoderar de les claus, i van obrir les portes, deixant entrar els que hi eren a fora. No devia ser una gran batalla. Entre altres coses, perquè molts d'ells es coneixien i havien lluitat junts molts cops: serien, més aviat, uns quants cops entre germans. De fet, les relacions dels fets, no lamenten mals personals. D'aquesta manera tant sorprenent un dels castells més emblemàtics dels pagesos de remença tornà a la jurisdicció reial.

Veritablement, Joana Noguier no havia tornat a ser nomenada des del seu matrimoni l'any 1446: feia 40 anys exactes. Eren molts anys de matrimoni amb aquesta senyora d'una família remença de Batet. El fet que, pel seu marit, s'impliqués en la recuperació del castell d'Hostoles en una aventura arriscada, no deixar de ser una prova que s'estimaven: un fet normal. Buscar solucions més complexes seria forçar el guió. Cal explicar que un home i una dona es poguessin estimar en el segle XV durant quaranta anys?

Per altra banda, també és possible veure en l'actitud de Joana Noguer i les seves dues amigues una figura més dinàmica i participativa que la clàssica visió negativa i estarrufada del paper de la dona en el món medieval. En aquest mateix sentit, a la Barcelona baixmedieval, la documentació mostra l'esposa del mercader com un excel·lent complement del seu marit en les tasques pròpies de la professió (Aurell, 1998: 132-133, 137).

El tema de l'amor no era aliè a la cultura del moment. Pensar que la gent es casava simplement per compromís, fruit de la relació entre patrimoni i matrimoni, podria ser generalitzar massa. Cal recordar com s'havia produït el matrimoni de Verntallat el 1446 i que Verntallat era un donzell. En el món dels cavallers el paper de l'home per la seva amada era una de les característiques pròpies i configuratives. La figura del cavaller que lluitava o patia per la seva amada era un dels models que cercava el gentilhome. Per la seva part, la dona, honorava el valor i la força física del varó, del seu cavaller, que lluitava a cavall arriscant la seva vida. La societat medieval va cuidar aquest patró i el va mantenir i va viure d'ell durant molt de temps. La seducció de l'amor romàntic es manifestava en la vida, en els jocs i en els espectacles (Huizinga, 1945: 109-110).

Dos persones contemporànies de Verntallat van escriure sobre l'amor a la dona i són un exemple cultural d'això. Es tracta del cavaller Pere Joan Ferrer, senyor del Maresme, i de Romeu Llull, conseller en cap, elegit per unanimitat des de novembre de 1483 fins a la seva mort el 19 de juliol de 1484.

Pere Joan Ferrer era un donzell amb terres i títols al Maresme, que havia nascut l'any 1431. Era aquell cavaller que havia lluitat en contra de Verntallat durant la guerra civil, capità general i governador de la Cerdanya i Rosselló i que, posteriorment, es passaria al bàndol de Joan II en aquella conspiració de 1471 feta pels anomenats *set de l'Empordà*. Ferrer va ser armat cavaller per Joan II quan entrava a Barcelona per fer-se amb la ciutat i va rebre, com Verntallat, moltes donacions del rei. És una personalitat certament paral·lela a la de Verntallat. Pere Joan Ferrer havia estudiat un tractat sobre la batalla a ultrança i era un expert en formular cartells de deseiximent, com el que va enviar al rei Renat d'Anjou l'any que va conspirar contra ell. També, aquest gentilhome va escriure una petita obra sobre l'amor de la dona d'un cavaller que porta per títol *Pensament fet per Mossèn Pere Joan Ferrer, cavaller*.

Molt probablement la va escriure després de la guerra civil, quan ja havia estat anomenat cavaller i, per tant, tenia més de quaranta anys. Es tracta d'una reflexió personal sobre l'Amor, el qual governa el món i pren la llibertat de tots els homes. Tot i l'escàs valor literari, és una obra força suggerent en què l'Amor es personifica en una misteriosa dama que s'apareix a l'autor i amb qui manté un llarg diàleg. La dama intenta seduir l'home condicionant la seva llibertat amb les seves seduccions. El cavaller, en canvi, intentarà ser senyor del seu propi destí, disposat a rebre l'homenatge femení, més que no pas concedir el seu. Ferrer defensarà la

superioritat moral de l'home manifestada en l'exercici de la seva professió de cavaller: l'amor i la dama serien un petit premi als seus èxits com a gentilhome (Pacheco, 1970: 75-76).

Pere Joan Ferrer era un home d'armes pel qual els conceptes del valor i l'honor tenien major preponderància que el concepte de l'amor. Tanmateix, en el fons, totes són una manifestació de l'ideal cavalleresc. Aquest ideal, a més, vol ser moral: el pensament medieval, estèticament, es configurava amb un sentimentalisme i fantasia elevats però, èticament, relacionat amb la pietat i la virtut (Huizinga, 1945: 96). Una altra cosa és que el vicis personals portessin al fracàs d'aquests ideal morals. Pere Joan Ferrer, implorà a Sant Jordi, patró dels cavallers, perquè l'ajudi en les seves lluites per ser un cavaller exemplar (Pacheco, 1970: 75). Aquestes són les paraules amb les quals acaba el seu pensament:

Vist jo, doncs, lo viure militar ésser causa no sol de immortal renom en aquells qui en tal viure virtuosament obren, més encara fer-nos ésser molt volguts de aquelles a qui per llur estima i valer infinidament desijam plaure, he deslliurat dreçar a tots los militars lo pensament meu. Perquè si algú, no essent passat per tals experiències, anava desviat de aquell orde en què tot gentil home és tingut, vingue a recelar los contraris que Amor porta i seguir ço que la virtut obliga (Pacheco, 1970: 84).

Sigui com sigui, l'amor fort i tendre, capaç de guanyar-se la voluntat dels homes, hi és present. Es presenta al llibret com una lluita, en forma de diàleg, per afalagar el contrari: o bé per les armes de la seducció amorosa per part de la dona o bé per les armes de l'honor i valor per part de l'home. La llibertat és considerada com la capacitat interior de poder rebutjar una suggerent tentació. És més que la simple llibertat física o la simple elecció entre dues coses indiferents. Pere Joan Ferrer vol fer extensiu als altres cavallers, *a tots los militars*, les vicissituds d'aquesta lluita, a fi que, si algú, *anava desviat de aquell orde*, receli de l'amor i segueixi la virtut.

Ferrer és un militar, però és un home de cultura que, com altres autors, reflexiona i escriu unes obres per un cercle reduït d'amics en què es manifesten llurs preocupacions i discussions: són els temes de debat en llurs tertúlies (Pacheco, 1970: 10). En els ambient cavallarescos del segle XV es valora la instrucció i el refinament. Es fa palesa la idea que adquirir saviesa intel·lectual incrementa les qualitats de la persona i facilita una millor preparació per a les activitats socials. La cultura no és considerada com a prioritària, ja que ho és l'essència militar, però es veu com a desitjable per a ser un perfecte cavaller (Beceiro, 2007: 103, 104, 173).

L'ideal cavalleresc era també present en l'àmbit urbà. A la Barcelona de finals de l'edat mitjana es constatarà una tendència generalitzada a adquirir els hàbits aristocràtics. Entre l'oligarquia urbana i els mercaders més ben posicionats es mostrarà el seu interès per la lectura de llibres de cavalleria (Aurell, 1998: 60). També hi seria present aquest punt de discussió i de tertúlia sobre l'Amor humà. Romeu Lluïll va escriure, entre altres obres, sobre l'amor cortès.

Romeu era del llinatge dels Llull i, des de 1446, ocupava càrrecs importants a la ciutat de Barcelona. Fou cònsol de la Llotja i va ser escollit per unanimitat com a conseller en cap a l'any 1483. Va escriure, en català, italià i castellà obres poètiques i unes lletres d'amor. Entre aquestes últimes va escriure *El Despropiament*. Es tracta d'una defensa de l'amor conyugal i una crítica a l'amor cortès, del qual ell mateix confessa haver estat servidor durant 33 anys, 7 mesos i 9 dies. Narra com, passejant pel Temple d'Amor, és ferit per una sageta del déu de l'Amor i s'enamora d'una dama que no el correspon. Persegueix aquest amor per conquerir-lo sense èxit i, convençut de la vanitat dels seus intents, davan del notari *Desdeny*, manifesta el seu propòsit d'abandonar aquest lligam. Seguidament, decideix seguir la *santa religió del matrimoni* (Pacheco, 1970: 63-64).

Tant en el cas de Romeu Llull com en el de Pere Joan Ferrer es manifesta sense embuts la forta passió dels sentiments amorosos, que poden fer perdre el seny i que sovint porten al desengany. Ferrer es defensarà amb la virtut de la cavalleria, Llull ho farà amb l'ideal del matrimoni cristià.

El cas de Verntallat és més simple: no hi ha motius per discutir l'amor entre els esposos; només es pot constatar l'actitud arrauxada de la seva dona, amb 40 anys de matrimoni, per aconseguir el seu retorn. Tanmateix, com a donzell, com a home pròxim a la cort, Verntallat no podia ser aliè a aquesta vessant característica de l'amor cortès. D'una manera o d'una altra, culturalment parlant, era hereu del mateix sentiment de Ferrer i Llull. Realitzar unes gestes honorables i virtuoses per guanyar-se els sentiments d'una dama era un dels paradigmes de la cavalleria (Keen, 1896: 327).

No es pot deixar de banda la relació de Francesc de Verntallat amb les característiques pròpies del món dels cavallers. A més del respecte per l'honor, la fidelitat a la paraula donada, els desafiaments reglamentats entre cavallers i, com s'ha pogut comprovar, la defensa dels desvalguts, cal plantejar-se ara el tema de l'amor cortès. Verntallat va ser un donzell arrelat en l'esperit de la cavalleria: la seva juventut, per defensar el seu honor, va estar marcada per un esperit impulsiu manifestat en diverses bandositats; la seva audàcia no va menystenir el seu honor; la seva fidelitat a la mateixa causa va ser constant; durant la guerra va ser un home respectat i qualificat com a valent: era coneguda una arrauxada incursió nocturna per salvar Girona en un dels setges de la ciutat; també resultava evident el seu interès per destacar el seu títol de donzell i quedar vinculat d'aquesta manera a un patró social determinat. Només restaria demostrar un amor idealitzat per tenir totes les atribucions d'un veritable home de la cavalleria. En aquest sentit, no seria gens arriscat afirmar que el casament amb una dona remença, amb la corresponent anul·lació del seu matrimoni amb Joan Portell, lliga millor amb un casament per enamorament que no pas amb un casament per conveniència acordat per uns pares que, a més, ja havien ultrapassat a l'altre món. En aquest cas primària més l'amor que no pas la sang o el patrimoni. L'honor, el valor i l'amor eren alguns dels elements estètics més ben valorats en el

món dels cavallers (Huizinga, 1945: 79). Hi ha prou motius per descobrir en el personatge els trets d'aquesta mentalitat: tant Verntallat com els gentilhomes del seu voltant eren hereus d'un esperit i cultura profundament arrelada en el món de la cavalleria.

19. Verntallat i la cort

Poca cosa es pot dir del temps que va estar Verntallat amb Ferran II després de signar la Sentència de Guadalupe. En aquests moments no es coneix cap document que pugui donar una pista sobre les seves activitats i les seves relacions amb els personatges que vivien amb els monarques. Probablement estaria més sol que un mussol. El tres de setembre, el rei escrivia des de Ponferrada a Antoni de Vivers i a Jaume Ferrer exposant el motiu de la retenció de Verntallat: *por bien asegurar y reposar la tierra, havemos detenido y detendremos aqui a Verntallat*. Sembla, pel context de la carta, que és una resposta a aquests dos síndics en la que demanen al rei que sigui benèvol amb els pagesos condemnats, i en el que pregunten per la sort de Verntallat (ACA AR, 1485-1488: 126v^o)¹³⁹. Quan el rei diu que Verntallat està *detenido* no cal entendre que estigués en una presó, però tampoc es pot descartar una certa privació de la llibertat. Així, aquell cabdill que havia estat sempre senyor de si mateix, portava retingut a la cort més de cinc mesos.

El deu de desembre de 1486 el rei tornà a escriure als dos síndics assegurant-los que Verntallat continuaria amb ell més temps: *de Verntallat perdet cuydado, que assi se farà como dezis, que de aqui no se partirá tan presto*. Es dedueix, per tant, que són els mateixos Antoni de Vivers i Jaume Ferrer els que, de moment, veuen millor que el cap dels remences no torni. A més, i entre altres coses, el rei insistia al dos síndics que continués la persecució assídua de Goxat i Grill, que seguien fent de les seves (Serra Rafols, 1925: 57)¹⁴⁰.

Així, eren ja vuit mesos els que Verntallat portava a la cort. El doble de temps dels quatre mesos que reclamava posteriorment Verntallat per la seva feina a la cort en les negociacions de la Sentència de Guadalupe. Així, quan Verntallat parla de les 192 lliures que va cobrar pels quatre mesos que va estar la cort fa referència des de la seva partida de Girona (*al primer de marc del any LXXXVI, parti mossèn Verntayllat de casa sua per anar a la majestat del senyor rey com ere stat elegit per fer dita anade*), fins a finals de juny. La resta de temps que va estar retingut no va a càrrec de cap concepte.

L'última carta del rei comentada està escrita des de Salamanca. Si Verntallat va seguir l'itinerari de la Cort, que és el més possible, es pot seguir certament on parava: entre altres llocs, va estar a Guadalupe, Còrdova, Ponferrada i Salamanca.

Uns dies després, el 22 de desembre, el rei va fer un gest de gràcia envers aquells pagesos que el van ajudar a la guerra civil. En concret són un grup de pagesos que quedaran ennoblits amb el Privilegi Militar de Generositat gaudint des d'aleshores d'exempció tributària.

Serien homes de paratge, també coneguts com homes generosos. Eren aquell grup que va ajudar Joana Enríquez i el seu fill quan era un infant de deu anys, a superar el setge de Girona el juny de 1462. Vint-i-quatre anys després, els corresponia aquest record del monarca, agraït pel seu ajut. Se citaran vint-i-nou persones, entre ells, Pere Albusà, Joan Carreres, Andreu Benejam àlias Riera, Joan Aulina, Bartomeu Bruguera, Pere Carrerasdemunt, Antoni Casadevall, Pere Guillem Figueres, Pere Carbonell i Pere Budalles, tots ells de Serinyà. En Joan Aulina havia estat un dels lloctinents de Verntallat en la guerra civil, responsable de la sots-capitania de Serinyà. També hi ha gent de Farés, de Sagueró, de Canet, de Sant Gregori, de Beuda, de Banyoles. Molts d'aquests, com per exemple els de Serinyà, són de poblacions veïnes a Banyoles (Sobrequés, 1973a: 194-195)¹⁴¹. Cal veure un gest de Ferran II d'agraïment, però també es pot veure com un gest per guanyar-se uns quants homes valents en el difícil moment d'implantació de la sentència arbitral de Guadalupe.

Ferran II volia tenir uns quants homes d'armes fidels al seu costat. Era també una tendència de les monarquies que cercaven la manera de tenir un exèrcit regular i uns homes d'armes independents dels grans senyors de l'estament militar. Durant els segles XIV i XV, els principals estats europeus i els seus prínceps es rodejaven d'unes forces regulars o d'unes guàrdies de corps: unes unitats militars d'èlit que depenien directament de la monarquia. Això passava al Ducat de Milà, a Anglaterra i a França. Els prínceps amb rendes més petites, com el comte de Foix o René d'Anjou, disposaven igualment d'algunes porcions de cavallers. Ferran II, per la seva part, contava amb un cos de guàrdies reials de 893 persones el 1481, i el 1496 disposava ja de 1100 homes d'armes i 130 cavallers (Contamine, 1984: 206-209).

Mentre era a la cort, a Verntallat li arribarien també altres notícies. Durant aquest any va morir el comte de Cardona. Aquest fet recordaria a tothom com els Cardona, seguien en lluita amb Hug Roger, comte de Pallars. Ferran II havia encarregat als Cardona, l'agost de 1484, que intentés reduir el comte de Pallars, que tornava a la lluita. Les raons d'aquestes friccions no estaven clares. El cas és que, Hug Roger va estar donant guerra al Pallars fins al 1488, que va haver de fugir als estats del vescomte de Narbona. La seva muller Caterina va resistir un setge de tres anys a València d'Àneu i, finalment, el rei va donar el comtat del Pallars al comte de Cardona. Hug Roger era declarat fora de la llei i reu de mort i tots els seus béns van ser confiscats (Sobrequés, 1957: 213).

20. Els síndics remences

Un cop firmada la sentència era necessari posar-la en pràctica: calia homologar-la en el Principat i quedava pendent la repressió dels pagesos que, de la mà de Grill i Goxat, estaven en peu de guerra. Per altra banda, s'havia d'arbitrar la manera de cobrar les quantitats establertes a Guadalupe: un total de 57.800 lliures repartides entre el següents conceptes: 50.000 lliures com

a càstig per la rebel·lió comandada per Pere Joan Sala; 6.000 lliures per indemnitzar els senyors amb el mateix motiu; i altres 1800 per poder cubrir les despeses dels funcionaris que havien intervingut per solucionar el compromís. Així, per exemple, Iñigo López de Mendoza, cobraria 600 lliures: 450 que pagarien els pagesos i 150 que pagarien els senyors (Vicens Vives, 1954: 23-24).

Les dues persones assignades per començar aquestes difícils gestions van ser Antoni de Vivers i Jaume Ferrer. Per portar a terme part de la feina es van reunir, a principis de juliol de 1486, amb els delegats de les parròquies més implicades en la qüestió remença al convent de Sant Francesc de Girona. En aquesta assemblea es va acordar homologar la sentència i nomenar nou síndics encarregats d'imposar els talls per pagar a la Cort les quantitats establertes. El grup, conegut com els *nou*, estava integrat per persones prou conegudes com era el cas de Bartomeu Reixach, Coll Ferrer, Antoni Nicolau i Pere Antoni de Vilubí. No n'hi havia cap de les zones remences més emblemàtiques: les Valls d'en Bas i d'Hostoles i la baronia de Santa Pau. El jueu Benevist Benestruç va ser anomenat clavari o receptor general del tall de deu sous per foc (Vicens Vives, 1954: 24-25).

Ferran II va insistir diverses vegades en la repressió dels pagesos condemnats: el 16 de setembre de 1486 va amonestar els veguers de Girona i Camprodon, Guillem Colom i Francesc de Montcorp, a fi que perseguissin als malfactors; el 27 d'octubre al governador general de Catalunya, Requesens de Soler; el quatre de novembre, l'ordre era pels veguers de Manresa i Besalú. Tanmateix, els resultats no van ser els esperats, ja que només es va capturar Bartomeu Coma i Joan Serinyà. Aquest últim era aquell remença que s'havia escapat abans de firmar la Sentència Arbitral amb la qual, ja es veu, no estaria d'acord, tot i que, també havia anat a veure al rei l'any 1482 amb Pere Pi de Sant Daniel i havien aconseguit tornar amb una provisió reial en què es convidava als pagesos i senyors a la concòrdia. (Vicens Vives, 1978: 280-281).

Joan Serinyà va ser processat durant el mes de gener de 1487. Com el rei havia ordenat, el dia 20 del mes anterior, que en cas de captura dels condemnats, aquests fossin executats sense vacil·lació, Serinyà tenia totes les de perdre. En el judici es van enumerar les vuit circumstàncies que s'havien de acomplir per donar el veredict: que Joan Serinyà fos un dels de la llista dels condemnats de la Sentència; que s'havia publicat que ningú ajudés els condemnats; que els seus béns havien sigut confiscats pel rei; que el rei ordenava que els condemnats fossin realment executats; que Serinyà era un dels principals; que s'havia resistit a l'alguatzir del governador; que havia fugit de la cort i que volia marxar al Rosselló. Va ser condemnat a la forca. Tenia dos dies per defensar-se amb el seu advocat. Segons les seves al·legacions s'hauria de tornar a consultar el rei. Sembla que, finalment, va ser penjat, ja que consta que el 22 de gener, Ferran II ordenava la seva ràpida execució (Vicens Vives, 1978: 282).

Les mesures van començar a ser més enèrgiques i va precipitar la fugida cap al Rosselló de Goxat, Grill i Bartomeu Vilà. Aquest fet va generar un conflicte jurisdiccional entre l'Infant

Enric, com a lloctinent del Principat, i el governador del Rosselló. Goxat i Vilà estaven empresonats a Perpinyà i el lloctinent demanava la seva extradició; pel contrari, el governador francès s'hi oposava rotundament. Van seguir les negociacions i ambaixades entre uns i altres sense èxit (Vicens Vives, 1978: 284).

Els camperols no col·laboraven gaire en la captura i repressió dels condemnats de la Sentència: bé per simpatia als seus col·legues, bé per por a les possibles represàlies d'aquests grups armats. Cal dir que les principals accions d'aquests no eren contra els pagesos, sinó contra els síndics o contra els representants senyorials. En un pregó sense data, però segurament relacionat amb unes instruccions donades a Antoni de Vivers a l'abril de 1487, s'amenaçava a tots aquells que ajudessin els condemnats: 50 lliures de pena per aquells homes que veiessin els condemnats i no donessin el crit d'alarma de *Via fors*, i 100 fuetades per aquelles dones que no fessin el mateix (Vicens Vives, 1978: 283).

El grup dels *nou* síndics no va aconseguir ser prou operatiu en la seva resolució i després d'un any i mig, l'onze de setembre de 1487, només s'havia aconseguit cobrar 4800 lliures. A més, el grup de pagesos revoltats seguia fent de les seves. Així, el dia vint-i-cinc del mateix mes, el rei escrivia als jurats de Girona des de Còrdova, informant que havia manat a mossèn Vives perquè anès amb un grup de gent a cavall a reprimir els conflictes provocats pels pagesos, ja que estava molt preocupat *dels moviments fets novament per los pagesos i dels cartells dels desafius que per cantons han posat, coses són de què havem pres i prenem enuig* (Arnall, 2000: 926).

La correspondència entre la monarquia i els jurats de Girona no era més que un exemple de la simbiosi que hi havia entre els plantejaments municipals i la jurisdicció reial concretada en els seus oficials reials, majoritàriament veguers i sotsveguers. En el cas de les torbacions remenses hi va haver un bon enteniment entre aquestes dues jurisdiccions. El municipi, col·laborant amb la monarquia, remarcava la capitalitat de la ciutat respecte la regió, de manera que podia defensar millor els seus interessos. El rei concedia uns privilegis reials que reconeixien la capacitat armada dels municipis per augmentar la seva capacitat d'acció (Sabaté, 2007: 78).

L'hivern de 1487-1488 va ser un moment important. El rei va decidir passar l'estació més freda a la ciutat de Saragossa. Hi va haver diverses reunions a fi d'aconseguir agilitzar i concretar una sèrie de punts febles que van quedar reflectits en tres pragmàtiques emeses el 9 de gener de 1488. Entre altres punts es reduïa la llarga llista de condemnats de la sentència de Guadalupe a només dotze persones. Era un gest clar d'intentar tranquil·litzar totes les famílies implicades (Vicens Vives, 1954: 29-29). Els dotze condemnats eren: Narcís Goxat de Llambilles; Joan Clavaguera de Batet; Rovira de Batet; Terrés de Terradell, de Santa Eugènia; Illa, del Pont; Gabriel Santpere i Rafel Santpere, de Corró Jussà (a prop de Granollers); Joan Coll, de Llagostera; Pere Bartomeu, de la Bisbal; Narcís Vilà, àlies Xifre de Cartellà; Pere Vilà,

àlies Grill, de Poqueres; Comapregona, de Sant Quirze. La resta de persones de la llista, com seria el cas dels parents i amics de Verntallat, Valentí Collell, Ramon Griver i Guerau Prat, quedaven autoritzats per tornar a casa seva amb l'única condició de no entrar durant cinc anys a les ciutats de Barcelona, Girona, Vic i Granollers. També quedaven lliures els Sala (Vicens Vives, 1978: 288-289).

S'ha comentat que aquests pagesos més revolucionaris i contraris a la Sentència serien més pobres i que, en canvi, els pagesos favorables, per exemple els síndics, serien camperols grassos (Vilar, 1973: 158). Es presentaria la possibilitat que els pagesos de les muntanyes fossin menys afavorits econòmicament per una major dificultat per cultivar les terres. Els de les planes, en canvi, serien beneficiats pel camp fàcilment conreable (Freedman, 1988: 135)¹⁴². Així les coses, els de les planes serien més rics i els de les muntanyes més pobres. Per contra, cal destacar que aquests dotze condemnats eren majoritàriament persones de la plana i no de la muntanya. Només hi ha dues persones que són de Batet: en Clavaguera i en Rovira. A més a més, s'ha vist com la zona dita de la Muntanya i nucli remença més dur, disposava pels seus habitants de grans terres conreables amb abundants aigües, i deixava les zones més altes, les serres de Finestres, de Sant Julià del Mont, de les Medes, del Puigsacalm i de l'alta Garrotxa pràcticament deshabitades. Fins i tot, a les valls de Bas i de Bianya són i eren possibles dues collites l'any.

Per tant, es poden afirmar tres raons contràries a la tesi de les relacions rics/moderats i pobres/revolucionaris. La primera és que es fa difícil dir que els pagesos de les Muntanyes, com és el cas dels dos de Batet, siguin més pobres que els de les Planes. En segon lloc, i en el cas que això no fos cert, resulta que molts revolucionaris són de les planes. En tercer lloc, no hi ha una clara divisió en dos entre aquests grups: hi ha pagesos de les dues tendències.

Ni per aquestes dues persones de Batet ni per la resta de persones de la plana no hi ha un motiu econòmic objectiu per dir que aquests pagesos exaltats fossin econòmicament més febles que els pagesos moderats que serien els síndics. No es pot fer un paral·lelisme dient que els pagesos més revolucionaris fossin el més pobres, fent referència a una pitjor renda dels massos de la muntanya. En aquest cas, si això fos així, els pagesos catalans seguirien un patró diferent a la resta d'Europa ja que, curiosament, s'apunta que els pagesos de les muntanyes de la resta de països, en general, estaven menys oprimits econòmicament que els seus homòlegs de la terra baixa (Freedman, 1988: 135). La diversitat de situacions econòmiques és la més possible. Des del propietari de camps fins al pastor més senzill, les persones diferien molt unes de les altres (Tuchman, 1990:178). Això mateix es desprèn de la diversitat de quantitats de lliures i sous en les dots de les filles dels pagesos de la senyoria del Pa de la Seu de Girona (Lluch, 2005: 194-196).

Dotze eren els condemnats. En aquest marc de reducció de condemnats és possible que es produís la tornada de Verntallat. Sigui com sigui, el rei, el tretze de març de 1488, li va fer

una important donació. Li va donar tres cases, *tres portals*, del conegut carrer de Regomir de Barcelona. El cita com *dilecti et fidelis nostri Francisci de Verntallat, militis*. És anomenat com a cavaller i com fidel i dilecte (és a dir estimat, amat, benvolgut). La donació està feta en consideració a *vero memoria repetentes merita et servicia fructuosa per vos Franciscum de Verntallat serenissimo domino regi genitori nostro celebris memorie et nobis in utriusque fortune successibus prestita et impensa que tanti facimus ut gravis retributione digna conferi debeant*. Les cases confrontaven amb les del ciutadà Pons de Gualbes i amb les del cavaller Miquel de Gualbes (Monsalvatje, 1906: 334-344)¹⁴³.

Eren unes cases confiscades a Joan de Santjordi, condemnat per heretgia. Santjordi era un jueu important que havia estat secretari de la reina Joana Enríquez (Coll, 1953b: 147) i que s'havia fugat a temps en el moment de ser condemnat. La Inquisició l'acusava d'escriure sobre la llei mosaica i en contra de la religió cristiana: *Scriví de mà sua un libre, lo qual donà a Bernat Baget, quandam, reconciliat, a transladar, en lo qual libre lo dit Sant Jordi parlava molt en favor de la llei de Moisès i molt contra la Sancta fe catholica*. No dubtaven de qualificar-lo com *famosíssim heretge heresiarca dogmatista*. En la seva persecució afirmaven que van trobar entre el seu equipatge *XXX prepucis de infants, retallats, tots enfilats en un fil, i guardats entre roba*. Finalment va aconseguir evadir-se i va ser cremat en efigie (Codoin ACA, 1865: 184; Rovira Virgili, 1934: 523).

Verntallat, que ultrapassaria el seixanta anys, era recompensat pel rei per totes les ajudes que havia fet a la monarquia des de 1462. És difícil saber quina seria la seva reacció. Segurament, seria ja un home cansat de tanta guerra i de tanta negociació. Arribar als seixanta tenia un significat precís: fins aquesta edat, segons els costums de Girona, hi havia l'obligació d'anar a l'exèrcit: *per costum el sexagenari és excusat de lluitar* (Mieres, 2001: 177).

En tot cas, sembla que se'n tornà cap a Sant Feliu de Pallerols, ja que en el llibre dels comptes de l'arxiu de la parròquia consta que, el 29 de juny de 1488, és propietari del Mas Claparols de Sant Feliu. Sorprenentment, és intitulat com a donzell (Canal, 1996: 67). Cal plantejar-se si en tornar de la Cort va seguir en contacte amb els síndics remences.

Després de les reunions amb el rei a l'hivern de 1487-88 a Saragossa es va liquidar el sindicat anomenat dels *nou* i es va organitzar un altre més operatiu. Se celebraren diverses reunions de pagesos en diverses demarcacions. Finalment, a principis de juny de 1488, ja estaven elegits quinze síndics que formarien el Gran Sindicat Remença: set síndics pel bisbat de Girona, cinc pel de Vic i tres pel de Barcelona. Van ser els homes que van fer possible, mitjançant un treball que durà vint anys, la viabilitat de la sentència de Gaudalupe (Vicens Vives, 1954: 31-32).

En aquest cas hi era present entre els dotze un gran col·laborador de Verntallat: el seu nebot, Llorenç Espígol, que havia estat amb ell a la Cort signant també la Sentència de Gaudalupe. Espígol estava casat amb Joana de Verntallat, filla del germà de Verntallat, l'hereu

Llorenç. Joana era, per tant, la pubilla que s'havia casat amb aquest mercader de Sant Feliu de Pallerols. Segurament Llorenç també havia fet de pagès. Havia participat en la missió d'Iñigo de Mendoza i en la restitució dels castells de Milany i d'Hostoles. Va ser un dels síndics més actius del gran sindicat remença.

Un altre gran síndic que destacar va ser Joan Almar. Va tenir un gran prestigi, autoritat i dinamisme. Era de Peratallada i, segurament, era un propietari acaudalat perquè se l'anomenava com a *Senyor*. Va actuar en el sindicat des del 1488 fins al 1503. També va ser sotsveguer de Girona durant el trieni de 1488-1491 i veguer a partir de 1491. Tot i el seu càrrec de veguer, els seus enemics li van cremar la seva casa de Peratallada i, per això, el 30 d'agost de 1493, el rei li va donar unes cases a Barcelona en compensació. Posteriorment, va fer de procurador a Torrella de Montgrí (Vicens Vives, 1954: 32). També convé recordar el síndic Bernat Verdaguer: era representant del sindicat per Vic i era natural de Gurb. Aquest va tenir un paper important a partir de 1498.

Entre els dotze síndics també hi sortien altres persones presents en aquestes planes, com és el cas de Pere Ferrer i de Ramon Coll Ferrer de Falgons. Aquest últim era un home molt implicat en la lluita per la concòrdia; era valent i decidit i va fer molts viatges per negociar amb uns i altres. Va ser capaç tant de recuperar el castell de Santa Pau, que estava en mans dels revoltats remences, com d'alliberar a un tal Bosch Monar que estava il·legalment pres a Mieres per la justícia (Vicens Vives, 1954: 33-34).

El gran sindicat remença no va oblidar mai l'interès del pagès al que representaven. Si un senyor es mostrava contrari a acceptar la Sentència Arbitral de Gaudalupe es presentaven amb el seu procurador per recordar-li els seus deures i els drets dels remences. Així, per exemple, el 19 de novembre de 1488 es presentava un requeriment al cavaller Francí Desplà per la seva resistència a complir la Sentència de Guadalupe: *No ignoreu vos, magnífich mossèn Francí Desplà, cavaller, com la magestat del senyor rey ha donada una sentència o declaració entre los pagesos de rehemença i altres i los sèniors de aquells, la qual fou donada en lo monestir de Santa Maria de Guadalupe, a XXI d'abril any M CCCC LXXXVI*. Se li recordava com estaven abolits els mals usos i la redempció d'aquells, i com tots els vassalls del rei estaven obligats a observar la llei. Així, li demanaven que no molestés alguns pagesos seus, de la parròquia d'Alella, obligant-los a fer homenatges contraris a la sentència i negant-se a rebre els censos per la llucidació dels mals usos (Vicens Vives, 1954: 195, 220).

Entre les persones que començaven a destacar en aquesta etapa del gran sindicat remença i que van ajudar als síndics, hi havia el notari gironí Dalmau Ombert. Amb motiu de la seva feina amb els remences va rebre deu lliures el 1488, 75 lliures el 1493 i 32 lliures el 1499. Verntallat parla del notari en el seu compte de despeses:

Item pos en rebude – XXXX lliures, sobre mossèn Antich Mateu, receptor general, per compliments de mas dietas he trabays e despeses a mi deguts fins lo dia present, com [apoca]

en poder den Dalmau Ambert, notari, a XIII de nohembre de LXXXXVIII, feta gràcia de la resta

En aquest apunt de Verntallat hi ha un error en la data. Verntallat, o Pere Antoni que, com ja s'ha dit, va ser el responsable d'arreplegar els diferents apunts i fer la llista final, va escriure la data com *14 de novembre de 1499* quan, en realitat hi ha una 'X' de mes, hi hauria de dir *1489*. Aquest error amb la data es pot rectificar comprovant el manual notarial de Dalmau Ombert que, sortosament, es conserva. En el registre del notari es pot comprovar com Benestruç va signar una època a Verntallat per aquesta quantitat en el dia corresponent de 1489 (AHG, 1489: 108rº). A més, el jueu Benestruç ja no hi era el 1499, puix havia hagut de marxar del Principat pel decret dels reis Catòlics. Amb això es pot deduir també i amb seguretat que Verntallat ja havia tornat de la Cort el 1489, i vivia a Sant Feliu de Pallerols (Permanyer, 2000: 132).

A la vila de Sant Feliu de Pallerols estava de diaque Pere Almara, que ensenyava a llegir a molts (vol. 2, doc. 15). Aquesta home culte, no se sap per quina raó, va ajudar a un altre clergue, Pere Lobet de Cervià, promentent-li aliments a fi que es pogués ordenar, tal com es va fer constar en el corresponent llibre del bisbat el 26 de maig de 1491 (ADG, 1491: 34). En Pere Lobet li estaria eternament agraït.

També, durant l'any de 1491, com a única via possible per aconseguir la definitiva pau, es va negociar en secret amb els dotze condemnats. Va ser l'Infant Enric el que va fer la proposta al rei. Les negociacions devian reeixir ja que, pràcticament, van deixar de ser anomenats a la documentació els fets violents de Goxat i companyia. Tanmateix, el desembre de 1492, es va produir un atemptat magnicida que va tenir molt resó a tota la península (Vicens Vives, 1978: 311).

21. La fi del segle

Els reis Catòlics van tornar al Principat durant el mes d'octubre de 1492, després de haver conquerit el regne de Granada. El set de desembre de 1492, els síndics pagesos havien acudit al rei per *fer li un peto a les mans* i per implorar justícia. Probablement, aprofitant la concentració de pagesos, el remença Joan de Canyamas s'abalançà sobre el rei, gabinet en mà, i l'infringí una gavinatada. El rei va patir una important ferida que li hauria costat la vida de no haver estat per un penjoll que li parà el cop. Tothom va quedar consternat. Els síndics presents quedaren esgarriats. Pere Antoni parlaria després de Canyamas com d'un *mal parit* i Antoni Feliu va qualificar l'acció com un *desastre*. Molts van pendre Canyamas com a foll, com un boig, però també es podia interpretar que fos un atemptat com a conseqüència de l'afer remença. Tanmateix, ni el rei, ni les autoritats, ni els cronistes del temps ho van interpretar com un complot remença (Vicens Vives, 1978: 313).

Uns mesos després es produí una nova notícia que fou encara més sorprenent: en Cristòfor Colom havia arribat a les Índies per on es posa el sol! Havia trigat uns tres mesos en anar-hi i el doble en tornar. Colom, després d'arribar a Sevilla, s'encaminà a Barcelona per veure els reis. En Colom portava set indis que causaren l'admiració de tothom. També portava or i uns ocells exòtics. L'expectació va ser extraordinària i es parlava d'aquests prodigis a tort i a dret. A Barcelona va incorporar alguns catalans a la seva tripulació per al següent viatge, que prometia ser tot un portent. Entre ells, el capità Pere Margarit. L'Almirant també s'emportava cartes de presentació dels reis per al Gran Khan, que era l'amo de mig Orient. Colom va estar a Barcelona des de primers d'abril fins a finals de maig de 1493. Hi ha tradicions sobre el fet que els reis el van rebre al saló del Tinell o al monestir de Sant Jeroni de la Murtra (Udina, 1991: 114-116). Consta documentalment que l'abril de 1493 els Reis Catòlics eren a Sant Jeroni de la Murtra i que van rebre un navegant que assegurava que havia trobat un altre camí per anar a les Índies que es deia Cristòfor Colom. L'almirall va donar compte als monarques de la seva expedició i va demanar a un frare del monestir que l'acompanyés en el seu segon viatge (Aymar, 1993: 36).

El monestir de Sant Jeroni de la Murtra era un dels llocs més preciats de residència del reis Joan II i Ferran II. Era un monestir, com el de Guadalupe, de l'ordre dels jerònims: una ordre molt afavorida per la monarquia que va tenir una importància extraordinària en la vida política de Castella en el decurs del segle XV i XVI. Joan II va estar vinculat a l'ordre dels jerònims. Va sojornar diverses vegades a la Murtra. Tenia per conseller fra Llorenç que era l'*hospitaler*. Va fer construir el refectori, una àmplia estança gòtica, en què va fer constar la seva paternitat: REX IOANNES ME FECIT. Els reis catòlics, per la seva part, van estar molt vinculats amb la Murtra i els jerònims. Ferran va ajudar en la construcció de la galeria de ponent del claustre en els anys 1489-1491. En unes mènsules del claustre es poden contemplar les imatges de Joan II, Joana Enríquez, Ferran II i la reina Isabel de Castella (Aymar, 1993: 22, 34, 36). Val a dir que la cara menys afavorida és la de Joana Enríquez. En una altra part del claustre esta representat, en una mènsula, l'Almirant Cristofor Colom.

Un cop feta la gran descoberta, hom, tant en els primers moments de la tornada de Colom com al llarg dels temps, ha intentat tenir un cert protagonisme o relació amb el descobridor. És paradigmàtic l'interès que suscita la figura de Colom i les diverses hipòtesis sobre el seu origen. També se cerquen les possibles relacions dels contemporanis amb Cristòfor Colom. Així, s'afirma l'interès que tenia Iñigo López de Mendoza per les Índies i la importància que va tenir la seva actuació en la gènesi del seu viatge. Pere Martir d'Anghiera escriurà a López de Mendoza les següents lletres al respecte: *Con vosotros se trató en alguna ocasión de este asunto, y –según tengo entendido- sin vuestra consejo Colón no hubiera llevado a cabo esta empresa* (Meneses, 1973: 179). Tanmateix, cal ser prou prudent amb aquesta possible adulació d'Anghiera a Iñigo López de Mendoza. Mendoza va ser el mecenes d'aquest home de

lletres que el va incorporar al seu seguici quan va tornar d'Itàlia. Entre altres obres, d'Anguiera va escriure *Décima Década Océánica*, una de les obres més importants del descobriment d'Amèrica (Meneses, 1973: 178).

De la mateixa manera, hi ha també el lloc comú d'intentar relacionar la figura de Vernatallat amb la figura de Colom. Hi ha la possibilitat que Colom i Verntallat coincidissin a la Cort. Tot plegat ajuda a ressaltar l'interès present per obrir noves vies de comunicació i comerç per mar: la navegació per la Mediterrània quedava limitada per l'activitat dels turcs i es seguia amb interès com portuguesos i castellans rivalitzaven per arribar cada vegada més lluny. Com a resultat d'això, Bartolomé Díaz havia circumnavegat l'Àfrica.

22. L'expulsió dels jueus. 1492

Amb la paraula jueu no es delimita un concepte clar. Cal diferenciar els mots israelià, hebreu, jueu o àrab. Per començar els jueus no són una raça; al llarg dels segles, una persona jueva ha esta considerada fonamentalment com una persona de religió jueva. A l'època medieval, en què hi és més present al Principat la realitat jueva, es pot mostrar, amb certes prevencions, que ser jueu era sobretot una qüestió de religió i no de raça. Poca cosa se sap dels jueus en l'alta edat mitja però, en el segle XIII era ja una minoria considerable, especialment destacable en la vida econòmica, comercial, professional i administrativa. La presència jueva a Catalunya i, en general, a occident va patir una espiral de marginalitat que va començar amb una legislació restrictiva a l'època visigòtica. Si es consideren, a més, les seves peculiars relacions amb altres cultures, des del món romà fins a l'actual conflicte palestí-israelià, es treurà la conseqüència que sempre ha estat un col·lectiu que ha generat conflictes (Villatoro, 2005: 17-18, 33-39).

El jueu derivà cap a unes feines determinades: desenvolupaven especialment activitats comercials i bancàries, afavorides per les limitacions que tenien els cristians amb motiu de l'usura; així es dedicaven a fer préstecs amb el corresponent interès; també eren coneguts pels seus coneixements mèdics i pels oficis artesanals com ara sastres o joiers. Es fa difícil trobar jueus en el món agrari i la relació que van tenir amb la qüestió remença seria de tipus organitzatiu i econòmic. Els jueus, generalment, eren un grup benestant que, en alguns casos, aprofitava la seva situació privilegiada per prestar els diners a un interès elevat. Les pestes del 1348 i anys següents faran responsables els jueus de propagar-les. Els pagesos i bandes urbanes es revoltien contra aquestes comunitats que són un símbol de riquesa i que estan considerades com un grup tancat i conspiratiu. Malgrat la protecció reial l'any 1391 es produeixen assalts a Mallorca, Barcelona, Girona, Lleida, Perpinyà i a molts altres calls catalans. La majoria de les aljames ja no es tornen a constituir. Les que tornen, ho fan, en precari. Per tant, durant el segle XV, els jueus han perdut a Catalunya, a diferència de la resta de la península, molta de la seva

importància (Alentorn, 2000: 48-49): a Girona, molt probablement, no passarien del miler (Sobrequés, 1973b: 13-20).

Verntallat va tenir relació amb un jueu força important. És tracta d'en Benevist Benastruc. Vivia al call jueu de Girona i era receptor general del tall de deu sous per foc per finançar les despeses dels síndics remences. El seu nom apareix quan els remences el fan receptor particular del tall de cinc sous imposat pels síndics de la Muntanya a Amer el 1485. Posteriorment avançarà els diners que necessitin els remences, entre ells Verntallat, per anar a Guadalupe cridats pel rei per posar d'acord nobles i pagesos (Vivens Vives, 1954: 124-127). El dotze de gener de 1486, el jueu Benevist pagarà un correu per portar una carta a Verntallat de fra Boyll, en què li comunicarà una ordre del rei a fi que es traslladés a la cort (ACA RP, 1483-1493a: 1). Aquest jueu també li firmarà una àpoca a Verntallat el 1489, conforme ha cobrat certes lliures com a representant dels pagesos (AHG, 1489: 109r^o). És anomenat també com Benastruc Benevist (al revés), o escrit de formes diverses com, per exemple, Benvenist. El seu nom té una significació curiosa: Benevist vol dir *ben vist*, i Benastruc, *sortós*. És a dir, el seu nom significava el *ben vist afortunat*. Com es pot imaginar, la ironia estaria servida i se li podria dir *Malavist Malastruc*: el mal vist que té o porta desgràcia.

Era un home molt ben considerat a Barcelona, amb gran llibertat de moviments financers entre Girona i la ciutat comtal. En els primers temps del Gran Sindicat remença, quan no hi havia diners per pagar les diferents despeses, Benevist era el banquer que avançava els diners. Per exemple, el 1488 va avançar 490 lliures als pagesos de remença. Un any després, adelantava 23 lliures per pagar als notaris perquè, com diuen els síndics, *seria envergonir-nos i fer-nos perdre totalment lo crèdit, i seria cosa que amaríem més morir que rebre tal encontre i de tres gents qui se hagen fiat de nosaltres* (Vicens Vives, 1978: 125). Sota la seva autoritat es desenvoluparen els cobraments a Olot i Castelló d'Empúries. En aquesta població era ajudat per un altre jueu: Salomó Piera. Tanmateix, no ho feia per altruisme, i el seu ofici li produïa uns bons ingressos. Així, es pot dir que el tòpic s'acompleix: pel jueu Benastruc els diners eren els diners i calia treure'n bon rendiment. Sabia tractar els seus clients, i les seves cartes estaven farcides de compliments: *Senyors molt magnífics i més virtuosos (...) I per tant com jo desig servir a les senyories vostres en quant a mi sia possible (...) que jo molt promte ço en obeir los manaments*, etc, etc. Però, si estaven en joc els seus béns, no dubtava de reaccionar prontament. Així, quan el 1492 va haver de marxar per l'expulsió dels jueus decretada per Ferran II i la seva esposa Isabel de Castella, no vacil·là de ficar a la presó a Pere Pi de Sant Daniel. Aquest i altres síndics li devien encara certes quantitats de diners i el tresorer general, Antic Mateu, el requeria urgentment a posar els comptes en ordre. Com es pot comprovar, no era un qualsevol i tenia força i caràcter, com per fer ficar a la presó a Pere Pi (Vicens Vives, 1954: 126).

Efectivament, el 31 de març de 1492 es va promulgar l'edicte d'expulsió dels jueus. En el mateix edicte hi eren exposades les raons de l'expulsió i el temps donat per posar-la en pràctica:

Sepades y saber debedes que porque Nos fuimos informados que hay en nuestro reinos y había algunos malos cristianos que judaizaban de nuestra Santa Fe Católica, de lo cual era mucha culpa la comunicación de los judios con los cristianos y consta y parece ser tanto el daño que a los cristianos se sigue y a seguido de la participación, conversión o comunicación, que han tenido y tienen los judios, los cuales se precian que procuran siempre, que por cuantas vías y manera pueden de subvertir de Nuestra Santa Fe Católica a los fieles, y los apartan della y tráenlos a su dañada creencia y opinión. (...) mandamos a todos los judios y judias de cualquier edad, (...), que hasta en fin deste mes de julio, primero que viene deste presente año, salgan con sus hijos y sus hijas y criados y criadas y familiares judios, así grandes como pequeños, de cualquier edad que sean, y no sean osados de tornar a ellos de viniendo ni de paso, ni en otra manera alguna; so pena que, (...), incurran en pena de muerte y confiscación de todos sus bienes, para nuestra camara y fisco. (...).

*Dado en la ciudad de Granada, treinta y uno del mes de marzo, año del Nacimiento de Nuestro Salvador Jesucristo de mil cuatrocientos y noventa y dos.*¹⁴⁴

Benastruc havia de marxar i va procurar deixar ben endreçats tots el comptes amb la minuciositat d'un bon comptable. Va sostenir prolongades reunions per concretar el pendent de cobrament, rebre àpoques i solucionar plets els dies 18, 20, 22, i 28 de juny de 1492. També va donar poders a Pere de Bordils per rebre els pagaments retrassats dels talls. I, amb el comptes ben arreglats, va marxar a l'estranger tot i deixar encara negocis pendents de cobrament. Benastruc no devia viure gaire temps més: així, Antic Mateu va firmar un rebut de certes quantitats el 1495 pels seus hereus, de quantitats pendents dels talls de 1486 i 1487 que li corresponien. Amb el que es mostra que, tot i expulsats, els successors conservaven part dels seus drets, encara que havien perdut un dret fonamental: el de viure en aquesta terra (Vicens Vives, 1954: 126-127).

Verntallat va estar en contacte amb el món jueu per temes econòmics perquè, com ja s'ha exposat, difícilment trobaria jueus al món agrari. Això no obstant hi ha documents on es parla de la presència de jueus a Olot i a Castellfollit. També hi havia jueus a Besalú i, obviament, a Girona (Alberch, 1985: 80-81). Així, potser va tenir més d'un contacte amb jueus. Segur que, com a tothom, li arribaria la notícia el 1468 que el rei Joan II d'Aragó, de qui Verntallat era Capità general de la Muntanya, s'havia guarit de la ceguera gràcies a una operació del metge jueu anomenat Cresques. I és ben cert que havia recuperat la vista malgrat que, amb el temps, la va tornar a perdre.

Tot i que és molt possible que els perseguïdors dels jueus, al segle XIV, podien ésser, com s'ha comentat, pagesos de remença, el cas és que, després de la guerra remença del 1462-

1472, els síndics dels pagesos no van tenir cap inconvenient per dipositar la seva confiança en Benastruc. En aquest sentit, sembla que no hi hagués cap perjudici de religió o de raça entre els síndics pagesos. Per contra, cal recordar com els soldats que van anar a Cervera a lluitar contra l'exèrcit de Joan II van fer un robatori al call dels jueus aprofitant el seu poder (Codoin ACA, 1861b: 151 i 316). També es pot comentar la persecució que va patir el jueu Jordi de Sant Jordi, per la Inquisició, abans de la expulsió dels jueus. Amb tot, es pot afirmar que el segle XV a Catalunya és crepuscular pels jueus i es pot constatar que els jueus, en general, tenien la seva reputació. És el cas de Benevist Benastruc que tenia prestigi i poder com per reclamar justícia als tribunals i ficar a la pressó a Pere Pi de Sant Daniel. Amb això, les autoritats feien cas d'allò que els digués en Benavist, un jueu, per assegurar que en Pi tornés uns diners que els devia.

23. Entre notaris

Les poques notícies que es tenen dels fills de Verntallat es concentren als darrers anys del quatre-cents. A finals de 1485, s'havia casat la seva filla Leonor amb Gaspar Griver de Mieres. El vint d'abril de 1494 es van escriure els capítols matrimonials d'una altra filla. Es casava Violant de Verntallat amb Pere Vendrell de Tona (Permanyer, 2000: 131). El notari, present en els capítols matrimonials, era Pere Joan Fran, notari reial de Vic. Es van escriure al Mas Vendrell de Tona. Pere Vendrell era l'hereu i el seus pares eren ja difunts. Aquest és el resum que es feia en un llibre de notes dels actes del Mas Vendrell de 1752: *capítols de Pere Vendrell fill i hereu dels conjuges Francesc Vendrell i Gabriela difunts hereu del Vendrell de Tona, amb Yolant filla de Francesc Verntallat Cavaller i de Joana sa muller de la parròquia de S Feliu de Pallerols. Li donaran la dot a dita Yolans 200 lliures. Fou pres a 20 abril 1494 per Pere Joan Franc notari reial de Vic* (ADV, 1752).

El dot de Violant era bastant elevat: 200 lliures. És un indicador que Pere Vendrell, probablement, també tenia un bon patrimoni. Violant es casava amb una nissaga de pagesos. Tanmateix, no és possible saber si havien estat uns pagesos remences o lliures però, sortosament, en el llistat d'actes de les reunions remences de 1448 es troba un tal Berenguer Vendrell de Tona. Era potser l'avi d'en Pere Vendrell? En tot cas, a més de sortir aquest Berenguer en el llistat dels pagesos, al principi de l'acte es fa constar que la convocatòria es fa amb la llicència del venerable Berenguer Vendrell, batlle reial del terme, també present (Homs, 2004: 305). Per tant, en el cas, més que probable, de ser de la mateixa nissaga, era un pagès important amb el càrrec de Batlle del terme. Verntallat, per la seva part, no va voler deixar passar l'ocasió per deixar clara la seva condició de *cavaller*. Les 200 lliures de dot superaven amb escreix les 65 que es van pactar en el matrimoni de Francesc i Joana Noguier. El Patrimoni dels Verntallat havia augmentat.

La tercera filla de la qual es té constància és Eulàlia de Verntallat. Aquesta es va casar amb Sebastià Gassol de Cassà de la Selva que era propietari de diferents massos. Era, per tant, un pagès benestant (Permanyer, 2000: 131). En la convocatòria del sindicat de 1448 corresponent a la parròquia de Sant Martí de Cassà de la Selva hi és present un tal Antoni Gossoll, que probablement es pugui interpretar com Gassol (Homs, 2004: 305). En resum, les tres filles de Joana Noguer i Francesc de Verntallat, van estar casades amb pagesos.

Finalment, hi ha notícia també d'un fill de Verntallat: l'hereu Miquel. Li van posar el nom de l'avi de Joana, de Miquel Noguer, el cap de casa amb qui va conviure uns anys en el mas Noguer de Batet. Miquel de Verntallat es va casar amb una tal Anna de la qual no es coneix la seva procedència (Solà-Morales, 1974: 395-425). Era pagesa? Seguint la tònica d'aquest home tan singular com és Verntallat, cal suposar que no ho seria. Cal fer la hipòtesi que Verntallat va cercar pel seu hereu una dona que fos filla d'un gentilhome. Tanmateix, fins l'any 1500, Miquel no surt, que se sàpiga, en cap document. Abans d'això, però, Francesc de Verntallat va haver de baixar a la ciutat de Barcelona per solucionar alguns tràmits patrimonials.

Dos mesos després de signar els capítols matrimonials de la seva filla Violant, l'onze de juny de 1494, a la ciutat de Barcelona, Francesc de Verntallat, *milites*, va donar poders al seu nebot i home de confiança, Llorenç Espígol. En la escriptura s'especifica que Verntallat està domiciliat a Sant Feliu de Pallerols i que dóna poders a Espígol per llogar, fer-ne usdefruit o vendre, les cases que té al carrer Regomir de Barcelona (Caula, 1954: 1432; AHPB, 1494).

El notari barceloní es deia Miquel Fortuny i era, precisament, el notari per excel·lència del gran sindicat remença. L'any 1493, el sindicat havia decidit concedir una retribució anual a Fortuny de 10 lliures anuals, a més de les quantitats prescrites per les escriptures corresponents, *considerants los grans treballs i destorbs que ha hagut, tant en ordenar moltes requestes, quan en mostrar los síndichs i als pagesos les fermes de Jaume Ferrer, quant encara en mostrar i aconsellar los dits pagesos, quant encara anar a casa del advocat dels pagesos i al senyor regent* (Vicens Vives, 1954: 68).

Miquel Fortuny tenia la notaria a prop de la plaça de Sant Jaume i va començar a treballar de notari l'any 1483. Les seves tasques relacionades amb l'afer remença van ser múltiples: registrava els moviments dels síndics; centralitzava la correspondència dels notaris de Girona i Vic; posava en contacte els síndics amb el receptor general Antic Mateu. La feina notarial relacionada amb aquest negoci li va proporcionar 280 lliures entre l'any 1493 i l'any 1498 (Vicens Vives, 1954: 68-69). Així, quan Verntallat va haver de menester la feina d'un notari de Barcelona, no va dubtar en servir-se del notari dels remences, Miquel Fortuny. Molt probablement recomanat pel seu nebot Llorenç. Això no deixa ser un exemple que les relacions de Verntallat amb els síndics responsables de posar en marxa la Sentència de Guadalupe eren bones.

Les coincidències no acaben en Miquel Fortuny. Vet aquí que els dos testimonis de les escriptures són dos dels principals caps del gran sindicat remença: en Joan Almar de Peratallada, el síndic de més prestigi del sindicat, i Bernat Verdaguer, síndic de Vic, i veí de Tona (Vicens Vives, 1954: 32, 37; Caula, 1954: 1432). Així, es pot sostenir que Verntallat va apadrinar i va estar d'acord, amb la solució i posada en pràctica de la Sentència Arbitral, i que no va deixar de cercar una via més dialogant que no pas violenta. Amb això es podria mostrar que el cap dels remences va seguir durant tota la seva vida el *negoci i treball* dels remences per la seva alliberació dels mals usos.

Dos dies després, Llorenç lloga les cases a Benet Guinart, jurisconsult, pel preu de 4 lliures i dos sous. La casa havia estat llogada fins aleshores al notari Esteve Malet (Caula, 1954: 1432). Espígol va ser ràpid per treure rendiment econòmic a les cases del carrer Regomir. Verntallat començava a passar als seus parents el control del patrimoni; era una prova evident de la confiança que li mereixia el seu nebot Llorenç Espígol. Molt probablement, el cap dels remences, ja a prop dels setanta anys, començava a posar en ordre els seus papers: no hi comptava de tornar a Barcelona i deixava via lliure als parents.

En canvi, el seu antic enemic, el comte de Pallars, que havia fet penjar al notari Serrolí, seguia tant belicós com sempre i, refugiat a les terres de França, seguia atacant les fronteres del Pirineu. El 1494 prometia, des de l'exili, a Carles VIII que, si li donava els efectius necessaris, conqueriria Girona, Castelló d'Empúries i Besalú. Després, Hug Roger va passar a lluitar amb els italians contra les forces de Ferran II de Nàpols. Va ser reduït per Gonzalo Fernández de Còrdova i conduït a Barcelona, a on va arribar amb un simple gipó: un criat hagué de donar-li un capuç. Posteriorment el van conduir al castell de Xàtiva on, suposadament, va morir a la presó sense deixar descèndencia. En el castell on havia mort Jaume d'Urgell va finir també el comte del Pallars amb més de setanta anys (Sobrequés, 1957: 214).

24. El fogatge de 1497

El 1497 es va fer un recompte de tots els focs que hi havia al Principat. Calia tenir la nòmina total de habitatges per poder cobrar l'impost anomenat fogatge, que es cobrava, tant en els dominis reials com en els senyorials i eclesiàstics: el recompte va donar 60.990 focs. Aquest fogatjament o inventari de focs tenia una finalitat fiscal però, malgrat les seves possibles limitacions, és una eina d'informació formidable. El cobrament dels fogatges i la confecció de l'inventari de focs era competència de la Diputació del General (Bolós, 2000: 127).

La suma total de focs a la comarca de la Garrotxa era de 1413 focs, dada que representa el 2,31% sobre la totalitat de la Catalunya actual. Dels 1413 focs, un 15,28% corresponien a Olot, és a dir, 216 focs, senyal que no hi havia una especial macrocefàlia de la vila principal (Iglésias, 1992a: 71-72; 95; 98).

En el llistat del fogatge, en l'apartat referent a la Vall d'Hostoles (*La vall de Scoles*), els quatre primers focs corresponien a tres focs de mossens: mossèn Pont, mossèn Lobet, i mossèn Verntallat, donzell. El que fa quatre és de la família Espígol. Així està escrit en el llistat (Iglésias, 1992a: 284):

Mossèn Pont, prevere

Mossèn Lobet, prevere

Mossèn Verntallat, donzell

En Espígol

Amb '*mossèn Verntallat, donzell*' potser es fa referència a Francesc de Verntallat i, en lloc de posar-li com a *cavaller*, l'oficial de torn, per les raons que siguin, s'equivocà i escriví: *donzell*. Tanmateix, també és possible que sigui el seu fill, l'hereu Miquel Verntallat, que també apareix com a donzell en un altra escriptura de 1505 (AHPB, 1505; Caula 1954: 1432-1433). Sigui com sigui, el foc, l'habitatge, era el de la nissaga Verntallat. Habitatge que seguia estant, com el de Llorenç Espígol, en el terme de Sant Feliu de Pallerols.

El prevere mossèn Lobet havia començat a pendre nota en una llibreta els baptismes de la parròquia de Sant Feliu de Pallerols. Així, en els primers apunts, surten diverses vegades els Espígol: en el llibre es diferencien a Llorenç Espígol *maior* i el seu fill Llorenç Espígol *menor*. Hi ha constància del bateig del nét de Llorenç Espígol, al qual li posen per nom Francesc, que no deixa de ser casualitat. També surt Joana de Verntallat (nomenada com Espígol), neboda de Verntallat, i dona de Llorenç Espígol major, com a madrina d'un fill d'un tal Joan Rovira (Arnall, 1993: 390). En aquest llibre parroquial, mossèn Lobet s'anima a escriure també els òbits, algun matrimoni i, fins i tot, algunes notícies locals o nacionals. De tot això es pot deduir com a molt possible que en Verntallat ja fos mort abans de començar a escriure el llibre parroquial. Molt difícilment el prevere Pere Lobet hagués deixat de consignar la mort de Verntallat. Mossèn Pere Lobet va ser ajudat en la seva ordenació el 1491 pel diaca Pere Almara que va fer també de notari durant una temporada a Sant Feliu de Pallerols. Després, Almara es faria monjo del monestir d'Amer. En Pere Lobet va apendre molt d'Almara i, amb el temps, acabaria sent anomenat notari de la cúria del Bisbat de Girona (ADG 1; 1514: 263). Per tant, va ser un home culte que va estar en contacte amb els Verntallat i amb els Espígol.

Molta més gent i nissagues citades en aquestes planes queden també anomenades en el fogatge de 1497. Així, per exemple, de Batet són esmentats en Noguer, en Pere Arnau de Belvespre i els Clavaguera d'avall i d'amunt (Iglésias, 1992a: 394). També surt en mossèn Boada, rector de Sant Iscle de Colltort, població veïna a Sant Feliu de Pallerols, que va ser aquell que escriuria allò de *Se levà en cap dels pobles un ximple gentil home apellat Ffrancesc de Verntelat, natural de sent Privat de Bas, home qui vivia de son lourar i cavar, com ha hun sotil pagès* (Solà-Morales, 1974: 400). També surten antics lluitadors o síndics pagesos com Coll Ferrer, Budallés i Carbonell de Serinyà dels quals s'especifica que són de Privilegi Militar i

que, per tant, s'estalviarien de pagar l'impost. Un altre que es mencionat com de privilegi militar és Mateu Calm, àlies de Vilamala, de Sant Esteve d'en Bas, que és citat d'aquesta manera: *Mossèn Calm de Vilamalla de privilegi militar 'diu'*. Se citen nobles coneguts que van estar en litigi amb Verntallat com Beatriu de Cruïlles de Castellfollit, el cavaller Guillem d'Oms que viu a Perpinyà i mossèn Berenguer de Barutell de Bestracà. No faltará tampoc el donzell Pere Des Bach de Rocabrúna que serà, molt probablement, el fill de Pere Des Bach. Finalment, cal destacar que és anomenat el mas Sala de Granollers de Rocacorba, casa pairal de Pere Joan Sala (Iglésias, 1992a: 285, 287, 307, 388, 389, 392, 394; 1992b: 22). Després de tanta guerra i conflicte, el mas, com a santuari de cada família, persistia al paisatge del principat, però la paraula remença començava, poc a poc, a desaparèixer.

25. La Sentència de Guadalupe portada a impremta

El tres síndics que van fer de testimoni en l'últim document del cavaller Verntallat, és a dir, Joan Almar, Llorenç Espígol i Bernat Verdaguer, més altres dos síndics, es van reunir el dimecres 12 de març de 1498 per signar uns capítols amb l'impressor Johan Rosenbach per aconseguir una impressió de 450 còpies de la Sentència de Guadalupe (Vicens Vives, 1954: 243):

Capítolls fets i fermats per entre los honorables en Johan Almar, Lorens Espígol, Jaume Barau, Antoni Feliu, àlies Morera, i Bernat Verdaguer, sindichs elegits en lo negoci de les remences en los bisbats de Gerona, Barcelona, Vich i Urgell, de una part, i mestre Johan Rosanbach, alemany, estamper habitant en Barcelona, de la part altre, de i sobre estampar de la Sentència reyal i interpretació dada per la Magestat del Senyor Rey entre lo sèniors, de una part, i los pagesos olim de remença, de la part altre.

L'estamper, que era d'Alemanya, com li pertocava a un bon impressor de l'època, es comprometia a fer les corresponents separacions per capítols i que, *en mig dels capítols sia fet intitulat de letre més grossa, lo qual hage narrar la forma del que tractarà lo capítol següent*. Els pagesos ja són tractats com *olim de remença*, és a dir, *abans* dits de remença: tant és així que s'especifica que, a més de pintar les armes del rei, el títol que ha de portar ha de dir: *Sentència dada entre los sèniors e los payeses olim de remença*. Els síndics es comprometien a pagar 22 lliures.

D'aquesta manera el gran invent del segle XV, la impremta, era utilitzat amb gran intel·ligència pels síndics dels remences per fer conèixer i escampar per tot el país un document, la Sentència de Guadalupe, que lliurava el Principat de la servitud de la gleba i dels antipàtics sis mals usos que havien campejat durant decennis (Vicens Vives, 1954: 197). A més d'aquest tret, tan lúcida i perspicaç d'imprimir la sentència, crida l'atenció la cultura que mostren en les seves cartes els síndics dels remences durant aquest període (Sobrequés, 1973b: 30).

El més probable és que el cap dels remences ja no veiés les planes impreses de la concòrdia que tanta feina li va suposar. Tanmateix, el seu nom, quedaria registrat a les 450 còpies: per part dels pagesos, era el primer nom citat.

Miquel de Verntallat agafà ara la responsabilitat de la nissaga. Molt poca cosa se sap d'ell i això pot ser indicatiu que poca cosa va fer digna de menció. Com sol passar en aquests casos, ser fill de Francesc de Verntallat el condicionaria en gran mesura. El maig de 1500 venia la seva casa de Sant Feliu de Pallerol. La venia al teixidor de llana de Sant Feliu de Pallerols, Berenguer Sansi, per 28 lliures. El document especifica que Miquel estava domiciliat a Sant Feliu de Pallerols pero que ara vivia a la vila d'Olot. També es diu que era fill i hereu universal del magnífic senyor Francesc de Verntallat, difunt. S'especificava que la casa havia estat comprada pel seu pare el 10 de maig de 1479. Anna, la dóna de Miquel, donava la seva conformitat a la transmissió (Solà-Morales, 1975: 395-425).

Si l'any 1500 s'especifica de manera clara que Francesc de Verntallat era difunt, serà el 1503 quan Joana Noguer apareixerà a la documentació com a difunta. El motiu d'aparèixer en l'escriptura tenia ja més de cinquant anys d'història: restaven pendents de pagament unes quantes lliures del dot de Joana Noguer. Els Noguer devien encara 40 de les 65 lliures que s'havien acordat en els capítols matrimonials de 1446 (Solà-Morales, 1974: 395-425). Es podrà parlar de matrimoni i patrimoni, de casaments concertats o no concertats per diners, d'actes amb notaris i testimonis, i després de tot això resulta que, en cinquanta-set anys, només s'havien pagat 15 de les 65 lliures. Era el moment perquè Miquel fes el paper d'antipàtic hereu. Però vet aquí que, contràriament, perdonarà 30 lliures de les 40 que faltaven.

Miquel de Verntallat, domiciliat a Olot, hereu universal de la seva difunta mare D. Joana, originaria del Mas Noguer de Batet, confessa i reconeix a Pere Ripoll àlies Noguer de Batet, haver rebut 10 lliures a compte de les 40 lliures pendents promeses a la seva difunta mare pels seus progenitors en el temps de noces.

També diu que les 30 lliures pendents les perdona. Faran de testimonis Gaspar Vilamala de Sant Esteve Salull i Antoni Serra, paraire d'Olot. En Gaspar de Vilamala era el fill de Mateu Calm, àlies Vilamala, família molt relacionada amb els Verntallat.

Un dia després, el dimarts 25 d'abril de 1503, moria el gran mestre de mossèn Pere Lobet, rector de Sant Feliu de Pallerols, Pere Almara. Ell mateix ho explicarà donant tot tipus de detalls: en aquest òbit deixarà que la ploma corri fent un panegíric del seu protector. Explicarà breument el que va ser la seva vida, les seves habilitats i la seva cultura; no escatimirà paraules per mostrar-li el seu agraïment, el bé que havia fet, i les virtuts que l'honraven. Donarà detalls de la seva edat així com de les circumstàncies de la seva mort (ADG 1):

Item, dimarts a vespre, aproximadament a mitge nit, a XXV de abril que es lo jorn de Sant Marc evangelista, de dit any M·DIII· en lo monestir d'Amer, mori lo venerable i molt religios ffra Pere Alvara, monjo i sacrista menor de dit monestir. Era home de L· anys o LV·

batxaler en derets molt docte. De sa persone i en ses costumes molt honest, de moltes virtuts, molt decorat de sciencia ennoblyt. Dotat de moltes perfeccions i axi matex en molts béns temporals habundos i lo cupletat ressolen dent de molt bona fama i consell. Era de nacio proensal. Havia xxv anys que era assi. Era stat diacha de aquesta present església de Sant Ffeliu a X o XII anys i feu molt beneffisi i redres a dit beneffici diachonyil que era perdut de cartes i de la renda que era anada a perdicio i per diligencia sua es stat molt redressat i tota la església. E molts d'aquesta vile i parròquia foren ensenyats de letre per ell per quant era bon mestre de escoles. E signantment, jo, Pere Lobet Prevere, rector de dita Església per ell fuy ensenyat i tengut en escole fins fuy preveree. E a titol seu fuy ordenat. E apres me asigna dit Dyachonyil i per unes mortadats sen ana stat a Amer. E aqui ha stat XII· o XIII· anys tenint lo beneffici de les [...]. E compra la notaria i fou notari de Amer fins ques feu monjo, i la notes dona dita notaria a mi dit Pere Lobet. E ell dit fra Pere Alvara stat monjo tres o quatre anys. I mori molt sobtosament, quel mal li vengut VIII o IX hores i mori al voltant de mige nit en lo die matex, i tant prest perde la paraula que no pugue res ordenat de sos béns ni aclerit ses coses que mossèn L'abbat so pres tot a la mes part. Nos conague que fou son mal. E per que havia fet molt be en aquesta Església i Vile, ho he volgut scriure en aquest libre per que sie record per a molt de temps de ell. Ell dit Prevera Pere era molt bon mestre de scriure e de molte altre [...] com he dit dalt.

Veritablement, és una mostra d'agraïment i es mereix, segons el mateix Pere Lobet diu, que sigui recordat per molts anys. Subratlla que era un gran mestre i que havia ensenyat a llegir a molta gent i a ell mateix. Era un provençal d'uns cinquanta anys que, tal com diu, devia haver viscut a Sant Feliu de Pallerols de 1475 al 1490. Així, havia estat el clergue de Verntallat i la seva família i, molt probablement hagués ensenyat a escriure els seus fills. Era freqüent que a les parròquies i monestirs s'impartís instrucció elemental. Tanmateix, l'assistència dels nens no era regular. La manera de dir a Catalunya els nens que ajuden a Missa és la d'*escolans*. Aquest nom deriva precisament de rebre habitualment *escola* a la parròquia (Marquès, 2007: 102-103). En aquest mateix sentit aplica Pere Lobet la paraula *escola*.

Es té coneixement d'escoles de gramàtica a Banyores (1445), a la Bisbal (1397), a Camprodon (1447), a Castelló d'Empúries (1338), a Olot (1421) i a Sant Feliu de Guíxols (1448). Aquestes dates corresponen a intervencions de la cúria diocesana en motiu d'alguna qüestió com, per exemple, autoritzar la docència de clergues però, segurament, eren més antigues i hi havia més escoles que funcionaven al bisbat (Marquès, 2007: 103).

El prevere Pere Alvara va viure a la mateixa localitat que Francesc de Verntallat i Joana Noguer en els anys que el van fer vescomte i en els anys difícils de la revolució de Pere Joan Sala. El substituïria el seu deixeble Pere Lobet que seria qui, finalment, escriuria aquest llibre de baptismes. Per tant, el manuscrit és un document força interessant i de primera mà per

copsar l'ambient i la cultura dels darrers anys de Verntallat i finals del segle XV a la Catalunya rural.

En el llibre de baptismes en Llorenç Espígol major surt força vegades: el tracten de venerable. En Llorenç Espígol menor està casat amb una tal Càndida i, a més del baptisme de seu fill Francesc, també consta el de la filla Margarita. En aquest baptisme, una germana d'un tal Bartomeu Collell fa de padrina, i d'aquí es pot relacionar el parentiu de Valentí Collell, condemnat a la llista original de la Sentència, amb Verntallat. En concret, una filla de Llorenç Espígol major, que es deia Margarida, estava casada amb Bartomeu Collell (ADG 1).

Els Espígol són la família estrella del llibre, tant pels cops que fan de padrins com per notícies familiars relacionades. El 1504 mor la dona del cavaller Gaspar de Vilamala, que es deia Joana Prat. En la narració que fa Pere Lobet informa que aquell any era *bisest: Item dimecres XXXVIII de ffebrer ·DIIII· any de bisest, mori madona Johanna, muller del honorable mossèn Gaspar Vilamala de Sant Esteve se Luy lo qual ara novament ses fet cavaller*. En Vilamala acabava de ser investit com a cavaller. La pobra dona va morir quan estava a casa del seu pare, Miquel Prat, que era besnét de Blanca de Verntallat, germanastra del cabdill dels remences, i Guillem Des Prat (AAVV, 2000: 62): *La qual se muller mori assi en casa del venerable en Micholam Prat son pare. Era venguda assi per a veure dit son pare i sa mare. E essent assi la preg mal al coll e [...] toes jorn fou morta. Era dona jove de ·XXVIII· en ·XXX· anys, mori tres hores passat mig jorn*. Lobet explica que la dona era jove de 28 o 30 anys i que va morir de mal al coll. Per tant, considerava joves a les persones de 30 anys. Altres òbits freqüents són per *mal de costat* (ADG 1).

El maig de 1505 es pren nota de la mort de la dona de Llorenç Espígol major. Joana de Verntallat, neboda de Francesc, mor amb més de seixanta anys. Amb això, es pot calcular que va nèixer cap al 1445. El prevere diu que era una dona honrada i bona (ADG 1):

Item dimecres VII de mag DV, dues hores any de die en la casa d'en Spigol mori la dona na Johana Spigola muller den Lorens Spigol maior de dies. Mori de sansfluxo en edat de LX anys o mes. Mori en poder de dit son marit i Lorens son fill i Candida sa nore. Era done molt honrada i bona.

Joana de Verntallat, filla de l'hereu dels Verntallat i, per tant, pubilla de la nissaga, mor rodejada dels seus familiars. La causa de l'òbit s'expressa genèricament com deguda a un fluxe de sang. Càndida, la seva nora, era Amalric i parenta del famós notari Martirià Amalric, que també surt citat en el llibre parroquial (ADG 1). Altre notari citat és Miquel Ombert que, de la mateixa manera que els Amalric, emparentà amb els Verntallat (ADV, 1752b). En Llorenç Espígol quedava vidu després de tants anys de casament amb aquesta Verntallat. Feia dos anys exactes, el 3 de maig de 1503, que Llorenç havia *establert* el mas Verntallat, la magnífica casa pairal, a un tal Antoni Albert.

Tot el llibre de Baptismes de Sant Feliu de Pallerols traspua una senzillesa encantadora. El prevere Lobet tenia traça i aquest talent li va facilitar fer carrera canònica: l'any 1513 el procurador del bisbe el va nomenar fiscal; l'any següent, el 22 de maig de 1514, el bisbe nomenà notaris de la cúria, per òbit del titular, a Pere Lobet i a Jaume Ferrusola; uns mesos després, el capítol de la seu de Girona, conferia a Pere Lobet un presbiterat de capítol. Encara, el 12 d'agost de 1571, Pere Lobet, prevere del Capítol de la Seu, permutava la capellania de Sant Feliu de Pallerols amb Joan Llobet, responsable de la capellania de Sant Aniol de Finestres. Segons això, si aquesta última data no és errònia, en Pere Lobet hauria ultrapassat els vuitanta-cinc anys (ADG)¹⁴⁵.

L'any 1501 plegaven els síndics remences o, millor dit, ex-remences les seves gestions entre els pagesos i la cort. De 1493 a 1501 la documentació és, més aviat, purament burocràtica. El síndics es van centrar en el cobrament de les quantitats degudes al rei seguint unes llistes de focs elaborades per Jaume Ferrer: *Nomina dels focs que emologuaren la Sentència del senyor Rey en poder de mossèn Jaume Ferrer, scriva del dit senyor, en l'any mcccc lxxxvi*. El bisbat de Girona tenia tres receptories o taules, que eren les d'Olot, Besalú i Girona. En el cas d'Olot s'inscribiren 445 focs, repartits entre 38 llocs. En aquesta xifra quedaven inclosos tant els focs remences com els focs de pagesos no remences que havien signat en el sindicat d'Alfons el Magnànim. En general, Jaume Ferrer va incloure menys focs en aquestes llistes ja que no va voler cobrar a totes les famílies d'alguns pobles més necessitats. Per exemple, a Sant Joan de les Abadesses es tasaren 8 focs en lloc de 33. En altres casos no es va comptar els *macips*, és a dir, els joves, ni als negres ni els condemnats. Per exemple, a Salt es va veure que *Joan Negra es stat vist no deu pagar (...) es un negra i no es del compte* (Vicens Vives, 1978: 321-322). Als *macips* sembla que nos se'ls volia comptar ja que eren massa joves per tenir responsabilitat en tots els fets anteriors: *los macips qui son casats apres de la dita Sentència* (Vicens Vives, 1978: 330).

Més endavant es van incloure més focs en aquestes nòmines: en el cas de la Taula d'Olot es va incrementar en 140 focs resultant una xifra total de 560. Les discussions van ser moltes, ja que havia pobles o persones enfranquides de tots els mals usos o d'una part d'ells, que també havien de pagar i, feien constar els seus privilegis al·legant la seva exempció. Evidentment, els pagesos no remences es queixaven d'haver de pagar (Vicens Vives, 1954: 79).

Miquel de Verntallat, entretant, anava complint les seves obligacions d'hereu. El primer d'abril de 1505 signava una escriptura a Barcelona, a la notaria de Joan Vilana. En el document s'especificava que Miquel era un donzell que estava domiciliat a la diòcesi de Girona. Com hereu del seu difunt pare, Francesc de Verntallat, faria entrega al seu cunyat Griver de la pensió anual de 12 lliures assignada a la seva esposa Leonor. Era part d'un censal que havia hereditat del seu pare d'un capital de 220 lliures. El primer d'abril de cada any l'espòs de la seva germana Leonor, Gasper Griver, podria cobrar dita quantitat (AHPB, 1505; Caula, 1954: 1432). El cap

dels remences en el seu testament hauria assignat a la seva filla Leonor una pensió anual de 12 lliures.

Malauradament, no s'ha trobat el testament de Verntallat. Per contra, hi ha un resum del testament de la seva filla Violant, en un llibre familiar del Mas Vendrell, en el qual exposa: *Testament de Yolant filla de Francesc Verntallat cavaller (taxat militar) y de Joana la muller de S Feliu de Pallerols del Bisbat de Gerona, mare de Pere Vendrell. Fa marmesosrs a Gaspar Puig Vicari y a Joan Ombert notari de St Feliu de Pallerols, consobrino seu. ... a Tona per Joan Torrent vicari de Tona a 19 de maig de 1515 (ADV, 1752).*

26. L'art de ben morir

Sigui com sigui, no hi ha cap document en què aparegui com va morir Francesc de Verntallat. El més probable és que morís de gran o de malaltia. L'últim document signat per ell és aquell en què dóna poders al seu nebot i company, Llorenç Espígol, davant del notari Miquel Fortuny a la ciutat de Barcelona, el 1494. Verntallat, que podria tenir entre 60 i 70 anys (més 70 que 60), amb prou feines faria de gust aquest viatge a Barcelona que, probablement, seria l'últim de la seva vida. Verntallat moriria al llit rodejat dels seus familiars. No va morir al camp de batalla, ni penjat com el notari Jaume Serrolí, ni esquarterat com en Pere Joan Sala. Cal dir que va tenir sort o prudència, o bé les dues coses alhora. En el cas d'acomplir-se que *hom mor com viu*, es pot dir que, en general, la seva vida va seguir el camí del diàleg més que el de les armes. De fet, pràcticament, no hi ha notícia que matés ningú: es parla que va fer penjar un estafeta. És veritat que es va aficionar molt, especialment a la seva joventut, a les bandositats, però en els moments més crítics va ser més aviat pacífic. Molt probablement va morir com va viure.

L'actitud davant de la mort és molt personal però, sense dubte, segueix uns trets culturals específics en cada època i en cada moment. S'ha dit que en el segle XV la mort va tenir un paper central (Huizinga, 1945: 195, 213). La mort era, després dels diversos brots de la pesta negra, una companya propera. Havia entrat a formar part de la cultura popular en diverses manifestacions: a la població de Verges, a la representació de la passió, era ja tradicional la dansa de la mort (Moret, 2000: 127). Al bisbat de Girona, a partir dels terratrèmols de 1427 i 1428 i dels anys de les pestes hi havia el costum de gravar les tres lletres del nom del Senyor, IHS, a les portes de les masies de les rodalies perquè era considerat com a signe de salut i per impedir l'entrada de la mort; va ser un costum introduït pel franciscà fra Mateu d'Agrigento que predicà a Girona a petició dels jurats de la ciutat (Marquès, 2007: 102-103).

Amb tot, l'esperança en l'altre món era un fet tangible per a la gent; més que tenir por a la mort, es tenia veritable por a la condemna; malgrat que això no fos suficientment útil per millorar les males accions d'alguns. Es pot generalitzar que el conjunt de la societat catalana

vibrava per salvar-se: *En nom de nostre Senyor Deus Jhesu Christ, qui per la sua sola pietat no vol que ningú peresca, ans tots aquells qui en Ell han speransa, saluda i guarda i a la desiyada glòria del Paradis mena* (Puigarnau, 1998: 308). L'excomunicació i l'entredit canònic que va patir en cert moment Verntallat xocaria de front amb aquestes inquietuts. Segurament, fer una bona acció, com la d'ajudar als de Corçà en les seves reivindicacions, motiu pel qual quedà excomunicat, li tranquilitzés la consciència. Però sempre li quedaria aquella mena de dubte que pot martiritzar psicològicament els homes en les seves cavil·lacions: em condemnaré?

En la mentalitat religiosa dels mercaders de Barcelona l'expressió, *a salvació de me ànima*, sortia amb freqüència en la documentació. El mercader quedava trasbalsat pensant que es podria condemnar. Es feia palès un sentiment d'angustia vital que es feia molt explícit i evident (Puigarnau, 1998: 318). Tanmateix, no hi havia una por a la mort. Morir-se era un fet de la vida quotidiana que calia afrontar com Déu manava. El mercader i el pagès del segle XV en veure venir a la mort l'acceptaven de bon grat. Endreçaven la seva ànima i endreçaven els assumptes familiars. Revisaven els documents particulars intentant posar ordre amb les dades que calien per fer testament. Convenia tenir els papers en regla.

Era més forta la fe i l'esperança en la salvació que no pas l'angustia de la condemna. Verntallat, quan escriu al Prior de Casserres queixant-se de la mort dels seus companys, li retreu que els *Barchinona que sense procés i judici de dret fa penjar per los arbres i sense confessió els innocents*. Aquí està un dels veritables mals: penjar els homes sense judici i, el que es pitjor, sense poder preparar-se per la mort.

El cronista català, Pere Miquel Carbonell, copiava i completava l'any 1497 una dança de la mort d'origen francès. La *Mort*, en persona, es va dirigint a una sèrie llarga de personatges, des del Papa fins al pagès, que van intervenint en la dança i que van contestant a les consideracions que els hi fa la *Mort* (Codoin, 1865: 260-262; 274-275).

El diàleg de la *Mort* amb el pagès és ben trist: el pobre camperol ha estat sempre al tros i durant molt temps el seu desitg era morir-se. Amb tot, el seu seny i saber es regira quan pensa que la seva vida s'acaba, malgrat que la *Mort* li deia que és de folls *qui cuida tot temps viure*.

La *Mort* li diu:

*Pagès que amb gran treball i pena
tot vostre temps haveu viscut.
Forment molt ordi mil avena
abundantment haveu hagut
lo vostre temps es ja vingut.
Morir haureu no sou desliure
i sereu mes dins un loc brut.*

Respon el pagès

*La mort gran temps he desitjada,
mas volenters li fugiria.
Ma vida trista trabellada
ma procurat molts mals amb ira.
Mon seny i saber se regira
com pens que mon proces es clos.
En totes parts qui bey remira*

La *Mort* fa reflexions a personatges que tenen el perfil de Verntallat: el cavaller, el gentilhome i el capità. Es pot veure en el contingut de les consideracions una imatge del que representaven aquests rols socials. El diàleg entre la mort i el cavaller es conforma de la manera següent:

La mort li diu:	Respon el cavaller
<i>Vos que entre los altres Barons</i>	<i>Jo dins lo mon fuy nomenat</i>
<i>sou estat noble cavaller</i>	<i>e molt estimat en fets grans</i>
<i>oblideu trompes i clarons</i>	<i>e de nobles dones amat</i>
<i>Prest veniu nous mettau derrer</i>	<i>e de senyors rics e poxans</i>
<i>les dones soliau voler</i>	<i>de mercaders i ciutadans</i>
<i>e per dançar amb alegria</i>	<i>E per null temps fuy variable</i>
<i>be podeu veura i sceber</i>	<i>los comptes meus tots foren vans</i>
<i>ço que fa hu altres desvia</i>	<i>jus lo cel no ha res estables</i>

És un diàleg en què es fa palesa la vanitat de la vida. Tot és en va en aquesta vida: els honors, els amors i els grans fets del cavaller. La mort, tard o d'hora, fa ballar a tothom.

Aquestes eran les respostes del *Capità i del gentilhome* a la mort:

Respon el Capità:	Respon el gentilhome:
<i>Mon parer i intenció</i>	<i>Pus la mort me te dins son laç</i>
<i>era prendre forces castells,</i>	<i>almenys açom lexara dir</i>
<i>metten a ma subjectió</i>	<i>a Déu deports a Déu solaç</i>
<i>viles, ciutats, locs grans i bells.</i>	<i>Açi ia no puix romanir</i>
<i>Non valen lançes ni coltells</i>	<i>Vullau vostra arma favorir</i>
<i>la Mort no guarda dret ni leys,</i>	<i>Lexau lo cors d'aqui avant</i>
<i>ni pobres, ni rics, ni jovencells.</i>	<i>La carn e ossos deu podrir</i>
<i>Contra la Mort no hi ha remeis.</i>	<i>Mas no sab hom on, com, ni quant.</i>

Tant li val al capità dominar castells, viles i ciutats porque contra la mort no hi ha remei. Ni els rics, ni el pobres, ni el joves, ni els grans: ningú no sap ni on, ni com, ni quan la *Mort* el farà dansar. Per lluitar contra ella no serveixen ni les armes ni les lleis. Cal preparar-se per aquest moment.

En aquest context, va nèixer en el segle XV el llibre anònim *Ars moriendi*, que era un mètode o manual per aprendre a morir bé, això és, cristianament, amb pau, serenitat i gràcia de

Déu com a garantia de salvació. Va tenir una gran acceptació i, de seguida, es va propagar per Europa (Fossier, 2007: 141). La versió catalana més antiga que es coneix és de 1432: *Art de ben morir*. Era una obra dirigida a tots els cristians i no només als clergues. Hi havia diverses versions amb noms diferents, però amb un contingut similar. En el monestir de Ripoll, per exemple, tenien un bell exemplar manuscrit titulat *Tractat del art de ben morir* atribuït al segle XV (ACA Ripoll 2: 59r^o-78v^o). De seguida es farien còpies d'impremta del *Ars moriendi* resultant un èxit editorial (Adeva, 2002: 295- 298, 332).

En el marc de la parròquia de Sant Feliu de Pallerols, en què hi havia dos preveres cultes, és més que probable que, a finals del segle XV, estiguessin al corrent de *l'art de ben morir*. De la mateixa manera que el diaque Pere Almara tenia la preocupació que *molts d'aquesta vile i parròquia foren ensenyats de letre per ell per quant era bon mestre de escoles*, amb més motiu es preocuparia d'ensenyar a ben morir els seus parroquians. Era un home culte, un batxiller de la Provença, que havia voltat pel món. El seu deixeble, el prevere Pere Lobet, va estar tan ben preparat, que arribà a ser notari de la cúria del Bisbat de Girona. En el poble veí de Sant Iscle de Colltort vivia el prevere Joan Boada, que va manifestar una gran cultura escrivint la seva crònica. Hi havia un ambient cultural de prou nivell en les viles de la zona de la Muntanya per sospitar que podien estar al corrent de les novetats culturals d'Europa i, per tant, del coneixement de *l'art de ben morir*.

En *l'art de ben morir* ressaltava la figura de l'ajudant o assistent de l'agonitzant, que ha de ser un fidel cristià, clergue o laic, home o dona, que coneixi la doctrina cristiana, la psicologia del moribund i la lluita interior que patirà en l'agonia. Havia de ser una persona, familiar o amic, que es prestés a ajudar a ben morir al moribund. El sacerdot tenia reservada l'administració dels últims sagraments i, un cop feta la seva feina, marxaria de la casa del futur difunt. En canvi, s'escrivia aquest llibre pel laic, i no pel sacerdot, que vulgués ajudar a ben morir als familiar o companys (Adeva, 2002: 299, 349).

L'ajudant del moribund li recordaria al difunt el que havia estat la seva vida llegint-li a poc a poc les paraules del llibre: *les mias iusticies i bones obres són tant vils i miserables i tan imperfectes i indignes que més són dignes de pena que no de mèrit ni retribució alguna* (Adeva, 2002: 340). Calia pensar en tot el mal que s'havia fet, en tants egoismes personals, en l'orgull de no saber perdonar, en les morts que es podien haver estalviat o que s'havien produït en la guerra, en les violències manifestades en les bandositats tant clarament condemnades per la Santa Mare Església, en les mitges veritats i a les difamacions, en la falta de compliment dels preceptes i obligacions, en les blasfèmies, en els resentiments i infidelitats de tota mena, en l'enveja i la cobdícia, en la falta d'amor a Déu i als homes. En *l'art de ben morir* s'insistia en què els pecats no confessats per inadvertència o malícia, recordats quan no era possible l'acusació vocal, es perdonaven per la contricció perfecta (Adeva, 2002: 348).

L'home quedava lliure de les miseries pasades i dels béns d'aquest món. El mas, el castell, les cases, les terres, els honors, els títols, les lliures i els florins d'or perdien tot el seu valor. Restava la família i els amics. Quin descans! L'amic, el familiar estimat, seguia llegint el llibre del bon morir: *I axí despullat i tot nuu, Senyor, davant vos no sens gran confusió i vergonya mia, mas confessant i regonexent veritat i iusticia i servant a vos aquesta honor i reverencia, segons desig, lo meu vestir, Senyor, és aquesta amb gran alegria i acció de gràcies.* La confessió dels pecats, el sentir-se nu davant de Déu, i, especialment, reconeixent la veritat i justícia i donant aquest honor i reverencia a Déu Pare Omnipotent, es transformaven en una gran alegria i en una acció de gràcies (Fossier, 2007: 138). L'art de ben morir donava un pas més: convidava el malalt o a l'ancià a abandonar-se absolutament en la misericòrdia divina recolzant-se exclusivament en els mèrits infinits de la passió del Crist. No es parlava per res d'indulgències, ni de relíquies de sants, ni de l'embolcall de l'hàbit de sant Francesc, ni de la narració d'agonies escabroses, ni de la descripció macabra de la corrupció del cadàver. Ans al contrari: es cercava la pregustació d'estar a les portes de la salvació (Adeva, 2002: 307).

La bona preparació de la mort es convertia així en un cant a l'esperança. A continuació, el lector, recordava al moribund els merits del Crist i l'infinita pietat, bondat i misericòrdia de Déu Pare: *I axí vestit i abrigat de aquells, i solament de aquells confiant i aquells oferint, presentant, reclamant i interposant ara i per tots temps i speçialment per lo article de la mort de vos, Senyor, i mi i entre la vostra iusta indignació i ira contra mi i contra los meus abominables pecats.*

Finalment, acceptant l'hora i la manera de la mort, pregaven tots confiant en les infinites gràcies que acollirien el malalt en el si de la glòria en el dia de la resurrecció (Adeva, 2002: 335):

Yo, Senyor meu, crador meu, accepte i prenc a glòria vostra aquesta mort i la hora i manera de aquella, amb infinides gràcies, Senyor, queus faç de totes les preparacions que mi haveu donades, soplicant vostra Magestat que en lo dia general de la santa resurrecció, no per alguns mèrits meus, mas per sola misericòrdia vostra, me acullau i rebau amb los vostres Sants en vostra gloria.

Qui pugui acollir-se a tant bona preparació exultarà de goig per la seguretat de la seva salvació (Adeva, 2002: 341):

Qui aquestes glorioses confessions lealment fasa en la vida i en la mort, pot fermament creure i star amb segura confiança i esperança que es en estament de salvació.

Amen

27. El pes d'un cognom

L'última notícia d'un descendent que portés el cognom de Verntallat és la del seu nét, fill de Miquel. Es deia Francesc, evidentment en memòria del seu avi, i vivia a Sant Joan de les Abadesses. Mitjançant un instrument notarial, nomenava procurador a Lluís Desvern, de Celrà, perquè donés possessió d'un censal a Pere des Bach d'Orriols. En el document s'especifica la condició del seu pare: *Ego Francesc de Verntallat domiciliati a la villa de Sant Joan de les Abadesses filius ac hereus venerabilis magnificus domiceli Michaelis de Verntallat (difunt?) pater mé*. El document es signa a Camprodon, vila molt vinculada als des Bach, el 18 de maig de 1519 (BC, 1519). Aquest Pere des Bach seria el fill o el nét del Pere des Bach, contemporani de Verntallat.

Per quin motiu donava el nét de Francesc de Verntallat un censal a Pere des Bach? Havien emparentat amb els Des Bach? Era potser amb motiu d'una dot pendent? En aquest cas, era el dot de la seva mare, Anna, dona de Miquel de Verntallat? Era el nét el que s'havia casat amb una Des Bach i aportava l'escreix? O era el dot d'una de les seves filles? No es pot saber amb seguretat: es barregen aquí els indicis amb les llegendes.

Segons un manuscrit de la família Cartellà de Falgons, s'assegura que Francesc de Verntallat, el cabdill dels remences, es va casar amb una germana de Pere Des Bach: *en la pelea del puente de santceloni empresso Francisco de Verntallat a tener opinión de hombre de valor y valiente, y por el tiempo por los servicios que hizo al Rey don Joan II acaudillando la gente de remença en su sevicio le hizo Bisconde de Ostoles de su vida solamente y le casó con una hermana de Pedro de Bach Señor del castillo y termino de Rocabruna y le hizo de su consejo* (ANC. Albi 1). Les notícies d'aquest manuscrit dels Cartellà van ser escrites cap al segle XVII, és a dir, uns dos-cents anys després, amb la qual cosa és possible que la història es barregés amb la llegenda. Per una banda, és impossible que el cap dels remences es casés amb la germana de Pere Des Bach, ja que queda clar en molts documents com la seva dona era Joana de Noguera, i com els seus fills i parents estan lligats amb els Verntallat. Seria factible, en canvi, que una dona Des Bach es casés amb el seu fill Miquel o amb el seu nét Francesc.

Altres indicis de relació entre els Verntallat i els des Bach es troben en aquest darrer document del nét de Francesc de Verntallat (BC, 1519). En el pergami es diu que vivia a Sant Joan de les Abadesses i que va agafar com a procurador a Lluís Desvern de Celrà. Doncs bé, també es té constància de com Pere des Bach va fer testament a Sant Joan de les Abadesses el 26 de maig de 1476 (BC, 1476) i que, com ja s'havia vist més amunt, estava casat amb Catherina Desvern.

El que queda clar és que els Cartellà no van guardar bona memòria de Francesc de Verntallat. Des d'un punt de vista purament documental cal recordar com els Cartellà van demanar al rei que Francesc de Verntallat i el seu lloctinent Pere Joan Sala reintegressin els

castells de Falgons i de Granollers de Rocacorba. El rei els va fer cas i va ordenar la restitució d'aquets llocs el 14 de novembre de 1474, uns dies després de la seva petició (ANC. Albí, 1474). En el llibre genealògic dels Cartellà, en què es fa una glossa breu dels hereus i familiars més rellevants, es fa una explicació de la guerra civil i els seus participants:

En las Alteraciones de Cataluña, Francisco Verntallat, acaudillo la gente de remença y le levantaron por Capitan. Y estando el Rey don Juan 2º oprimido de sus enemigos se sirvió de ellos en muchas ocasiones, por donde a Verntallat izo Bisconde de Ostoles como esta dicho. Y en el discurso de las guerras que tuvo el Rey con el Rey de Francia por la Soberania de los Condados de Rossellón y Cerdanya izo Francisco Verntallat con la gente de Remença muchas insolencias tomándose algunos castillos y rentas de los que servian al Rey, y en su nombre izo una grande traición a Pedro de Cartella que havia sido su Señor.

El narrador destaca la utilització del rei de les forces remences en servei propi i l'emmarca en un context més internacional, sense citar les qüestions polítiques i socials. És un lluita entre reis que es disputen la sobirania del Rosselló i la Cerdanya. Verntallat fa una gran traïció a Pere de Cartellà perquè havia estat el seu senyor. Punt fosc de la qüestió, ja que els Verntallat eren vassalls del comte de Mòdica com a habitants del vescomtat de Bas. Pot haver-hi tres solucions: podien ser vassalls dels Cartellà per algun petit feu que tinguessin a la Vall d'Hostoles o en algun altre lloc; cal contemplar la possibilitat que el pare de Verntallat enviés en la seva joventut, el seu fill donzell a casa del noble Pere de Cartellà, com era costum entre els gentilhomes i com explicarà el narrador una mica més avall; també és possible, finalment, que sigui un error històric conformat per la imaginació i l'exageració oral en la narració dels fets familiars al llarg de les generacions. Continua la narració: *y fue que (...) con la gente del termino de Folgons que en aquella ocasión de guerra hacian guardia al castillo que se lo entregaron, y le saquearon y robaron todo quanto en el havia y despues con la misma gente y (...) se apoderaron del Castillo y termino de Granollers del Geronés el qual tenia ocupado con todas sus rentas y jurisdicciones algun tiempo. Y haciendo dello Pedro de Cartellà quexa al Rey, el qual mando a Verntallat que lo restituyera todo y resistiéndose en no querer obedecer por tres veces los mandamientos del Rey, tuvo de enviar alguaciles con gente armada para hacerle obedecer y despues continuando el Rey la guerra contra el Rey de Francia la gente de Folgons aconsejados de Verntallat trataron con un capitan del Duque de Calàbria que si los queria recibir en nombre del Rey de Francia dandoles libertad y franquicia de las servidumbres que hacian, le entregarían el Castillo de Folgons, el qual de hecho lo hicieron, y lo pusieron por obra y otra vez le saquearon y robaron adonde se allava Pedro de Cartella muy enfermo curándose de las heridas que havia recibido en servicio del Rey, y con el vivo pesar a la muerte no se lo pudieron llevar preso, y entregose el castillo al Capitan del Rey de Francia que se llamaba Palol. El qual despues haciendo relacion de todo al duque de Calàbria que en aquella sazón estava en Bañolas se espantó y maravilló de ver una tan grande trahicion y usando de*

benignidad y clemencia no quiso dar lugar a tan grande inhumanidad, antes bien mando al Capitan Palol que volviese el Castillo a Pedro de Cartella. Y después, continuandose la guerra, queriendose recoger en él la gente del termino, requiriendo a Pedro de Cartella que les acogiese, ofreciendose (...) publico que de entonces adelante seria al Rey y a Pedro de Cartella fieles vasallos, como consta en poder de (Juan de Prado) notario del Rey a 22 de marzo de 1476.

Sembla que els pagesos de Falgons havien renegat dels Cartellà però que després, veient la necessitat de guarir-se en algun lloc, van demanar recollir-se al castell. En una altra còpia del manuscrit es donen més detalls (ANC)¹⁴⁶:

Y poco despues la gente del termino pidieron perdon a Pedro de Cartella, su señor, poniendo por intercesor y medianero a Guillermo de Oms, señor de la casa de Oms y de los castillos y terminos de Finestres y de Sta Pau, el qual fue compromisario. Y fueron condenados los del termino, vista la esterelidad del tiempo, de pagar a Pedro de Cartella su Señor, por composicion, cien florines de oro. Como consta por la sentencia arbitral en poder de Ramon Mercader, notario de Gerona. Fecha en gerona, jueves a 27 de marzo año de 1477.

La narració continua amb un fet que no s'ajusta en res a la resta de notícies respecte Verntallat:

Y después continuando Verntallat con la gente de Remença de hacer grandes daños, tanto a los amigos como a enemigos del Rey, deseo siempre verse Señor del Castillo de Folgons adonde se havia criado, por donde vino a tratar con el capitan del Castillo que en el havia dexado Pedro de Cartella, que se llamava Pedro Casanovas natural de Usall (antiguo y fiel criado). El qual havia sido contemporaneo suyo en dicho castillo, que se lo entregase, prometiendole que le daria dos tantos en otra parte y dicho Casanovas vista su traicion y maldad le hizo el trato doble, diciendole que era contento y consintio que viniese una noche con su gente de remença, que él con quatro solamente que entrasen. En anocheciendo, en el castillo, escondidos dentro de la capilla de San Anton, y pasada media noche, en lugar de abrir a la gente de remença para que se apoderasen del Castillo como estava concertado, les tiraron muchos tiros de ballesta, matando y hiriendo a muchos y, a Verntallat y a sus compañeros dentro de la capilla les dieron muchos golpes, y herido y lastimado como estava se lo llevaron al Valle de Ostoles adonde dentro de pocos dias murio sin hijos confiscandole el Rey don Fernando el Catolico su hacienda.

Este fin tuvo Francisco Verntallat que quiso Dios que pagase la ingratitud que tuvo a su señor natural de donde le havia venido todo el bien que havia alcanzado.

Així, segons aquesta crònica, Verntallat va morir al cap de pocs dies de tota aquesta incursió nocturna narrada amb tants detalls. Sorprenentment, després narrarà el fet de la segona revolta de Pere Joan Sala. Per altra part es fa evident que Verntallat va tenir fills, però també és cert que la seva nissaga perdria ràpidament el cognom, ja que després del seu fill Miquel i del

seu nét Francesc no es coneixen més varons. En canvi, sí és veritat que el rei Ferran li va prendre totes les donacions que havia rebut de Joan II. La narració continua amb Pere Joan Sala a qui qualifica d'astut, valent i atrevit:

Y despues la gente de Remença levantados por capitan Pedro Joan Sala, natural de Granollers del gerones, hombre muy astuto valiente y atrevido el qual discurriendo por Cataluña persiguiendo al clero y nobleza, apellidando nueva (...) y espada dorada haciendo notables daños, insolencias y nuevas violencias en particular la muerte del señor de Tagamanent, y despues de una grande pelea que tuvo junto a Granollers del Valles fue vencido y preso y sentenciado a muerte de (...) de Barcelona y puesta su cabeza en una jaula de hierro a la puerta nueva.

Tanmateix, hi ha, entre les notícies aportades pels Cartellà, unes paraules amables per Verntallat quan narra un fet d'armes en què participa per defensar la noble dama Agnès de Cartella. Aquesta, estava a Barcelona al començament de la guerra civil i volia tornar cap a terres de Girona, on estava la reina i el seu fill. El fill d'Agnès, Pere de Cartellà, enviava a Verntallat per ajudar-la a tornar (ANC. Albi 2):

Pero viendo ser imposible (a Pere de Cartella) sin que no cayesse él y los demas, a lo que obliga el cargo de la miliçia, envió un criado suyo, muy leal y de grande fidelidad y corazon, como después lo mostro, llamado Francisco Verntallat, natural de Santisteban de Bas, el qual por estos y otros maravillosos servicios y echos le armó el Rey cavallero y le dio el título de bisconde de Estoles, de su vida y no mas, con doscientos soldados el qual con muy valeroso ánimo y prepósito de perder vida si se ofreciese ocasion se pusieron en medio de las llamas de la guerra pues fueron á Barcelona á buscar la dicha Inés de Cartellá la qual ayada para que la pudiessen llevar con más seguridad á su querido y amado hijo.

A continuació, s'explica que la noble dama, un cop recuperada de Barcelona, va encetar el camí cap a Girona amb Vertallat i els seus homes i, al pont de Sant Celoni, es van trobar el pas barrat per l'enemic. Explica la història, o llegenda, que la dama es va fer amb una llança i amb la resta dels seus homes es va llançar contra l'enemic salvant el pas. Malgrat tot, no hi ha cap altra referència a aquest fet i el conjunt històric i cronològic es fa difícil de situar.

Les llegendes no acaben aquí. També se li atribueix a Verntallat un fet sense fonament històric. Es diu que, quan Francesc de Verntallat era Vescomte d'Hostoles, va fer matar a tots els varons de la família dels Montagut amb la finalitat que no li poguessin disputar el domini del castell de Rocacorba. El castell era dels Montagut pel casament entre Marc de Montagut i Constança de Cartellà: es veu que totes dues families enparentades van tenir com enemic comú a Verntallat. En tot cas, Pere de Montagut, el fill de Marc, figura entre els anys 1478 i 1518 ultrapassant l'edat de Verntallat. Però no va deixar descendents i heretà el seu nebot Miquel Marc de Montagut. Aquest hereu va tenir quatre fills varons: Francesc, Antoni, Miquel i

Bartomeu, els qual van continuar la successió de la nissaga dels Montagut (Caula, 1954: 1429, 1432).

Si més no, aquesta narració dels Cartellà i la llegenda dels Montagut, dóna peu a exposar el pes del cognom dels Verntallat per part de la noblesa. La construcció de la memòria d'aquest personatge és, en aquest cas, el resultat de les torbacions de les guerres remences. El cap dels remences no podia ser ben vist pels senyors que van perdre una part dels ingressos i de les prestacions que rebien dels camperols de remença.

Per altra part, de les branques familiars depenents de les filles de Verntallat, sembla que dues van quedar extingides: la de Violant casada amb Pere Vendrell i la d'Eulàlia casada amb Sebastià Gassol. Només la branca del matrimoni de Leonor de Verntallat i Gaspar Griver de Mieres té descendents directes: els Solà-Morales-Dou, els Permanyer-Plana de Cursac, el de Ribot-de Balle i els Delas. També hi ha descendents dels Des Prat. Posteriorment, al segle XX, alguns descendents han reclamat amb èxit el títol de vescomtes d'Hostoles (Permanyer, 2000: 62-63).

Entre el segle XVI i XVII va existir un notari, ciutadà de Girona, que es deia Pere Espígol i de Verntallat. Era notari de Santa Coloma de Farnes nomenat per Carles de Vilademany i de Cruïlles, senyor d'aquesta població (Mallorquí, 2004: 11). Interessant unió dels dos cognoms en què es conserva la partícula *de* del cognom Verntallat. També hi ha unes quantes persones amb el cognom Verntallat entre els segles XVI i XIX, habitants de la zona d'Olot, que provenen d'una branca de la família Albert (Permanyer, 2006)¹⁴⁷. Pràcticament es pot assegurar que no són descendents directes del cabdill dels remences, però la seva memòria i la força del seu cognom sovint els han produït una forta atracció. Així, per exemple, el fet que la nombrosa nissaga terrassenca dels Freixa tingués una rebesàvia d'Olot anomenada Maria Verntallat, ha provocat al llarg del segle XX un fort interès històric per aquestes qüestions: un nét, un industrial textil, es va empenyar, sense aconseguir-ho en validar el títol de Vescomte d'Hostoles; altres deien que tenien un avantpassat pirata; alguns han cercat informació en llibres i arxius familiars i documentals. El fet que el pare, l'avi i els germà de la rebesàvia Maria Verntallat es diguessin Francesc Verntallat feia encara més atractiva la recerca genealògica¹⁴⁸. Finalment, s'ha de dir que no són descendents del Vescomte d'Hostoles. Com és que portant el cognom Verntallat no són descendents directes del cabdill dels remences? La raó està, un cop més, en la importància del mas: no han rebut l'heretat de la sang sino l'heretat del mas. La família està lligada a la terra que dóna el pa de cada dia, i aquestes dues realitats, família i terra, es materialitzen en el mas. El mas fa de pal de paller de la feina del pagès i de la societat familiar de tipus nuclear. El mas té una gran importància en la mentalitat del pagès català (Vicens Vives, 1962: 32-33). Francesc de Verntallat, el cabdill dels remences, no era l'hereu i no es va quedar la casa pairal. Al mas Verntallat, que encara existeix, es va establir l'any 1503 un nou llinatge que, amb el temps, adoptaria el nom del mas.

A aquesta masia, el tres de maig de 1503, es va *establir* Antoni Albert. Els Espígol deixaven a les mans d'Antoni la casa i les terres de conreu. Antoni Albert va espabilar ràpidament i va comprar l'any següent tres feixes de terra que estaven al costat del mas. Es confirmava que aquestes feixes es tenien pel domini del vescomte de Bas. L'any 1515, Antoni Albert ja es feia dir àlias Verntallat, en donar al seu fill, Miquel Albert, el mas Verntallat. Consta a l'escriptura la signatura de Llorenç Espígol, *major de dies*, com a testimoni. En el testament del sogre de Miquel Albert de l'any 1518, el cita directament com a Verntallat (Permanyer, 2006)¹⁴⁹. Així, de la mateixa manera que Francesc de Puigpardines, el pare del caddill dels remences, va passar a ser àlias Verntallat, ara, Miquel Albert, passava a ser àlias Verntallat pel mateix motiu: el de treballar i viure en el mas Verntallat.

III. Consideracions finals: recapitulacions

La part central de la tesi, *El senyor de la Muntanya*, ha estat redactada seguint el gènere historiogràfic del *narrativisme*. La redacció ha seguit una metodologia pròpia. Però en el moment de fer una recapitulació de tot el que pot significar aquesta tesi, s'ha optat per canviar, un altre cop, el punt de vista de la redacció. En aquesta tercera part, igual que en la primera, es torna a un registre que no és narratiu. Per les característiques pròpies d'un treball doctoral, sembla més adient plantejar els fonaments i les consideracions finals d'una manera més formal.

En aquesta última part cal fer la recapitulació de tot el treball. En primer lloc es faran unes conclusions de l'estudi formal de les fonts primàries: es recordarà la diversitat de la documentació que fa referència a l'objecte central de la tesi. Seguidament es farà una recapitulació del que ha suposat l'escriptura de la memòria del cabdill dels remences. Aquests dos apartats es poden estudiar independentment de la part narrativa de la tesi, tot i les seves evidents relacions, i, per tant, es poden fer les corresponents conclusions. De fet, les conclusions de les fonts primàries i de les fonts secundàries, haurien pogut estar a continuació dels respectius capítols, però hem volgut dedicar tota la part III a fer la síntesi final, a fi de donar més cos a l'estructura global de la tesi: la primera part, els *Fonaments*; el cos central en clau narrativa, *El Senyor de la Muntanya*, i, per últim, la part de les *Consideracions finals*.

Després de fer la corresponent recapitulació de les fonts s'exposaran els resultats de la part central de la tesi en relació als objectius que s'havien plantejat. Hi ha, per tant tres apartats, de la mateixa forma que tres eren els objectius principals; és a dir: Francesc de Verntallat, el context històric i el paradigma del *narrativisme*.

L'estudi de la figura del cabdill dels remences i el seu context ha reeixit en altres qüestions que no estaven contemplades en els objectius inicials però que es consideren interessants. Quedaran recollides en l'apartat *Més enllà del cap dels remences*. Seguidament s'exposaran les limitacions que ha tingut el treball i les possibles línies de recerca que ha suggerit. Finalment s'enunciaran les conclusions finals.

En aquesta tercera part, s'enumeren les conclusions per ser congruents amb les normatives acadèmiques, allunyant-se així, encara més, del perfil narratiu del cos central de la tesi.

A. Diversitat documental: conclusions

En l'apartat *Les fonts documentals de Francesc de Verntallat*, ens plantejàvem si el nombre de documents que feien referència a aquest personatge era suficient com per fer una tesi doctoral. En segon lloc, ens proposàvem si, des del punt de vista de l'*anàlisi formal* dels documents, les fonts tenien suficient qualitat informativa com per re-elaborar una escriptura de la memòria del cabdill dels remences i de la seva època. Per altra banda, l'*anàlisi del contingut* dels documents seria l'objecte de la part central de la tesi, escrita en forma de relat.

L'estudi analític dels documents primaris que fan referència a Francesc de Verntallat ens ha dut a les següents conclusions:

1. El conjunt total de documents tenia unes mesures proporcionades per poder elaborar amb rigor una biografia i per poder fer una tesi doctoral en un temps raonable. Això no vol dir que el tema, des d'un punt de vista de recerca de fonts primàries, quedi esgotat. Es pot seguir trobant material inèdit, especialment de l'Arxiu de la Corona d'Aragó. La suma total de documents aportats pels diferents autors i les noves aportacions trobades formen un conjunt documental gens menyspreable.

2. Els documents estan enregistrats en fons de característiques diferents: notariais, municipals, de la Cancelleria Reial, de la Diputació del General, del Reial Patrimoni, de la noblesa, parroquials, de la Cúria Diocesana del Bisbat de Girona i, finalment, en fons personals.

3. La tipologia dels documents mostra igualment una interessant diversitat. També el tipus d'escriptura és variat. La llengua més emprada és el català antic, fins i tot, en molts documents de l'Arxiu Reial i de l'Arxiu Diocesà de Girona. Alguns documents notariais i alguns de cancelleria estan en llatí.

4. L'extensió i la profunditat dels registres primaris també és prou rellevant. L'estudi formal dels documents mostra la qualitat informativa dels mateixos: la importància i varietat de les institucions que han generat la documentació, el ventall cronològic i geogràfic, així com l'autor específic dels escrits i la pròpia importància intrínseca d'alguns documents, demostren la qualitat del material que es refereix a Francesc de Verntallat.

En resum, la recerca i comprovació de documents que donaven notícies de Francesc de Verntallat, per la seva amplitud i diversitat, ha sigut un bon mitjà d'estudi de les fonts documentals de la Catalunya del s. XV. La varietat quantitativa i qualitativa d'aquest material primari donava una base per replantejar-se, amb garanties, una nova síntesi històrica de la vida de Francesc de Verntallat.

B. Paradigma de la historiografia catalana

Bastants historiadors han tractat la figura del cap dels remences. En general, tot i que es poden veure posicions historiogràfiques clarament enfrontades, cada historiador fa la seva aportació sobre la vida del cabdill dels remences. Alguns tòpics es van repetint al llarg del temps com, per exemple, el cas de l'antipatriotisme de Verntallat, però el coneixement augmenta en quantitat i qualitat. En l'apartat *La construcció de la memòria* s'ha fet referència a l'aportació documental inèdita dels investigadors. També s'ha vist quines eren les fonts secundàries que utilitzaven (vol. 2, taula 2.2 i 2.3).

Es poden destacar les següents conclusions referents a l'escriptura de la memòria de la figura del donzell Francesc de Verntallat:

1. La història romàntica deixa una petjada important amb els seus plantejaments nacionalistes, i Verntallat resta considerat *sense consciència de patriota*. Aquesta visió ve fonamentada pels documents de la Generalitat, tant de l'Arxiu de la Corona d'Aragó com dels Dietaris de la Generalitat i de Jaume Safont. És una visió convergent a la que es fa del partit de la *Busca* de Barcelona.

2. Elías Serra Ràfols, Jaume Vicens Vives i els seus deixebles fan una feina de recerca documental del s. XV molt abundant, incorporant material de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, secció arxiu reial, i de l'Arxiu Històric Municipal de Girona. La nova documentació fa que aquests autors estiguin capacitats per donar una visió diferent de l'anterior. El seu tarannà és més acadèmic, i no està tan condicionat per interpretacions nostàlgiques.

3. Els *erudits olotins*, en general, incorporen una font primària inèdita: la dels arxius notariais. Aquesta font té unes característiques pròpies que la fan complementària de les altres. El ventall documental augmenta.

4. A mesura que les fonts primàries són més variades i completes la història s'enriqueix i, sovint, ajuda a superar tòpics anteriors. Es pot comprovar un coneixement en cercles concèntrics de Francesc de Verntallat en la historiografia: al principi hi ha més antagonisme en les posicions dels autors, però cada cop són més matisades i properes.

5. És cabdal conèixer l'historiador per poder interpretar el que escriu. Deixant de banda els paràmetres ideològics estudiats com, per exemple, el del romanticisme, s'observa una tendència, en el cas de les interpretacions històriques de Verntallat, que podem qualificar de *geogràfica*: segons la regió d'on sigui l'autor, mostra una certa simpatia vers al personatge. Això no vol dir que no pugui ser objectiu en els seus plantejaments. És el cas de Julián de Chia, Francesc Monsalvatje, Joaquim Camps i els erudits olotins.

6. Se centren en la figura de Verntallat autors amb un currículum menys acadèmic: Francesc Monsalvatje, Joaquim Camps i Arboix, Francesc Caula, Rafael Torrent, Josep Maria Solà-Morales, Joan Pagès.

Es presenta una taula final d'historiadors amb la seva obra citada (vol. 2, taula 2. 1). La taula segueix un ordre cronològic segons la data de publicació. A grans trets s'ha seguit també aquest ordre en l'exposició de l'estudi historiogràfic. S'exposen aquelles obres que parlen més directament de Verntallat i aquelles que tenen un especial interès historiogràfic. Es deixen a banda obres dels mateixos o d'altres autors que, parlen del fet remença però, poc o gens, de Verntallat. i que són també cabdals, com són les obres de Eduardo Hinojosa, Jesús Ernesto Martínez Ferrando, Jaume Sobrequés, Miquel Golobardes i Rosa Lluch.

En resum, es pot afirmar que les interpretacions historiogràfiques venien determinades per un ús parcial de les fonts primàries. Parcial, per la quantitat i diversitat de fonts i perquè les primeres fonts utilitzades eren les generades pel bàndol contrari a Verntallat. En efecte, en l'estudi de la guerra dels remences, a grans trets, es comprova una incorporació progressiva durant els segles XIX i XX dels fons documentals següents: en primer lloc el fons de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, secció Generalitat i dels Dietaris de la Generalitat; en segon lloc, el del Manual d'Acord dels jurats de Girona; segueix una important incorporació de la secció del arxiu reial de l'Arxiu de la Corona d'Aragó; finalment, es complementen amb la diversitat de fons notariais (vol. 2, taula 2. 2). Els fons d'origen eclesiàstic i de la noblesa també són una font important, però aporten un nombre menor de documents. Evidentment, alguns autors fan un estudi dels fons de manera simultània i paral·lela com, per exemple, Jaume Vicens Vives. Com s'ha vist, també es pot comprovar la lògica influència de les ideologies de les diferents corrents historiogràfiques.

C. El Senyor de la Muntanya: consecució dels objectius

La part central de la tesi ha girat envers una figura principal rodejada d'altres personatges secundaris i envoltada d'un context històric. Això permet una distinció entre el nucli i de la perifèria: una biografia en un marc històric. Tot i que, principalment, s'ha seguit la metodologia històrica en estat pur, s'ha fet una elecció decisiva pel gènere historiogràfic del *narrativisme*, que ve determinat per una metodologia pròpia. Entre les característiques pròpies d'aquesta metodologia cal destacar l'ús de la cronologia. Així, la biografia i la cronologia han estat dues de les coordenades principals d'aquesta treball.

Tanmateix, la individualitat i la cronologia, des de feia molts anys, estaven en quarantena: “Con Henri Berr y Henri Pirenne la historiografia empezaba a combatir frontalmente los tres ídolos que impiden al historiador acceder a la realidad del pasado, tal com los había definido poco antes François Simiand (1873-1935) en un brillante artículo: el político, el individual i el cronológico” (Aurell, 2005: 59). Així, dos d'aquests ídols, la individualitat i la cronologia, que han estat centrals en aquesta tesi, es consideraven obstacles pel coneixement històric. Sota el paraigües del *narrativisme* s'ha fet un plantejament amb un punt de vista diferent. Ara cal valorar fins a quin punt ha estat un obstacle o un procediment per accedir a la realitat del passat. Amb aquesta perspectiva diferent introduïm la reflexió sobre la consecució dels objectius proposats.

Els tres objectius principals eren: fer una biografia de Francesc de Verntallat; aclarir el context històric de la Catalunya rural del segle XV; i, finalment, seguir el gènere historiogràfic del *narrativisme* mitjançant una metodologia apropiada. Dels tres objectius principals depenien una sèrie d'objectius secundaris subordinats. Seguidament i per aquest ordre, es farà un discussió dels resultats del treball i de fins a quin punt s'han assolit els objectius.

1. Una biografia de Francesc de Verntallat:

1.1. Una individualitat

L'anàlisi del contingut dels documents que fan referència a aquest personatge deixa a l'abast molta informació. Malgrat que faltin dades importants, com les dates del seu naixement i de la seva mort, o que es trobi a faltar el seu testament i el lloc del seu enterrament, hi ha molts testimonis d'aquest personatge i molts documents que materialitzen alguns fets de la seva vida.

Verntallat va tenir un rol social determinat i, directament o indirectament, va experimentar alguns dels diferents graus socials d'aquella època: remença, donzell, cavaller, capità general i vescomte. En el cas de l'estament militar, assolí totes les seves possibles expressions: *domicellis*, *militis* i *nobilis*. Alhora, és evident la relació que va tenir amb els

pagesos de remença. El grau de Capità General de la Muntanya i de Conseller Reial també el relacionaren amb unes tasques de tipus polític, militar i administratiu.

Al llarg d'aquest treball s'ha vist com el vescomte d'Hostoles fou un home familiaritzat amb documents de tipus jurídic molt variats. S'implicà jurídicament de forma diversa i variada: va ser un home que manifesta una certa mentalitat jurídica. Sovint va tenir tracte, de diverses maneres, amb els notaris de l'època, autèntics espectadors i testimonis de la història de Catalunya d'aquell temps. El notari Martirià Amalrich va tenir una destacada presència en la vida de Francesc de Verntallat i, segurament, va ser l'home fort a l'hora de plantejar qüestions jurídiques. El vescomte també s'implicà en qüestions jurídiques relacionades amb les lleis eclesiàstiques.

El cabdill dels remences va ser un veritable líder dels pagesos. Aquest lideratge es pot relacionar, com ja apuntava l'erudit olotí Solà-Morales (Solà-Morales, 1974: 406), amb una xarxa familiar extensa i amb la circumstància de viure en uns dels centres geogràfics principals de la sublevació remença com eren la baronia de Santa Pau i el Vescomtat de Bas. Es poden mostrar possibles relacions d'amistat i veïnatge que consolidarien el lideratge. Igualment, per explicar la preeminència d'aquesta persona singular respecte els seus homes, es pot fer referència a una cultura molt arrelada de vassallatge. Com s'ha vist, les relacions de molts homes amb Verntallat es materialitzaren en actes d'homenatge. Els pagesos de remença, culturalment parlant, estarien predisposats a guardar fidelitat a un home al qual havien fet homenatge: formava part de la mentalitat.

La fidelitat derivada d'uns vincles familiars i d'uns vincles de vassallatge es pot relacionar amb el binomi de les bandositats i del bandolerisme, entès aquest últim com una evolució del primer. El fenomen del bandolerisme sorgirà un segle després, entre altres raons, com una evolució de les bandositats medievals. Els cabdills dels bandolers mostraran un lideratge amb les mateixes característiques que les del cabdill dels remences. Els seus homes tenen semblants vinculacions: "En realitat, la fidelitat faccional dels bandolers no és pas massa diferent, per la seva naturalesa, de la lleialtat de la resta de seguidors: arrenca, segons els casos, de lligams d'índole familiar, vassallàtics o clientelars" (Torres, 1993: 362).

Malgrat tot, no és possible explicar el lideratge de Verntallat tenint en compte només els lligams familiars, geogràfics i culturals. Francesc de Verntallat hauria de tenir una interessant personalitat; unes dots personals que el fessin atractiu als seus homes o bé una mala sang que el fes realment temible. La documentació mostra un Verntallat proper a les necessitats dels seus homes, que concedeix privilegis, i a qui s'hi atansa la gent per demanar justícia. No s'han trobat especials crueltats: únicament s'exposa a la documentació que havia fet penjar un estafeta.

En moltes ocasions, Verntallat va ser una clara referència pels seus contemporanis: els pagesos el consideren el seu cap; els reis el sol·liciten; els jurats de Girona li demanen ajuda o el citen com a prototip de senyor beneficiat injustament per la llarguesa de Joan II; Iñigo López de

Mendoza acudeix a ell per aglutinar als pagesos en un darrer intent de concòrdia; Lluís Margarit proposa als consellers de la Diputació que Verntallat sigui un altre cop el capità de la Muntanya.

Tanmateix, els seus enemics el tenen per un veritable dimoni al qual cerquen per ajusticiar-lo. Durant alguns mesos és considerat una de les causes principals dels mals que pateix el Principat. La seva figura malèvola és sobredimensionada i se li atribueixen més actes bèl·lics dels que realment va ser capaç de fer. Amb tot, aconsegueix escapar-se d'un final cruel com el que van patir el notari Jaume Serrolí, el donzell Gabriel Vilacetrú o el pagès Pere Joan Sala.

Un altre motiu que podria explicar el seu lideratge és la fidelitat a la causa remença. Òbviament, es fa impossible jutjar les seves veritables intencions, però l'actitud persistent de lluitar per l'abolició dels mals usos el fan susceptible de ser considerat com una referència pels pagesos, com a conseqüència d'una actitud coherent.

Per entendre el lideratge de Verntallat cal suposar que tindria unes veritables competències socials, amb tot el que suposa la accepció de la paraula *competència* en el món educatiu i empresarial actual. Així, les competències socials es poden definir com la capacitat d'elaborar i mostrar, amb altres persones, comportaments orientats a integrar i enfortir un grup determinat. La competència participativa, per exemple, seria saber col·laborar en l'organització; ser capaç d'organitzar i decidir. Verntallat mostraria un grau elevat en aquestes competències.

En major o menor grau, i a la llum dels fets coneguts de la seva vida, cal suposar-li: habilitat pel lideratge i per influir en les decisions; visió de conjunt per actuar prudentment; cert pensament crític per avaluar l'entorn polític; persistència en la consecució d'objectius i ideals; relacions interpersonals per aglutinar les persones; autoestima per encarar amb fortalesa els diferents reptes; i, finalment, empatia i tolerància a les dificultats i obstacles (Monzó, 2006: 26, 76-77).

També se li podria atribuir una altra competència, més elaborada i definida, la *competència social-històrica*, amb què hom seria capaç de tenir una consciència històrica; que, amb un sentit social i ètic, orientaria el temps articulant el present amb el passat i el futur, complementant la comprensió dels paràmetres temporals amb una consciència moral. Aquesta competència, en el cas de Verntallat, estaria en relació amb un valor com el de la lleialtat pel qual un home, en un moment determinat, el present, i tenint en compte unes conviccions o compromisos socials o personals que ha adquirit en el passat, pren una decisió que el condicionarà en el futur, valorant una sèrie de paràmetres temporals –de pressions, de condicionaments, d'oportunitats– i sota la llum d'una consciència moral. Pensem que es pot avaluar Verntallat com una persona que té aquesta darrera competència que l'autora citada, Rosa Monzó, anomena com competència socio-històrica, i que té un caire clarament personal i d'estabilitat. Més encara si es confronta amb les dificultats o contradiccions que va patir. És,

ensem, un tret estable de la seva personalitat. Nosaltres ho definirem com una competència de *persistència i lleialtat* (Monzó, 2006: 26; 76-77).

En el punt, *La individualitat en la història*, es comentava com Miguel Ángel Ladero valorava la capacitat de l'home d'exercir la llibertat en la història a tres nivells: Com a *individu-massa* quan les possibilitats de transformar la realitat serien poc rellevants; com a *individu-èlit* quan estarien implicats tots aquells que tenen poder, medis, saviesa o creença, perquè estan integrats en grups dominants i perquè tenen la capacitat per mantenir o canviar les realitats històriques; i, finalment, Ladero parlava de la capacitat de transformar la història com a *individu-geni*. En aquest últim cas, la capacitat operativa seria màxima, dins de les lògiques limitacions materials i immaterials. En primer lloc, com a creadors d'idees; en segon lloc, per la seva capacitat de connectar-les amb les possibilitats d'acció dels grups dominants i, en tercer lloc i a través dels grups dominants, modificar o consolidar determinades estructures de la realitat històrica.

Francesc de Verntallat, així com molts dels personatges col·laterals, es poden emmarcar clarament en el grup de *individu-èlit*. Tanmateix, no és gens arriscat incloure Verntallat en el darrer grup de genis. És factible veure'l com un geni d'organització, com a cap militar, i com a líder. És un dels aspectes que apuntava en Vicens Vives: “La clarividència de Francesc de Verntallat, vista en la perspectiva de la història, salvó a los remensas de su ruina. (...) Esta amplitud de miras indica en Verntallat conciencia plena de su misión” (Vicens Vives, 1940). Després d'aquest estudi monogràfic es pot veure molt més evident aquesta afirmació de Jaume Vicens Vives.

1.2. El rol social

Des del nostre punt de vista, el seu rol social estava ben definit. Verntallat era un donzell, un *domicelis*; oficialment va ser també un cavaller, *militis*, i un vescomte, *nobilis*; i va estar molt en contacte amb el grau més baix dels homes lliures, el dels homes de remença. El casament amb una remença, Joana Noguera, i el fet d'estar vivint uns anys en un mas remença fan també interessant i sorprenent aquesta figura.

Aquest rol de donzell és el que li marcarà tota la vida, tot i les pujades i baixades de grau social que viurà. Per família era un donzell, per cultura era un donzell. El que ja no queda tant clar és si professionalment parlant va ser sempre un donzell, un home dedicat exclusivament a l'art de la guerra. *Donzell* és la intitulació que sortirà més cops reflectida en la documentació. Aproximadament, els primers cinquanta anys de la seva vida va ser un donzell. Per contra, el seu grau com a noble no va ser, a la pràctica, gaire evident. Tant és així que, quan el van fer noble, la majoria d'autoritats del país no el van tractar com a tal. Tampoc el seu patrimoni era suficient com per ser una de les màximes autoritats de la noblesa del país; el dot de la seva filla Leonor era digne, però no era la d'un home especialment ric. Per altra part, les

relacions amb els pagesos, als quals no demanava ni tasques ni censos, tampoc eren les d'un *noble* governador. Així, en l'etapa de la vida que va ser Vescomte d'Hostoles no va ser, de fet, un *nobilis*: ni per les relacions amb els nobles (els seus iguals), ni per les relacions amb els seus súbdits, ni per la magnitud del seu patrimoni.

Una altra cosa és que Verntallat va ser durant molts anys el Capità general de la Muntanya. I, com a tal, va exercir plenament. Però això és un càrrec. En canvi, ser donzell vol dir molt més: és la manera d'estar situat a la societat; és la cultura que marca una part important de la mentalitat; és el nínxol professional entès com la funció que s'exerceix en la societat. Ser un donzell és el rol social del personatge.

1.3. La cultura

El rol social de Verntallat està íntimament associat a la cultura de la cavalleria. Els trets fonamentals d'aquesta cultura són remarcables en aquest donzell. Entre les característiques dels cavallers es fan evidents en el donzell de la Vall d'en Bas la valentia i el valor en la guerra. Al mateix temps, és un home prudent que no va arriscar innecessàriament la seva posició en els conflictes bèl·lics. Més que la valentia en alguns actes de guerra, que només es demostrable en alguns fets anecdòtics, es fa patent la valentia quant a les iniciatives de les quals és responsable per defensar el interessos que representa.

Es fa difícil saber com era l'esperit cavallerívol de Verntallat en referència a l'amor cortès. No hi ha testimonis en aquest sentit. En canvi és de destacar una acció militar de la seva dona en favor del seu marit que es podria, paradoxalment, emmarcar en aquest esperit.

La generositat i l'esperit magnànim, com a trets característics del món de la cavalleria, també queden reflectits. No consta que maltractés o abusés econòmicament dels seus pagesos. Més aviat al contrari. Són abundants les mostres de preocupació pels seus súbdits. Es mostra generós en la persistència per no escatimar mitjans per assolir els seus ideals socials i polítics.

La seva lleialtat a la causa remença, ara per ara, no té taca, malgrat les facilitats que hauria tingut per, almenys, desinteressar-se.

La fidelitat a la monarquia és també molt remarcable, però mostra alguns moments de dubte o de desconfiança quan xoca amb l'altre gran ideal que mostra: l'alliberació dels mals usos dels remences.

L'honor és el tret de l'esperit de cavalleria que més destaca en el donzell Verntallat: per defensar el seu honor participa en diverses bandositats o escriu cartells de deseiximent; per honor és lleial a la seva paraula i al seus homes; per honor lluita sempre en el mateix partit en una guerra en què va ser molt freqüent el canvi de bàndol, fins al punt que és, amb Hug Roger, comte de Pallars, una de les poques figures que no va fer el pas a l'altre bàndol; per honor escriu una de les seves millors cartes, la més sentida i la més compromesa.

Francesc Verntallat i l'ambient que l'envolta estan marcats, principalment, per aquesta paraula: honor. És la paraula que millor resum l'esperit del cavaller. Aquest honor s'exerceix individualment i està associat a tota una sèrie de conceptes com la cortesia amb les dones, l'habilitat amb les armes i amb el cavall o l'estima per la caça. I està associat a tota una sèrie de valors com la valentia, la generositat, la lleialtat i a un esperit independent (Keen, 1986: 327). L'honor, que és el paradigma central de la cavalleria, és un dels signes més destacats de la seva personalitat.

Des del punt de vista de la cultura literària, Verntallat manifesta un bon nivell. És l'opinió de Santiago Sobrequés a la llum de la carta de Verntallat del 16 de juny de 1462 que encapçala la narració: "La cultura que demostra a les seves cartes Francesc Verntallat o els síndics dels remences durant el període 1479-1501 crida molt l'atenció en una època de gran analfabetisme rural" (Sobrequés, 1973b: 30). Amb tot, era pràcticament l'únic escrit que es coneixia de Verntallat quan Santiago Sobrequés va fer aquesta afirmació. Cal dir que les cartes que han sortit posteriorment a la llum són literàriament d'un nivell més planer. Amb tot, el més probable és que sabés escriure i que ho fes notablement.

Els esforços que hem fet per cercar, en els inventaris notariais, possibles biblioteques particulars en la zona de la Muntanya per valorar la presència de manuscrits i el seu contingut no han reeixit. Per fer això cal referir-se, com exemple proper, als mercaders de la ciutat de Barcelona, alguns dels quals disposaven d'interessants biblioteques, i cal referir-se als manuscrits conservats als monestirs (ACA Ripoll 1 i 2).

1.4. El paper polític dels Verntallat

Durant més de dos-cents anys, els Puigpardines van ser veguers del Vescomtat de Bas. El vescomte de Bas, Hug de Cervera, el dia 14 de març de 1175, li donà en feu a Ramon de Puigpardines la *vegueria de Bas* pel preu de 50 morabatins d'or (Caula 1951, 792). Segons això aquest càrrec i aquest feu depenia del vescomte de Bas.

Per altra part, en principi, les vegueries i el càrrec de veguer depenien de la jurisdicció reial com una estratègia de la monarquia per refermar el poder dels reis. Es van establir unes regions de titularitat reial que cobrien tot el territori del principat amb independència de les altres jurisdiccions senyoriais. Els veguers vigilaven de no intervenir en espais que no fossin de la jurisdicció reial, o en les competències baronials o eclesiàstiques per no entrar en un conflicte jurisdiccional (Sabaté, 1997:172-174).

Vist això s'obren dues possibilitats: que els veguers de Bas fossin de jurisdicció vescomtal, o bé que fossin de jurisdicció reial. En els texts contemplats se cita els Puigpardines com a *vicarius vicecomitato de basso*. El nom, per genèric, es pot interpretar de les dues maneres. Pel que s'ha pogut comprovar a la llum d'aquestes planes, els veguers de Bas depenien del Vescomte i no pas del rei, malgrat fessin servir aquest títol. Tanmateix, és possible també

l'altra interpretació i que els Puigpardines fossin veguers de jurisdicció reial. Amb tot, aquesta última solució no és gaire congruent amb les demarcacions de les vegueries i sotsvegueries de Catalunya treballades per Flocel Sabaté (1997). En elles, la zona del vescomtat estaria inclosa en diverses demarcacions al llarg del temps: a la vegueria de Besalú el 1301, a la d'Osona en el 1357 i a la de Girona el 1401 (1997: 488, 490, 492). Així, tot apunta a què els Puigpardines fossin oficials del vescomte i no del rei.

Si l'afirmació fos certa voldria dir que seria una nissaga políticament vinculada al vescomte de Bas, tal com es mostrava en les lluites que tenia Galzeran de Puigpardines per defensar el seu senyor de les reclamacions de Jaume II el 1301. Per contra, en el cas de Francesc de Verntallat, s'observa una clara vinculació amb la monarquia que trencaria amb la del seu avantpassat. No hi ha constància d'una especial relació amb el comte de Mòdica i vescomte de Bas. Sembla que la seva condició de donzell, condicionada a la lleialtat a la monarquia, entronqui amb aquella disposició de Joan I a l'any 1389 de separar, dividir i segregar en dues branques l'estament militar català: els magnats, els barons, homes rics i nobles; i els cavallers, homes generosos i homes de paratge. Així, els últims dependrien del rei i podrien utilitzar el distintiu reial en el seu segell i serien un important recolzament de les polítiques de la monarquia (Caula, 1954: 1426).

En qualsevol cas, la relació del donzell amb el seu vescomte va ser particular. Bernat Hug de Cabrera, que era un dels nobles més rics i influents del principat, va ser molt intransigent amb la causa remença i, per tant, hauria xocat de ple amb el cabdill dels remences. Per altra banda, el de Cabrera, en el moment crític de començament de la guerra l'any 1462, es decidí a recolzar la causa de la monarquia i es transformà en un aliat dels remences. La incipient captura del comte (i alhora vescomte de Bas) amb el seu captiveri, l'eclipsament posterior de la seva figura i, finalment, la seva mort, acaben amb l'encreuament de camins entre el vescomte de Bas i els seu vassall el donzell Francesc de Verntallat. Durant molts anys, Francesc de Verntallat va ser el veritable amo i senyor del vescomtat de Bas per davant d'una nissaga que no estava en els seus millors moments.

Verntallat va ser també conseller del rei i va mantenir una certa correspondència amb altres autoritats. Va tenir un paper polític no menyspreable i molt decantat cap a una opció preferent: la fidelitat a la monarquia. No es veuen en ell símptomes d'altres aspiracions polítiques de més volada que contrastin amb els elevats interessos socials que tenia.

1.5. La pressa de decisions

Francesc de Verntallat va prendre a la seva vida moltes decisions, grans o petites. Una de les més importants va motivar la carta de resposta al prior de Casserres de 16 de juny de 1462. Quan la Diputació del General s'adonà de la força militar dels pagesos intentà també guanyar-se'ls i escoltar les seves reclamacions. Els diputats van fer un intent d'acord plasmat a

la concòrdia de 1462. Aquest document afavoria les reivindicacions dels pagesos. El prior de Casserres va enviar una carta a Francesc de Verntallat a fi que firmés la concòrdia. D'aquesta manera, la balança de forces quedaria clarament desigual i en contra dels reis. En el moment que rep aquesta carta, ja està compromès amb el rei Joan II i la seva dona Joana Enríquez. És un moment crític: hi ha rumors que els pagesos de Vic estan d'acord amb la concòrdia. Ara bé, tradicionalment els reis havien lluitat per la causa dels pagesos i, de fet, era l'opció més natural i congruent tenint en compte el context històric.

De Verntallat depenia que una part important de pagesos lluitessin en un bàndol o en un altre en el començament de la guerra civil. Va escollir la millor opció per aconseguir les aspiracions dels pagesos? Quin era el camí més eficaç per abolir els anomenats mals usos? Cal tenir en compte que l'home té una actuació lliure i complexa, i que no es disposa de cap model suficientment clar i admès de com actuen i prenen decisions els homes (Bastons, 2000:13). Amb tot, és possible fer una valoració de la decisió que va prendre Verntallat.

En aquesta decisió hi ha una clara motivació que es podria qualificar de *moral*. No vol *deixar el camí de l'honor i prendre el de la traïció*. Les referències evangèliques i a Déu són constants i fetes de manera natural: compara la seva possible traïció i la dels que s'han posat en contra del rei a la de Judes Iscariot, que es va vendre per trenta monedes de plata. Diu, potser irònicament, que Judes no va guanyar res amb aquesta traïció i que va perdre tres coses: l'ànima, els béns (les monedes), i el cos. És una manifestació de les conviccions del personatge que es corresponen amb el context històric.

Es podria objectar que, si veritablement volien suprimir els mals usos, simplement adherint-se a la concòrdia de Barcelona, els pagesos de remença haurien aconseguit el seu propòsit. Segurament era la decisió, des del punt de vista de la eficiència, més encertada. Era realment tant forta la lleialtat del cap del remences, i també dels seus companys, en favor dels reis? Potser altres circumstàncies ajudaren a prendre aquesta decisió de continuar en el bàndol de Joan II. Cal tenir en compte un important factor esmentat en la carta en la que demana que la justícia *castigui els malfactors de Barcelona que es volen mostrar part adversa envers el poble, mostrant-se cruel i sense justícia; Barcelona, que sense procés i dret fa penjar pels arbres i sense confessió els innocents homes i humils del poble del Rei, i donar els cossos als gossos*. Un dels que havia mort penjat i del qual havien deixat el seu cos als gossos era Jaume Serrolí. Els altres penjats eren pagesos i, per tant, amb més o menys probabilitat, amics i companys de Verntallat. S'entén aleshores la indignació contra els de Barcelona: hi ha unes consideracions afectives i de lleialtat pels que ja han mort a la guerra que condicionaran la decisió.

Podem veure a través d'aquesta carta i els fets històrics posteriors una clara actitud del nostre personatge? Ens sembla prou clar: en un moment determinat, i tenint en compte unes conviccions o compromisos socials o personals que ha adquirit en el passat, Francesc de Verntallat pren una decisió que condicionarà el futur. Aquesta decisió ve emmarcada per una

sèrie de paràmetres temporals, de pressions i d'oportunitats, i s'empararà sota la convicció d'una consciència moral.

En resum, en la presa d'aquesta decisió entren uns quants factors condicionants: Unes motivacions afectives importants que poden venir donades per la mort cruel d'alguns companys; es reflecteix en el to de la carta una malfiança vers els promotors de la concòrdia; es mostra una actitud de lleialtat a la paraula donada; a la fi es manifesta una lleialtat al rei i a la corona clarament explicables pels antecedents històrics. La bona sintonia entre els pagesos i la monarquia és la tesi de molts historiadors, entre ells, Jaume Vicens Vives i Santiago Sobrequés: “La línia general de la seva política agrària (Alfons el Magnànim) i, encara, de la seva política social tota, fou clarament favorable a les classes modestes i a l'emancipació dels pagesos, tal com ja ho havia estat la dels seus predecessors, els darrers reis de la Casa de Barcelona, i ho fóra la del seus successors Joan II i Ferran el Catòlic. Només quan les necessitats econòmiques o les conveniències polítiques de transacció amb les classes poderoses l'hi constrengueren, el rei aturà la seva política; però tot just salvat l'obstacle o, senzillament, desapareguda l'esperança de poder-lo salvar, tornà a la política tradicional de la monarquia catalana del segle XV, inspirada en principis morals elevats i basada en les doctrines dels grans juristes contemporanis, sobretot en la del seu conseller Tomàs Mieres” (Sobrequés, 1973a: 37).

Per altra banda, sembla que Verntallat va perdre una ocasió immillorable per decantar la guerra a una, en principi, ràpida solució. Des d'un punt de vista pràctic, firmar la Concòrdia de 1462 era més beneficiós. Hauria estat una decisió formulada amb uns criteris de més eficàcia (cfr. Bastons, 2000: 37-42): Seria una decisió amb unes motivacions extrínseques (la que mou a una persona a realitzar una acció simplement per la seva eficàcia) més clares ja que, aparentment, amb una simple adhesió a la concòrdia, els pagesos aconseguien l'abolició dels mals usos, que era el seu objectiu principal; i seria una decisió amb unes motivacions intrínseques, que són les que insten a un individu a realitzar unes accions per la seva eficiència, és a dir que, amb un esforç mínim, seria assolit el pla d'acció necessari per moure la voluntat del contrari.

No podem constatar la participació –l'abast- i recolzament que podria tenir dita acció de firmar la *Concòrdia*. No sabem si seria una decisió consistent i recolzada per la majoria d'homes dependents de Verntallat. La consistència depèn de la participació de l'entorn en la solució del problema d'acció. Això estaria supeditat a molts factors: el lideratge, l'opinió dels principals subalterns, les ganes de col·laborar dels seus homes, el grau de confiança generada pel bàndol contrari que li proposava la firma de la concòrdia. Aquests factors els podríem incloure en allò que s'anomena motivació *instrumental*.

D'aquests tres tipus de motivacions, la *extrínseca*, la *intrínseca* i la *instrumental*, les dues primeres són les que acostumen a estar normalment considerades i profundament tractades quan s'estudia la presa de decisions en la conducta humana. En canvi, la *instrumental* i una altra,

que es qualifica com *motivació moral*, no solen tenir-se tant en compte (Bastons, 2000: 42). Precisament, aquesta última motivació, aquella que porta a un subjecte a realitzar una acció pel seu valor, entra en joc d'una manera decisiva en la presa de decisió que estem analitzant. En el cas de Verntallat queda clar que pren una decisió seguint una *motivació moral*. La seva lleialtat i el seu compromís són claus per entendre el seu comportament. Les consideracions sentimentals segur que també van jugar un paper important. Un cop més trobem que l'home té un comportament que no es pot reduir fàcilment a uns factors predeterminats (Bastons, 2000: 42).

Vint-i-quatre anys després, el cabdill dels remences firmaria la Sentència Arbitral de Guadalupe. El contingut material dels dos textos, el de la Concòrdia de 1462 i el de la Sentència de 1486, és molt semblant: l'abolició dels mals usos i altres vexacions. Ara bé, “Elies Serra i Ràfols dirà que la Concòrdia del 1462, no sols hauria evitat els desastres de la guerra agrària, que per dues vegades pertorbà el Principat, sinó que resultava més avantatjosa pels remences que la Sentència de 1486, ja que en aquella no es veien obligats a cap forta condemna pecuniària” (Camps i Arboix, 1960: 37). Hi ha una diferència de 24 anys entre els dos documents. Entre mig hi ha dues guerres, la primera més complicada que la segona. Morts, ferits, batalles, incendis de viles, fams. Què hauria passat si en Verntallat hagués firmat la concòrdia de 1462?

És difícil dir-ho. Per valorar-ho es poden tenir en compte molts factors. Verntallat acabava els pagesos de remença de la zona de la Muntanya on vivia el nucli dels pagesos de remença més nombrós i representava un poder militarment important. Quan Girona és assetjada en el juny-juliol de 1462 amb la reina Joana Enríquez i el seu fill Ferran en el seu interior, una de les claus de la seva salvació és el paper que va tenir en la seva defensa els anomenats *verntallats*; en un moment que les forces de l'interior de la ciutat no eren gaire nombroses i quan, els homes d'Hug Roger estaven a punt d'entrar a la ciutat. Què hauria passat d'haver canviat de bàndol els pagesos de Verntallat? Què hauria passat si la Diputació del General hagués tingut com a presoners la reina i el primogènit?

En els anys 1467-1470 la guerra en el bisbat de Girona es decantà clarament a favor de la Diputació del General. L'únic reducte fidel a Joan II van ser les terres de la Muntanya. Si Verntallat hagués firmat la concòrdia anys enrere, en aquest moment tota Girona hagués estat a favor dels tractes de Barcelona. De fet, el duc de Calàbria, lloctinent de la Diputació, va voler fer tractes amb els de la Muntanya per tenir tota la província de Girona al seu favor. Sobre la importància i paper clau que va tenir el Nord de Catalunya en la guerra civil, aquesta és l'autoritzada opinió de Santiago Sobrequés: “És clar que si la reina i l'infant haguessin caigut aleshores (el juny de 1462) a mans de l'exèrcit de la Diputació, el curs de la guerra haguera estat molt diferent i és probable que s'hi hagués acabat i tot. Si no hi hagués hagut un nucli reialista empordanès (el de la Muntanya i el de la plana), a Joan II li haguera estat molt difícil la reconquesta del Principat” (Sobrequés, 1973b: 9).

Tot i que els remences de l'Empordà seguiren la política de la Generalitat, en general els remences estigueren units i els seus moviments van estar coordinats. A més, el moviment remença comptava amb el decidit concurs de tota la pagesia lliure, no remença, “instintivament portats a ajudar una causa que, en triomfar, havia d'enfortir i definitivament consolidar llur pròpia condició social” (Camps i Arboix, 1960: 34-35). Com el prestigi i l'ascendència de Francesc de Verntallat eren molt alts, com es pot comprovar per altres fets, es dedueix la forta incidència que hauria pogut tenir una decisió seva.

En definitiva, tenim prou motius per dir que si Francesc de Verntallat hagués firmat el projecte de concòrdia de 1462, el trajecte de la història catalana hagués pogut tenir un curs força diferent. Vet ací l'opinió del historiador i advocat Camps i Arboix: “Oportunista o no, suspecte o no de sinceritat, el *Projecte de Concòrdia* era un acte de govern d'alt sentit de responsabilitat, encertat i lloable. Sota aquest prisma exclusiu, en rebutjar-lo de pla, els pagesos incorregueren en greu error i culpa certa. (...). L'ofuscació, el miratge i l'apassionament dels remences ho impedí” (Camps i Arboix, 1960: 38).

Segons això, la decisió de Verntallat no va ser la més eficaç. Per Camps i Arboix és un greu error no signar el text de 1462. En canvi, des d'un punt de vista ètic, quedar bastant clar que era l'opció més sincera que podia escollir. Era una opció lleial amb el que havia estat la relació dels reis amb els pagesos de remença al llarg del segle XV. D'altra banda, no està gens clar si un cop aconseguit el projecte de concòrdia, i amb ella la ruïna definitiva de Joan II i de Joana Enríquez, en què haurien parat aquestes promeses. De fet queda constància documental (anys 1476 al 1486) de com li costà al rei Ferran que les classes senyoriales es possessin d'acord per alliberar dels mals usos els camperols.

2. El context

Una de les diferències entre els relats dels narradors tradicionals i els relats de l'actual corrent del *narrativisme* és que, si es fa la narració d'un personatge, és amb l'objecte d'il·luminar la societat del passat o els mecanismes interns d'una cultura, i no pas per enaltir una figura determinada (Stone, 1986: 114). Però, aquest repte, per la mateixa amplitud del context històric, és difícil d'assolir. Tanmateix, alguns dels aspectes nuclears del context s'han pogut abordar satisfactòriament.

Parlar de Francesc de Verntallat com a cap dels remences dóna peu a entrar amb facilitat en altres qüestions. No és corrent centrar-se únicament en la figura del personatge i no valorar altres punts. De fet, sovint, el procés és el contrari: els grans historiadors en encarar la Guerra Civil Catalana i la qüestió remença es troben i han de jutjar la persona de Verntallat. És el cas, entre altres, de Bofarull, Chia, Serra Ràfols, Rovira, Vicens Vives i Vilar.

Respecte les reivindicacions pageses, hi ha diferents temes sobre els quals no hi ha conformitat d'opinions: “Tanmateix, encara no hi ha una versió unànime sobre el perquè de les revoltes remences ni sobre qui les va guanyar ni sobre si la Sentència Arbitral de Guadalupe va comportar una nova ordenació del camp català” (Lluch, 2005: 18). Pensem que l'estudi d'aquesta biografia ha donat una certa llum sobre aquestes qüestions.

En concret, aquests punts conflictius que es converteixen també en nous punts de recerca són:

1. Una primera qüestió és el motiu de fons de la guerra civil. Alguns autors defensen un divorci entre les classes dirigents del país, representades, per una banda, per la Generalitat, i, per l'altra, pels reis. Ens trobaríem davant, en aquests cas, d'unes causes de la guerra principalment de tipus polític. Un representant típic és Rovira i Virgili. Núria Coll, en parlar de Joana Enríquez, sense menysprear els altres motius, deixa també en evidència els motius polítics. Igualment, Santiago Sobrequés, estudiant a fons els anys previs a la Guerra Civil, afirma: “La lluita era plantejada sobre unes bases noves, sobretot polítiques” (Sobrequés, 1973a: 119). Altres autors, proposen un motiu de tipus social, la lluita dels remences per l'abolició dels mals usos. El principal promotor d'aquesta opció és en Jaume Vicens Vives. Freedman és de la mateixa opinió: “per molt diverses que fossin les causes, la qüestió central que es debaté en la Guerra Civil catalana fou l'abolició de la servitud pagesa” (Freedman, 1993: 210).

2. En l'estudi historiogràfic de Jordi Canal, *El conflicte remença vist pels historiadors dels segles XIX i XX* (1986b), fa una lectura de les aportacions de Pierre Vilar i Eva Serra que es converteix en un punt de partença important per encarar diferents qüestions. Fa un estudi dels autors des d'una perspectiva social que obre interrogants a altres posicions anteriors, especialment a les de Vicens Vives: es tracta d'escollir entre una distinció entre pagesos benestants i pobres (la de Vilar), o una altra entre pagesos moderats i exaltats (la de Vicens Vives).

3. Un altre punt és el del motiu particular de lluita dels pagesos: lluiten per aconseguir llibertat i l'abolició dels mals usos, com seria segons el parer de Vicens Vives? O bé lluiten per una interpretació nova de la propietat dels masos que treballen, com diu Anguera de Sojo? Precisament, Pierre Vilar fa una aposta integradora: “quan a nosaltres –deia- no ens sembla pas que calgui escatir entre les dues tesis. Ens sembla, al contrari, que es confirmen mútuament” (Serra, 1986: 369).

4. Finalment, cal comentar la nova aportació d'Eva Serra, que qüestiona la fi del feudalisme a Catalunya com una conseqüència de la Sentència de Guadalupe. En canvi, Vicens Vives és un gran defensor del paper excepcional de la Sentència i també del seu promotor: el rei Ferran II.

Com es pot constatar, en alguna de les parts contràries de totes aquestes divergències, es troba en Vicens Vives. Ningú li nega el gran treball de recerca i posterior elaboració del s. XV:

Ernest Lluch ressalta l'habilitat de Vicens com a originadora d'hipòtesis de treball historiogràfic; Pierre Villar destaca la seva capacitat de fer comprendre en el passat i en el present; Alexandra Cirici l'anomena el nou *Xènius*; Raymond Carr resumeix l'aportació de Vicens dient que era l'únic historiador hispànic que escrivia com ho feien els altres europeus; Eva Serra sosté que Vicens podria haver estat el Braudel de la historiografia catalana (Muñoz, 2003: 1181).

Aquests punts conflictius i altres objectius secundaris que ens havíem plantejat es tractaran a continuació. Tanmateix, poca cosa podem dir de l'abast que va tenir la sentència de Guadalupe en els segles posteriors, per sortir-se dels límits cronològics de la tesi.

2.1. Les causes de la Guerra Civil Catalana de 1462

Després de conèixer les circumstàncies personals del cap dels remences i d'exposar cronològicament els fets, es pot afirmar que les causes de la guerra civil van ser tant polítiques com socials. Posats a escollir quines van ser les principals ens decantem per les polítiques. I ho fem precisament després d'intentar interpretar els esdeveniments cercant les motivacions personals del cap dels remences, que és un dels màxims exponents de les causes socials. Això ens allibera de la lògica simpatia que ens causa la lluita dels pagesos. Sense motius polítics no hagués existit la guerra civil com, de fet, no va existir guerra civil en la revolta remença protagonitzada per Pere Joan Sala. Van ser els motius polítics els que van generar l'espiral de bàndols i partits entre els partidaris de Joan II i els de la Diputació enverinats pels fets del Príncep de Viana (Sobrequés, 1973a: 260, 319). També hi ha motius polítics en les greus tensions entre els partidaris de la Biga i els partidaris de la Busca que són els que fan escriure a Jaume Safont el *Llibre de Jornades* per fer-ne un memorial reivindicatiu (Sans Travé, 1992: XLI-XLII).

Els enfrontaments entre la monarquia i les institucions catalanes venien donats per una concepció diferent de la noció del poder, de la divergència entre cesarisme i pactisme. La dinastia castellana estava acostumada a governar sense obstacles en el seu territori. Ferran I, Alfons el Magnànim i Joan II no van entendre el pactisme català. Ferran II va ser el primer Trastàmara, ja després de la guerra civil, que va saber operar amb les institucions catalanes (Vicens Vives, 1962: 115)

És lògic que quan els diferents historiadors s'han enfrontat en interpretar la guerra civil, s'hagin decantat pels motius que millor han treballat: aspectes polítics en el cas del corrent erudit del romanticisme, o del pragmatisme i objectivitat dels fets estudiats per Núria Coll en la biografia de Joana Enríquez (Coll, 1953a: 269-278); aspectes econòmics magistralment delimitats per Vicens Vives; aspectes socials i jurídics en el cas de Paul Freedman (1993: 210). Santiago Sobrequés analitza i és partidari tant de les causes polítiques com de les socials (Sobrequés, 1973a: 119, 123) però remarca una actitud de desorientació, general en el Principat, i particular a Girona: "De fet, a Girona no hi hagué pas un ambient diferent de la resta del

Principat. El que hi hagué fou, simplement, una actitud del Principat sencer, tant a Girona com a Lleida, a Perpinyà, a Tortosa o a Barcelona mateix, diferent (no pas oposada) de la que prengué la minoria dirigent de la revolució. Però no pas, que quedi ben entès, una actitud francament hostil al moviment, i molt menys de devoció incondicional a la dinastia o que hi tingués una entesa secreta (que això fou patrimoni d'una altre minoria, tant a Girona com a qualsevol altre lloc del País), sinó un ambient d'incomprensió, de desorientació i de temor davant la magnitud dels dissenys preconitzats, sense haver-ho proclamat mai obertament, pels caps revolucionaris” (Sobrequés, 1973a: 148).

Amb tot, els diferents autors, senyalen també els altres motius com diferents concauses. No és gens estrany que els reis i els pagesos estiguessin en el mateix bàndol (Sobrequés, 1973a: 37, 86). Tampoc podia faltar l'explicació dialèctica de la guerra. Vilar s'escapoleix d'una visió romàntica, l'exaltació nacionalista de la terra, però no pot escapar-se de la lluita de classes: “La lluita política no oposa, doncs, una *nació* a un sobirà, sinó a classes que combaten per la solució de conflictes més vells” (Vilar, 1973: 201).

2.2. Pagesos rics i pagesos pobres

En tot cas, cal posar en quarantena les explicacions purament econòmiques de les causes de la guerra civil. En el cas de les lluites intestines en la ciutat de Barcelona s'escolten interpretacions en què es ressalten les motivacions *polítiques, passionals i mentals*, tot i que com a conseqüència de les causes econòmiques (Dufourcq, 1992: 299). Alguns autors són més explícits: “Con todo lo que pretendemos poner de manifiesto aquí es que, independientemente de la coyuntura económica, pesaron más las actitudes que los recursos: prueba de esto es que el siglo XV barcelonés es un siglo donde el debate político surge con una fuerza inusitada, con una virulencia llamativa. Se podrá aducir que el recrudecimiento de la inestabilidad política es debido a una coyuntura económica muy desfavorable; pero el caso es que las diversas facciones que se van materializando (la Busca y la Biga en la ciudad, el sindicato remensa en el campo) están fundamentadas en unas determinadas categorías sociales y profesionales, y no simplemente en los desequilibrios económicos existentes” (Aurell, 1998: 102).

Efectivament, és possible parlar, en el cas dels pagesos, d'unes raons que superen les aspiracions econòmiques. Almenys aquesta postura, ara per ara, es pot defensar amb la mateixa força que la contrària. El que molt probablement passava és que hi hagués pagesos per tot: el que lluitava en contra de la misèria i el que lluitava per unes aspiracions socials més elevades. Els importants canvis jurisdiccionals que s'estaven produint en les viles que depenien de l'estament reial feien madurar la mentalitat del pagès, que seguia subjecta a una estructura feudal que era anacrònica. Els pagesos que passaven d'una base agrària i rural a una urbana i mercantilista en què s'oferien nous horitzons, proporcionaven un interessant incentiu “que

actuaven sobre la consciència del pagès, decidint-lo sovint a esdevenir poc respectuós amb el contracte establert en les circumstàncies dures del segle anterior” (Golobardes, 1973a: 173).

Així, escapant-se d’una explicació purament econòmica de les causes de la guerra civil, es fa possible estudiar amb nous ulls la divisió feta per Villar de pagesos rics i pobres, i de pagesos guanyadors i perdedors de la sentència de Guadalupe. Pensem que la figura d’en Verntallat i la dels pagesos de remença va més enllà de les etiquetes ja passades proposades per la historiografia socio-pràctica.

La divisió en dos grups de pagesos, rics i pobres, que estarien associats a dues actituds, moderats i exaltats, no té fonament documental. En tot cas, es pot mostrar el contrari, tot i que caldria fer un estudi més exhaustiu cercant els patrimonis dels principals pagesos implicats en la guerra. Almenys es pot afirmar que, si ens fíem de la llista de pagesos exaltats i condemnats de la sentència arbitral de Guadalupe que es podria considerar una relació fiable dels principals pagesos revolucionaris, en aquesta llista hi havia de tot i que la mateixa divisió de moderats i exaltats és, com diu també Vicens Vives, molt relativa.

Igualment cal descartar la possibilitat de tenir dos grups de pagesos, rics i pobres, en funció de si són de la plana o de la muntanya. En el cas del nucli dur de la zona remença: el vescomtat de Bas, la baronia de Santa Pau i la Vall d’Hostoles, s’ha demostrat com molt poca gent vivia a les zones muntanyoses i és un fet com de nombroses i riques són les parts baixes del que s’anomenava la zona de la Muntanya. Aquestes dades es poden confrontar amb les densitats actuals de la població. En l’actualitat es considera que, comparada amb la població urbana, la zona rural de la Garrotxa està molt despoblada. Amb tot, el nombre de persones de les zones rurals és molt més elevat que el de 500 anys enrere. Cal valorar sobre el terreny les nombroses i fecundes valls per fugir d’una distinció entre pagesos de muntanya i pagesos de les valls: a les parts altes de les muntanyes garrotxines fa 500 anys, pràcticament no hi havia pagesos (cfr. vol. 2, taules 9-11).

En definitiva, no hi havia dues classes de pagesos sinó una diversitat gran de situacions. Una altra prova d’això és la varietat que es mostra en els dots de les filles dels pagesos de la senyoria del Pa de la Seu de Girona: no hi ha dos tipus de dots. No es mostren dues quantitats, una baixa i una altra alta, al voltant de les quals es moguin els dots. Lògicament hi ha de tot: dots alts, intermedis i baixos: “He parlat ja del fet que hi ha gran varietat de dots rebuts i, per tant, una gran varietat de quantitats assegurades sobre els béns de l’Almoina” (Lluch, 2005: 178, 194-196).

Cal fer un esforç per fugir d’aquestes interpretacions econòmiques de classe que tenim molt arrelades. Reconeixem que, en el nostre cas, hem hagut de fer un esforç per fugir d’aquestes explicacions i assignar als grups socials la paraula *classe*. Innegablement cal fer-la servir i és molt vàlida per interpretacions de diferents cultures, geografies i temps històrics, però es poden utilitzar altres mots.

Simplificar els grups socials en dos, per exemple, en rics i pobres, és una tendència encara molt arrelada. Avui dia no és fàcil trobar veus que mostrin realitats més complexes. Un bon exemple, en senti contrari, de com les lluites entre grups poden tenir interpretacions diferents a les de vint anys enrere, la dóna Xavier Torres en un conflicte produït en el Principat cens anys després de les guerres remences i que és hereu de les bandositats produïdes en el segle XV: “Sobre la inconsistència d’aquest gènere de filiacions –i sobre la fragilitat d’algunes interpretacions historiogràfiques- potser no hi hagi cap millor demostració que el fet, verificat, que una vila reial com ara Agramunt hagi hagut de lluitar successivament, i amb aferrissament semblant, contra senyors tan aviat nyerros com cadells. (...). Nyerros i Cadells han reclutat per igual, o combinat en proporcions força similars, seguidors de condició social ben diversa” (Torres, 1993: 356-357). Cal cercar interpretacions més complexes dels conflictes socials.

Paul Freedman després de llegir les noves aportacions fetes en el treball de Rosa Lluch sobre la senyoria de l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona, exposa en el pròleg que cal una nova recerca sobre el motiu de la lluita dels pagesos: “El fet que sembli que els mals usos senyoriais s’estaven morint per ells mateixos abans de les revoltes pageses convida els historiadors a replantejar-se les qüestions sobre què va provocar les rebel·lions, qui eren els revoltats i què en va sortir del seu limitat però significatiu èxit” (Freedman, 2005: 16).

2.3. La pesta negra i la crisi

Enric Ucelay feia una crítica i revisió a l’any 1990 respecte l’abús de certs mots. Com a exemple paradigmàtic utilitzava el de *crisi* (Ucelay, 1990: 77). En el cas del context de les guerres remences és un terme prou utilitzat. Tanmateix, seria massa agosarat negar rotundament una absència d’aspectes econòmics en les reivindicacions dels pagesos com una conseqüència dels anomenats mals anys i, especialment, com una conseqüència de la fallida demogràfica de la pesta negra: sí, va haver-hi crisi.

Amb tot, hem anat mostrant en el treball com són possibles altres interpretacions. Alguns pagesos, no es pot saber quants, es beneficiaven de l’augment de masos rònecs, exigint al senyor més bones condicions per establir-se en el mas. És una interpretació que han fet també altres historiadors europeus: “El descenso de una población repercutía en forma de abandono de granjas, de campos yermos, de carencia de obreros y de menores ingresos fiscales. Para contrarrestar esta desfavorable evolución, los propietarios de tierras rebajarían las rentas y ofrecerían contratos más favorables, los patronos igualmente salarios más elevados, y los gobernantes reducirían los impuestos o facilitarían exenciones de pago. De este modo esperarían conseguir renteros, obreros y contribuyentes” (Herlihy, 1985: 233).

Miquel Golabardes també apunta aquesta solució com a possible: “El pagès podia en aquelles circumstàncies ser també més exigent, i fer que canviessin els cànons que regulaven les seves obligacions. Les renúncies de peces de terra, retornant-les als seus senyors dominicals per

considerar-les inútils (...) que es donaven amb més freqüència en aquest temps, semblen revelar que el factor terra cada vegada comptava amb majors disponibilitats, al mateix temps que el factor home disminuïa” (Golobardes, 1973a: 183). Per altra banda, els costums de Girona afavorien que, si el pagès posseïa més masos, perquè cultivava les terres abandonades per la fallida demogràfica, i tenia habitat tan sols un d’ells, només hagués de pagar drets personals en què acostumava a pagar-los més alts. Així, aquest autor assegura, i ho afirma amb casos concrets, el millorament de les condicions a favor dels pagesos i de com l’establidor renunciava als drets personals i servituds, quedant reduïdes les obligacions a un cànon anual en metàl·lic convertint-se, de fet, en un contracte emfitèutic (Golobardes, 1973a: 187). Rosa Lluch en l’estudi de la senyoria de l’Almoïna del Pa de la Seu de Girona apunta també aquesta possibilitat: “En aquest sentit cal remarcar que res no impedeix creure que, en efecte, les oportunitats ofertes a alguns remences després de 1348 fossin millors del que ho havien estat abans de la pesta negra, perquè podia haver-hi un major nombre de masos i terres productius abandonats” (Lluch, 2005: 239).

Que Golobardes i Lluch coincideixen en aquestes raonaments és prou interessant, ja que són els que han fet un estudi més ampli de la qüestió remença partint dels documents particulars i interpersonals entre senyors i pagesos. Els altres estudis partien de lleis i costums d’àmbit general. Fins i tot, Lluch observa una millora en les condicions després de la pesta negra per pagar el corresponent enfranquiment per deixar de ser remença: “Per altra banda, tampoc no sembla notar-se una diferència a l’alça entre el període immediatament posterior a l’esmentada pesta i l’anterior; més aviat, tot el contrari” (Lluch, 2005: 283). Així, en aquest cas de l’Almoïna, els preus per redimir-se no van augmentar després de la fallida demogràfica, en un suposat intent dels senyors d’endurir les condicions per marxar del mas.

Aquest fet també el mostra Rosa Lluch en la documentació dels homenatges que feien els pagesos a la senyoria: “Per altra part, les condicions que els remences reconeixen en aquests homenatges, tampoc no variaren gaire durant aquests 150 anys, ni tan sols els anys immediatament posteriors a la pesta de l’any 1348. Durant tots aquests anys, els pagesos (o descendents de pagesos) prometien les mateixes coses i amb les mateixes condicions i els mals usos ni tan sols apareixen anomenats en la majoria de documents. Es manté, per exemple, la prestació de l’homenatge, el compromís de no abandonar la terra ni el domini d’origen per anar a viure a cap castell, vila o lloc privilegiat, el compromís de no fer res que pogués perjudicar al seu senyor, fins i tot, com hem vist, es mantenien els censos que alguns homes propis es comprometien a pagar anualment a l’Almoïna en senyal de reconeixement, etc” (Lluch, 2005: 114-115).

Paral·lelament, en el cas de la ciutat de Barcelona i els seus mercaders, aquesta controvèrsia de la crisi provocada per la pesta negra es pot centrar amb les interpretacions de Claude Carrère i Mario del Treppo. L’esclat de la guerra civil es considera com una

conseqüència d'una llarga època de crisi econòmica, que provocaria també una oposició de classe a la ciutat: és l'opinió manifestada per Claude Carrère (Carrère, 1977: 345). Contràriament, els estudis de Mario del Treppo apunten per una altra banda i reforcen la crítica de donar massa preponderància a la crisi econòmica: “Al marge de les llacunes de documentació que pateixen ambdós estudiosos (Vicens i Vilar), de les quals són ben conscients, no podem passar de la perspectiva que abracen i a l'atracció envers analogies i experiències europees, corre el perill de mostrar el quadre de la crisi catalana del segle XV com massa condicionat per la Pesta Negra i per les corbes dels preus donades per Hamilton (i em fa l'efecte que Pierre Vilar se n'adona). La crisi catalana, segons ells, repetiria l'esquema de la crisi més general de l'Occident europeu als darrers segles de l'Edat Mitjana (problema, aquest, molt discutit i amb tesis oposades que de moment semblen irreconciliables)” (Del Treppo, 1976: 538). Ja en el seu moment s'ha parlat de les dades que va aportar Del Treppo per mostrar indicis clars de prosperitat en el Principat en el segle XV, amb les corresponents i lògiques fluctuacions.

En el cas de l'economia agrària dels pagesos, a més, considerem que tenen més facilitat per recuperar-se de temps dolents que no pas aquelles persones que centren les seves rendes en una economia menestral i mercadera. Del Treppo també apunta aquesta idea: “Una economia de tipus agrícola es pot refer de la ruïna d'una guerra dins un termini relativament breu” (Del Treppo, 1976: 539).

La ciutat de Barcelona, molt probablement, va patir diverses i variables crisis de major o de menor grau però, segurament, més que una crisi econòmica va patir un altre tipus de crisi: “El aspecto más representativo y específico de la sociedad barcelonesa del siglo XV es, pues, el debate político. Y si hay que hablar de crisis -término demasiado abstracto y vacío de contenido- ésta se da en términos esencialmente políticos” (Aurell, 1998: 100).

És factible fer una interpretació de les lluites remences tenint en compte el clàssic itinerari de pesta negra, de fallida demogràfica, crisi econòmica, empitjorament de les condicions econòmiques dels pagesos i senyors, violència senyorial per forçar els pagesos a cobrar més prestacions per no disminuir els seus ingressos i, finalment, lluita oberta entre les dues classes socials. Però també es factible fugir d'una visió de crisi i d'oprobri, i parlar d'una visió d'excel·lència, de voler millorar les condicions humanes i materials, d'interès per prosperar i emular les millors condicions, de lluita per uns ideals superiors nascuts tant de la pobresa com de la prosperitat. En aquest sentit, Paul Freedman, se sorprèn per l'exposició d'un exemple contrari a l'antic però arrelat patró de pesta-crisi-lluita social: “A gran part d'Europa, la història agrària de la baixa edat mitjana es caracteritza per la davallada radical de la població després de la pesta negra, el declivi persistent durant el segle següent i la conseqüent escassetat de mà d'obra i la crisi agrària. Els canvis provocats per la pesta negra s'han relacionat amb el devesall de revoltes pageses perquè els senyors intentaven recobrar per la força allò que estaven en perill de perdre per culpa de les noves circumstàncies del mercat de treball. Tot i això

i pel que fa a la senyoria del l'Almoïna del Pa, la pesta negra no suposa un esdeveniment catastròfic i les condicions reflectides als documents no canvien substancialment. No hi ha un augment de preus, ni tampoc no hi ha una evidència de l'enfortiment de l'opressió de les exigències senyorials. Els documents s'anaven redactant al mateix ritme que abans del 1348 fins al 1430, quan els actes servils pateixen una disminució radical i permanent" (Freedman, 2005: 15).

2.4. Guerra medieval o moderna?

Francesc de Verntallat es va trobar amb un conflicte armat que ja utilitzava l'artilleria. Aquesta artilleria tenia uns resultats més afectius que efectius, però que determinarien el començament de la guerra moderna. L'artilleria començaria a ser important a finals del segle XV (Keen, 1986: 316). Però no va ser un element encara prou eficaç per desmarcar la cavalleria. En el XVI es va consumir aquests pas, ja que l'artilleria i la infanteria serien més decisives i agafarien més preponderància. Mantenir l'artilleria suposava una despesa important que no estava a l'abast de majoria de nobles i que, per tant, era ja un privilegi de la monarquia i dels municipis de les ciutats principals. Un cavaller no podia arribar amb les seves bombardes i el material adient per fer-les funcionar com es presentava abans amb el seu cavall i armament. Això va suposar un canvi de paper de la cavalleria en l'exèrcit, però no va suposar el seu final. L'esperit de cavalleria es manifestaria en l'edat moderna d'altres maneres (Keen, 1986: 318).

En l'edat mitjana, els exèrcits, es mantenien amb unes pagues temporals. En el cas de la guerra civil s'ha vist com, per exemple, la durabilitat de la paga podia ser de tres mesos: això feia molt difícil una guerra estable. Així, els pagesos de Verntallat, tenien l'avantatge que lluitaven pel seu propi interès i no estaven tant condicionats per la temporalitat. Amb tot, Verntallat també hagué de implementar estratègies per poder organitzar els seus homes en grups de tres: un camperol lluitava i els altres dos mantenien els seus camps. Els impostos es convertien en un tall permanent a fi de poder mantenir un exèrcit estable, especialment, en el segle següent, tot i que ja hi havia exemples d'aquests. En aquest sentit hi haurà un canvi important entre l'estratègia utilitzada per Joan II, encara medieval, i la dels reis catòlics, que ja seria moderna (Contamine, 1984: 214).

A la guerra civil catalana els exèrcits no tenien un uniforme que distingís uns combatents dels altres. Seguien l'esperit del sometent identificant-se amb unes banderes oficials que treia el municipi o identificant-se amb unes nissagues heràldiques amb les que lluitaven els senyors del braç militar. Tanmateix, al segle XV, començaven a Europa a augmentar els uniformes i a disminuir les insígnies cavalleresques (Keen, 1986: 319, 320).

La guerra civil catalana és encara una guerra medieval: Pel predomini dels setges de les places i les poques lluites a camp obert; per la importància de prendre hostatges per aconseguir un rescat; perquè no hi ha exèrcits permanents; per no estar configurat el concepte d'estat; per la

poca eficàcia de l'artilleria i per la preponderància de la cavalleria (keen, 1986: 318). Els 150 cavallers que el 1466, Joan II vol arreplegar, no són professionals de la cavalleria reial: són cavallers a pagament per un temps contret de tres mesos. "S'ha dit que la revolució de 1462 és la primera de les revolucions modernes, però això només es refereix als mòbils polítics que la produïren. En els seus detalls, tant pels sistemes bèl·lics que s'hi esmerçaren com per allò que concerneix a la participació individual dels protagonistes, la guerra de 1462-1472 és una lluita típicament medieval (setges de places i forteses, absència de fronts de combat, expedicions fugaces, vertaderes ràtzies, traspàs constant dels individus d'un cantó a l'altre, lligues de barons, suborns, defeccions, i contradefeccions, etc.) (Sobrequés, 1973b: 37).

2.5. La cultura en la Catalunya rural

El concepte de cultura té una gran plasticitat i pot anar des de les manifestacions artístiques més excel·lents fins a les conviccions més profundes i representatives de la societat. Huizinga deia que l'origen de la cultura es generava en el desig d'experimentar una vida més formosa que la realitat. Això pot complicar les coses: és més senzill entendre la cultura com l'estudi de les activitats artístiques i literàries més representatives d'una època que entendre-la com un conjunt de conviccions i mentalitats d'un grup de persones en un espai i temps determinat (Aurell, 1998: 2).

Des del punt de vista de la cultura entesa com l'estudi de les activitats artístiques i literàries, en considerar la cultura rural de la zona de la Muntanya, es podria fer referència al pintor d'Olot Pere Terrí, a les ja conegudes obres d'art gòtic o a l'arquitectura rural de cases fortes i castells. I poca cosa més. En general els pintors, escultors i orfebres, que treballaren al segle XV a la comarca de la Garrotxa eren artistes forans, com és el cas de Joan Antigó i dels Sala, que venien de Girona (Fumanal, 2008: 312-314).

Pel que fa a l'arquitectura civil, els castells roquers havien deixat de ser la residència habitual de la societat culta que cercava les viles i les ciutats. En la guerra civil, a més, els castells roquers van deixar de ser el símbol del feudalisme. L'interès pels mateixos va disminuir en gran mesura i es van convertir en un amagatall i *nius de lladres*. Els castells de Finestres, Rocacorva, Colltort, Hostoles, Sant Miquel de Falgars, Milany van perdre gran part de la seva força després de les guerres remences i mai més es van refer, degenerant amb el pas dels segles fins convertir-se reduïts vestigis. El gran castell de Montsoriu, en zona remença però lluny de les principals viles, practicament no es va utilitzar durant la guerra. El símbol del castell feudal, com a manifestació cultural d'una mentalitat passada, declinà de manera important.

Es fa difícil mesurar el grau de cultura literària dels pagesos. Amb tot, s'observa entre els síndics remences la capacitat per escriure i portar comptes. També tenen una bona cultura jurídica que els fa coneixedors d'alguns processos jurídics. Els antics fons notariais de la

comarca de la Garrotxa són testimoni de la gran importància històrica que tenien. La tasca dels notaris en el medi rural era àmplia i profunda.

Quant a conviccions culturals més profundes, es poden cercar els trets de la cultura europea en el context històric de les guerres remences i en la mateixa persona de Verntallat. Segons Luis Suárez, la cultura europea és quelcom més que les estructures polítiques o econòmiques i es configura amb tres característiques: “La *europiedad* es resultado de una fusión que el Cristianismo fue capaz de realizar entre tres herencias que afectan a la naturaleza humana: Trascendencia absoluta, de acuerdo con la revelación a Israel, Antropocentrismo helénico, i Jurisprudencia romana que hizo del hombre persona. Europa es patrimonio cultural y no tan solo una estructura política o económica, como a veces nos sentimos tentados a creer” (Suarez, 2005: 12).

La cultura i mentalitat religiosa està molt arrelada en el segle XV: “No sólo desde el punto de vista institucional, sino desde las costumbres, prácticas y modos de pensar, la Edad Media supone la consolidación definitiva de la cultura cristiana” (Puigarnau, 1998: 2749. La transcendència heretada del poble jueu i transformada pel cristianisme es fa palesa. No és possible entendre els personatges d'aquesta història sense entendre les seves conviccions religioses. Moltes persones viuen al marge de les exigències de la fe cristiana però moren com a cristians i la seva cultura és cristiana. No és possible, sense conèixer les conviccions religioses, entendre el perdó en la guerra, el respecte per la vida de l'altre, la solidaritat per organitzar centres d'Almoïna, l'ajut als damnificats dels terratrèmols, o la remissió dels captius i esclaus.

Cal cercar el sentit profund de moltes de les actituds i espais del segle XV. Així, en estudiar en profunditat una sèrie de documents d'un fons d'una institució determinada, es pot fer seguint una concepció científicista del saber, però oblidant el motiu de la seva existència: “Por ejemplo, según esta concepción, es posible estudiar la historia de las cofradías ignorando la cofradía misma, es decir, el sentido profundo de este pequeño cuerpo místico” (Viguerie, 1985: 195). Així, l'estudi de la senyoria del Pa de la Seu de Girona, es pot enfocar interessant-se per les regles, lleis i procediments d'aquest fenomen o es pot enfocar estudiant la seva naturalesa íntima. El treball de Rosa Lluç, plantejat en el funcionament real de la servitud medieval, dóna una sèrie de dades interessants que manifesten clarament el rerafons d'aquesta institució i que poden quedar oblidades en el conjunt inabastable de la documentació: “No cal dir que no hi ha dubte que l'Almoïna de Girona, al llarg de tota la seva existència, va contribuir a pal·liar el desequilibris socials de la ciutat” (Lluç, 2005: 37). Així, per exemple, la institució va repartir durant el terrible any de 1347-1348 uns 130.000 pans; o, a mesura que el seu patrimoni augmentava, intentava millorar el pa dels pobres repartint més pans de blat i menys d'altres cereals de pitjor qualitat. Una altra dada interessant és com el patrimoni de la institució augmentava per les donacions “de la noblesa laica, de la burgesia gironina, d'artesans i de pagesos propis, és a dir, remences, de la mateixa institució” (LLuç, 2005: 37-38). Els mateixos

pagesos que pagaven les prestacions prescrites afavorien amb donacions la mateixa institució que els hi cobrava i a la que tenien de senyoria. És aquest un aspecte cultural, de la mentalitat dels remences, que no se'ns pot escapar i que condiciona l'actuació i relacions dels pagesos. Reflecteix com podia arribar a ser, en alguns casos, la relació que mantenien els pagesos amb la senyoria.

La importància de l'home com a subjecte individual, heretada de l'antropocentrisme hel·lènic, es manifesta en els actes personals que es fan en els homenatges i juraments de fidelitat, que estan molt per sobre de conceptes nacionals o col·lectius. En la narració, els actes individuals tenen més protagonisme que els col·lectius. Els pagesos han de fer un reconeixement de domini i d'homenatge al seu senyor, els vassalls presten fidelitat, les rendicions de places venen condicionades al corresponent jurament de fidelitat. Amb tot, no manquen els privilegis col·lectius a viles o institucions, ja que l'home sense un grup social mostra una profunda insuficiència. Tan real és la persona com l'ordre social que l'envolta. Així, les persones són les protagonistes d'aquesta història, però ho són condicionades a unes relacions col·lectives. La relació social forma part de la intimitat de l'home i la persona cerca un grup social en els seus parents, veïns o companys de professió. Els homes s'uneixen o s'aixopluguen sota un municipi, una senyoria, un gremi o un sindicat. L'antropocentrisme hel·lènic afirma la radicalitat de l'individu com a persona però afirma que és tan real com la societat que l'adopta (Cruz, 1985: 38-40).

Finalment, resten clars el recurs a la llei i l'ús d'escriptures que materialitzin i ordenin les relacions humanes. Durant els segles XII i XIII s'imposà a Europa el dret romà per completar unes normes arcaïques que no feien servei ni a la societat ni als seus prínceps i, ja en ple segle XV, es pot comprovar la seva implantació, que va propiciar un ordre jurídic que va ser clau en les relacions socials. "Naturalment, la recuperació del dret romà i l'ofici dels notaris professionals tenen molt a veure amb la major precisió documental i les fórmules ben establertes que apareixen en la documentació" (Feliu, 2001: 222; Peset, 2003: LXXIV).

Amb tot, la implantació del dret romà va portar també greus conseqüències pels pagesos: "Sucedió en Cataluña, como en Inglaterra y Alemania, que la aplicación del derecho romano a los arrendatarios que eran de condición adscriptiva por razón de los predios que cultivaban, contribuyó a empeorar la suerte de los individuos pertenecientes a esta clase social" (Hinojosa, 2003: 114). En el dret romà només l'home lliure estava subjecte al dret, i l'esclau no era susceptible d'aquest. Tanmateix, en els darrers temps de l'Imperi romà, per influència d'altres regions de l'*urbe* romà, s'observava que homes lliures, amb el desig de fugir de la misèria i la violència, renunciaven a part de la seva llibertat per convertir-se en servents i *coloni*. Aquest model romà va ser el que es va aplicar en circumstàncies semblants durant els segles d'implantació de la remença: "A tota l'Europa medieval, la manera més corrent de fer entrar la servitud medieval al dret romà fou aplicar les normes que regien els *coloni*. El *colonus* romà era

un camperol lliure en la seva condició personal però que no podia deixar la terra que conreava i quan la terra canviava de mans ell s'hi quedava i també era traspassat” (Freedman, 1988: 151-155). Així, la llibertat que tenien els pagesos de l’alta edat mitjana es perdria pel fet de voler reglamentar, amb l’ajuda del dret romà, una situació que va semblar beneficiosa en cert moment però que es convertiria en un mal ús. Dit d’una altra manera, la servitud de la gleba romana que s’havia perdut amb la caiguda de l’Imperi es va recuperar més tard com a conseqüència de la recuperació del dret (Vicens Vives, 1962: 40).

El cas del dret a maltractar seria paral·lel ja que, en la justícia romana, el dret a la vida i a la mort era d’una condició brutal: “El germano del tiempo de Tácito, como el romano contemporáneo de las leyes de las XII tablas, tenía el derecho de vida y muerte sobre todas las personas sujetas a su potestad en concepto de miembros de la comunidad doméstica, mujer, hijos y esclavos, y esta potestad no era de índole diversa respecto de unos y de otros. En la España romana, como en la visigótica, hallamos vestigios de esta potestad y medidas de la legislación canónica y civil encaminadas a limitarla” (Hinojosa, 2003: 84). El mateix es pot dir d’altre mal ús: “La firma d’espoli forçada, que en realitat s’hauria d’anomenar firma d’esponsalici, és un mal ús tardà, la introducció del qual va ser vehiculada sens dubte pel dret romà” (Feliu, 2001: 219). Aquests costums germànics i aquestes lleis romanes xocarien de ple, tal com deia Tomàs Mieres, amb una llei divina que arrelava a les normatives amb lentitud.

Per tant, el dret romà va suposar tant avantatges com inconvenients, ja que va tenir el seu paper negatiu en la formulació dels mals usos. Així, la lluita contra els mals usos és susceptible d’entendre’s també com una lluita cultural. La mentalitat del pagès no podia arribar a entendre l’aplicació d’uns costums que de seguida anomenaria com a dolents: els *mals usos*: “Hom hauria d’admirar els senyors i els juristes de finals de l’Edat Mitjana per la seva franca declaració de les condicions servils. No intentaren buscar eufemismes per dir *mals tractes* o *mals usos*, i només amb això ja és evident la distància que els separa del món modern. En el curs de les discussions sobre el *ius maltractandi* i *els mals usos*, els juristes admetien la dificultat d’aplicar uns pràctiques manifestament injustes” (Freedman, 1988: 121). És a dir, conceptualment parlant, hom entenia que eren dolents: la seva concepció de l’home no podia acceptar el que podia admetre com a normal el món romà o germànic en referència, per exemple, a l’autoritat del cap de casa sobre tota la comunitat familiar que permetia fins a la mort dels seus membres.

Aquests tres factors que configurarien Europa com un espai cultural, és a dir, l’antropocentrisme hel·lènic, la jurisprudència romana i la transcendència absoluta s’havien d’anar adaptant, ajustant, entre ells. La noció d’Europa va ser el resultat de la fusió dels tres factors. “Europa es patrimonio cultural y no tan solo una estructura política o económica, como a veces nos sentimos tentados a creer” (Suárez, 2005: 12).

Amb això la pregunta feta per Paul Freedman i Rosa Lluch pel motiu de la lluita dels pagesos de remences per l'abolició d'uns mals usos que, de fet, s'estaven morint per ells mateixos, pot tenir una resposta de tipus cultural: la mentalitat de l'home de l'edat mitjana no podia entendre aquest grau de degradació malgrat que, per les conseqüències que suposava, aquesta lluita no beneficiés a tots (Freedman, 2005: 16).

Cal recordar, en aquest sentit, que alguns mals usos van ser aplicables en el seu moment sobre la població jurídicament lliure; per tant, també els habitants de les viles i ciutats, els pagesos i els nobles els havien de pagar: "La intèstia i l'eixòrquia apareixen als Usatges com a drets del senyor sobre els seus vassalls, tant nobles com pagesos" (Feliu, 2001: 216). Però els nobles van saber, mitjançant els corresponents privilegis i el seu poder, escapar-se d'ells. Els pagesos trigarien dos segles més en fer-ho. Amb tot, a la senyoria de l'Almoina del Pa de la Seu de Girona xoca la poca presència d'aquests dos mals usos i consta com, especialment al segle XV, es van reduir dràsticament. Igualment els juristes de la diòcesi de Girona, en general, van seguir criteris de benevolència, intentant reduir l'aplicació tant de la intèstia com de l'eixòrquia sobre els pagesos de Girona (Lluch, 2005: 285, 287, 345).

Tampoc sembla que els mals usos de l'àrsia i de la cugucia fossin especialment aplicats; una altra raó per afirmar que, de manera general, eren rebutjats com incomprendibles per una mentalitat arrelada en uns principis més humans. Mentre es fan estudis més complets de l'aplicació d'aquests dos mals usos, es pot assegurar que en el cas dels remences de la senyoria de l'Almoina del Pa no hi havia una aplicació d'aquestes prestacions: "Crec que val la pena subratllar que malgrat la riquesa del contingut dels llibres de comptes dels pabordes, no hi cap testimoni del cobrament de l'àrsia i de la cugucia. En conseqüència, sembla que podem assegurar que o bé els remences rarament queien en les situacions per les quals estaven subjectes a aquests mals usos o bé l'Almoina no els exigia, i sembla que el mateix podem dir d'altres senyories" (Lluch, 2005: 411).

Amb tot, cal tenir en compte que aquests dos mals usos, l'àrsia i la cugucia, van estar lligats, en principi, a homicidis, cosa amb la qual es referma que es tractava de qüestions reservades a la justícia pública: "La cugucia i l'àrsia són clarament qüestions judicials de caràcter públic que, atès que comporten uns ingressos, acaben privatitzades com a drets del senyor directe i com a tals s'integren en els mals usos" (Feliu, 2001: 211).

2.6. Els actors secundaris

S'ha procurat en aquestes planes que, en la mesura del possible, siguin els homes de carn i ossos els que agafin el protagonisme de la narració. Pensem que aquest objectiu vinculat a la metodologia del *narrativisme* s'ha assolit en un cert grau. Ha sigut un relat, principalment, entrelligat per persones i esdeveniments. S'ha narrat la història a través d'escenes més que de resums. Els fets es presentaven des d'una perspectiva d'algú que hi participava, més que d'una

perspectiva impersonal. Malgrat això, es volia arribar a conèixer, en més profunditat, aquestes persones. Es volia fer una biografia *quantitativa o serial* en què quedessin reflectides les *minibiografies* d'un gran nombre de persones destacades. Així, ens hagués agradat poder delimitar millor la personalitat de Pere Joan Sala i d'altres personatges com és el cas del mercader de Sant Feliu de Pallerols, Llorenç Espígol. La figura del mercader Espígol, casat amb la neboda de Verntallat, és força interessant: va agafar un autèntic protagonisme com a síndic dels remences. Per entendre una part importantíssima de la personalitat i de la cultura de Francesc de Verntallat hauria estat molt interessant conèixer més detalls de la vida de la seva esposa Joana Noguer, dels pares i dels fills: una fita gairebé impossible.

Entre els homes de lleis s'ha intentat resseguir la pista dels notaris Martirià Amalric i Jaume Serrolí, i dels juristes Tomàs Mieres i Joan de Socarrats. D'aquests quatre el de més reconegut prestigi és Tomàs Mieres. S'ha pogut mostrar el paper principal que va tenir com a consultor jurídic en totes les autoritats que van governar el Principat des dels temps d'Alfons el Magnànim, Joan II i els monarques anomenats intrusos. Mieres, Serrolí i Amalrich, entre altres, destaquen com avaladors jurídic de la causa remença. Molt probablement, la seva intervenció va ser clau tant per recolzar la causa davant de la monarquia com per esperonar els pagesos en les seves reivindicacions.

S'ha buscat qui eren i quin rol social tenien els capitans de la guerra. Alguns, eren homes de la baixa noblesa, com Pere Des Bach, Pere de Rocabertí i Gabriel Xatmar. Van ser veritables caps de guerrers que governaren determinades zones durant la guerra i que van ser els veïns del Capità General Verntallat. Com a capità del bàndol contrari cal destacar el donzell Pere Joan Ferrer: un gentilhome amb un càrrec idèntic al de Verntallat i amb unes motivacions culturals, arrelades en el món de la cavalleria, significatives. Aquests donzells són els que tenen un rol social més semblant a Verntallat i han permès fer una comparació de les seves característiques.

Tanmateix no es pot deixar de banda que Verntallat va estar envoltat de pagesos: els seus parents Noguer, els Calm, els Clavaguera i molts dels síndics que d'una manera o una altra van apareixent en la narració. Molts d'aquests van ser subcapitans remences. Mateu Calm va mantenir al llarg de la seva vida una estreta relació amb els Verntallat i els seus parents. Entre els pagesos cal citar aquells que destaquen per la seva tendència més arraixada, com són en Grill, en Xifré, en Ninou, en Goxart i, especialment, Pere Joan Sala. Els síndics més anomenats han estat en Pere Pi, Pere Canya, Rexach de Campllong, Pere Antoni de Vilobí i Joan Almar de Peretallada.

Figures de més volada social són, a part de les ineludibles referències a les persones reials, Hug Roger, comte de Pallars, i Bernat Joan de Cabrera, comte de Mòdica (i Vescomte de Bas). Es poden citar també el cardenal de Girona Joan de Margarit, el comte de Tendilla, Iñigo

López de Mendoza, la nissaga dels Santa Pau i alguns lloctinents generals, com és el cas de Joan de Beaumont.

Entre els companys de Verntallat s'han pogut espigolar diferents persones amb vinculacions diverses: algutzirs (Jaume Carbonell àlies Calm i Joan Vidal de Corçà), criats (Guerau Prat), sotscapitans (Baltasar Anglada, Joan Clavaguera, Antoni Pineda, Llorenç Torra, Pere Quintana), familiars (els Prat, els Espígol, els Noguer, els Collell). Altres actors secundaris, entre molts altres, que han pogut sortir a la llum i ajudar a donar una certa vida a la narració han estat el jueu Benavist Benastruc, el cronista oficial Jaume Safont, els preveres de Sant Feliu de Pallerols Pere Almara i Pere Lobet, el Vicari General de la diòcesi Andreu Alfonsello, el notari Miquel Fortuny, el ferrer Jaume Coll de Falgons, el gentilhome Lluís Margarit de Sant Gregori i el senyor del castell de la Roca Martí Joan de Torrelles.

Les persones conegudes i més relacionades amb el cabdill dels remences, que han sortit en aquestes planes que van perdre la vida com a conseqüència de les accions de guerra són: Jaume Serrolí, Jaume Carbonell, els donzells Vilacetrú i Altarriba i el sotscapità Camps Des Corp. Van morir ajusticiats Pere Joan Sala, Joan Serinyà i Joan de Canyamas.

En definitiva, malgrat no assolir un coneixement més profund dels personatges secundaris, s'ha aconseguit que la narració estigués vertebrada per un nombre important de persones amb un mínim de *curriculum vitae* per poder situar-les. Així en aquestes planes prenen vida pagesos, síndics, notaris, juristes, preveres i eclesiàstics, mercaders, jueus, donzells, cavallers i nobles. També es molt important el paper dels reis intrusos i dels monarques Trastàmars. La visió d'aquests darrers ha seguit l'escola de Vicens Vives que s'aparta d'una gran part de la historiografia catalana.

2.7. Els tòpics

Des del punt de vista historiogràfic calia escapar-se del romanticisme nacionalista i dels plantejaments marxistes que encara impregnen obres de necessària consulta. Per això ha estat clau fer un apartat prou extens sobre la historiografia que, tot i estar centrada en Verntallat, ha estat molt clarificador per evitar plantejaments encarcerats.

En un altre ordre de coses calia fer un esforç per no caure en els clàssics tòpics de l'edat mitjana: “Me refiero a los tópicos sobre la Edad Media que viven como piojos en nuestra mente y que como tales parásitos nos impiden pensar por nosotros mismos: cinturón de castidad, miseria, suciedad, violencia, superstición, quema de brujas, y miles de figuras surgidas de las malas películas de los sábados por la tarde en el cine o la televisión” (Ruiz-Domènec, 2006: 14).

Molts han escrit fulls sencers sobre el dret de cuixa, repetint els uns dels altres el que han volgut per manca d'estudi o per morbositat. Excepte alguna llegenda que, a més, finalment no culmina en l'abús de la noieta, l'historiografia es unànime en rebutjar aquesta mala pràctica al Principat. Josep Maria Ballarín ho desmitifica d'aquesta manera: “Quan el dret de cuixa, gent,

només ha existit a les Nozze di Figaro del benaurat Mozart. Ep! Això no vol pas dir que més d'un senyor fes mal ús d'alguna mosseta. Com ha passat i sol passar sovint" (Ballarin, 1998: 40). Amb tot, la referència al *ius prima noctis* apareix en la sentència de Guadalupe i en la Concòrdia de 1462 com un dels temes a tractar: els senyors responen *que no sabem ne crehem que tal servitut sia en lo present Principat ni sia may per algun senyor exhigida* (Camps i Arboix, 1955: 82). Quant a la guerra civil, tampoc s'han trobat actes de violència exercits sobre dones tot i que això no vol dir que no es donessin. Només hem trobat en el segle XV a Catalunya una referència, a les cròniques de Bruniquer, d'un malfactor que havia abusat d'una dona l'any 1457, al qual es va perseguir i ajusticiar (Bruniquer, 1913: 312).

Per altra part la violència a l'edat mitjana es un tòpic que cal refusar. Més encara quan es parla d'una època tant llarga. No cal anar molt lluny per adonar-se de com de terrible ha sigut a Europa el segle XX: des de les guerres mundials fins a les recents bestialitats de la guerra dels Balcans. S'ha de destacar que la guerra civil catalana de 1462 a 1472, globalment, no va ser especialment violenta. Es pot comprovar com, efectivament, les proteccions del cos en les lluites feien difícil la mort del contrincant. A més hi havia, molt més que no pas ara, un major respecte per la vida de l'altre.

Hem pogut ressaltar pocs casos de violència extrema: la mort a la forca dels trenta un homes que defensaven el castell de la Roca el 1463; el jurista Socarrats presumeix de ser el responsable de l'execució de vint-i-dos homes en un sol dia (Puigvert, 2008: 286). En canvi pocs morts hi ha a les diferents batalles a camp obert. Encara menys cruents són els setges de les viles i castells: els de la ciutat de Girona per exemple. Els aldarulls dels pagesos no passen d'uns quants que, després, s'exageren i es detallen amb pèls i senyals: és el cas de l'assalt al castell de Bestracà de 1462; dels fets de Corçà de 1475; de la mort del recaptador d'impostos a la Barroca per un tret de ballesta el 1482; de l'alçament de Mieres de 1485; del tall del dit de micer Alfonsello el 1486. Són uns quants exemples que, com altres, es repeteixen després en la documentació de diverses maneres i amb adjectius força exagerats. Pensem que si no surten altres és un bon senyal: les autoritats exageraven els mals a fi que l'autoritat superior actués amb més promptitud.

Fins i tot les condicions de rendició són sovint extraordinàriament benèvols: es un fet, tant en el cas de Joan II, com en el cas de la Diputació del General: el Duc de Lorena convida a dinar als afamats gironins que es rendeixen després d'un llarg temps d'estar incomunicats de l'exterior; les capitulacions de rendició de la ciutat de Barcelona i de Perpinyà a Joan II fan riure: més que una derrota semblen les condicions d'una victòria. La mateixa llarga llista de condemnats de la Sentència de Guadalupe es queda, a la fi, reduïda a dos homes que són, a més, susceptibles de càstig per delictes comuns (Parareda, 2003: 198). La Diputació del General intenta fer moltes vegades diverses concòrdies amb els pagesos de remença perdonant gairebé a

tothom. És, insistim, una mentalitat molt diferent a la d'ara. Només cal recordar les rancúnies encara presents després de gairebé setanta anys de la guerra civil espanyola.

La tesi de la relativa poca violència militar que s'està proposant d'aquesta època de la història de Catalunya concorda amb les dades que aporta Philippe Contamine de l'Europa dels segles XI al XV. Contamine ressaltava diferents motius: el bon equipament defensiu; la manca relativa de grans batalles; l'interès per aconseguir presoners per aconseguir un rescat; i, finalment, la concepció cavalleresca que preveia salvar la vida dels vençuts, relacionada amb la difusió dels valors cristians a la societat militar (Contamine, 322-325).

Quant a altres tòpics de l'edat mitjana, és sorprenent l'actitud davant la mort que es reflexa a *l'ars moriendi*, que fuig de paràmetres prefixats. O l'actitud davant dels esclaus, que eren ben tractats o considerats com de la família. Cal destacar igualment la possibilitat que els remences es poguessin ordenar sacramentalment. Pierre Vilar i altres autors, seguint la disposició del tercer Concili de Tarragona de 1370, que va acordar que els pagesos de remença no poguessin rebre ordes sagrats, afirmaven: "hom vol fer de la condició remença una casta. L'Església prohibeix l'entrada als ordes a les persones d'aquest origen La descripció del pagès per Eiximinis, segons el qual aquest, groller i repugnant és també reputat d'ambició, és una típica manifestació d'odi de classe, inspirat per l'ascensió d'una categoria inferior" (Vilar, 1973: 158). Amb tot, és possible una altra lectura a arrel dels treball de Rosa Lluch en què s'observa com l'Almoina del Pa de la Seu de Girona redimeix set dels seus remences perquè es fessin capellans: "A la vista de la documentació de l'Almoina de Girona, potser haurem de fer més èmfasi en la necessitat del consentiment del senyor en la ordenació dels remences que no pas en la prohibició absoluta: si es redimeixen abans ja són lliures, de manera que poden ser clergues com la resta d'homes lliures" (Lluch, 2005: 270-272). En el fons, aquesta nova visió aportada per Rosa Lluch gaudeix d'un visió jurídica força lògica: cap tipus de contracte és fiable si no té la garantia de no estar viciat per una càrrega anterior. Dificilment es podia deixar ordenar els remences si existia el perill que el seu senyor els impedís sortir del mas. Dit així es pot interpretar més com un abús senyorial que no pas com un abús eclesiàstic.

Respecte a si Francesc Eiximenis, i amb ell l'Església, és favorable o desfavorable a fer dels pagesos una casta, es poden recordar altres paraules. Eiximenis recorda com tothom, per naturalesa, és franc: *que natura tots lo hòmens feu equals quant si era*. Diu que, en un principi, no hi havia senyories: les pròpies lleis fetes pels homes van fer possible la captura de presoners com a fruit de les batalles i com a càstig dels criminals. Però que les comunitats han de ser franques i que *no es privaren de llibertat, com la llibertat sia una de les principals excel·lències que sien en los homes francs, e la servitud sia per les lleis comparada a la mort*. Això no vol dir que, en el moment de recordar els defectes dels pagesos, dediqui unes quantes planes a exposar la seva brutalitat i mala educació. Tanmateix, també fa un repàs d'altres mals: així critica al

príncep que *te amiga i fills bords*. I com aquest cas, exposa altres mals dels homes d'aquell temps (Eximenis, 1994: 114-120; 190; 233-234)

Tanmateix, els exemples que han sortit de l'edat mitjana, només són pinzellades que han ajudat a configurar un marc que pot fer de contrapunt a altres versions legítimes. Tot el que s'ha dit en aquest apartat és susceptible de reinterpretacions. El més interessant, a la fi, és tenir una visió oberta de les qüestions i constatar que la vida a l'edat mitjana podia ser tant complexa i variada com ho pot ser l'actual.

2.8. La fi de l'edat mitjana

És una màxima força comú que la transició del món medieval al modern és un procés llarg que es podria situar durant el segle XV, tot i que s'hagin buscat diferents dates convencionals a fi d'enquadrar-ho cronològicament. Voler dir alguna cosa innovadora de la fi de l'edat mitjana podria resultar una gran imprudència. Més aviat, l'objectiu era veure al personatge com un testimoni qualificat del canvi d'etapa històrica i situar-lo en un marc espacial i temporal més ampli.

Si ens fixéssim en molts trets de la vida quotidiana, poca diferència hi hauria entre un pagès o un senyor rural del segle XV i un altre, per exemple, del XVIII: El transport terrestre condicionat al cavall; el tipus d'alimentació; les eines i maneres de treball del camp; la salut i les malalties; les fonts d'energia; les comunicacions.

El que es vol ressaltar aquí són els canvis que va viure Francesc de Verntallat, dels quals alguns d'ells i passat el temps, serien providencialment anomenats com indicadors d'un canvi d'etapa.

En primer lloc, cal situar, en el seu cas, la firma de la sentència de Guadalupe, que es considerada la primera solució a les diferències entre pagesos i senyors en el món medieval: "El 21 d'abril de 1486 és signada la Sentència de Guadalupe, una de les rares conclusions jurídiques de conjunt aportada a un conflicte agrari medieval" (Vilar, 1973: 211). Una solució pactada de manera pacífica gràcies a un grup de persones que va saber, malgrat totes les lluites que havia suposat, buscar punts de trobada. "En aquell mateix segle XV, la ciutat i el camp catalans enregistraven el fenomen corporatiu més important que trobem en els annals de les lluites socials amb què es liquida l'Edat Mitjana: el sindicalisme de la Busca de Barcelona i els sindicats dels pagesos de remença" (Vicens Vives, 1962: 63).

Un altre tret clau és la fi del feudalisme. Molts territoris volien passar de l'autoritat dels senyors a l'autoritat del rei. L'últim terç del quatre-cents a Catalunya va ser testimoni d'un últim esforç per mantenir un règim que ja era anacrònic. Per contra, els senyors intentaven mantenir vigent un règim, el feudalisme, amb uns documents carregats de formulismes antiquats: "Ja a punt de desaparèixer pràcticament, el règim que havia permès al món occidental de sobreviure a la barbàrie però que ara ja no responia a les exigències dels temps, tornava a tenir un

rejoveniment indubtable. El feudalisme feia un darrer llampec precursor de la seva agonia, enmig d'un confusionisme jurídic indescriptible i d'un vertader caos polític, econòmic i social” (Sobrequés, 1973b: 124).

El cabdill dels remences va patir el desordre que va suposar la descomposició d'aquest antic règim (Sobrequés, 1973b: 18). Verntallat va ser testimoni directe de les noves aspiracions polítiques dels monarques en els tractes amb Joan II i, especialment, amb Ferran el Catòlic: “La baixa edat mitjana és, a tots els països, la història de la lluita de les noves tendències autoritàries de la monarquia i les velles constitucions politicosocials de tipus feudal. Com tots els monarques de l'època, els trastàmara, tant Ferran I com el seu fill Alfons V i més tard Joan II, representaven aquelles tendències d'enrobustiment de l'autoritat del rei, és a dir, de l'Estat, enfront de la vella carcassa de furs i privilegis de tipus corporatiu, o sigui, enfront dels privilegis dels nobles, dels burgesos, de viles i ciutats, i dels eclesiàstics” (Sobrequés, 2006: 102). Aquest marc més ampli ajuda a no centrar-se en una crítica de tipus nacionalista respecte l'actitud de la nova dinastia que governava els catalans: “Si els Trastàmara representaven aquestes directrius no ho era pel fet de ser castellans sinó, senzillament, perquè eren reis de l'època en què van viure” (ibídem).

La relació de la monarquia amb els senyors i dels senyors amb els pagesos, l'enfranquiment dels homes i de les viles, la preponderància del dret romà sobre el germànic i la falta d'ús d'alguns costums medievals, la pèrdua del castell roquer com a símbol feudal i jurídic, les relacions entre les grans monarquies europees, una vinculació més permeable als estaments i un major protagonisme de la monarquia són alguns dels indicadors del canvi que es va produir a finals del quatre-cents.

El Capità general de la Muntanya va ser testimoni de les darreres formes de guerrear amb unes característiques medievals per albirar un tipus de guerra moderna. Altres fets significatius que va poder viure van ser: la implantació de l'impremta com un instrument propagandístic, com en el cas de la publicació de la Sentència arbitral de Guadalupe; el fet del descobriment d'un nou itinerari marítim cap a les Índies com una culminació de l'impuls de la navegació per l'Atlàntic; i, per últim, l'expulsió dels jueus com un símbol precursor de les monarquies absolutistes i de l'ús de la religió com una identificació nacional.

3. Un objectiu i un mètode: biografia i narrativisme

Et tercer objectiu principal era fer una biografia seguint el corrent del *narrativisme*. Per tant, calia cercar una metodologia apropiada, que plantegés utilitzar la narrativa com un medi de coneixement històric i com un medi docent per apropar la cultura històrica a l'home del nostre temps. S'havia de narrar una història a través de persones i d'esdeveniments. Calia cercar estratègies perquè el relat s'elaborés des de la perspectiva de les persones que hi participaven.

En la part central en clau narrativa, *El senyor de la Muntanya*, s'ha agafat un punt de vista ben determinat: el del narrador. No s'han citat texts literals dels historiadors. Això facilita, segons l'opinió de David Lodge, el ritme narratiu (Lodge, 2001: 79-84). Però té un inconvenient important: no es pot fer un diàleg entre autors amb les seves cites literals. No es pot mostrar la discussió directa dels historiadors: *Vicens deia això, en canvi Vilar deia això altre; per contra Sobrequés opinava que...* Una solució és mostrar aquesta discussió en la recapitulació final; de manera que aquesta per força ha de ser més general i, per tant, poden quedar reduïdes el nombre de qüestions debatudes.

Una altra manera per aconseguir major unitat narrativa ha sigut utilitzar una estratègia determinada per les notes explicatives del text. Segons la nostra opinió, el sistema de referències d'aquest treball, evitant les notes a peu de pàgina i reduint les notes al final, facilita la lectura continuada del text. Això no vol dir que no hi hagi hom que li agradi el clàssic sistema de notes al peu de plana perquè, bé es veu capaç d'assolir un grau alt de concentració o, bé i contràriament, perquè és capaç de prescindir de les notes. Aquest sistema ha estat utilitzat al llarg de tot el treball. Les aclaracions en forma de parèntesi també s'ha procurat que siguin mínimes i s'ha emprat el sistema utilitzat per David McCullough en la seva obra '1776' (2006).

El nombre d'històries possibles és infinit, però el nombre de trames mestres no ho és. Les històries són combinacions d'una sèrie de trames clàssiques: l'amor romàntic o prohibit; les recerques, descobriments i les aventures; els viatges, persecucions o fugides; els misteris i enigmes; les fantasies; les biografies dels herois, dels desvalguts, de personatges rivals, de protagonistes de vides exemplars (Sánchez-Escalonilla, 2002: 86-89). La biografia és un dels temes clàssics de les narracions i, el relat de la vida d'un home, per si mateix, té una tensió narrativa: es vol saber qui era, com era, què li va passar, com li anirien les coses, si tindrà èxit o no en els conflictes plantejats.

La trama bàsica, la història del protagonista, és la que ha imposat la conformació del guió. Ha estat regida pels documents existents i han condicionat la seva estructura. Per altra banda, hi ha altres subtrames en joc al voltant de la vida d'aquest home: la principal és la lluita per la causa remença. És una qüestió que s'identifica amb la vida de Francesc de Verntallat. Casualment els avantpassats de Verntallat, els Puigpardines, han donat peu a parlar també de l'origen dels mals usos. Així, en el capítol *Gènesi*, es poden presentar tant els orígens del personatge com els orígens de la qüestió remença.

Cal parlar ara de si el *narrativisme* és un mètode de coneixement històric. Aquest gènere historiogràfic no té en compte les estadístiques i els temes no es tracten monogràficament. L'únic tema tractat monogràficament d'aquesta narració es la vida d'una persona en concret; ni tan sols, la importantíssima trama dels mals usos és tractada amb una rigorositat absoluta (tot i que sí que s'ha procurat que hi hagi una coherència explicativa). El fil d'aquesta monografia ve determinat per la cronologia i no per estructures o aspectes històrics:

seria el cas si es parlés en diferents capítols del Verntallat polític, familiar, social, cultural o jurídic. Els diferents aspectes queden entrelaçats a mesura que el temps, amb la corresponent successió cronològica, fa avançar la narració. Per altra banda, això és molt real, tan real com la vida mateixa. El pas del temps i la successió d'esdeveniments, fent de fil conductor, és una realitat innegable tan digna de mostrar-se com estratègica en un assaig històric com en qualsevol altre solució expositiva.

La explicació dels fets seguint un ordre cronològic és sovint la millor i, alguns cops, l'única manera d'entendre uns fets o unes persones. Moltes qüestions no tenen millor manera d'exposar-se que seguir una explicació seqüencial en el temps. En el cas d'aquesta història, la narració cronològica ajuda a viure els esdeveniments tal com els va viure Verntallat. Així es valora millor com la lluita remença, en durar molts anys, va suposar un autèntic esforç per dur-la a terme, amb tot el que va suposar de cansament i desànim; per altra banda es veu la persistència i perseverança de certes persones per aconseguir el fi de l'alliberament dels mals usos. Les mateixes vicissituds que va patir Verntallat en ser nomenat com a Vescomte d'Hostoles queden al seu lloc en tractar-les cronològicament i es poden jutjar amb més imparcialitat. El paper eclipsat del cabdill dels remences en la segona guerra remença té un contrapunt evident en el seu protagonisme posterior amb la captura del castell d'Hostoles i les posteriors negociacions. Fins i tot, la seva peresa mental o física per anar a la cort a veure al rei, per fer una concòrdia definitiva a Guadalupe entre pagesos i senyors, té una explicació evident si es tenen en compte diferents factors com són: el cansament en veure tantes reunions i promeses inútils; l'intransigent actitud d'algunes senyories i d'algunes autoritats; els dubtes o vacil·lacions de la corona en certs moments crítics; els malentesos que produeix la pura comunicació; la mala maror produïda pels propis pagesos més exaltats; i, finalment, es pot valorar la possible edat avançada que ja tenia Verntallat per fer un llarg viatge.

La varietat de rols socials que li toca viure a Verntallat i el sorprenent puja i baixa de grau social en el temps són també molt més evidents amb una explicació cronològica: ressalta molt més la desconcertant i variada fortuna que la roda de la vida li concedeix. De la mateixa manera es més comprensible la seva relació amb els reis, amb els jurats de Girona i amb la massa dels pagesos remences a la llum de la seva evolució com a home polític.

La narració de la vida del protagonista aporta altres avantatges. El subjecte d'una biografia ha de tenir personalitat: és l'essència de la obra. Així com, en la vida diària, la manca de personalitat es pot fer molt dura, igualment, es pot fer molt difícil acceptar una biografia on el personatge no tingui personalitat: sense personalitat el protagonista es converteix en un ésser irreal. Per tant, en una biografia, cal tenir present en tot moment l'evolució de les característiques personals de l'actor principal. Això pot estar limitat per la manca de documentació. La personalitat d'un home està integrada pel temperament i el caràcter: dos aspectes difícils de concretar si les fonts primàries no són gaire explícites. En aquest sentit, no

hi ha cap testimoni directe que faci un retrat humà i psicològic de Verntallat. Únicament hi ha alguns comentaris: sovint es diu que era un home valent; Joan II comenta que sempre va estar fidel; el prior de Casserres afirma que Verntallat és sobri en la expressió oral: *no deixar anar paraula*.

Amb tot, la narració, per si mateixa, ajuda a configurar la personalitat del protagonista. Hi ha uns fets que manifesten una manera de ser: el recurs a les bandositats, les decisions preses, la sol·licitud pels seus homes, l'atenció a les queixes, l'atorgament de privilegis, la persistència en la lluita per uns valors. La correlació entre el personatge i els fets, les accions en què està implicat, van revelant que *l'acció és el personatge*, que el personatge va descobrint la seva interioritat mentre va actuant (Sánchez-Escalonilla, 2002: 276). A mesura que se succeeixen els fets, el lector, poc a poc, es fa càrrec de la personalitat de Francesc de Verntallat: treu les seves pròpies conclusions. Amb el relat es fa, necessàriament, una imatge del seu temperament i caràcter. Efectivament, molts pocs comentaris es fan al llarg de *El Senyor de la Muntanya* de les característiques psicològiques del cap dels remences. Però la mateixa narració va configurant en el lector la personalitat del protagonista; no cal que l'autor de la biografia faci comentaris sobre el seu caràcter, temperament o valors: el lector treu les seves pròpies conclusions sense necessitat que l'autor es comprometi amb unes afirmacions, historiogràficament arriscades, que no tenen una base documental suficientment contrastada.

Un altre fet innegable és el valor pedagògic d'una narració. En primer lloc, és molt més fàcil recordar una història que es concreta al llarg d'una vida que no pas seguir una biografia per temes diversos. Això és el que va fer Camps i Arboix amb uns objectius clars: la reivindicació d'un personatge i la defensa del seu catalanisme. Però, per altra banda, en l'obra de Camps es fa molt difícil entendre la qüestió remença, la relació amb les diferents persones amb què es relaciona el protagonista i com se succeeixen els fets, de manera que moltes coses es fan incomprensibles. Així, la primera feina per entendre al cabdill dels remences va consistir en ordenar cronològicament el que explicava Camps. Un cop fet això es va fer una gran llum: la cronologia explicava moltes coses. S'entenia millor el seu paper a la guerra, la seva relació amb els reis, amb els enemics, amb els reis intrusos. Evidentment, l'aportació de més material per part d'altres autors i la nova documentació han ajudat molt a fer-se una idea encara més completa; amb les mateixes planes i documents que ja coneixia Camps es podia haver fet un altre tipus d'història.

Per entendre el llibre de Camps i Arboix cal ser un erudit del tema i conèixer bé la historiografia catalana. Igualment, la part historiogràfica i documental d'aquesta tesi es pot fer molt feixuga per una persona aliena a la història. Amb això, no li volem treure a Joaquim Camps cap mèrit, ja que va suposar la consecució d'uns objectius clars; però, com dèiem, la seva monografia, es fa difícil d'evocar. En canvi, una història, una narració, són més fàcils de recordar.

No es pot deixar de constatar el valor metafòric d'una història. Mitjançant unes al·legories, uns fets anecdòtics, es poden entendre altres realitats que van més enllà de la narració dels fets. Així, per exemple, no cal fer grans explicacions del petit o del gran poder real que tenien els nobles perquè es va fent evident a mesura que avança la història; fins al punt que Verntallat acaba ennoblit i ha d'exercir com a tal. Tampoc cal fer una explicació detallada del complex tema jurisdiccional, perquè es va resolent per si mateix fins arribar a un punt de justa proporció per entendre la diversitat de situacions jurisdiccionals que pateixen els homes del quatre-cents. Aquests dos aspectes no són objectius de la tesi, i no s'esgoten ni treballen monogràficament; tampoc es tradueixen en conclusions. Però sí que ajuden a formar-se una idea del context històric: amb una narració, el lector es fa, per si mateix, una idea d'aquestes realitats.

Un altre avantatge pedagògic és que, seguint el fil narratiu d'una persona, es fa més fàcil explicar certs conceptes històrics. És més fàcil aclarir en què consisteixen els mals usos amb una narració que amb una explicació monogràfica o, encara pitjor, jurídica. El tema de la *remença* és un tema difícil i, segons com, no gaire atractiu. El lector té la paraula per jutjar si, amb *El senyor de la Muntanya*, es pot apropar de millor manera al tema malgrat que, amb tot, segueixi sent un tema costós.

Borja de Riquer es plantejava l'any 1990, en una ponència que portava per títol "Problemes i reptes actuals de la historiografia catalana", què es podia fer davant d'un panorama que jutjava poc afalagador. Riquer proposava diverses estratègies; totes elles encaminades a què la historiografia fos, com a mínim: "Més comparativa i contrastada amb la d'altres països; més professional en els seus mètodes i amb les fonts que utilitza (i feia una referència a l'ús dels arxius); més exigent amb ella mateixa, més crítica amb la manca de rigor, amb l'especulació gratuïta, més intransigent amb els que sols descriuen i no analitzen, i també amb els que s'estimen més jutjar que no pas interpretar; més habituada a la crítica científica; més oberta a la innovació, més sensible als nous camps de recerca; que revaloritzés la biografia, que aprofundís en les grans possibilitats de la història cultural i del pensament; menys desconnectada de la sociologia i de la història econòmica; menys centralista temàticament i geogràficament" (Riquer, 1990: 98). Com és evident, ni de bon tros hem pogut seguir totalment els seus consells. Si més no, ho hem intentat: ha estat una biografia local que ha procurat fer incursions a la resta d'Europa; ha estat ben arrelada en els documents primaris que, o bé eren inèdits, o bé han estat contrastats amb les versions originals; ha estat oberta al repte de la innovació, eliminant les notes a peu de plana i recorrent al *narrativisme*; ha intentat centrar-se en aspectes culturals i de les mentalitats abans que en la història econòmica; ha procurat, finalment, fugir del centralisme barceloní, malgrat que ha estat difícil per la seva innegable importància.

Acabem aquesta recapitulació sobre la conveniència de l'ús del *narrativisme* amb una reflexió de Jose Enrique Ruiz-Domènec, defensor d'aquest gènere historiogràfic. És un

comentari sobre una narració de la guerra civil espanyola que li serveix per trobar punts de trobada entre autors d'ideologies diferents: “El efecto social de esta narración sobre la guerra civil española me hace recordar las palabras del crítico marxista Frederic Jameson en el prólogo al libro de François Lyotard sobre la condición postmoderna: ‘La narrativa es un modo de pensar (el pasado) tan legítimo como el del pensamiento abstracto’. Una idea coincidente con la de Alisdar MacIntyre aunque desde perspectivas ideológicas bien diferentes. Eso quiere decir que es necesario el uso de la narración para escribir la historia. No tengo la menor duda (Ruiz-Domènec, 2006: 68-69)”.

D. Més enllà del cap dels remences

L'estudi del context condueix a altres qüestions que no estaven contemplades en els objectius principals i secundaris explicitats però que es consideren interessants. Paga la pena fer algunes consideracions sobre la jerarquia nobiliària i la seva regressió i sobre l'evolució de les bandositats en el bandolerisme. Per altra banda, es fa necessari fer un comentari de com les perspectives del present es projecten en l'estudi del passat. Finalment, cal examinar i comparar encara més aquest treball amb la monografia de Camps i Arboix.

1. La jerarquia nobiliària

Teòricament, la diversitat de graus en la jerarquia nobiliària catalana venia donada per diferents títols: el comte que estava al capdamunt del braç militar, i els magnats que es dividien en vescomtes, comdors i vasvassors; els vasvassors es dividien en dos tipus de vassalls, que eren els barons i el simples senyors que depenien d'aquests. És a dir: comtes, vescomtes, comdors, barons i simples senyors. A partir d'aquí, es començaria a contemplar els graus de la baixa noblesa (Golobardes, 1973: 112-117).

En el quatre-cents, la jerarquia de la noblesa mostra una estructura més simplificada i estableix amb claredat tres graus principals: *nobiles*, *milites* i *domicellis*. Santiago Sobrequés ja defenia aquesta graduació partint especialment de les convocatòries a Corts que formaven els tres grans grups de l'estament militar; per tant, desfeia el malentès d'utilitzar la paraula *noble* en el sentit actual, que fa referència a tot l'estament quan, en el quatre-cents, només era un dels tres grups (Sobrequés, 1973b: 30): "Barons (nobiles o barones), cavallers (milites) i donzells o homes de paratge (domicelli o homes de paratico), vet aquí els tres grups de la noblesa militar que es mostren clarament definits, especialment a les convocatòries a Corts. (...) Pròpiament, la denominació *nobles*, en aquesta època només la fan servir per als barons. Quan parlem de braç nobiliari, de l'estament de la noblesa, fem servir una nomenclatura moderna. Per a un contemporani, els qui nosaltres anomenen nobles, per una comoditat de lèxic, eren els *militars*. Els *nobles* només eren, ho repetim, els barons". Amb tot, i partint d'aquí, si afegim el que hem recollit en aquestes planes, es pot concloure que entre els *nobiles*, a més dels barons, cal incloure als comtes i als vescomtes. *Nobiles* és la titulació que rep Verntallat quan és nomenat vescomte d'Hostoles; també s'utilitza en els llistats de la cancelleria en el moment de trametre una circular a tots els homes de l'estament militar (ACA AR, CR. 1467-1469a; ACA AR, 1461-1462a: 51)).

Tanmateix, hi ha una certa confusió en el moment de citar i nomenar als personatges de l'estament nobiliari i és inútil intentar un exercici excessiu per estructurar-lo, però sí que es

factible la generalització comentada dels tres grups. Així, en aquest sentit, dels llinatges nobiliaris valencians de temps d'Alfons el Magnànim, de l'estudi que fa Jorge Sáiz, també es destaca la divisió de l'estament militar en nobles, cavallers i donzells (2008: 404-413).

En canvi, sí que es pot desestimar en el segle XV l'ús de la paraula *comdors* a Catalunya: no hem vist utilitzar-la en cap moment. El terme nobiliari de *varvessor* també es fa molt difícil de trobar. Curiosament un dels tres representants de l'estament militar que firmen la sentència de Guadalupe és citat com *varvessor*; el tres firmants són: Pere Galzeran de Cruïlles, baró de Llagostera; Martí Joan de Torrelles, senyor de la Roca; Joan Pere de Vilademany, *varvessor*. Josep Calmette cita un altre *varvessor* en un llistat dels consellers de Pere de Portugal: *Bernardus de Guymadno, vervessor* (Calmette, 1977: 517).

En definitiva, tenint en compte el tres grans graus de l'estament militar, les titulacions més utilitzades al segle XV a Catalunya són: comtes, vescomtes, barons, cavallers i donzells. Els tres primers, en ser nobles, estan normalment associats a un feu: el comte, el vescomte o el baró de tal lloc o de tal feu: el *vescomte d'Hostoles*, per exemple. També s'utilitza l'expressió *el senyor de tal feu*: *el senyor de Rocabruna*. En aquest cas, pot ser també un cavaller o un donzell: *el cavaller Gabriel Xatmar senyor de Medinyà*. El mot *gentilhome* es fa servir com a genèric per referir-se a les persones que pertanyen a l'estament militar.

2. Noblesa i monarquia: La falsificació d'una crònica nobiliària

Les nissagues nobiliàries catalanes van desapareixent per diferents motius al llarg de la vida de Verntallat. Alguns llinatges s'uneixen entre ells amb unions matrimonials, formant grans nissagues nobiliàries. Altres seran víctimes del seu propi destí en no tenir descendència o pel mateix progrés del poder reial i de les altres grans famílies. La monarquia, freqüentment, aconseguia bons enllaços matrimonials i, per tant, millorava el seu patrimoni i esdevenia més rica que la majoria de nobles. Amb això podia lluitar, generalment, en millors condicions contra algun noble si hi havia algun conflicte: és el cas de la lluita dels Trastàmars amb el comte de Pallars.

Era un fet generalitzat a tot Europa la tendència a les monarquies absolutes: amb l'excepció d'Alemania, on encara hi havia una gran preponderància dels prínceps respecte l'Emperador, i per tant hi persistien les divisions territorials, les nobleses de França, Espanya i Anglaterra començaven a recollir-se al voltant del seu rei (Keen, 1986: 323).

En aquest marc, les branques secundàries de la noblesa van fer un intent de mantenir el seu estatus social. Ja en els segles anteriors les gestes heroiques dels avantpassats, de les famílies nobles, havien agafat forma com un signe de reconeixement: "A començament del segle XII, l'aristocràcia feudal va utilitzar la memòria com a principi de legitimació de la seva família" (Ruiz-Domènec, 2001: 113). La conservació de la memòria era part del patrimoni

familiar i feia de pal de paller de tota la nissaga. Els germans fadristerns, és a dir, els que no eren hereus, intentaven fer-se un lloc i no perdre la seva noble condició: “Durante el siglo XII vemos cómo se transforman los escritos genealógicos en una galería de retratos heroicos que proponen a los segundones de los linajes el modelo de una conducta ejemplar; la memoria familiar se vuelve entonces un tesoro honorífico que se hereda de generación en generación y que cada cual tiene la obligación de enriquecer o, en todo caso, de no malgastar” (Duby, 1988a: 136).

En aquest context, a finals del segle XV apareix una crònica atribuïda a Berenguer de Puigpardines (1097-1131) anomenada *Sumari de la població Despanya e de les conquestes de Catalunya, e de on devallen los comptes de Barcelona*. “Massó i Torrents considera la crònica com una fantasia; producció d’interès nobiliari, fabricada de cap a peus pels nobles que cercaven adelerament de reverdir la decadència de llurs llinatges atribuint-los orígens que arrenquen de l’època de Carlemany (...). Tota la crònica té els aires d’una redacció del tercer terç del segle XV (...). He subratllat la data perquè coincideix amb els anys d’esplendor nobiliari de Verntallat” (Camps i Arboix, 1955: 72). Quina de les diferents branques dels Puigpardines, de la baixa noblesa, estaria interessada en acreditar el seu antic llinatge?

La crònica, atribuïda a Berenguer de Puigpardines, serà una fantasia, però dóna una idea molt clara de les aspiracions d’aquests llinatges de la noblesa. Si, com diuen, aquesta crònica és realment contemporània a les guerres dels pagesos de remença del segle XV, tot i que pugui ser una fantasia, això la fa encara més interessant. Manifesta la necessitat de conservar i emmagatzemar uns records per fer memòria del passat i justificar una identitat social que els defineixi: “Los feudales sintieron la imperiosa necesidad de fijar por escrito las proezas, las hazañas, los valores del pasado que llevaron a cabo sus ancestros más gloriosos. Un impulso verdaderamente creador les indujo a construir una memoria de su familia, de su casa, de su linaje, como el armazón justificativo de los roles sociales dominantes” (Ruiz-Domenec, 1984: 12-13).

Aquest interès per entroncar amb els nobles de l’època de Carlemany es tornaria paradigmàtic, i l’estudi dels descendents dels Puigpardines no se salvarà d’aquest neguit. El que sí queda demostrat, en els abundants documents dels segles XII-XV, és que els Puigpardines eren de la baixa noblesa, i que els Verntallat eren de les branques col·laterals. A fi de resumir els parents nobles de Verntallat, s’ha elaborat amb un annex un arbre genealògic dels Puigpardines (vol. 2, arbres genealògics). S’han tingut en compte les aportacions d’en Fernando Viader, Josep Pagès, Francesc Caula, Miquel Golobardes, Josep Torrent, Josep Maria de Solà-Morales i altres. Una mostra més de, fins a quin punt, aquesta nissaga ha generat documentació. Amb això no pretenem cercar un altre cop la relació del personatge amb la noblesa. Però sí que el currículum nobiliari fa de contrapunt important en el moment de parlar de la seva estreta relació amb els pagesos de remença. En aquest sentit, es demostra que és un personatge que fugí del fàcil

reduccionisme social de classificar la gent en rics i pobres, en poderosos i humils, en nobles i pagesos.

En el fons, el fet a destacar és que a Catalunya el braç militar no estava en el seu millor moment i cercava vies per autoafirmar-se. Albert Hauf i Valls observa el mateix en la crònica de Pere Tomic del segle XV: *Les Històries e conquestes dels Reys d'Aragó e dels comtes de Barcelona*. El que més li crida l'atenció és que, per primera vegada, l'escriptura de la història es transforma en "un instrument de propaganda d'uns ideals i d'un estament ja bastant amenaçats". I el compara al text atribuït a Berenguer de Puigpardines, on el veritable autor fa una apologia de la noblesa: *Majorment perquè vea que en som temps van preterint los linatges de gent d'estat de la terca, per ço que molts gentils hòmens per no tenir eretatges se entren per habitar en les ciutats [...] e renuncien a gentilesa fent-se ciutadans, joristes hi escrivans e encara menestrals e altres vils oficis, fins a coltivadós de lurs pròpies mana*. Tanmateix, aquesta falsa crònica per altres autors és un intent francès posterior de lligar el Principat de Catalunya amb la causa francesa (Hauf i Valls, 2004: 67).

3. El bandolerisme

S'ha pogut constatar com el fenomen de les bandositats, ja treballat pel professor Martí de Riquer, era freqüent al segle XV. Les bandositats també es donaven entre membres de la baixa noblesa o camperols, com és el cas de les múltiples bandositats en què participà Verntallat.

Les bandositats són un precedent del fenomen del bandolerisme dels segles XVI i XVII. Malgrat tot, no s'ha trobat que el nom de *bandoler* o de *bandolerisme* s'utilitzi en la documentació que hem consultat. En canvi, en els segles XVI i XVII ja es feia servir el terme de *bandoler* o altres expressions com les de *homens de seguida* i *parcialitaris* per designar les persones que participaven en una parcialitat o lluita feudal i que eren seguidores d'un bàndol. Amb tot, els bandolers moderns actuaven ja, a voltes, com veritables saltejadors (Torras, 1993: 11). Per contra, les persones o grups de persones que lluitaven a les bandositats del XV actuaven, en general, motivades per causes relacionades amb l'honor.

Els descendents, néts o besnéts, dels participants en les guerres remences van ser els protagonistes de les bandositats i bandolerisme dels segles XVI i XVI. Així, els descendents de Mateu Calm, àlies Vilamala, destacaven entre el bandolers Trucafort, Coixard, i Rocaguinarda. Els Vilamala, donzells de Bas, actuaven amb les seves quadrilles mancomunadament amb els Trucafor i Coixard. Els Olmera de la Vall d'Hostoles mantingueren un llarg contenciós amb els Sarriera que eren al segle XVI i XVII els senyors del castell d'Hostoles. Tant els Olmera, com els seus parents els Vilademany, com en general els habitants de les Planes d'Hostoles serien

coneguts com Nyerros (Solà, 2008: 347). Era la representació de velles disputes i guerres privades o bandositats.

Segons Julián de Chia, un tal Verntallat, el 1522, va participar en certes bandositats: “Se puso a la cabeza del nuevo movimiento popular un tal Rafael Querol, y a poco de haberlo iniciado, entró en la ciudad con 60 hombres armados N. Verntallat, quien se puso desde luego en comunicación con los *caps dels oficis*, los cuales se congregaron en casa de micer Lobregat, suponiendo que tenia carta de D. Jaime sobre les coses de les pretensions de la luició, lo que indica claramente que desde fuera andaba el de Cardona en relaciones secretas con los pabordes de los gremios (...) Todo ese tumulto por lo visto, pasaba puertas adentro del club, mientras que por la parte de afuera Verntallat con los suyos verificaba de hecho la supresión de aquellos arbitrios, de modo que al arrendatario de ellos le obligó a devolver varias especies aprehendidas a un vecino de la ciudad”. Aquest N. Verntallat no sabem qui és, i al manual d'acords del jurats de Girona no hem trobat aquest passatge, però, com s'ha vist, pocs Verntallat hi havia a Catalunya i podria ser molt probablement el nét del cabdill dels remences (Iglésias, 1992).

L'any 1527, els jurats de Girona escrivien al virrei de Catalunya com un trompeta del baró de Llagostera, Martí Guerau de Cruïlles, reptava amb un cartell de deseiximent a Antic Sarriera i li deien: *Si en los bándols no posa algú remey aquesta terra vindrà a total destrucció* (Riquer, 2000: 1352). Aquestes dues famílies, amb els seus amics i valedors, van portar a terme tot un seguit de disputes, assassinats i revoltes durant gran part del segle XVI. Entre els que lluitaven hi havia els descendents de Gabriel Xatmar i els parents de Pere de Cartellà (Riquer, 2000: 264-296).

Per tant, a més dels Verntallat, apareixent implicats amb els bándols dels segles XVI i XVII que evolucionarien cap al bandolerisme, els Calm, els Cruïlles, els Cartellà, els Olmera, els Xatmar i els Sarriera, mantenint les disputes d'anys anteriors. Les bandositats tenien un caràcter marcadament local i no tenien cap ideologia específica o peculiar al darrere. Les lluites de Nyerros i Cadells de l'edat moderna coincideixen amb aquesta característica de les bandositats del segle XV i del XVI (Torras, 1993: 341).

4. El presentisme

Al llarg d'aquestes pàgines, en alguns moments han sortit reflectides les preocupacions de l'home d'avui. No ha estat una qüestió forçada. No podia ser d'una altra manera. L'heurística ja ve condicionada pels paràmetres mentals que configuren l'actualitat i pels tòpics atribuïts a la l'edat mitjana heretats dels diferents corrents de pensament. Amb tot, cal tenir clar que, en gran mesura, els paràmetres culturals actuals són ben diferents dels de l'home del segle XV, i per més que, avui dia, hi hagi uns interessos determinats, la documentació no es pot inventar: és la que hi ha. Així, per exemple, es fa difícil saber com eren les relacions familiars entre els esposos

i entre els pares i els fills; o com es manifestaven els sentiments entre les persones; o quines eren les motivacions que marcaven els interessos nuclears del cap dels remences i dels seus companys i familiars; o la percepció que tenien del benestar i de les comoditats.

Alguns dels temes que han sortit reflectits i que preocupen a l'home d'avui han estat: l'esclavitud, els homes d'altres cultures, com els jueus o els homes de raça negra, el paper de la dona, la violència en les guerres, les genealogies i l'interès per l'origen dels cognoms, la longevitat de les persones, els viatges, l'anàlisi de la presa de decisions d'un home tenint en compte els paràmetres externs i interns, la malaltia de la depressió anomenada *melancolia*. Tampoc són aliens alguns aspectes culturals recentment revitalitzats com, per exemple, el significat cultural i religiós de les peregrinacions a Santiago.

5. L'obra de Camps i Arboix

Cal preguntar-se si aquesta monografia diu alguna cosa més que la de Joaquim de Camps i Arboix en l'aspecte purament biogràfic, ja que respecte el context no és comparable. L'estudi del context és molt més extens perquè ha pogut comptar amb molt més material que no pas el que disponia Camps i Arboix. Respecte l'aportació biogràfica i metodològica, entre les dues obres hi ha una gran diferència.

En primer lloc, perquè l'abast heurístic ha estat molt més ample. S'ha de tenir present a més, que per Camps i Arboix no era el seu objectiu i no va fer cap tipus de recerca de fonts primàries.

En segon lloc, perquè les fonts secundàries han estat tractades més a fons i perquè s'ha procurat emmarcar els historiadors en el seu corrent historiogràfic a fi de poder interpretar millor les seves afirmacions. Camps recull el que diuen els historiadors de Verntallat, però no dona raó de perquè fan certes afirmacions.

En tercer lloc, el material que es té del cabdill dels remences és molt més complet que el que es tenia en el seu moment. Totes les notícies que s'han pogut espigolar dels arxius notariais eren pràcticament inèdites en el seu temps. La feina que han fet els erudits olotins a la tercera meitat del segle XX ha estat força important. Així, Joaquim de Camps i Arboix, només pot centrar-se en la vida de Verntallat des del 1462 fins al 1486. Per a ell, la presència del cabdill dels remences a la història comença poc abans de la guerra civil sobtadament: "sense cap fet anterior que faci pressentir el cabdill remença, és a dir, sense tenir el currículum vitae d'aquest, el qual se'ns presenta així sense tara, però també sense aval" (Camps i Arboix, 1955: 159).

Ara bé, Camps i Arboix deixa molt clars alguns aspectes de la vida del cabdill dels remences perquè els hi dedica capítols sencers. Per exemple, fa unes comparacions de Francesc de Verntallat amb Pere Joan Sala o amb Hug Roger abocant tota la informació que té en aquells moments. El mateix es pot dir de les relacions de Verntallat amb la monarquia o amb el caràcter

de guerriller de Verntallat. Per contra, en el nostre cas, la versió de Verntallat com a guerriller, tot i que la compartim plenament, queda molt més matisada. Finalment, cal destacar la defensa que fa de Francesc de Verntallat a fi que la historiografia no el tracti com un antipatriota català.

En resum, s'ha de valorar la preocupació de Camps i Arboix de recuperar la memòria d'aquest personatge fent un bon ús de totes les fonts secundàries i amb una bona anàlisi jurídica de la problemàtica remença (Clara, 2003: 282). Tanmateix, el material que es podia afegir després de cinquanta anys feia possible una nova revisió de la seva figura, avalada per nou material documental, i amb una metodologia renovada.

E. Hipòtesis, limitacions i línies de recerca

1. Limitacions i línies de recerca derivades

De bon principi pensàrem que esgotaríem fàcilment el tema de la figura de Verntallat. Tanmateix, queden encara alguns punts d'estudi que hem hagut de relegar per falta de temps i per la petita aportació que pensem que podien generar. Així, queda pendent la recerca dels documents de la casa de Medinaceli, ja que els Vescomtes de Bas van passar a ser de Cabrera, després de Cardona i, finalment, s'integraren al senyoriu de Medinaceli. Aquest arxiu, tan important per la història de Catalunya, ha estat fins ara gairebé desconegut al principat per motius de la seva ubicació fora de les nostres fronteres. Actualment es pot consultar microfilmada, entre altres llocs, a l'arxiu del monestir de Poblet. Gràcies a l'amabilitat del Sr. Permanyer sabem que poden haver-hi notícies dels Puigpardines que podrien refermar o clarificar alguns aspectes.

Una altra peculiar qüestió és la que s'afirma en el llibre de Francisco José Morales Roca, *Caballeros de la espuela dorada del Principado de Catalunya* (1988). En el llistat de cavallers investits amb aquesta reconeguda distinció es troba Verntallat. La dificultat està en què l'autor no cita quin és el document de què treu l'informació. Fa unes referències interessants de l'ACA que podrien facilitar la recerca d'aquestes referències: "Se han tomado dos parámetros básicos para localizar a los llamados Caballeros de la Espuela Dorada. En primer lugar las diversas habilitaciones, comparecencias i convocatorias de Cortes Generales y Parlamentos del Principado de Cataluña. En segundo lugar los múltiples nombramientos de Oficiales del Principado de Cataluña" (Morales, 1988: 6). Amb tot, hi ha el perill que hagi tret informació de Verntallat d'altres fonts menys fiables: "Como fuentes supletorias se han tomado crónicas, libros de solemnidades, dietarios y bibliografía histórica de los siglos XV i XVI" (idem).

En el llibre citat s'afirma que Verntallat va assistir a les corts de 1468 a Cervera com a cavaller de *la Espuela Dorada*. Altres personatges que surten al llibre són Gaspar Calm de Vilamala fill de Mateu Calm, donzell de Sant Esteve de Bas, uns Puigpardines que cita com àlies Verntallat (Morales, 1988: 150, 191, 194).

Un altre tipus de limitacions que ens hem trobat són les que es deriven de la paleografia. En el cas dels arxius notariais, ha estat una dificultat notable per la difícil lletra que tenen alguns notaris. En canvi, les escriptures de la cancelleria, les dels jurats de Girona i les de les fonts eclesiàstiques, en general, han estat molt més clares i acurades.

Aquests últims punts poden ser les noves línies de recerca en el tema concret de Verntallat. Quant a les biografies de personatges secundaris, podria ser molt interessant la del mercader Llorenç Espígol; pot donar bastant de si, ja que falta encara transcriure el seu

memorial com a síndic remença i diferents documents dels arxius notariais. Una altra figura de més volada és la de Hug Roger, comte de Pallars, que no té encara una monografia seria.

En el cas del context remença hi ha molta feina que fer. Es poden seguir estudiant diferents senyories per veure l'abast real dels mals usos. Una altra línia de recerca és l'abundant material que s'està catalogant en els arxius comarcals que facilita una recerca temàtica. Així, per exemple, és factible fer un estudi monogràfic sobre algun dels mals usos, com per exemple la cugucia.

Un altre tema obert fa referència al binomi plantejat de dependència servil deguda a la terra o deguda a la persona. Els documents de l'Almoïna del Pa de la Seu de Girona on el pagesos presten homenatge i fidelitat per reforçar l'aspecte personal de la relació posen en dubte un sola explicació de lligam del pagès per la terra conreada: "Tot plegat porta a qüestionar la tendència historiogràfica a centrar-se en la terra més que no pas en els lligams personals com a clau de la dependència servil. És cert que hi havia la idea de masos servils *versus* masos lliures, però la mobilitat geogràfica dels remences i el fet que malgrat aquesta mobilitat seguien sent remences, indica que la servitud era una condició personal, no només una característica lligada a la propietat" (Freedman, 2005: 14-15). Malgrat això, Rosa Lluch considera que els camperols estaven vinculats a la terra i no a la persona: "En d'altres paraules, la redempció és de la terra i no pas del seu propietari directe encara que sigui aquest el que la concedeix i la cobra" (Lluch, 2005: 368). Tanmateix, l'autora citada aporta una visió més positiva d'aquesta dependència del pagès de la terra que no pas la comunament acceptada: "Però crec que estar lligat a una terra no sempre era negatiu, i així ho he assenyalat" (Lluch, 2005: 368).

2. Les hipòtesis de treball

En la primera part ens havíem plantejat dues hipòtesis. La primera era que afirmàvem que Verntallat era un donzell; d'aquesta hipòtesi derivaven una sèrie de conseqüències. Doncs bé, efectivament, queda abastament demostrat en la documentació que Verntallat va ser un donzell gran part de la seva vida. També s'ha defensat que Verntallat, de fet, va viure tota la seva vida com un donzell malgrat que una part d'ella fos elevat a cavaller o a noble. Cal tenir en compte que ser donzell era una situació social més oberta i més subjecta a canvis que no pas la del cavaller, la del noble o la d'un eclesiàstic en qualsevol de les seves diverses manifestacions.

Verntallat, a més, i potser això és el més important, es considerava a si mateix un donzell. Es pot dir, per tant, que ser un donzell era el seu rol social, cosa que determinaria, en gran manera, el seu actuar.

Per altra banda, la primera hipòtesi es complementava amb una altra: els donzells eren els que realment van tirar endavant la guerra en el bàndol dels pagesos. Això, després d'aquest estudi, no es pot afirmar; tanmateix sí que es pot dir que els principals capitans considerats pels

reis eren donzells. És el cas de Verntallat, Pere Des Bach, Gabriel Xatmar, Pere Cartellà, Pere Rocabertí i el malaurat Gabriel Vilacetrú. En canvi, hi ha importants sotscapitans que són pagesos com és el cas de Pere Joan Sala, Mateu Vilamala, Joan Clavaguera, Llorenç Espígol, Gotxar, Grill i molts altres. És a dir, el bloc remença que va participar a la guerra civil era comandat tant per homes del braç militar com per veritables pagesos. Amb tot, la correspondència de la cancelleria sempre considera com a principals capitans els homes del braç militar.

La segona hipòtesi que fèiem era que no es podia fer una distinció entre pagesos rics i pobres. Tal com hem exposat en els apartats corresponents, es pot afirmar que, amb la documentació actual, no es pot fer aquesta distinció. Amb tot, es pot fer un estudi més acurat, tot i què difícil, de la documentació notarial per poder determinar millor la situació econòmica dels diferents caps de pagesos de les guerres remeces.

F. Conclusions finals

En aquest treball s'ha estudiat la vida d'una persona de la Catalunya rural del quatre-cents. S'ha utilitzat la metodologia pròpia d'un treball històric, però seguint el gènere historiogràfic del *narrativisme*. S'ha procurat que en el context estiguessin contemplats els àmbits local i global, cercant els aspectes socials, polítics i culturals que millor s'avenien al personatge. En acabar aquesta tasca de recerca i anàlisi de les fonts, la seva posterior elaboració narrativa i la recapitulació final, es poden fer les següents conclusions:

1. En l'estudi formal dels documents, generats per diverses i importants institucions, es demostra la qualitat del material treballat pel ventall cronològic i geogràfic, per la diversitat tipològica i per l'autoria dels escrits. La recerca i l'anàlisi documental d'aquest fet històric, la vida d'un personatge amb unes característiques adients, es manifesta com un bon instrument d'estudi d'una part no menyspreable de les fonts del segle XV a Catalunya.

2. El tractament historiogràfic de la figura d'en Verntallat està impregnat de totes les virtuts i els defectes que els diferents historiadors, entre el s. XVI i XX aporten. Com que la historiografia romàntica predomina fins arribar al s. XX, ens trobem que la imatge de Verntallat ha estat instrumentalitzada de forma negativa per idealitzar el passat medieval i nacional. Juntament amb el tòpic del Verntallat com a símbol contrari o antiheroi català propi del Romanticisme, es troba el *mite social* que intenta adscriure'l a una classe pagesa dominant que surt beneficiada respecte estrats socials més baixos.

3. Bàsicament, es pot estructurar l'estament militar del Principat de Catalunya en el segle XV en tres grans esglaons: donzells, cavallers i nobles pròpiament dits. Els títols més freqüents de la baixa noblesa eren els de privilegi militar de generositat (anomenats també com homes generosos), els donzells i els cavallers. Entre els de l'alta noblesa destacaven: els barons, els vescomtes i els comtes. No s'ha pogut avançar especialment en la tipificació social en el món rural. Seguint el que ja és conegut, es poden diferenciar els pagesos anomenats de remença, que estaven subjectes als mals usos, i els pagesos franquers o aloers, que eren lliures de la remença. També ha sortit en aquestes planes part del paper dels notaris i mercaders.

4. Un cop assentats els conceptes més utilitzats en analitzar les categories socials i professionals de la societat rural es pot definir el lloc que li pertoca al cabdill dels remences. Francesc de Verntallat va ser, fonamentalment, un donzell. Durant una bona part de la seva vida va ser el seu principal rol social i com a tal va actuar. Va ser un home de l'estament militar que també va ser ennoblit a un dels graus nobiliaris més alts del moment, el de vescomte; finalment, va ser degradat a cavaller. Aquesta ruta nobiliària de *domicelis*, *nobilis* i *militis* (en lloc de la lògica de donzell, cavaller i noble) al llarg d'una vida no deixar de ser un fet singular.

5. Tanmateix, Verntallat, va estar fortament vinculat amb els pagesos de remença. Es va casar amb una pagesa de remença i va exercir de pagès. Mai abandonà les reivindicacions socials dels pagesos. La documentació mostra que va mantenir, en la major part del temps, una lluita reivindicativa emparada en una legalitat encarnada per la monarquia. Poques vegades va lluitar per lliure. Verntallat va ser un autèntic líder dels pagesos. Així, aquest donzell és pròpiament el cabdill dels remences. Finalment, aquesta seria la seva missió que el significaria com a persona.

6. Els motius que van provocar la guerra civil de 1462-1472 o primera guerra remença són diversos: polítics, socials i econòmics. La segona guerra remença de 1484-1485 és una guerra social però que es possible també estudiar-la com una guerra cultural: els pagesos podien també lluitar contra els mals usos com a conseqüència de la seva mentalitat. No era comprensible per a ells una condició del camperol amb aquelles servituds oneroses.

7. És factible, en el segle XXI, tenir una visió diferent, més aviat complementària, a la proposada per gran part de la historiografia respecte la relació entre pesta negra i l'agreujament de les condicions socials dels pagesos: els senyors exigirien unes condicions econòmiques més elevades per obtenir els mateixos ingressos que s'havien reduït a causa d'una disminució del nombre de pagesos. Contràriament, hi va haver pagesos que demanaren als seus senyors millors condicions i reduccions de les prestacions a canvi d'establir-se als seus camps.

8. La guerra civil catalana de 1462-1472 i la segona guerra remença són, fonamentalment, un tipus de guerra medieval. Amb tot, hi ha signes de canvis importants: l'ús més freqüent de l'artilleria, la necessitat d'una evolució de l'exèrcit popular cap a un exèrcit professional, la necessitat d'augmentar la infanteria i no dependre tant de la cavalleria i l'abandonament dels castells roquers.

9. Un cop determinat el rol social de Verntallat, ens hem pogut introduir en les tendències socials dels donzells que donen lloc al seu món imaginari. Com a tret cultural identificador de Verntallat, com a gentilhome, s'ha pogut treballar el relacionat amb el món de la cavalleria. L'esperit de cavalleria hi era molt present i es manifestava de diverses formes, configurant, en major o menor grau, part de la mentalitat de les persones. Cal destacar també la mentalitat jurídica de Verntallat i de molts dels principals líders pagesos que serien anomenats síndics. La influència d'eminents juristes pot ser una de les claus per explicar el fenomen de les reivindicacions remences. Precisament, que els pagesos siguin capaços d'entendre que, jurídicament, tenen el dret de lluitar per una condició de vida millor és una manifestació clara que les raons per la lluita, a més de socials, poden ser també culturals.

10. La religiositat es mostra també de diverses maneres conformant una mentalitat transcendent que és característica i que lluita contra altres aspiracions més terrenals de poder, diners i glòria. Així, per exemple, la bandositat és una lluita entre l'orgull, ferit per un atac a

l'honor, i el perdó, una manifestació de la mentalitat religiosa. Com a contrapunt d'aquest odi a ultrança es pot exposar la magnanimitat en el perdó de certes rendicions de ciutats i places.

11. El respecte per la vida, concebuda com una gràcia divina, la superioritat de les armes defensives respecte les ofensives i una concepció cavallerívola van fer possible una guerra peculiar on la mort va ser menys freqüent que no pas el que es podria esperar. Aquest apunt fuig del tòpic de la violència de l'edat mitjana; hi ha signes per dir el contrari ja que, malauradament, tant el món antic com el modern i el contemporani han estat exemples de major violència en les guerres.

12. Cal fugir del postulat proposat per la historiografia que diu que els pagesos rics són els que van pactar i guanyar amb la sentència de Guadalupe i que els pobres són els exaltats que van lluitar en la segona guerra remença i van sortir perjudicats en les seves reivindicacions. Es pot plantejar que la violència dels pagesos que es donà després de la Sentència de Guadalupe fos un *modus vivendi* d'alguns homes acostumats a la guerra, i no una violència derivada únicament d'un rebuig de la sentència. Aquesta tesi seria congruent amb els postulats de Vicens Vives. En sentit contrari, hi ha la tesi d'Eva Serra que afirmaria aquest rebuig com una manifestació de la lluita reivindicativa de la pagesia escanyolida. Molt probablement, hi hagués de tot.

13. El narrativisme és un gènere historiogràfic metodològicament tant vàlid com els altres i, donades les característiques de l'home d'avui, es fa especialment adient com a mètode de transmissió de valors històrics i culturals. Des del punt de vista educatiu és una eina que pot recolzar l'aprenentatge per les seves pròpies característiques pedagògiques.

14. Centrar un estudi històric en una biografia és una manera de tornar a donar a l'home un protagonisme que havia perdut a costa dels estudis on l'objectiu de la història era la societat i no les persones individuals. De la mateixa manera que l'escola dels annals va voler suprimir l'esdeveniment històric, es volia suprimir també l'acció i incidència de l'home en la història. Aquesta narració ha pogut avançar, cronològicament, gràcies als esdeveniments i a persones de cap a peus. Serveixin aquestes lletres per mantenir el seu record.

Segons Santiago Sobrequés les terres gironines van tenir un paper decisiu en la guerra civil catalana. Per ell, aquest conflicte, va ser un dels fenòmens més interessants de la història de l'Occident: "La guerra, en efecte, no sols començà al Nord, amb els aixecaments camperols de la Muntanya i de l'Empordà, sinó que fou al Nord on es decidí. Ja als començos de la lluita, la resistència dels defensors de Joana Enríquez i del príncep Ferran a la Força gironina n'assegurà la continuïtat. És clar que si la reina i l'infant haguéssin caigut aleshores (el juny de 1462) a mans de l'exèrcit de la Diputació, el curs de la guerra haguera estat molt diferent i és probable que s'hi hagués acabat i tot. Si no hi hagués hagut un nucli realista enpordanès (el de la Muntanya i el de la plana), a Joan II li haguera estat molt difícil la reconquesta del Principat. Per això, quan el 1468 Girona i l'Empordà es lliuraren al duc de Lorena la causa joanista semblà

irremediablement perduda. I s'haria perdut, en efecte, si no hi hagués hagut la defecció d'aquest mateix empordà a la causa de Barcelona amb la tornada al Nord a la cleda del vell monarca aragonès (1471), fet que donà a la contesa un color decisivament favorable a la seva causa. (...) Estudiar la guerra civil al Nord equival gairebé a estudiar la guerra en general. És evident que l'estudi de qualsevol qüestió relativa a la intervenció de les terres de Girona en el conflicte ha de tenir un gran interès" (Sobrequés, 1973b: 9). En el cas de les terres garrotxines i regions adjacents, són considerades per Paul Freedman com el paradigma de la terra remença (Freedman, 2005: 13).

Per tant, si la guerra es va decidir al Nord gràcies a les milícies de la Muntanya (i les de la Plana), i aquestes tropes estaven liderades pel cabdill dels remences, això implica que el capità Francesc de Verntallat va ser una peça clau en aquell moment històric. A més, l'esmentat capità va figurar com a primer signant en la Sentència de Guadalupe, cosa que es un aval claríssim del paper que va jugar en l'abolició de'ls mals usos i de la seva responsabilitat en l'abolició d'uns mots que passarien a ser història.

Pensem que es pot parlar d'un Verntallat guerriller, noble, familiar, gentilhome, militar, polític, cabdill, pagès o síndic. Tots aquests qualificatius tenen importància i no són excloents. És lògic que, els historiadors, segons els seus estudis específics, vulguin elegir algun d'aquests sobrenoms a fi de qualificar el personatge i així resumir un determinat aspecte. Nosaltres, després d'un estudi acurat i, tot i que és una generalització, hem triat el nostre: Francesc de Verntallat és un donzell. Tanmateix cal preguntar-se un altre cop: Qui era realment Verntallat?

Sant Aniol de Finestres, 29 de setembre de 2008

Festivitat de Sant Miquel arcàngel

Documents, taules i fonts

Documents: transcripcions i registes

En aquest apartat es presenta la transcripció i/o el registre d'alguns documents. En la distribució del material se segueix un ordre cronològic. D'alguns documents s'ha fet només una transcripció parcial, per raó de l'objectiu del treball, i s'ha omès, entre claudàtors, parts del text.

Se segueix les normes de transcripció de la primera reunió interamericana sobre arxius (PRIA) de l'any 1961. També hem seguit la pauta de transcripció del treball de Mercè Homs (Homs, 2004: 33-34) del sindicat remença de l'any 1448 que és un text molt proper, en el marc temporal i geogràfic, al que presentem nosaltres.

El text transcrit està en lletra cursiva. S'utilitzen les normes de puntuació vigents. Aquesta puntuació serà la indispensable per a la interpretació textual. S'escriuen en majúscula tots els noms propis i s'observen les normes actals en l'ús de majúscules i minúscules. En el cas d'inicials doblades, només s'ha transcrit en majúscula la primera de les dues. És el cas, per exemple, de la *ff* de Francesc de Verntallat, que es transcriurà com *Ff*. Quant la *u* actua de consonant s'ha normalitzat com *v*. S'ha respectat l'ús de la 'i' o 'y'. Es fa ús de claudàtors per suplir lletres i paraules omeses i per completar paraules que no están del tot clares. Si no s'ha pogut transcriure el text, s'indica amb tres punts suspensius entre claudàtors. No s'ha afegit cap mot en el text i s'ha respectat rigurosament l'original. En nota al final es fan totes les aclaracions necessàries dins de l'objectiu del treball però no es fan aclaracions paleogràfiques. Es respecta l'escriptura dels noms propis però, si cal, es fa l'explicació pertinent: del cognom *Verntallat* es respecten totes les formes que es troben escrites. S'utilitza el signe // per indicar canvi de plana o foli. No s'acentua, ni s'apostrofa i es respecta les contraccions del text.

1. Bandositats de 1447 i 1448

1.1. 1447, febrer, 3. Sta Pau

OLOT, ACO

Fons notarial de Santa Pau

Liber núm. 189, a 1447, f. 7v^o-8r^o.

Notari: Bartomeu Sastre.

Regest: Bandositats entre Antoni Clavaguera de la villa d'Amer i el seu nebot Joan de la parròquia de Batet, per una part, i Joan Noguera de la parròquia de Batet i Francesc de Verntallat del vescomtat de Bas per l'altra. Fa de testimonis Joan Boxeda (prevera de Sta Pau; cfr. Homs, 2004: 231).

1.2. 1448, març, 8. Mas Puiulet de Sacot

OLOT, ACO

Fons notarial de Santa Pau

Vol. núm. 190, a 1447-1449, f. 63vº-64rº.

Notari: Francesc Oms.

Regest: Bandositats e intent de concordia entre dues parts.

Per una part: Miquel Noguer, el seu fill Joan Noguer, Francesc Verntallat, Guillem Liurat, Jaume Liurat i Antoni Liurat (fills seus), i Bartomeu Sobre tots de la parròquia de Batet; Joan Soldevila de la diòcesi d'Urgell; Jaume Ferrer, el seu fill Jaume Ferrer i Antoni Margui, tots de la parròquia de Sant Esteve de Bas (Stephany de Oculo); Joan Olm, Guillem Costa, Antoni Aulet, tots de la parròquia de Les Preses; i Bernat Sartra del lloc de Talaia

Per l'altra part: Pere Bernat, Joan Buch, Joan Campells, Pere Font d'Amunt, Antoni Campells, Antoni Buch, tots de la parròquia de Santa Pau; Pere Planella habitant de Vallfogona, Peschasium Buch i Pere Clascar àlies Aulinas de Santa Pau.

Actuen com a testimonis el venerable Guillem Desprat i en Francesc Puiulet, major de dies. El acte es fa en el Mas Puiulet de Sacot¹⁵⁰.

2. 1463, març 18. Barcelona

BARCELONA, ACA

Arxiu Reial. Intrusos. Enric IV.

r. 7, a 1463, f. 33rº i vº.

1463, març 18. Barcelona.

Regest: El lloctinent general del rei Enric IV de Castella, Joan de Beaumont, fa un pregò públic declarant *gitats de pau i treva* Francesc Verntallat, els seus companys i a la vila de Camprodon.

Transcripció:

Ara oiats tot hom generalment de parts del reverandissimo e molt egregi senyor don Joan de Beaumont de Navarra del orde de Sant Joan de Ierusalem, loctinent en lo Principat de Cathalunya per lo berenassimo e potentissimo senyor don Enrich per la gracia de Deu rey de Castella e de Leo e de Comte de Barchinona e senyor del Principat de Cathalunya e encara comte de Rossello e de Cerdanya. Que com devant lo dit loctinent e en la audiencia reyal per en Berenguer Oller procurador fiscal de la Cort del dit senyor rey, comte e senyor del dit Principat, e per en Joan Antiganella en nom del procurador del venerable abbat de Sent Joan de Les Abbadesses sia stat dat e presentat clam de Pau i Treva vers e contra en Francesch

Vernteyat, Matheu Vilamala alies Calm, Pere Calm, Joan Clavaguera, Antony Pineda pages, Pere Quintana del bisbat de Gerona, e contra la vila de Camprodon e cascun dells, complices e sequaces lurs, per tant com dimarts que era la vuyte dia del mes de març del any present, los dessus dits querelats e altres [quoadmats] ab pensa e proposit deliberats de inuiciar e damnificar los dit senyor rey e comte, e les seves regalies e encara lo dit abbat e violant les constitucions de Pau i Treva generals de Cathalunya e les regalies, tots les quals los dits senyor rey e abbat e lurs bons e drets eren e son constituïts, cruelment se [...] contra lo dit abbat e alguns altre qui ab ell anaven e acompanyaven per lo camí publich de la Costa del Penadís, vers lo torrent de les Quatre Cases, e aquell dit abbat e altres qui en sa companyia eren en lo dit camí publich violentment preterent presos, sen han portats e tenen en la dita vila de Camprodon faent carcer privat: e les Paus e Treves temerariament e fraudulosa violant et alies granssimament delinquent per les causes axi perpetuades com fragant fou mes so de viafore, lo qual a la senyoria del dit senyor loctinent es stat deduit e denunciat. E com lo dit Francesch de Vernteyat e altres sos complices e sequaces ab lo dit abbat e altres axi violentment presos se sien recollits en la vila de Camprodon de consentment de la universitat de aquella, e per conseguint tant la dita vila de Camprodon com lo dit Francesch de Vernteyat e altres querelats predits e sostenedors lurs sien ipso facto de [penadís] Pau e de Treva gitats e seperats ab tots lurs bens, fautors, ajudadors e conselladors lurs e bens de aquells e alies enemics del dit senyor rey e acuydats. Per ço los dits querelants en los dits noms han supplicat e request que, rebuda informació de les dites coses, los dits Francesch Vernteyat e altres querelats dessus dits e la dita vila de Camprodon, en la qual los dits abbat e altres qui aquell acompanyants violentment vuy en dia son detenguts discriçissimament encarcerats, fossen sens triga publicats per gitats de Pau i Treva, ab tots lurs bens, fautors, ajudadors, conselladors e sostenedors lurs e bens de aquells, e contra aquells esser procehit tant en virtut de la execucio del proces de sometent com, axi mateix, del dit proces de Pau i Treva, fahent convocar les hosts e exercits de les vegueries, ciutats, viles e lochs del Principat de Cathalunya segons sie necessary e compliment de justícia esser administrat. Per ço lo dit reverendissimo senyor loctinent, rebuda informació deguda, per la qual plenament consta e apar de les coses dessus dites e contengudes en la dita querela, ab madura deliberacio de son reial consell e per observació de les dites constitucions de // Pau de de Treva, practaturas, practiques o observances de aquelles, ha provehit e manat los dits Francesch de Vernteyat, Matheu Vilamala alias Calm, Pere Calm, Joan Clavaguera, Antoni Pineda, Pere Quintana e la dita vila de Camprodon, per los dits crims de carcer privat e altres dessus dits per ells e cascun dells temerariament comesos, ipso facto esses stats gitats e seperats de Pau i Treva generals de Cathalunya ensemps ab tots lurs bens, fautors, ajudadors, conselladors e sostenidors e bens de aquells. E per tant lo dit senyor loctinent ab tenor de la

present publica crida, notifica a tot hom generalment que los dits Francesch Vernteyat e altres dessus dits e la vila de Camprodon querelats, e cascun de aquells ensemps ab tots lurs bens, fautors, ajudadors, conselladors e sostenedors lurs e bens de aquells son gitats e seperats de Pau i Treva per tal que algu non pusca ignorancia allegar. Vilana Vist.

Vidit Thomas Mieres.

Vt g Setanti Thes.

Vt jo cos fisci advocatus. vt de casis.

vt ges. Gordiola.

Petrus Belloch [aucritor] publicus retulit se feasse predictam preconizacionem die veneris xviii marcy 1463 cum tribus tubianibus et timpanis consuetis.

3. 1473, febrer 6. Girona

GIRONA, AHMG

Manual d'acords dels jurats de Girona

r. 17567, a 1471-1473, f. 164rº.

1473, febrer 6. Girona.

Regest: Els jurats de Girona escriuen a Francesc de Verntallat per demanar-li que la reunió per dirimir una qüestió judicial sigui a Girona i no a Granollers de Rocacorva com proposava Verntallat.

Transcripció:

Mossen molt magnifich. Vostra lletra havem reebuda ab la qual per eleció apar vostra magnificencia ha destriats los venerables Marturia Amalrich notari e jutge daquelles montanyes e Johan Vidal natural del loch de Corsa que en temps ab los honorables en Luis de Palol e notari Miquel Fage per nosaltres elegits determenaren lo fet de la preso den Marturia Puig e Pere Monic del Mallol e la detencio per dita rao feta dels bens den Antoni Perill. Pus empero tots en temps han congregats en lo loch de Granollers a lo qual letra vos responem que som molt contents de la dita vostra elecció empero lo loch disposat de Granollers a nosaltres no pare compatens ni perlam ab honor raonable car pories seguir que les dites quatre persones haurien mester consell de algun lo qual en tal loch no poram. E per ço es pus considerant cosa e honesta sia loch de la dita congregacio aquesta ciutat e axi nos pregam, perque sens dupte algun les dues persones, e aquells qui ab ells vindran, vinguen asi los assegurem ells e llurs cavalcaures e bens. E de fet del dit sostveguer los haurem obtengut guiatge bastant e segur per la dita rao. E axi mossen molt magnifich pregam vos que en aço per los dits sguards vullan

[condecembre] assi qui les contencions predites haran fi. Scrita en Gerona VI de ffebrer del any mil CCCCLXXIII.

Al molt magnific e de gran prudencia mossen Ffrancesc de Verntallat capita de les Muntanyes.

Los jurats de Gerona prests a vostra honor.

4. 1473, febrer 6. Girona

GIRONA, AHMG

Manual d'acords dels jurats de Girona

r. 17567, a 1471-1473, f. 164vº.

1473, febrer 6. Girona.

Regest: Els jurats de Girona escriuen a Martirià Amalric per demanar-li que intercedeixi davant de Francesc de Verntallat a fi que la reunió per dirimir una qüestió judicial sigui a Girona i no a Granollers de Rocacorva com proposava Verntallat.

Transcripció:

Molt honorable senyor. Nosaltres havem rebuda letra de mossen Verntallat ab la qual no ha significat que ha elegit vos e en Johan Vidal del loch de Corsa per determenar la contenció den Antoni Perill e altres. Per quan ab affecció vos pregam que vos per vostra bondat que vullau consellar a mossen Verntallat que lo loc del vostre e dels altres sia aci en Gerona e no pas al loch de Granollers car sia cosa molt indecent e porras segura que vosaltres haureu menester consell d'alguns lo qual en lo dit loch no pouran haver. E per quan sempre algun de persona vostra o d'altres qualsevulla elets o elegidors pugen venir e star segurs nosaltres asseguram a vos e als altres e amaror [...] la vos havem haunt guiatge dels officials daci e axi pregam vos quan per vos no romangut que lo dit fer prenga bona conducio e reputar vos ho hen plaer molt singular. Scrita en Gerona a VI de ffebrer any mil CCCCLXXIII.

Al molt honorable e discret lo venerable en Marturia Amalrich jutge de les Montanyes.

5. 1477, octubre 15. Girona

GIRONA, AHMG

Manual d'acords dels jurats de Girona

r. 17570, a 1477, f. 78vº.

Regest: Els jurats de Girona escriuen als consols de Besalú ja que estant molestats amb les atribucions de Francesc de Verntallat. Volen fer causa comú per lluitar pels seus privilegis.

Transcripció:

Molt honorables senyors. Per lo senyor n'Anglada d'aquesta vila som stats proposit vostre informació com mossen de Verntallat hauria obtingudes provisions del vezcomtat d'Ostoles. Del que preescrit portam gran molestia per lo interes qui an aquesta ciutat ne toca per lo preiudici qui es fet als privilegis de les luycions que ab causa premura son a nosaltres oferits A la qual cosa havem delliberat resistis en tant com en nosaltres sia e al nostre offici pertanga. Per ço pregam vosaltres que sempre havem fet lo ofici del ·S· rey ara vos placia fer prima e resistir per forma que a tals coses no sia dat loch, oferim aquesta ciutat e nosaltres fer lo semblant per defencio de nostres privilegis e llibertats. Los quals donem ja forma e orde a tals coses e dar empaix als qui de tals provisions [...] son impertadors. [...] De Gerona a XV d'octobre any mil CCCCLXXVII.

Als molt honorables senyors los consols de la vila de Besalu.

Los jurats de la ciutat de Gerona a vostre honorable servei.

6. 1477, octubre 23. El Mallol

OLOT, ACO

Fons notarial del Mallol

Manuale, núm. 73, a. 1477-1478, foli 17v-18r.

Notari: Narcís Amalric.

Regest: Antoni Aulina havia venut al vescomte d'Hostoles, Francesc de Verntallat, tres peces de terra que tenia a Sant Esteve per 15 florins d'or. Degut a la calamitosa guerra que va ocasionar la pèrdua, per part de Verntallat, de l'instrument notarial tornen a fer el document de venta de carta de gràcia amb el testimoni de Mateu Calm de Vilamala, de Sant Esteve de Bas, i Jaume Blanquer oriünd de la parròquia del Vilar de la vegueria de Puigcerdà.

Transcripció:

Die veneris XXIII mensis october anno predicto infra parroquie sancte Stephani de Oculo

Anthוניus Aulina vicinatus de la vallana parroquia Sancte Stephani de Oculo dominus utiles et propietarius mansi aulina eiusdem parroquie prescriptes [...]; me circa lapsum decem annorum venditionem fecisce nobili domino Ffrancisco de Verntallat vicecomiti de Hostoles de tribus pecis terre, sitis infra parroquia sancti stephani de Oculo, precio quindecim florenorum auri de aragonia, recti ponderis et precium ipsum habuisse et recipisse et inde vobis venditiones instrumentum et apoche de recepto firmase in notaria publica de basso, et istrumentum predictum calamitate belli in hac patria [ducti] deperditum fuisse, et ob hid michi requisitum

fuisse quatenus ad vestri cautelam aliud vobis facere et firmare de predictis instrumentum; idcirco [acnoscendo] vobis bonam fidem de predictis gratis etc, per me et meos etc, vendo vobis dicto nobili domino Francisco de Verntallat vicecomite predicto et vestris perpetuo dictas tres pecias terre.

[A continuació ve la localització de dites terres a Sant Esveve de Bas, en el pla de Buadella, i els corresponents formularis notariaus usuals]

Testes Matheus [Calm]¹⁵¹ de Vilamala parrochie sancti Stephani de oculo et Jacobus Blanquer oriundus parrochie des Vilar vicarie Podiceritami. Item dictus venditor fit apocha de dito precio. Testes et actum predicti. Item dictum nobilis emptor fit instrumentum gratie redimendi predicta dicto venditori et suis per dicto precio infra sex annos[...]. Testes et actum predicti

7. 1479, juliol 6. Girona.

GIRONA, AHMG

Manual d'acords dels jurats de Girona

r. 17572, a 1479, f. 58vº.

Regest: Lletra dels jurats de Girona al rei informant de la presa del castell de Rocacorva per un grup de pagesos liderats per un tal Xifre. Com alguns homes de Verntallat estan atacant el castell en Xifre el vol donar al sotsveguer de Girona.

Transcripció:

·S·Mt·

Per a letra havem notificat a ·V· excelència com alguns pagesos sien mesos al castell de Rocacorba. Lo qual stava en mans de hum apellat Xifre. E per quant mossen Verntellat te alguna gent sobre dit castell volent aquell haure ara ma lo dit Xifre ha feta oferta de metre lo dit castell en mans del Sotsveguer de Gerona en nom de ·V· magestat lo qual nos semble prou justificada. Suplicam per ço trametem a ·V· gran ·S· vulla provehiri encara degudament. Com aço querresgue grantment juneres de nostres privilegis de les Iurisdiccions de la vegueria daquesta ciutat, e manar al dit Verntellat se desaplegue no fassa novitat alguna. Mes avant ·S· molt alt per altres lletres havem scrit a ·V· S· lo qual ha proegut esser neessari al redreç e reperació d'aquesta vostra ciutat e signantment de la [...] de la forsa per ço plaria a ·V· S· provehit nos hi segons en aquelles havem supplicat. [...] de la ·v· ciutat de Gerona a VI de juliol anys mil CCCCLXXVIII.

Diserta domino Regi

8. 1479, setembre 5. Girona.

GIRONA, AHMG

Manual d'acords dels jurats de Girona.

r. 17572, a 1479, folis 124-126r.

1479, setembre 5. Girona.

Regest: Els jurats de Girona donen instruccions als seus representants que prestaren fidelitat en nom de la ciutat de Girona al nou rei Ferran II. En la quarta petició, demanen al rei que revoqui les donacions que Joan II va fer a Francesc de Verntallat i a altres.

Transcripció:

f. 124rº:

Memorial e instruccions que los honorables jurats de la ciutat de Gerona e les persones a ells adjuntes han fet als honorables mossen Pere de Terrades e mossen Bernat de Belloch sindichs per a fer e prestar la fidelitat a lo Majestat del ·Senyor· Rey deles coses que han afer per la dita ciutat segons desig es tengut.

Hi ha varies propostes: En la primera els diuen que saludin al rei de la manera adient en nom de la ciutat. La núm. 4 és la que interessa i es transcriu a continuació:

Emes, avans suplicaran a la predita majestat, que sia merce sua no vulla fer donacions ni infeudacions de lochs Castells ni //f. 124vº// parroquies reyls de la batlia o vegueria de Gerona/ ni de les jurisdiccions daquelles/ com sia cosa molt perjudicial a aquesta ciutat/ e [...] en aquella. E lla on sien poder donades / o infeudades e consentides/ axi com sediu es stat fet de les iurisdiccions de les parroquies ·de Madinya ·de Sant Gregori ·de Celra ·e Bordills ·de la Pere ·e de Cassa de la Selva ·e dell Castell de Rocacorba ·e daltres lochs e parroquies donats segons se diu a mossen Verntellat e altres qual sevol/ que sien revocades / com sia contra privilegis e Capitolls apellats de les reemçons dells quals sia feta fe en continent jals seu porten.

Segueixen altres peticions del memorial.

Scrts en Gerona e segellat ab lo segell menor dela dita ciutat

a ·V· de setembre mil CCCCLXXVIII (f. 126rº)

9. 1481, octubre 8. Barcelona

GIRONA, AHMG

Manual d'acords dels jurats de Girona

r. 17574, a 1481, f. 154.

1481, octubre 8. Barcelona.

Regest: Còpia de la constitució *Com per lo Senyor*. En el foli 154 es concreta la revocació reial de privilegis concedits amb motiu de les turbacions en el principat. S'especifica com totes les donacions i privilegis de qualsevol tipus concedides en temps de la guerra per Joan II o per ell mateix queden revocades sense dret a cap reclamació. Queden restituïdes als primers senyors i poseïdors d'aquelles. Queden revocats els títols, gràcies, bendicions i qualsevol altres gratificacions per qualsevol causa o raó i a qualsevol persona. S'imposa silenci a tots els prelats, barons, magnats, cavallers, beneficiats i singulars persones siguin analfabets o letrats.

10. 1482, febrer 9. Sant Feliu de Guixols

BARCELONA, ACA

Arxiu Reial.

r. 3859, f. 72vº.

1482, febrer 9. Sant Feliu de Guixols.

Regest: El lloctinent i el Consell Reial manen a Francesc de Verntallat que entregui el castell d'Hostoles al veguer de Girona Otger d'Agramunt.

Transcripció:

Lo infante Don Enrich d'Aragó Duch de Segorb e loctinent general

Mossen Verntallat magnific e be amat nostre: per alguns escrits respectes e consideracions nostres animo manants les quals a present trallat no cuitam e encara per que lo Senyor Rey ho pot fer a tota hora que ban [...] e per consegüent nos qui [...] en nom e persona del veguer real executant prendre a mans e poder seu qualsevol forces que sterien sos regnes e termes vullam haver ha nostres mans e poder aqueix Castell que vos teniu de Stoles: vos encarregam e manam sots lo deure de naturalesa e fidelitat que son tengut al dit señor rey metan lo dit Castell de stoles en mans e poder de amat algutzir del senyor rei e nostre Hotger d'Agramunt donzell. Lo qual per aquesta raho han creat algutzir e trametrem a les parts d'ella ab comisió bastant¹⁵² de pendre lo dit Castell e tenir aquell per lo dit senyor rey o per nos fins altrament sia provehit de absolvres de tota obligació, sacrament e homenatge per la guarda i custodia del dit Castell tengan feta e prestada al dit senyor rey o altre qualsevol persona. E guardam vos de fer lo contrari sots incorrement de la dita pena e altra [...] Refermada a dat en la Vila de Sant Feliu de Guixols a 9 de febrer de l'any mil CCCCLXXXII

El Infante.

11. 1485, juliol 8. Castell d'Hostoles

GIRONA, AHMG

Manual d'acords dels jurats de Girona

r. 17578, a 1485, f. 115.

1485, juliol 17 (dia del trasllat de la carta al manual). Castell d'Hostoles.

Regest: Els jurats de Girona copien la carta de Verntallat en el seu manual i envien original a les autoritats barcelonines. Verntallat justifica, en la seva carta, la presa del castell d'Hostoles.

Transcripció:

Recepto letra den Vetntellat

Die lune XVII julii dicto anni dicti jurati recepimus [...]

letram stansam domini Francesci de Verntellat quis tenors

Als magnífics e savis mossens los jurats de la ciutat de Gerona.

Molt magnífichs e savis monsenyors per quant estes emans aquest castell de Hostolles de alguns massips qui aquell haurian pres, e duptant no fos niu de ladres, he dada endressa, e manera mes stat liurat. Assi yo pogues aquell tenir per fer na lo servey de nostre Senyor lo Rey ea voluntat de sa altesa, com ya en lo pessat, e de aquest e altres castells e forçes, que per sa majestat he tengudes he fet e per obra mostrar. E es se sagut que stant jo en dit castell e essen jo dies ha pregat per certa persona, per qui yo molt desig, fer saber esemns sipoguera haver nova de hun capella, mossen Axoli de aquexa ciutat. Se es sagut que crehem se fos dins castells en mans de aquells qui dit castell haujan scalat. Son venguts alguns massips qui dit mossen Axoli aqui han manat //fol 115v// e jo aquell he receptat¹⁵³ per lo be del dit mossen Axoli eamor de aquell per qui pregat neere qui molt val. No empero [...] no naguns de aquells qui pre lo tenian. E de tall receptar se es stesa forma ha aquest castell niu de ladres e [ranorta]¹⁵⁴ demals homens [ronica] · forma de la intencio mia qui james en nengun temps tal he comportat ni¹⁵⁵ volgut qui maior abinentesa nege haguda qui lo temps ara no porta / oses es tot temps lo voler inmutable meu servey la altesa de nostre senyor lo Rey. Ab tot e forçs quans millor podie e per lunyar lo parer de tots aquells qui tal oppenio tenan, e encara dar lengua als qui non saban, he delliberat fer a les magnificencies vostres la present certificant aquellas. Ab tota veritat yo no comportare nengunes ladres ni personas desinades del servey de la dita Majestat. Ans salvament¹⁵⁶ esegura poden qualsevol marcadors, manesterals, carnisers ene balladors, venir, passar, star, e tresterar per tota aquesta terra, o sols, o companyats e ab qualsevol manera devers, que porten ni tresteren, sens dupte algun, ni segell manco que encalsevol altre temps mes panfos hac agen trestegar. E per lo semblant vos grachie molt donen orde aquests poblats

de aquesta vall pugan salvament e segura justar¹⁵⁷ en aquexa ciutat e fer lus negocis. De tot aço a les magnificiencies vostres haure agraciari singular me se spero resposta per eesen de cert de vostre oppinio. Offerint me per vosaltres fer quant per lo honor de aquells podia. Scribe en lo castell de Hostoles a VIII de juliol.

Al ple honor vostres

Ffrancesch de Verntallat

12. 1986, febrer 8. Alcala de Henares.

BARCELONA, ACA

Arxiu Reial. Ferran II.

r. 3609, f. 100vº-101rº.

1486, febrer 8. Alcala de Henares.

Regest: Instruccions del Rei Ferran II als sindics pagesos Pere Canya de la Bisbal i Pere Pi de Sant Daniel. Entre altres coses que pugin a la Muntanya a parlar amb Verntallat a fi que vagi a la cort. El mateix pel cas de Martiria Amalric, afegint que, a més, ja ha cobrat els diners per fer el viatge.

Transcripció:

Item, pasareu a la Montanya e direu a mossen Francesc de Verntallat que tenim gran admiració e molestia per que essent elegit ell per los pagesos de remensa no es vengut a nos nii ha complit lo que hauria promes e jurat en mans del dit noble don Ynigo Lopez de Mendoza en nom e persona nostra lo qual [espai en blanc]. E que no podrem donar credit a moltes informacions que de ell teniem, e ara per ell no venir nos donara causa que nos cregam aquelles esser verdaderes. E per ço es menester el do rahó de si mateix, e axi i direu de nostra part que no li manem que de continent venga. // Certificant lo que si no fa li darem a conixer que cosa es esser inobedient a nostra manament.

Item direu als sindics que foren elegits per los pagesos de remensa de la Montanya per venir a nos com son constituhits en gran culpa per no esser venguts pus no haurem pres carrecs, e que nos lo manam de granment venguesin sino que per lo semblant conexeran quant nos hauram deservit. E ques guarden no posen los pobles en commocions ni turbacions car si ho fan los manarem be y prest castigar. E los direu que som indignats contra en Serinya que sens causa alguna ses partit de nostra Cort que asi fugin pensam que per ço colocar la sua indiferencia o malicia dira coses per les quals puiga portar rendres en la terra e que si ho fa no li faltara degut castig.

Item, direu an Marturia Amalric, jutge de Olot que atesa la desertio que nos han dit, ell te a nostre servei e que sa hauria presos diners per venir que stan en gran admiracio dell com no es vengut maiorment havent ho promes.

13. 1486, febrer 6. Girona.

GIRONA, AHMG

Manual d'acords dels jurats de Girona

r. 17579, a 1486, f. 20rº.

1486, febrer 6

Regest: Els jurats de Girona envien carta a Verntallat demanant-li que, ja que “los pagesos fan cap de vos”, que posés fi a les malifetes dels pagesos.

Transcripció:

Molt magnific mossen. Vostra letra havem rebuda de II del present ab la qual feu mencio haver rebudes dues letres nostres. E axi vist lo contengut en vostra letra: e lo que dieu en aquesta que lo desig vostre es que la terra stiga en repos: per so com aquells qui affectan lo servici de la maiestat Reyal e tenim semblant desig: havem volgut scriureus la present per quant se diu que los pagesos fan cap de vos quens plaria, si axi es, no permetre que sien fets desavides: carc a la fi lo carrecs seria vostra sino y feu lo possible e perseguir e prohibir que d'aqui avant cessen de saltejar prendre e robar los camynants qui van per hun cami Reyal com cada jorn no cessen dan a Barchinona / en principalment a trenta passos deguens son fets insingides clamors casim jorn / e sabem que aquest es la maior crim que podem cometre en vers la regia magestat la qual assegura en sa fe reyal los caminants / Per tant que mossen vos pregam ques plaria per totes vostres forces entendre e dar ordes qui tals desordens ni altres no sien fets per esser cosa tant derogant a la honor del ·S·R· lo qual destinem ne avisam e james restarem scriure e suplicar sa ·M· hi vulla proehir axi que vos qui havem mostrar esser li feel vassall e servidor vullam ara per obre mostrar ho e fer son servey / car persemblant en lo que fer hi porem treballarem en tot lo que nos sia possible. E signats de Gerona a VI de febrer any LXXXVI.

Dirigitur francisco de Verntellat.

14. s.d. [1489¹⁵⁸-1498?] Compte de despesses de Verntallat.

BARCELONA, ACA

R.P. Mestre Racional

r. 2610, 14, 4 f.

Regest general: compte de despeses del que Verntallat a fet per la redenció dels pagesos.

Hi ha cinc documents o apunts i un encapçalament en el primer foli.

Transcripció del encapçalament:

Mossen Verntallat

Memorial del que lo magnifich mossen Francesch de Verntallat ha trabalat per les remences per los pagesos

Regest 1er document: Anada de Verntallat a Còrdova per negociar amb el rei per a la concòrdia dels pagesos. Acompanyant, del 10 de maig al 20 de setembre de 1483, als síndics Reixac de Campllong, Pere Pi de Sant Daniel, Sala de Montornes i un pagès de l'Atmella. Li corresponen 90 lliures (20 lliures per mes).

Prima

Item a X da maig del any mil CCCCLXXXIII fou feta eleccio de homens en lo bisbat de Gerona per anar al Senyor rey, e aiso per quant la concordia del baro de Cruïlles no havia agut loch. Per tant fou feta dita eleccio ab sindichs e prohomens e per part dels dits sindichs e prohomens fou sopliquat mossen Verntayllat que volgues cumplir de anar ab los homens elegits. E axi fou content lo dit mossen Vern tayllat de anari ab dits homens elegits, qui eren en Raxach de Camplonch e Pere Pi de Sant Daniel¹⁵⁹ per lo bisbat de Gerona, e an Sala de Monthornes he an Pages de la Mella¹⁶⁰ per lo bisbat de Barcelona. E axi tots ensems partim dit dia e any he anam fins en Cordua¹⁶¹ ont ere lo senyor rei./ E aqui ab sa magestad lo dit mossen Verntayllat negocia ab los altres ensems e negociant. / E ab soplicacions per part de sa altesa fou consentit un guiatge e salvagorde e proteccio reyall, per lo qual guiatge e salvagorde, lo senyor rei trames mossen Buiria e mossen Vilanova per comisaris per publicar dit guiatge e salvagorde real. / E com fosen en Cathalunya los dits comisaris, poblíquasen dit guiatge e salvagorde. E axi traguén dit guiatge. / E altres cosses, e dits comisaris, auran salari tatxat per part del senyor rei. Per tant per dits prechs ana lo dit mossen Verntayllat, que no ague res ell tatxat, ans anam tostemps ab dits sindics fins aguerem compliment. Stiguerem en dita anada de deu de mag de LXXXIII fins a XX de Satembra dit any, qui es suma de CXXXV dias. Ab un es [...] foren li promeses XX lliures per mes.

Monten cotre mesos e mitg

LXXXX lliures

Regest 2n document: Reunió a Sant Gregori amb Lluís Margarit i gent de la muntanya el dia 10 de juny de 1485. Escrit en primera persona.

foli prima verso

Item a VIII de juny del any LXXXV, vench en Pere Anthoni de Vilobi a la montanya, e vench a casa mia per part del senyor governador i de mossen Luis Margarit comisaris per part del senyor rey, per lo compromes, dient ma de paraule que jo anas al castell de Sent Gregori ab tanta gent com pogues dels principals de dita montanya. E que fos en dit castell a X de dit mes e per complir la voluntat del senyor governador i de mossen Luys Margarit. Jo aplagui aquella gent quem dona de vixares de dita montanya a axi fuy dita jornada en dit castell ab dita gent. E aqui fou lo senyor governador i mossen Luys Margarit i mossen Jaume Farrer, scriva del senyor rey, e per dit negoci/. E per ells ma fou dada letra de crehença per part de nostro Senyor lo rey he jo fayas condir tots lo pobles tant com puria en fermar lo compromes. E axi ho feu, e fiu fer tot lo posible. A stigui cotre dias

Al marge dret: IIII dies II lliures

Regest 3r document: Reunió de 5 de novembre a la vila d'Amer. La primera part està expressada en primera persona. La segona part o postdata és una convocatòria de reunió a la vila d'Olot el 22 de novembre de 1485.

foli 2 rº

Item al primer de nohembre del any LXXXV, vench don Inigo Lopez de Mandosa he trames-me [...] que jo fos en la vila de Mer a ·V· del dit mes. E axi dit dia jo fui en dita villa e aqui trobi lo dit Mandosa ambaxador per part del senyor rey per lo compromes. E aqui per sa sanyoria ma fou dada letra de crehença per part del senyor rey. E que jo posas fe he crehença en fer so, e quant per lo dit ambaxador ma saria dit. E per quant en dita vila se tenc un parlament de tots los [...] sindichs he promens de parroquies. E tot hom ferma lo compromes e helegirem homens qui anaseu al senyor rey. E faheren taylls entre los pagesos e clavaris per levar dit tayll. E molts apuntament se faheren en dit consell. E volgue lo dit ambaxador que jo anas, ab los elegits, al Senyor rey ab alguns de la muntanya. E axi negociem en dita vila per lo compromes ab tots los pagesos ab dit ambaxador. E doni orde en lo qui dit ambaxador me dix de part del senyor rey. Astiguem cotre dias

Al marge dret: IIII dies II lliures

Item a XXII de nohembre dit any, volgue lo dit ambaxador que tots los que eren elegits fosen a la vila de Olot. E aqui lo dit ambaxador elegi que mossen Vern tayllat anas al senyor rey. E elegi alguns de la montanya. E mossen Vern tayllat fou content de anar, e en Amalrich de Olot, e en Lorens Spigol de Sant Faliu de Payarols. E dit Espigoll parti primer.

Regest 4r document: Del temps que va estar a la cort per signar la Sentència arbitral.

foli 2 vº

Item al primer de marc del any LXXXVI, parti mossen Verntayllat de casa sua per anar a la majestat del senyor rey com ere stat elegit per fer dita anade. E axi feu dita anade. E com

fou en Castella ariba en una ciutat ques diu Madina de Campo a aqui se presenta a la dita majestat. E aixi negocia tot jorn ab lo senyor rei e per part dels pagesos. E axi stech fins que per la majestat reyal fou dada la sentencia. E axi volgue lo senyor rey que lo dit mossen Verntayllat se n'anas ab sa senyoria en Cordua per dar compliment en dita sentencia. E com tot hague compliment, e tot los elegits se'n vingueren, volgue lo senyor rey que lo dit mossen Verntayllat restas en sa cort. E axi ha stat per gran temps lo dit mossen Verntayllat. E per la dita negociacio stech lo dit mossen Verntayllat cotra mesos a raho de XXXXVIII lliures per mes que li foren tatxades per mes per lo senyor Mandosa e per tots los sindichs qui lavons eren ab la cort per [...] CLXXXXII lliures

Al marge dret: CLXXXXII lliures (48 per 4 mesos: 192 lliures).

Regest 5e document: varies anotacions de lliures rebudes.

foli 3rº

Resebudes

Item pos com per la pertida de la anada que fiu al senyor rey per la sentencia, rebi XXXXVIII lliures per un mes, les quals rabi per mans den Johan Corts collector del tayll de ·V· sous. en la taule de Basalu

Al marge dreta: XXXXVIII lliures

Al marge esquerra nota de 4 línies:

E ·LXV· cts del comte den dit Johan Corts es fet data de la dita quantitat e es hi cobrada apoca

Item per la anada qui fiu en Cordove ab en Pi e Rexach e altres me foren donats per los pobles delle montaya XX ducats

Al marge dreta: XXIIII lliures

Item pos en rebude – XXXX lliures, sobre mossen Antich Mateu, receptor general, per compliments de mas dietas he trabays e despeses a mi deguts fins lo dia present, com [apoca] en poder den Dalmau Ambert¹⁶², notari, a XIII de nohembre de LXXXXVIII¹⁶³, feta gracia de la resta

Al marge dreta: XXXX lliures

Al marge esquerra nota de 7 línies:

En cts ·CXXXI· al compte del dit Antich matheu, es fet dat de les dites XI lliure,s e es hi cobrat apoca en la qual dit poder del procurador qui les reebe y de la dita consignacio es feta ffer.

15. 1503, abril 23. Sant Feliu de Pallerols

SANT FELIU DE PALLEROLS, APSFP

Llibre parroquial.

1503, abril 25. Sant Feliu de Pallerols.

Regest: Panegíric fet pel prevere Pere Lobet¹⁶⁴, en l'òbit d'un frare d'Amer, Pere Alvara, que va ensenyar a escriure a molts.

Transcripció:

Item dimarts a vespre engir¹⁶⁵ mitge nit a XXV. de abril que es lo jorn de Sant Marc evangelista de dit any ·M·DIII· en lo monestir de Mer mori lo [venerable] e molt religios ffra Pere Alvara¹⁶⁶ monjo e sacrista menor de dit monestir. Era home de L· anys o LV· batxaler en derets molt docte. De se persone e en ses costumes molt honest de moltes virtuts molt decorat/ de sciencia ennoblyt. Dotat de moltes perfeccions/ e axi matex en molts // bens temporals habundos e lo cupletat ressolen dent de molt bona fama e consell / era de nacio proensal / havia xxv anys que era assi / era stat dyacha de aquesta present esglesia de Sant Ffeliu a X· o XII· anys / e feu molt beneffici e redres a dit beneffici dyachonyil que era perdut de cartes e de la renda que era anada a perdicio e per diligencia sua es stat molt redressat e tota la esglesia / E molts de aquesta vile e parroquia foren ensenyats de letre per ell per quant era bon mestre de escolles / E signantment jo Pere Lobet Prevere rector de dita Esglesia per ell fuy ensenyat e tengut en escole fins fuy preveree / E a titol seu fuy ordenat / E apres me asigna dit Dyachonyl e per unes mortadats sen ana stat a Mer / E aqui ha stat XII· o XIII· anys / tenint lo benefici de les [...]/ E compra la notaria e fou notari de Mer fins ques feu monjo / e la notes dona dita notaria a mi dit Pere Lobet / E ell dit fra Pere Alvara stat monjo tres o quatre anys / E mori molt sobtosament quel mal li vengut VIII· o IX· hores e mori engir mige nit en lo die matex e tant prest perde la paraula que no pugue res ordenat de sos bens ni aclerit ses coses que mossen Labbat so pres tot a la mes part / Nos conague que fou son mal / E per que havia fet molt be en aquesta Esglesia e Vile, ho he volgut scriure en aquest libre per que sie record per a molt de temps de ell / Ell dit Prevera Pere era molt bon mestre de scriure e de molte altre [...] cum he dit dalt /

16. 1504, febrer 28. Sant Feliu de Pallerols

SANT FELIU DE PALLEROLS, APSFP

Llibre parroquial.

1504, febrer 28. Sant Feliu de Pallerols.

Regest: Òbit de la dona del cavaller Gaspar de Vilamala.

Transcripció:

Item dimecres ·XXXVIII· de ffebrer ·DIIII· any de bisest mori madona Johanna muller del honorable mossen Gaspar Vilamala de Sant Esteve se Luy lo qual ara novament ses fet cavaller. La qual se muller mori assi en casa del venerable en Micholam Prat son pare¹⁶⁷. Era venguda assi per a veure dit son pare e sa mare. E essent assi la preg mal al coll e dins tres jorns fou morta. Era dona jove de ·XXVIII· en ·XXX· anys, mori tres hores passat mig jorn o circa. Feu ordens de cristiana/ En poder de dit son pare en la casa del rostay

Item dijous hora de la Ave Maria. lo derrer de febrer DIIII· en casa den Spigol mori un jove fill den buygues de Sant Esteve se Luy. Havia nom Barthomeu. Mori segons se [...] de mal de costat. Malaveja ·VI· o VII· jorns. Feu ordens de cristià. compraren me sos amichs la despulla.

17. 1505, maig 7. Sant Feliu de Pallerols

SANT FELIU DE PALLEROLS, APSFP

Llibre parroquial.

1505, maig 7. Sant Feliu de Pallerols.

Regest: Òbit de Joana de Verntallat dona de Llorens Espigol i neboda de Francesc de Verntallat.

Transcripció:

Item dimecres VII· de mag DV· dues hores any de die en la casa den Spigol mori la dona na Johana Spigola muller den Lorens Spigol maior de dies. Mori de sansfluxo en edat de ·LX· anys o mes. Mori en poder de dit son marit e Lorens son fill e Candia¹⁶⁸ sa nore. Era done molt honrada e bona.

Taules i apendixs

1. Llocs de residència de Verntallat i relació amb notaris implicats en la seva vida:

Any	Francesc de Verntallat	Lloc probable de residència (notaria)	Notari	Notaria
1423 1428	Possible naixement	Mas Verntallat Sant Privat de Bas (El Mallol)	Tomàs Ll. Brugada	El Mallol
1443	Bandositats			
1446	Matrimoni amb Joana Noguer	Mas Noguer Batet de la Serra (Sta Pau)	Bartomeu Sastre	Sta Pau
	El germà de FV li dona la legítima		Tomàs Ll. Brugada	El Mallol
1447 1448	Varis		Bartomeu Sastre	Sta Pau
			Francesc Oms	Sta Pau
			Tomàs Ll. Brugada	El Mallol
1451		Martirià Amalric	Sta Pau	
1454	Bandositats	Domiciliat a Sant Esteve de Bas (El Mallol)	Curial del vescomtat	El Mallol
1455	Guiatge		Curial del vescomtat	El Mallol
1462	Cartell deseiximent			
1462 1464 1464 1465 1466 1467 1467 1468	Guerra Civil		Tomàs Ll. Brugada	Sant Feliu de P
			Martirià Amalric	El Mallol
			Martirià Amalric	El Mallol
			Martirià Amalric	El Mallol
			Martirià Amalric	El Mallol
			Joan Sirvent	Olot
			Martirià Amalric	El Mallol
1470			Guiatge	Castell d'Hostoles
1473	Consolat de Bas		Martirià Amalric (Resident a Olot)	Olot
1474	Joan II concedeix el castell i el títol de Vescomte a FV	Castell d'Hostoles		
1477	Compra/venta		Narcís Amalric	El Mallol
1479	Compra una casa a Sant Feliu	Sant Feliu de Pallerols i/o Castell d'Hostoles. (Sant Feliu de Pallerols)	Miquel Ombert	Vall d'Hostoles
1484	Cobrament d'uns censals	Sant Feliu de Pallerols	Marc Busquets	Barcelona

1485	Presa del castell d'Hostoles.	Sant Feliu de Pallerols i/o Castell d'Hostoles		
	Capítols matrimonials de la filla Leonor	Castell d'Hostoles	Martirià Amalric	Olot Ref posterior. ¹⁶⁹
1494	Lloguer cases carrer Regomir	Sant Feliu de Pallerols	Miquel Fortuny	Barcelona

2. Taules d'autors i fonts referents al cabdill dels remences

2.1. Obres principals ordenades cronològicament

Any	Autor	Obra
1580	Jerónimo de Zurita	<i>Anales de la corona de Aragón</i>
1862	Víctor Balaguer	<i>Historia de Cataluña y de la corona de Aragón</i>
1877	Antonio de Bofarull	<i>Historia crítica y eclesiástica de Cataluña</i>
1883	Josep Pella i Forgas	<i>Historia del Ampurdan</i>
1888	Julian de Chia	<i>Bandos y Bandoleros</i>
1908	Francesc de Monsalvatje	<i>Els remences</i>
1925	Elías Serra i Ràfols	<i>Fernando el Católico y los payeses de remensa</i>
1934	Antoni Rovira i Virgili	<i>Història Nacional de Catalunya</i>
1943	Àngels Masià de Ros	<i>Gerona en la guerra civil en tiempos de Juan II</i>
1945	Jaume Vicens i Vives	<i>Historia de los remensas (utilitzarem edició de 1978)</i>
1952	Santiago Sobrequés	<i>Joan Margarit i Pau (publicada el 2006)</i>
1953	Núria Coll	<i>Doña Juana Enríquez</i>
1953	Rafael Torrent i Orri	<i>Geneología y Significado de Francesc de Verntallat</i>
1954	Francesc Caula i Vigas	<i>Un Hidalgo Montañés</i>
1955	Joaquim Camps i Arboix	<i>Verntallat cabdill dels remences</i>
1962	Pierre Vilar	<i>La Catalogne dans l'Espagne Moderne</i>
1973	Sobrequés	<i>La guerra civil Catalana</i>
1975	Josep Maria Solà-Morales	<i>El matrimonio de Verntallat y su descendencia</i>
1984	Joan Pagès i Pons	<i>Les Preses i el Monestir de Bages</i>
1988	Josep Maria Solà-Morales	<i>Altres notícies sobre Verntallat</i>
2000	Jordi Alentorn (dir.)	<i>Els remences. Verntallat i el seu temps</i>

2.2. Autors: fonts primàries utilitzades principalment

Autor	Fonts primàries principals utilitzades
Zurita	ACA AR; ACA Gen; altres.
Balaguer	ACA Gen.
Bofarull	Codoin; DGC; AHMB.
Coroleu	Codoin; DGC; AHMB; ADG (Fita).
Chia	Codoin; AHMG.
Monsalvatje	Codoin; AHMG, ACA AR.
Serra i Ràfols	Codoin; ACA AR; ACA RP; AHMB.
Rovira i Virgili	Codoin.
Masià de Ros	Codoin; AHMG; AHMB.
Vicens i Vives	Codoin; AHMG; ACA AR; ACA RP; AHCB; AHMB.
S. Sobrequès	Codoin; AHMG; ACA AR; ACA RP; AHCB; AHMB; ADG; Cortes.
Coll	Codoin; ACA AR; AHCB; AHMB; BUB.
Camps i Arboix	Codoin.
Vilar	Codoin.
Erudits olotins	Codoin; ACO; AHPB.

2.3. Autors: fonts secundàries utilitzades

Autor	Fonts secundàries principals utilitzades
Zurita	
Balaguer	Cròniques i llegendes literaries
Bofarull	Zurita
Coroleu	
Chia	Bofarull
Monsalvatje	Bofarull; Chia.
Serra i Ràfols	Bofarull; Chia; Monsalvatje.
Rovira i Virgili	Bofarull; Chia; Monsalvatje; Serra i Ràfols.
Masià de Ros	Bofarull; Chia; Monsalvatje.
Vicens i Vives	Coroleu; Chia; Monsalvatje; Serra i Ràfols; Masià ...
S. Sobrequès	Coroleu; Chia; Monsalvatje; Serra i Ràfols; Masià; Vicens ...
Coll	Chia; Monsalvatje; Serra i Ràfols; Rovira; Masià; Vicens ...
Camps i Arboix	Bofarull; Chia; Monsalvatje; Serra i Ràfols; Rovira; Masià; Vicens ...
Vilar	Vicens Vives; Sobrequès.

3. Procuradors generals del Vescomtat de Bas i Cabrera

Segons Joan Pagès (1982: 127-128).

- Francesc Otger: 1366
- Bernat Cavaller: 1369-1376
- Pere Serra: 1382
- Joan des Far: 1382
- Francesc de Vilar: 1385-1401

- Pere Roca, donzell: 1436-1445 (segons Pagès 1984c: 223).

- Violant de Prades: 1443-1463
- Ramon Tafurer: 1450 (Solà-Morales, 1992: 403-412).
- Guillem de Vilanova, donzell: 1450-1463
- Antoni des Puig: 1451-1457
- Antoni de Fluvia: 1482-1483
- Francesc Manresa: 1486-1488
- Guillem de Sant Climent: 1490
- Fernando de Joara, Cavaller: 1496-1517

4. Veguers del Vescomtat de Bas

Segons Joan Pagès (1982: 125-126).

- Ramon de Puigardines: 1175
- Berenguer de Puipardines: 1204-1210
- Ramon de Puigardines: 1265-1277
- Berenguer de Puigardines: 1294-1329
- Berenguer de Puigardines: 1350-1363
- Antoni de Forn: 1383
- Guillem Desprat: 1420-1428
- Antoni Armanguer: 1495-1514

5. Lloctinents del Procurador del Vescomtat de Bas

Segons Joan Pagès (1982: 129-130).

- Antoni de Puigardines: 1370-1371
- Ramon Ferrerons: 1372
- Antoni de Puigardines: 1382
- Guillem Buni: 1382-1383
- Joan de Sau: 1411-1415
- Guillem Desprat: 1422
- Joan de Castellet: 1423-1432
- Guillem Desprat: 1450
- Antoni Ferrer: 1454
- Ramon Tafurer: 1452-1458
- Francesc Masdeu: 1462

6. Notaris del Mallol

Per elaborar aquesta llista hem consultat, a més a més del llibre d'en Pagès citat (1982), el llistat del fons notarial del Mallol del ACO.

- Francesc des Vilar: 1359-1401.
- Joan Gerald
- Francesc Grau
- Pere de Condomina
- Andreu Manlo:

- Joan Brugada: 1417-1431.
- Tomàs Llorenç Brugada: 1426-1428
- Joan Cassanya: 9 de setembre de 1461-17 de novembre de 1462
- Climent de Cabrera: 1464?
- Martirià Amalric: 1465-1468
- Narcís Amalric: 1475-1500

7. Cavallers i donzells en la documentació d'Enric IV de Castella

Donzells i cavallers en la documentació de Enric IV de castella. Llista elaborada a partir del *Catálogo de la Cancilleria de Enrique IV de Castilla* (Sobrequés i Callicó, 1975).

7.1. Cavallers

- p. 27: Joan Sampsó, cavaller; Antic Ferrer, cavaller.
- p. 29: Guillem de Vilagut, cavaller.
- p. 35: Pere de Relat, cavaller.
- p. 41: Joan Llull, cavaller, de Barcelona.
- p. 45: Macià de Corbera, cavaller, senyor de Llinars.
- p. 50: Berenguer d'Olms, cavaller.
- p. 76: Arnau Guillem Pastor, cavaller, de Barcelona.
- p. 93: Guillem de Peguera, cavaller.
- p. 103 i 125: Jofre Sarriera, cavaller.
- p. 119: Francesc Verdú, cavaller, veguer i batlle de Cervera.
- p. 124: Berenguer Barutell, cavaller, senyor del castell de Bestracà.
- p. 185: 23/04/1463: Ordre d'entregar el castell de La Roca a Martí Joan de Torrelles, cavaller.
- p. 254: guiatge del 17/6/1463: Pere de Vilagut, cavaller.

7.2. Donzells

- p. 28: cartas de Beaumont a: Dalmau Desfar, donzell; Marc de Planella, donzell, Guillem Ramon de Montagut, donzell; Joan Francesc Bellfort, donzell; Ramon de Galliners, donzell, de Osor; Joan de Vilanova, donzell.
- p. 30: Juan Vilatorta, donzell.
- p. 34: Pere Barberà, donzell, de Sant Quintí.
- p. 41: Arnau de Millars, donzell, capità de Figueres.
- p. 48: Joan d'Avinyó, donzell, capità de Vilafranca del Penedès.

- p. 49: Lluís de Maldà, donzell, procurador.
- p. 55: Jaume d'Altarriba, donzell, enemic del principat.
- p. 66: Francesc Sanespleda, donzell. Nomenament com a capità.
- p. 93: Miquel de Peguera, donzell, fill i hereu de Guillem de Peguera, cavaller.
- p. 98: Galzeran de Vilafreser, donzell. Entrega del castell de Sant Llorenç de la Muga a la seva custodia.
- p. 99: Gaspar Esteve, alias Borrell, donzell, de La Seu d'Urgell.
- p. 117: Joan Claramunt, donzell, capità del castell de Claramunt.
- p. 118: Antoni Labià, donzell i capità del castell de Montgrí.
- p. 119: Francesc de Sentmenat, donzell.
- p. 120: Bernat Strus, donzell de Madremanya; Guillem Vilanova, i Bernat Dessitjar, donzells de Blanes;
- p. 126: Francesc Oliver de Gualta, donzell.
- p. 129: Ponç Esquerrer, donzell.
- p. 130: Jaume Joan de la Parra, donzell.
- p. 145: Guillem Cadell, donzell, de Arsèguel (Urgell): enemic del Principat.
- p. 155: Francí de Gaver, donzell, capità de Cervera.
- p. 160: Gracià de Pallars, donzell, capità de Fontllonga.
- p. 163: Guillem de Barberà, donzell.
- p. 165: Galcerà Sarriera, donzell, capità de Miravet.
- p. 165: Pere d'Alentorn, donzell, batlle destituït de Ager.
- p. 168: Bernat de Peguera, donzell, enemic de la terra. Pres pels de Vic.
- p. 254: guiatge del 17/6/1463: Muntaner y Joan de Montbui, donzells.
- p. 271: Guiatge del 2/7/1463: Joanot de Rajadell, donzell.
- p. 299: Arnau de Millars, donzell.
- p. 389: Pere Lluís de Vilafranca, donzell, capità de Manresa.
- p. 420: Revocació del nomenament de capità de Berga a favor de Miquel d'Avinyó, donzell, i nomenament en el seu lloc de Joan Ramon de Ponts, donzell.

8. Els dotze condemnats de la Sentència de Guadalupe

Nom	Població	Referència del sindicat de 1448	Pàg ¹⁷⁰
Narcís Goxat	Llambilles	No hi ha cap Goxat	
Joan Clavaguera	Batet	Pere de Clavaguera demont de Batet Pons de Clavaguera devall de Batet	230
Rovira	Batet	Bartomeu Rovira de Batet	230
Terrés	Santa Eugenia	Molts Terrés d'altres poblacions	
Illa	Del Pont (?)	Molts Illa d'altres poblacions	
Gabriel Santpere	Corró Jussà (Granollers) ¹⁷¹	Santpere de Balsereny, Santpere de Castellar del Vallès Santpere de Serrateix	272 412 471
Rafel Santpere	Corró Jussà (Granollers)	Santpere de Balsereny, Santpere de Castellar del Vallès Santpere de Serrateix	272 412 471
Juan Coll	Llagostera	Guillem Coll de Llagostera	132
Pere Bartomeu	La Bisbal		
Narcís Vilà, a Xifre	De Cartellà (Canet d'Adri)	Pere Cifra de Canet Jaume Cifra de Canet Pere Vilar de Canet	153
Pere Vilà àlies Grill	Porqueres	Bartomeu Vilà de Porqueras Cap Grill	243
Comapregona	Sant Quirze del Vallès	Francesc de Comapregona Pere Joan de Comapregona Parroquia de Sant Llorens del Vallès	412

9. Suma de focs segons diverses valoracions a la zona de la Montanya

Estimacions: número de focs pagesos de les convocatòries del sindicat de 1448; número de persones (caps de foc) congregades a la citació general feta pel vescomte de Bas al 1450; número de persones (caps de foc) que fan homenatge al nou senyor de Santa Pau al 1456; estimació de focs segon la cancelleria de Enric IV de Castella en el 1463; nombre de focs segons el fogatge de 1497.

Estimació:	Sindicat	Vescomtat Bas / Baronia S. Pau	Estimació de l'enemic	Fogatge
Any:	1448 ¹⁷²	1450 ¹⁷³ / 1456 ¹⁷⁴	1463 ¹⁷⁵	1497 ¹⁷⁶
Població				
Vila d'Olot	0			216
S. Esteve d'Olot	29			27
S. Andreu del Coll	9			6
S. Cristofor	15			17
Terme d'Olot	53		<i>150 focs</i>	266
		1456		
Santa Pau	48	61		48
Batet	23	36		36
La Cot	14	15		15
S. Julia	2	5		4
El Sallent	0	0		7
Sant Esteve	15	21		23
La Barroca	8	13		13
Sant Aniol	14	12		28
Baronia de Santa Pau	124	<i>163</i>	<i>150 focs</i>	174
		1450		
S. Privat de Bas	17	40		44
Puigpardines	7	5		13
S. Esteve de Bas	17	16		53
Joanetas	12	12		19
La Pinya	9	13		17
Les Preses	2	0		22
Balbs	3	4		3
S. Pere de Falgars	7	-		9
Riudaura	0	42		31
Vescomtat de Bas	74	132	<i>200 focs</i>	211
Pineda	3			4
S. Iscle	10			20
Vall Hostoles	27			52
Vall d'Hostoles	40		<i>60 focs</i>	76
Castellfollit				47
Montagut	32			47
Beguda	9			18
Sant Joan les Fonts	18			21
Baronia Castellfollit	59		<i>150 focs</i>	133
TOTAL	340		710	860

10. Enemics de la terra

Estimació de focs segon la cancelleria d'Enric IV de Castella en el 1463 en la zona enemiga de la Muntanya. Total de focs enemics en la zona de la Muntanya segons la cancelleria de Enric IV de Castella: 1830 focs (ACA AR, Intrusos, 6: 33 vº):

Los devall scrits son enemics de la terra i rebells

<i>Primerament el Vescomtat de Bas i les parroquies d'aquell i son circa...</i>	<i>200 focs</i>
<i>Item la baronia de Santa Pau i les parròquies d'aquella fora empero la vila i son circa...</i>	<i>150 focs</i>
<i>Item baronia, vila, castell i terme de Castellfollit i son circa...</i>	<i>150 focs</i>
<i>Item la Vall de Bianya i parròquies d'aquella exceptuat la casa de Bianya i son circa...</i>	<i>50 focs</i>
<i>Item el terme d'Olot i gran part de la vila d'Olot i son circa...</i>	<i>150 focs</i>
<i>Item la baronia de Bestracà i parròquies d'aquella i son circa...</i>	<i>50 focs</i>
<i>Item el castell i terme de Rocabruna qui son circa...</i>	<i>40 focs</i>
<i>Item el terme de Moyo qui son circa...</i>	<i>40 focs</i>
<i>Item la ribera de Camprodon, so es Setcases, Tregurà i Vila Longa, Lanars, i gran part de la Vila de Camprodon i son circa...</i>	<i>200 focs</i>
<i>Item Vallfogona qui son circa...</i>	<i>30 focs</i>
<i>Item los termes de La Guarda i de Besora i montanyes de Sant Antoni ...</i>	<i>150 focs</i>
<i>Item Lo Coll Sacabra, terme de Rupit i Cabrerés i son circa...</i>	<i>100 focs</i>
<i>Item la Vall de Stoles i les parròquies d'aquella i son circa...</i>	<i>60 focs</i>
<i>Item la Vall d'Amer, terme d'Anglès fora la vila, Ses poses, Sant Hilari, Sacalm, Sosqueda, Terme d'Osor fora la vila i son circa...</i>	<i>150 focs</i>
<i>Item parròquia de Stanyol, de Vilanna, dels Constantins i son Circa...</i>	<i>60 focs</i>
<i>Item les parròquies de Lorà, la ribera de Llemana i les parròquies de Rocacorba qui son Canet, Adri, Moncal, Ginestar, Biert, i Camos i son circa...</i>	<i>100 focs</i>
<i>Item les parroquies de Mieres, de Sant Miquel de Campmajor, de Sant Martí de Campmajor, Falgons, parròquia del Torn, terme de Granollers prop Rocacorba, Porqueres, Marlant i altres parròquias veinables i son circa...</i>	<i>150 focs</i>

La llista exacta de parròquies clarifica perfectament el territori de Verntallat: és el que s'anomena genericament com la Muntanya. Són els mateixos llocs, baronies i parròquies que anaven agafant protagonisme en els conflictes remences. El nucli dur ésta format per la comarca d'Olot amb la Vall d'en Bas i la Baronia de Santa Pau. Al voltant d'aixó s'arrapen les valls de la Garrotxa, i les parts properes del Ripollés, Osona, La Selva i el Gironés. En total són 1830 focs que, d'una manera aproximada, es diu que són enemics de la terra.

11. Estimacions de població a la zona de la Muntanya

Els focs de pagesos es poden considerar de cinc persones (Sobrequés, 1973b: 13-20). Cal suposar la Garrotxa del segle XV com una zona majoritàriament pagesa i per tan

multiplicarem per cinc persones cada foc. Els anys 1448, 1456, 1463, i 1497 estan calculats per focs. En nombre de focs es pot consultar a la taula 9.

1448: convocatoria del sindicat remença (Homs, 2004). Només es presenten els pagesos. Faltarien uns quants. En principi es presenta el cap de mas. No es possible discernir qui era pagès de remença i qui era pagès franc.

1450/1456: número de persones congregades a la citació general feta pel vescomte de Bas a l'any 1450 (Pagès, 1988) / Llista dels que fan homenatge a la baronia de Santa Pau a l'any 1456: una persona per foc (Sala, 1979).

1463: estimació aproximada de focs segons la cancelleria d'Enric IV de Castella (taula 10).

1497: fogatge de 1497 (Iglesias, 1997). La suma de focs tenint en compte la Garrotxa actual es segons aquests fogatge de 1413 focs (Iglésias, 1997: 71-72).

1900, 2001: Població total de persones per demarcacions municipals actuals (Castañer, 2008: 842).

Població / any	<i>1448</i>	<i>1450/ 1456</i>	<i>1463</i>	<i>1497</i>	<i>1900</i>	<i>2001</i>
Olot					8334	28060
Terme d'Olot	265		750	1330	8334	28060
Les Preses					990	1495
Riudaura					955	401
Vall d'en Bas					4188	2259
Vescomtat de Bas	370	660	1000	1055	6173	4152
Santa Pau					2066	1496
Sant Aniol					936	290
Baronia de Santa Pau	620	815	750	870	3002	1789
Sant Feliu de P					1627	1152
Les Planes					1540	1722
Vall d'Hostoles	200		300	380	3167	2874
Castellfollit					983	964
Montagut					2246	824
Sant Joan les Fonts					2201	2719
Baronia Castellfollit	295		750	665	5430	4507
Total de persones	1700		3550	4300	26106	41382

Observacions:

- Malgrat la imperfecció de les estimacions de focs del segle XV es deduible una certa aproximació de la població total.
- La població de 1900 i 2001 presenta una principalitat força important de la ciutat d'Olot.
- La població rural de 2001 pateix una disminució important respecte a la de 1900.

- Amb tot, la població rural dels anys 1900 i 2001 es molt superior a les diverses estimacions fetes en el segle XV.
- Cal tenir en compte que el municipi de Batet es va incorporar a Olot a l'any 1971 (Clavijo, 2008: 767).

12. Edat aproximada de diferents persones

Any probable en cursiva.

Del llibre parroquial primer de Sant Feliu de Pallerols i per tant veïns de Francesc de Verntallat (obits registrats de 1502 a 1506):

Persona	Any neixement	Any obit	Edat
Caterina de Carrera	<i>1413</i>	1503	90
Jaume Lobet	<i>1415</i>	1503	85 a 90
Pere Joan Pont, prevere.	<i>1415</i>	1503	85 a 90
Bernat Masfort	<i>1424</i>	1504	80
Clara Fabrega	<i>1425</i>	1503	75 a 80
Pere Clascat d'Osor	<i>1430</i>	1504	60 a 65
Antoni Boteig	<i>1432</i>	1502	70
Jaume Sala	<i>1432</i>	1502	70
Vicens Masdeu	<i>1433</i>	1503	70
Francesc Valls	<i>1433</i>	1503	70
Joan Garolera	<i>1438</i>	1503	60 a 65
Violant Solana muller de Gabriel Ferrer	<i>1440</i>	1504	60 a 65
Nicolau Prat	<i>1440</i>	1504	65
Joana Verntallat d'Espigol	<i>1440</i>	1505	60
Marc Sala	<i>1442</i>	1502	60
Margarida Sala	<i>1443</i>	1503	60
J. Panosa	<i>1447</i>	1502	55
Franci Carrera	<i>1447</i>	1506	55 a 60
Pere Alvara	<i>1448</i>	1503	55
Francí Viladecans	<i>1450</i>	1503	50 a 55
Mathia Valls àlies Lapart	<i>1452</i>	1506	50 a 55
Segimona dona de Feliu Masdeu	<i>1458</i>	1504	45 a 50
Gapar Crosos	<i>1463</i>	1503	40
Joan Gayola	<i>1468</i>	1503	30 a 35
Miquela Puig	<i>1468</i>	1503	30 a 35
Johanna Des Prat dona de Gaspar Vilamala	<i>1475</i>	1504	28 a 30
Salvador Rovira àlies Sola	<i>1476</i>	1504	25 a 30
Fortiana Panosa	1480	1503	23
Agnes Mallangons	<i>1480</i>	1505	25
Aldonsa Valls	<i>1486</i>	1503	16 a 18
Johanna Sola; mort del part	<i>1488</i>	1504	15 a 16
Filla de Benet Mata	<i>1500</i>	1503	3

L'autor del llibre parroquial, el prevere Pere Lobet, qualifica de vells o molt vells aquells que tenen més de 70 anys. Així diu que *Item dijous a xi de mag de dit any DIII· en lo mas de la Carrera mory la dona na Catheryna muller den Barthomeu Carrera difunt; era dona molt vella de edat de XC anys o mes ja tornada en qualitat de infantesa; mory en poder d'en Franci Carrera son fill e P. Bruns alias Carrera son net; mory per vellesa apenes hagueran sentyment de la seva fi; era stada dona ben honrada e bona.* Els que moren amb 30 anys o menys diu que són joves. Molt probablement no van quedar consignats als albats.

Les edats, generalment, són arrodonides, i per tant aproximades. Fins i tot quan es mor el pare del prevere Pere Lobet, aquest, no sap exactament quans anys té el seu pare: *Item dissabte en la matinada quasi en l'alba xxvi de Agost de dit any DIII, mory lo senyor en Jaume Lobet fuster pare de mi P. Lobet rector de aquesta església. Sia mort en edat de ·LXXXV· fins en XC· anys; mori per gran posterna e lo mes mal que tenia fou vellesa, mori en poder meu en la rectora.*

Edat de persones de més rellevància social que han sortit en aquestes planes ordenades pels anys que van viure:

Persona	Any neixement	Any obit	Edat
Carles de Viana	1421	1461	41
Joana Enriquez	1425	1468	43
Joan de Lorena	1425	1470	45
Pere de Portugal	1429	1466	47
Enric IV Castella	1425	1474	49
Joan de Socarrats	1426	1480	54
Maria dona d'Alfons	1401	1458	57
Alfons el Magnanim	1396	1458	62
Joan de Margarit ¹⁷⁷	1422	1484	63
Ferran II	1452	1516	64
Bernat Joan de Cabrera	1400	1466	66
Pere Galzeran de Cruïlles	1430	1497	67
Francesc de Verntallat	1428	1496	68
Joan Folc III de Cardona	1418	1486	68
Renat d'Anjou	1409	1480	71
Pere Joan Ferrer ¹⁷⁸	1431	1503	72
Hug Roger comte de Pallars	1430	1503	73
Tomàs Mieres	1400	1474	74
Enric d'Aragó	1445	1522	77
Iñigo López	1435	1515	80
Joan II	1398	1479	81

13. Arbres geneològics

13.1. Arbre 1. Arbre genealògic dels Puigpardines i Verntallat

De la (a) a la (j) es significa la línia directe dels ascendents i descendents de Francesc de Verntallat (h) cabdill dels remences. En negreta els hereus:

- (a) **Berenguer de Pugpardines** (1175)
- (b) **Ramon de Puigpardines**(1265-1332) X Beatriu d'Avià
Ramon Berenguer (c) **Galceran** (1300)
- (d) **Guillem de Puigpardines** (1312)
- (e) **Antoni de Puigpardines** (1345)
- (f) **Antoni de Puipardines** (mort abans de 1399) X Sibilia
- (g) **Francesc de Puigpardines àlies Verntallat**
x 1) Francesca Sunyer
x 2) Violant

1) Primer Matrimoni de Francesc de Puigpardines àlies Verntallat amb Francesc Sunyer:

Blanca Puigpardines à Verntallat x Guillem Des Prat Miquel Des Prat Joana Des Prat x Gaspar Vilamala	<u>Els Calm àlies Vilamala:</u> Jaume x Sibila Jaume, Pere, Mateu , Vicens, Llorens, Gaspar Gaspar Vilamala
---	---

Fill bord de Francesc de Puigpardines: Antoni Verntallat

2) Segon Matrimoni de Francesc de Puigpardines àlies Verntallat amb Violant:

Llorenç de Puigpardines àlies Verntallat (hereu)	(h) Francesc de Verntallat x Joana Noguier	Joana Verntallat x Miquel Des Terrés
Joana de Verntallat x Llorens Espigol I (Sindic)		
Llorens Espigol II x Cànida Amalric		

3) Fills de Francesc de Verntallat (cap dels remences) i Joana Noguier:

(i) Miquel Verntallat x Anna	Leonor Verntallat x Gaspar Griver	Violant Verntallat x Pere Vendrell
(j) Francesc de Verntallat		

13.2. Arbre 2. Arbre geneològic dels Noguer

Miquel Noguer x Francesca ça Costa

Bernat Noguer x Margarida x Joan Portell (senior)

Joan Noguer x Anna

Pere Noguer Joana Noguer x 1) Joan Portell (junior). Matrimoni nul.
x 2) Francesc Verntallat

Fons primàries: ordre per acrònim de l'arxiu i fons.

Fons documentals ordenats alfabeticament per l'acrònim de l'arxiu i fons i any del volum o dels documents utilitzats.

- ACA AR. 1245. Jaume I. Pergamins, núm 0972. Serie General.
- ACA AR. 1275. Jaume I. Pergamins, núm 2250. Serie General. Segons portal "Pares.cmu.es".
- ACA AR. 1461-1462a. r. 3500.
- ACA AR. 1461.1462b. r. 3503.
- ACA AR. 1462-1465. r. 3444.
- ACA AR. 1463-1464. r. 3355.
- ACA AR. 1463-1465. r. 3354.
- ACA AR. 1465-1466. r. 3445.
- ACA AR. 1465-1467. r. 3504.
- ACA AR. 1468-1474. r. 3413.
- ACA AR. 1472. r. 3454.
- ACA AR. 1479-1487. r. 3812.
- ACA AR. 1480-1482. r. 3547.
- ACA AR. 1482-1485. r. 3813.
- ACA AR. 1482-1491. r. 3859.
- ACA AR. 1485-1488. r. 3609.
- ACA AR. 1509-1513. r. 3557.
- ACA AR, CR. 1462. Joan II, caixa 1, doc 19. Carta 17 de maig.
- ACA AR, CR. 1467-1469a. Joan II; Renat d'Anjou, caixa 5, doc. 1. Homenatges.
- ACA AR, CR. 1467-1469b. Joan II; Renat d'Anjou, caixa 5, doc. 40, 104, 110, 157, 159 i 175.
- ACA AR, CR. 1468. Joan II; Renat d'Anjou, caixa 6, pergami 110. 14 d'octubre. Barcelona.
- ACA AR, CR. 1469a. Joan II; Renat d'Anjou, caixa 6, pergami 121.
- ACA AR, CR. 1469b. Joan II; Renat d'Anjou, caixa 6, pergami 123.
- ACA Gen. 1463. Serie V. V-235-443. Segons portal "PARES.cmu.es".
- ACA Ripoll 1. S. XV. Col·leccions, ms, Ripoll 113. *Flor Sanctorum*; Ripoll 121. *San Bonaventura*.
- ACA Ripoll 2. S. XV. Col·leccions, ms, Ripoll 159, f. 59rº-79vº. *Tractat del art de ben morir*.
- ACA RP. 1483-1493a. Mestre Racional, r. 2610, 9.
- ACA RP. 1483-1493b. Mestre Racional, r. 2610, 14.

ACO Mallol. 1444-1445. Fons notarial del Mallol, Tomàs Llorenç, Manual 69.

ACO Mallol. 1446-1447. Fons notarial del Mallol, Tomàs Llorenç, Manual 43.

ACO Mallol. 1457. Fons curial del Mallol, vol. 45.

ACO Mallol. 1464-1465. Fons notarial del Mallol. Martirià Amalric, registre 46b.

ACO Mallol. 1465-1466. Fons notarial del Mallol, Martirià Amalric, Manual 6.

ACO Mallol. 1466. Fons notarial del Mallol, anònim, registre 47.

ACO Mallol. 1466-1468. Fons notarial del Mallol, Martirià Amalric, Manual 72.

ACO Mallol. 1477-1478. Fons notarial del Mallol, Narcís Amalric, Manual 73.

ACO Mallol. 1597. Fons notarial del Mallol, Jeroni Marguí, Liber 122.

ACO Olot. 1456-1459. Fons notarial d'Olot, Francesc Oms, Manuale 64.

ACO SPau. 1447. Fons notarial de Santa Pau, Francesc Oms, Liber 189.

ACO SPau. 1447-1449. Fons notarial de Santa Pau, Francesc Oms, Manuale 190.

ACO SPau. 1448-1449. Llibre particular de Martirià Amalric, paraire de Banyoles, r. 143.

ACO SPau. 1450-1451. Fons notarial de Santa Pau, Martirià Amalric, Liber 191.

ACO SPau. 1451-1452. Fons notarial de Santa Pau, Martirià Amalric, Liber 143.

ACR. 1462. Fons Catllar. Rocabrúna 2, núm. 66.

ACVD. 1405. r. 11-4-14 (B-6).

ACVD. 1467. r. 12-2-07 (B-2).

ADG. 1441. Ordenacions. Llibre 4 (1413-1497).

ADG. 1461. Registres de lletres Episcopals. Registre de lletres sobre els remences, 1461.

ADG. 1469. Lletres (1420-1620). Llibre U-164, f. 146vº. Inventariat per JM. Marqués.

ADG. 1475. Pergamins de la Mitra, calaix 16, núm. 3.

ADG. 1478. Registre *iteneris* (1419-1679). Llibre I-3.

ADG. 1491. D-205-02491. Inventariat per Josep Maria Marqués.

ADG. 1503. Llibre parroquial primer de Sant Feliu de Pallerols. Asentament del 23 d'abril de 1503.

ADG 1514. D-212-00244, f. 175.

ADG 1. Llibre parroquial primer de Sant Feliu de Pallerols.

ADG 2. Cfr. Llibres parròquials de nombroses parròquies.

ADG 3. Cfr. Llibres parroquials d'Olot, Les Preses, Camprodon, Sant Joan les Fonts.

ADV. 1752a. Patrimonials, Mas Vendrell de Tona, llibre de notes dels actes del Mas Vendrell de 1752. nota 23.

ADV. 1752b. Patrimonials, Mas Vendrell de Tona, llibre de notes dels actes del Mas Vendrell de 1752. nota 25.

AHG. 1489. Notari Dalmau Ombert, r. Gi-06 192.

AHMG 1. Correspondència amb diversos pobles. Lligall nº 1.

AHMG MA. 1462-64. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 71.

AHMG MA. 1465-68. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 72.

AHMG MA. 1469-70. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 73.

AHMG MA. 1471-73. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 74.

AHMG MA. 1475. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 75.

AHMG MA. 1476. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 76.

AHMG MA. 1477. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 77.

AHMG MA. 1478. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 78.

AHMG MA. 1479. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 79.

AHMG MA. 1480. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 80.

AHMG MA. 1481. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 81.

AHMG MA. 1482. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 82.

AHMG MA. 1483. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 83.

AHMG MA. 1485. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 85.

AHMG MA. 1486. Manual d'acords dels jurats de Girona, vol. 86.

AHPB. 1494. Notari Miquel Fortuny, Manual 11, plec 3.

AHPB. 1505. Notari Joan Vilana, manual 14, vol. 590.

ANC. Castelldosrius. 1473. Fons Castelldosrius: certificat i transcripció del doc. ACA AR, r. 3461, f. 154.

ANC. Albi. 1474. Fons Albi. Cartellà. Caixa 1. 11.32.2.1. Granollers de Rocacorva i Falgons. Títols de senyoria. S. XIV-XIX.

ANC. Albí 1. Fons Albí, Cartellà. Caixa 1. 11.1.1.4. Relats geneològics escrits vers s. XVII-s. XVIII.

ANC. Albí 2. Fons Albí, Cartellà. Caixa 1. 11.1.1.5.

ANC. Camps i Arboix 1. Fons Camps i Arboix. Carpeta 24, dossier 'Verntallat'.

ANC. Camps i Arboix 2. Fons Camps i Arboix. Carpeta 36, dossier 'Verntallat'.

ANC. Camps i Arboix 3. Fons Camps i Arboix. Carpeta 40, dossier 'Verntallat'.

ANC. Camps i Arboix 4. Fons Camps i Arboix. Carpeta 40, dossier 'Historia'.

APSFP. 1482. Llibre de privilegis sense foliar. Cfr. dia 28 de març de 1482.

APSFP. 1486. Llibre de privilegis sense foliar. Cfr. dia 8 de juliol de 1486.

BC. 1449. ms 1671/12: Desbach.

BC. 1476. ms 1671/12: Desbach.

BC. 1519. Pergami 13454, caixa 49.

BC. 1249. Pergami 12034, caixa 44.

Fonts impreses

Les fonts impreses o col·leccions diplomàtiques també es poden consultar a la Bibliografia. Entre parentesi autor de la recopilació o abreviació dels volums i any de la publicació: consultar bibliografia.

Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, vol. XIX-XXVIII (Codoin ACA, vg. any).

Colección Diplomática del Condado de Besalú. El Vizcondado de Bas, vol. V de Noticias Históricas (Monsalvatje, 1893).

Colección Diplomática del Condado de Besalú, vol. XIII de Noticias Históricas (Monsalvatje, 1906).

Correspondencia del Conde de Tendilla (Meneses, 1973).

Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña: Cortes de Cataluña (Cortes, vg. any).

Costums de Girona de Tomàs Mieres (Cobos, 2001).

Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safont (Sans i Travé, 1992).

Diplomatari de Banyoles (Constans, 1985).

Diplomatario. El monestir de Santa Maria d'Amer (Pruenca, 1992).

El Fogatge de 1497 (Iglésies, 1992).

El Sindicat Remença de l'any 1448 (Homs, 2004).

Els remences, dins el quadre de la pagesia catalana fins al segle XV, segon volum: documents (Golobardes, 1973).

L'escriptura a les terres gironines (Arnall, 1993).

Lletres reials a la ciutat de Girona (Arnall, 2000).

Lo Crestià. Fra Eiximenis (Eiximenis, 1994).

Manual de novells ardots, vulgarment apellat Dietari del antich Consell barceloni (1893).

Resolutiones Capituli Cathedralis Gerundensis. Los reys de Aragó y la Seu de Girona desde l'any 1462 fins al 1482. Andreu Alfonsello (Fita, 1873).

Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels magnífics consellers y regiment de la ciutat de Barcelona (Bruniquer, vg. any). Edició de Francesc Carreras i Candi i Bartomeu Guanyalons i Bou. 5 vol.

Bibliografia

- ACKORYD, PETER. 2003. *Tomás Moro*. Barcelona: Edhasa.
- ADEVA MARTÍN, ILDEFONSO. 2002. “Ars bene moriendi. La muerte amiga”, a *Ante la muerte. Actitudes, espacios y formas en la España medieval*. Barañáin: Eunsa
- ALBERCH I FUGUERES, RAMON. 1983. *Guia inventari de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Girona*. Girona: Ajuntament de Girona.
- ALBERCH I FUGUERES, RAMON; ARAGÓ, NARCIS-JORDI. 1985. *Els jueus a les terres gironines*. Quaderns de la Revista de Girona, núm. 1. Girona: Diputació Girona/Caixa d'Estalvis Provincial.
- ALENTORN, JORDI (DIR.). 2000. *Els Remences. Verntallat i el seu temps*. La Vall d'en Bas: Ajuntament de la Vall d'en Bas.
- ALENTORN, JORDI. 2000. “Els col·laboradors de Verntallat: Pere Antoni de Vilobí”, a *Els Remences. Verntallat i el seu temps*. La Vall d'en Bas: Ajuntament de la Vall d'en Bas.
- AYMAR I RAGOLTA, JAUME. 1993. *El monestir de Sant Jeroni de la Murtra*. Barcelona: Diputació de Barcelona.
- ARAGÓ CABAÑAS, ANTONIO M. 1954. “Un quebrantamiento de ‘Paz i Tregua’ en el camino de Begudà”, a *Pyrene* núm. 48. Olot.
- ARNALL I JOAN, M^a. JOSEPA; PONS I GURI, JOSEP M^a. 1993. *L'escriptura a les terres gironines*. Girona: Diputació de Girona.
- ARNALL I JOAN, M^a. JOSEPA. 2000. *Lletres reials a la ciutat de Girona*, vol. 2. Girona: Diputació de Girona.
- AURELL CARDONA, JAUME. 1996. *Els mercaders catalans al quatre-cents*. Lleida: Pagès.
- AURELL, JAUME; PUIGARNAU, ALFONS. 1998. *La cultura del mercader en la Barcelona del siglo XV*. Barcelona: Omega.
- AURELL CARDONA, JAUME. 2003a. “Coll i Julia, Nuria”, a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 354. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- AURELL CARDONA, JAUME. 2003b. “Serra i Ràfols, Elias”, a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 1084. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- AURELL CARDONA, JAUME. 2005. *La escritura de la memoria*. Valencia: Universitat de Valencia.
- BALLARIN, JOSEP MARIA. 1998. *Catalunya terra de mar menuda*. Barcelona: Planeta.
- BATLLE, CARMÉ. 1988. *Història de Catalunya. L'expansió Baixmedieval*, vol. 3. Barcelona: Edicions 62.

- BATLLE, CARME. 1990. *Conèixer la Història de Catalunya*, vol. 2. Barcelona: Vicens Vives.
- BECEIRO PITA, ISABEL. 2007. *Libros, lecturas y bibliotecas en la España medieval*. Murcia: Nausícaä.
- BENNASSAR, BARTOLOMÉ. 1985. "Historia de las mentalidades", a *La Historiografía en Occidente desde 1945*. Pamplona: Eunsa
- BERGLAR, PETER. 1985. "El papel de la conciencia en la historia", a *Las individualidades en la historia*. Pamplona: Eunsa.
- BOFARULL, ANTONIO DE. 1877. *Historia crítica (civil y eclesiástica) de Cataluña*. Barcelona: editor Joan Aleu y Fogarull
- BOLÓS, JORDI. 2000. *Diccionari de la Catalunya medieval*. Barcelona: Edicions 62.
- BRUNIQUER. 1912. *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels magnífics consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, vol. I. Barcelona.
- BRUNIQUER. 1913. *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels magnífics consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, vol. II. Barcelona.
- BRUNIQUER. 1914. *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels magnífics consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, vol. III. Barcelona.
- BRUNIQUER. 1915. *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels magnífics consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, vol. IV. Barcelona.
- BRUNIQUER. 1916. *Rúbriques de Bruniquer. Ceremonial dels magnífics consellers y regiment de la ciutat de Barcelona*, vol. V. Barcelona.
- BURKE, PETER. 1985. "Debate conclusivo", a *La Historiografía en Occidente desde 1945*. Pamplona: Eunsa
- CALMETTE, JOSEPH. 1977 (1902). *Louis XI, Jean II et la révolution catalane (1461-1473)*. Genève: Slatkine Reprints.
- CAMPS I ARBOIX, JOAQUIM: 1955. *Verntallat, cabdill dels remences*. Barcelona: Aedos.
- CAMPS I ARBOIX, JOAQUIM. 1960. *La reivindicació social dels remences*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- CANAL I MORELL, JORDI. 1986a. "Francesc de Verntallat i els historiadors catalans del segle dinou", a *L'Olotí*, núm. 364.
- CANAL I MORELL, JORDI. 1986b. "El conflicte remença vist pels historiadors dels segles XIX i XX", a *Revista de Girona*, núm. 118.
- CANAL I ROQUET, JOSEP. 1984. "Una comissió del rei Joan II al seu capità general de les Muntanyes de Bas, Francesc de Verntallat (3 de maig de 1470)", a *Verntallat*, núm. 30. Vall d'en Bas: Cambra agraria.

- CANAL I ROQUET, JOSEP. 1986. “Els remences a les valls d'Hostoles i d'Amer”, a *Revista de Girona*, núm. 118.
- CANAL I ROQUET, JOSEP; FOCHS, CARLES I HOMS, MERCÈ. 1994. “La Vall d'Hostoles en el segle XV”, a *Annals del Patronat d'estudis Històrics d'Olot i Comarca (APEHOC)*, vol. 12. Olot.
- CANAL I ROQUET, JOSEP, I HOMS, MERCÈ. 1996. “Verntallat i la Muntanya remença”, a *l'Avenç*, núm. 202.
- CANAL I ROQUET, JOSEP I HOMS, MERCÈ. 2000. “La Vall d'Hostoles en temps dels remences”, a *Els Remences. Verntallat i el seu temps*. La Vall d'en Bas: Ajuntament de la Vall d'en Bas.
- CARBONELL, CHARLES-OLIVER. 1985. “La historiografia en el mundo, principalment en França” i “Debate en *Las corrientes historiograficas en algunos paises*”, a *La Historiografia en Occidente desde 1945*. Pamplona: Eunsa.
- CARRERAS I CANDI, FRANCESC. 1987 (1892). *Pere Joan Ferrer. Militar i Senyor del Maresme*. Patronat Municipal de Cultura de Mataró. Mataró: Editorial Alta Fulla. Facsímil de l'edició original de 1892.
- CARRÈRE, CLAUDE. 1977 (1967). *Barcelona, 1380-1462*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- CASAS I NADAL, MONTSERRAT. 2002-2003. “Notes sobre les floretes de Sant Francesc i la seva recepció a Catalunya”, a *Acta mediaevalia*, 23/24, p. 613-629. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- CAULA, FRANCESC. 1951. “Breve comentarios a la Crónica de los Puigpardines”, a *Pyrene* núm. 25. Olot.
- CAULA, FRANCESC. 1954-1955. “Un hidalgo montañés”, a *Pyrene* núm. 52-53. Olot.
- CAULA, FRANCESC. 1983. *Recull d'articles i treballs*. vol. I. Sant Joan les Fonts: Edicions Basegoda.
- CAULA, FRANCESC. 1988a. *Recull d'articles i treballs*. vol. IV. Sant Joan les Fonts: Edicions Basegoda.
- CAULA, FRANCESC. 1988b (1935). *El règim senyorial a Olot*. Olot: Ajuntament de Sant Joan Les Fonts. Facsímil de l'edició original de 1935.
- CLARA I RESPLANDIS, JOSEP. 2003. “Camps i Arboix”, a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 282. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CLARA I RESPLANDIS, JOSEP. 2003. “Monsalvatje i Fossas, Francesc”, a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 825-825. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CLARA I RESPLANDIS, JOSEP. 2003. “Sobrequés i Vidal, Santiago”, a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 1095-1196. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

- CLAVIJO I LEDESMA, JULI. 2008. “La dictadura franquista”, a *Historia de la Garrotxa*. Girona: Diputació de Girona.
- CHIA, JULIAN DE. 1888-1890. *Bandos y bandoleros en Gerona*, tres volums. Girona: Imprenta de Paciano Torres.
- COCHRANE, ERIC. 1985. “Historia de las ideas e historia de la cultura”, a *La Historiografía en Occidente desde 1945*. Pamplona: Eunsa.
- CODOIN ACA. 1860. *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XIX. A càrrec de Manuel de Bofarull. Barcelona: Imprenta del Archivo.
- CODOIN ACA. 1861a. *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XX. A càrrec de Manuel de Bofarull. Barcelona: Imprenta del Archivo.
- CODOIN ACA. 1861b. *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XXI. A càrrec de Manuel de Bofarull. Barcelona: Imprenta del Archivo.
- CODOIN ACA. 1862a. *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XXII. A càrrec de Manuel de Bofarull. Barcelona: Imprenta del Archivo.
- CODOIN ACA. 1862b. *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XXIII. A càrrec de Manuel de Bofarull. Barcelona: Imprenta del Archivo.
- CODOIN ACA. 1863a. *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XXIV. A càrrec de Manuel de Bofarull. Barcelona: Imprenta del Archivo.
- CODOIN ACA. 1863b. *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XXV. A càrrec de Manuel de Bofarull. Barcelona: Imprenta del Archivo.
- CODOIN ACA. 1864. *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XXVI. A càrrec de Manuel de Bofarull. Barcelona: Imprenta del Archivo.
- CODOIN ACA. 1865. *Colección de Documentos Inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, vol. XXVIII. A càrrec de Manuel de Bofarull. Barcelona: Imprenta del Archivo.
- COLL JULIÀ, NURIA. 1953. Doña Juana Enríquez. Lugarteniente real en Cataluña. 1461-1468, dos volums. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones científicas.
- COMELLAS, JOSÉ LUIS. 1985. “Tres hombres de su tiempo que cambiaron la historia”, a *Las individualidades en la historia*. Pamplona: Eunsa.
- CONGOST COLOMER, ROSA; FONTANA I LÁZARO, JOSEP. 2003. “Vilar, Pierre”, a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 1196-1199. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- CONTAMINE, PHILIPPE. 1984. *La guerra en la Edad Media*. Colección Nueva Clio. Barcelona: Labor.
- CONSTANS. 1985. *Diplomatari de Banyoles*. Banyoles: Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles.

- COROLEU, JOSEP. 1889. *Los dietarios de la Generalidad de Cataluña*. Barcelona: Biblioteca La Vanguardia.
- COROLEU, JOSEP; PELLA, JOSÉ. 1876. *Las Cortes Catalanas. Estudio jurídico y comparativo de su organización*. Barcelona: Imprenta de la Revista Histórica Latina.
- Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña: Cortes de Cataluña*. 1918. Volum 24. A càrrec de Josep Coroleu. Madrid: Real Academia de la Historia.
- Cortes de los antiguos reinos de Aragón y de Valencia y Principado de Cataluña: Cortes de Cataluña*. 1922. Volum 26. A càrrec de Josep Coroleu. Madrid: Real Academia de la Historia.
- COSTA, MERCÈ; TARRÈS, MARIBEL. 2001. *Diccionari del català antic*. Barcelona: Edicions 62.
- COTONER, LUISA. 2000. “El comte de Tendilla, una *persona comuna y sin pasión*”, a *Els Remences. Verntallat i el seu temps*. La Vall d'en Bas: Ajuntament de la Vall d'en Bas.
- CRUZ CRUZ, JUAN. 1985. “Dimensión individual y social del sujeto histórico”, a *Las individualidades en la historia*. Pamplona: Eunsa.
- DANES I TORRAS, JOAQUIM. 1977. “Olot en temps dels remences”, a *Història d'Olot*, vol. 6. Olot: Edicions Municipals.
- DAVIS, NATALIE ZEMON. 2005 (1982). *El retorn de Martin Guèrra*. València: Universitat de València.
- DEL TREPPO, MARIO. 1976 (1967). *Els mercaders catalans i l'expansió de la corona catalano-aragonesa al segle XV*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes.
- DE MIRO I ORELL, MANUEL; DOMINGO I MORATÓ, MONTSERRAT. 1986. *Medi Natural: Rellu*. Sant Cugat del Vallès: La Llar del Llibre.
- DE MOXO, SALVADOR. 1985. “El factor individual en la formación del feudalismo”, a *Las individualidades en la historia*. Pamplona: Eunsa.
- Diccionari manual de la llengua catalana*. 2000. Barcelona: Institut d'Estudis catalans
- DUBY, GEORGES. 1986 (1979). *San Bernardo y el arte cisterciense*. Madrid: Taurus ediciones.
- DUBY, GEORGES. 1988a (1973). *El domingo de Bouvines*. Madrid: Alianza editorial.
- DUBY, GEORGES. 1988b (1980). *Diálogo sobre la historia*. Madrid.
- DUFOURCQ, CHARLES. 1992. “El período de la expansión y de las crisis”, a *Història de Catalunya*. Barcelona: Oikos-tau.
- DURAN, EULALIA. 2004. “Historiografía del temps de l'Humanisme”, a *Història de la Historiografia Catalana*, p. 77-92. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- ECO, HUMBERTO. 2005 (7ª reimpressió). *Cómo se hace una tesis*. Barcelona: Editorial Gedisa.
- EIXIMENIS, FRANCESC. 1994. *Lo Crestià*. Barcelona: Edicions 62.

- ESCRIBÀ I BONASTRE, GEMMA; FRAGO I PEREZ, MARIA PILAR. 1992. *Documents dels jueus de Girona 1124-1592*. Girona: Ajuntament de Girona.
- ESPAÑOL BERTRAN, FRANCESCA. 2002. “Sepulcro y espacio funerario en la Cataluña bajomedieval”, a *Ante la muerte. Actitudes, espacios y formas en la España medieval*. Barañáin (Navarra): Eunsa.
- FELIU, GASPÀR. 2001. “Els antecedents de la remença i els mals usos”, a *Quaderns de la Selva* núm. 13. Centre d'Estudis Selvatans.
- FITA I COLOME, FIDEL. 1873. *Los reys d'Aragó i la Séu de Girona, des de l'any 1462 fins al 1482. Col·lecció de Actes Capitulars escrites per lo Doctor Andreu Alfonsello, Vicari General de Girona*. Barcelona: Estampa Catalana de L. Obradors y P. Sulé.
- FOSSER, ROBERT. 2007. *Gente de la Edad Media*. Madrid: Santillana Ediciones Generales.
- FREEDMAN, PAUL H. 1988. *Assaig d'història de la pagesia catalana*. Barcelona: Edicions 62.
- FREEDMAN, PAUL H. 1993. *Els orígens de la servitud pagesa a la catalunya medieval*. Vic: Eumo editorial.
- FREEDMAN, PAUL H. 2005. “Pròleg”, a ROSA LLUCH, *Els remences. La Senyoria de l'Almoina de Girona als segles XIV i XV*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona.
- FUMANAL, MIQUEL ÀNGEL. 2008. “L'art i la cultura, s. IX-XV”, a *Historia de la Garrotxa*. Girona: Diputació de Girona.
- FUSTER, JOAN. 1972. “L'aventura del llibre català”, a *500 anys del primer llibre en català*. Nadal 1972. Barcelona: Lluís Carulla.
- GALÍ, RAIMON. 2004. *Memòries*. Barcelona: Proa.
- GARCIA, RICARD. 2004. *127 Geneologies de Fernando Viader*. Girona: CCG edicions.
- GHARINE I RODRIGUEZ, ALBERT. 2003. “Balaguer i Cirera, Victor”, a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 177-178. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GHARIME I RODRIGUEZ, ALBERT. 2003. “Bofarull i de Broca, Antonio”, a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 320-231. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GIL PUJOL, XAVIER. 2003. “Zurita y de Castro, Jerónimo”, a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 1220-1222. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- GOLOBARDES VILA, MIQUEL. 1973. *Els remences, dins el quadre de la pagesia catalana fins al segle XV*, dos vol. Figueres: Edicions Biblioteca Palau de Perelada
- GRABOLOSE I ROMÀ, FRANCESC. 1975. *Les valls d'Olot*. Granollers: Editorial Montblanc-Martin.
- GRABOLOSE I ROMÀ, FRANCESC. 1981. “Un censal i un testament de l'arxiu de Santa Pau”, a *Annals del Patronat d'estudis Històrics d'Olot i Comarca (APEHOC)*, vol. 3. Olot.

- GRAFTON, ANTHONY. 1997. *The Footnote: a Curious History*. London: Faber and Faber.
- GRAHIT, EMILI. 1884. “El cadenal Margarit”, a *Revista de Girona*, 1884.
- GRAHIT, EMILI. 1885. “El cadenal Margarit”, a *Revista de Girona*, 1885.
- GRONDIN, JEAN. 2002. *Introducción a la hermenéutica filosófica*. Barcelona: Herder.
- HEERS, JACQUES. 1976 (1968). *Occidente durante los siglos XIV i XV*. Barcelona: Editorial Labor.
- HERNÀNDEZ, XAVIER F. 2003. *Història militar de Catalunya. La defensa de la Terra*, vol. 3. Barcelona: Rafael Dalmau, editor.
- HINOJOSA, EDUARDO. 2003 (1905). *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*. Edició a càrrec de Mariano Peset. Pamplona: Ugoiti Editores.
- HOMS I BRUGAROLAS, MERCÉ. 2004. *El Sindicat Remença de l'any 1448*. Girona: Ajuntament de Girona.
- HUIZINGA, JOHAN. 1945 (1919-1927). *El otoño de la edad media*. Madrid: Revista de Occidente.
- HURTADO, VÍCTOR; MESTRE, JESÚS; MISERACHS, TONI. 2002. *Atles d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- IGLÉSIES I FORT, JOSEP. 1992. *El Fogatge de 1497: estudi i transcripció*, dos volums. Fundació Salvador Vives i Casajuana.
- JUNYENT, EDUARD. 1980. *La ciutat de Vic i la seva historia*. Barcelona: Curial.
- KEEN, MAURICE. 1986 (1984). *La caballeria*. Barcelona: Ariel.
- KERSHAW, IAN. 2002 (1998). *Hitler*, dos volums. Barcelona: Edicions Península.
- LADERO, MIGUEL ÀNGEL. 1985. “Hombres y estructuras en la historia”, a *Las individualidades en la historia*. Pamplona: Eunsa.
- LODGE, DAVID. 2001. *L'art de la ficció*. Barcelona: Empúries.
- LÓPEZ PIZCUETA, TOMÀS. 1998. *La Pia Almoïna de Barcelona (1161-1350)*. Barcelona: Pagès.
- LLUCH BRAMON, ROSA. 2005. *Els remences. La Senyoria de l'Almoïna de Girona als segles XIV i XV*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Centre de Recerca d'Història Rural de la Universitat de Girona.
- MALLORQUÍ, ELVIS. 2004. *El Castell de Begur. 1052-1604*. Girona: Ajuntament de Bagur.
- MARTÍNEZ FERRANDO, JESÚS ERNESTO. 1936. *Pere de Portugal*. Barcelona, Institut d'Estudi Catalans.
- MARTÍNEZ FERRANDO, JESÚS ERNESTO. 1953. *Catálogo de la Documentación de la Cancilleria regia de Pedro de Portugal (1464-1466)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

- MARQUÈS I CASANOVAS, JAUME. 1996. *Canet d'Adri. Història dels pobles del Municipi*. Girona: Ajuntament de Canet d'Adri.
- MARQUÈS, JOSEP MARIA. 2007. *Una història de la diòcesi de Girona*. Montcada i Reixach: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MARROU, HENRI-IRÉNÉE. 1999 (1954). *El conocimiento histórico*. Barcelona: Idea Universitaria.
- MARX, KARL. 1974. *Tesis sobre Feuerbach y otros escritos filosóficos*. Barcelona: Grijalbo.
- MASIA DE ROS, ANGELES. 1943. *Gerona en la Guerra Civil en tiempos de Joan II*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- MAYANS I PLUJÀ, A. 1987. *Els Arxius parroquials, municipals i notariais de la Garrotxa: una aproximació*. Barcelona: Generalitat de Catalunya; Girona: Diputació de Girona; Olot: Ajuntament d'Olot.
- MCCULLOUGH, DAVID. 2006 (2005). *1776*. Barcelona: Belacqua.
- MENESES GARCIA, EMILIO. 1973. *Correspondencia del Conde de Tendilla*. Madrid: Real Academia de la Historia.
- MESTRE, JESÚS (dir.). 1992. *Diccionari d'Història de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- MIERES, TOMÀS. 2001 (s. XV). *Costums de Girona*. Edició crítica i traducció a càrrec d'ANTONI COBOS FAJARDO. Girona: Biblioteca Rural.
- MIRAMBELL, E. 1988. "Bibliotecas particulares gironines del segle XV", a *Medievalia*, núm. 8, p. 265-285. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- MOLAR, NOLASC DEL. 1954. "Documento sobre Francisco de Verntallat", a *Pyrene*, núm. 48. Olot.
- MONSALVATJE I FOSSAS, FRANCESC. 1893. *El Vizcondado de Bas*, vol. 5 de *Noticias Históricas*. Olot: J. Bonet.
- MONSALVATJE I FOSSAS, FRANCESC. 1906. *Colección Diplomática del Condado de Besalú*, vol. 13 de *Noticias Históricas*. Olot: J. Bonet.
- MONSALVATJE I FOSSAS, FRANCESC. 1908. *Els remences*. Palafrugell: Estampa Palé.
- MONZÓ ARÉVALO, ROSA. 2006. *Concepto de competencia en la evaluación educativa*. Mexico: Publicaciones Cruz.
- MORALES ROCA, FRANCISCO JOSÉ. 1988. *Caballeros de la espuela dorada del principado de Cataluña. Dinastia de Trastámara*. Madrid: Instituto Salazar i castro (Consejo Superior de Investigaciones Científicas).
- MORET MARGUÍ, JORDI. 2000. "Malures i remeis en l'època dels remences", a *Els Remences. Verntallat i el seu temps*. La Vall d'en Bas: Ajuntament de la Vall d'en Bas.

- MUÑOZ LLORET, JOSEP MARIA. 1997. "El congrés de Paris (1950)", a *Jaume Vicens Vives: Una biografia intel·lectual*, p. 187-193. Barcelona.
- MUÑOZ LLORET, JOSEP MARIA. 2003. "Vicens Vives, Jaume", a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 1178-1182. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- NOCE, AUGUSTO DEL. 1975. *Karl Marx: escritos juveniles*. Madrid: Magisterio Español.
- PABÓN, JESÚS. 1999. *Cambó*. Barcelona: Editorial Alpha.
- PAGÈS I PONS, JOAN. 1982. *El Mallol, centre administratiu del Vescomtat de Bas*. Olot: Alzamora.
- PAGÈS I PONS, JOAN. 1984. *Les Preses i el Monestir de Sant Benet de Bages*, tres volums. Olot: Alzamora.
- PAGÈS I PONS, JOAN. 1992. *Els senyorijs alodials en el vescomtat de Bas a la Baixa Edat Mitjana*. Olot: Alzamora.
- PAGÈS I PONS, JOAN. 2001. *Aproximació a la Historia de La Vall de Bianya*. La Vall de Bianya: Ajuntament de La Vall de Bianya.
- PARAREDA, ALBERT. 2003. *Via fora, lladres!* Barcelona: Barcanova.
- PELÁEZ, MANUEL. 1981. *Catalunya després de la guerra civil del segle XV*. Barcelona: Curial.
- PELLA Y FORGAS, JOSE. 1980. *Historia del Ampurdán*. Olot: Aubert Impressor.
- PÉREZ NESPHEREIRA, MANUEL. 2003. "Coroleu i Inglada, Josep", a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 372-371. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- PEREZ SAMPER, M^o DELS ÀNGELS. 2002. *La vida quotidiana a través dels segles*. Pòrtic.
- PERMANYER CASES, IGNASI. 2000. "Genealogia de la família Verntallat de la Vall d'en Bas", a *Els Remences. Verntallat i el seu temps*. La Vall d'en Bas: Ajuntament de la Vall d'en Bas.
- PERMANYER CASES, IGNASI. 2006. *Arbre Geneològic de la Família Plana, Sabatés i Verntallat*. Obra inèdita facilitada per l'amabilitat del Sr. Permanyer.
- PERNOUD, RÉGINE. 1999. *Para acabar con la edad media*. Palma de Mallorca: José J. De Olañeta Editor.
- PESET, MARIANO. 2003. "Introducción", a EDUARDO HINOJOSA, *El régimen señorial y la cuestión agraria en Cataluña durante la Edad Media*. Edición a cargo de Mariano Peset. Pamplona: Urgoiti Editores.
- PLÀ, JOSEP. 1981. "Jaume Vicens Vives", a *Homenots*, segona sèrie. Barcelona: Destino.
- PILLORGUET, RENE. 1985. "La biografia, genero històric. Evolució reciente en Francia", a *Las individualidades en la historia*. Pamplona: Eunsa.
- PONS GURÍ, JOSEP MARIA. 1988. *Les col·leccions de costums de Girona*. Fundació Noguera, textos i documents, núm. 16. Barcelona: Pagès editors.

- POUSSOU, JEAN-PIERRE. 1985. "Crecimiento demográfico y progreso económico", a *Las individualidades en la historia*. Pamplona: Eunsa.
- PUIGVERT I GURT, XAVIER. 2008. "La societat i l'economia", a *Historia de la Garrotxa*. Girona: Diputació de Girona.
- PUJOL, ENRIC. 2000. Ferran Soldevila i la historiografia catalana del seu temps. Tesi doctoral (Format pdf a la xarxa: www.tesisenxarxa.net/TDX-0504101-113639).
- PUJOL I CASADEMONT, ENRIC. 2003. "Positivisme historiogràfic", a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 941-945. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- PRUENCA I BAYONA, ESTEBAN. 1992. *Diplomatario. El monestir de Santa Maria d'Amer*. Fundació Noguera. Barcelona: Pagès editors.
- RATZINGER, JOSEPH. 2007. *Jesús de Nazaret*. Madrid: La esfera de los libros.
- REDONDO, GONZALO. 1985. "La persona agente de la Historia", a *Las individualidades en la historia*. Pamplona: Eunsa.
- RIERA MELIS, ANTONI. 2002-2003. "La red viaria de la corona catalanoaragonesa en la baja edad media", a *Acta mediaevalia*, 23/24, p. 441-463. Barcelona, Universitat de Barcelona.
- RIQUER, BORJA DE. 1990. "Problemes i reptes actuals de la historiografia catalana", a *La historiografia catalana*. Girona: Cercle d'estudis històrics i socials.
- RIQUER, MARTÍ DE. 1963. *Lletres de Batalla*, vol. 1. Barcelona: Barcino.
- RIQUER, MARTÍ DE. 1967. *Caballeros andantes españoles*. Madrid: Espasa Calpe.
- RIQUER, MARTÍ DE. 1968a. *Lletres de Batalla*, vol. 2. Barcelona: Barcino.
- RIQUER, MARTÍ DE. 1968b. *Lletres de Batalla*, vol. 3. Barcelona: Barcino.
- RIQUER, MARTÍ DE. 1968c. *L'arnès del Cavaller*. Barcelona: Ariel.
- RIQUER, MARTÍ DE. 1983. *Heràldica Catalana*. 2 vol. Barcelona: Quaderns Crema.
- RIQUER, MARTÍ DE. 1999. *Caballeros Medievales y sus armas*. Madrid: UNED.
- RIQUER, MARTÍ DE. 2000. *Quinze generacions d'una família catalana*. Barcelona: Quaderns Crema.
- ROVIRA I VIRGILI, ANTONI. 1931. *Història Nacional de Catalunya*, vol. 6. Barcelona: Edicions Pàtria.
- ROVIRA I VIRGILI, ANTONI. 1934. *Història Nacional de Catalunya*, vol. 7. Barcelona: Edicions Pàtria.
- RUIZ-DOMÈNEC, JOSÉ ENRIQUE. 1984. *La memoria de los feudales*. Barcelona: Editorial Humanitats.
- RUIZ-DOMÈNEC, JOSÉ ENRIQUE. 2001. *Ricard Guillem o el somni de Barcelona*. Barcelona: Edicions 62.

- RUIZ-DOMÈNEC, JOSÉ ENRIQUE. 2002. *El Gran Capitan*. Barcelona: Ediciones Península.
- RUIZ-DOMÈNEC, JOSÉ ENRIQUE. 2006. *El reto del historiador*. Barcelona: Ediciones Península.
- RUIZ-DOMÈNEC, JOSÉ ENRIQUE. 2007. “El sueño americano”, a *La Vanguardia*, Suplemento ‘Culturas’, 7 de marzo de 2007, p. 12-13. Barcelona.
- SABATÉ, FLOCEL. 1997. *El territori de la Catalunya medieval*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- SABATÉ, FLOCEL. 2007. *El sometent a la Catalunya medieval*. Barcelona: Rafael Dalmau.
- SAFONT, JAUME. 1992. *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safort*. A càrrec de JOSEP MARIA SANS I TRAVÈ. Fundació Noguera, textos i documents, núm. 28. Barcelona: Pagès editors.
- SÁIZ SERRANO, JORGE. 2008. *Caballeros del rey. Nobleza y guerra en el reinado de Alfonso el Magnánimo*. Valencia: Universidad de Valencia.
- SALA I GIRALT, CARMEN. 1974. “El quint centenari d'un document de Ferran el Catòlic (1474-1974)”, a *La Garrotxa*, núm. 1808.
- SALA I GIRALT, CARMEN. 1979. “La fi d'una nissaga en la baronia de Santa Pau”, a *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comara (APEHOC)*, II, p. 441-460. 1978. Olot.
- SALA I GIRALT, CARMEN. 1987. *L'art religiós a la comarca de la Garrotxa*. Olot: Alzamora.
- SALRACH, JOSEP MARIA. 1986. Introducció sense títol, a *l'Avenç*, 93, p. 340.
- SÁNCHEZ-ESCALONILLA, ANTONIO. 2002. *Estrategias de guión cinematográfico*. Barcelona: Ariel.
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, MANUEL. 1996. “Violencia señorial en la Cataluña vieja”, a *Miscel·lània de Textos Medievals* 8, p. 198-229. Departament d'Estudis Medievals. Barcelona: Institució Milà i Fontanals (Consell Superior d'Investigacions Científiques).
- SANS I TRAVÉ, JOSEP MARIA. 1992. *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safort*. Fundació Noguera, textos i documents, núm. 28. Barcelona: Pagès editors.
- SERRA I PUIG, EVA. 1980. “El règim feudal català abans i després de la Sentència arbitral de Guadalupe”, a *Recerques*, 10, p. 17-32. Barcelona.
- SERRA I PUIG, EVA. 1986. “Remences: una ocasió per tornar-hi a pensar”, a *l'Avenç*, 93.
- SERRA RÀFOLS, ELÍAS. 1925. *Fernando el Católico y los payeses de remensa: la solución del pleito agrario en Cataluña*. Lérida: Tipografía mariana.
- SERRA RÀFOLS, ELÍAS. 1967. “Alguns documents reials sobre el plet de les remences”, separata de *Homenaje a Jaime Vicens Vives*. Barcelona: Universidad de Barcelona.
- SIMON I TARRÉS, ANTONI (dir.). 2003. *Diccionari d'Historiografia Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, JAUME. 1975. *Catálogo de la Cancillería de Enrique IV de Castilla*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

- SOBREQUÉS I CALLICÓ, JAUME. 1981. “Patria, nació, terra, cosa pública i Principat en el llenguatge polític de 1462-1472”, pròleg a MANUEL PELAEZ, *Catalunya després de la guerra civil del segle XV*. Barcelona: Curial.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, JAUME. 1982. *El pactisme a Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, JAUME. 2000. *Història d'una amistat. Epistolari de Jaume Vicens Vives i Santiago Sobrequés Vidal. 1929-1960*. Barcelona: Vicens Vives.
- SOBREQUÉS I VIDAL, SANTIAGO. 1957. *Els barons de Catalunya*. Barcelona: Teide.
- SOBREQUÉS I VIDAL, SANTIAGO, I SOBREQÜÉS I CALLICÓ, JAUME. 1973. *La guerra civil catalana del segle xv*, dos volums. Barcelona: Edicions 62.
- SOBREQUÉS I VIDAL, SANTIAGO. 2006 (1951). *Joan Margarit i Pau*. Girona: editorial Base. Obra postuma escrita al 1951.
- SOLÀ-MORALES, JOSEP MARIA DE. 1957. “Iconografia local de la baja edad media”, a *Pyrene* núm. 59. Olot.
- SOLÀ-MORALES, JOSEP MARIA DE. 1974-1975. “El matrimonio de Verntallat, su descendencia y su círculo familiar”, a *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*. Girona.
- SOLÀ-MORALES, JOSEP MARIA DE. 1988. “Altres notícies sobre Verntallat. La creació del Consolat al Vescomtat de Bas”, a *VI Assemblée d'Estudis sobre el Comtat de Besalú*.
- SOLÀ-MORALES, JOSEP MARIA DE. 1992. “Notícies sobre Francesc de Verntallat”, a *Medievalia*, núm. 10, p. 403-412. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- SOLDEVILA, FERRAN. 1962. *Història de Catalunya*. Barcelona: Alpha. (Segona edició revisada i augmentada; primera edició de 1934-1935).
- SOLDEVILA, FERRAN. 1964. “Marañon historiador”, a *Cataluña al doctor Marañon in memoriam*. Barcelona: Diputación de Barcelona.
- STONE, LAWRENCE. 1979. “The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History”, a *Past and Present. A Journal of Historical Studies*, núm. 85. p. 3-24.
- STONE, LAWRENCE. 1986. “El resurgimiento de la narrativa: reflexiones acerca de una nueva y vieja historia”, a *El pasado y el presente*. Mexico: Fondo de Cultura económica. (Cfr. versió en anglès: 1979).
- SUAREZ, LUIS. 2005. *Los creadores de Europa*. Pamplona: Eunsa.
- TATE, ROBERT BRIAN. 1976. *Joan Margarit i Pau, Cardenal i Bisbe de Girona*. Barcelona: Curial.
- TO FIGUERAS, LLUÍS. 1997. *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles XI-XII)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TO FIGUERAS, LLUÍS. 1999. “El nom dels masos (el domini de Santa Maria de Vilabertran en els segles XI-XII)”, a ROSA CONGOST, i LLUIS TO, *Homes, masos història. La Catalunya*

- del nord-est (segles XI-XX)*. Barcelona: Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la Universitat de Girona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TOLDRÀ, MARIA. 2001. "Aportació a la biografia del jurista Joan Socarrats", a *Quaderns de la Selva*, núm. 13. Centre d'Estudis Selvatans.
- TORRALBA, FRANCESC. 2003. *Un altre món és possible? Educar després de l'Onze de Setembre*. Barcelona: edicions 62.
- TORRENT, RAFEL. 1953. *Genealogía y significación de F. de Verntallat*. Olot: Biblioteca Olotina.
- TORRES I CORTINA, MIQUEL. 2003. "Colección de Documentos Inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón (CODOIN o CODOINACA)", a ANTONI SIMON (dir.), *Diccionari d'Historiografia Catalana*, p. 351-352. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- TORRES, XAVIER. 1993. *Nyerros i cadells*. Barcelona: coedició per la Reial Acadèmia de Bones lletres de Barcelona i per Quaderns Crema.
- TUCHMAN, BARBARA. 1990 (1978). *Un espejo lejano*. Espluges de Llobregat: Plaza-Janes.
- UDINA MARTORELL, FREDERIC. 1986. *Guía histórica y descriptiva del Archivo de la Corona de Aragon*. Madrid: Ministerio de Cultura.
- UDINA MARTORELL, FREDERIC. 1991. "Colom i Barcelona", a *L'època de Colom*, p. 108-116. Fundació Jaume I, Nadal de 1991. Barcelona.
- VALLS-TABERNER, FERRAN; SOLDEVILA, FERRAN. 1968. *Història de Catalunya*. Barcelona: Editorial Selecta.
- VARELA, ANDREU; VARELA, JOAN RAMON. 1993. *Pagesos i remences*. Barcelona: Barcanova.
- VICENS VIVES, JAUME. 1936. *Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*, vol. 1. Barcelona: Tipografia Emporium.
- VICENS VIVES, JAUME. 1937. *Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*, vol. 3. Barcelona: Tipografia Emporium.
- VICENS VIVES, JAIME. 1940. "Francisco de Verntallat, vizconde de Hóstoles", a *Destino*, núm. 174, 11 de mayo de 1940. Barcelona.
- VICENS VIVES, JAIME. 1953. "Prologo", a NURIA COLL, *Doña Juana Enriquez. Lugarteniente real en Cataluña*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- VICENS VIVES, JAIME. 1953. *Juan II de Aragón*. Barcelona: Teide.
- VICENS VIVES, JAIME. 1954. *El Gran Sindicato Remensa*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.
- VICENS VIVES, JAUME. 1962. *Notícia de Catalunya*. Barcelona: Ediciones destino.
- VICENS VIVES, JAIME. 1978 (1954). *Historia de los remensas en el siglo XV*. Barcelona: Vicens Vives.

- VICENS VIVES, JAUME. 1987 (1956). *Els Trastàmars*. Barcelona: edició especial de Predeusa i l'editorial Vicens Vives.
- VIGUERIE, JEAN DE. 1985. "Historia religiosa", a *La Historiografia en Occidente desde 1945*. Pamplona: Eunsa
- VILAR, PIERRE. 1973. *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. 2. Barcelona: Edicions 62.
- VILAR, PIERRE. 1980. *Iniciación al vocabulario del análisis histórico*. Barcelona: Edicions Crítica.
- VILLATORO, VICENS. 2005. *Els jueus i Catalunya*. Barcelona: Barcanova.
- VINYOLES I VIDAL, TERESA. 2002-2003. "Bernat Vidal, rellotger i 'enginyer' barceloní del segle XV", a *Acta mediaevalia*, 23/24, p. 587-612. Barcelona: Universitat de Barcelona.
- ZURITA, JERÓNIMO DE. 1988 (1562-79). *Anales de la Corona de Aragón*. Edición de Ángel Canellas Lopez. Zaragoza.

Agraiments:

Posar-se el vestit de Verntallat i caminar pels viarons del seu temps ha sigut una tasca plaent de veritat. Aquest itinerari ha gaudit de l'ajuda, consell, col·laboració i revisió del text de molta gent a la que voldria mostra la meva gratitud. En primer lloc a Jaume Aurell, director de la tesi, per la disponibilitat i per les encertades maneres d'obrir horitzons mai sospitats. Varies persones amb van suggerir que li plantejés les meves inquietuts històriques: ell las ha sapigut encarrilar de la millor manera. L'estada que em va facilitar a la Universitat de Navarra i l'ús de la seva acullidora i extraordinària biblioteca, tant pel fons documental com per la qualitat del seu funcionament, van significar l'esforç final d'aquesta carrera de fons.

Cal agrair els consells historiogràfics dels doctors Alfons Puigarnau i Maria Adela Fargas que m'han orientat en la metodològia històrica. La paleografia ha estat encarrilada gràcies a l'entusiasme del professor Antoni Cortes al qui estem agraïts pel seu mètode didàctic. Així mateix cal esmentar l'ajuda en les correccions paleogràfiques d'alguns documents al Doctor i prevere Enric Moliné.

Mireia Freixa, catedràtica d'Història de l'art, m'ha facilitat la consulta de molts llibres. El seu entusiasme i les crítiques en el camp de la historiografia han sigut de gran ajuda. Les seves explicacions en el museus de la ciutat de Barcelona, fa ja més de trenta anys, no han estat en va. Igualment cal esmentar els consells del doctor Carles Llorens tant pel format informàtic com per les referències metodològiques. Cal recordar al Doctor i filòsof Pau Giralt que em va suggerir la possibilitat de fer una tesi doctoral aprofitant part del material que havia recollit durant una sèrie d'anys.

La col·laboració de les diferents persones que treballen en els arxius del país han estat sempre atentes i cordials. Es el cas, principalment, d'Albina Varés de l'Arxiu Històric Municipal de Girona, de Xavier Puigvert i Antoni Mayans de l'Arxiu Comarcal d'Olot, i de les diverses persones que atenen la sala de consulta de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Tants mots i paraules de la tesina i de la tesi han gaudit de les revisions de Nacho Martinez, Josep Maria Quintana, Oscar Matias i Loles Freixa. Però la feina principal ha estat d'Andres Bello de Haro. També haig d'agrair la correcció definitiva de Marta Juanhuix esperonada pel suport i entusiasme de Teresa Vallès. Es pot esmentar aquí el agraiment pel meu degà, el doctor Miquel Cortada, per la seva intuïció i recolzament, i el suport del doctor Lluís Giner. Entre els amics que han facilitat part dels espais necessaris de temps i treball cal esmentar a Lluís Segarra, Lluís Ferreiro i Javier Guillen.

En el país hi ha una sèrie de persones entusiasmades en la figura de Verntallat. La manera de conèixer aquestes persones ha estat sempre sorprenent. La conversa amb elles ha estat molt profitosa. Són, entre altres, Ignasi Permanyer, Josep Canal, Joaquim Sola-Morales, Antoni Freixa, i Joan Monteis, regidor de cultura de Sant Feliu de Pallerols. Cal recordar també moltes altres persones amb les quals he trepitxat pam a pam els llocs històrics que va trepitjar Verntallat. Les moltes sortides per les terres de la Garrotxa han ajudat a fer-se una idea exacte de la toponímia i la geografia real de la comarca d'Olot. És fa difícil citar-los a tots però cal esmentar a Ramon Bosch, Francesc Perarnua, els germans Villar, Ignasi Barroso, Jorge Valero, Marc Ferrer, Alvar Ferrer-Bonsoms, Pau Febrer, i famílies Manic, Vinyes i Pagès.

El suport i il·lusió dels meus familiars i amics han estat el millor alè en els moments difícils. De la meua mare vaig aprendre a estimar la història i del meu pare a estimar el país i el seu entorn. És admirable com una persona de més de vuitanta anys, la meua mare, ha estat capaç de seleccionar qualsevol notícia que pogues lligar amb el motiu de la tesi. Agustí Arana m'ha esperonat en tot moment i les converses amb ell sempre han significat reflexions interessants. El meu cunyat, Joan Ramon Barbany, m'ha facilitat un racó de món, Sant Aniol de Finestres, per poder inspirar-me geogràficament. L'estimació per la Garrotxa es deguda en gran part per la família Barbany Freixa. Això ha fet possible que estigués empadronat al terme municipal garrotxí de Sant Aniol de Finestres que possibilita escriure història en el lloc dels fets.

Notes

¹ Del curs d'Història Medieval de Morella de l'any 2006 organitzat per l'Institut Joan Luís Vives. Veure objectius del curs de doctorat al folletó explicatiu del curs.

² Guia de modalitat de tesi doctoral clàssica. Universtat Internacional de Catalunya. Cfr. Eco, 2005:121-129.

³ Notícia donada pel senyor Permanyer que ha consultat el microfilm de l'arxiu que es troba al monestir de Poblet.

⁴ Curs de Paleografia 2006. Societat Catalana de Genealogia. ANC.

⁵ En un arxiu del país, en demanar documentació sobre Verntallat, el comentari d'un dels arxivers va ser precisament aquest: recordava a Verntallat com un a revolucionari que després es va passar a l'altre bàndol, el dels nobles, abandonant la lluita per la justícia (anècdota de l'autor).

⁶ Els dos articles de Jordi Canal i Morell aporten més dades interessants dels mateixos i també d'altres historiadors que no hem volgut citar. Fem referència a llurs treballs per aprofundir en el tema.

⁷ Solà-Morales, 1974: 400.

⁸ Joan Avellaneda, *La Garrotxa*. Poesia inèdita.

⁹ Cfr. p. ex.: Notari Pere Teixidor, r. 80, f. 28 i 44; Notari Cebrià Clossells, r. 96, f. 119; ibídem, r. 97, f. solt, 27, 33 i 38. Notari Josep Clossells, r. 59, f. 118; r. (SN), f. 32.

¹⁰ Notari Esteve Claper, r. 969, 23 de setembre de 1721.

¹¹ Cfr. notari Baldiri Bosch de Platraver: r. 127, f. 16; r. 129, f. 140v-141r; r. 132, f. 49, 77, 80; r. 133, f. 91, 132, 135.

¹² Fons parroquial d'Olot: Matrimonis: vol. 5, f. 66 i 158; vol. 6, f. 52 i 92; vol. 7, f. 78 i 252. Baptismes: vol. 6, f. 159, 175, 200; vol. 8, f. 80, 146, 196, 254, 333; vol. 13, f. 22, 99, 122, 188, 214. Fons parroquial de Les Preses: Baptismes: Microfilm ítem 7, f. 2, 85, 89, 91.

¹³ ANC. Fons Camps i Arboix: Carta del Dr. J. Danés a J. Camps i Arboix. 24 d'agost de 1953.

¹⁴ En Freedman (1988) utilitza el terme *maltractandi*. Pons i Guri, en canvi, farà servir *maletractandi*, que és el que se segueix aquí (Pons, 1988).

¹⁵ El notari mateix de Santa Pau de 1475 a 1499 es diu Francesc Oms. Cfr. també ACO SPau, r. 111, f. 51r^o; r. 144, f. 27r^o.

¹⁶ Opinió de Jaume Vicens Vives. Cfr. fitxer dels manuscrits de Vicens Vives a biblioteca d'UdG, fitxer 31. ACA AR, r. 3557, f. 128v^o. Montçó. 1510, juliol, 17.

¹⁷ Per exemple, entre d'altres, es pot consultar el manual notarial del Mallol r. 6, on trobem 15 documents d'un total de 61 en que surt Francesc de Verntallat. Notari Martirià Amalric, manual 6, 1465-1466.

¹⁸ No hi ha en tot el treball de Mercè Homs cap referència al lloc de Riudaura, confirmant el que apuntava Freedman (1988: 175).

¹⁹ ACO SPau, r. 190, f. 38v^o-39r^o; r. 189, f. 7v^o-8r^o; r. 144, f. 13; r. 148, f. 78r^o, f. 96. Antoni Vilardell surt especialment en el r. 148.

²⁰ Conferència de Josep Canal Roquet a la facultat de dret de la UdG del 20 de desembre de 2000: *Tomàs Mieres i la seva intervenció en el conflicte remença*.

²¹ Pròleg de Juame Vicens Vives (Camps i Arboix, 1955: 15).

²² ACA Gen, r. 935, f. 102.

²³ ACA AR, r. 3500, f. 103; Masià, 1943: 67; Coll, 1953a: 298. Comprovada referència a l'arxiu.

²⁴ Citat per Rovira Virgili (1931: 513) però completada la informació de Codoin ACA.

²⁵ Coll cita a la nota 4 la següent signatura: ACA AR, r. 3500, f. 106v°.

²⁶ Comprovat a Codoin ACA. Citat de diverses formes per molts autors: Monsalvatje, 1906: 229; Monsalvatje, 1908: 69; Rovira, 1931: 513 i 514; Masià, 1943: 77; Vicens Vives, 1945: 87; Coll, 1953a: 326; Camps i Arboix, 1955: 145, 147-149.

²⁷ ACA AR, r. 3500, f. 113-114. Tant Núria Coll com Àngels Masià citen la font correctament (Coll, 1953a: 330; Masià, 1943: 81). En Julian de Chia deia, en canvi, que el registre era el 3503 (Chia, 1988b: 104).

²⁸ ACA AR, r. 3503, f. 13; Chia, 1888b: 104; Masià, 1943: 83; Sobrequés, 1973b: 44.

²⁹ ACA AR, r. 3503, f. 14v°. Masià discrepa del nom dels enviats (Masia, 1943: 83). La referència més completa la dona Coll (Coll, 1953a: 333). Citat també per Chia (1988b: 104), Monsalvatje (1908: 71) i Rovira (1931: 514).

³⁰ ACA AR, r. 3500, f. 133; Masià, 1943: 97, n. 278; Coll, 1953a: 335.

³¹ Rovira, 1931: 520; Camps i Arboix, 1955: 138. Camps deia que la p. de Codoin ACA era la 71. Rovira donava la referència correcte.

³² Rovira, 1931: 520; Camps, 1955: 140-141.

³³ Monsalvatje, 1906: 245; Monsalvatje, 1908: 84; Rovira, 1931: 423; Masià, 1943: 100, n. 287; Coll, 1953a: 336; Camps i Arboix, 1955: 194 (la cita íntegrament).

³⁴ Rovira, 1931: 530; Camps i Arboix, 1955: 135-136.

³⁵ Monsalvatje, 1908: 86; Rovira, 1931: 524.

³⁶ Monsalvatje, 1908: 85 i 87; Rovira, 1931: 524; Camps i Arboix, 1955: 141-142; Sobrequés, 1973b: 57-58, n. 134.

³⁷ La còpia de la carta es troba ja transcrita a Codoin i és treballada per molts autors. Citem les versions de Monsalvatje (1906: 249-251) i Caula (1954: 1427). L'original de Codoin es troba a ACA Gen, r. 937, f. 99-118.

³⁸ Costa, 2001: 57.

³⁹ Costa, 2001: 139.

⁴⁰ Rovira, 1931: 534; Camps i Arboix, 1955: 136.

⁴¹ Camps i Arboix, 1955: 151. Camps donava el volum de Codoin ACA erroni: el 17.

⁴² Costa, 2001: 41.

⁴³ ACA AR, Intrusos, 2, f. 2.

⁴⁴ Rovira, 1931: 541; Sobrequés, 1973b: 236; Sobrequés, 1975: 140.

-
- ⁴⁵ Sobrequés, 1973a: 452; 1973b: 236; Sobrequés, 1975: 141.
- ⁴⁶ ACA AR, r. 3354, f. 4.
- ⁴⁷ Monsalvatje va fer una transcripció (1906: XII, 286); Rovira, 1931: 629; Vicens Vives, 1978: 110; Camps i Arboix, 1955: 195; Solà-Morales, 1988: 50.
- ⁴⁸ Chia, 1888b: 149; Monsalvatje, 1908: 106-107; Rovira, 1931: 549; Camps i Arboix, 1955: 154; Sobrequés, 1973b: 258.
- ⁴⁹ Monsalvatje, 1906: 272, doc. MDCCCXXI; Rovira, 1931: 550; Camp i Arboix, 1955: 143.
- ⁵⁰ Sobrequés, 1973b: 85.
- ⁵¹ Sobrequés, 1973a: 416-417.
- ⁵² Monsalvatje, 1906: 274; Camps i Arboix, 1955: 152-153.
- ⁵³ Citat per Chia (1888b: 149). Danes (1977: 940) donava erroniamment com a font ACA AR, r. 3244, f. 28.
- ⁵⁴ ACA AR, r. 3411, f. 109; Rovira, 1931: 627; Masià, 1943: 129; Camps i Arboix, 1955: 194-195. Camps cita erroniamment la carta com de 1475.
- ⁵⁵ Martínez Ferrando, 1936: 27; Idem, 1953: 55; ACA, r. 25, Intrusos, f. 33.
- ⁵⁶ Pagès, 1984c: 223. En Pagès no citava la referència i citava l'any com de 1466.
- ⁵⁷ Pagès, 1984c: 223. En Pagès no citava la referència.
- ⁵⁸ Rovira, 1931: 557; Camps i Arboix, 1955: 169.
- ⁵⁹ ACO Mallol, full solt dins del manual r. 58. Referència donada per Solà-Morales i no trobada a l'arxiu.
- ⁶⁰ Transcripció de Solà-Morales, 1988: 49-67.
- ⁶¹ Cfr. altres convocatòries a ACO Mallol: r. 80, f. 28 i f. 44rº; r. 96, f. 119; r. 101, f. 90.
- ⁶² Chia, 1888b: 162; Monsalvatje, 1908: 113; Camps i Arboix, 1955: 154.
- ⁶³ ACO Mallol, r. 47, f. 13-15rº.
- ⁶⁴ ACO Mallol, r. 72: dos escriptures al f. 9, altre del f. 9 al 11rº, f. 14, 20rº, 20vº-21rº, 23vº-24rº, 24rº, 24vº, 28vº-29rº, 32vº-33rº, 40vº, 41rº, 46vº, 52vº, 53rº, 54rº, 56vº, 58rº, 58vº, 77vº.
- ⁶⁵ ACA Mallol, r. 72, f. 9vº-11; Pagès, 1984b: 110; Solà-Morales, 1988: 49-67. Joan Pagès donava la data del 12 d'agost de 1467 en lloc de la de l'11 d'agost de 1466.
- ⁶⁶ Pagès, 1984c: 223. Pagès no citava la signatura.
- ⁶⁷ Sobrequés explica les discrepàncies que hi ha sobre la caiguda de Besalú davant els reialistes l'any 1466: Monsalvatje ho suposa, Coll ho afirma, i Vicens recull la data de principis d'octubre.
- ⁶⁸ Coll, 1953b: 160, n. 162; Chia, 1888b: 173-174; Monsalvatje, 1906: 112; Rovira, 1931: 569. Núria Coll fa l'acertada observació que Rovira no dona la data correcta. En l'original es comprova la citació de Verntallat com a donzell.
- ⁶⁹ Chia, 1888b: 173; Coll, 1953b: 176. No citaven que l'ordre estava dirigida a Verntallat, ni la seva intitució.

⁷⁰ ACA AR, r. 3504, f. 57vº. Transcripció feta per Coll en el doc. 77 a la p. 419; Sobrequés, 1973a: 406.

⁷¹ Chia, 1888b: 182-183 (citant incorrectament el foli, 74, tal com explica Coll); Monsalvatje, 1908: 116; Rovira, 1931: 571 (data incorrecta de 1467); Coll, 1953b: 170; Camps i Arboix, 1955: 153.

⁷² Chia, 1888b: 103, n. 1; Monsalvatje, 1906: 114; idem, 1908: 116-117 (citant erròniament l'any 1468); Rovira, 1931: 570-571 (mateixa data però any 1468); Coll, 1953b: 171.

⁷³ Chia, 1888b: 173, n. 1; Coll, 1953b: 178; Monsalvatje, 1908: 117 (aquest donava la data del 15 o 22 de gener de 1468). ACA AR, r. 3504, f. 99 vº (el del 15 de gener) i f. 103vº (el del 22 de gener).

⁷⁴ ACA AR, r. 3504, f. 112.

⁷⁵ Coll, 1953b: 186; Solà-Morales, 1988: 49-67.

⁷⁶ ACO Mallol, r. 72, f. 24. En Joan Pagès no citava la signatura.

⁷⁷ Hi ha fins a tres Pere Quintana en la convocatòria de pagesos de 1448 (Homs, 2004).

⁷⁸ Hi ha un Pere Serrat a la convocatòria de remences de 1448 de les parròquies de Tortellà, Sadernes, Sales, Entreperes i Monteia

⁷⁹ Pagès, 1984b: 109. Joan Pagès no citava la signatura.

⁸⁰ Transcripció i traducció feta del llatí al català per Joan Pagès (1984b: 109).

⁸¹ ACO Mallol, r. 72, 28vº-29rº. Pagès no citava la signatura.

⁸² No hem trobat la signatura del document.

⁸³ Chia, 1888b: 208; Rovira, 1931: 569; Masià, 1943: 152. Masià cita la p. de Chia (210-211) i aquesta ref.: ACA, Intrusos, 41, f. 2. La signatura del AHMG no estava completada: Chia només citava la data.

⁸⁴ Pagès, 1984b: 110. No citava la signatura de l'arxiu.

⁸⁵ ACO Mallol, r. 72, f. 52vº-53rº. En Pagès no citava la referència.

⁸⁶ ACO Mallol, full solt dintre el manual r. 72 (buscat i no trobat aquesta full solt)

⁸⁷ Cfr. Hinojosa, 2003: 24-25; Sobrequés, 1973b: 37; Coll, 1953a: 259; Coll, 1953b: doc 14; ACA AR, CR, caixa 6, doc 104, 110, 157, 175.

⁸⁸ Conferència de Josep Canal Roquet a la facultat de dret de la UdG del 20 de desembre de 2000: *Tomàs Mieres i la seva intervenció en el conflicte remença*; ACA AR, CR, caixa 6, doc 175.

⁸⁹ AHMG MA, 1469-1470, f. 24 a 26. Chia, 1888b: 251; Masia, 1943: 155-156, n. 470.

⁹⁰ Chia, 1888b: 307; Monsalvatje, 1908: 123; Masià, 1943: 164-165; Camps i Arboix, 1955: 154; Sobrequés, 1973b: 84, 240-241.

⁹¹ ACO Mallol, full solt en el r. 53.

⁹² Web: *Els remences*. Josep Canal. www.remences.com.

⁹³ ACA, *Diversos*, 25, rei Joan II, f. 195. Monsalvatje, 1908: 132; Caula, 1935: 133.

⁹⁴ Codoin ACA, 1862b: 266.

⁹⁵ Chia, 1888b: 149.

⁹⁶ Martínez Ferrando, 1936: 90.

⁹⁷ ANC, fons Castellodosrius: certificat i transcripció del document de Frederic Udina del ACA; ACA AR, r. 3461, f. 154. Chia, 1888c: 271; Monsalvatje, 1906: 296; Monsalvatje, 1908: 136; Rovira, 1931: 628.

⁹⁸ ACO Olot, r. 169, doc. solt dintre del manual. El r. 169 es correspon a l'any 1371. Segons Nolasc el doc. està traspaperat. És una còpia encarregada pel propi Verntallat a fi que es pugui exhibir. No s'ha trobat el volum de 1473 que hauria de contenir l'original.

⁹⁹ Web: *Els remences*. Josep Canal. www.remences.com.

¹⁰⁰ ACA AR, r. 3356, f. 144r^o-146r^o; Chia, 1888c: 261 i 327; Monsalvatje, 1906: 138 i 296, doc. MDCCCXLI; Rovira, 1931: 630; Masià, 1943: 185; Vicens Vives, 1978: 110; Sobrequès, 1973b: 344. Chia, Rovira, Masià, i Sobrequès donaven una data incorrecte seguint, la majoria, la referència de Monsalvatje de la pàgina 138, que també és incorrecta. Vicens Vives la cita correctament seguint la data de Monsalvatje de la pàgina 296. Comprovat l'original.

¹⁰¹ Homs, 2004: 179.

¹⁰² ACA AR, r. 3389, f. 55.

¹⁰³ Actes Capitulars de la Seu de Girona 1462-1482, segon llibre: f. 72v^o. Fita, 1873: 23; Grahit, 1885; Chia, 1888c: 195; Monsalvatje, 1908: 134-135; Rovira, 1931: 628; Vicens Vives, 1978: 115; Camps i Arboix, 1955: 170-172.

¹⁰⁴ Actes Capitulars de la Seu de Girona 1462-1482, segon llibre: f. 71v^o. Fita, 1873: 24; Rovira, 1934: 70; Vicens Vives, 1978: 115; Camps i Arboix, 1955: 174.

¹⁰⁵ Actes Capitulars de la Seu de Girona 1462-1482, segon llibre: f. 83r^o. Rovira, 1934: 70; Vicens Vives, 1978: 115; Camps i Arboix, 1955: 172. La data que cita Rovira és incorrecta (23 de març).

¹⁰⁶ Chia, 1888c: 202. Chia citava el Manual d'acords, però sense referència; Monsalvatje, 1908: 138; Rovira, 1931: 628; Camps i Arboix, 1955: 172.

¹⁰⁷ Chia, 1888c: 202; Monsalvatje, 1908: 138; Vicens Vives, 1978: 115-116.

¹⁰⁸ AHMG MA, 1476, f. 53v^o-54r^o. Chia no donava la referència.

¹⁰⁹ Chia, 1888c: 258; Monsalvatje, 1908: 139-140; Rovira, 1931: 629 (diu erròniament que és amb data de 7 d'agost de 1476 la carta que els jurats adreçaren al Rei fent seva la causa dels d'Hostoles); Masia, 1943: 183-184 (no cita cap ref. però segurament segueix a Chia).

¹¹⁰ Costa, 2001: 131.

¹¹¹ Camps i Arboix: 155; Camps dóna la data incorrecta de 19 de gener de 1482.

¹¹² AHMG MA, 1479, f. 58v^o.

¹¹³ Costa, 2001: 117.

¹¹⁴ ACA AR, r. 3599, f. 2.

¹¹⁵ AHMG, Lletres reials. Còpia del segle XV: AHMG, Llibre vermell, f. 132 r° i v^o (vg. Arnall, 2000: 898-899). ACA, r. 3522, f. 55-55v^o, referència en fitxa de l'arxiu de Vicens Vives de la UdG: Manuscrits, fitxer 31. Chia, 1888c: 283; Vicens Vives, 1978: 122; Camps i Arboix, 1955: 204 (diu, erroniament, que és del dia 22). Document transcrit i publicat per M. Josepa Arnall i Joan, 2000: 898-899.

-
- ¹¹⁶ Actes Capitulars de la Seu de Girona 1462-1482, segon llibre: f. 264v^o-265r^o.
- ¹¹⁷ ACA AR, r. 3605, f. 57. Vicens Vives, 1936: 294.
- ¹¹⁸ Dels ms. de Vicens Vives: UdG, fitxer 31: Ferran II, Lloctinença de l'infant Enric.
- ¹¹⁹ Barcelona, 28 d'abril de 1480. Dels ms. de Vicens Vives: UdG, fitxer 31: Ferran II, Lloctinença de l'infant Enric.
- ¹²⁰ Dels ms. de Vicens Vives: UdG, fitxer 31: Ferran II, Lloctinença de l'infant Enric.
- ¹²¹ Barcelona, 5 de juliol de 1480. Dels ms. de Vicens Vives: UdG, fitxer 31: Ferran II, Lloctinença de l'infant Enric.
- ¹²² Barcelona, 29 de juliol de 1480. Dels ms. de Vicens Vives: UdG, fitxer 31: Ferran II, Lloctinença de l'infant Enric.
- ¹²³ ACA AR, r. 3546, f. 161v^o. Vicens Vives, 1978: 125.
- ¹²⁴ ACA AR, r. 3546, f. 131v^o. Vicens Vives, 1978: 126.
- ¹²⁵ ACA AR, r. 3547, f. 181r^o. A la nova numeració es correspon al f. 172. Segons fitxa de Vicens està en el f. 149v^o: cfr. fitxa manuscrita de Vicens Vives, UdG, r. 31, Final torbacions.
- ¹²⁶ Fitxa manuscrita de Vicens Vives, UdG, r. 31, Final torbacions.
- ¹²⁷ Rovira i Virgili comenta els errors que hi ha en altres autors que donen dates errònies del atemptat de Joan Desvern. Cita que el seu amic Camps i Arboix li dóna la data correcte cercant-la en l'arxiu de Girona, però no donava la referència. Rovira, 1934: 19.
- ¹²⁸ Aquesta informació la treu Vicens de Zurita. Hi ha confusió de si és el Cruïlles baró de Llagostera en l'índex de Vicens (Sobrequés, 1973b: 57-66).
- ¹²⁹ ACA RP, mestre racional, r. 2610, 14. La notícia d'aquest registre amb els comptes de despeses dels síndics és de Vicens Vives (1978: 331-332), però la transcripció, en la que es traspuen tants rics detalls, és nostra.
- ¹³⁰ Vicens Vives, 1978: 144. AHMG MA, 1984, f. 88v^o.
- ¹³¹ Sobrequés, 1973a: 197-198.
- ¹³² Chia, 1888c: 332; Serra Ràfols, 1925: 35-26; Vicens Vives, 1937: 162; idem, 1978: 230-231. Serra Ràfols diu erroniament f. 77.
- ¹³³ ACA RP, r. 2610, 4, f. 1.
- ¹³⁴ ACA AR, r. 3609, f. 96. Transcrit per Serra Rafols (1967). ACA RP, 2610, 3, f. 3v^o.
- ¹³⁵ Vicens Vives, 1954: 163.
- ¹³⁶ Vicens Vives, 1954: 163.
- ¹³⁷ Vicens Vives, 1954: 163. Pot ser coincidència de nom i de lloc.
- ¹³⁸ Vicens Vives, 1954: 47.
- ¹³⁹ Serra Rafols, 1925: 66; Rovira, 1934: 70; Caula, 1954: 1430; Camps i Arboix, 1955: 210.
- ¹⁴⁰ ACA AR, r. 3609, f. 135. Rovira, 1934: 70; Caula, 1955: 1430; Camps i Arboix, 1955: 210.
- ¹⁴¹ En espera de la publicació del treball del senyor Permanyer que donarà llum a les dates exactes de l'ennobliment i filiacions d'aquests personatges. Cfr. III assemblea d'estudi sobre el comtat de

Besalú. Olot. Auber Impressió, 1976. p. 463-477. Rovira (1934: 68) cita a Monsalvatje (colecció diplomàtica del condado de Besalú: Tom III, p. 13 (Vol XII de notícies històriques); cita també a P. Alsius: Historia de Bañolas (Barcelona, 1872: 471-474). Constants (cita el privilegi com de 1481) p. 107; Camps i Arboix (1955: 205), cita Monsalvatje (colecció diplomàtica Vol XIII, pàg 306 a 308).

¹⁴² Cita Vilar en aquesta afirmació: n. 17: Vilar, vol. 1, p. 392-393. Tanmateix, Freedman comenta com a la resta d'Europa passa el contrari.

¹⁴³ ACA AR, r. 3550, f. 166. En el regist de Monsalvatge (1906: 334) hi ha un error en la data: on diu "3 de marzo del año 1488" ha de dir "13". L'error s'arrastra a Rovira (1934: 70); Vicens Vives, 1978: 111; Caula, 1955: 1432; Camps i Arboix, 1955: 204 i 226.

¹⁴⁴ Villatoro, 2005.

¹⁴⁵ ADG: D-212-00271, f. 263; D-212-00275, f. 271; D-212-00281, f. 289; G-70, f. 360vº. Inventeriat per Josep Maria Marqués, arxiver de l'ADG.

¹⁴⁶ Les dues còpies es troben en el mateix lloc: ANC, fons Albi, núm. 162. Cartellà. Caixa 1 11.1.1.4. Cartellà- Relats geneològics. s XVII- s XVIII. El text esta corregit lleugerament seguint la pauta que s'ha justificat en el seu moment.

¹⁴⁷ Una demostració detallada d'això portaria a fer una llarga descripció documental. Les proves més irrefutables es poden conèixer a través del notari Ignasi Permanyer. Per altra banda es poden consultar els llibres parroquials d'Olot, Sant Cristofor les Fonts i Les Preses (microfilmats a ADG), que amb l'infomació dels llibre notariais del Mallol i d'Olot (ACO) permeten fer un complet arbre geneològic.

¹⁴⁸ Entrevistes de l'autor a Jordi Freixa Martín-Fernandez i Pepa Serra, Mireia Freixa Serra, Josep Freixa Martín-Fernandez, Antoni Freixa Vancells.

¹⁴⁹ Llibre inèdit d'Ignasi Permanyer del qual tenim còpia gràcies a la seva amabilitat.

¹⁵⁰ El mas Puiólet està a la parròquia de Sant Miquel Sacot, baronia de Santa Pau (Homs, 2004: 321).

¹⁵¹ El cognom està borrós. En el fogatge de 1497 surt en Mossèn Calvi de Vilamala de privilegi militar diu [sic] a la població de Sant Esteve de Bas –*Sant Steve Çalull*-(Iglésias, 1991: 392). Mateu Calm és un dels homes nomenats per Joan II que han d'estar en el Consell Administratiu format per Verntallat el 23 de juliol de 1463 (Chia, 1888b: 149). En *Mateu Vilamala dit Calm* és un dels gitats de Pau i Treva - Verntallat és un altre- per Joan de Beaumont el 17 de març de 1463 (Sobrequés, 1973b: 236).

¹⁵² *Bastar*: proveir suficientment (Costa, 1998: 32).

¹⁵³ *Receptar*: rebre, acollir (Costa, 1998: 136).

¹⁵⁴ *Renoc*: dit de l'animal que presenta senyals de no desenvolupar-se bé, de no arribar a ésser mai bo per a res (Pompeu).

¹⁵⁵ *Ni*: i (Costa, 1998).

¹⁵⁶ *Salvetat*: Salvació, seguretat, excepció (Costa, 1998).

¹⁵⁷ *Justar*: aplegar, reunir (Pompeu).

¹⁵⁸ En el text és l'últim any que hi ha referència. És, per tant, posterior a aquest any.

¹⁵⁹ Rexach de Campllong i Pere Pi de Sant Daniel (Vicens Vives, 1954: 173).

¹⁶⁰ Atmella.

¹⁶¹ Còrdova.

¹⁶² Dalmau Umbert, notari de Girona (cfr. Vicens Vives, 1954: 176; cfr. AHG).

¹⁶³ En el manual del notari es pot comprovar l'error de l'any: és correspon a l'any 1489 (cfr AHG, Notari Dalmau Umbert, r. Gi-06 192, f. 109r. 1489, novembre, 14). Època de Benestruç per les despeses dels síndics. Per tant no és de l'any 1499.

¹⁶⁴ Pere Llobet apareix diverses vegades al ADG (cfr. <http://www.arxiuadg.org/arxiu/>). Es pot fer un seguiment de la seva vida i trajectòria: en Pere Almar, diaca de Sant Feliu de Pallerols, li procura aliments a fi que es pugi ordenar (ADG, D-205, f. 34; 1491, maig, 26); és nomenat fiscal de la cúria (ADG, D-205, f. 175; 1513, febrer, 9) i notari (ibidem f. 263; 1514, maig, 22); el capítol de la seu li confereix un presbiterat de capítol (ibidem f. 289; 1514, novembre, 21).

¹⁶⁵ *Engir*: Al voltant; aproximadament.

¹⁶⁶ Alvara: surt en el fogatge de 1497 en la població de Mer (Amer). A l'ADG surt com Pere Almar (fàcil confusió de Alvara per Almar), diaca de Sant Feliu de Pallerols (cfr. <http://www.arxiuadg.org/arxiu/>; ADG, D-205, f. 34).

¹⁶⁷ Miquel Desprat casat amb Coloma de Vilamala, besnét de Blanca de Verntallat i Guillem Desprat (Alentorn, 2000: 62).

¹⁶⁸ Càndida d'Amalric (Alentorn, 2000: 62).

¹⁶⁹ Ignasi Permanyer, 2000: 132; nota 11: ACO, seccio de Besalú, volum núm. 1463, notari Joan Rafel Elle, referència en escriptura de data 10 de juny de 1507 als capítols matrimonials atorgats davant notari d'Olot, Martirià Amalrich, en data 22 de desembre de 1485.

¹⁷⁰ Pàgina de referència del llibre de Merce Homs (2005).

¹⁷¹ Corró Jussà és una antig veïnat de l'actual municipi de Llerona. Es coneixia Corró Sobirà (de Munt) i Corró Jussà (de Vall). A la primera llista de condemnats cinc pagessos eren de Corró Jussà (Vicens Vives, 1954: 103; 1978: 263).

¹⁷² Homs, 2005: 88-92, 175-177, 229-232.

¹⁷³ Pagès, 1982: 50-52.

¹⁷⁴ Sala, 1979: 458-460.

¹⁷⁵ ACA AR, Intrusos, 6: 33 vº.

¹⁷⁶ Iglesias, 1997: 71

¹⁷⁷ Sobrequés, 2006: 17.

¹⁷⁸ Carreres i Candi, 1898: 26.